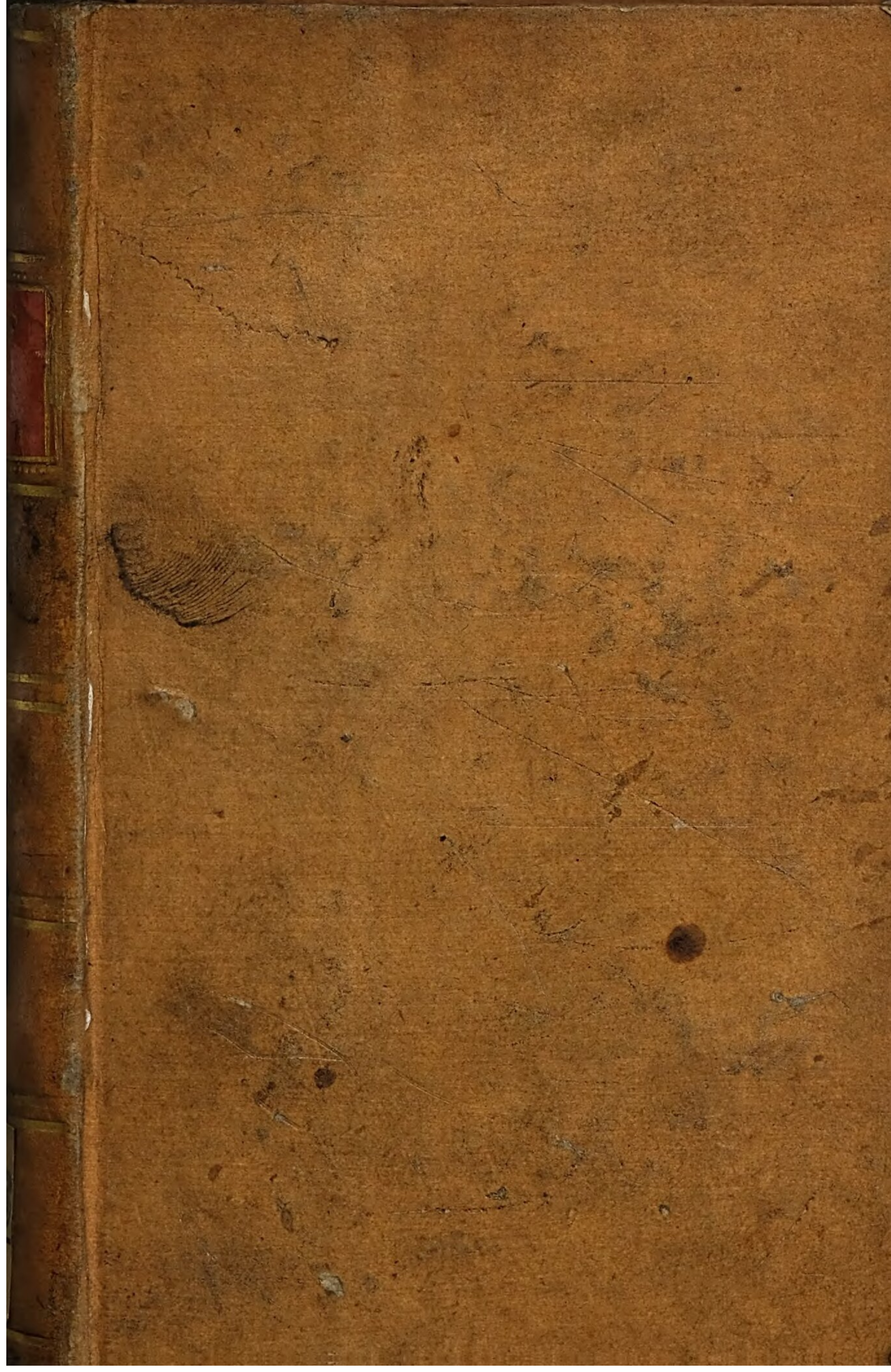

A. IV. 8.

11360

β'

57

P. VIRGILII MARONIS
O P E R A

IN TIRONVM GRATIAM

PERPETVA ANNOTATIONE

NOVIS CVRIS

ILLVSTRATA

A

CHR. GOTTL. HEYNE

TOMVS POSTERIOR

LIPSIÆ

SVMTIBVS CASPARI FRITSCH

MDCCLXXX

P. VIRGILII MARONIS

OPERA

IN THEONVM GRATIAM

TERPETHVA ANNOTATIONE

NOVIS CVRIS

ILLVSTRATA

A

CHR. GOTTL. HEYNE

TOMVS POSTERIOR

ALIIQV

SVMTIVS CUSTODIARI PRÆCEPTO

MOCCXX

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER QUINTVS

ARGVMENTVM

Aeneas, relicta Carthagine in Italiam nauigans, vi tempestatis in Siciliam defertur: ubi ab Aceste benigne exceptus, manibus Anchisae patris, quem superiori anno eodem die apud Drepanum sepeliuerat, anniuersarium sacrum facit, ludosque apud tumulum eius instituit: suaeque victoribus praemia decernit. Nauali certamine vincit Cloanthus. Euryalus Nisi dolo cursu superat. Entellus senex Daretem iuueniliter se iactantem caestu vincit. Sagittandi peritia superat Eurytion: prima tamen praemia, aetatis dignitatisque habita ratione, Acestae decernuntur, cuius sagitta in aërem emissa subito exarserrat. Ascanius in honorem Anchisae aui, cum primae nobilitatis pueris, equestres ludos pugnamque imaginariam exhibet. Interea Troianae mulieres hortatu Iridis, longaeque nauigationis taedio, ignem in classem coniiciunt, quatuorque naues exurunt: ceterae subita a Ioue immissa pluuia incendio sunt ereptae. Nocte sequenti Anchises, Aeneae filio in somnis apparens, Iouis verbis admonet, ut, Nautae consilium secutus, mulieres imbellesque senes in Sicilia relinquat: ipse cum iuuentutis robore integraeque aetatis flore in Italiam nauiget: Sibyllaeque in primis antrum adeat: illius enim ductu se in campos Elysios esse venturum, ubi et posteritatis suae seriem omniumque instantium bellorum discat euentum. Monitis itaque paternis morem gerens Aeneas, oppidum in Sicilia condit nomine Acestam: eo et matrum et senum bello inutilium coloniam transcribit: ipse cum exercitus robore Italiam
Xx
petit.

petit. Interim Neptunus, Veneris precibus exoratus, nauiganti Aeneae mare tutum praestat. Palinurus, in tanta securitate somno succumbens, una cum gubernaculo in mare excutitur: eiusque vicem supplet Aeneas.

Pro epifodio habendam esse maiorem libri partem, negari nequit, nec tamen ab argumento epico illud seiunctum et, quae a multis frequentata est reprehensio, alienum habendum. Primo libro iter ex Sicilia in Italiam faciebat Aeneas; reiectus a cursu suo in Africam nunc eandem navigationem repetit, et iam iam ad Italiae litora appulsum cum esse sperabas. Ecce tibi noua rei mora iniicitur! iterum ventis contrariis a cursu depulsus in Siciliam defertur. Multa omnino in Sicilia erant Troianorum et Aeneae vestigia. Classis, a Troianis mulieribus incensa, fabula erat vulgari narratione trita. Non igitur otiose desiderare in Sicilia poterat Aeneas, nec incensa classis memorari nisi probabili aliqua de ratione. Itaque poeta praeclare eo rem adducit, ut Aeneas patri inferias faciat, ludos funebres instituat, classe incensa partem comitum deponat in insula, et vrbe noua condita cum reliquis discedat. Agnosce poetae siue

ingenium siue iudicium et in hoc: Dum ludorum festiuitas viros detinet, nauium incendendarum tempus ac facultas, quae alias vix occurrere poterat, feminis, quae solae relictæ sunt, obiecta ac data est. Aeneam autem cum pietate tam insignem esse velit poeta, quid magis consentaneum, quam ut is patris Manibus sacras caerimonias persoluat. In ludorum descriptione, quod rerum genus omnino multum ornatus admittit, facile est ad intelligendum, maiorem veteribus, quibus poeta suum epos pangebatur, suauitatem, quam nunc nobis inde prouenire potest, fuisse obiectam. In primis vero ludus Troiae Romanos lectores delectare debuit. Alia huius descriptionis suauitas, quae tamen etiam nobis parata et cognitu facilis est, ex HomERICA imitatione proficiscitur, qui Il. § Patrocli funus et ludos simili copia descripsit. Tantum autem abest, ut Romanis, quibus, non nobis, scribebat poeta, aut infringere delectationem

tionem aut carminis dignitatem eleuare videri debuerit talis imitatio, vt potius, ingenio ac sensu illorum temporum ac hominum, id quod totus Virgilius et Horatius docent, nihil magnificentius ac splendidius fuerit visum in poeta, quam si Graecorum poetarum loca et inventa commode et ingeniose in sua carmina transferret.

Sed, vt delectationi in hoc libro per certaminum descriptionem tantopere studeret, poetam mouere etiam poterat argumenti sterilitas, in ea saltem narrationis parte, qua ad exitum festinabat illa, hoc est, ad Italiam procedebat Troianorum classis. Iudicium poetae in hoc quoque obserua, quod grauissimis affectibus, quibus libro quarto legentis animus agitabatur, nunc succedit hilarior rerum facies, ludorum festiuitas, certaminum eventus ac praemiorum varietas.

Vt autem in ludorum omnino cogitationem incideret poetae ingenium, facere forte potuit Erycis, herois indigetis, recordatio, qui in iis locis, ad quae Troiani appulerant, clarum pugilatu nomen

habebat. Catroeus quidem valde acutus sibi videbatur in hoc, quod primus vidisset, ad ludos in Caesaris honorem ab Augusto habitos Virgilium respexisse. Verum et idem illud commentum iam a veteribus commentatoribus fuit allatum, et seu affirmandi seu negandi causas idoneas habet nullas. Enimuero ab Homero inde nullus facile fuit poeta, qui non argumentum hoc ad istorum hominum, Graecorum in primis, animos ac sensus iucundissimum, attingeret. In Graecis quidem poetis deperditis plura huiusmodi certamina, ludis praecipue funebribus, fuisse tractata, vel ex Hygino discas, f. CCLXXIII. In primis ludi funebres in Achillis honorem a Thetide instituti nobile fuerunt argumentum, v. Odyss. ω, 85 sqq., quod repetitum videas a Quinto Cal. IV, 110 sqq. Hinc Graecorum poetarum exemplo Romani quoque hunc certaminum locum passim carminibus suis intexuerunt, Virgilii maxime iudicio; in primis Silius XVI, 249 sqq. et Statius Theb. lib. VI, quos cum Virgilio Homeroque comparasse non poenitebit, simul vt intel-

Interea medium Aeneas iam classe tenebat
 Certus iter, fluctusque atros aquilone secabat,
 Moenia respiciens, quae iam infelicis Elissae
 Conlucent flammis. Quae tantum adcenderit ignem,
 Causa latet: duri magno sed amore dolores 5
 Polluto, notumque, furens quid femina possit,
 Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.

Vt

ligas, quam parum in poeta ars sine ingenio valeat, et quam iniqua eius fors sit, qui in angustum imitationis orbem semel se immiserit. In summa rerum copia pauper et ieiunus est Statius. Spiritum poeticum atterit in exilibus ornamentis; quae etsi et ipsa voluptatem afferunt, tamen carminis summa parum delectat.

I — 4 *Interea*. v. sup. IV, 584 sqq. Servius: *circa primum ortum lucis navigavit — flammis rogi circa vesperam vidit: quo tempore et per naturam ignem videre potuit, et per pristinum morem, quo per diem cadauera non incendebantur*. Noctis fere tempus datum rogo igni consumendo, et altero mane lecta ossa. Sic in Patrocli funere II. 5, 226: Stat.

Theb. VI, 236 et al. — *medium* (v. sup. III, 664) *iter* (vt cursum, fugam), vulgarius esset, *mare altum*. At *certus*; recte Serv. itineris sui certus, persistens in consilio proficiscendi: vnde alias et ipsum iter certum dicitur. *aquilone* simpl. pro vento. cf. sup. IV, 562 et 310. Nam austrotum vti debuit. 5 — 7 *sed duri dolores magno amore polluto*, quod cogitant, quo erumpere possit vel soleat dolor animi intolerabilis magno amore laeso, *notumque*, et quod non ignorant, *furens quid femina possit*, haec *ducunt* Teucros, *Teucrorum pectora*, per augurium triste, h. e. facile adducunt eos ad augurandum ac suspicandum, id quod erat, mali quid euenisse. *per*, ad, vt VI, 743 *per amplum Mitimur Elysium*.

Vt pelagus tenuere rates, nec iam amplius vlla
 Occurrit tellus; maria vndique, et vndique coelum;
 Olli caeruleus supra caput adstitit imber, 10
 Noctem hiememque ferens: et horruit vnda tenebris.
 Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
 Heu! quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
 Quidue, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus
 Conligere arma iubet, validisque incumbere remis;
 Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur: (15
 Magnanime Aenea, non, si mihi Iuppiter auctor
 Spondeat, hoc sperem Italiam contingere coelo.
 Mutati transuersa fremunt, et vespere ab atro
 Confurgunt venti, atque in nubem cogitur aër. 20
 Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
 Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, sequamur:
 Quoque vocat, vertamus iter. Nec litora longe

Fida

8 — 11 Idem versus sup.
 Ill, 192 — 95, vbi vide. cf.
 Odyss. μ, 403: ξ, 303 sq.
 — *supra caput*, desuper, κα-
 τακεῖθεν vel ὑποθεν, vt ap.
 Arat. Phaenom. 422. 423.
 — 15. 16 *arma* h. l. vela
 contrahere iubet. Sic ὅπλα
 de vno ὅπλων hoc genere
 ap. Hom. — *Obliquat sinus*
velorum in ventum, nostro-
 rum nautarum *Laviren*,
 vento aduerso non totis
 velis accepto, sed tantum
 ex obliquo, ne ille magna

vi irruens nauem nimium
 de cursu deflectat. Mox
 17 *auctor* ornatus causa
 adiectum; quatenus ali-
 quid spondet ac promittit.
 — 19 — 25 Aduersum igitur
 nauigationi in Italiam
 ventum ab occidente ha-
 bebant; transuersim ille
 spirans cursum retardabat.
 Ita malim accipere, quam
 ad aquilonem nunc ven-
 tum ab occasu accessisse
 putare; etsi v. 16, *Obliquat*
sinus, eo ducere potest. —

X x 3

tende-

Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicanos:
 Si modo rite memor seruata remetior astra. 25
 Tum pius Aeneas: Equidem sic poscere ventos
 Iamdudum, et frustra cerno te tendere contra.
 Flecte viam velis. An sit mihi gratior vlla,
 Quoue magis fessas optem demittere nauis,
 Quam quae Dardanium tellus mihi seruat Acesten,
 Et patris Anchisae gremio complectitur ossa? (30
 Haec ubi dicta, petunt portus, et vela secundi
 Intendunt Zephyri. Fertur cita gurgite classis:
 Et tandem laeti notae aduertuntur arenae.

At procul excelso miratus vertice montis 35
 Aduentum sociasque rates, occurrit Acestes,
 Horridus in iaculis et pelle Libyftidis vrsae:
 Troia Criniso conceptum flumine mater

Quem

tendere tantum, quantum aduersa tempestas valet. Serv. — 24 ad Drepanum v. sup. III, 707 sqq.: I, 550. 195. *Fida* propter Acestem v. 30 sq. *litora fraterna Erycis*, qui Erycem condidit; erat is filius Veneris et Butae. cf. Apollon. IV, 914 sqq. *portusque Sicanos*, proprie. Nam Sicani reliquis Siciliae partibus depulsi occidentale tamen litus tenuere; cf. Thucyd. VI, 2; atque inter Sicanos hos Troiani confedisse memorantur. *remetior animo astra seruata*

ante tempestatem, adeoque cum astris ipsum cursum ac nauigationem hactenus factam. 28 *Flecte viam*, vt sup. iter, h. e. cursum, nauem. 31 Versus ad Lucretianam formam lib. IV, 738: I, 136. Mox *secundi Zephyri*, cursu iam versus ortum solstitialem inflexo.

35 — 41 Acestes Troianus vrbis Segestae conditor, Troianis colonis adductis. v. Cluuer. Sicil. ant. II, 2. *montis*, Erycem designare videtur. — *in iaculis*, modus loquendi antiquior

Quem genuit. Veterum non inmemor ille parentum
 Gratatur reduces, et gaza laetus agresti 40
 Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
 Postera quum primo stellas Oriente fugarat
 Clara dies; socios in coetum litore ab omni
 Aduocat Aeneas, tumulique ex aggere fatur:
 Dardanidae magni, genus alto a sanguine diuom: 45
 Annuus exactis completur mensibus orbis,
 Ex quo reliquias diuinique ossa parentis

Condi-

quior, nec tamen infrequens, et a VV. DD. satis declaratus, ut et ap. Graecos. Seruius laudat Ennium: *leuesque sequuntur in hastis*, h. e. hastati. -- *pelle Libystidis*, Libycae, *ursae*; atqui Plinius lib. VIII sub f. ursos in Africa esse negat. Sed Herodoti aliorumque auctoritate Cerda euincit saltem creditum hoc a veteribus fuisse, ursos in Libya gigni. Nec ultra laborandum est poetae. cf. sup. ad I, 184 de ceruis. Habitum autem venatorium h. l. descriptum puta. cf. inf. 300. 301. 39 *Veterum parentum*, quandoquidem a Troianis originem ducebat. -- *gaza agresti*, h. e. penu rusticano, explicatur per *opes*; ornant *laetus* et *fessos*. 44 *tumuli ex ag-*

gere, (ornate, pro ex tumulo) socios alloquitur; more militari, ut toties ap. Liv. et Tac. de suggestu et aggere in castris allocutio facta legitur.

45 sq. *Etsi et inferiae* hae et ludi funebres plane ad Homeri in primis, tum et aliorum veterum poetarum, exemplum a Virgilio instituuntur, tamen eius ingenium in eo agnoscas moneo, quod iis rebus ad pietatem maxime Aeneae sui declarandam usus est. 45 *alto a f. diuum*, propter Dardanum Iouis f. v. III, 167. Solet autem eius, qui gentis auctor ac regni vel urbis conditor fuit, nobilitas toti genti ac populo tribui. Sic Romani *Martis genus*, *Romulidae* etc.

X x 4

48 *aras*

Condidimus terra, maestasque sacrauimus aras.
 Iamque dies, ni fallor, adest, quem semper acerbum,
 Semper honoratum (sic di voluistis), habebo. 50
 Hunc ego Gaetulis agerem si Syrtibus exsul,
 Argolicoue mari deprensus, et vrbe Mycenae;
 Annua vota tamen sollemnisque ordine pompas
 Exsequerer; strueremque suis altaria donis.
 Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis, 55
 Haud equidem sine mente, reor, sine numine diuum
 Adsumus, et portus delati intramus amicos.
 Ergo agite, et laetum cuncti celebremus honorem:
 Poscamus ventos: atque haec me sacra quot annis
 Vrbe

48 *aras*, funus a sacrificio funebri designat, quod ad rogam, et cinerem vrbana condendum, Manibus fiebat. cf. v. 86. Mox *ni fallor* male ad anni confusionem, quae erat apud maiores, refert Seruius. Heroicis temporibus non nisi ad solis siderumque conuersiones, quales cuiusque oculis occurrebant, computabantur anni et dies. Atqui in his non semper summa subtilitas, nisi ex arte, est. Ceterum vv. 49 sqq. ornatissimi sunt et pathos habent. 51 — 54 *Gaetulae Syrtes* paullo latius dictae, ex more poetarum. Nam Gaetuli versus occidentem Africae et

in meridiem habitarunt. — *deprehensus*, v. Georgic. IV, 421, cum dilectu, si versarer inter hostes, in hostili solo. — *pompas*, inferias et parentalia ab apparatu sacrificii sollemni designat. — 54 *exquisite altaria struimus*, exstruimus, *donis*. Vulgo *dona* h. e. sacrae res, quae offeruntur, *exstruuntur in ara*. — *suis* cf. Ecl. III, 62. 55 sq. Quanto magis nunc, cum etc. *sine mente, sine n.*, sine consilio ac voluntate d. — *honorem*, easdem inferias in honorem Anchisae faciendas, *laetum*, alacriter, lubenti ac parato animo celebrandas. Factis inferiis deos *poscamus ventos* secundos: *atque,*

Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis. 60
 Bina bouum vobis Troia generatus Acestes
 Dat numero capita in nauis. Adhibete Penatis,
 Et patrios epulis, et quos colit hospes Acestes.
 Praeterea, si nona diem mortalibus alnum
 Aurora extulerit radiisque retexerit orbem, 65
 Prima citae Teucris ponam certamina classis.

Quique

atque, vbi in terram monstratam peruenerimus, quotannis ipsi has inferias instauimus; hoc minus vulgariter extulit; *vrbe posita velit ille* (Anchises) *me ferre sibi* (adeoque lubens ac propitius accipiat) *haec sacra quotannis templis dicatis*. Verba, *Poscamus ventos*, v. 59 sic satis commode exposuisse videmur; Habent tamen *venti* aliquid a loco alienum; nam Anchisae sunt inferiae, non sacra diis secundae navigationi expetendae. Nec succedit res satis, si *poscere ventos* intelligas de repetenda nauigatione, vt, quemadmodum *venti vocantur* velis, sic et *poscantur*, velis expansis. cf. III, 253. Infra v. 639. 40 *aras* Neptuno factas memorari video; igitur cum his inferiis vota quoque ipsi facta esse debent. 61 *βοῶν*

τ' ἰφθίμῃ κάρηναι II. ψ, 260 binos boues in naues singulas. cf. I, 194. 62. 63 Non lectisternium Anchisae factum, sed ferales epulas celebrandas indicit, quod religionis genus erat, vt alias post rem sacram, ita nunc inferiis peractis; cf. inf. 102. 3; in iis libatio fit Diis Penatibus et Troianorum et Siculorum, communi epularum more. Horat. IV, 5, 31 *Hinc ad vina redit laetus, et alteris Te mensis adhibet deum*. — 64 *si* pro cum, vt et alibi. v. Horat. I Ep. 7, 10 et quos laudat Burm. h. I. *nona*, ex more. Notum *nouendiale sacrum*, nono a sepultura die. Aduocare solent II. ω, 784. Alias ipsae caerimoniae sunt *nouendiales*. 65 sqq. *Prima*, primo loco. *ponam c.* θήσω ἄθλον, ἀγῶνα, institutam certamen nauale, cf.

Quique pedum cursu valet, et qui, viribus audax,
 Aut iaculo incedit melior, leuibusque sagittis,
 Seu crudo fidit pugnam committere caestu:
 Cuncti adsint, meritaque expectent praemia palmae.
 Ore fauete omnes, et tempora cingite ramis. (70
 Sic fatus, velat materna tempora myrto.
 Hoc Helymus facit, hoc aevi maturus Acestes,
 Hoc puer Ascanius: sequitur quos cetera pubes.
 Ille e concilio multis cum millibus ibat 75
 Ad tumulum, magna medius comitante caterua.
 Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
 Fundit humi, duo lacte nouo, duo sanguine sacro;
 Purpureosque iacit flores, ac talia fatur:
 Salue, sancte parens, iterum: saluete recepti 80

Nequid-

Il Georg. 530. tum *qui pedum c. v.*, h. e. porro certamina cursus, sagittandi ac caestu. Nam haec infra exhibita videbis. Iam poeticam orationem adverte. — *incedit* pro est, etsi parum commode. *iaculo* et *sagittis*, h. l. de eadem re, vt infra apparet. *crudo caestu*, e corio bubulo crudo. v. inf. 404. — *palmae*, Serv. virtutis; malim victoriae. — *fauete*, εὐφρανεῖτε. — *ramis* ap. poetam pro corollis frondeis.

72 *velat* voc. sacrum de corollis, infulis ac vittis.

cf. XI, 101: VII, 154: VIII, 276. 77. *materna myrto* v. sup. Ecl. V, 62. 73 *Helymum* bene h. l. memorat; nam is cum Aegesto vel Acesta Troia capta Siciliam petiisse ferebatur. v. Dionys. Halic. I, 47 et 52. *aevi maturus* exquisite pro *m. aeuo*, vel *aeuo* et *aetate* matura. 77 conf. Il. ψ, 170 sq.: 219 sq. et sup. III, 66, 67. *Carchesia*, v. ad Georg. IV, 380, *mero* Baccho, puri vini plena, ex more; aquam miscere nefas erat. *s. sacro*, victimarum. *flores* inf. VI, 885. — 80 fqq. cf. Il. ψ, 179 fqq. *animae-*

Nequidquam cineres, animaeque, umbraeque pater.
 Non licuit finis Italos, fataliaque arua, (nae.
 Nec tecum Ausonium, quicumque est, quaerere Thy-
 brim.

Dixerat haec: adytis quum lubricus anguis ab imis
 Septem ingens gyros, septena volumina traxit, 85
 Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras:
 Caeruleae cui terga notae, maculosus et auro

Squa-

animaeque umbraeque p. pro anima et umbra; ne dubita. Sed an hunc receperat Aeneas? Atqui anima et Manes in inferis, v. inf. 98. 99. Scilicet proprie *patris cineres* receperat; iam distingue: *saluete recepti N. cineres*: *saluete animaeque v. p.* 84 sqq. Comparant inductionem portenti similem ap. Homer. II. β, 308 sq. de dracone in Aulide Graecis obiecto. Sed serpentis portentum egregie ad h. l. accommodatum; Genios enim siue locorum siue hominum, tota antiquitas, in primis Etrusci et Romani, per serpentes exhibuerunt; non vna, puto, de causa. Plurium enim rerum symbolum ac nota habitus est serpens, v. c. ut τὸ ἐγχώριον, vitam, immortalitatem etc., innueret.

Perperam Serv. Cerda et alii de serpente h. l. agunt ex iis, quae v. c. ap. Ouid. XV Met. 389 sq. leguntur. -- *adytis*; Splendide ornat patris tumulum, tamquam locum sacrum ac templum, et mox etiam, inf. v. 760. 61 fani religione consecratum. -- *amplexus*, gyris ambiens. -- *septem gyros*, Seruius: -- *Aeneae omen sui erroris ostenditur septem gyris*; nam *septimus ei annus est finis erroris*; et est (addit ille; quae tamen praestare nolim poetam animo tenuisse) *optimum figmentum. Annus enim secundum Aegyptios indicabatur ante inuentas literas picto dracone, caudam suam mordente, quae in se recurrit.* — Sed et septenarius numerus tamquam impar et sacer poni potuit. -- 87. 88 *cui terga notae caeruleae*

Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit varios aduerso sole colores.

Obstupuit visu Aeneas. Ille agmine longo 90
Tandem inter pateras, et laeuia pocula serpens,
Libauitque dapes, rursusque innoxius imo
Successit tumulo, et depasta altaria liquit.

Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
Incertus, Geniumne loci, famulumne parentis 95
Esse putet: caedit quinas de more bidentis,
Totque sues, totidemque nigrantis terga iuuenkos:

Vina-

ruleae (pingebant, adfume ex sequ. *incendebat*) et *squamam incendebat fulgor maculosus auro*, h. e. maculae aureae fulgentes (*with burnish'd Neck of verdant Gold*, vt Miltonus lib. IX, 501). Has etiam sic efferas: *fulgor macularum aurearum* vel *m. auri* et *auro*; et hinc exquisitius poeta: *maculosus auro fulgor*. Habuit ante oculos illud: *δράκων ἐπὶ νῶτα δαφνοῖός*. l. c. II. β, 308. -- *incendebat* ornate pro: *inerat squamis*. -- Silius, qui totum locum imitatus est, lib. II, 585 *Excitus sede, horrendum! prorupit ab ima Caeruleis maculis auro squalentibus anguis*. 90-93 *agmine* de spiris ac voluminibus longoque eorum

tractu. cf. II, 212, vbi paulo aliter de binis serpentibus. *laeuia pocula*, puta ex aere esse. -- *altaria*, pro dapibus appositis dixit. -- 94 -- 99 *instaurat* h. l. simpl. peragit. *famulum parentis*, quod parum expediunt intpp., puto dictum pro Genio Anchisae. Nam Genii ministerium praestant, quatenus genitos suscipiunt, tuentur, iis adfunt perpetui comites ac custodes. Ab Etruscis in primis religionem illam acceperunt Romani. Alio modo in locis a Burmanno ad Valer. Fl. IV, 520 excitatis dicuntur *famuli* ac *famulae deorum* dii seu deae minores vel aliae naturae, quarum ministerio dii vtuntur. -- *caedit*, cf.

II.

Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
 Anchisae magni, Manisque Acheronte remissos.
 Nec non et focii, quae cuique est copia, laeti 100
 Dona ferunt: onerantque aras, mactantque iuuen-
 cos. Ordine aëna locant alii, fusique per herbam
 Subiiciunt veribus prunas, et viscera torrent.

Exspectata dies aderat, nonamque serena
 Auroram Phaëthontis equi iam luce vehebant: 105
 Famaque finitimos et clari nomen Acestae
 Excierat. Laeto conplerant litora coetu,
 Visuri Aeneadas: pars et certare parati.
 Munera principio ante oculos, circoque locantur
 In medio: sacri tripodes, viridesque coronae, 110
 Et palmae, pretium victoribus, armaque, et ostro
 Perfusae vestes, argenti aurique talenta:
 Et tuba commissos medio canit aggere ludos.

Prima

Il. ψ, 166 sqq. -- *fundebat*
 ibid. v. 220. -- *vocabat* v.
 sup. Ill, 62. -- *Manes*, qui
 ex locis inferis adesse in-
 feriis credebantur. 100
 -- 3 *quae cuique est copia*.
 Vulgare: pro cuiusque co-
 piis. Serv. *pro sua quisque*
facultate. -- *onerant*. cf.
 Georg. IV, 378. -- *iuuen-*
cos sc. ex v. 61. 62. -- *aëna*
 cf. sup. I, 216. 217.

105 *Phaëthon* h. l. ipse
 sol, vt ap. Hom. saepe Ἥ-
 λιος φαέθων. 107 *pars*
visuri Troianos pugn-

tes, pars parati et ipsi ad
 certandum. 109 sqq. Ex
 Il. ψ, 259 sqq., sed ornatio-
 ra. Mox *pretium victoribus*,
 pro vulgari: victorum prae-
 mium; *sacri tripodes*, quo-
 rum vsus esse solet in sa-
 cris. *auri talenta*, ex eo-
 dem loco, sed definite, v.
 269 δύο χρυσοῖο τάλαντα,
 scilicet et h. l. auri vnum
 et argenti alterum talen-
 tum. 113 *Et tuba*. Serv.
Romano more. et recte.
 Nam heroicis temporibus
 tubam nondum inuentam,
 nec

Prima pares ineunt grauibus certamina remis
 Quatuor, ex omni delectae classe, carinae. 115
 Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin:
 Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi:
 Ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,
 Urbis opus: triplici pubes quam Dardana versu
 Impellunt, terno confurgunt ordine remi. 120

Serge-

nec Homero frequentatam esse, satis constat. 114 sqq. Cum Homerus in certamine curuli describendo et ornando paullo disertior fuisset, Il. ψ, 270 sqq.: Virgilius nauale certamen bene substituit, ut rem variaret. Quatuor sunt naues. Varietatem et ornatum poeta ab earum insignibus et a ducibus petiuit. Mnestheus belluam marinam, Pristin, Gyas Chimaeram, Sergestus Centaurum, et Cloanthus Scyllam regit. Sagaciter poeta his ducibus nobilium Troianorum nomina dedit, a quibus Memmia, Sergia, et Cluentia gens originem ducere videri volebat; quae fere opinio inter Romanas gentes obtinuit. cf. Serv. h. l. Mireris Gyae genus praetermissum, a quo Geganos ab aliis deduci constat. — *pares*, puta, mag-

nitudine et bonitate. *grauibus remis*, fortibus, ut Serv. Omnino ad verborum ornatum ac miram varietatem copiamque in his certaminibus animus est intendendus. Nos quidem potiora tantum notabimus. 117 Dicas, quomodo ex *Mnestheus Memmii* nomen confici potuit? Scilicet ex *μνῆσις* latine versum. Mox *Sergius* ex *Sergesto* non minus dura est etymologia. *Cluentii* ex *Cloanthus*, *Cloanthii*. Apud Pompon. Sab. etiam hoc legitur: *Probus vult hunc locum sumtum a primo bello Punico.* (Nacuii.) *Gyas* v. sup. I, 612. 118 — 20 *Chimaera, urbis opus*. Seruius: *ita magna, ut urbem putares.* Diuersa igitur ratione dictum ac si: *Pyramides regum opus.* — v. 119 et 20 classici sunt in *triremis* declaranda forma et

Sergeſtusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauſo inuehitur magna: Scyllaque Cloanthus
Caerulea, genus vnde tibi, Romane Cluenti.

Est procul in pelago ſaxum ſpumantia contra
Litora, quod tumidis ſubmerſum tunditur olim 125,
Fluctibus, hiberni condunt vbi ſidera Cori:
Tranquillo filet, inmotaque adtollitur vnda
Campus, et apricis ſtatio gratiſſima mergis.
Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit ſignum nautis pater: vnde reuerti 130,
Sciſcent, et longos vbi circumſlectere curſus.
Tum loca forte legunt, ipſique in puppibus auro
Duſtores longe effulgent, oſtroque decori.
Cetera populea velatur fronde iuuentus,

Nudatos.

et triplici ordine remorum
remigumque per gradus af-
ſerendo. Adde Lucan. III,
534 et Phot. Cod. CCXXIV,
c. 14. v. Antichità d'Ercol.
To. V append. — *verſus*,
vt *σιχοε*, per *ordinem* ex-
plicantur. Eſſi triremes
ſerius inuentae, vt ex Thu-
cydide ſatis conſtat, tamen
Virgilius in his Homerica-
cam ſubtilitatem verita-
temque non ſequitur.

124 — 28 Scopulus hi-
berno tempore (quod ex-
quiſite per coelum nubi-
bus obduſtum designat:
condunt vbi ſidera Cori)
fluctibus ſacuiſentibus la-

tet, vndis ſubmerſus; con-
tra, cum mare eſt placidum,
tunc ipſe attollitur, et pla-
nitie ſoli in mari eminet.
Simili modo curriculi me-
tam deſcripſerat Homerus
Il. ψ, 326 ſqq. — *olim*, in-
terdum (vt et alibi oc-
currit), vel alio tempore,
alio vero tempore *Tran-*
quillo filet, h. e. nullo fluc-
tuum allifu reſonat. Facta
autem nauium decuſſio pu-
tanda in ſinu Longuri ſub
Erycem. v. Cluuer. Sicil.
p. 246 ſq. 132 — 38 *for-*
te, eſſi in eadem linea. —
populea fronde. Seruius:
quia ludi funebres ſunt et
haec

Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit. 135
 Confidunt transtris, intentaque brachia remis:
 Intenti expectant signum, exultantiaque haurit
 Corda paucor pulsans, laudumque adrecta cupido.
 Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
 Haud mora, profiluere suis: ferit aethera clamor 140
 Nauticus: adductis spumant freta versa lacertis.
 Infundunt pariter fulcos, totumque dehiscit
 Conuolsum remis rostrisque tridentibus aequor.
 Non tam praecipites biugo certamine campum
 Conripuere, ruuntque effusi carcere currus: 145
 Nec sic inmissis aurigae undantia lora
 Concussere iugis, pronique in verbera pendent.

Tum

haec arbor ab Hercule ab
 inferis allata est, cum ca-
 nem Cerberum extraheret.
 — 136 *intentq brachia sunt*
remis, h. e. ipsi intendunt,
 intenta habent, quasi in
 statione manentes, ut fig-
 no dato statim incumbant
 remis. Ingrata tamen ite-
 ratio eiusdem voc. in v.
 sq. Ennii locum ex Nonio
 Marcello laudant: — *ton-*
sas ante tenentis Parerent,
expectarent, portisculu' sig-
num Quom dare coepisset. —
 137. 38 v. sup. Georg. III,
 105. 6 *πάτασσε δὲ θυμὸς*
ἐκείνης Νίκης ἱεμένων. 139
finibus, quae v. 132 *loca*
fortiti erant. 141 *adduc-*

tis lacertis, simul cum ad-
 ductis remis. 143 *tri-*
dentibus rostris, trifidis.
 — 144 — 47 Sumta, ut iam
 Macrobio V, 11 notatum,
 comparatio ab Homero
 Odyss. v, 81 sqq. Sed cf.
 Il. ψ, 362 sqq. et Georg. III,
 103 sqq. Omnia hic or-
 nate. *biugo certamine* pro
 bigarum. *campum Corri-*
puere; corripunt; ut car-
 pere, corripere viam, spa-
 tium. — *inmissis iugis*, e-
 quis iugalibus admissis,
 dum freni laxantur. — *un-*
dantia lora, exquisite pro
 effusis frenis. — *proni in*
 v. p. quod egregiam rei
 imaginem habet, ipsi Vir-
 gilio

Tum plausu fremituque virum studiisque fauentum
Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
Litora: pulsati colles clamore resultant. 150

Effugit ante alios, primisque elabitur vndis (anthus
Turbam inter fremitumque Gyas: quem deinde Clo-
Consequitur, melior remis: sed pondere pinus

Tarda tenet. Post hos aequo discrimine Pristis

Centaurusque locum tendunt superare priorem. 155

Et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingens

Centaurus: nunc una ambae iunctisque feruntur

Frontibus, et longa fulcant vada falsa carina.

Iamque propinquabant scopulo, metanque tenebant,

Cum princeps, medioque Gyas in gurgite victor, 160

Rectorem navis conpellat voce Menoeten:

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige gressum.

Litus

gilio debèri videtur, et si
res expressa l. c. 362 — 64.

Contra de equis praeclare

Homerus: Πάντες ἄμ' ὁρ-
μηθέντες, ὑπὸ πλεγήσιν ἱμά-
σθλης, ὕψος αἰετόμενοι, εἰμ-
φα πρήσσει κέλευθον. Ho-

meri laudibus etiam hic
male obtreçant viri docti.

— 149. 50. *Consonat* exqui-
sitius quam *resonat*. — *in-*

clusa collibus his nemoro-
sis. — *colles resultant cla-*

more doctius quam, ut vul-
go, si clamor resilit a col-

libus. 151 — 58 *elabitur*
egregie pro: praecurrit ce-

leriter, ut Serv., primo an-
te ceteros loco. 154 *te-*

net, moratur cursum, vel
Cloanthum; pro *tarda est*,

aequo discrimine, pari mo-
mento, ut linea eadem in-

cederent. — *locum superare*
priorem, assequi, tenere,

altero superato, locum pri-
mum sc. inter se, post Gy-

am et Cloanthum: qui inf.
183 *extremi duo*. 160 —

71 *princeps Gyas et victor*,

h. l. qui omnes anteuerte-
rat cursu. — *dexter*. Co-

gita modo metam fuisse
ita circumflectendam, ut

Y y

eam

Litus ama, et laeuas stringat sine palmula cautes;
 Altum alii teneant. Dixit. Sed caeca Menoetes
 Saxa timens, proram pelagi detorquet ad vndas. 165
 Quo diuersus abis? iterum: pete saxa, Menoete,
 Cum clamore Gyas reuocabat: et ecce Cloanthum
 Respicit instantem tergo, et propiora tenentem.
 Ille inter nauemque Gyae scopulosque sonantis
 Radit iter laeuum interior, subitoque priorem 170
 Praeterit, et metis tenet aequora tuta relictis.
 Tum vero exarsit iuueni dolor ossibus ingens:
 Nec lacrimis caruere genae: segnemque Menoeten,
 Oblitus decorisque sui sociumque salutis,
 In mare praecipitem puppi deturbat ab alta. 175
 Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister:

Hortatur-

eam a sinistra haberent.
 — 163 tene scopulum seu
 cursum propius ad scopu-
 lum, nec verere, ne remi
 a sinistra parte eum attin-
 gant. — *palmula*, *ταρσός*
κώπης. — *pelagi* sc. dex-
 trorsum in altum euectus
 adeoque *diuersus*, in diuer-
 sam partem, cum deberet
 laeuam versus scopulum
 tenere. 170 *radit iter*
 (radit mare remis, vt alibi)
laeuum, a laeua parte, *in-*
terior, versus scopulum,
 dum Gyae Chimaera esset
 exterior, versus patentiora
 loca maris. Petita omnia

a circo et cursu circensi.
priorem Gyam, qui modo
 prior fuerat, et *metis re-*
lictis (de h. v. vide Burm.
 ad lib. VIII, 216), quas cir-
 cumuectus erat, *tenet ae-*
quora, cursum a meta ver-
 sus litus repetens. In tota
 hac increpatione ante ocu-
 los Menelai obiurgatio ap.
 Hom. l. c. Il. ψ, 420sq. quem
 totum locum cum nauali
 hoc certamine comparent
 literarum studiosi. 172—
 182 cf. Il. ψ, 385 sqq. *de-*
coris sui. Serv. *inhonestum*
enim est irasci, duci praeser-
tim, et *salutis sociorum*, sc.
 erepto

Hortaturque viros, clauumque ad litora torquet.
 At grauis, vt fundo vix tandem redditus imo est,
 Iam senior, madidaque fluens in veste, Menoetes,
 Summa petit scopuli, siccaque in rupe resedit. 180
 Illum et labentem Teucris et risere natantem:
 Et falsos rident reuomentem pectore fluctus.
 Hic laeta extremis spes est adcensa duobus,
 Sergesto Mnestheoque, Gyan superare morantem.
 Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat:
 Nec tota tamen ille prior praeceunte carina: (185
 Parte prior: partem rostro premit aemula Pristis.
 At media focios incedens naue per ipsos
 Hortatur Mnestheus: nunc, nunc insurgite remis,
 Hecorei focii; Troiae quos sorte suprema 190
 Delegi

erepto gubernatore nauis. *ad litora*, ad scopulum. 178 *grauis*, grauatus adeoque tardus ad natandum, partim senio, partim aqua, quam vestis imbiberat (*fluens in veste* antique profluens veste, et hoc pro: veste fluente aqua, vel aqua fl. e veste), difficulter emergit, *vix tandem redditus est*. — *falsos reuomentem fluctus* verbis Homericis Odyss. ε, 322. 23. 183-87 *extremis duobus* v. sup. 154 sqq. 187 Pristin Mnesthei puta exteriori versus dextram parte decurrere; at Sergesti Centaurum pro-

pius ad scopulum interiore adeoque breuiore spatio (quod in re circensi sinistrum erat, vnde h. l. ad nauale certamen traductum. vid. v. 116.) succedere. Cum tamen Pristis remigio valeret, non modo illa Centaurum est affecuta, verum etiam cursu eum anteuertere Sergestus in animum induxit. 188 — 97 Factam orationem pulcherrimam ad Homeri imitationem, vbi Antilochus equos suos increpat, Il. ψ, 402 sqq., omnes obseruauerunt interpp. — *insurgite remis* v. III, 560. — *focii nauales*

Delegi comites: nunc illas promite vires,
 Nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus vfi,
 Ionioque mari, Maleaeque sequacibus vndis.
 Non iam prima peto Mnestheus, neque vincere certo.
 Quamquam o! sed superent, quibus hoc, Neptune,
 dedisti. 195

Extremos pudeat rediisse. Hoc vincite, ciues,
 Et prohibete nefas. Olli certamine summo
 Procumbunt: vastis tremit ictibus aerea puppis,
 Subtrahiturque solum. Tum creber anhelitus artus
 Aridaque ora quatit: sudor fluit vndique riuus. 200
 Adtulit ipse viris optatum casus honorem.

Namque

nauales, qui iidem heroicis temporibus remiges sunt et milites, *Hectorei* simpl. Troiani, — *sorte suprema Troiae*, excidio; haud dubie. 191 *nunc illas*: similis adhortatio Patrocli ad Aiaces facta Il. π, 556 sq. — *Syrtibus*, v. sup. I, III. *Gaetulis* sup. V, 51. *Ionio in mari*, cum ex Creta soluissent sup. III, 192 sqq.: 211 sq. tum etiam Maleae in extrema Laconica promontorium, etsi paullo latiore flexu, circumuecti sunt. *sequacibus vndis*, dum fluctus fluctum vrget, quoniam in hac plaga paullo tumidius mare est: Κύματα τε τροφόντα,

πελώρια, ἴσα ὄρεσσιν, vt Odyss. γ, 290. Alioqui et ista bona rei imago, si fluctus carinā et remis impulsī, fulco facto, iterum concitate coeunt, et in puppim irruunt. *Quamquam o*, vtinam vincerem! 196 *rediisse*, ormate pro esse, et *nefas*, magna cum vi, pro opprobrio, vt et Serv. notauit. 198 — 200 cf. Il. ψ, 417 sq. *Procumbunt*, quod alias, incumbunt. *solum* h. l. mare. *Subtrahitur* vide v. 142. 43. — 199. 200 verba ex Il. π, 109. 110, sed ornatius. *ora* int. fauces. 201 — 6 multum ἐναργείας in h. l. *honorem*, victoriam, vt anteverterent

Namque furens animi, dum proram ad saxa subur-
Interior, spatioque subit Sergestus iniquo; (guet
Infelix saxi in procurrentibus haesit.

Concussae cautes, et acuto in murice remi 205
Obnixa crepuere, inlisaque prora pependit.

Confurgunt nautae, et magno clamore morantur:
Ferratasque trudes, et acuta cuspide contos
Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.

At laetus Mnestheus, successuque acrior ipso, 210

Agmine remorum celeri, ventisque vocatis,
Prona petit maria, et pelago decurrit aperto.

Qualis spelunca subito commota columba,
Cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in aëra volans, plausumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem: mox aëre lapsa quieto (215
Redit

verterent Centaurum. *in-*
terior, v. ad v. 187, spatio
angusto. conf. Stat. Theb.
VI, 440-42. *murex*, Ser-
vius: *saxi acumen eminens*
per tranquillitatem (hoc
ex v. 127). *pependit* pro
vulgari: illisa est; sed sua-
vius, quod suspensa et sub-
limis nutavit, librauit sese.
cf. inf. X, 303, 304. Sum-
sit ab Virgilio haec eadem
Silius XVII, 281 sqq. —
207--12 *morantur*, hae-
rent; quippe dum nauem
retro agunt; opp. v. 210-
13. *trudes*, contos. *agmi-*
ne remorum, ornate, totis

remis. 211 *ventis voca-*
tis v. sup. III, 253. *prona*
maria, in quibus cursus
pronus ac celer sine im-
pedimento fit; idem *aper-*
tum pelagus. 213-17
κοίλην πέτρην Χηγαμὸν, II. φ,
494. 95 expressisse putatur;
At quanto ornatius! *do-*
mus et dulces nidi — et *tec-*
tum. — *exterrita tecto dat*
pennis plausum ingentem,
cum inde volatu abire pa-
rat. Bene Pompon. Sab.:
cum incipit volare colum-
ba, dat ingentem strepi-
tum; inde ita quiete volat,
ut non videatur mouere
Y y 3 alas.

Radit iter liquidum, celeris neque conmovet alas.
 Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat vltima Pristis
 Aequora: sic illam fert inpetus ipse volentem,
 Et primum in scopulo luctantem deserit alto 220
 Sergestum, breuibusque vadis, frustraue vocantem
 Auxilia, et fractis discentem currere remis.
 Inde Gyan, ipsamque ingenti mole Chimaeram,
 Consequitur. Cedit: quoniam spoliata magistro est.
 Solus iamque ipso superest in fine Cloanthus: 225
 Quem petit, et summis adnexus viribus vrguet.
 Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
 Instigant studiis, resonatque fragoribus aether.
 Hi proprium decus et partum, indignantur, honorem
 Ni teneant: vitamque volunt pro laude pacisci. 230

Hos

alas. *iter liquidum*, aërem,
radit, vt *ψαύειν* et *ψαλγειν*
 v. c. ap. Aeschyl. Prom. v.
 394. cf. Valken. V. Cl. ad
 Eurip. Phoen. p. 471. Vul-
 garius *secare*; nisi quod
 alterum illud eam vim ha-
 bet, vt quasi aeris aliqua
 superficie leuiter tantum
 perstricta incessum deno-
 tet. Columbarum motu
 placido et leni, alis ex-
 pansis, sed sine agitatione,
 Homerus dearum incessum
 declarari posse putauit Il.
 ε, 778. At hic aequabilem
 et liberum et tranquillum
 cursum per apertum mare
 egregie repraesentat. 218

— 228 *ultima aequora* circa
 metam. *breuibus vadis*, v.
 l, III. 112. 224 *cedit*,
 h. e. praeteriri se finit, Gy-
 ae Chimaera. — *in fine*,
 totius cursus int. sub redi-
 tum ad litus. conf. inf. v.
 327, 28. 228 *studiis* h.
 l. proprie, vt in confesso
 ludorum circensium de fa-
 vore spectantium. cf. Il. ψ,
 v. 448 sqq. et 767. 8: Si-
 lius XVI, 319 -- 32. *fra-*
goribus h. l. pro clamore et
 plausu. 229 — 31 *pro-*
prium decus h. l., vt alias,
 pro parta iam et parata
 victoria. *indignantur ni*
teneant, doctior forma pro:
 se

Hos successus alit: possunt, quia posse videntur.
 Et fors aequatis cepissent praemia rostris:
 Ni, palmas ponto tendens vtrasque, Cloanthus
 Fudissetque preces, diuosque in vota vocasset: (235
 DI, quibus imperium est pelagi, quorum aequora curro,
 Vobis laetus ego hoc candentem in litore taurum
 Constituam ante aras, voti reus, extaque fallos
 Porriciam in fluctus, et vina liquentia fundam.
 Dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis
 Nereidum Phorcique chorus; Panopeaque virgo, 240

Et

se non tenere, sibi eripi. *pacisci* exquisite pro: red-
 dere, impendere; ex vul-
 gariore formula: redimere
 famam sempiternam mor-
 te. Sic *emere* inf. IX, 206.
 Imitatus Stat. I Theb. 319
hoc aeuum cupiat pro luce
pacisci. 231 *possunt, quia*
p. v. ad fiduciam certan-
 tium referre malim; effi-
 ciunt id, quod facere stu-
 dent, seu in eo sunt, vt
 id efficiant, quoniam sibi
 videntur id efficere posse.
 Multa argutantur interpp.
 — 232 — 43 Lineas ap. Hom.
 ductas vide l. c. Il. φ, 769
 sq., vbi Vlysses in cursus
 certamine similiter vota
 facit. *palmas vtrasque an-*
tique, inquit Serv., quem
 vide. — *diuos in vota vo-*
care vi sane et sensu idem

esse debet ac *deos votis vo-*
care, h. e. inuocare: quod
 aliquoties apud Virgilium
 et eius imitatione apud
 Silium et Senecam Tragi-
 cum occurrit, sed dictum
 exquisite, vt *in partem*
praedamque v. III, 222 et
 ap. Ouid. Fast. V, 527 *iura-*
tus vobis in verba vocatis.
 Nam *votis* est idem ac vo-
 care ad vota, ad ea, quae
 vouentur. 237 *voti reus,*
 vti Ecl. V, 80 *damnari vo-*
tis, quoniam *vota deberi,*
solui, dicuntur. *porricere*
 voc. sacrorum proprium
 v. Macrobr. Sat. III, 2. — *li-*
quentia ornat, vt saepe *li-*
quidum in aqua, humor,
fons. 240 *Phorcum* (φόρ-
 κος et φόρκυν) Ponti et Ter-
 rae f. (v. Hesiod. Theog.
 237: Apollod. I, 2, 6.) Ne-
 rei

Et pater ipse manu magna Portunus euntem
 Impulit. Illa noto citius volucrique sagitta
 Ad terram fugit, et portu se condidit alto.
 Tum fatus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
 Victorem magna praeconis voce Cloanthum 245
 Declarat, viridique aduelat tempora lauro :
 Muneraque in naus ternos optare iuuenços,
 Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.

Ipsis

rei fratrem, posuisse videtur poeta, cum omnino deus marinus esset nominandus, cui subesset deorum marinorum ac Tritonum chorus et agmen. cf. inf. 823. 24. *Numen aquis secundum Phorcynem* vocat Lucan. IX, 646. *Panopen* vel *Panopeam* (cf. I Georg. 437), vnam ex Nereidibus (Hesiod. Theog. 250), sigillatim posuit, forte tamquam ex praecipuis vnam, vt sup. I, 144 *Cymothoën*. *Portunum* bene memorat, tamquam poeta Romanus, qui Graecis est Palaemon, olim Melicerta. cf. Georg. I, 437. v. Hygin. f. 2 : Ouid. Fast. VI, 547. Cum clauē eum fuisse exhibitum legitur ap. Festum in *claudere*, et in glossa Serv. ad Georg. I, 437 : dubito tamen, an *clauus* potius in eius manu fuerit.

Cum h. l. *Portunus pater* dictus sit, Palaemon autem puer deus factus narretur, Neptunum hoc nomine designari putauit Grot. ad Martian. Capellam lib. I p. 2 et Cerda ad h. l. *Pater* tamen commune deorum nomen, etiam qui iuuenili aetate exhiberi solent, vt *Bacchus pater*. -- *Impulit nauem*. cf. sup. lib. I, 144. 45. Est autem Portunus inter deos *σωτήρας* nautarum. v. Orph. H. 74, 6 sq. *manu magna*, significanter in numine; et memorabilis effectio : *illa noto c.* -- *portu se condidit alto*, orate pro : intrauit. 244-48 *ex more*, certe ludorum gymnycorum. *aduelat*, vt exquisitior esset oratio pro *velat*, ἐπικαλύπτει. -- *dat optare*, vt eligant ac diuidant inter naues. cf. sup. I, 425 : III, 109. *magnum talentum*

Ipsis praecipuos ductoribus addit honores: (250
 Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
 Purpura Maeandro duplici Meliboea cucurrit:
 Intextusque puer frondosa regius Ida
 Velocis iaculo ceruos cursuque fatigat
 Acer, anhelanti similis, quem praepes ab Ida
 Sublimem pedibus rapuit Iouis armiger vncis. 255

Longae-

talentum, non comparati-
 ve, quoniam maius et mi-
 nus t. fuit, nam hoc et se-
 rius et subtilius quam pro
 poeta; sed per se, quod
 multas minas intra se con-
 tinet; vt *magnus annus,*
mensis etc. 250-57 Vic-
 tori Cloantho; at v. 258
 altero loco Mnestheus, et
 v. 266 tertio Gyas. Vestis
 auro intexta; igitur et fi-
 gurae aureae erant; prae-
 texta (περιπρόσφυγος) limbo
 purpureo duplici; nos *fal-*
balam dicere videmur;
 quem, quandoquidem cinc-
 tu et amictu rugatur vestis
 et sinuatur, et alia parte
 defluit, alia adtollitur, or-
 natissime descripsit. *Mae-*
ander enim *flexuosa* et in
 se remeabilis *purpura* in
 modum *Maeandri*, ait Serv.,
 fluvii, qui inter Cariam et
 Lydiam defluit, notissimi-
 tum flexibus suis, tum poe-
 tarum in eo ornando arte.

Vide Ouid. Met. VIII, 162
 sqq. et al. *Meliboea pur-*
pura, Meliboeensis, si, quod
 verisimile est, Virgilio ex
 Lucretio II, 499 in ani-
 mum venit: *Meliboeaque*
fulgens Purpura Thessalico
concharum tincla colore, ab
 alia, quam Thessaliae vrbe
 (v. Liv. XLIV, 13), appel-
 lata ipsi videri vix potuit.
 Ad insulam tamen Meli-
 boeam, in Orontis, Syriae
 fluvii, ostiis sitam purpurae
 huius laudem referre ma-
 luit Voss. ad Melam II, 3,
 quoniam scilicet in illo li-
 tore muricum frequentia
 aliunde nota est. Imitatio
 Statii est Theb. VI, 540. 1
 sq. *cucurrit*, vt Il. 2, 320
 περί δὲ χρύσεος ἰέε πόντης.
 -- 252 sq. Non alienum
 texturae argumentum, cum
 Ganymedes ad Aeneae ge-
 nus spectaret. *armiger Io-*
vis praepes iungendum,
 suppleto, si placet, ales;
 Y y 5 de

Longaeui palmas nequidquam ad fidera tendunt
 Custodes: saeuitque canum latratus in auras.
 At, qui deinde locum tenuit virtute secundum,
 Laeuibus huic hamis confertam auroque trilicem
 Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse 260
 Victor apud rapidum Simoënta sub Ilio alto,
 Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
 Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
 Multiplicem, connixi humeris: Indutus at olim
 Demoleos cursu palantis Troas agebat. 265
 Tertia dona facit geminos ex aere lebetas;

Cymbia-

de aquila; (ex nostro hoc adoptauit Valer. Fl. I, 156: II, 416.) nec tamen neceffe. -- *tendunt palmas*, non mirantes, sed grauiter ferentes ac deorum fidem implorantes, vt et res postulat et Hymn. in Vener. 208, vbi copiose de Trois patris luctu agitur. Nec tamen aquilam Homerus meminit, nec ibi, nec Il. v, 233-35 et ε, 266. 67. *custodes* v. inf. ad 546. -- *saeuit latratus in auras*, ornate; sic tamen iam antea Varius ap. Macrobi. VI Sat. 2 p. 380. 258-265 Loricam pro praemio etiam in ludis Achillis occurrit l. c. Il. ψ, 560, vt et lebes v. 613, quem respexit noster. *hamis c. a. trilicem* v. sup.

ad lib. III, 467 est ἀλυσιδω-
 τὸς triplici annulorum ferie. Demolei illam spoliū facit more ornandi et commendandi Homérico, quem in Homeri lectione saepissime obseruabis; in lorica quidem ipsa Il. ο, 529 sqq. *decus et tutamen*, Homericum l. c. δαίτων ἀνδρῶν ἀλεωρήν. *in armis*, vel inter pugnam, vel eius armati. Sed illud praestat. *donat habere*, δῶκεν ἄγειν l. c. Il. ψ, 612. 613. *multiplicem*, quod multis annulorum nexibus pondus magnum habebat. In verbis: *Vix illam -- indutus at olim*, color ductus ex Homero Il. ε, 303. 304. *palantes agebat* est Homericum κλονεῖν ὀρινομένους.

267 af-

Cymbiaque argento perfecta, atque aspera signis.
 Iamque adeo donati omnes, opibusque superbi,
 Puniceis ibant euincti tempora taeniis:
 Quum saeuo e scopulo multa vix arte reuolsus, 270
 Amissis remis, atque ordine debilis vno,
 Inrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
 Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens,
 Aerea quem obliquum rota transiit; aut grauis ictu
 Seminecem liquit saxo lacerumque viator, 275
 Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus;
 Parte ferox, ardensque oculis, et sibila colla

Arduus

267 *aspera signis* (etiam inf. IX, 263, et hinc Ovidius, Silius, alique), anaglypha, vt bene Seruius exponit, figuris eminentibus caelata. Nota res; et praeiuerunt Graeci. Eo refer Arat. Phaenom. 276 τὰ δὲ οἱ (sc. Cygno fideri) πτερὰ τετραήχυντοι Ἀσράδιν. ita restituendus locus ex Schol. 268 -- 272 Ornati versus 268. 69. *puniceis taeniis*, atqui v. 110 *virides coronae*? et infra 494 *viridi Mnestheus euinctus oliua*. At bene Serv. significat lemniscatas coronas, quae sunt de frondibus et discoloribus fasciis. cf. Theocr. Idyll. II, 121. 122: Plin. XXI, 3. *ordine debilis vno* proprie esset

vno remorum ordine ternis sup. v. 119. 20, at h. l., paullo latius, ab vno latere omnino remi deterfi erant. cf. sup. ad lib. I, 104. 5. Cur Sergestum tali dedecore affecerit poeta, frustra, puto, quaeritur; vnum saltem ex omnibus extremum esse necesse erat. -- 273-79 Ornatus locus, in quo poeta profecisse videtur e Lucretio III, 657. 663. Eadem comparatio a Quinto Smyrnaeo ornata lib. XI, 374-76. *viae agger*, proprie editior viae pars, h. l. simpl. pro via. *ictu* et ad *grauis* (vt sit molestus, infestus, pro: qui grauem ictum infert) et ad *seminecem* referri potest; sed prius puto melius. --
colla

Arduus adtollens; pars volnere clauda retentat
 Nexantem nodis, seque in sua membra plicantem.
 Tali remigio naus se tarda mouebat: 280
 Vela facit tamen, et velis subit ostia plenis.
 Sergeſtum Aeneas promiſſo munere donat,
 Seruatam ob nauem laetus, ſociosque reductos.
 Olli ſerua datur, operum haud ignara Mineruae,
 Creſſa genus Pholoë, geminique ſub vbere nati. 285
 Hoc pius Aeneas miſſo certamine tendit
 Gramineum in campum, quem collibus vndique cur-
 Cingebant ſiluae: mediaque in valle theatri (vis
 Circus erat, quo ſe multis cum millibus heros
 Confeſſu medium tulit, exſtructoque reſedit. 290
 Hic, qui forte velint rapido contendere curſu,

Inuitat

colla arduus extollens, αὐ-
 χέν' ἀνασχών Callimachus
 in fragm. CCCCXXXVIII
 egregie a Ruhnkenio, Viro
 Praeſtantiff., reſtituto. --
pars v. c. pars vulnerata,
 obtrita ac fracta, moratur
 ac retinet, ne poſſit pro-
 cedere, ſerpentem, *nexan-*
tem nodis, neſtentem ſe in
 nodos et replicantem ſe in
 orbes. 280 -- 85 Quod
 Sergeſto, etſi inferiori, mu-
 nus dat, et quod ſeruam
 dat, ab Homero habet l. c.
 Il. ψ, 536. 37. 38 et 261. 63.
 Quod autem Pholoën Cre-
 tenſem nominat, hoc vt
 poeta facit, a quo nihil fa-

cile indefinite ponendum.
ostia h. l. portus. *promiſ-*
ſo, vulgare fuiſſet *ſperato*.
operum haud i. M. ſaepe ap.
 Hom. ἐγὼ εἰδυῖαν, de lani-
 ficio et textura, vt notum.

286 -- 290 Totum hoc
 curſus certamen ex Ho-
 mero adumbratum l. c. Il.
 ψ, 740 ſqq.; ſed traducti
 in illud alii ex reliquis
 agonibus. Locum ſpecta-
 culi tantum non exſcrip-
 ſit ex noſtro Statius VI
 Theb. 255 ſq. -- *ſiluae* in
 collibus — qui iidem *thea-*
trum — vnde infra v. 340
cauea. *Circus* h. l. pro
 ſtadio. *ſe tulit et confeſſu*
exſtruc-

Inuitat pretiis animos, et praemia ponit.
 Undique conueniunt Teucrici, mixtique Sicani,
 Nisus et Euryalus primi.
 Euryalus forma insignis, viridique iuuenta: 295
 Nisus amore pio pueri. Quos deinde secutus
 Regius egregia Priami de stirpe Diores.
 Hunc Salius, simul et Patron: quorum alter Acarnan,
 Alter ab Arcadio Tegeaeae sanguine gentis.
 Tum duo Trinacrii iuuenes, Helymus Panopesque,
 Adfueti filuis, comites senioris Acestae. (300
 Multi praeterea, quos fama obscura recondit.
 Aeneas quibus in mediis sic deinde locutus:
 Adcipite haec animis, laetasque aduertite mentis.
 Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. 305
 Gnoſſia bina dabo laeuato lucida ferro
 Spicula, caelataque argento ferre bipennem.
 Omnibus hic erit vnus honos. Tres praemia primi
 Adcipient, flauaque caput neſtentur oliua.

Primus

exstructo refedit. cf. supr. v. 44. *pretia* explicantur per *praemia*. Hendiadyſin melius careas, quae inepta est figura. 296 In *pueri* argutantur Seruius et alii. *amore pio pueri* exponunt: casto, non infami. Mihi simpliciter omnis amor et amicitia pietatem continere videtur. *Tegeaeae* Τεγέα. Τεγεαῖος. v. Georg. I, 18. 302--7 Ex Ennio comparat Macrobianus VI, 1

multei aliei aduentant, paupertas quorum obscurat Nomina. 303 Vulgare: in quorum medio. 305 ἀγέγαστος Homericum. Mox *Cnoſſia* (sup. III, 115. 104.) *spicula* v. sup. Ecl. X, 59: Callim. in Apol. 33. Et *bipennem* argenteo manubrio signis caelatis, ornamenti exsculptis, ornato. Mox *vnus* hic idem et communis inter omnes.

Primus equum phaleris insignem victor habeto: 310

Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis

Threiciis, lato quam circumplectitur auro

Balteus, et tereti subnectit fibula gemma.

Tertius Argolica hac galea contentus abito.

Haec ubi dicta, locum capiunt, signoque repente 315

Conripiunt spatia audito; limenque relinquunt,

Effusi nimbo similes, simul vltima signant.

Primus abit, longeque ante omnia corpora Nisus

Emicat, et ventis et fulminis ocior alis.

Proximus huic, longo sed proximus interuallo, 320

Insequitur Salius: spatium post deinde relicto

Tertius Euryalus.

Euryalumque Helymus sequitur: quo deinde sub ipso

Ecce volat, calcemque terit iam calce Diores,

Incum-

310--14 *Amazonia* et *Threiciae*, epitheta ornantia, a praestantissimo genere, ut mos poetis. Sed *Argolica galea*, peculiare genus: cf. sup. II, 389 sq. 412. Ex pharetra aptus balteus latus auratus, ad cuius oram fibula gemmata. Omnia ornate, ut et v. 315. 6. 7, h. e. Curritur. cf. II. ψ, 753 sqq. *limen*, *νύσσην*, ut ibid. v. 758: *Odyss.* 9, 121. *simul vltima signant*, notant, oculis animoque designant metam. Subnatum

forte poetae ex illo: *σήμενε δὲ τέρματ' Ἀχιλλεύς Τηλόθεν.* 323 Expressa ex II. ψ, 764. 65, ne dubita. Diores ita cursu aequat Helymum, ut vno tantum ille passu praeuertat. Itaque Diores sic instat, ut immineat eius humeris et vestigia premat, altero pede anteriore occupans eius pedem citeriorem. Ita ad verbum calcem calce premit. Etsi nec hoc necesse. Est enim dictum exquisitius pro *pedem pede*.

Incumbens humero: spatia et si plura supersint, 325
 Transeat elapsus prior, ambiguumque relinquat.
 Iamque fere spatium extremo, fessique sub ipsam
 Finem aduentabant; laevi cum sanguine Nisus
 Labitur infelix: caesis ut forte iuuenis (330
 Fusus humum viridisque super madefecerat herbas.
 Hic iuuenis iam victor ouans vestigia pressio
 Haud tenuit titubata solo; sed pronus in ipso
 Concidit immundoque fimo sacroque cruore.
 Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
 Nam sese obposuit Salio per lubrica surgens. 335
 Ille autem spissa iacuit reuolutus arena.

Emicat

325. 26 et, si plus spatii superesset, nec curriculi metae iamiam adpropinquarent, aut illum cursu praeuertisset, aut saltem aequasset. Hoc est *ambiguum relinquat* eum, h. e. ambigentem de cursus palma, vel de quo ambigerent alii. -- 327 sqq. Ad Homerum ductum l. c. 773 sqq. et 539 sqq. An dignitati epici carminis versu maxime 333 et 357. 53 satis consultum sit, quaesitum est a viris doctis. Saltem hoc tenendum, non ex nostro decori sensu diiudicandam rem esse; quale autem Augustei seculi de tali re iudicium fuerit, ignoramus. Nostra quidem aetas facetias tales recte, puto, respiceret.

Tanto manifestior ad cuiusque sensum suauitas est in Euryali repentino consilio v. 334 sqq. *spatium extremo*, extrema stadii parte; non enim plura, quod ap. Homerum fit, spatia confecisse videntur. *Finem* exquisitius pro meta dixit. *laevi sanguine* pro solo laevi propter s. 330 sanguis superfusus, vel effusus, madefecerat humum viridesque herbas. *vestigia titubata*, audacius, ut a poeta, pro pedibus titubantibus. 334 *amores* male modo ad turpem modo ad magnum amorem trahunt. Nihil aliud est, quam poetica ratio pro vulgari: amor sing. numero.

338 Pri-

Emicat Euryalus, et munere victor amici
 Prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.
 Post Helymus subit, et nunc tertia palma Diore.
 Hic totum caueae confellum ingentis, et ora 340
 Prima patrum magnis Salius clamoribus inplet,
 Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
 Tutatur fauor Euryalum, lacrimaeque decorae,
 Gravior et pulcro veniens in corpore virtus.
 Adiuuat, et magna proclamat voce Diore, 345
 Qui subiit palmae, frustra ad praemia venit
 Ultima, si primi Salio redduntur honores.
 Tum pater Aeneas, Vestra, inquit, munera vobis
 Certa manent, pueri; et palmam mouet ordine nemo:

Me

338 *Prima tenet*, τὰ πρῶ-
 τα, victoriam obtinet pri-
 mo loco. 339 *tertia*
palma, tertio loco victor,
 ratione poetica, quam ipsa
 illa exempla illustrent,
 quae Burmannus laudat ad
 h. l. conf. sup. Ge. I, 59.
Palma, vt *victoria*, et sae-
 pe alia abstracta, pro vic-
 tore. 340--47 Simile
 iurgium ap. Homer. Il. ψ,
 543 sqq. *ora Prima p.* et
 primo loco, ante alios,
 priores ordines, quibus se-
 niores et honoratiores se-
 debant. *lacrimaeque deco-*
rae pueri supplicantis, ne
 sibi victoriae honos eripe-
 retur. *veniens* simpl. pro

quae est. Nam *venire* ple-
 nius voc. poetis pro esse;
 vt iam Heinsius notauit ad
 Ouid. V Fast. 648 et al.
 loc. Veteres Grammatici
veniens h. l. proueniens,
 nascens, interpretabantur,
 vt I Georg. 54 *Hic segetes,*
illic veniunt felicius vuae.
 -- 345 Adiuuat Euryalum,
 eiusque causam, et clamat
 D., qui in victoriae tertium
 nunc locum successerat, et,
 si - iterum ea excidisset.
 -- 348-361 Delectat mite
 Aeneae ingenium, vel Eu-
 ryali respectu. Praeiuerat
 tamen et hic Homer. Il.
 ψ, 558 sq. 349 ad verba
 cf. sup. I, 257. 58. *palmam,*
 debitum

Me liceat casus miserari infantis amici. 350

Sic fatus, tergum Gaetuli inmane leonis

Dat Salio, villis onerosum atque vnguibus aureis.

Hic Nifus, Si tanta, inquit, sunt praemia victis,

Et te labforum miseret; quae munera Niso (355

Digna dabis? primam merui qui laude coronam;

Ni me, quae et Salium, fortuna inimica tulisset.

Et simul his dictis faciem ostentabat, et vdo

Turpia membra fimo. Risit pater optimus olli,

Et clipeum efferri iussit, Didymaonis artes,

Neptuni sacro Danaïs de poste refixum. 360

Hoc iuuenem egregium praestanti munere donat.

Post, ubi confecti cursus, et dona peregit:

Nunc,

debitum cuique ordine suo
praemium. Obserua etiam
copiam dictionis: *mune-
ra, praemia, palma, coro-
na, honores, dona.* 356

Ni me — fortuna tulisset,
me a primo praemio abstu-
lisset, abduxisset, exquisi-
tius quam vulgare: ni f.
mihi eripuisset praemium
pro *laude* h. e. virtute in
cursu. v. 357 v. ad v. 327.
cf. II. ψ, 551. 781. 359

clipeus ab artifice, qui fe-
cit, commendatur (cf. III
Ecl. 37.), et a loco, quo fue-
rat suspensus, in Neptuni
templo pro donario. Ser-
vius: *Danaïs*, a *Danaïs*;
et intelligimus hoc ad Ae-

neam transisse per Helenum
(sup. III, 465 sqq.). Nil re-
fert, sed et Aeneas ex tem-
plo aliquo Graecorum in-
ter praedam auferre potuit,
vt color sit similis ac lib.
III, 286 — 88.

362 sqq. Etiam ap. Ho-
merum πρυμναχία fit II. ψ,
651 — 699. Certauit cum
poetarum patre Virgilius
fere in singulis, vt com-
parando facile intelligent,
quibus haec cognoscere
lubitum est, modo varietate,
modo ornatu. Omni-
no placuisse sibi videtur
poeta in hoc loco, etiam
ab Apollonio lib. III. pr.
et Theocrit. Idyll. XXII

Zz

tracta-

Nunc, si cui virtus, animusque in pectore praesens,
 Adsit, et euinctis adtollat brachia palmis.
 Sic ait, et geminum pugnae proponit honorem: 365
 Victori velatum auro vittisque iuuentum;
 Ensem atque insignem galeam, solatia victo.
 Nec mora; continuo vastis cum viribus effert
 Ora Dares, magnoque virum se murmure tollit:
 Solus qui Paridem solitus contendere contra: 370
 Idemque ad tumulum, quo maxumus occubat Hector,
 Victorem Buten inmani corpore, qui se
 Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,

Percu-

tractato. Virgilium vnice
 sequitur Statius Theb. VI,
 249 sqq. *animus praesens*
 proprie in discrimine, qui
 sine perturbatione, quo-
 modo periculo occurrat
 aut hostem sustineat, vi-
 det. Debet igitur mox om-
 nino dictus esse pro fortis,
 vt h. l., nisi malis iungere:
praesens adsit. euinctis pal-
mis, caestu, attollat, vt æt-
geiv voc. propr. hac in re.
velatum auro, aurea corona
 ornatum (cf. sup. ad v. 72),
 h. e. vitta lamellis aureis
 distincta; cf. Serv. et inf.
 IX, 627. 368—77 Ho-
 mer. l. c. 664 sq. 370
 Paris nec apud Homerum
 omni virtute caret, vt Il.
 γ in certamine cum Me-
 nelao, γ, 765 sqq. λ, 580

et al.; a poetis tamen post
 Homerum multo maiore
 virtute insignitus fuisse vi-
 detur, vt ex Hygino intel-
 ligas fab. 91 et fab. 273 p.
 322, vbi omnes vicit, quot-
 quot in ludis funebribus
 pugnabant. 371 Ludi
 funebres in Hectoris ho-
 norem habiti, num ab iis-
 dem poetis memorati fue-
 rint, an Virgilii ingenio
 debeantur, non habeo di-
 cere. At Buten suauiter
 ab Amyco e Bebrycum
 gente deduxit, qui Pollu-
 cem prouocauerat, cum is
 cum Argonautis ad Bithy-
 niae litus accessisset, vid.
 Apollon. l. c. 373 Bu-
 tes ex Bebrycia, quae erat
gens Amyci, id est, sub
 regno A., venerat Troiam.
ferebat

Perculit, et fulua moribundum extendit arena.
 Talis prima Dares caput altum in proelia tollit, 375
 Ostenditque humeros latos, alternaque iactat
 Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
 Quaeritur huic alius: nec quisquam ex agmine tanto
 Audet adire virum, manibusque inducere caestus.
 Ergo alacris, cunctosque putans excedere palma, 380
 Aeneae stetit ante pedes, nec plura moratus,
 Tum laeua taurum cornu tenet; atque ita fatur:
 Nate dea, si nemo audet se credere pugnae,
 Quae finis standi? quo me decet vsque teneri?
 Ducere dona iube. Cuncti simul ore fremebant 385
 Dardanidae, reddique viro promissa iubebant.
 Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
 Proxumus vt viridante toro confederat herbae:
 Entelle, heroum quondam fortissime frustra,

Tanta-

ferebat se, incedebat, veniebat. Apud Homer. l. c. ll. ψ, 679. 680 Euryali virtus simili modo commendatur, atque hic Daretis. 375 — 77 stolide ferox homo egregie repraesentatus; cf. Apollon. l. c. 45 sqq.; vt nec minus in oratione, quae sequitur; in qua cum Homero contendit, l. c. 666 sqq. 380 *palma*, pugna, qua superior ceteris est. 385 sqq. Primae lineae in Homero v. 676-682; at quam egre-

gie coloribus suis a poeta inductae! — Acestes *graviter* castigat. Ita malim. Nec male tamen *gravis* omnino, quoniam senex erat, quippe senes aetate et auctoritate graues habentur. Similis increpatio Pandari ab Aenea ll. ε, 171 sqq. Omnino obiurgationes eiusmodi in Homero occurrunt plures, v. c. Minervae Odyss. χ, 224: Hectoris ll. ο, 440 sq. 389 frustra fortissime q. inter heroes, sc. quandoquidem

Tantane tam patiens nullo certamine tolli 390
 Dona fines? vbi nunc nobis deus ille, magister
 Nequidquam memoratus Eryx? vbi fama per omnem
 Trinacriam, et spolia illa tuis pendentia tectis?
 Ille sub haec: Non laudis amor, nec gloria cessit
 Pulsa metu; sed enim gelidus tardante senecta 395
 Sanguis hebet, frigentque effetae in corpore vires.
 Si mihi, quae quondam fuerat, quaque improbus iste
 Exultat fidens, si nunc foret illa Iuuentas:
 Haud equidem pretio inductus pulchroque iuuenco
 Venissem: nec dona moror. Sic deinde locutus, 400
 In medium geminos inmani pondere caestus
 Proiecit; quibus acer Eryx in proelia fuetus
 Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.

Obstu-

nunc iners desides. cf. II, 348.49. 391.92 grauis-
 sima obiurgatio; *magister*
E. h. e. gloria haec, quod
 Erycem heroem (sed ma-
 ius, *deus ille*) magistrum
 pugilatus habuisti. — Ery-
 cis autem nomen fuit mag-
 num pugilatu, quippe quo
 Herculem adeo prouocauit
 v. 412 sqq. v. Diodor. IV,
 83. cf. post alios Burmann.
 ad Numism. Sicil. in Dor-
 vill. Siculis p. 399 sq. —
nobis habere *μικτικόν* ali-
 quid ex vita hominum no-
 tum est. *spolia*. Auxit haec
 Val. Fl. IV, 181 sq. 394

— 99 Talis excusatio fre-
 quens in Homero, in pri-
 mis Nestoris. Vide II. 4,
 132 sqq.: λ, 669 sq.: ψ,
 629 sq, et Laertae Odyss.
 ω, 375 sq.; sed ornatu et
 orationis vi Virgilius su-
 perior. cf. inf. lib. VIII,
 560 sq. Quod autem cum
 verbis grandes illos, qui-
 bus olim vsus erat, caestus
 in medium proiicit, magno
 poeta dignum est. *Nec do-
 na moror*, non curo. 403
ferre manum in p. exqui-
 site pro manus conferere;
 et *intendere br. t.* pro in-
 duere caestum.

Obstupuere animi: tantorum ingentia septem
 Terga bouum plumbo insuto ferroque rigeabant. 405
 Ante omnis stupet ipse Dares, longeque recusat:
 Magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
 Huc illuc vinclorum inmensa volumina versat.
 Tum senior talis referebat pectore voces:
 Quid, si quis caestus ipsius et Herculis arma 410
 Vidisset, tristemque hoc ipso in litore pugnam?
 Haec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
 Sanguine cernis adhuc fractoque infecta cerebro.
 His magnum Alciden contra stetit: his ego fuetus;
 Dum melior vires sanguis dabat, aemula necdum 415

Tempo-

404—8 In *tantorum* haerent grammatici. Parua est obseruatio grammatica, quam tamen tenere non pigebit. *Tantus* et *talis*, vt τοῖος vel τόσος, ita ponuntur, vt causalem particulam intra se complectantur reddendaque sint per: *nam magnus, nam multus*. Ita h. l. pro: *nam septem ingentia magnorum bouum terga* (coria) *rigeabant* (ornate pro erant). cf. ad Callim. in Del. 27. Res vero ad miraculum fere aucta in his Erycis caestibus v. 404. 5. *vinclorum* v. int. lora, quibus caestus circa brachium religaretur. *longeque*, valde, vt Serv.

Scilicet in *recusat* latet notio τῆς *refugit*. 410—19 *arma* non possunt esse alia quam ipse caestus. Sic et mox v. 424. 425. Nec Hercules aliter, quam pugilatu, cum Eryce pugnavit, vel numis testibus. — 412 *germanus* Aeneae, eadem saltem matre genitus (cf. Wesseling. Obs. I, 13), quippe Veneris ex Buta (sed alio quam is, de quo v. 372) filius. 413 Etiam hic versus nostris sensibus fastidium faciat necesse est. Sed v. sup. ad v. 327 sqq. 415 *aemula* intellige, quomodo alias poetis *inuida*, senectus nondum *canebat sparsa t.*

Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
 Sed, si nostra Dares haec Troius arma recusat,
 Idque pio sedet Aeneae, probat auctor Acestes;
 Aequemus pugnās. Erycis tibi terga remitto:
 Solue metus, et tu Troianos exue caestus. 420
 Haec fatus, duplicem ex humeris reiecit amictum,
 Et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque
 Exuit, atque ingens media consistit arena.
 Tum fatus Anchisa caestus pater extulit aequos,
 Et paribus palmas amborum intexuit armis. 425
 Constitit in digitos extemplo adrectus vterque,
 Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
 Abduxere retro longe capita ardua ab ictu:
 Inmiscuntque manus manibus, pugnamque laceſſunt.

Ille

g. nondum canī erant sparsi
per tempora. Ornatissime.
 — 418 *sedet* v. sup. lib. II,
 660. *auctor Acestes*, qui
 primus me ad hanc pug-
 nam excitauit. *remitto*,
 cedo ac renuntio caestibus
 Erycis. Sic et alias, v. c.
 inf. XI, 359. *pugnās* Ser-
 vius per *arma* reddit.
 — 421 — 23 Manifesta imi-
 tatio loci nobilissimi Odyss.
 σ, 65 — 74. cf. Apollon. II,
 30 sqq. Versus 422 ex En-
 nianis fluxit ap. Macrob.
 VI, 1 *magna ossa lacertique*
Apparent hominei. dupli-
cem, Homer. διπλῆν, dupli-

cato panno, vt alibi do-
 cuere viri docti. In v. 424
 iterum conuenit cum Apol-
 lon. II, 51 sqq. 426 sqq.
 Comparanda hic in primis
 loca Homeri, Apollonii et
 Theocriti, supra ad v. 362
 memorata. Adde Val. Fl.
 IV, 261 sqq. et Silium XVI,
 295 sqq; sed, comparare ta-
 lia, satis expedita res est.
 Nos Virgiliana saltem il-
 lustrabimus. *arrectus in*
digitos, ἐπ' ἀκροτάτοισιν ἀεγ-
 γείς — πόδεσσι, Apollon.
 II, 90. 91. *pugnam laceſ-*
sunt pro ineunt, exquisite,
 proprie praeludendo: *im-*
miscunt

Ille pedum melior motu, fretusque iuuenta: 430
 Hic membris et mole valens; sed tarda trementi
 Genua labant: vastos quatit aeger anhelitus artus.
 Multa viri nequidquam inter se volnera iactant,
 Multa cauo lateri ingeminant, et pectore vastos
 Dant sonitus: erratque auris et tempora circum 435
 Crebra manus: duro crepitant sub volnere malae.
 Stat grauis Entellus, nisuque inmotus eodem,
 Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
 Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
 Aut montana sedet circum castella sub armis, 440
 Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
 Arte locum; et variis adfultibus inritus vrguet.
 Ostendit dextram insurgens Entellus, et alte
 Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
 Praeuidit, celerique elapsus corpore cessit. 445
 Entellus vires in ventum effudit; et vltro
 Ipse grauis grauiterque ad terram pondere vasto
 Conci-

miscent m. m. pro conferunt manus. *pedum m. m.* Sunt enim haud dubie etiam pedum partes in pugilatu, euitandis ictibus. v. Stat. Theb. VI, 794 sq. — 433 *vulnera* pro vulgari *ictus*; hos v. 434 — 36 per partes enumerat. cf. Apollon. II, 82 sq. Aures pugilum fractae ac tumidae notae nunc sunt ex nupera Winkelmanni observatione. — 437. 38 *grauis* aetate et

mole corporis. cf. inf. 447. Nam alter contra agilior corpore. *tela exit* pro vulgari: ictus cauet, declinat, euitat, eludit. Vocabulum in re gladiatoria proprium, vt multi monuere. conf. inf. XI, 750: Stat. VI Theb. 802. 443 — 49 *a vertice* vid. ad II Georg. 310. *elapsus cessit*, elabitur; quod sup. *exit*. *grauis, grauiter*, vt Homericum: μέγας μεγαλωσί.

Concidit: vt quondam caua concidit aut Erymantho,
 Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
 Confurgunt studiis Teucris et Trinacria pubes: 450
 It clamor coelo, primusque adcurrit Acestes,
 Aequaeuumque ab humo miserans adtollit amicum.
 At non tardatus casu neque territus heros,
 Acrior ad pugnam redit, ac vim fuscitat ira.
 Tum pudor incendit vires, et conscia virtus: 455
 Praecipitemque Daren ardens agit aequore toto;
 Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
 Nec mora, nec requies. Quam multa grandine nimbi
 Culminibus crepitant; sic densis ictibus heros
 Creber vtraque manu pulsat versatque Dareta. 460
 Tum pater Aeneas procedere longius iras,
 Et saeuire animis Entellum haud passus acerbis;
 Sed finem inposuit pugnae, fessumque Dareta
 Eripuit, mulcens dictis: ac talia fatur:
 Infelix, quae tanta animum dementia cepit? 465
 Non vires alias conuersaque numina sentis?

Cede

448. 49 Comparationem
 satis obuiam vel apud Ho-
 merum Il. v, 178 sqq.: ξ,
 414 sqq.: π, 482 sqq. et
 alibi ornauit montium no-
 minibus; quae et ipsa re-
 bus dignitatem adiiciendi
 ars est. 450 sqq. Simi-
 liter Il. ψ, 694 sq. Sed re-
 liqua, quod Entellus no-
 vas vires sumit, de suo
 Virgilius addidisse vide-

tur; ductu forte Theocriti
 Idyll. XXII, 107 sqq. *stu-*
diis, Serv. in studia. Ma-
 lim: prae st., per studium
 ac fauorem, qualis spec-
 tantium in ludis est. 455
conscia virtus, in prosa:
 virtutis conscientia. 461
 sqq. Aeneas idem facit,
 quod Achilles l. c. Il. ψ,
 734. 465 cf. Il. v, 332
 sq. *infelix*, α̃ δειλέ. *vires*
alias,

Cede deo. Dixitque, et proelia voce diremit.
 Ast illum fidi aequales, genua aegra trahentem,
 Iactantemque utroque caput, crassumque cruorem
 Ore eiectantem, mixtosque in sanguine dentes, 470
 Ducunt ad naus; galeamque ensisque vocati
 Adcipiunt: palmam Entello taurumque relinquunt.
 Hic victor, superans animis, tauroque superbus:
 Nate dea, vosque haec, inquit, cognoscite, Teucri;
 Et mihi quae fuerint iuuenali in corpore vires: 475
 Et qua seruetis reuocatum a morte Dareta.
 Dixit, et aduersi contra stetit ora iuenci,
 Qui donum adstabat pugnae: duosque reducta
 Librauit dextra media inter cornua caestus
 Arduus, effractoque inlinit in ossa cerebro. 480
 Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.
 Ille super talis effundit pectore voces:
 Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
 Perfol-

alias, simpl. quam putaue-
 rat huius hominis esse, h.
 e. tuis maiores. *conuersa*
n. quod frequentius: auer-
 so numine. 468 sq. cf.
 Il. ψ, 695 sq., vbi φίλοι δ'
 ἀμφέσαν ἑταῖροι, οἳ μιν ἄγον
 δι' ἀγῶνος ἐφελκομένοισι πό-
 δεσσιν, Αἶμα παχὺ πτύοντα,
 κάρη βάλλονθ' ἐτέρωσε etc.
 Mox v. 471 *vocati* non va-
 care putandum. Seruius
 recte: *Bene eorum ostendit*
pudorem. 473 — 484 No-

vum hoc Entelli facinus
 et praeter opinionem, ad-
 eoque iucundum cognitu.
 — 476 quam mors destina-
 ta Daretis fuerit: ornate;
 sed multo magis v. 477 —
 80. 483 *meliores a.* ap-
 tiorem; nam animalem
 hostiam dat, ait Serv. cf.
 Macrob. III Sat. 5. Ductum
 ab hostia fuccidanea. cf.
 inf. XII, 296 *haec melior*
magnis data victima Diuis.
 add. Ouid. VI Fast. 162.

Perfoluo: hic victor caestus artemque repono.

Protenus Aeneas celeri certare sagitta 485

Inuitat, qui forte velint; et praemia ponit:

Ingentique manu malum de naue Sereſti

Erigit; et volucrem traiecto in fune columbam,

Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.

Conuenere viri, deiectamque aerea sortem 490

Adcepit galea; et primus clamore secundo

Hyrtacidae ante omnis exit locus Hippocoontis:

Quem modo nauali Mnestheus certamine victor

Consequitur, viridi Mnestheus euinctus oliua.

Tertius Eurytion, tuus, o clarissime, frater, 495

Pandare: qui quondam, iussus confundere foedus,

In medios telum torſiſti primus Achiuos.

Extremus galeaque ima subſedit Aceſtes;

Auſus et ipſe manu iuuenum tentare laborem.

Tum

484 a noto more. v. c. Horat. III Od. 26.

485 ſqq. Idem certamen ap. Hom. II. ψ, 850 ſq.; ſed variauit multa Virgilius, quae facile quiſque comparatione facta animaduertat. 487 manu, h. l. magna multitudine. Sereſti ſup. I, 611; ne de Sergesto cogites ex v. 121 ſup. traiecto in fune c. funis traicitur, transuerſe circumplicatur columbae. 490 ex l. c. II. ψ, 861, ſed ornate. cf. II. γ, 316 ſq. primus locus eleganter pro

forte, et acclamatio fauentium: *clamor ſecundus*, et *exit*, ἐξέδορε, ἐξόρῃσε, vt notum ex Homero. 493 victor, ſecundo loco, vid. ſup. v. 258; ſimili modo *tertia palma* v. 339, vnde hoc idem habet Silius XVI, 462. 503. 496 Pandare, qui — v. II. δ, 104 ſq. confundere foedus voc. propr. συγχέειν, vt ipſe Homer. l. c. v. 269 ἐπεὶ οὖν γ' ὄρνι' ἔχευσαν. telum torſiſti. Pandarus emiſſa ſagitta Menelaum vulnerauit. 499 manu h. l. ſagitta certa ma-

nu

Tum validis flexos incuruant viribus arcus 500
 Pro se quisque viri, et depromunt tela pharetris.
 Primaque per coelum neruo stridente sagitta
 Hyrtacidae iuuenis volucris diuerberat auras:
 Et venit, aduersique infigitur arbore mali.
 Intremuit malus, timuitque exterrita pennis 505
 Ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
 Post acer Mnestheus adducto constitit arcu,
 Alta petens: pariterque oculos telumque tetendit:
 Ast ipsam miserandus auem contingere ferro
 Non valuit: nodos et vincula linea rupit, 510
 Quis innexa pedem malo pendeat ab alto:
 Illa notos atque atra volans in nubila fugit.
 Tum rapidus, iamdudum arcu contenta parato
 Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocauit,

Iam

nu emissa. 500—6 *Pro se quisque*, καὶ ἑαυτὸν ἑκά-
 505, h. e. εἰς δύναμιν. Sic
 Il. α, 271. 505 *timuit*
alis, pro vulgari: tremuit
pennis, h. e. plausit, trepi-
dauit prae metu; vt Ser-
uius: terrorem suum pin-
nis significans. Dictum ad-
eo fere, vt: increpare ver-
bere, obiurgare bracchio,
flagris. Mox i. *plausu*, co-
lumbae debet intelligi; sup.
 215. 16 *plausumque exter-*
rita pennis *Dat tecto in-*
gentem. 507—19 *acer*
 Cerda ad oculorum aciem
 referre mauult. At est epi-

theton ornans, a virtute
 omnino petitum. cf. sup.
 ad lib. I, 14 et 99. *mise-*
randus, σχέτλιος. *nodos et*
vinc. vid. l. c. Il. ψ, 865 sq.
 —512 Ἡ μὲν ἔπειτ' ἦϊξε πρὶς
 οὐρανὸν, *fugit in notos et*
nubila, h. e. in nubes ac
 coelum euolauit; mox 517
 idem: *in astris aetheriis*
 ornatius; etsi in eo argu-
 tantur Macrob. III Sat. 8 et
 alii. Et v. 525 *liquidis in*
nubibus, h. e. aere. 513
rapidus Hom. l. c. v. 870
 Σπερχόμενος. *in vota vo-*
cavit v. sup. ad v. 234: fra-
 trem Pandarum inuocauit,
 vt

Iam vacuo laetam coelo speculatus; et alis 515
 Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
 Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
 Aetheriis, fixamque refert delabſa ſagittam.
 Amiſſa ſolus palma ſuperabat Aceſtes:
 Qui tamen aërias telum contendit in auras, 520
 Oſtentans artemque pater arcumque ſonantem.
 Hic oculis ſubitum obiicitur magnoque futurum
 Augurio monſtrum: docuit poſt exitus ingens:

Sera-

ut eius Manes ſibi propitii
 eſſent. Quod Eurytion hic
 facit, Merionae ars eſt ap.
 Homer. l. c. v. 870 ſqq.
 — 519—531 Aceſtes artem
 ſuam in eo declarat, quod
 longiſſime in altum emit-
 tit ſagittam. *arcumque ſ.*
h. e. arcus tractandi peri-
tiam. monſtrum magno au-
gurio futurum. Non ſatis
 liquido apparet, quid tan-
 dem *monſtrum* hoc, mirus
 hic caſus, portendere de-
 buerit; et *docuit* tamen
 mox *exitus*. Rem igitur,
 quae vere euenit, ante ocu-
 los habuit poeta. Sunt in
 eo nonnulla, quae ad lae-
 tum, alia, quae ad tristem
 euentum ducant. Plerum-
 que, etſi parum probabili-
 ter, incenſas mox Troiano-
 rum naues reſpicere credi-
 tur prodigium. Conf. imi-
 tatio Statii VI Theb. 938
 ſqq. et alia Silii XVI, 586

— 594. Videtur tamen os-
 tentum proxime ad Aceſ-
 ten, aut eius poſteros, aut
 ad urbem Segesten ſpecta-
 re debere. Quod ſagitta
 exardescit, haud dubie ad
 portentum poeta retulit,
 non ex hyperbolica cele-
 ritatis designatione repe-
 tiit. Portentum autem ig-
 nis aerii, ſeu ſtellae caden-
 tis, ſimile illi, quod lib.
 II, 693. 94 narrat, ſuſpicio-
 nem facere poteſt, fortasſe
 et hic aditum ad Italiam
 designari. Ad *Iulium ſidus*
 haec referre velle, hoc eſt
 ingenioſe ludere. 523

Ambiguus eſt ſenſus pro
 temporis, quo vates ceci-
 nere, h. e. interpretati
 ſunt, diuerſitate: aut enim
 vates, de rebus, quae poſt
 euenere, conſulti, illud
 oſtentum has ipſas res por-
 tendiſſe, docuere; aut
 vates iam tum, Aeneae ae-
 tate,

Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
 Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo, 525
 Signauitque viam flammis, tenuisque recessit
 Consumpta in ventos: coelo ceu saepe refixa
 Transcurrunt, crinemque volantia fidera ducunt.
 Attonitis haesere animis, Superosque precati
 Trinacrii Teucrique viri: nec maxumus omen 530
 Abnuvit Aeneas; sed laetum amplexus Acesten
 Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
 Sume, pater: nam te voluit rex magnus Olympi
 Talibus auspiciis exsortem ducere honores.
 Ipsius Anchisae longaeui hoc munus habebis, 535
 Cratera inpressum signis: quem Thracius olim
 Anchisae genitori in magno munere Cisseus
 Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
 Sic fatus cingit viridanti tempora lauro: (540
 Et primum ante omnis victorem adpellat Acesten.
 Nec

tate, interpretati sunt prodigium de euento aliquando futuro. *Exitus ingens* praeclare de euento magno ac mirabili. 527. 28 stellae cadentes v. Georg. I, 365 — 67. 530 *nec m. omen Abnuvit Aeneas*: igitur accipit tamquam laetum? certe quod ille putabat. cf. Serv. ad 524. 530. — 531 — 40 Imitatur Hom. I. c. II. ψ, 616 sqq., vbi Nestor simili modo praemium extra ordinem fert. Ad

craterem saltem cf. craterem Sidonium Odys. o, 115. *inpressum signis*, anaglyphum. Luxuriat in eo Statius l. c. Theb. VI, 531 — 539. *Cisseus*, Thracum rex, cuius filia Hecuba. conf. inf. lib. X, 705. v. Munker. ad Hygin. f. 91. De eodem Homerus II. λ, 223. Locum hunc Virgilii eleganter expressit Ovidius in munere Anii Met. XIII, 681 sqq.

Nec bonus Eurytion praelato inuidit honori;
 Quamuis solus auem coelo deiecit ab alto.
 Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit:
 Extremus, volucris qui fixit arundine malum.

At pater Aeneas, nondum certamine misso, 545
 Custodem ad sese comitemque inpubis Iuli
 Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:
 Vade age, et, Ascanio, si iam puerile paratum
 Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
 Ducat auo turmas, et sese ostendat in armis, 550
 Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo
 Infusum populum, et campos iubet esse patentis.
 Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum

Frena-

541-44 *praelato honori*, pro vulgari: honori, quo alter ipsi praelatus est. Nam ita alterius quoque honor praelatus eius honori. *bonus* cum dilectu h. l. positum. *Proximus donis* (vt *proximus laude*) *ingreditur* (pro est), h. e. qui proximo loco praemio donatur. Haec mea ratio. At Serv. *donis* h. e. ad dona; et Cerda: *ingreditur donis*, incedit gloriabundus cum donis. Ita esset, quod sup. 268. 69 *omnes donati ibant*.

545-47 Nunc ludus

Troiae instituitur, a nobilibus pueris actus, saepe ab Augusto exhibitus. cf. Suet. Aug. 43 et Intpp. -- *certamine misso*, vt ἀγών, pro certantium ac spectantium turba dimissa. Sed et pedestri sermone fere sic: vt apud Cic. *ante ludorum missionem* lib. V ad Div. 12. -- *Custodem comitemque*, infra v. 562 *magistros*, ex suo aevo adsciuit Virgilius, quo nobilibus iuuenibus addebantur tales magistri vel custodes (Horatio *reges*, vt I Od. 36, 8). cf. sup. v. 257 et infr. VIII, 515.

Frenatis lucent in equis : quos omnis euntes
 Trinacriae mirata fremit Troiaeque iuventus. 555
 Omnibus in morem tonsa coma pressa corona.
 Cornea bina ferunt praefixo hastilia ferro :
 Pars laevis humero pharetras : it pectore summo
 Flexilis obtorti per collum circulus auri.
 Tris equitum numero turmae, ternique vagantur 560

Ducto-

554 — 56 Ornatum verborum vide in *lucent* provehuntur, et *mirata fremit* pro miratur, et sic porro in aliis ; vt infra : *fulgent, vagantur* etc. *tonsa coma pressa corona*, coronati, et quidem, vt inf. v. 673 intelligitur, vbi Ascanius *galeam ante pedes proiecit inanem*, corona super galeam imposita ; qualis inf. VII, 751 *Fronde super galeam et felici comtus oliva*. Coma tamen vel sic a *corona* (non a galea) *pressa* dici potuit, quatenus haec caput ambiebat. *tonsa corona*, decerpta. Proprie arbor tonsa, cui frondes decerptae. (Male ad Horat. I Carm. 7, 7 hic locus excitatur). *in morem*, ex more huius ludicri. In Servianis, post alia minus docta, subiectum paullo post : *Sed alii dicunt, potuisse eos galeas habere coronatas. Baebius tamen Macer* (eius

mentionem facit Seruius etiam ad Ecl. IX, 47) *dixit : a Caesare Augusto pueris, qui luserunt Troiam, donatas esse galeas et bina hastilia ; ad quod Virgilium constat alludere*. Poetae igitur iudicium in his ad suam aetatem accommodandis declarant haec Macri verba, cf. Sueton. Octav. 43 ; vnde in primis *torquem* v. 559 non sine consilio memoratum videas. 558. 59 Ornate pro : torquem collo gestabant aureum. conf. inf. X, 137. 38. *aurei obtorti*, *orti* ; vt *σπειρόεις*.

560 — 74 Ternarium numerum ad tres P. R. tribus a Romulo institutas refert Seruius ; saltem Centurias tres equitum respici dicere debebat. cf. Liv. I, 13. Sed ornauit poeta locum egregie eorum, qui turmas ducebant,

Ductores: pueri bis feni quemque secuti
 Agmine partito fulgent, paribusque magistris.
 Vna acies iuuenum, ducit quam parvus ouantem
 Nomen aui referens Priamus; tua clara, Polite,
 Progenies, auctura Italos: quem Thracius albis 565
 Portat equus bicolor maculis; vestigia primi
 Alba pedis, frontemque ostentans arduus albam.
 Alter Atys, genus vnde Atii duxere Latini:
 Parnus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
 Extremus, formaque ante omnis pulcher, Iulus 570
 Sidonio est inuectus equo: quem candida Dido
 Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.

Cete-

bant, nominibus et equis
 declarandis. *p. magistris*
 v. sup. v. 546. Fortasse ad
 turmas *maiorum puerorum*
 respexit. v. Sueton. Iul. 39:
 Octav. 33. Paruus hic Pria-
 mus Politaie filius, Priami
 regis nepos. cf. Il. β, 791
 et sup. lib. II, 526 sq. *auc-*
tura Italos. Seruius: *Polite-*
tes — de quo Cato in *Ori-*
ginibus dicit, quod ad Ita-
liam venerit et segregatus
ab Aenea condiderit oppi-
dum Politorium a suo no-
mine. Paulo post in equis
 v. 565—67 arguantur Intpp.
albas maculas in praecipua
 aliqua corporis parte de-
 clarari puta, in pedibus,

quos poetica ratione *pri-*
mi vestigia pedis dixit, et
 in fronte. Sunt, qui pu-
 tent, Homerum poetae an-
 te oculos fuisse Il. ψ, 453.
 — 568 Atiam gentem me-
 morauit propter Atiam,
 Augusti matrem. v. Serv.
 et ad eum Burm.; it. Heinf.
 ad h. l. cf. vel Suet. Octav.
 4. *Latini* simpl. pro Ro-
 manis, vt saepe al. Hein-
 sius eo refert, quod Atii
 Aricia erant oriundi. 572
Esse e Graecismo abundat:
 δῶκε ξεινήιον εἶναι, et al. *Si-*
donium equum dicere po-
 tuit etiam, qui ex Africa
 esset. Nam Phoenicios e-
 quos non memini narrari.

575 pa-

Cetera Trinacriis pubes senioris Acestae
Fertur equis.

Excipiunt plausu pauidos, gaudentque tuentes 575
Dardanidae; veterumque adgnoscent ora parentum.
Postquam omnem laeti confectum oculosque suorum
Lustrauiere in equis: signum clamore paratis
Epytides longe dedit, insonuitque flagello.
Olli discurrere pares, atque agmina terni 580
Diductis soluere choris, rursusque vocati
Conuertere vias, infestaque tela tulere.
Inde alios ineunt cursus aliosque recursus
Aduersis spatiis, alternisque orbibus orbes
Impediunt, pugnaeque cient simulacra sub armis: 585
Et

575 *pauidos*. Seruius: gloriae cupiditate sollicitos, ut III Georg. 106 *Cor- da pavor pulsans*. cf. Silius XVI, 431. 514. 479. Nec tamen iniucunda res, si puerilis aetatis ingenuam verecundiam commotumque sub certaminis ingressum animum exprimi putes. Mox eos cogita longo ordine incedentes campum in orbem obiisse.

580 sq. Hunc locum cum subiuncta comparatione e pulcherrimis esse puto viuida rei ad eloquium difficilis repraesentatione. *pares* loco, ordine eodem, ut sup. v. 114; *ternis* tamen diuersis tur-

mis, quas *choros* appellat. *infesta tela tulere*, ut alias *ferre signa infesta*, inferre vel tenere, habere, gerere. Mox v. 584 *aduersis spatiis*, h. e. quibus ipsi aduersi h. e. obuii inuicem sibi facti rursus deflectunt se et in novos gyros discurrunt. *alternis orbibus orbem Impediunt* praeclare, cum variis flexibus subeunt se inuicem saltantium ordines, seque miscent et implicant. In v. 585 dictio Lucretiana facile agnoscitur ex eius lib. II, 41 et 324 *belli simulacra ciere. sub armis*, ut saepe apud poetam, pro *armati*.

Et nunc terga fuga nudant: nunc spicula vertunt
 Infensi: facta pariter nunc pace feruntur.
 Vt quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
 Parietibus textum caecis iter, ancipitemque
 Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi 590
 Falleret indeprensus et inremeabilis error.
 Haud alio Teucrum nati vestigia cursu
 Impediunt, texuntque fugas et proelia ludo,
 Delphinum similes: qui per maria humida nando

Carpa-

588—91 Non poterat Virgilius superare vel assequi locum Homeri, quem inter pulcherrimos primum excitandum credo, Il. 6, 590 sqq. ad 605 de Daedali choro. Rem itaque sapienter traduxit ad similem rem, Labyrinthum, quem ea cum arte effinxit, ut inter eius flexus legendos ipse quasi errore ferri videaris; ita implexa ipsa verba, quae Plinii animo obuerfata puto in Labyrintho lib. XXXVI, 12 f. 192, uti ipse Virgilius Catulli memor fuisse videtur a. LXI, 112—115. Creta in alta, cf. mox lib. VI, 23, propter Idam et alios montes, quamquam et omnis insula alta est, quippe mari altior. Parietibus caecis h. l. qui visum ac

prospectum intercipiunt, ut totum iter, qua pateat, aestimare nequeas. Ouid. in loco cum hoc comparando VIII Met. 158 sqq. *caeca testæ* dixit. Cuiacius Obsl. I, 30 a Burm. laudatus *caecos parietes* esse sine fenestris docuit; sed hoc est Ictum interpretari, non poetam. *dolum* h. e. iter dolosum, fallens. *signa sequendi*, procedendi, ut poetis ἐπεσθον, *sequi*, proire, h. e. notas viae et itineris, qua erat incedendum redituro. Ouid. l. c. Daedalus *turbatque notas, et lumina flexum Ducit in errorem variarum ambage viarum.* cf. inf. VI, 27 sq.

592—95 vestigia impediunt, cursus flexus implicant. *per maria humida* (ὕγρὰ κέλευθα θαλάσσης ap. Homer

Carpâthium Libycumque secant, luduntque per vndas. 595

Hunc morem, hos cursus, atque haec certamina pri-
Ascanius, Longam muris quum cingeret Albam, (mus
Retulit, et priscos docuit celebrare Latinos,
Quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes.

Albani docuere suos: hinc maxuma porro 600

Adcepit Roma, et patrium seruauit honorem:

Troiaque nunc, pueri, Troianum dicitur agmen.

Hac celebrata tenus sancto certamina patri.

Hic

Homer. huc vocat Seruius) *nando Carpathium Libycum-
ue* (sic legendum) *secant
luduntque per vndas*, vide-
tur aliquid otiosi esse in
hac verborum copia, etsi
bene video marium deno-
minatione rei dignitatem
increfcere. *luduntque per
vndas*, haud dubie melius
esset sublatum. Ouidius
de delphinis III Met. 685
*Inque chori ludunt speciem,
lasciuaque iactant Corpora,
et acceptum patulis mare
naribus efflant*; et qui an-
teiuir Apollon. lib. IV, 933
sq.

596 — 603 *Hunc mo-
rem — Retulit*, innoua-
vit, vt Seruius, repetiit.
priscos Latinos h. l. vt an-
tiqua Italia, et sic Latium
antiquum inf. VII, 38. Ali-
ter *prisci Latini* in histori-

cis et geographicis; dum
antiquum Latium et no-
uum iuxta ponitur. 599

*lungenda et explenda sic:
docuit c. L. eo modo, quo
puer ipse et T. pubes ea ce-
lebrauerant.* Hinc *Albani*
etc. 601 *honorem*, lu-

dum ab origine sua in An-
chisae honorem institu-
tum. 602 Pro vulgari,

quod ex Suetonio de pue-
rorum lusibus Seruius lau-
dat: *Lusus ipse, quem vul-
go Pyrrhicham appellant,*

Troia vocatur, poeta di-
xisse videtur exquisitius vel
ita, vt accipias: et nunc

honor ille, seu ludicrum,
Troia, agmen autem *Tro-
ianum* appellantur pueri;
vel sic: *pueri*, Troianum
hoc puerorum agmen, *Tro-
ia* appellatur. Hoc alii se-
quuntur; at alterum lenius.

Aaa 2

604 sqq.

Hic primum Fortuna fidem mutata nouauit.
 Dum variis tumulo referunt sollemnia ludis, 605
 Irim de coelo misit Saturnia Iuno
 Iliacam ad classem, ventosque adspirat eunti,
 Multa mouens, necdum antiquum saturata dolorem.
 Illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
 Nulli visa, cito decurrit tramite virgo; 610
 Conspicit ingentem concursum, et litora lustrat,
 Desertosque videt portus classemque relictam.
 At procul in sola secretae Troades acta

Amis-

604 sqq. Nouum auer-
 tendi Troianos ab Italia
 consilium Iunonis, incen-
 sis nauibus; ad ductum his-
 toriae etiam hoc, etsi va-
 riis modis fuit narratum.
 Sed poetam decebat haec
 ad deae Troianis infes-
 tae machinationes referre.
 Quod Iridis ministerio uti-
 tur Iuno, Homeri exemplo
 facit. v. sup. ad IV, 694.
 Transitum a laetis ad tris-
 tia, adeoque delectatio-
 nem ex rerum varietate,
 facile quisque obseruet.
mutata nouauit, pro muta-
 vit, ornat. cf. Manil. IV,
 580. Fortunae autem *per-
 fidia* ac *fides* proprio ali-
 quo modo tribuitur, qua-
 tenus fallit spem vel sus-
 tentat constantia aut leui-
 tate sua. *ventos adspirat*

eunti, praeclare pro: vo-
 lantem incitat, properare
 facit; quod optime fit ven-
 to secundo alis immisso.
 cf. sup. IV, 223. *multa mo-
 uens* v. sup. III, 34: X, 890.
necdum a. s. d., vt sup. I,
 25: inf. 781. 610 Oui-
 dius *et remeat per quos
 modo venerat arcus*. Met.
 XI, 632. *cito tramite*, ex-
 quisitius quam cursu, vo-
 latu. Comparant Homeri-
 cum: Βῆ δὲ κατ' Οὐλύμποιο
 καρήνων αἰέσσα.

611-17 *concursum* v. sup.
 106. 7. *desertos portus* v.
 sup. 286. 87. Quod ludis
 non intersunt mulieres,
 sed solitario in litore de-
 sident, ex antiqua decori
 ratione et moris seueritate
 fit, quam tamen inter Grae-
 cos quoque serior vsus
 tempe-

Amisſum Anchifen flebant, cunctaeque profundum
 Pontum adſpectabant flentes: Heu! tot vada feſſis,
 Et tantum ſupereſſe maris: vox omnibus vna; (615
 Urbem orant; taedet pelagi perferre laborem.
 Ergo inter medias ſeſe haud ignara nocendi
 Coniicit, et faciemque deae veſtemque reponit:
 Fit Beroë, Tmarii coniux longaeua Dorycli; 620
 Cui genus, et quondam nomen, natiſque fuiſſent:
 Ac ſic Dardanidum mediam ſe matribus infert:
 O miſerae, quas non manus, inquit, Achaica bello
 Traxerit ad letum patriae ſub moenibus! o gens
 Infelix, cui te exitio Fortuna reſeruat? 625
 Septima poſt Troiae excidium iam vertitur aeſtas,
 Cum freta, cum terras omnis, tot inhospita ſaxa,
 Sideraque emenſae ferimur: dum per mare magnum

Italiam

temperavit. Sed et illae
Anchiſen flebant, inferiis
 igitur adhuc operantes. cf.
 inf. 652. Bene ad miſera-
 tionem: *Pontum adſpecta-
 bant flentes*; et quod ita-
 tim querelas ſubiungit:
*heu tantum viae ſibi Et
 tantum ſupereſſe maris.* —
 617 *Urbem*, ſimpl. ſedem.

618 — 22 *veſtem*, verſi-
 colorem, qualis alias Iridi
 tribuitur. Vide tamen ſu-
 pra quoque de Venere I,
 404 *pedes veſtis defluxit ad
 imos Et v.* — Iris ſit Beroë,
 vt Laodice ap. Hom. ſit,
 Il. 7, 121. Cui ſiue ad Do-

ryclum ſiue ad Beroën re-
 feras, parum intereſt. Hoc
 tamen melius; *genus*, no-
 bilitas h. l. cf. ſup. Ge. II,
 240. *fuiſſent* pro Cui
fuerant.

623 — 40 Artem ag-
 noſce, quod miſeratione
 animis ſe inſinuat, ante-
 quam ad conſilium ſuum
 proferendum deſcendit. In
 v. 623 ſq. ſententia fere
 qualis ſup. I, 94 ſq. et
 III, 321. 626 cf. lib. I,
 755. 56. 628 *Sidera* aut
 tempeſtates ait, quae ortu
 vel occaſu ſiderum ſaepe

Italiam sequimur fugientem, et volumur vndis.
 Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes. 630
 Quid prohibet muros iacere, et dare ciuibus urbem?
 O patria, et rapti nequidquam ex hoste Penates;
 Nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam
 Hectoreos amnis, Xanthum et Simoënta, videbo?
 Quin agite, et mecum infastas exurite puppes. 635
 Nam mihi Cassandrae per somnum vatis imago
 Ardentis dare visa faces: Hic quaerite Troiam;
 Hic domus est, inquit, vobis. Iam tempus agi res:
 Nec tantis mora prodigiis. En quatuor arae
 Neptuno. Deus ipse faces animumque ministrat. 640
 Haec

nascuntur, aut prouincias,
 quae fideribus subiacent,
 vt Ecl. X, 68 *Aethiopum
 versemus oues sub sidere
 cancri*. Haec Seruius. Ex-
 emplum quidem parum
 idoneum, sed de acceptio-
 ne vocis h. l. in hunc sen-
 sum non dubito, vt terras
 diuersis coeli plagis sub-
 iectas intellexerit, post *fre-
 ta, terras, saxa*. Tum *e-
 mensae ferimur*, plenius
 quam: emensae sumus. Mox
mare magnum simpl. vas-
 tum, immensum, nil am-
 plius. *volumur vndis*, gra-
 viter pro nauigamus. Ad
 v. 629 et 627. 28 cf. inf.
 VI, 59 — 61. 630 vid.
 sup. v. 24. *iacere muros*,
 exquisite pro ponere, du-

cere; vt vulgo *fundamen-
 ta iaci* dicuntur. 634
Hectoreos amnes, exquisi-
 tius quam: Troianos, vt
 et alias. Ad sensum ver-
 sus cf. lib. III, 349 sqq. sci-
 licet, non continget, vt
 noua Troia alicubi nobis
 condatur? 635 Somnium
 hoc praeclarum poetae et
 adcommodatum commen-
 tum. 639 *tantis prodi-
 giis*, rei per somnum tam
 manifeste monstratae. —
arae Neptuno. Fortasse An-
 chisae aras potius expec-
 tabas. Sed, vt nunc est,
 ante ludos funebres com-
 missos sacra debent esse
 facta Neptuno, vt in cer-
 tamine nauali adesset, vn-
 de arae adhuc titiones ar-
 dentes

Haec memorans, prima infensum vi conripit ignem,
 Sublataque procul dextra connixa coruscat,
 Et iacit. Adrectae mentes, stupefactaque corda
 Iliadum. Hic vna e multis, quae maxima natus,
 Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix: 645
 Non Beroë vobis, non haec Rhoeteia, matres,
 Est Dorycli coniux; Diuini signa decoris,
 Ardentisque notate oculos; qui spiritus illi,
 Qui voltus, vocisue sonus, vel gressus eunti.
 Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui 650
 Aegram, indignantem, tali quod sola careret
 Munere, nec meritos Anchisae inferret honores.
 Haec effata.

At matres, primo ancipites, oculisque malignis,
 Ambiguae spectare ratis, miserum inter amorem 655

Prae-

dentes suppetebant. Quorum autem arae quatuor? Seruius: quatuor, quia singuli duces navium (vide supra 115), qui certauerant, singulas posuerant — alii tamen dicunt a Cloantho esse positas, qui promiserat se daturum (sup. v. 233 sqq.). Adde Pompon. Sab. Non expedit equidem rem, nec refert.

641 — 652 *connixa coruscat*, ornate pro connititur. — 647 sq. cf. sup. I, 402. Memorabile est, quod Seruius ad h. l. habet: Non

est dissuasio, ut quidam putant, sed magis hortatur persuadendo, numinis auctoritate. Sed idem spiritum male de odore accipit. Nam ad dignitatem spectat. 651 *tali munere*, sacrificio et inferiarum caerimoniis tam sollemnibus, ut ipse poeta interpretatur: *nec meritos Anchisae inferret* (voc. proprio) honores.

654 — 58 *oculis malignis*, h. l. simpl. toruis, transversis, quales alias maligni animi signum esse solent.

Aaa 4

fatis

Praesentis terrae, fatisque vocantia regna:
 Quum dea se paribus per coelum sustulit alis,
 Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
 Tum vero adtonitae monstris actaeque furore (660
 Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem:
 Pars spoliant aras, frondem, ac virgulta, facesque
 Coniiciunt. Furit inmissis Volcanus habenis
 Transtra per et remos, et pictas abiete puppis.
 Nuntius Anchisae ad tumulum, cuneosque theatri,
 Incensas perfert naus Eumelus: et ipsi 665
 Respiciunt atram in nimbo volitare fauillam.
 Primus et Ascanius, cursus ut laetus equestris
 Ducebat, sic acer equo turbata petiuit
 Castra: nec exanimes possunt retinere magistri. (670
 Quis furor iste nouus? quo nunc, quo tenditis, inquit,
 Heu

fatis vocantia regna, ut
fata vocant, terrae vocant
 sup. I, 610, ita nunc exquisi-
 titius *regna vocant fatis*,
 oraculis, vel ex factorum
 ordine. *paribus*, pariter
 libratis, *alis* v. sup. IV, 252.
 cf. II, ε, 778. *secuit arcum*,
 ductum ex τέμνειν ὁδόν, ἰά-
 λασσαν, ἀέρα, petiuit pro-
 prie ab agrorum fulcis; ut
 sit: *secuit viam, incessit per*
arcum. Nam per arcum,
 tamquam tramitem, euola-
 re debuit. cf. sup. 609. 10.

659 — 69 *focis penetra-*
libus; recte Donatus: ex
 interioribus partibus (do-
 morum proximarum) in-

cendia rapiebant. opp. *a-*
rae quatuor v. 639. 662
 Praeiuerat iam Lucret. V,
 784. 85 *Arboribusque datum*
est Crescendi magnum im-
missis certamen habenis;
 imitatus hoc Silius IV,
 682. 3: adde XVII, 96. —
 (ex) *abiete puppes*, (ἐξ ἐλά-
 της pro νῆες ἐλάτινοι) *pictae*,
 vel colore inductae,
 ut ap. Homer. μιλοπαῖργοι,
 vel propter tutelam pup-
 pis aut parafeimon in pro-
 ra pictum. *cuneos theatri*
 v. sup. 287 sqq. 667 As-
 canius, ut erat, cursum ad
 nauale conuertit. *turbata*
castra, classem v. sup. III,

Heu miserae ciues? non hostem, inimicaque castra
Argium; vestras spes vritis. En, ego vester
Ascanius: galeam ante pedes proiecit inanem,
Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.

Adcelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrum. 675

Ast illae diuersa metu per litora passim
Diffugiunt; filuasque, et sicubi concaua furtim
Saxa, petunt. Piget incepti, lucisque, suosque
Mutatae adgnoscent, excussa pectore Iuno est.

Sed non idcirco flammae atque incendia vires 680

Indomitas posuere: vdo sub robore viuit

Stuppa vomens tardum fumum, lentusque carinas

Est vapor, et toto descendit corpore pestis:

Nec vires heroum infusaque flumina profunt.

Tum pius Aeneas humeris abscindere vestem, 685

Auxilioque vocare deos, et tendere palmas:

Iuppiter omnipotens, si nondum exosus ad vnum

Troia.

519. *magistri* v. 546. 562. Ascanio autem egregie aliquae partes hac in re tribuuntur, cum ex personae dignitate tum ex aetatis alacritate. Mox 674 *belli simulacra ciebat* Lucretianum est, ex II, 42. 324.

676—83 *diuersa litora*, diuersas litoris partes, vt toties alibi. *Piget lucis*, vt IV, 451 *taedet coeli convexa tueri*. *excussa p. Iu-*

no, praeclare, furor a Iunone iniectus; vt *deus pectore accipi* dicitur. 680 *vires indomitas* ex Homericō ἀνήμερον πῦρ. *vdo sub robore*, sub materia desuper aquis iniectis irrigata, *viuit* (pulchre pro durat, ignem alit) *stuppa*, qua coassatorum tignorum iuncturae stipatae sunt. *vapor* pro flamma et igne, Lucretii exemplo, vt αὔριον ap. Homer.

Troianos, si quid pietas antiqua labores
 Respicit humanos; da flammam euadere classi
 Nunc, Pater, et tenuis Teucrum res eripe leto. 690
 Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
 Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
 Vix haec ediderat, quum effusis imbribus atra
 Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt
 Ardua terrarum, et campi: ruit aethere toto 695
 Turbidus imber aqua, densisque nigerrimus austris:
 Implenturque super puppes; semiuista madescunt
 Robora. Restinctus donec vapor omnis, et omnes,
 Quatuor amissis, seruatae a peste carinae.

At pater Aeneas, casu concussus acerbo, 700
 Nunc huc ingentis nunc illuc pectore curas
 Mutabat versans, Siculo sine resideret aruis,
 Oblitus fatorum, Italasne capefferet oras.
 Tum senior Nautes, vnum Tritonia Pallas

Quem

688 *pietas* h. l. miseria-
 tio, qua miseras humanas
 numen respicit. Mox *le-
 tum* docte pro excidio et
 interitu; et simili modo
 paullo post *morti*.

693 — 99 *sine more*,
 immodice. Satis illustra-
 runt VV. DD. v. c. Dra-
 kenb. ad Silium XII, 449,
 Mihi videtur ita reddidisse
 poeta obuium illud apud
 Aratum aliosque: ὁ κατὰ
 κόσμον, h. e. ἀμέτρως. At
 Seruius: *sine exemplo in-*

terpretatur, quem fere se-
 quuntur alii. Mox *densis
 austris* pro nimbis, quos
 austri agunt.

701. 2 Homericum: δι-
 ἀνδρῶν μετμήριζε. Mox *ca-
 pefferet* de consilio ac co-
 natu. 704 — 8 Magni
 poetae vim et indolem ag-
 nosce in hoc, quod rem,
 quam factam alius nude
 sine auctoritate et appa-
 ratione exposuisset, a consi-
 lio prudentis alicuius ami-
 ci proficisci et ab Anchi-
 sae

Quem docuit, multaque insignem reddidit arte, 705
 Haec responsa dabat, vel quae portenderet ira
 Magna deum, vel quae fatorum posceret ordo.
 Isque his Aenean solatus vocibus infit:
 Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur;
 Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
 Est tibi Dardanius diuinae stirpis Acestes: (710
 Hunc cape consiliis socium et coniunge volentem:
 Huic trade, amissis superant qui nauibus, et quos
 Pertaesum magni incepti rerumque tuarum est:
 Longaeuosque senes, ac fessas aequore matres, 715

Et

fae vmbra per somnum oblata Aeneae approbari facit; multo vero magis in eo, quod Nautae persona vtitur, cuius nomen non obscurum inter eos Troianos fuit, a quibus Romanae gentes originem repetebant. Fuit enim Nautia gens, apud quam Palladii cura remanserat, ortum ducens a Naute, vel Nautio, qui Mineruae Poliadis sacerdos Palladium secum Troia absportasse narrabatur. Res nota ex Dionys. Halic. VI, 69 (p. 393) et Servio ad h. l., qui Varronis de Familiis Troianis libros excitat. Hinc Pallas Nauten h. l. docuit, ut saepe ap. Homerum a diis artes edocti inducun-

tur. *unum*: quod plenius sic effertur: quem vnum omnium maxime P. docuit. Nec nouum hoc, quod Pallas vaticinandi artem impertitur. Habes exemplum in Tiresia apud Callim. H. in Lav. P. 123 sqq. Si v. 706 lectio vera est, Pallas dabat, subiicere solebat, Nautae, quae is vaticinaretur.

709 — 18 *superanda omnis fortuna ferendo plenius quam ferenda est o. f. — diuinae stirpis*, nam Dardanus ex Ioue natus et Electra Atlantis f. cf. sup. III, 167. *superant qui amissis nauibus* sunt quatuor crematarum nauium copiae.

718 A-

Et quidquid tecum inualidum metuensque pericli est,
Delige: et, his habeant terris, sine, moenia fessi:
Vrbem adpellabunt permisso nomine Acestam.

'Talibus incensus dictis senioris amici.

Tum vero in curas animum diducitur omnis: 720

Et Nox atra polum bigis subuecta tenebat.

Visa dehinc coelo facies delapsa parentis

Anchisae subito talis effundere voces:

Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,

Care magis; nate, Iliacis exercite fatis: 725

Imperio Iouis huc venio, qui classibus ignem

Depulit, et coelo tandem miseratus ab alto est.

Consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautes

Dat senior: lectos iuuenes, fortissima corda,

Defer in Italiam. Gens dura atque aspera cultu 730

Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante

Infernas adcede domos, et Auerna per alta

Congressus pete, nate, meos. Non me in pia namque

Tarta-

718 *Acesta*, nota vrbs Egesta vel Aegesta, et vulgo Segesta dicta. Ad v. 720 cf. sup. 701. 2. De v. 721 sup. lib. II, 8. 9.

722 — 30 Quod non nisi Anchisae auctoritate inclinatur ad Nautae suasionem amplectendam, id toti consilio condendae coloniae Troianae auctoritatem ac dignitatem magnam conciliat. *facies* est εἶδωλον, simulacrum. 726 Διὸς

δέ τοι ἄγγελός εἰμι. II. β, 27: ω, 173. conf. sup. IV, 268. — 730 *Gens dura*, vid. inf. IX, 603 — 613.

731 — 737 Huius ad inferos aditus prima femina iam lib. III, 441 sqq. in Heleni vaticinio iecerat; nunc paullo maiore expectatione lectoris animum erigit. *Auerna* iam ibidem vidimus v. 442 pro lacu Auerno; vt *Tartarus* et *Tartara*. cf. Serv.

735 v.

Tartara habent, tristes umbrae; sed amoena piorum
 Concilia Elysiumque colo. Huc casta Sibylla 735
 Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet. (ces.
 Tum genus omne tuum, et, quae dentur moenia, dis-
 iamque vale. Torquet medios nox humida cursus:
 Et me saeuus equis Oriens adflauit anhelis.

Dixerat: et tenuis fugit, ceu fumus, in auras. 740
 Aeneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit,
 Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
 Haec memorans cinerem et sopitos fuscitat ignis;
 Pargameumque Larem, et canae penetralia Vestae,
 Farre pio et plena supplex veneratur acerra. 745

Extem-

735 v. inf. VI, 243 sq.
 — 737 vid. ibid. 756 sqq.
moenia ibid. 782.

738 — 45 Nox ad altissi-
 mum mediumque coeli cul-
 men euecta iam decliui via
 fertur. cf. v. 721. De v. 739
 v. ad Georg. I, 250. *sae-
 uus*, qui lucis usum eripit
 umbris, quas sub ortum
 diei ad inferos redire fas
 est. 740 vt sup. II, 791
 sq. In 743 rem exilem
 ornate efferri obserua: in-
 terea ignem accendit.
 — 744. 45 Etiam haec or-
 nate: Penatibus ac Vestae
 mola salsa ac thure sup-
 plicat. *Larem* nonnulli de
 Anchisae umbra accipiunt,
 quandoquidem patrum

animae pro Laribus habi-
 tae sunt; sed hoc argute
 magis quam vere, et ob-
 stat: *Pergameum L.* Alii
 ipsam Vestam intelligunt;
 quod durum esse videtur.
 Malim de Penatibus acci-
 pere, qui pro Lare Troiae
 omnino haberi, atque ita
 poetae appellari, poterant.
 cf. similem locum sup. III,
 148 sq. 176. 77. Adde II,
 293 sq. *penetralia Vestae*
 pro Vesta dixit, quae in-
 tima aedium parte velata
 et ab hominum adspectu
 intacta seruabatur. Ae-
 neam itaque cogita ad hoc
 aedium penetrale conuer-
 sum sacra fecisse. *cana*
Vesta, vel propter anti-
 quam

Extemplo focios primumque arcessit Acesten,
 Et Iouis imperium et cari praecepta parentis
 Edocet, et quae nunc animo sententia constet.
 Haud mora consiliis, nec iussa recusat Acestes.
 Transcribunt vrbi matres, populumque volentem
 Deponunt, animos nil magnae laudis egentes. (750
 Ipsi transtra nouant, flammisque ambesa reponunt
 Robora nauigiis : aptant remosque rudentisque,
 Exigui numero, sed bello viuida virtus.
 Interea Aeneas urbem designat aratro, 755
 Sortitusque domos, hoc Ilium et haec loca Troiam
 Esse

quam religionem, vt I, 292 *cana Fides*, vel quod e senioribus diis, qui iam ante Iouis pueri regnum coelum tenuerunt, vna est. Res ex theogoniis nota. Quod poeta thuris vsum heroicis temporibus tribuit, in eo suis magis temporibus quam rei veritati obtemperat. *Iliacis temporibus*, notum est ex Plinio, nec thure supplicabatur.

750. 51 Ornati versus dilectu verborum. *Transscribere Romani*, ait Seruius, *moris verbum est: transcripti enim in colonias ducebantur*. Potius ita dicendum: qui deducendi, ex vetere in nouam ciuitatem transcribuntur.

Iidem in coloniam adscribi dicti sunt. *Deponunt* signate, vt inutile onus. Illa vero egregia plane: *animos nil magnae laudis egentes*, non desiderantes, non appetentes, cupidos. 752 — 54 *reponunt* h. l. renouant, cum integris permutant. *sed bello v. v. vim orationi addit inuersio, sed tales, quibus sit v. v. ad bellum*.

755. 56 cf. I, 425. Aeneas sortito distribuit locum aedibus futuris. *hoc Ilium et haec loca Troiam*, non vt hoc nomine appellauerit; sed recordatione et repraesentatione ad animum veteris Troiae, cum nouam coloniam conderet.

Esse iubet. Gaudet regno Troianus Acestes,
 Indicitque forum, et patribus dat iura vocatis.
 Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
 Fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos 760
 Ac lucus late sacer additur Anchisaeo.
 Iamque dies epulata nouem gens omnis, et aris
 Factus honos; placidi strauerunt aequora venti:
 Creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
 Exoritur procurua ingens per litora fletus: 765
 Complexi inter se noctemque diemque morantur.
 Ipsae iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
 Visa maris facies, et non tolerabile numen,

Ire

757. 58 *regno*, noua regni sui accessione, noua vrbe. *indicit forum*. forum cum senatu iunctum haud dubie ad iudicia spectat. Aeneas iudicia constituit, rem iudiciariam describit, et *patribus vocatis*, senatu lecto atque conuocato, *dat iura*, ad Senatum fert de nouis legibus scribendis. sup. I, 426 *Iura magistratumque legunt sanctumque senatum*; qui versus fortasse ex hoc nostro coaluit.

759—61 Veneris in Eryce monte supra Drepanum templum nobilissimum ad Troianos conditores refertur. Anchisae autem, tamquam heroi, Flaminem cum sacro luco constituit.

Nec male Ge. Fabricius ad templum et Flaminem D. Caesaris respici a poeta suspicatur. *Idaliae* v. I, 693.

762 — 64 Intel'lige, consecrando templo et Anchisae sepulcro, aut potius de hoc solo cogitandum, per nouem dies fuisse sacra facta: *aris factus honos*. Similiter nouendiales ferias celebratas vidimus supra v. 104. *creber* primitiua vi, incref-cens. *Crebrescunt optatae aurae* sup. III, 530. Ad totum locum confer Valer. Flaccum lib. I, 312 sqq.

767 — 69 Egregie ad humani animi leuitatem et inconstantiam! *numen* videtur

Ire volunt, omnemque fugae perferre laborem.
 Quos bonus Aeneas dictis solatur amicis, 770
 Et consanguineo lacrimans commendat Acestae.
 Tris Eryci vitulos, et Tempestatibus agnam,
 Caedere deinde iubet, soluique ex ordine funem.
 Ipse, caput tonsae foliis euinctus oliuae, (775
 Stans procul in prora pateram tenet, extaque falsos
 Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
 Prosequitur surgens a puppi ventus euntis.
 Certatim focii feriunt mare, et aequora verrunt.

At Venus interea Neptunum exercita curis

Ad-

detur pro fato, fortuna,
 statu ac conditione dic-
 rum. Mox *lacrimans* e-
 gregie ex persona pii Ae-
 neae. *Consanguineus* au-
 tem est eiusdem gentis.

772 *Eryci* v. sup. 392.
 402. 412 sqq. *Tempesta-*
tibus. Nota res vel ex Ho-
 rat. Epod. 10 extr. cf. su-
 pra III, 120. 773 *λύσα-*
σθαι τὰ πείσματα v. c. Or-
 phic. 1239 et al. cf. sup.
 III, 639. 667. *ex ordine*,
 simpliciter pro deinceps,
καθεξῆς, ἐφεξῆς, Georg. III,
 341 *Saepe diem noctemque*
et totum ex ordine mensem
Pascitur. conf. Georg. IV,
 507 et inf. VII, 139; vt
 priore re expedita conti-
 nuo ad alteram progressi
 sint. 774--78 Sollen-
 nis sacrificandi mos pro

secunda nauigatione. Prae-
 iuit Apollon. IV, 1595 sqq.
tonsae oliuae cf. sup. 556;
 ornat epitheton; nam, dum
 corona fit, oliuae frondes
 decerpi, eamque tonderi
 necesse est. Seruius et hic
 nimia cum subtilitate *com-*
tam, minutis frondibus, in-
 terpretatur. Salmasius di-
 versos vocis vsus miscet,
 vt solet. *Porricit* cf. sup.
 v. 238, vocab. sacrum ac
 proprium.

779 sqq. Quod in his-
 torica narratione simplici-
 ter extuleris: secundo
 vento Cumas deferun-
 tur Troiani, id nunc poe-
 ta ornat deorum interuen-
 tibus ac consiliis; quibus
 tempus hoc tanto magis
 nunc indigebat, quo mi-
 nus

Adloquitur, talisque effundit pectore questus : 780
 Iunonis grauis ira, nec exsaturabile pectus,
 Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis :
 Quam nec longa dies, pietas nec mitigat vlla ;
 Nec Iouis imperio fatisue infracta quiescit.
 Non media de gente Phrygum exedisse nefandis 785
 Urbem odiis fatis est, nec poenam traxe per omnem
 Reliquias : Troiae cineres atque ossa peremtae
 Insequitur. Causas tanti sciat illa furoris.
 Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis,
 Quam molem subito excierit. Maria omnia coelo 790
 Miscuit, Aeoliis nequidquam freta procellis,
 In regnis hoc ausa tuis.
 Per scelus ecce etiam Troianis matribus actis
 Exussit foede puppis; et classe subegit

Amis-

nus alias intelligi potuisset, cur Iuno nullam novam nunc moram accessui in Italiam iniiceret.

780 — 88 *effundit p. q.* Enniana formula. 783 *pietas* sc. Aeneae in illa placanda, v. c. sup. III, 547. — *fatisue infracta quiescit*, ornate, pro : infringitur, flectitur, cum videat, fata a se interuerti non posse. cf. XII, 793 sqq. 785 *urbem media de gente Phrygum*, media ex Troade, *exedisse*, confecisse, perdidisse, excidisse; nihil amplius.

Reliquias, Troianos vrbe capta superstites, *traxe per omnes poenas*, omnibus calamitatibus ac malis verfasse, iactasse. *Troiae cineres a. o. p. I.* grauiter dictum; classis vero conflagrationem maxime respicit. 788 *causas* cf. sup. I, 8 sqq. : X, 62 sqq. 89 sq. : XII, 791 sqq.

789—92 v. sup. I, 50 sqq. *molem*, h. e. tempestatem, et *miscuit*, v. ibid. v. 133.

134 *Iam coelum terramque* etc. *in regnis tuis* v. ibid.

138 sq. 793—95 *Per scel-*

Bbb

lus,

Amiffa focios ignotae relinquere terrae. 795

Quod fupereft; oro, liceat dare tuta per vndas
Vela tibi: liceat Laurentem adtingere Thybrim:
Si conceffa peto, fi dant ea moenia Parcae.

Tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
Fas omne eft, Cytherea, meis te fidere regnis, 800
Vnde genus ducis: merui quoque. Saepe furores
Conpreffi et rabiem tantam coelique marisque.
Nec minor in terris, Xanthum Simoentaque testor,
Aeneae mihi cura tui. Quum Troia Achilles
Exanimata fequens inpingeret agmina muris, 805

Millia

lus, in fcelus actis. *igno-*
tæ simpl. in aliena terra,
refpectu Italiae, quo ten-
debant. Mox *Laurens T.*
docte, qui Laurentinos
agros, adeoque veteres
Laurentes attingit; et 797
dare vela tibi per vndas,
nouum hoc; *dantur* pro-
prie *vela ventis*; nunc ea
Neptuno quali creduntur;
aut *vela* funt dicta pro na-
vibus mari creditis.

800 — 2 Fas omnino eft,
te confidere, mare iri pla-
catum ac tranquillum. Ve-
nerem Ποντίαν, Ἀναδυομέ-
νην, quis nescit? Fabula eft
ex cosmogoniis veterum
feruata, fed a fequioribus
miros in modos interpre-
tatione variata. *Saepe*. At.

qui femel, inquis, tantum
lib. I, 125 fqq. Recte, re-
ponit Burmannus, faepe
hoc fieri, a poeta tamen
praetermitti potuiffe. Quid
vero? exciditne locus lib.
III, 192 fqq. et V, 10 fqq.?

803 — 11 Refpicit II. v
pugnam Achillis cum Ae-
nea v. 79 fqq. 168 fqq., quem
subducit victoris manibus
Neptunus v. 290 fqq. Mox
et Hectore ab Apolline e
pugna euocato caedes et
fuga Troianorum fit verfus
urbem, parte fugientium in
Scamandrum feu Xanthum
acta; vnde pugna Achillis
cum ipfo Scamandro II. φ.
— *impingeret a. m.* forte ex
ἐμπλήσσειν. Imitatur locum
Stat. VII, 28, cf. II. φ, 294.
295.

Millia multa daret leto, gemerentque repleti
 Amnes, nec reperire viam atque euoluere posset
 In mare se Xanthus: Pelidae tunc ego forti
 Congressum Aenean, nec Dis nec viribus aequis,
 Nube caua rapui: cuperem quum vertere ab imo 810
 Structa meis manibus periurae moenia Troiae.
 Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timo-
 Tutus, quos optas, portus adcedet Auerni. (rem.
 Vnus erit tantum, amissum quem gurgite quaeret:
 Vnum pro multis dabitur caput. 815
 His vbi laeta deae permulsi pectora dictis:
 Iungit equos auro genitor, spumantiaque addit
 Frena feris, manibusque omnis effundit habenas.
 Caeruleo per summa levis volat aequora curru.

Sub-

295. *gemerentque repleti*
Amnes etc. v. ll. φ, 7 sqq.
 218—220. *amnes*, nam Xan-
 tho auxilia aquarum tulit
 Simois, ibid. v. 307 sqq.
 — *nube caua* v. ll. υ, 320
 sqq. *cuperem cum etc.* vt
 fuit Neptunus inter infesta
 Troiae numina. v. ibid. 34
 et 313 sqq. (cf. Aen. II, 610
 sq.). Causam irae enarrat
 idem φ, 446 sqq.; vnde h. l.
periurae, a periuro Laome-
 donte.

813—15 *portus Auerni*,
 Cumas, adeoque Italiam
 accedet. *Vnus*, Palinu-
 rus; cf. mox v. 833 sq. et

VI, 337 sq.: quod episo-
 dium nunc praestruit; idem
vnum caput v. sq. Male
 Serv. hoc ad Misenum re-
 fert; qui nec in nauiga-
 tione periit, sed accessu iam
 ad Cumanum litus facto.

816 sqq. Qui sequitur
 locus, exornatissimus est,
 exemplo haud dubie in
 priore parte Homeri ll. υ,
 123 sqq., qui tamen plus
 sublimitatis habet, in ce-
 teris alterius Graeci poe-
 tae expressus. *auro*, iugo
 aureo. *feris* v. ll, 51. —
 ad v. 819 sq. cf. sup. I,
 147. 154. 5. 6.

Bbb 2

v. 822

Subsidunt vndae, tumidumque sub axe tonanti 820
 Sternitur aequor aquis: fugiunt vasto aethere nimbi.
 Tum variae comitum facies; inmania cete,
 Et senior Glauci chorus, Inousque Palaemon,
 Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.
 Laeua tenent Thetis, et Melite, Panopeaque virgo,
 Nefaeae, Spioque, Thaliaque Cymodoceque. (825
 Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim
 Gaudia pertentant mentem: iubet ocus omnis

Adtol-

— v. 822 *Tum variae comitum facies*, exquisitius quam: comites varia facie et adspectu; nam *cete*, belluae marinae, in comitatu Neptuni aliorumque deorum marinorum; Proteo quidem pro armentis ea pascente Odyss. γ, 448 sqq.: Georg. IV, 430 sq. 823. 24 Deos marinos omnino designat, quorum principes Glaucus ac Phorcus cum Melicerta. cf. sup. v. 240 et Georg. I, 437. *Glauci chorus* ut *Phorci chorus* sup. v. 240 et ap. Plin. H. N. XXXVI, f. 4, 7, qui hunc locum in animo habuisse videtur. *senior*, ut omnes omnino dii marini, quod docent theogoniae, a philosophicis primum rationibus ductae, quibus rerum origo ab aqua peteba-

tur. *Inous Palaemon*, Melicerta Inus f. v. Georg. I, 437. *Phorci exercitus*. deos marinos intelligo, propter laudatum modo v. 240 huius libri. Alioqui ad phocas et belluas marinas referam. v. Val. Fl. III, 727. — 825. 26 cf. Georg. IV, 338 sqq., vnde v. 826 huc translatus. *Melite*, ap. Homer. II. ε, 42 et Hesiod. Theog. 246 inter Nereides occurrit. De *Panope* cf. sup. ad v. 240. Forte in hoc recensu deorum marinorum Aeschyli Γλαῦκος Πόντιος Maronis doctrinam instruxerat.

827 — 32 Potest obscurum esse, cum v. 777. 78 iam vento secundo nauigauerint, quid nunc novae rei consequutum sit, inprimis cum Neptuni per mare

Adtolli malos, intendi brachia velis.

Vna omnes fecere pedem; pariterque sinistros, 830
Nunc dextros soluere finus: vna ardua torquent
Cornua detorquentque. Ferunt sua flamina classem.
Princeps ante omnis densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii cursum contendere iussi.

Iamque

mare inuectio tranquillum
mare et serenum coelum
effecisse narrata sit v. 820.
21. Nihil puto aliud v.
829 sqq. declarari, quam
in summa maris coelique
tranquillitate ventum iam
ante secundum increbruisse,
eoque facto nunc solis
velis nauigasse Troianos,
remisque otium fecisse.
— *intendi brachia velis*, de
antennis agi vel ex Val.
Flacci imitatione lib. I, 126
constat; et duplicem poetarum
esse in his verbis
structuram: *vela intendere
antennis*, et, *antennas in-
tendere velis*, satis notum
est; ut nolim hic turbas
factas. 830 *Vna omnes
fecere pedem*. Copiosis VV.
DD. ad h. l. et ad Catul-
lum, Lucianum, et al. dis-
putationibus agitata dictio.
Nunc satis constat, *pedes*
nautis dictos funes, quibus
inferiores veli anguli, for-
te et ipsi interdum *pedum*
nomine declarati, puppim

versus adducuntur; et ven-
to quidem secundo a pup-
pi spirante, ad vtrumque
latus adducti illi vela ad
ventum excipiendum ex-
pandunt, ut *utroque pede*
currere diceretur naus; sin-
ventus, etsi secundus, ob-
liquus tamen esset, vel mo-
do a dextra modo a fini-
stra spiraret, *uno pede* seu
fune intento, angulum ve-
li inferiorem modo ab hac
modo ab illa parte expli-
cant. v. Catull. IV, 21: Plin.
II, 47 f. 48. *Facere autem
pedem*, ut *facere vela*, ex-
pedire, parare. Fundus rei
in Homero Odyss. x, 32:
Αἰὲν γὰρ πόδα νηὸς ἐνὶ ῥάμῳ
quem de velis accipiendum
esse vix dubites, cum Aeoli
beneficio nauiget. Vide
v. 25 sqq. Hoc loco ven-
tum variante impetu obli-
que incidisse, illa decla-
rant, quae declarandi caus-
sa adiecta: *pariterque*,
nunc *sinistros nunc dextros
soluere*, et intenderunt,

Iamque fere mediam coeli nox humida metam 835
 Contigerat: placida laxarant membra quiete
 Sub remis fusi per dura sedilia nautae:
 Quum levis aetheriis delapsus Somnus ab astris
 Aëra dimouit tenebrosam, et dispulit umbras,
 Te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans 840
 Infonti; puppique deus confedit in alta,
 Phorbanti similis; funditque has ore loquelas:
 Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classem;
 Aequatae spirant aurae: datur hora quieti.
 Pone caput, fessosque oculos furare labori. 845
 Ipse ego paullisper pro te tua munera inibo.
 Cui vix adtollens Palinurus lumina fatur:
 Mene salis placidi voltum fluctusque quietos
 Ignorare iubes? mene huic confidere monstro?

Aenean

sinus velorum; quod dum faciunt, etiam antennas inflecti necesse est: *vna a. t. Cornua d.* Sic venti sui, h. e. secundi, ferunt classem; donec sub noctem recta a puppi flare incipiunt, sec. v. 844: *Aequatae spirant aurae.* Mox v. 835 v. ad lib. II, 8. 9. *meta*, pro summa, celsissima parte, in vertice coeli.

840 *tristia somnia*, manifeste pro somno; quod notandum propter alia loca. *Phorbantem* forte ex II. 8, 490 petiit poeta. — 844. 45 *Aequatae aurae*

opp. *vento obliquo*. v. sup. ad v. 830 et IV, 587. *furari* exquisitius quam subtrahere, subducere. 848 sq. Comparant Lucret. II, 556 — 59. *vix adtollens lumina*. Bona Seruii nota: „numinis praesentia praegravatus. nam et sequens „eius oratio turbata est; „quod et semiplenae indicant elocutiones. „ Recte utique. *Mene iubes ignorare?* (pro vulgari: nosco illud, satis notum mihi est) mare placidum h. e. quam facile illud turbetur. *mene huic confidere monstro?* mari,

Aenean credam quid enim fallacibus austris, 850
 Et coeli toties deceptus fraude fereni?
 Talia dicta dabat, clauumque adfixus et haerens
 Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
 Ecce deus ramum Lethaeo rore madentem,
 Vique soporatum Stygia, super vtraque quassat 855
 Tempora; cunctantique natantia lumina soluit.
 Vix primos inopina quies laxauerat artus:
 Et super incumbens, cum puppis parte reuolfa,
 Cumque gubernaclo, liquidas proiecit in undas
 Praecipitem, ac socios nequidquam saepe vocantem;
 Ipse volans tenuis se fustulit ales ad auras. (860
 Currit iter tutum non secius aequore classis,
 Promissisque patris Neptuni interrita fertur.

Iamque

mari, quod, inquit Donatus, decipit multos, infido ingenio, et repente mobili. Sane hunc vocis usum ita paullo insolentiorum videri non nego. Malim ipsam hanc maris insolitam tranquillitatem, subdolam tamen et insidiosam, per *monstrum* declaratam putare. *quid enim* male Serv. quidni? cur non? sed est *quomodo vero*: ut toties enim. — et c. h. e. et quidem, qui toties deceptus sim. etc. Mox 852 ex Odyss. γ, 281 translatus est, unde de Phrontide Palinurus adumbratus est.

854 cf. sup. 838 sq. *ra-*

um proprie accipito. cf. Apollon. IV, 156. Ducta res ab aqua lustrali. Imitatus est locum Silius X, 355. 56. 57. cf. sup. ad I, 691. 92: III, 511. Asperione aquae Lethaeae *solvuntur* laxantur oculi somno illabenti obnixa et intenti. *Cunctari* poetis dicitur, qui resistit, reluctatur. *natantia*, nota nunc elegantia v. Ge. IV, 496. — 857 — 61 *Vix laxauerat* — et *proiecit*, poetica structura, ab Homero petita, pro *cum* proiecit (scil. Somnus Palinurum). *Cum puppis parte*, bene Servius: pro oeconomia, ut triduo

Iamque adeo scopulos Sirenum aduecta subibat;
 Difficilis quondam, multorumque ossibus albos: 865
 Tum rauca adsiduo longe sale saxa sonabant:
 Quum pater amisso fluitantem errare magistro
 Sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in undis,
 Multa gemens, casuque animum concussus amici.
 O nimium coelo et pelago confise sereno, 870
 Nudus in ignota, Palinure, iacebis arena.

natare potuerit. v. VI, 349
 sqq. Mox *interrita*, sine
 offensione, nullo aduerso
 casu exterriti, nauigant.

864 — 66 Notus Home-
 ri locus *Odyss.* μ , 39 sqq.:
 166 sq., quem Virgilius an-
 te oculos habuit. Adde
 Apollon. IV, 891 sqq. et
 Orph. Arg. 1268 sqq. Te-
 neant adolescentes, non
 longe a Capreis tres esse

Sirenum petras aduersus
 promontorium Surrenti-
 num fluctuum allisione
 olim et naufragiis infames,
 forte aliquando puellaris
 formae speciem referentes,
 — 870. 71 Aeneae verba
 sunt. vid. lib. VI. v. 1.
 — *serenum* h. l. etiam de
 pelago; nisi ex nota for-
 ma interpretari velis, vt
 sit: *coelo sereno pelagoque
 placido.*

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS

LIBER SEXTVS

ARGVMENTVM

*Cumas aduectus Aeneas, antrum Sibyllae petit: peracto-
que de more sacrificio, Phoebi oraculum consulit. Ibi
et instantia pericula et futuri belli euentum discit. Mi-
seni cadauer in litore inuentum comburit, reliquiasque
sub proximo monte sepelit, qui Miseni nomen ab illo obti-
nuit. Inde columbarum ductu ad aureum ramum perue-
nit: quo decerpto, mactatisque hostiis deos inferos vene-
ratus, Sibylla duce per Auerni fauces ad inferos tendit.
Palinurum, quod sepulcri honore careret, circa Stygiam
paludem oberrantem inuenit, eumque una in ulteriorem
ripam traicere cupientem Sibylla prohibet, cenotaphii-
que et exsequiarum spe consolatur. Post haec Stygem
traiectus Aeneas, Cerberoque medicatis offis sopito, per
loca infantium, eorumque qui falso crimine damnati ca-
pite supplicium luerant, iter faciens, peruenit ad sedem
eorum, qui amoris impatientia manus sibi consciuerant.
Ibi Elisam conspicatus cum ei se purgare vellet, illa indi-
gnabunda conspectum eius effugit: inde progressus Dei-
phobum in sedibus eorum, qui bello aliquando claruerant,
multis vulneribus lacerum conspicit, necisque eius indi-
gnum modum ab ipso edocetur. Relicto deinde ad lae-
vam Tartaro, sceleratorumque poenas a Sibylla edoctus, ad
Ditis ipsius moenia contendit, aureumque ramum in ipso
regiae limine defigit. Post haec ad fortunatorum sedes
iter instituit, et a Musaeo ad patrem suum perducitur.
Ibi Anchises Aeneae filio Albanorum Romanorumque re-
gum catalogum recenset, nobiliumque aliquot Romanorum
nomina percurrrens, ad Iulii Caesaris et Augusti laudes
descendit: Marcellumque Octaviae filium, immatura*

morte praereptum, miris in coelum laudibus effert. Inde per eburneam portam ad Superos egressus, socios reuifit, relictisque Cumis Caietam petit.

Etiam hoc episodum libri sexti ab argumenti Aeneidis summa alienum, paullo longius petitum et in magna suauitate tamen narrationis et, quam illa habet, delectationis cursum sistere, impetum inhibere, Homius censet Vir Ill. Hoc vero est poetam in ordinem cogere, ad analium formulam reuocare, et omnes ingenii vires frangere. Est enim hoc inter poetae epici artes, cum in vna actione detexenda carmen epicum coarceatur, vt ad alia ornamenta, etiam ad seriores historias, descendere possit; vaticinia, somnia, etiam mortuorum responsa, futurae subolis recensum in subsidium adhibere. Animaduertendum porro est, primum Aeneae ad Italiam aditum hac narratione dignitatis et maiestatis religiosae vim et honorem accipere; nec alienum ab Aeneidis argumento posteritatis recensum haberi posse; inprimis ex Romanorum, quibus suam Aeneidem condebat poeta, animis et iudiciis. Videntur autem, Homeri in O-

dyssea exemplo, Necyiae a multis passim poetis epicis esse frequentatae; poterant enim hae narrationes habere magnam vim ad animos mirarum rerum specie tenendos. Vidit praeterea Virgilius, pro heroibus, quos Homerus commemorat, se Platonis commentis de animabus, antequam hanc vitam ingressae fuerint, in alio loco degentibus, commode vti posse, vt Aeneae posteros et res Romanas carmini intexeret. Neque vero nihil, quod ad hunc descensum ad inferos duceret, aut eius expectationem faceret, antecessit. Annon meminimus ab Anchisae vmbra hunc descensum filio fuisse mandato et monitu iniunctum? (lib. V, 731 sqq.) et multo ante iam Heleni monitu lib. III, 441 sqq. Cum autem totum poema et dignitatis epicae plurimum et gratiae ac delectationis ex vaticiniis habeat, quae, vt alio loco obseruatum, ab obscurioribus ambagibus progressa mox ad disertiora et clariora effata procedunt, praeparatur etiam hoc

Sic fatur lacrimans, clasſique inmittit habenas,
 Et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris.
 Obuertunt pelago proras: tum dente tenaci
 Ancora fundabat nauis, et litora curuae
 Praetexunt puppes. Iuuenum manus emicat ardens 5
 Litus in Hesperium: quaerit pars semina flammæ
 Abstrusa in venis filicis: pars densa ferarum
 Tecta rapit, filuas: inuentaſque flumina monſtrat.

At

hoc libro legentis animus
 ad casus et res in Latio
 euentum habituras pri-
 mum Sibyllae responſo,
 v. 84 — 97, tum Anchisæ
 oratione et recenſu anima-
 rum, quæ mox progenies
 Aeneas eſſet futura.

1 — 8 Ὡς φάτο δακρυχέων
 Homericum — Nouum cla-
 vum ei, quem Palinurus in
 mare praeceps ſecum auel-
 lerat (ſup. V, 588, 89), ſub-
 ſtitutum fuiſſe non dubito;
 ſed hoc non eſt *clasi im-*
miſit habenas; Verum ſim-
 pliciter excepto velis ex-
 panſis vento, curſum vrge-
 bat claiſis. Nota meta-
 phora ab aurigatione. cf.
 ſup. V, 662. *Euboicis Cu-*
marum oris: ad litus et
 ſinum Cumanum. Liv. VIII,
 22 *Cumani ab Chalcide Eu-*
boica originem trahunt. v.
 Cluver. Ital. ant. lib. IV
 p. 1102. De conditoribus

locus claiſicus ap. Strabon.
 V p. 243. Antecedere de-
 buere urbis origines colo-
 nias Ionicas et Aeolicas.
 v. Vellei. Paterc. I, 4. A
 ſeriori certe tempore Cu-
 mas a Chalcidenſibus con-
 ditas ad Aeneas aetatem
 retraxit Virgilius. cf. Gell.
 X, 16. *dente tenaci*. ſup.
 I, 169 *vinco non alligat an-*
cora morſu. *fundabat ex-*
quiſitius quam: firmabat,
 tenebat. v. 6. 7. cf. Aen.
 I, 174 ſqq. et Ge. I, 135.
 σπέρμα φλογός ap. Homer.
 notum. *pars densa fera-*
rum Tecta rapit filuas.
 Quid eſt *rapit*? ſi, corri-
 pit, colligit, comportat;
 nihil poteſt ieiunius dici
 grandibus iſtis verbis:
densa ferarum tecta. Igi-
 tur poeta neceſſario debuit
 ita accipere: *rapit* curſu,
 rapido curſu perluſtrant
 filuas, vt vel fontem aquae
 inueſti-

At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
Praefidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae, 10
Antrum inmane, petit: magnam cui mentem ani-
Delius inspirat vates, aperitque futura. (mumque
Iam subeunt Triuiæ lucos atque aurea tecta,

Daedalus, ut fama est, fugiens Minoia regna,

inuestigent, vel ferarum
praedam ad epulas exqui-
rant, ut lib. I, 192 sq. Sic
campum rapere dicitur e-
quus, et *aequora rapere*
navis. Ita eadem est sen-
tentia, quae infra v. 179:
Itur in antiquam siluam,
stabula alta ferarum.

9 — 12 Ad templum A-
pollinis, quod antiquissi-
mum fuit in monte ad Cu-
mas, et adsubiacens Sibyl-
lae antrum tendit Aeneas.
Facit autem id ex Heleni
(III, 441 sqq.) et umbræ
Anchisæ monitu V, 731
sqq. *arces*; erat templum
in montium iugis; hinc
Apollo altus. Porro *Sibylla*
horrenda, epitheto transla-
to; erant *secreta* (h. e. se-
cretum) *horrenda*. cf. VII,
172. *mentem animumque*
Homerico more κατὰ φρέ-
να καὶ κατὰ θυμὸν. 13

Iter ad Apollinis templum
(*aurea tecta*) erat per lu-
cum, quo illud ambieba-
tur; ex more vetere. *He-
catae* autem ille lucus cum

toto Averno sacer, vel, ut
loquuntur alii, Proserpi-
nae.

14 — 19 Videntur Siculi
et Itali, quicquid apud se
mirae vel praeclarae artis
haberent, ad Daedalum
retulisse. Colligas hoc vel
ex Diodori lib. IV, 78.
Habuitque adeo forte ho-
rum populorum ars aedi-
ficandi et sculpendi origi-
nem suam e Creta. Com-
munis narratio est, Dae-
dalum ex Creta profugum
in Sicilia a Minoe fuisse
oppressum. At poeta Dae-
dalum ex Sicilia quoque
fuga euasisse statuit. Prae-
clare Servius: *Daedalus*
vero primum Sardiniam, ut
dicit Sallustius lib. II Hi-
storiarum, post delatus est
Cumas: et templo Apollini
condito sacratisque ei alis
in foribus haec uniuersa
pinxit. Ceterum totum,
qui sequitur, locum copio-
sius persequutus est Silius
XII, 89 — 103. Ornamenta
saltem comparent studiosi.

Praepetibus pennis ausus se credere coelo, 15
 Infuetum per iter gelidas enauit ad Arctos,
 Chalcidicaque leuis tandem super adstitit arce.
 Redditus his primum terris, tibi, Phoebe, sacrauit
 Remigium alarum, posuitque inmania templa.
 In foribus letum Androgei: tum pendere poenas 20

Cecro-

— v, 15 Horat. I Od. 3, 34: *Expertus vacuum Daedalus aera Pennis non homini datis.* Verba ex antiquiore fermone poetico seruata. Cic. de Diuin. I, 47 ex Mario suo: *Hanc ubi praepetibus pennis lapsuque volantem Conspexit.* cf. sup. V, 254. In voc. *praepes* argutantur veteres Grammatici. v. Gell. VI, 6 et Serv. Nihil aliud est quam: celer, velox. 16 Siue ex Creta, siue ex Sicilia, siue ex Sardinia, vt modo e Sallustio traditum vidimus, profugus Daedalus volatu versus septentrionalem plagam contendit, dum Cumas aduolauit. Non vero prudentia id fecisse dicendus, ne alae ceratae sole liquescerent; aut septentrionis obseruatione; vt Seruius et alii argutantur. *ad Arctos.* cf. Ge. I, 245, 46. *enauit* (respexit ad hoc Quintil. VIII, 6, 18), vsitata illa metaphora inter

volatum et nauigationem. cf. Ge. V, 59. Sic mox *remigium alarum*, vt sup. I, 301. *Chalcidica arce*, Cumis v. ad v. 2 *leuis*, ornat epitheton volantem. *sacrauit* tamquam donarium ex voto. Cogita notum morem eorum, qui ex mari erant seruati. Etiam *templum* ex voto factum videri potest.

20 sqq. Possunt haec, si paullo seuerius agas, a re aliena videri, et videtur poeta argumenti, quod a multis Graecis poetis tractatum fuit, quorum et fuisse *Theseides*, dulcedine et copia abreptus esse. Sed obserua, quam callide narrationem in sculpturae argumentum mutauit, et ad hoc cognoscendum otium fecit Aeneae, praemisso Achate ad arcessendam Sibyllam. Talia autem anaglypha in templorum foribus ex metallo pretiosiore, h. l. ex auro (v. inf. v. 32), anti-

Cecropidae iussi (miserum!) septena quot annis
 Corpora natorum; stat ductis fortibus urna.
 Contra elata mari respondet Gnosia tellus:
 Hic crudelis amor tauri, subpostaque furto
 Pasiphaë, mixtumque genus prolesque biformis 25
 Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae.

Hic

antiquitas probare solebat. cf. Ge. III, 26. Imitationem loci vide apud Silium lib. III, 32. Fabulam cognoscant, quibus opus est, ex Ouid. Met. VII, 456 sqq. et VIII, 153 sqq. aut ex Catulli Epithal. Pelei v. 73 sqq. *septena corpora natorum*, pro: nati, elegantius, ut saepe. Argutantur in numero Interpretes. Cum pueri septem septemque puellae mitterentur, quidni alterutrum tantum poni potuit? *stat*, adstat, *urna*, graphice hoc. A v. 20 — 22 in alteris forium valuis expressas puta Athenas, Androgeo necem et sortitionem puerorum; a v. 23 sqq. autem in alteris valuis Cretam, taurum, Pasiphaen, Minotaurum, Labyrinthum, Ariadnen, Daedalum. 23 *Gnosia tellus*, v. III, 115. *elata mari*, perpetuum insularum epitheton: *alta*, quod alibi vidimus (cf. sup. V, 588).

respondet, in alteris valvis ex aduersa, opposita, parte expressa est. *crudelis amor*, violentus, ut alias, saeuus. *supposta furto* P. pro supposita tauro adultero, per furtum: *κρυφίῳ γάμοις μινεῖσα*, ex nota Musaei formula. Nolim tamen putare ipsam vaccam ligneam ipsumque flagitium expressum fuisse; sed Pasiphae v. c. demulcens taurum — *inest*, tamquam pars argumenti expressa. *Veneris m. nefandae*, partus nefandi amoris. Non aliter. Nota est de Minotauro fabula, in cuius interpretatione argutantur passim veteres, etiam ad h. l. Videtur ea simpliciter ex noto Cretae, Siciliae et Italiae, emblemate ducta, quod figuram tauri cum capite viri barbati exhibet; siue id patrii fluminis symbolum sit, id quod probabilius, siue, quod alii putant, Ebonis, h. e.

Hic labor ille domus, et inextricabilis error;
 Magnum reginae sed enim miseratus amorem
 Daedalus, ipse dolos tecti ambagesque resoluit,
 Caeca regens filo vestigia. Tu quoque magnam 30
 Partem opere in tanto, fineret dolor, Icare, haberes.
 Bis conatus erat casus effingere in auro:
 Bis patriae cecidere manus. Quin protenus omnia
 Perlegerent oculis; ni iam praemissus Achates
 Adforet, atque vna Phoebi Triuiaequae sacerdos, 35
 Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi:
 Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
 Nunc grege de intacto septem mactare iuuenkos
 Praestiterit, totidem lectas de more bidentis.

Tali-

h. e. Solis. 27 Laby-
 rinthus Daedali opus. A-
 pud Homerum Daedalus
 in Ariadnae gratiam cho-
 rum seu saltationem La-
 byrintho similem instituis-
 se narratur Il. 6, 591 sqq.,
 quem locum respicit Vir-
 gilius h. l. et sup. V, 588
 sqq., quem confer. 28
reginae, regis Minois filiae,
 Ariadnae, in cuius gratiam
 Daedalus Theseo iter per
 Labyrinthum filo monstra-
 vit; quod inuentum alii
 poetae simpliciter ad Ari-
 adnae sollertiam referunt.
 — *doli et ambages*, flexus
 viae et errores Labyrinthi.
 Hos *resoluit*, reditu et e-
 gressu monstrato. *caeca*,

etiam h. l. obscura, ambi-
 gua, *δυσνόητα*. regit ille glo-
 mere iter incertum. Ver-
 suum 30—33 de Icaro sua-
 vitatem et vim facile sentis
 ex affectu et ex apostrophe
 ad Icarum proficisci. Ver-
 ba Ausonius imitatus est
 in Mosella v. 300 sq. —
Quin p. καὶ μὴν καὶ, et ve-
 ro sane reliqua quoque si-
 gna perlustrassent. Mox
 v. 33 *grege de intacto*, bo-
 um iugo intactorum; Ge.
 IV, 540 *intacta totidem*
cervice iuuenkas. Deipho-
 be autem Glauci filia non
 male editur, quoniam ille
 inter deos fatidicos habe-
 batur.

40 sqq.

Talibus adfata Aenean (nec sacra morantur 40
Iussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.

Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum:
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum:
Vnde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae.
Ventum erat ad limen, quum virgo, Poscere fata 45
Tempus, ait. Deus, ecce, deus. Cui talia fanti
Ante fores, subito non voltus, non color vnus,
Non comtae mansere comae; sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument: maiorque videri,
Nec mortale sonans: adflata est numine quando 50
Iam proprio dei. Cessas in vota precesque,

Tros,

40 sqq. Locorum situm et faciem plane legentis animo eripiunt interpretes, dum hic antrum in adyto templi in Cumani collis latere positum esse putant. Templum Apollinis extra urbem in montibus vicinis fuisse necesse est. Quod nunc memoratur *antrum Sibyllae* non longe ab eo loco abest. Ad hoc nunc abducit Aeneam Sibylla. Fallunt viros dictos *alta templa*, quae nunc non sunt Apollinis aedes, sed antrum Sibyllae. 42 *Euboicae rupis*. Montium Cumanorum, v. ad v. 2, in iis est antrum. Ornate dixit latus montis excisum esse in antrum.

— *aditus*, puta, subterranei meatus, *σύριγγες*, vt in Aegypto appellabantur. Vbi itaque in interiore antro, adyto, Sibylla vaticinia effaretur, remeabat vox per infinitos hos canaliculos seu spiramina et exitus; quae res ad religiosum horrorem valde accommodata esse debuit. 45 Tempus ad oraculum precibus poscendum, vt ex v. 51 apparet. *Cessas in vota* exquisitius dictum puta pro: cessas facere vota, vel ad vota facienda. Sentit Sibylla statim in aditu templi dei afflatum. Locus de furore vatium egregius. *Non comtae mansere comae*; seu resolutae, vt in sacris mos erat,

Tros, ait, Aenea? cessas? neque enim ante dehiscunt
 Adtonitae magna ora domus. Et talia fata
 Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
 Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo: 55
 Phoebæ, grauis Troiae semper miserate labores,
 Dardana qui Paridis direxti tela manusque
 Corpus in Aeacidae; magnas obeuntia terras
 Tot maria intraui, duce te, penitusque repostas
 Massylum gentis, praetentaque Syrtibus arua; 60
 Iam tandem Italiae fugientis prendimus oras.
 Hac Troiana tenus fuerit Fortuna secuta.
 Vos quoque Pergameae iam fas est parcere genti,

Dique

erat, seu horrentes; cf. Seneca Agam. 712. 3, seu iactatae, ut Tibull. II, 5, 66, quod malim ex Val. Fl. I, 208. 9 imitatione. *nec m. sonans.* v. V, 649: I, 328. adeoque diuinum quid. — 52 enim, ut alias, pro: vero. subintell. nisi vota feceris. *attonitae magna ora domus*, ad interioris maioris antri, tamquam adyti, fores. *attonitae*; ut rei inanimatae tribuatur sensus eius quod sit, ut repente reuellantur fores. Nec tamen male Seru.: facientis attonitos, stupendae; ut *mors pallida, tristis senectus*. Videtur autem antiqua religio templorum fores nonnunquam

ita machinis instruxisse, ut diuinitus, nulla hominum opera, aperiri viderentur: inprimis in oraculis. Eo spectabat nota Seruiana, cuius fragmentum habemus: *Trahit hoc de Matris Deum templo, quod non manu, sed precibus, aperiebatur.* 56—62 Semper a Troianorum partibus stat Apollo in Homero. 57 Fundus II. x, 359. 58 — 60 omnia in maius aucta. pro Poenis *Massylos* tamquam vicinos, et *Syrtes*, tamquam Africae adiacentem oram. *praetenta* cf. III, 692. *Italiae fugientis* v. sup. V, 629. *Troiana Fortuna*, aduersa sc. Mox *obstitit*. quae consiliis no-

Ccc

stris

Dique deaeque omnes, quibus obstitit Ilium et ingens
 Gloria Dardaniae. Tuque, o sanctissima vates, 65
 Praescia venturi, da, non indebita posco
 Regna meis fatis, Latio confidere Teucros,
 Errantisque deos, agitataque numina Troiae.
 Tum Phoebo et Triuiæ solido de marmore templum
 Institutam, festosque dies de nomine Phoebi. 70
 Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
 Hic ego namque tuas fortis, arcanaque fata,
 Dicta meae genti, ponam, lectosque sacrabo,
 Alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda;
 Ne turbata volent rapidis ludibria ventis. 75

Ipsa

stris obfistunt, inuisa sunt.
 — 65 — 68 Vide v. 84 sqq.
Da, fac, effice, vt passim,
 v. c. XII, 97. — pro *nos con-*
sidere, quam grauitè ista
 v. 67. 68! 69 — 74 Ad
 templum in Palatio ab Au-
 gusto factum respici, vt Ae-
 neas ex posterorum perso-
 na vota faciat, iam Seruius
 notauit. cf. Sueton. Octau.
 29. Ex Virgilii verbis vix
 aliter sentias, quam cum
 Apolline Dianae quoque
 sorori fuisse id consecra-
 tum, vt in ludis seculari-
 bus aliisque sacris conso-
 ciatae fuere vtriusque re-
 ligiones. *festos dies*, lu-
 dos Apollinares ab eodem
 institutos. 71 — 73 libros
 Sibyllinos et XV viros iis

inspiciendis. Seruati au-
 tem illi libri primum in
 Capitolio, ab Augusto ve-
 ro sub Apollinis Palatini
 basi conditi; vt ex Sueto-
 nio notum Octau. 31 et
 Tibullo II, 5, 1 *Phoebe fa-*
ve, nouus ingreditur tua
templa sacerdos, Quinde-
 cemuir Messala: haec igi-
 tur sunt *penetralia*. Ne-
 que Ouidius intelligendus
 aliter, etsi rem ita effert,
 quasi templum et sacra ha-
 buerit, Met. XIV, 128
Templa tibi statuam, tri-
buam tibi thuris honorem.
 — 74 — 76 Exsequitur Ae-
 neas Heleni praeceptum,
 sup. III, 443. 4. 457 *Ipsa*
canat. Tum v. 75 ornatè:
 ne dissipentur. Tota de
 Sibyl-

Ipsa canas oro. Finem dedit ore loquendi.

At, Phoebi nondum patiens, inmanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum: tanto magis ille fatigat (80
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Ostia iamque domus patuere ingentia centum
Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras:
O tandem magnis pelagi defuncte periclis;
Sed terra grauiora manent. In regna Lauini (85
Dardanidae venient; mitte hanc de pectore curam:
Sed non et venisse volent. Bella, horrida bella,
Et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.

Non

Sibylla fabula ad antiquissima pertinet tempora; ex iisdem etiam petita esse puta folia arborum, quibus illo aevo scribebatur, nondum alia meliore materia inuenta.

77 — 80 Ornate omnia; a domandis equis translata verba (cf. v. 100. 1) ad vatem, quae nollet deum recipere, ἐνθροίζειν, cum diuina vis crederetur corpus mortale, tamquam sui non capax, grauius vexare. — *bacchatur* pro simplici discurrit, v. sup. IV, 301. *Fingitur* equus a magistro *premendo*, h. e. pressus frenis, compressus, coercitus. cf. sup. I, 63. Non h. l. os fingitur; vt fere Intpp.

volunt. 81. 82 aditus ad interiores recessus antri. v. sup. ad v. 52. cf. Callim. in Apoll. 3. 6. 7. 83 sq. secundum Heleni praedictionem sup. III, 458—460. cf. praeclarum locum Tibulli II, 5, 39 sqq., vbi Sibyllae oraculum latius expositum est. *in regna Lauini*, ad Lauinium. hoc tandem manifestum de aditus ad Italiam loco vaticinium. Reliqua egregie ad horrorem partim rerum exemplis et verborum ornatu, partim comparatione cum rebus Troianis, quarum quanta vis ad Aeneae animum recordatione esse debebat! 87 iam Homero frequentata rei

Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint. Alius Latio iam partus Achilles,
Natus et ipse dea. Nec Teucris addita Iuno 90

Vsquam

imago Il. 4, 329. *Dorica castra*, sup. Il, 27. 88
sq. Eadem calamitatum
series renascetur. cf. inf.
X, 60, 61, 62. *Alius L. i.*
p. Achilles, Turnus Veni-
liae f. v. inf. X, 76. Nec
hoc sine veterum exemplo.
v. c. Eurip. Troad. 614.
615 φεῦ· φεῦ· Ἄλλος τις
Ἀἴας, ὡς ἔοικε, δεύτερος Παι-
δὸς πέφηνε σῆς. cf. sup. Ecl.
IV, 36. 90 *Nec Teucris*
addita Iuno Vsquam aberit.
Interpretatio loci e vete-
ribus nobis seruata est.
Macrob. VI Sat. 4 vnum ex
iis locis esse docet, in qui-
bus vetustum verbum ser-
uauerit poeta. *addita*, id
est, *affixa*, et per hoc, *infe-*
sta. Hoc iam dixerat Luci-
lius lib. XIV his versibus:
Si mihi non praetor fiet ad-
ditus atque agitet me, Non
male sic ille, ut dico, me
extenderat vnus; Etiam
Seruius: *addita Iuno, ini-*
mica. Est autem verbum
Lucilii et antiquorum: ut
Plautus Aul. III, 6, 16 *Ar-*
gus, quem quondam Ioui Iu-
no custodem addidit. Sed
alterum hoc Plauti ex iis

potius exemplis est, quae
doceant, quomodo voc.
additus in hunc significa-
tum transire potuerit. Sci-
licet *custodem dari*, *addi*,
voc. proprium est; v. c.
inf. IX, 649 *Tum comitem*
Ascanio pater addidit; et
Horat. Ill, 4, 79 *nequitiae*
additus Custos, vultur, qui
Tityi iecur obseruat. Iam
autem qui *custodes additi*
sunt, inprimis peccare vo-
lentibus, iidem molesti
sunt, difficiles, odiosi, in-
festi. Cf. Gesneri Thesaur.
LL. h. v. Virgilium imita-
tus est in vocis usu Silius
II, 595 *agit addita Eryn-*
nis. Paullo aliter compa-
rata sunt exempla, in qui-
bus *addi* vel *additi* esse di-
cuntur, qui non sine mo-
lestia aliqua accedunt ad
nos, vel quae nobis con-
tingunt ingrata. v. c. ap.
Stat. II Theb. 320 *Et, qua*
non grauior mortalibus ad-
dita cura, Spes. Ad hoc
genus referenda loca, quae
afferunt Drakenb. ad Si-
lium l. c.: Gronou. ad Senec.
Herc. fur. 1237 et al., non
ad prius. Addo Val. Fl. VI,

Usquam aberit: Quum tu supplex in rebus egenis
 Quas gentis Italum aut quas non oraueris urbis!
 Causa mali tanti coniux, iterum hospita Teucris;
 Externique iterum thalami.

Tu ne cede malis: sed contra audentior ito, 95
 Quam tua te Fortuna finet. Via prima salutis,
 Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.

Talibus ex adyto dictis Cumaea Sibylla
 Horrendas canit ambages, antroque remugit,
 Obscuris vera inuoluens. Ea frena furenti 100
 Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.
 Vt primum cessit furor, et rabida ora quierunt;

Inci.

181. Aliter rem expedire
 voluisse videtur Burman-
 nus, qui ita ordinat verba:
 „*nec Iuno aberit Teucris,*
addita scilicet aliis hosti-
 bus, Turno et reliquis. „
 hoc vero multo durius;
 etiam si iungere velles:
nec aberit addita, h. e. ad-
 detur, accedet sc. noua
 hostis. Si quis nondum
 ullo interprete inspecto
 locum legat, is haud du-
 bie ita accipiet: *nec deerit*
in Italia Iuno, addita Teu-
cris, quae semper Troia-
 nis adesse, iis instare, eos
 urgere, persequi, solet. —
 Eas res infesti animi esse,
 quis dubitet? *quum tu*
 pro vulgari: tum tu. 91
oraueris v. lib. VIII Euan-

drum et Agyllinos Etruf-
 cos. *in rebus egenis*, an-
 gustis, periculosis. Noli
 cum Seruio et aliis de fa-
 me accipere. *coniux* La-
 vinia, vt olim Helena. —
 96 *quam* pro quantum, qua-
 tenus; si sanum est. *Graia*
ab urbe, Pallanteo Euandri.

100 Euenta rerum ob-
 scuris verbis prodit. Imi-
 tatur locum Lucanus I, v.
 637. 8. 100. I adeo con-
 citauerat eam Apollo. cf.
 v. 79. 80. *stimulos sub p.*
vertit, h. e. in pectore fi-
 git, versat. Sed plus inest
 alteri verbo; continuato
 sc. ictu. *Frena et stimulos*,
 ad furorem declarandum a
 Tragicis habet poeta; for-
 te ex οἷστος natos. Inter
 Ccc 3 loca,

Incipit Aeneas heros: Non vlla laborum,
 O virgo, noua mi facies inopināue surgit.
 Omnia praecepi, atque animo mecum ante peregi.
 Vnum ero: quando hic inferni ianua regis (105
 Dicitur, et tenebrofa palus Acheronte refuso:
 Ire ad conspectum cari genitoris et ora
 Contingat: doceas iter, et sacra ostia pandas.

Illum

loca, quae Interpr. laudant, vnus est accommodatus Euripidis (Iphig. in Taur. 935) de furiis: ἡλάσσουν θεῶν, "Ὡς αἰματηρὰ εἶμι' ἐπεμβαλεῖν ἐμοί. Mox v. 104 *facies* est species, genus; *surgit*, exquirit, euenit, occurrit. Scilicet audierat Aeneas omnia a patre V, 730. 1 et Heleno III, 458. *praecepi*. Non male Aeschylus comparatur Prometh. 101—3. *peregi* pro vulgari: exegi, perpendi. 106 *ianua regis* h. e. palatii vel regni aditus. — *tenebrofa palus Acheronte refuso*. Cum Acherontem mox in inferis locis poni a poeta videamus, recte Seruius, et ex eo Pomponius, pronuntiant: *Avernū significat, quem vult nasci de Acherontis aestuariis*. Vt Auernus adeo sit Acherontis (cui *aestus* tribuitur inf. v. 296. 7) ex inferis partibus exundan-

tis et supra crateris sui labra exuberantis (refusi) aqua; ductum ex Platone; in cuius Phaedone p. 83 B. Erf. Tartarus omnes amnes recipit, aqua autem αἰωρεῖται δὴ καὶ κυμαίνει ἄνω etc. paullo aliter quam apud Homerum Odyss. 2, 514 Cocytus Stygis ἀπορρώξ est. At Valer. Fl. IV, 594 illic (iuxta Heracleam Paphlagoniae) *Acheron* — *vastoque exundat hiatu Fumeus* et de eodem Apollon. II, 747 κοίλη δὲ φάραγξ κατὰγει μιν ἄνωθεν. Ipse enim Acheron in imis terrae radicibus: Κυάνεον δ' Ἀχέρονθ', ὃς ἔχει ῥιζώματα γαίης Orph. Hymn. XVII, 10; vnde tanquam efferuef-cens et ebulliens erumpit in superas oras. De his ipsis locis Vlyssis aditu celebratis agens Lycoph. v. 695 καὶ χερσὶαν ῥόχθοισι κυμαίνεσαν οἰδματος χύσιν, et eundem in sensum Silius *erucla-*

Illum ego per flammās et mille sequentia tela 110
 Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
 Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
 Atque omnis pelagique minas coelique ferebat
 Inualidus, vires ultra fortemque senectae.

Quin, ut te supplex peterem, et tua limina adirem, 115
 Idem orans mandata dabat. Gnatique patrisque,
 Alma, precor, miserere. Potes namque omnia: nec te
 Nequidquam lucis Hecate praefecit Auernis.

Si potuit Manis arcessere coniugis Orpheus,
 Threicia fretus cithara fidibusque canoris: 120
 Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
 Itque reditque viam toties. Quid Thesea, magnum

Quid

eruclare dixit in loco ex Marone expresso X, 425 *specus-eruclat acerbam Coccyti laxo suspirans ore pauludem*. Est itaque *refusum* paullo aliter dictum, quam ex communi usu ἀνάχυσις, in illo Geographi: Ἀχερυσία λίμνη, ἀνάχυσις τις τεναγώδης θαλάσσης Strabo V, p. 243 D., ubi est aestuarium maris per aestum exundantis supra littora. — Mox *sacra ostia*, ut Homericum θεία, et inf. 573 (non ut Seru.), cuius voc. significatus latissime patet, ut in nostris linguis nihil sit, quod satis respondeat: h. l. quae cum horrore adimus. 116 *mandata da-*

bat sup. V, 732.3. *Hecate*: nam sup. v. 35 *Phoebi Triviaeque sacerdos*. 119.120 Aut supplendum alterum membrum: quidni et mihi adire inferos liceat? aut iunge: *miserere* — *Si potuit*. Statii imitationem vide Silu. V, 3, 271 sqq. — *fretus*, usus. Homericum πίσηνος, et in hac ipsa re Orph. Arg. 42 Ἡμετέρη πίσηνος κιθάρη: simpl. pro: ope citharae. 121.2 Ut cum Castore, qui mortali patre, Tyndareo, natus erat, immortalitatem communicaret Pollux Ioue patre natus, hoc a diis consequutus est, ut, quoties ipse ad inferos se contulisset,

Quid memorem Alciden? et mi genus ab Ioue summo.
 Talibus orabat dictis, arasque tenebat;
 Quum sic orsa loqui vates: Sate sanguine diuom, 125
 Tros Anchisiade, facilis descensus Auerno:
 Noctes atque dies patet atri ianua Ditis:
 Sed reuocare gradum, superasque euadere ad auras,
 Hoc opus, hic labor est. Pauci, quos aequus amauit
 Iuppiter, aut ardens euexit ad aethera virtus, 130
 Dis geniti potuere. Tenent media omnia filuae,
 Cocytusque sinu labens circumuenit atro.
 Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,

Bis

lisset, fratri apud deos interim versari liceret. Hinc alternis sedes mutatae. Fabula varie a poetis tractata et ornata. Fundus Odyss. λ, 302. 3. — Etiam Theseus et Hercules memorantur, quatenus inferos adiere. v. inf. 392 sqq. Aliter v. 618.

124 *aras tenebat*. Notissimus precantium mos. Si tamen teneas animo, Aeneam in ipso limine templi vel antri substituisse (cf. mox v. 151 et is perpetuus veterum mos, si deum consulerent), dum vates penetraret ad adytum, v. 98: ara, difficultatem habere potest, quo loco sita fuerit. Sed, si ad limen substitute-
 runt consulentes deum, de

tota ea parte intelligendum, quae usque ad adytum patebat, adeoque πρό-
 ναος et ipse ναός intelligendus. 125 *Auernus* h. l. simpl. pro locis inferis; non vt inf. 237 sq., sed vt in Ἀχέρων δυσέξοδος vel ἀνέξοδος. 129 *Pauci* ἥρωες διογενεῖς, si fuerint θεοφιλεῖς et καλοκἀγαθοί. Sententiam v. 126 — 8 interpretatur Seneca Herc. f. 675 sq. *aequus*, propitius h. l. 132 *filuae* memoratae tenebrarum et caliginis significandae causa; ducta imagine ab Auerni situ. *Cocytum*, *Stygem*, *Acherontem*, promiscue ponit poeta. *sinu* praeclare, de cursu fluuii, qui ambit locum.

134 Bis.

Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
 Tartara; et infano iuuat indulgere labori; 135
 Adcipe, quae peragenda prius. Latet arbore opaca
 Aureus et foliis et lento vimine ramus,
 Iunoni infernae dictus sacer. Hunc tegit omnis
 Lucus, et obscuris claudunt conuallibus umbrae.
 Sed non ante datur telluris operta subire, 140
 Auricomos quam quis decerpserit arbore fetus.
 Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
 Instituit. Primo auolso non deficit alter
 Aureus; et simili frondescit virga metallo.

Ergo

— 134 *Bis*. nata rei percep-
 tio haec ex Homericis O-
 dyss. μ, 22 Σχέτλιοι — Δι-
 σθανέες etc. Sed „Pollio
 „admiratur, cum Aeneas
 „esset futurus deus, cur di-
 „cat bis. Soluitur hoc,
 „quia apud Homerum (O-
 „dyss. μ, 600 sq.) Vlysses
 „vidit umbram Herculis
 „apud *inferos*. „ Recte
 hoc; vt adeo et heroum
 inter deos receptorum
 umbrae in locis inferis ha-
 beantur. Ceterorum Gram-
 maticorum argutias nemo
 moretur. *insanus labor*
 pro vulgari: magnum au-
 sum, coeptum, ardua res.

136 sqq. Locum respe-
 xit Claudian. de R. Prof.
 II, 290 sqq. 137 ornate,

pro: ramus aureus cum fo-
 liis aureis. *vimen* est ip-
 sius rami, virga. Male alii
 aliter. Nec tamen ipsam
 arborem auream credere li-
 cet; non magis quam Hef-
 peridum arbores mala au-
 rea ferentes. Vnde poeta
 ramum aureum hunc tra-
 duxerit, varia coniectare
 licet, nihil tamen ad liqui-
 dum perducere. *Iuno in-*
ferna, Proserpina, alias
 Stygia, vt *Iupiter infernus*,
 καταχθόνιος, de Plutone.
Auernam Iunonem Ouidius
 dixit hac ipsa in narratio-
 ne Met. XIV, 114. 140
telluris operta, simpl. loca
 infera, quatenus sub terra.
 Male alii argutantur. —
 143. 4 ornate; in rami a-
 vulsi locum alius succres-
 cit.

Ergo alte vestiga oculis, et rite repertum 145

Carpe manu; namque ipse volens facilisque sequetur,

Si te fata vocant: aliter, non viribus vllis

Vincere, nec duro poteris conuellere ferro.

Praeterea iacet exanimum tibi corpus amici,

(Heu nescis) totamque inestat funere classẽ; 150

Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.

Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulcro.

Duc nigras pecudes: ea prima piacula funto.

Sic demum lucos Stygios, regna inuia viuis,

Adspicies. Dixit, pressoque obmutuit ore. 155

Aeneas maesto defixus lumina voltu

Ingreditur, linquens antrum; caecosque volutat

Euentus animo secum. Cui fidus Achates

It comes, et paribus curis vestigia figit.

Multa inter sese vario sermone ferebant: 160

Quem

cit. Mox *rite carpe* — si fatale tibi est, inferos adire. — 149 sqq. ante oculos Iliad. χ, 386 *Κεῖται παρ' νῆεσσι νέκυς ἄκλαιστος, ἄδαπτος Πάτροκλος*. Obserua verborum proprietatem: *pendes* pro vulgari: haeres — *sedes* de sepulcro alii, alii de terra, hoc quidem admodum dure, accipiunt. Cur non locum comparant inf. v. 371 *Sedibus ut s.* et v. 328 *quam sedibus ossa quierunt?* Errant Manes insepulti vel circa corpus vel circa Stygem.

Notissima res v. Obs. ad Tibull. III, 2, 15. *Piaculare* autem sacrum v. 153 non tam ad purgandam classem a contactu insepulti cadaueris valere debet, quam ad placandos inferos, quos est accessurus; omnino enim ad inferos nonnisi expiati et placatis Manibus accedunt heroes apud ceteros quoque poetas. *prima* v. 153 est pro: prius, ante.

160. i pro vulgari: sermones ferebant super variis rebus. Ceterum mire-
ris,

Quem socium exanimem vates, quod corpus human-
 Diceret. Atque illi Misenum in litore sicco, (dum,
 Ut venere, vident indigna morte peremtum;
 Misenum Aeoliden: quo non praestantior alter
 Aere ciere viros, Martemque adcendere cantu. 165
 Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
 Et lituo pugnās insignis obibat et hasta.
 Postquam illum vita victor spoliauit Achilles,
 Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
 Addiderat socium, non inferiora secutus. 170
 Sed tum, forte caua dum personat aequora concha,
 Demens, et cantu vocat in certamina diuos,
 Aemulus exceptum Triton (si credere dignum est)
 Inter saxa virum spumosa inmerferat vnda.
 Ergo omnes magno circum clamore fremebant; 175
 Praecipue pius Aeneas. Tum iussa Sibyllae,
 Haud mora, festinant flentes, aramque sepulcri

Conge-

ris, cur non in Palinuri in-
 sepultum corpus incidat
 Aeneae cogitatio; qua ta-
 men nulla prior esse debe-
 bat. Nisi quod Miseni ca-
 daver in proximo littore
 iacet, eiusque celebritas
 fuit propter promontorium
 ab eo appellatum. 170
non inferiora s., docte,
 et Graecorum more, pro:
 inferiorem, τὰ ἥττω pro
 τὸν ἥττω. Aeneam Hec-
 tori aequiparat, vt inf.
 XI, 289 et al. Mox

171 *concham* paullo durius
 pro tuba vel lituo posuit.
 Nam nec in *litui* (v. 167)
 proprietate est haerendum.
 Sic *lituum* et *tubam* paucos
 intra versus memorat Sta-
 tius VI Theb. 120. 128.
Tubicinem Misenum vocat
 Propert. III, 18, 3. *Liti-*
cinem Stat. IV, Silv. 7, 19.
 — *demens* Homericum Νή-
 πιος! Il. β, 38 et saepe al.
 — *exceptum*, cf. sup. III,
 332 ex ὑποδέχεσθαι, insi-
 diis. 177 *aram sepulcri*
 exqui-

Congerere arboribus, coeloque educere certant.
 Itur in antiquam filuam, stabula alta ferarum:
 Procumbunt piceae: sonat iſta ſecuribus ilex: 180
 Fraxineaeque trabes, cuneis et fiſſile robur
 Scinditur: aduoluunt ingentis montibus ornos.
 Necnon Aeneas opera inter talia primus
 Hortatur ſocios, paribusque adcingitur armis.
 Atque haec ipſe ſuo trifti cum corde volutat, 185
 Adſpectans filuam inmenſam, et ſic voce precatur:
 Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus
 Oſtendat nemore in tanto: quando omnia vere

Heu

exquiſite, quod v. 215 *ingentem pyram* a formae ſimilitudine. Sic et Seruius; qui tamen addit: *Probus tamen et Donatus de hoc loco requirendum adhuc eſſe dixerunt.* In Donati fragmentis interpolatis, quae habemus, nihil occurrit. At de altero Pompon. Sab. *Dicit aram, quia roguſ, id eſt pyra, non fiebat ſine aris, ut ait Probus.* Perperam. In ſeqq. ante oculos *Odyſſ.* μ, 11 ſq.: *Il.* ψ, 114 ſq. Adde *Il.* η, 417. 428 ſq.: ω, 662 ſq. 787 ſq. et locum *inf.* XI, 182 ſq. *Congerere* ex νηέω. v. c. *Apollon.* lib. I, 403 Νήεον αὐτόθι βωμόν. Iterum poeta multum ornatus (expende ſingula) in re tenui cumulauit; hoc quidem

iam Ennii exemplo; Locum ſeruauit *Macrob.* VI, 2. Ad horum ductum ſequiores poetae pigmenta ſua in ſimili re profuderunt *Silius* X, 526 ſq.: *Statius* VI, 88 ſq., hic quidem ea cum copia, quae faſtidium faciat. cf. *Columna ad Ennium* p. 67. Mox *piceae* proprie in rogis locum habent. cf. *Plin.* XVI, 10 f. 18. 182 *de montibus int.* et v. 184 *accingitur*, ὀπλίζετο accingit ſe.

187 *Vtinam* nunc, ut *Gr.* εἰ, εἰ γάρ, v. c. qui locus in manibus eſt, *Hymn. Homer.* in *Apoll.* 51 Δῆλ' εἰ γάρ κ' ἐθέλεις. quem ſi ita acceperis, emendatione non egere videbis, niſi forte ἐθέλοις. *ſe oſtendat*, adpareat etc.; nec tamen dubi-

Heu nimium de te vates, Misene, locuta est.
 Vix ea fatus erat, geminae quum forte columbae 190
 Ipsa sub ora viri coelo venere volantes,
 Et viridi sedere solo. Tum maxumus heros
 Maternas adgnoscat auis, laetusque precatur:
 Este duces, o, si qua via est, cursumque per auras
 Dirigite in lucos, vbi pinguem diues opacat 195
 Ramus humum. Tuque, o, dubiis ne defice rebus,
 Diua parens. Sic effatus vestigia pressit;
 Obseruans quae signa ferant, quo tendere pergant.
 Pascentes illae tantum prodire volando,
 Quantum acie possent oculi seruare sequentum. 200
 Inde, vbi venere ad fauces graueolentis Auerni,
 Tollunt se celeres; liquidumque per aëra labfae
 Sedibus optatis geminae super arbore fidunt:
 Discolor vnde auri per ramos aura refulsit.

Quale

dubitandum, etiam hac
 arbore inuenta alteram va-
 ticinii partem euentum
 esse habituram, quando
 etc. 190 sq. Dignus tali
 vindice nodus. Ostento
 vel augurio aliquo res pro-
 fecto nunc cum maxime
 erat expedienda. Quale
 autem aliud accommoda-
 tius quam Veneris matris
 aues? etsi omnino faustum
 et laetum hoc auspici-
 um. Sed poeta haud dubie in
 animo habuit Apollonium
 suum lib. III, 540 sqq. cf.
 926 sqq. Etsi nec Dodo-

naeum oraculum ex co-
 lumbis obscurum est. Hoc
 augurio conspecto substitit
 et precatur, ex more. Prae-
 iuit Homerus Il. 2, 275.
 278 sq. 195 *vbi — hu-*
um ornatè, vbi aureus ra-
 mus est. 198 *quae signa*,
 quale augurium; quid os-
 tendant.

201 Arbor stabat in ipsa
 valle. Vide v. 139. *Sedi-*
bus optatis eleganter, quas
 volatu petierant. *auri au-*
ra, splendor. *Aura* de lu-
 minis reuerberatione ex-
 quisite v. ad Ge. II, 47, vbi
lumi-

Quale solet filuis brumali frigore viscum 205

Fronde virere noua, quod non sua seminat arbos,

Et croceo fetu teretis circumdare truncos.

Talis erat species auri frondentis opaca

Ilice: sic leni crepitabant bractea vento.

Conripit Aeneas extemplo, auidusque refringit 210

Cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllae.

Nec minus interea Misenum in litore Teucris

Flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.

Principio pinguem taedis et robore secto

Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris 215

Inte-

luminis aurae. cf. h. l. Serv. Sic *φάεος κῆρυξ* Callim. in Dian. 117 de vapore ignis, qui etiam longius diffusa adurit. Proprie in odore locum habet. 205 sq. De visco, frutice glutinoso in querno arborum genere ramis enasci solito, unde glutinum paratur, ex historia naturali notio petenda. Ex antiquis v. Plin. XVI, 44 f. 93 et XXIV, 4 f. 6. *quod non sua f. a.* ex vetere opinione, falsa tamen. Plin. l. c. *Ommino autem satum* (viscum) *nullo modo nascitur, nec nisi per aluum auium redditum maxime palumbis ac turdis.* Male Heins. et Burm. ad aucupium delabuntur. — *brumali f.* tunc enim ma-

turum est. 207 *croceo*

foetu. ex natura visci. Plin. XXIV, 4 f. 6 *Optimum est — extra fuluum, intus porraceum.* 211 *cunctan-*

tem ornat; ex v. 137 *lento vimine ramus*, quippe ex auro cf. Il Ge. 236.

212 *ingrato*, malim, vt Seruius altero loco ponit, gratiam nec sentienti nec referenti. 215 cf. Il. ψ, 164 sqq. *frondibus atris*

Intexunt latera ornate, faciunt latera ex ramis et lignis arborum nigricantium; vt tristis adspectus esset; et *f. a. cupressos constituunt.* Volunt arbores ante rogum positas fuisse, et ad Romanorum morem alludi, quo cupressi ante domum funestam statuebantur.

Intexunt latera, et feralis ante cupressos
 Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
 Pars calidos latices et aëna vndantia flammis
 Expediunt, corpusque lauant frigentis et vnguunt.
 Fit gemitus. Tum membra toro defleta reponunt, 220
 Purpureasque super vestis, velamina nota,
 Coniiciunt. Pars ingenti subiere feretro,
 Triste ministerium, et subiectam more parentum
 Auerſi tenuere facem. Congesta cremantur
 Turea dona, dapes, fuſo crateres oliuo. 225

Postquam

bantur. Quantum equidem video, parte ſui et facie exteriore roguſ ſtructuſ erat trunciſ cupreſſiniſ prominentibuſ in tropaeorum vel ferculorum morem, quibuſ affixa eſſent arma. Habet etiam ſic Varroniſ apud Seruium interpreta- tio locum: *Varro dicit pyras ideo cupreſſo circumdari, propter grauem uſtrinae odorem.* Imitationeſ loci notarunt ex Statio IV Theb. 449. 460. 218 cf. Il. 6, 349 ſqq.: Odyſſ. ̱, 44 ſq. *expediunt* cf. I, 177. Ad v. 219 Seruiuſ laudat verſum Ennianum: *Tarquiniuſ corpus bona femina lauit et vnxit.*

220—25 ex Il. ̱, 794. 796. *Velamina nota*, ex loqu. uſu (cf. inf. XI. 195. 96); aliter vix accipiaſ,

quam, quibuſ ipſe, dum uiueret, uſuſ erat. Eſſi poeta ad ſuorum popula- rium morem reſpicere po- tuit, de quo laudant Intpp. nota loca Cic. de Legg. II, 23: Liv. XXXIV, 7; tamen magiſ probabile ſit, Ho- merum ante oculoſ fuiſſe Il. ̱, 796. *ſubiectam te- nuere*, h. e. ſubiiciunt, ſub- dunt; *more parentum* Ser- uiuſ: „propinquioreſ e- „nim viriliſ ſexuſ hoc da- „batur officiuſ. „ Sed dictuſ puto pro: more patrum, maiorum. Mox in ignem coniici putatuſ, oleuſ; ſed quid *dapes*? verbo, puto, ſacrificali cor- pora bouuſ, ſuoruſ, ouiuſ (v. inf. IX, 197 ſq.), tam- quam victimarum, caeſa et in ignem iniecta, ſignificat. cf. Il. ̱, 166 ſq.: Odyſſ. ̱, 65. 226 ſq.

Postquam conlabfi cineres, et flamma quieuit;
 Reliquias vino et bibulam lauere fauillam:
 Offaque lecta cado texit Corynaeus aëno.
 Idem ter focios pura circumtulit vnda,
 Spargens rore leui et ramo felicitis oliuae: 230
 Lustrauitque viros, dixitque nouissima verba.
 At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum
 Inponit, suaque arma viro, remumque, tubamque,
 Monte sub aërio: qui nunc Misenus ab illo
 Dicitur, aeternumque tenet per secula nomen. 235
 His actis propere exsequitur praecepta Sibyllae.

Spelun-

226 sq. cf. Il. ψ, 250 sqq.:
 ω, 792 sq.: Odyss. μ, 13 sq.:
 ω, 71 sq. Verba ex Il. ι,
 212: Αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ πῦρ
 ἐκίη καὶ φλόξ ἐμαράνθη. —
 227 rogam et cineres con-
 spargunt vino ex more,
 quem nidor et calor sua-
 dere debuit. *cadum* dixit
 pro urna: φιάλην memo-
 rauerat Homerus Il. ψ, 253
 et λάρναια ω, 795. *Cory-
 naeum* vero, quoniam poe-
 tae omnia definite etiam
 per personas efferenda
 sunt. Nota urnam h. l. ex
 aere. 229 Exquisitius *cir-
 cumferre* socios vnda, quam
vndam circa socios. Lustra-
 tio haec facto funere sol-
 lemnis. *felix oliua*, quia
 etiam *infelix oleaster* Ge.

Il, 314. *nouissima verba*,
 nota res: Vale. Aue. 232
Imponit, pro: ponit, facit
 in illo loco; forte heroï-
 co more, iuxta rogam ἀμ-
 φι πυρὴν, vt videtur res
 apud Homerum animo re-
 praesentanda. v. c. Il. ψ,
 255. 6: η, 434. Nisi *impo-
 nit* sc. cado cum cinere.
 — *sua arma, remumque tu-
 bamque*, sollenni more a
 multis illustrato, etiam ex
 sepulcris. cf. Fabrett. ad
 Column. Trai. p. 374: *Ili-
 acoque iugum memorabile
 remo*, de Miseno Statius III
 Silv. 5, 98 et de Elpenore
 suo Homer. Odyss. μ, 14. 15.
 236 sqq. Nunc ad sa-
 crum Manibus faciendum
 se accingit ex praecepto

v. 153.

Spelunca alta fuit, vastoque inmanis hiatu,
 Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris:
 Quam super haud vllae poterant inpune volantes
 Tendere iter pennis: talis sese halitus atris 240
 Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat:
 [Vnde locum Graii dixerunt nomine Aornon.]
 Quatuor hic primum nigrantis terga iuuenços
 Constituit, frontique inuergit vina sacerdos;
 Et, summas carpens media inter cornua faetas, 245
 Ignibus inponit sacris, libamina prima,
 Voce vocans Hecaten, Coeloque Ereboque potentem;
 Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
 Suscipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam
 Aeneas matri Eumenidum magnaeque sorori 250
 Ense

v. 153. *Spelunca*, Auerno imminens (hinc *tuta lacu*) et alia quam quae supra memorata est. *volantes*, volucres. Sic III Ge. 147 *Plurimus volitans*. Versus 242 epica grauitate indignus et suspectus. Sacrum parat sub ipsum speluncae ingressum. 242 sqq. Totus hic sacrificii diis inferis facti apparatus apud plures poetas occurrit, ductus ex Homero pluribus locis: inprimis Odyss. x, 517: λ, 25. *inuergit*, signantius et elegantius, quam: infundit; nihil amplius. *Et s. carpens*: pertinet ad Homericum: 'Αλλ' ὅ, τ'

ἀπαρχόμενος κεφαλῆς τείχας ἐν πυρὶ βάλλε. Iam inter victimae consecrationem, quae fit vino in caput libato, et pilo euulso et cremato, concipiuntur preces, v. c. Od. γ, 445. 46. Itaque h. l. subiicitur: *Voce vocans H. Supponunt cultros* ex religione in sacris inferis notissima, vt prona et cernua mactaretur victima diis inferis. *Mox suscipiunt* Pompon. Sab. „antiquum verbum „est., scilicet pro excipiunt vulgari. cf. I, 175. — 249 *Mater Eumenidum* (inf. XII, 846: Aeschyl. Eumen. 322), Nox, et Noctis

Ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
 Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
 Et solida inponit taurorum viscera flammis,
 Pingue superque oleum infundens ardentibus extis.
 Ecce autem, primi sub lumina solis et ortus, 255
 Sub pedibus mugire solum, et iuga coepta moueri
 Siluarum, visaeque canes vlulare per umbram,

Aduen-

tis *soror*, Terra, ut Seruius notauit; adeoque ex Chao. Iplis Eumenidibus sacrum facit Scipio loco hinc expresso Silius X, 429 sqq. — *sterilem vaccam*, ex religionis praescripto *σεῖραυ βῆν*. Od. λ, 30. 252 *nocturnas aras* simpliciter, quia sacrum noctu fit; ut diis inferis fieri fas erat. — *Inchoare* verbum sacrorum esse Seruius tradit. Saltem exquisite positum pro facit. *Aram* autem puta in scrobe excisam, ut in sacris inferis; hinc *humiles aras* dixit Valer. Fl. III, 426. *solida viscera*, totam victimam. *Viscera* pro carnibus et crudis partibus et alias occurrunt; mox pro iisdem *exta*. Diis enim inferis fiunt *holocausta*. Itaque ad flammam alendam oleum infunditur. cf. Apollon. III, 1030 sq. 1190 sq.

255 Tempus a media nocte intelligendum esse, et res et sacri huius mos docet. cf. inf. ad 535. Quae autem sequuntur, terrae motus et inferarum canum latratus, alias signa esse solent Hecates aduentus in sacris, quae ad Manes euocandos fiunt. Hic omne hoc rei miraculum non alio pertinere videtur, quam, placatam esse sacro Hecaten, Aeneamque adeo ad loca infera admitti; vti ap. Orpheum ad soluenda claustra luci, quo aureum vellus seruatur, v. 983 sq.; et omnino ad placandam Hecaten ap. Apollon. III l. c. Neque aliter, quam de deorum infernorum venia acceptum esse locum a Fenelonio, docet suauissima imitatio in Telemacho lib. XVIII p. 123. Imitatus quoque locum est Dantes Infern.

Aduentante dea. Procul o, procul este, profani,
Conclamat vates, totoque absistite luco:
Tuque inuade viam, vaginaque eripe ferrum: 260
Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro se inmiserat aperto.
Ille ducem haud timidis vadentem passibus aequat.
Di, quibus imperium est animarum, Vmbraeque
 silentes,
Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late; 265
Sit mihi fas audita loqui: sit numine vestro

Pandere

Infern. Cant. III, 130 sq. — *aduentante dea*, de Hecate esse intelligendum, nihil est quod dubites; si modo caetera de his sacris loca poetarum consulas v. c. Apollon. III, 1211 sqq.: Theocrit. Id. II, 35. 36: 10—13. Quod *canes* nonnunquam de Furiis dictae sunt, huc non vocandum erat ab Intpp. Ad *iuga siluarum* offendunt Intpp., sed sunt iuga montium silvis confita; nihil amplius. Sic *dorsum nemorum* ap. Horat. *silvas iugosas* dixit Ouid. Am. I, 1. 9. 258 *Procul o, p.* An formula hac initiorum satis sollerter hic poeta vsus sit, dubito. Nemo enim aderat, qui amoueri posset, praeter socios Aeneae. De

monstris infernis intelligit Cerda. At quis ea per *profanos* designata credat! Warburtono quidem res erat satis expedita, dum initia Eleusinia hic expressa volebat. — Quae sequuntur, ex Homero mutuata sunt Odyss. λ, 48 sq. 265 sq. Habet insignem vim ad animos excitandos et horrore quodam sacro imbuendos subita haec deorum inferorum et Manium appellatio. Ad sententiam cf. Senec. Herc. fur. 658 — 61. *Chaos* bene inuocatur, ex quo Nox et Erebus natus. *Phlegethon* omnino pro locis inferis, sed ad terrorem nominatus prae ceteris. cf. inf. 550 sqq. *Sit numine v. P.* liceat per numen vestrum;

D d d 2

quan-

Pandere res alta terra et caligineertas.
 Ibant obscuri sola sub nocte per umbram,
 Perque domos Ditis vacuas, et inania regna.
 Quale per incertam Lunam sub luce maligna 270
 Est iter in silvis: ubi coelum condidit umbra
 Iuppiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
 Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci
 Luctus et ultrices posuere cubilia Curae:
 Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus, 275
 Et Metus, et maleuada Fames, ac turpis Egestas;

Terri-

quantum ad vos attinet,
 h. e. cum venia vestra. —
 268 *obscuri* poetico orna-
 tu translatum epitheton ab
 umbra vel nocte. *domos*
 simpl. pro locis. *incer-*
tam Lunam, nubilo coelo,
 unde *lux maligna*, parca,
 infirma ac tenuis. Vide
 sup. III, 203. 4. cf. Apollon.
 IV, 1694 sq.

273 — 287 Ingeniose in
 faucibus et aditu locorum
 inferorum constituta ea,
 quae vel morti sunt vicina
 vel in morte sunt. cf. Serv.
 Imitatores loci iam exci-
 tauit Cerda Silium (XIII,
 579 sqq.), Senecam Herc.
 fur. (689 sqq.), Claudian.
 in Ruf. (I, 29 sqq.); at e
 recentioribus Spencerum,
 ubi Mammonae antrum
 describit; (*Faery Queen II*

B. Canto VII. XXI) et
 Miltonum (*Paradise lost*
 B. I, 624) Spencius. In-
 geniosa Fenelonii est ra-
 tio, qui Plutonis throno
 assidentia haec monstra ex-
 hibet. Obseruent tirones
 ex eodem Servio ad h. l.,
Orcum, h. e. Plutonem,
 pro loco poni sic, ut lo-
 vem pro aëre. *Curae* con-
 scientiae, ut bene Serv.
 laudato noto loco Iuven.
 XIII, 193 sq. 276 *male-*
suada Fames, quae suadet
 rapinas, scelera. Eurip.
 Electra 375 ἀλλ' ἔχει νόσον
 πένια· διδάσκει δ' ἄνδρα τῇ
 χρεία κακόν. Et huius ge-
 neris plura ap. Euripidem.
 Silius in l. c. XIII, 585
Et deforme malum ac (quod
 melius abest) *sceleri procli-*
vis Egestas. Praeuiit Ho-
 merus

Terribiles visu formae; Letumque, Labosque:
 Tum consanguineus Leti Sopor, et mala mentis
 Gaudia, mortiferumque aduerso in limine Bellum,
 Ferreique Eumenidum thalami, et Discordia demens,
 Vipereum crinem vittis innexa cruentis. (280

In medio ramos annosaque brachia pandit

Vlmus

merus Od. ε, 286. 7 et σ, 53. 4. turpis *Egestas*, deformis, sordida; vnde *Terribiles visu formae* adiectum. Imitator loci Seneca Herc. fur. 691 *Famesque tabido vultu*. Comparant Intpp. Lucret. (III, 65 sq.). *consanguineus Leti Sopor* ex II. ξ, 231 ὕπνος κασίγνητος Θανάτῃ. Etiam Hesiodus Theog. 756 sqq. *Somnum* et *Mortem* ante Tartarum suum constituit; sed cum *Die* et *Nocte*, hac quidem *Somni* et *Mortis* matre. *mala mentis Gaudia* adeoque mentis, quae et ipsa *mala*, et scelestas, esse debet. Argutatur in epitheto Seneca Ep. 59, vt in versu 277 in Ep. 104. — *aduerso in limine*. Bellum in ipso limine (cum Furiis et Eride), quoniam nulla maior mortis est causa, ait Serv. nimis argute, repetit poeta, quod supra posuerat: *primis in f. O.* — *thalami*, vt apud Home-

rum, θάλαμοι, cubicula, ferreis claustris seu foribus. Ita Νυκτὸς παῖδες ἐρεμνῆς οἰκί' ἔχουσιν in foribus Tartari, ap. Hesiod. loco modo laud. v. 758. Enimvero Tisiphone cum Sororibus infra v. 570 sq. in aditu Tartari collocata memoratur. Non habeo, quid satis commode ad hanc difficultatem respondeam, nisi poetam sui parum memorem fuisse. Nam dicere, eos hic habere suas sedes et per alia loca discursitare ieiunum est. An Eumenides alias esse voluit quam Furias? Expediior ratio apud Ouidium est IV Met. 452 sq., vbi illae etiam *ante fores*, sed Tartari, sedent. Tertia aliqua sedes occurrit, inf. XII, 849. 850 in limine regiae Iouis eadem satellitum loco excubare dicuntur, aliorum poetarum more.

282 sq. Mirum phantasma, quod Somnii sedem

Ddd 3

assignat

Vlmus opaca, ingens: quam sedem Somnia volgo
 Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent.
 Multaque praeterea variarum monstra ferarum, 285
 Centauri in foribus stabulant, Scyllaeque bifformes,
 Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernaë
 Horrendum stridens, flammisque armata Chimaera:
 Gorgones, Harpyiaeque, et forma tricorporis umbrae.

Conripit

assignat in vlmo. Sed sub-
 natum poetae suspicor ex
 Homero Il. ξ, 286 — 291:
 ubi Somnus a Iunone ad-
 ductus in arbore confidet,
 donec Iouem possit oppri-
 mere. Alias in aditu Or-
 ci somnia collocare sol-
 lenne est poetis. Odyss.
 ω, 12 παρ' Ἡελίοιο πύλας
 (occidentis Solis) habitat
 δῆμος Ὀνειρώων. vulgo, pas-
 sim, cateruatim, vt bene
 Serv. — Eandem arborem
 satis commode in taxum
 et sedem bubonum, stri-
 gum et Harpyiarum mu-
 tauit Silius XIII, 595 —
 600: item Seneca Herc. fur.
 690. 285 A Somnio-
 rum ludibriis facilis fuit
 poetae ingenio progressus
 ad phantasmata et monstra.
 Sed ea iam antiquiores in
 his locis collocasse ex Ari-
 stophane colligo in Ranis
 143 Μετὰ ταῦτ' (Charon-
 tem narrauerat) ὅφεις καὶ

θῆρ' ὅψει μύρια Δεινότατα.
 Est locus de Bacchi descen-
 su ad inferos. adde v. 280
 sqq. 475 sq. cf. de Hercu-
 lis descensu inf. Aen. VIII,
 296 — 300. in foribus
 stabulant, accommodate ad
 feras, pro: sunt in primo
 aditu. Scyllae bifformes,
 v. ad Ecl. VI, 74. Ergo
 h. l. plures Scyllae ponun-
 tur? recte; plura monstra
 Scyllaea, vt Statius eloqui-
 tur Silv. V, 3, 280. Nec
 assumenda est altera, Nisi
 f. Praeiuir Lucret. V, 890.
 I: IV, 737. Locum vide-
 bis expressum a Tasso Gie-
 rusal. lib. IV, st. 5. Bria-
 reus; Notiss. locus Il. α,
 402 — 4. cf. inf. X, 565 sq.
 — 289 Gorgones in Hade-
 iam in Od. λ, 632: ubi
 Vlysses metuit, ne Gorgon
 sibi occurrat. Fugat Gor-
 gonem Hercules ap. Apol-
 lod. II, 5, 12 p. 121. —
 forma tric. umbrae ornate,
 pro

Conripit hic subita trepidus formidine ferrum 290
 Aeneas, strictamque aciem venientibus obfert,
 Et, ni docta comes tenuis sine corpore vitas
 Admoneat volitare caua sub imagine formae,
 Inruat, et frustra ferro diuerberet umbras.

Hinc via, Tartarei quae fert Acherontis ad undas:
 Turbidus hic coeno vastaue voragine gurges (295
 Aestuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
 Portitor has horrendus aquas et flumina feruat
 Terribili squalore Charon: cui plurima mento

Can-

pro tricorpore Geryone: *τρισώματος* ap. Aeschylum. Imitatorem etiam hoc in loco habuit Virgilius Silius XIII, 587 sq. Harpyiis fugandis Ariostus ad Orci ingressum adduxit Astolphum suum. (*Orlando furioso* Canto XXXIII et IV.) 290 sq. ad ductum Homeri l. c. Od. x, 535 sq.: λ, 48 sq. cf. ibid. 218—221. *offert*, exquisite pro intentat, et *tenuis vitas*, *εἰδωλα* vita vtentia, animas. Non admodum diuerse *tenuis vitas* dixit in ortu animarum Ge. IV, 224. *sine corpore* vero; habebant tamen corporum speciem, corpora tenuia, umbratica, *εἰδωλα*: hinc mox v. 303 *corpora*; sed non *corpora viua* v. 391. — *caua sub i. f.* sub caua

forma corporis, h. e. inani, non solida. Sic lib. II, 360 *caua umbra*.

295 sq. Non subtiliter et ad historici diligentiam nomina fluminum inferorum posuit Virgilius, sed poetae more variatis nominibus. *Acherontem* appellat, qui fere Styx esse solet; Etiam flumen mox *lacum* et *paludem*. Porro Acheron h. l. in Cocytum immittit se; contra quam Homer. Od. x, 513 sq. facit. *coeno*, mox *arena*; non diuersum. *Aestuat* simpl. pro fluit. cf. tamen sup. ad v. 107. — *Cocyto eructat*, in C. Ex h. l. Statius IV, Theb. 522 *liuentes Acheron eiecit arenas*. 298—304 Ornate singula; et ex h. l. alii Charontem exhibuerunt;

Canities inculta iacet: stant lumina flamma: 300
 Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
 Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
 Et ferruginea subuectat corpora cymba,
 Iam senior; sed cruda deo viridisque senectus.
 Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat, 305
 Matres atque viri, defunctaque corpora vita
 Magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae,
 Inpositique rogis iuuenes ante ora parentum.
 Quam multa in filuis autumnii frigore primo
 Labfa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto 310
 Quam multae glomerantur aues, vbi frigidus amnis
 Trans

vt Seneca Herc. fur. 764
 -- 9. *stant lumina* f. pro
 vulgari: flamma stat, est,
 in oculis: sunt lumina
 flammea. Vestitum nau-
 cleri v. 301. Plautinus
 locus illustrat in Milite
 (Act. IV Sc. 4, 41 -- 5).
 -- *nodus* est fibulae. 302
subigit cf. Ge. I, 201. 2.
 -- *velis ministrat* etiam inf.
 X, 218, h. e. ministerium
 praestat, operatur, velis;
 vela curat. *Ministerium*
 omnino voc. nauticum, vt
 notum. Heinsius mauult
 iungere: *ministrat ratem*
velis, vt ap. Valer. Fl. III,
 38. *cruda senectus* fre-
 quentatum iam Graecis
 ὤμὸν γῆρας· ὠμογέρον. --
 305 -- 8 lucunda enume-
 ratio, inprimis v. 308, ad-

umbrata ex Odyss. λ, 38--
 41, in quo suauiores Παρ-
 θενικαί τ' ἀταλαί, νεοπενθέα
 θυμὸν ἔχουσιν. Occurrit ea-
 dem Ge. IV, 475 -- 7; sed
 ornata ibi comparatione
 paullo immutata v. 473.
 474 *Quam multa in fo-*
liis auium se millia condunt,
Vesper vbi aut hibernus
agit de montibus imber. --
 309 sq. Comparatio duplex
 multis post Virgilium fre-
 quentata, veteribus et re-
 centibus, fluxit ex Home-
 ro, altera Odyss. ι, 51, 52:
 Il. β, 491. 2 et 800: cf.
 Apollon. IV, 216. 7; altera
 ex Il. γ, 3 sqq. et Il. β, 459
 sqq. *ad terram* v. 310
 de calidiorē plaga accipe,
 quam volatu petierant. --
 311 *frigidus amnis*, Stry-
 mon;

Trans pontum fugat, et terris inmittit apricis.
 Stabant orantes primi transmittere cursum,
 Tendebantque manus ripae vltioris amore.
 Nauita sed tristis nunc hos nunc adcipit illos: 315
 Ast alios longe submotos arcet arena.
 Aeneas, miratus enim, motusque tumultu,
 Dic, ait, o virgo, quid volt concursus ad amnem?
 Quidue petunt animae? vel quo discrimine ripas
 Hae linguunt, illae remis vada liuida verrunt? 320
 Olli sic breuiter fata est longaeua sacerdos:
 Anchisa generate, deum certissima proles,
 Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem,
 Di cuius iurare timent et fallere numen. (est: 325
 Haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba

Porti-

mon, quia Graeci e Thracia aduentantes grues Libyam petere norant.

313 *transmittere cursum* h. e. transire. De hoc nemo dubitet. Sed quomodo dictum hoc? Figura Graeca est, ait Seruius. Scilicet vulgari more: *transmittimus amnem cursu* h. e. nauigatione, πορεία, tum vero doctius: ipse *cursus* *transmittitur*. Ita πορ-
 ρεύειν τὸν πλῆν. *summo-*
tos arcet plenius pro *sum-*
mouet. 320 Etsi neces-

vigant trans fluuium: Tamen et inf. 411 *per iuga*
longa sedebant animae. --
longaeua: nota fabula de
 Sibylla ab Apolline ama-
 ta, dei munere tot annos,
 quot arenulas manu hau-
 serat, naeta. 322 *cer-*
tissima. sup. 130. I *pauci*
 -- *dis geniti*. De v. 323
 v. ad v. 295. Iam v. 324
Di cuius ex Od. ε, 185. 6.
 -- *iurare et fallere*, peie-
 rare. 325 -- 330 Bona
 religio ex Orphica disci-
 plina, ad inflectendos fe-
 rorum hominum animos
 inuenta, vt humanitatis
 sensum iustorum persol-
 vende-

Portitor ille, Charon: hi, quos vehit vnda, sepulti.
 Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
 Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
 Centum errant annos, volitantque haec litora circum.
 Tum demum admissi stagna exoptata reuisunt. 330
 Constitit Anchisa satus, et vestigia pressit;
 Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
 Cernit ibi maestos et mortis honore carentis,
 Leucaspim, et Lyciae ductorem classis Orontem:
 Quos, simul a Troia ventosa per aequora vectos, 335
 Obruit auster, aqua inuoluens nauemque virosque.

Ecce gubernator sese Palinurus agebat:
 Qui Libyco nuper cursu, dum sidera seruat,
 Exciderat puppi, mediis effusus in vndis.
 Hunc vbi vix multa maestum cognouit in umbra; 340

Sic

venditorum necessitate consecrata excitarent; qui primus humanioris cultus gradus est. *inops*, cui nemo opem tulit, iusta persoluit. Nam videtur argu-
 tari Seruius, qui, ab Ops terra ductum, insepultum apud veteres significasse narrat. *ripas et fluenta transportare*, vt vulgare: traicere. De re v. ll. ψ, 71—74. *Centum errant annos*. Nescio an de suo posuerit Virgilius: animas insepultorum per C. annos errare non admissas, vt traiciantur. *stagna reui-*

sunt: cum ante reiecti, summoti, recessissent, nunc admissi et recepti visunt stagna, traiciuntur; nisi simpl. est pro: visunt. Mox ad v. 332 miro acumine Seruius: Bene, animo quasi rei praefago; ipse enim Aeneas insepultus iacebit, vt IV, 620 *mediaque inhumatus arena*. 333—6. v. sup. I, 113 sqq.

337 sqq. Palinurus manifeste ex Homérico Elpenore adumbratus Od. λ, 51 sqq. *Libyco cursu*, navigatione de Carthagine v. sup. V sub f. 340 *in umbra*,

Sic prior adloquitur: Quis te, Palinure, deorum
 Eripuit nobis, medioque sub aequore merfit?
 Dic age. Namque mihi, fallax haud ante repertus,
 Hoc vno responso animum delusit Apollo:
 Qui fore te ponto incolumem, finisque canebat 345
 Venturum Ausonios. En haec promissa fides est?
 Ille autem: Neque te Phoebi cortina fefellit,
 Dux Anchisiade, nec me deus aequore merfit.
 Namque gubernaculum multa vi forte reuolsum,
 Cui datus haerebam custos, cursusque regebam, 350
 Praecipitans traxi mecum. Maria aspera iuro,
 Non vllum pro me tantum cepisse timorem,
 Quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
 Deficeret tantis naus surgentibus vndis.
 Tris notus hibernas inmensa per aequora noctis 355
 Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
 Prospexi Italiam summa sublimis ab vnda.
 Paullatim adnabam terrae: iam tuta tenebam;

Ni

umbra, quod v. 452 *agnovitque per umbram Obscuram*. 344 Ἀπόλλων ἄψευδης τὸ πρὶν ex Aeschilo laudant; cf. Il. μ, 164. — 346 *promissa fides*, euentus. *Fides* apud poetas de certo euentu oraculorum, quibus deus fidem suam obstrinxit; quae praestita in veritatem et euentum certum abit. 348 *deus* s. idem Apollo, s. omnino numen, *deus* aliquis, *me*

non merfit, submersit; quin ad Italiae littus enatarem, vt v. 356 addit. De reliquis cf. V, 357 sq. 353 *armis* pro gubernaculo h. l., *excussa magistro* exquisitor ratio pro vulgari: *magistro excussō*, translato verbo ad locum, vnde motio fit. 355 Comparant locum de Vlysse Od. ε, 388 sqq. *summa sublimis ab vnda*, ibid. 393 μέγας ὑπὸ κύματος ἄρδεις.

Ni gens crudelis madida cum veste grauatum,
 Prensan̄temque vncis manibus capita aspera montis,
 Ferro inuasisset, praedamque ignara putasset. (360
 Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.
 Quod te per coeli iocundum lumen et auras,
 Per genitorem oro, per spes surgentis Iuli;
 Eripe me his, inuicte, malis: aut tu mihi terram 365
 Iniice, namque potes; portusque require Velinos.
 Aut tu, si qua via est, si quam tibi diua creatrix
 Ostendit (neque enim, credo, sine numine diuom
 Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem),
 Da dextram misero, et tecum me tolle per vndas; 370
 Sedibus vt saltem placidis in morte quiescam.
 Talia fatus erat, coepit quum talia vates:

Vnde

— 359 sqq. Palinurus naui excussus ad littus Lucaniae enatauerat; sed a barbaris occisus promontorio nomen Palinurum dedit.
 — *cum veste*: aut vt ea et ipsa vndis haustis grauaretur, aut vt *cum* abundet, vt interdum in poetis solet. 360 Ab Homericō Vlyssē Odyss. ε, 428. 434. Quod hic Lucani faciunt, idem Laestrygonibus circa Formias tribuerat Homerus Odyss. ζ, 118. 362 *me* corpus esse facile quisque videt. Notissimum αὐτὸς δ' ἐλώρια τεύχε κύνεσσιν. 363 sqq. adum-

brati ex Il. λ, 66 sqq. de Elpenore. *portus Velinos* per prolepsin dictos a Velia in iisdem locis ad Palinurum prom. aliquando condenda. 367 *Diua creatrix* etiam VIII, 534 mater Aeneae, Venus; vt *creare* pro parere. 369 *innare* doctius quam ingredi flumen, adire, nauigare per fl. 371 De *sedibus* v. ad v. 152. *saltem* quia nautae semper vagantur, vt Seruius bene monet. Versus 370 ex Il. ψ, 75 subnatus: καὶ μοι δὲς τὴν χεῖρ', ὀλοφύρομαι, Patrocli vmbra.

374 am-

Vnde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?
 Tu Stygias inhumatus aquas amnemque feuerum
 Eumenidum adspicies, ripamue iniussus abibis? 375
 Define fata deum flecti sperare precando.
 Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
 Nam tua finitimi, longe lateque per vrbes
 Prodigiiis acti coelestibus, ossa piabunt;
 Et statuent tumulum, et tumulo sollemnia mittent; 380
 Aeternumque locus Palinuri nomen habebit.
 His dictis curae emotae, pulsusque parumper
 Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.
 Ergo iter inceptum peragunt, fluuioque propin-
 quant;
 Nauita quos iam inde vt Stygia prospexit ab vnda 385
 Per tacitum nemus ire, pedemque aduertere ripae,
 Sic prior adgreditur dictis, atque increpat vltro:
 Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
 Fare age, quid venias: iam istinc et conprime gressum.

Vmbra-

374 *amnem feuerum* (h. e. tristem, horrendum) *Eumenidum* docte dixit, eodem modo ac si deorum inferorum, Proserpinae vel Hecatae, appellares. Nec Seruius tamen male: circa quem habitant Eumenides. — 375 *ripam abibis*, si vera lectio est, est pro accedes, peruenies ad ripam alteram. 377 *cape memor*, tene memoria. 378 *Nam*

vt γὰρ ab initio orationis: pro δὲ, sane, scilicet. Cum a barbaris, Lucanos edunt, qui ferius ea loca incoluerunt, occisus esset Palinurus, postea ii pestilentia laborantes a deo consulto responsum acceperunt, placandos esse Palinuri Manes. *sollemnia* mittent, πέμψουσιν χοάς, ἱερά, et similia; inferias ferent.

392 sq.

Vmbrarum hic locus est, Somni Noctisque soporae:
 Corpora viua nefas Stygia vectare carina. (390
 Nec vero Alciden me sum laetatus euntem
 Adcepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque:
 Dis quamquam geniti, atque inuicti viribus, essent.
 Tartareum ille manu custodem in vincla petiuit; 395
 Ipse a folio regis traxitque trementem:
 Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
 Quae contra breuiter fata est Amphryfia vates:

Nullae

392 sq. Homericum: οὐδ' ἄρα τὼ γε ἰδὼν γήθησεν Ἀχιλλεύς. Seruius: „Lectum est et in Orpheo, quod, quando Hercules ad Inferos descendit, Charon territus eum statim suscepit. Ob quam rem anno integro in compedibus fuit. Ideo ergo non laetatus, scilicet propter supplicium suum. Bona nota. Modum loquendi ab Homero petiit. Od. μ, 88 de Scylla: οὐδέ κέ τις μιν Γηθήσειεν ἰδὼν, ἔδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειε. Similitudinem habet aliquam excusatio Somni cum subiuncta narratione ap. Hom. Iliad. ξ, 249 sqq. 392 euntem, ἰόντα pro ἐλθόντα. — Dis geniti. Theseus a Neptuno, Pirithous a Iove; vide v. c. II. ξ, 317. 18 et al. 395. 6 Fun-

dus fabulae II. θ, 367 sqq. Nomen Cerberi post Homerum auditum est. cf. Pausan. III, 25; occurrit tamen fabula iam apud Hesiod. Theog. 310—12: adde 769 sqq. Varie autem a poetis tractatus fuit Hercules ad inferos descensus. Cf. v. c. II. ε, 395 sqq. — 397 dominam, δέσποιναν, proprie de Proserpina. Alias dictum esset, ut apud Homerum passim ἄλοχος δέσποινα. 398 Amphryfia vates. Longe petitum epitheton cum Seruio vocat Burmannus. Enimvero cur tam longe petunt, ab Amphryso, Thesfaliae fl., ad quem Apollo pavit greges (v. Callim. H. in Ap. 48 et sup. Ge. III, 2), cum alia esset Amphryfus (v. Steph. Byz. h. v.) vel Ambryfus, in Phocide in Delpho-

Nullae hic infidiae tales; absiste moueri:
 Nec vim tela ferunt: licet ingens ianitor antro 400
 Aeternum latrans exsanguis terreat umbras:
 Casta licet patruī seruet Proserpina limen.
 Troiūs Aeneas, pietate insignis et armis,
 Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
 Si te nulla mouet tantae pietatis imago, 405
 At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
 Adgnoscas. Tumida ex ira tum corda residunt;
 Nec plura his. Ille admirans venerabile donum
 Fatalis virgae, longo post tempore visum, (410
 Caeruleam aduertit puppim, ripaeque propinquat.
 Inde alias animas, quae per iuga longa sedebant,
 Deturbat, laxatque foros: simul adcipit alueo
 Ingentem Aenean. Gemuit sub pondere cymba

Sutilis

Delphorum vicinia, vt ad-
 eo idem sit ac Delphica
 vates, Cirrhaca vates. *ab-*
siste m. noli. Mox 402
seruet limen. Mira commi-
 niscitur Cerda. Seruat do-
 mum, limen, thalamum, ex
 veteri viuendi ratione, mu-
 lier casta, frugi, quatenus
 conspectum virorum fugit,
 intra domum se continet,
 in publicum non prodit.
 cf. inf. VII, 52. 53. *licet*
seruet, noto more poeta-
 rum pro vulgari: *licet ser-*
vare; per nos, per Ae-
 neam licet. 405 *pieta-*

tis imago, cogitatio. 409
fatalis, v. sup. 146. 47. *lon-*
go post tempore: igitur Her-
 cules et Theseus cum ramo
 aureo venerant. 411 *iuga*
longa, ζυγά, transtra. *la-*
xatque foros, tabulata va-
 cuat. Serv. Egregie autem
 Charontis ferox ac durum
 ingenium declaratum. —
Ingentem Aeneam, quis
 dubitari posse putet, an ad
 corporis magnitudinem re-
 ferendum sit! Ita de heroi-
 bus vbique Homerus et
 poetae, vt ipsa exempla a
 Cerda allata satis declarant.

Sutilis, et multam adcepit rimosa paludem.
Tandem trans fluuium incolumis vatemque virumque
Informi limo glaucaque exponit in vlua. (415

Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
Personat, aduerso recubans inmanis in antro.
Cui vates, horrere videns iam colla colubris,
Melle soporatum et medicatis frugibus offam 420
Obiicit. Ille fame rabida tria guttura pandens
Conripit obiectam, atque inmania terga resoluit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Aeneas aditum custode sepulto,
Euaditque celer ripam inremeabilis vndae. 425

Conti-

—414 *cymba sutilis* siue ex coriis siue vitilis et iuncea. Si Charontem Aegyptiorum in animo habuit, de papyracea cymba, barin Aegyptii vocant, cogitare potuit.

417—425 Diuerse haec Cerberi placatio tractata est post Hesiodum Theog. 769 sqq. a Statio II Theb. 26—31. Mercurii enim virga contactus sopitur; et Virgilius Argonauticos scriptores ante oculos habuit, apud quos draco, aurei vel leris custos, offa obiecta domatur. Etiam comparari potest Senecae Herc. fur. 783 sqq. Offam 420 intellige globulum ex pulte factum, sed admixto melle

et papauere aliisque seminibus et succis ita temperatum, ut vim soporificam haberet; hinc *soporata* ipsa offa, melle et *frugibus medicatis*: has de papauere plerumque videas exponi. Sunt tamen omnino grana et semina, succis herbarum, quae vim aliquam, v. c. in magicis rebus, habent, perfusa. Μελιτῆρτα Cerbero obiici solita, nota res. cf. sup. IV, 486: ubi draconi Hesperidum similis offa pro cibo apponitur. Hinc *resoluitur* somno corpus, et v. 424 *custode sepulto*, sc. somno. Ad v. 423 cf. sup. III, 631 *iacuitque per antrum Immensus*, de Polyphemo. Vltimum versum

Continuo auditae voces, vagitus et ingens,
 Infantumque animae flentes in limine primo:
 Quos dulcis vitae exfortis, et ab vbere raptos,
 Abstulit atra dies, et funere merfit acerbo.
 Hos iuxta falso damnati crimine mortis. 430
 Nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes.
 Quaesitor Minos urnam mouet: ille silentum
 Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.

Proxi-

versum eo referunt interpretes, quod non eadem via erat rediturus Aeneas. cf. inf. 899. Argutius hoc quam necesse. Naturam Stygis communem exprimit epitheton: *irremeabilis*.

426 sqq. Hinc ad 540 de prima locorum inferorum regione. 426 — 29 versuum magna dulcedo est. Quid in sedibus his assignandis sequutus sit poeta, non liquet. Hoc vnum interinfantes et iniquo iudicio aut sua manu intereuntos commune intercedere videtur, quod mortem fatalem anteverterunt, et immatura morte obierunt. Si eos haberemus, quos poeta in h. l. sequutus est, melius nobis de toto hoc philosophemate constaret. De infantibus nonnulla *ἐν ᾧζία μνη-*

μνη in mytho suo praetermittere se dicit Plato de Rep. XI sub fin. Hoc graviter subiicitur, iudicia horum infantium damnatorum retractari a Minoe. — 431 *Nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes*: sed iudicum sortitio datorum sententiis. Sedet *quaesitor*, seu iudex quaestionis, ut Romae in causa capitali praetor, cui ea quaestio obtingit, vel is, cui ille delegavit quaestionem; adstant ei iudices selecti, qui, sortitione nominum e decuriis a iudice quaestionis facta, causae cuique contigerunt: hinc *Quaesitor urnam mouet*, sortitur iudices: tum citat reos ad iudicium: *silentum Concilium vocat, vitasque et c. discit*, audita utriusque partis oratione, et testibus interrogatis. Locus haud dubie

Eee

inter

Proxima deinde tenent maesti loca, qui sibi letum
 Infantes peperere manu, lucemque perosi 435
 Proiecere animas. Quam vellent aethere in alto
 Nunc et pauperiem et duros perferre labores!
 Fas obstat, tristisque palus inamabilis vnda
 Adligat, et nouies Styx interfusa coërcet. (440
 Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
 Lugentes campi. Sic illos nomine dicunt.

Hic,

inter eos numerandus, quibus poeta Homerum (v. Od. λ, 567) eo vicit, quod suorum temporum morem carmini intulit. Claudiani, Statii, et Senecae Herc. fur. obuiaae sunt imitationes et a Cerda notatae.

434—39 Magnam ad miserationem extulit sortem miserorum, qui sibi ipsi violentas manus intulere, sed *infantes* et vitae tantum taedio; forte ex v. 437 propter aerumnarum molem, qua oppressos se videbant. Grauius illi puniuntur in Dantis Inferno. v. Cant. XIII. *proiecere animas*, cum dilectu, quasi rem vilem, vt bene Serv. Conuenit notum illud Ovidii: *Sanguinis atque animae prodige Galle tuae*. At illa: *Quam vellent — in alto*, ex nota illa et a Luciano exagitata sententia Achillis ducta sunt Odyss. λ,

488 — 90. 438 *Fas* h. l. iura inferorum: cum alias omnino ad iura diuina et naturae spectet. *Styx nouies* h. saepius flexibus suis regna infera ambire dicitur. cf. Ge. IV, 480 et sup. ad v. 295 sq.

440 sqq. Vti *camporum lugentium* inuentum per se multum habet suauitatis, ita in feminis, quas in iis collocauit, maiorem dilectum facile desideres. Nam et amores memorauit, quibus vix ignoscas; nec satis apparet, quomodo inter miseras amantes Eriphyle et Caeneus memorari potuerint. Sed forte in deperditis poetis fuere de eorum amoribus fabulae, quas nunc ignoramus; et, quantum intelligo, frustra ab Intpp. hoc ponitur, locum hunc amantes tantum feminas capere. Sed *Campi Lugentes* heroinas omnino

Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
 Secreti celant calles, et myrtea circum
 Silua tegit. Curae non ipsa in morte relinquunt.
 His Phaedram Procrinque locis, maestamque Eriphy-
 Crudelis nati monstrantem volnera, cernit, (len, 445

Euad.

omnino et claras veteris
 aeui feminas pro incolis
 habent. Iam in his primo
 loco misere amantes: *Hic*
primo quos d. a. Tum ve-
 ro *His Phaedram P.* etc.
 Ante oculos vero habuit
 et expressit locum Homeri
 Il. 2, 320 sq. Claras mu-
 lieres etiam Polygnotus in
 tabula sua Νεκυΐαν exhi-
 bente pinxerat, ap. Pausan.
 X, 28. 29, etiam Phaedran,
 Procrin, Eriphylen. Ta-
 lem utique locum recen-
 tiorum poetarum optimus
 quisque e nostris notioni-
 bus ac religionibus melius
 tractasset, et vero etiam
 tractauit. Praestant quo-
 que versus Tibulli I El. 3,
 57 *Sed me quod f.* Virgi-
 lianum locum disertius ex-
 ornauit Ausonius in Cupid.
 crucif., sed desideres, ut ali-
 bi, in eo iudicii subtilita-
 tem. Cf. quoque Propert.
 IV, 7, 59 sqq. Obserua et
 illud, ex veteris vitae in-
 stituto declarandum, quod
 nullas nisi feminas misere

amantes recitat, non vi-
 ros; nisi quod Sichaeum
 infert, etsi nec satis com-
 mode, suauiter tamen. At
 Fenolonium quomodo de-
 fendas? qui in Elysio suo
 Achilles, Aiaces, Agamem-
 nones non maluit filere.
 Late vero patentes cam-
 pos facit, non, ut Intpp.
 volunt, multitudinis caus-
 sa, quam excepturi sunt,
 sed ut solitudinem in iis,
 quam quaerunt, habeant
 amantes. 445 Odyss. 2,

320: Φαίδρην τε Πρόκριν τε
 ἴδον, et v. 325: συγγεῖνήν τ'
 Ἐριφύλην, ἥ χρυσὸν φίλας
 ἀνδρὸς ἐδέξατο τιμῆεντα. de
 his omnibus Apollodor.,
 Hygin., Diodor. Sic., Ovi-
 dii Metamorph., praeter
 Seruium ad h. l., consulen-
 dos esse ut moneam, ne-
 cesse non est. Praeter il-
 los tamen apponemus loca
 saltem classica. De Procri-
 de v. Met. VII sub f. De
 Eriphyle v. Odyss. 2, 244
 sq.: Stat. II Theb. 299 sqq.:
 IV, 187 sqq. occisa ab Alc-

Euadnenque, et Pasiphaën: his Laodamia
 It comes, et iuuenis quondam, nunc femina, Caeneus,
 Rursus et in veterem fato reuoluta figuram.
 Inter quas Phoenissa recens a volnere Dido 450
 Errabat filua in magna: quam Troïus heros,
 Vt primum iuxta stetit, adgnouitque per vmbram
 Obscuram, qualem primo qui surgere mense
 Aut videt, aut vidisse putat, per nubila, Lunam,
 Demisit lacrimas, dulcique adfatus amore est: 455
 Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
 Venerat, extinctam, ferroque extrema secutam;
 Funeris heu tibi caussa fui? Per sidera iuro,
 Per superos, et, si qua fides tellure sub ima est,
 Inuitus, regina, tuo de litore cessi. 460
 Sed me iussa deum; quae nunc has ire per vmbras,

Per

maeone filio; et de Euadne, Capanei vxore, Eurip. Suppl. 990 sqq. Laodamia, Protefilai vxor, vel ex Luciani DD. Mort. et ex Ouid. Ep. XIII nota est; et de Caeneo v. Met. XII Ouid. v. 171 sqq.

450 sqq. Episodiu[m] de Didone, merito suo laudatissimum, ad Homeri ductum de Aiace Il. λ, 542 sqq. effinxit. 452 Suavis comparatio Didonis aegre per vmbram visae cum noua luna; petita ab Apollon. IV, 1479. 80:

Visus est Lynceus Herculem procul videre, ὡς τις τε νέω ἐνὶ ἡματι (notter: primo mense, noua luna) μήνην ἥ ἴδεν ἢ ἐνόησεν ἐπαχλύσσαν ἰδέσθαι. 456

nuntius ex flammis lucentibus sup. V, pr. 459

si quid apud inferos aliud, quod fidem facere iuranti potest (id enim et ipsum fides dici solet. cf. sup. II, 142. Male Serv. et al.).

-- 460 Vrsinus comparat Catulli verbum de Coma Berenices: *Inuita, o regina, tuo de vertice cessi.*

-- 462

Per loca fenta situ cogunt, noctemque profundam,
 Imperiis egere suis: nec credere quiui
 Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
 Siste gradum, teque adspectu ne subtrahe nostro. 465
 Quem fugis? extremum, fato quod te adloquor, hoc est.
 Talibus Aeneas ardentem et torua tuentem
 Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat.
 Illa solo fixos oculos auersa tenebat:
 Nec magis incepto voltum sermone mouetur, 470
 Quam si dura filex aut stet Marpesia cautes.
 Tandem conripuit sese, atque inimica refugit
 In nemus umbriferum: coniunx ubi pristinus illi
 Respondet curis, aequatque Sichaeus amorem.
 Nec minus Aeneas, casu percussus iniquo, 475
 Prosequitur lacrimans longe, et miseratur euntem.

Inde

— 462 *situs* est incultae tel-
 luris horror; itaque h. l.
αὐχμηρὰν χώραν int.: expri-
 mit enim Homericum Ἄλ-
 δεω δόμον εὐρώεντα. 465
 Hoc vero praeclare ex Od.
 λ, 560: et omni oratione
 disertius mox silentium ex
 v. 562, quem iam Longini
 §. 9 iudicium nobilitauit.
 Ad v. 466 facile in men-
 tem veniat Sophocleum
 illud: σὲ δ' ὦ φ. — προσεν-
 νέπω Πανύσατον δὴ, κ' ἔποτ'
 αὐθις ὕστερον (Aiac. 871 sq.).
 — 467 *torua tuentem* ὑπό-
 δρα ἰδῶσαν. 468 *animum*,
 l. *ciebat*, lenire studebat

eam iratam et toruis obli-
 quisque oculis adspicien-
 tem; iam pro *lenire eius*
animum dici poterat *leni-*
re eam animo et (quoad)
animum, κατὰ θυμόν. *lacr.*
ciebat, ipse fundebat Ae-
 neas. In 469 Euripidis
 Medea v. 27: Οὐτ' ὅμμ'
 ἐπαίρωσ' ἔτ' ἀπαλλάσσεια
 γῆς πρόσωπον obuersata Vir-
 giliū animo videbatur Val-
 kenario, V. Cl., ad Hippol.
 p. 197. *cautes Marpesia*,
 in insula Paro. 473 *con-*
iunx ubi: an ei de Aenea
 multa narrauerit, nolim
 affirmare.

Ecc 3

477 da-

Inde datum molitur iter. Iamque arua tenebant
 Ultima, quae bello clari secreta frequentant.
 Hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis
 Parthenopaeus, et Adraſti pallentis imago. 480
 Hic multum fleti ad ſuperos, belloque caduci
 Dardanidae: quos ille omnis longo ordine cernens
 Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Therſilochum-
 que,

Tris Antenoridas, Cererique ſacrum Polyphoeten,
 Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenentem. 485
 Circumſtant animae dextra laeuaque frequentes.
 Nec vidiffe ſemel ſatis eſt: iuuat vsque morari,
 Et conferre gradum, et veniendi diſcere cauſas.

At

477 *datum*, a fato con-
 ceſſum, *molitur iter*, per-
 agit, ait Serv. Scilicet vt
 ap. poetas *moliri*, mouere,
 et agere, facere, eſt pri-
 mum de re magnae molis,
 tum de quacunque re. —
arua ultima, in his locis,
 quae citra Plutonis regiam,
 Elyſium et Tartarum, ſunt.
 cf. 540. 479. 80 Hi tres
 ex numero τῶν ἐπὶ τῷ
 ὄψους. *pallentis*, tam-
 quam vmbrae. Nihil am-
 plius. Male cum hoc A-
 draſto confundunt iner-
 tem illum Troianum Il.
 2, 37 ſqq. Iam 481 *fleti*
ad ſuperos, apud viuos, in-
 ter homines. *caduci*, pro

πεσόντες. neſcio, an primus
 nouauerit Virgilius; eius
 exemplo certe multi. Et-
 iam *longo ordine* pro vul-
 gari: ingenti multitudine,
 vt Il. 766. Serv. 483
 Sunt Troianorum nomina
 in Il. 9, 216: vt tres An-
 tenoris filii, Polybus, Age-
 nor, Acamas Il. 2, 59. *Poly-
 phoetes* Il. 7, 791 inter Tro-
 ianos eſt; at Polypoetes
 inter Achiuos, adeoque ab
 h. l. alienus. *Idaeus*, Pria-
 mi auriga Il. 6, 325, niſi
 de Daretis filio accipere
 malis Il. 6, 11. 20. *etiam* —
etiam ſimpl. pro etiamnum.
 — 487. 88 ad animas refe-
 renda eſſe quis dubitet?

— 489

At Danaum proceres, Agamemnoniaeque phalanges,
 Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras, 490
 Ingenti trepidare metu. Pars vertere terga,
 Ceu quondam petiere ratis: pars tollere vocem
 Exiguam. Inceptus clamor frustratur hiantis.

Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
 Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora, 495
 Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
 Auribus, et truncas inhonesto vulnere naris.
 Vix adeo adgnouit pauitantiem, et dira tegentem
 Supplicia; et notis compellat vocibus vltro:
 Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucris,
 Quis tam crudelis optauit sumere poenas? (500
 Cui

— 489 — 93 Inter felicissimos huius libri locos numerare soleo hunc. Opinionem profecto de Aeneae virtute facit summam. Nec tamen Virgilius aliter quam Homeri imitatione in praeclarum hoc *φάντασμα* incidit. v. Odyss. λ, 604, ubi de Hercule inter Manes. *Ceu quondam* v. Il. θ, 75, vel ο, 320 sqq. — *exiguam vocem*, *τρισυδν* intellige. v. Odyss. ω, 5 sqq.

494 Sequitur episodium de Deiphobo, in quo argumenti dilectum, nostro saltem sensu, desideres, insigniter tamen a poeta ornatum. Sed imitator Homeri Virgilius et hic de-

prehenditur, si locum de Agamemnonis umbra conferas Od. λ, 386 sqq. Deiphobum in Helenae thalamo a Menelao oppressum etiam videas ap. Quintum XIII, 354 sq. Adde Dictyn lib. V p. 116. — 499 sqq. *Supplicia*, int. illum ipsum *ἀκρωτηριασμὸν*, vulnera. *vix agnouit et compellat*, noto narrandi more Homérico, qui ex prisca aeui neglectu orationis ducendus est; pro: cum compellaret. *notis*, ornans epitheton; quales familiarium esse solent. — *genus*, *γένος*, oriundus, vt et supra. 501 *optauit*, ex *προείλετο*, puto, h. e.

Ecc 4

statuit,

Cui tantum de te licuit? Mihi fama suprema
 Nocte tulit fessum vasta te caede Pelasgum
 Procubuisse super confusae stragis aceruom.
 Tunc egomet tumulum Rhoeteo in litore inanem 505
 Constitui, et magna Manis ter voce vocaui.
 Nomen et arma locum seruant. Te, amice, nequiui
 Conspicere, et patria decedens ponere terra.
 Ad quae haec Priamides: nihil o tibi, amice, relictum:
 Omnia Deiphobo soluisti, et funeris umbris. 510
 Sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
 His mersere malis: illa haec monumenta reliquit.
 Namque, ut supremam falsa inter gaudia noctem
 Egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est.

Quum

statuit, induxit in animum, ausus est. 503. 4 quam ornate! pro: te occubuisse pugnando. 505—8 Sane consentaneum hoc Aeneae pietati. Nec tamen ulterius inquirendum, unde Aeneae tempus et locus suppetere ad hoc cenotaphium potuerit, si lib. II fin. et III princ. animo reperas. 507 *Nomen* loco inditum, *et arma* in tumulo constituta et fixa ex more (v. sup. 233) *locum seruant*, monumentum faciunt. 507 *Te* h. corpus, ut sup. 362. *ponere*, h. l. humare. 509—12 *funeris*, cadaueris (sic inf. IX,

491), umbrae, non ipsi cadaueri. Ceterum locum respicit Aufon. in noto epitaphio n. XIII. *Lacaenae* v. sup. II, 601. De Helenae in excidio Troiae fati omnino II, 567 sq. — *monumenta*, δείγματα, indicia, in me, sceleris sui. — 513 *Namque ut* s. v. sup. II, 25. 248 sq. 514. 5 *saltu venit super*, h. e. supergressus est, parte murorum deiecta, υπερέβηεν, υπερέβαινε. *gravis*, ut foeta armis. v. sup. II, 234 sqq. In h. l. ante oculos poetae fuit locus ex Ennio a Macrobian. VI, 2 seruatus: *Nam maximo saltu superavit*

Quum fatalis equus saltu super ardua venit 515
 Pergama, et armatum peditem grauis adtulit aluo:
 Illa, chorum simulans, euantis orgia circum
 Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat
 Ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.
 Tum me, confectum curis somnoque grauatum 520
 Infelix habuit thalamus, pressitque iacentem
 Dulcis et alta quies, placidaeque simillima morti.
 Egregia interea coniunx arma omnia tectis
 Emouet, et fidum capiti subduxerat ensem:

Intra

vit Grauidus armateis equus, Qui suo partu ardua perdat Pergama (aut vt scriptum fuisse coniectes: *Nam maximo saltu superat grauidus armateis Equus, qui s., vt grauid' armatis eloquaris*). cf. Lucretii locum passim memoratum ab Intpp. lib. I, 477. 8. — Illa v. 516 sqq. ingeniosum poetam decent. Flamma seu face ab Helena sublata Achiuis signum datum esse narrauerant iam alii; at h. l., quomodo fraus ea fieri potuerit, probabilitas adfertur maior, institutis in publica laetitia sacris Bacchicis, thiaso bacchantum ducto. Cf. sup. IV, 302 sq.: inf. VII, 376. 385. 580. Etsi ad chori phantasma facile deduci potuit Euripideo loco Troad. 542

— 554, quem loc. vide. Helena igitur circumducebat Troianas matronas *euantes orgia*, ex orgiorum more, *εὐαζέσας τὰ ὄργια*, euando celebrantes, h. e. *ὀργιαζέσας*, inter faces iactatas. Locus Odyss. δ, 277 sq. frustra huc vocatur a viris doctis. *summa ex arce*, ad Helenam refer. — 520 c. *curis somnoque grauatum*. Comparant Intpp. Odyss. ζ, 2: *ἵπνῳ καὶ καμάτῳ ἀρημένος*, quod ex *ἀρεσθῶν* deducendum videtur idque ex *ἀρεθῶν*, quod noxam et malum ap. Homer. significat. Aliis locis *καμάτῳ ἀδδηκότες ἡδὲ καὶ ἵπνῳ*. Il. κ, 98. *placidaeque s. m. ὕπνος* — *Νήγρετος, ἡδίστος, θανάτῳ ἀγχιστα ἔοικώς*. Mox 524 *Emouet et subduxerat*, etsi non grammatice,

Eee 5

tamen

Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit. 525

Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,

Et famam exstingui veterum sic posse malorum.

Quid moror? inrumpunt thalamo. Comes additus vna

Hortator scelerum Aeolides. Di, talia Graiis

Instaurate; pio si poenas ore reposco. 530

Sed te qui viuum casus, age fare vicissim,

Adtulerint. Pelagine venis erroribus actus,

An monitu diuum? an quae te Fortuna fatigat,

Vt tristis sine sole domos, loca turbida, adires?

Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis 535

Iam medium aetherio cursu traiecerat axem:

Et

tamen ad sententiam saltem vi pollent aequali. —

528. 29 Suaue hoc et Homericum, vel in hac ipsa re (v. Odyss. 9, 517. 18), quod nec ab hoc facinore Vlysses abest. *instaurate*, docte, cum a sacris peti- tum sit, retribuite, repen- dite. *prio ore*, si poenas iustas peto. 531 — 33

Adumbrati ex Homericaratione Od. λ, 154 sq., ubi Vlysses mater simili modo alloquitur. Mira autem videri potest appellatio: num errore maritimo ad loca infera delatus sit? Sed cogitandum est de aditu, qualis Aeneae fuit, per Auernum, postquam ad Cumanum litus appulerat.

— 533 *an quae t. f.* paullo durius dictum pro: *an fortuna est, quae te f. vt.* etc.

— *sine sole domos*, ἀνῆλθε δόμους vel μυχὸς Euripidis.

— *loca turbida*. Cogitandum est Chaos ad loca infera referri solitum; et aër turbidus pro obscurato.

535 *Hac vice f.* Homericum Νῶϊ μὲν ὥς ἐπέεσσιν ἀμειβόμεθα — Ex altero versu se non expedit Burmannus. Videtur offendisse ad *medium axem*. *Axis* haud dubie poetis pro coelo omnino dictus, vt et alibi. Facit autem Aurora quadrigis suis ab oriente euecta decursum per coeli conuexum versus occidentem eodem modo atque

Et fors omne datum traherent per talia tempus:
 Sed comes admonuit, breuiterque adfata Sibylla est:
 Nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.
 Hic locus est, partis vbi se via findit in ambas: 540
 Dexterâ, quae Ditis magni sub moenia tendit:
 Hac iter Elysiûm nobis: at laeua malorum
 Exercet poenas, et ad inopia Tartara mittit.
 Deiphobus contra: Ne faeui, magna sacerdos:

Disce-

que is, qui subsequitur illam, Sol, et vt Nox, interdum ab astris comitata, et ipsa Luna. In poetis omnia haec ad idem fere exemplum descripta sunt. Iam Aurorae decursum puta fieri intra tempus diluculi et orti Solis. Nocturnum factum erat sacrum. Ingressi erant iter ad infera loca iam sub diluculi tempus, *primi sub lumina Solis et ortus* v. 255. Igitur Aurora iam coeli partem aliquam (nam et id *medium coelum* poetae dici potest) cursu exegerat, atque adeo extrema noctis pars cum maxime agebatur. *Nox ruit, Aenea*. Argutias capit Seruius cum aliis. Saniora affert Cerda. De reditu ad superos tempore nil memorat poeta. Itaque nec de eo laborandum. Sed ex sacrorum

Manibus factorum more, orto die Aeneas infera loca relinquere debuit; vt vicissim cum ortu Solis Manes ad infera loca redire solent; v. c. sup. V, 738. 39. 537 Homericos versus compara Odyss. π, 220 φ, 226. 540 *ambas*, simplic. pro: duas; biuium facit. Plutonis regiam intellige per *Ditis moenia*. cf. inf. 630 sq. *at laeua* (via) m. *Exercet p.*, locus pro illis, qui exercent, exsequuntur poenas; est is locus Tartarus. Durissima tamen ratio; vt de veritate lectionis dubitem. — 544 *Ne faeui* pro vulgari: ne irascere. *explebo numerum*. Piget Seruianarum nugarum. Haud dubie de reditu ad vmbra, a quibus discesserat, quarumque adeo discessu suo numerum deminuerat, est intelli-

Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, nostrum; melioribus vtere fatis. (545
Tantum effatus, et in verbo vestigia torfit.

Respicit Aeneas subito, et sub rupe sinistra
Moenia lata videt, triplici circumdata muro:
Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis 550
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta aduersa, ingens, solidoque adamante columnae:
Vis ut nulla virum, non ipsi excindere ferro
Coelicolae valeant. Stat ferrea turris ad auras:
Tisiphoneque sedens, palla subcincta cruenta, 555
Vestibulam exsomnis seruat noctesque diesque.

Hinc

intelligendum. *reddar*
tenebris, puta eos confabu-
lando processisse via versus
Elysiū. Caliginosa au-
tem haec citeriora loca
esse satis vidimus.

548 sqq. *sub rupe* s. rupem
ex Homero traxit, ubi inter
Stygem et Cocytum Πέτρη
τε ξύνεσις τε δύο ποταμῶν
ἔριδ' ἔκων Od. κ, 515. *Moe-*
nia h. l. de loco, qui inclu-
ditur muris, ut alias pro vr-
be. *triplicem murum* sup-
peditavit Hesiodus Theog.
726; sed ibi sublimior rei
imago, χαλκεον ἔρκος, et
ἀμφὶ δέ μιν νύξ Τριστοιχεί
κέχυται περὶ δειρὴν h. e.
fauces Tartari. Ex utro-
que profecit Miltonus *Pa-*

rad. lost B. II, 642 sqq. —
551 *ambit - torquetque* Ho-
merica forma paullo rudior
pro: ambit amnis torquens.
— 552 *columnas* de postibus
accipio. Imitatur Home-
ricum II. 9, 15: "Ενθα σι-
δύρειά τε πύλαι, καὶ χάλ-
κεος οὐδός. *Stat ad auras*,
educta est; in *auras* hic et
v. 561 argutati sunt vete-
res iam inde a Pollione.
Poetico sermoni hoc ita
propriū putandum, ut il-
la subtilitas plane locum
non habeat, an *aura* in
locis inferis sit. 555
Tisiphones vestem cruen-
tam ex Homero petiit II.
σ, 538. cf. Stat. I Theb.
109. 10. 556 *vestibu-*
lum simpl. pro aditu.

557. 58.

Hinc exaudiri gemitus, et saeua sonare
 Verbera: tum stridor ferri, tractaeque catenae.
 Constitit Aeneas, strepitumque exterritus haufit.
 Quae scelerum facies? o virgo, effare: quibusue 560
 Vrguentur poenis? qui tantus plangor ad auras?
 Tum vates sic orsa loqui: Dux inclute Teucrum,
 Nulli fas casto sceleratum insistere limen:
 Sed me, quum lucis Hecate praefecit Auernis,
 Ipsa deum poenas docuit, perque omnia duxit. 565
 Gnosius haec Rhadamanthus habet durissima regna,
 Castigatque auditque dolos; subigitque fateri,
 Quae quis apud superos, furto laetatus inani,
 Distulit in seram commissa piacula mortem.

Conti-

— 557. 58 numerosissimi
 versus; sed et mirus dilec-
 tus rerum, quae auditu
 mentem percellunt, factus
 est. Miltonum hos ver-
 sus expressisse lib. VIII, 240
 sqq. iam alii notarunt.

563 *insistere*, exquise
 pro ingredi; et *limen* pro
 limini vel in limine. *scel-*
eratum v. Ouid. Met. IV,
 455 et ad Tibull. I, 3, 67.

— 565 *deum poenas*, quas dii
 nocentibus statuerunt. Hoc
 ex Seruio tenendum. *me*
per omnia duxit, narrando
 et percensendo singula.
 Ut ipsi *percurrimus*, *perlu-*
stramus singula, ita alii nos
 ducunt per partes. Quod
 Rhadamanthum in Tarta-

ro constituit, suo iudicio
 facit poeta. Est autem is
 non tam iudex aut magi-
 stratus, qui causas capita-
 les persequitur, cuiusmodi
 supra iam erat Minos v.
 432, sed qui, Trium viro-
 rum capitalium more, iu-
 dicum sententias exsequi-
 tur, supplicium sumit, et
 de inferioris ordinis ho-
 minibus, furti, grassatio-
 nis, sacrilegii etc., reis
 ipse cognoscit. Omnino
 in toto loco Tartarus car-
 ceris faciem habet. 567
dolos, scelera dolo malo
 commissa. Porro cogit fa-
 teri *piacula*, crimina, *com-*
missa apud superos, in vita,
quae quis distulit, ne in
 iudi-

Continuo fontis vltix adcineta flagello 570
 Tisiphone quatit insultans, toruosque sinistra
 Intentans anguis, vocat agmina faeua fororum.
 Tum demum horrifono stridentes cardine sacrae
 Panduntur portae. Cernis, custodia qualis

Vesti-

iudicium adduceretur et puniretur, (vt caussa, iudicium, poena *deferri* dicitur in vulgari sermone) *in seram mortem*, h. e. poenam eorum non persoluit, dum viueret, *furto laetatus inani*, quod latere deos et impune sibi abire putabat commissa; Sed temere. Ita puto haec expedienda esse. Seneca Herc. fur. 729 addidit novum auctarium: *oblitos sui sceleris nocentes debitas poenas dare*. Propius ad Maronem Statius IV, 531: Minos — *adigitque expromere vitas usque retro et tandem poenarum lucra fateri*. 570 Carnificis partes sustinet Tisiphone cum fororibus. *quatit fontes flagello*, docte. Proprie *quatitur flagellum*, quo fontes percutiuntur. *agmina* s. foliense de Furis, vt sup. IV, 469. Imitatur locum Statius I Theb. 112. 3.

573 Dum loquitur Sibylla, porta Tartari aperi-

ri vulgo putatur. In hoc iam Seruius praeiuit. Si tamen rerum ac sententiarum ordinem accuratius consideres, rationem vulgarem non satisfacere sentias. Pergit enim narrare Sibylla de se. Sed alia incedendum est via. Tisiphone seruat vestibulum, aditum Tartari v. 555. Ea damnatis a Rhadamantho statim manus iniicit et ad Tartari portam, quae semper clausa habetur, eos agit (*ἀγόντων πρὸς Ἐρινύων ἐπ' Ἐρεβος καὶ Χάος διὰ Τάρταρος*, sunt verba Socratis in Axiocho,) inclamatque sorores. Tum demum (v. 573) aperitur porta. *Cernis*, pergit Sibylla, *custodia qualis*, quae cultos, scil. Tisiphone, *vestibulo*, ad aditum, *sedeat*; *facies quae limina seruet*; Nam *intus*, intra portam, faevior facies Hydra sedem habet etc. Nunc v. 574 *custodia* quae sit, satis expeditum est. Seruius Megeram, alii Hydram, alii aliter

Vestibulo sedeat? facies quae limina seruet? 575
 Quinquaginta atris inmanis hiatibus Hydra
 Saeuior intus habet sedem. Tum Tartarus ipse
 Bis patet in praeceps tantum, tenditque sub umbras,
 Quantus ad aetherium coeli suspectus Olympum.
 Hic genus antiquum Terrae, Titania pubes, 580
 Fulmine deiecti, fundo voluuntur in imo.
 Hic et Aloidas geminos, inmania vidi
 Corpora: qui manibus magnum rescindere coelum
 Adgressi, superisque Iouem detrudere regnis.
 Vidi et crudelis dantem Salmonea poenas, 585

Dum

aliter accipiunt. Sed est ipsa illa Tisiphone, de qua adhuc egit poeta. 576 At *Hydra* in vestibulo orci v. 287 inter cetera monstra fuit recensita. Iam Seruius monuit hoc. Expeditur varie. Equidem hydram simpliciter pro serpente monstroso dictam accipio. 577-79 ex Il. 9, 16 et Hesiod. 9, 720-25, cf. ib. 740-45, notissimis locis; sed in maius aucta re. *coeli suspectus*, h. e. prospectus per aërem (male enim iungunt *coeli Olympum*) a terra; nam ex Tartaro prospectus ad coelum esse nequit; quippe cum infera loca sint sub terra, et subter iis demum Tartarus depressus iaceat,

Talis etiam Tartarus sub Hade ap. Homer. Il. 9, 13-16. 580. 81 v. Hesiod. Theog. 129-31. Titanas *γυγνεῖς* designat. — f. *voluuntur in i.* praeclare, ut ad imum Tartarum detrusos exhiberet. 582-84 De Oto et Ephialte Aloeï f. videndus Homer. Od. 2, 304-19. Expresus is est h. l. a Marone, nec tamen, ut sublimitate cum Homero contendere vellet. Spectat autem haec et sequens fabula ad mythos stirpis Aeolicae, quos genus mythorum peculiare et antiquius constituere deprehendo. 585 De Salmoneo v. Apollod. et Hyginum, cum Schol. Pind. Pyth. IV, 253. *sonitus O. toni-*

Dum flammās Iouis et sonitus imitatur Olympi.
 Quatuor hic inuectus equis, et lampada quassans,
 Per Graium populos, mediaeue per Elidis urbem
 Ibat ouans, Diuumque sibi poscebat honorem,
 Demens! qui nimbos, et non imitabile fulmen 590
 Aere et cornipedum pulsu simularet equorum.
 At pater omnipotens densa inter nubila telum
 Contorsit; non ille faces, nec fumea taedis
 Lumina; praecipitemque inmani turbine adegit. (595
 Nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum,
 Cerne-

O. tonitrua. *Elidis urbem*, Salmoniam, seu Salmonem, ad Alpheum sitam intellige v. Strabon. VIII, p. 856 D. 590 *Demens*: ex Σχέτλιος, ὄς etc. Il. ε, 403 de Hercule, qui Plutonium sagitta percusserat. 593 *non ille f.* hoc valde suaue ad depri-
 mendum Salomoneum. Tres erant dicendi formulae, ex quibus exquisitiorem prae-
 latam vides: *taedas lumine fumeo: lumen fumeum taedarum*, et *lumen fumeum taedis*. — *turbine* pro fulmine, ut solent nimbi, turbines, protellae cum eo esse coniunctae. 595 — 600 Omnium, qui usquam facti sunt, versuum pulcherrimos esse hos sex, pronuntiat Vir doctus. Sunt sane ornatissimi, sed nec

inuenti vlla in iis laus (nam praeiuit Homerus loco nobili Od. λ, 575—80 et in verbis Lucret. III, 997 sqq. et Accius in Prometheo ap. Cic. Tusc. Qu. II, 10; quae loca comparanda sunt in singulis, sed aequiore et meliore iudicio, quam Scaliger, Cerda, et alii in Homero et Virgilio fecerunt,) nec res exponitur, quae aliqua cum suauitate cognosci possit. Non enim horret animus legentis, sed auersatur. *alumnum* accipiam pro filio, ut Homer. γαίης ἐρικύδεος υἱόν. Volunt tamen Intpp. poetam alteram narrationem sequi, quae ex Elara susceptus a Telure vtero fuit gestatus. Praeter Apollodorum v. Apollon. I, 761 sqq. — *vultur*;

Cernere erat: per tota nouem cui iugera corpus
 Porrigitur: rostroque inmanis voltur obunco
 Immortale iecur tondens, fecundaque poenis
 Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
 Pectore: nec fibris requies datur vlla renatis. 600
 Quid memorem Lapithas, Ixiona Pirithoumque?
 Quos super atra filex iam iam labfura cadentique
 Inminet adfimilis: lucent genialibus altis
 Aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae
 Regifico luxu. Furiarum maxuma iuxta 605

Adcu-

voltur; in Homero duo vultures, ad terrorem maiorem. In 598—600 laborauit poeta forte, vt Homericum Δέρτρον ἔσω δύνοντες exprimeret. *immortale iecur* Hesiodi de Prometheo, ἡπαρ ἀθάνατον est Theog. 523. *fecunda poenis viscera*, praeclare, iecur, quod renascitur ad nouum supplicium, vt rursus erui possit. *r. epulis*, ad epulas. *rimatur* cf. Georg. I, 384.

601—7 Duo Homeri loca ante oculos habuit, Od. 2, 581 de Tantalo, et 592 de Sisypho; fabulam tamen affert a vulgari narratione diuersam: Ixionem et Pirithoum, ex Lapitharum gente oriundos, assidere epulis, saxo supra caput minante ruinam. Ad Phle-

gyam Statius I Theb. 713; et ad Phlegyam et Thebes Valer. Fl. II, 192. 95 hoc idem supplicium transtulere. Tantali capiti imminere saxum, alii commenti erant, interque eos Pindarus et Euripides; iisque antiquiores Alcaeus et Alcman, v. Schol. ad Pind. Ol. 1, 90: adde Cic. Tusc. IV, 16 et Lucret. III, 953 sqq., cum eum Homerus in lacu sitientem destituisset. Sed lacum Tantali eleganter in mensam opiparam mutauit Maro. Assidet *Furiarum maxuma* (quae et ap. Val. Fl. I, 817 occurrit, dicta vt *maxima natarum*, v. sup. ad I, 521; apud Eurip. Iphig. in T. 963: πρόσβειρα Ἐγυῶν. Statius Theb. VII, 477 *Eumenidum antiquissima*)
 Fff seu

Adcubat, et manibus prohibet contingere menfas:
 Exsurgitque facem adtollens, atque intonat ore.
 Hic, quibus inuisi fratres, dum vita manebat,

Pulsa-

seu Megaera seu Alecto (nam Famem vix bene huc aduocat Seruius, laudato loco lib. III, 252), et vetat epulis frui; hoc plus dignitatis habet, quam fuga pomorum et aquae in Tantalos. Atrocius rem extulit Aeschylus Eumen. 264 sqq. *genialibus* v. ad Ge. I, 302. De *fulcris* quaeritur. Forte rem sic expedias: Lectus substructus est fulcris, h. e. pedibus, h. l. aureis, seu quocunque alio basis genere. — Quod autem fabulam de Ixione Ge. III, 38, 39: IV, 484 allatam nunc deferit, quod mirantur viri docti, id poetae haud dubie licet facere, quippe qui nullum doctrinae systema condere velit.

608 — 13 Hos versus equidem sententiarum et verborum grauitate commendatissimos esse velim. Fuere nonnulla in Platonis locis, quae sequi posset; sed alia sibi ipsi debere videtur; etsi de hoc nihil affirmari potest. A

multis enim passim poetis antiquioribus argumentum idem fuisse tractatum videtur. Confer quoque scurram Aristophanem, qui exagitat seu philosophos seu initiatos, in Ran. 145 — 51. Homerus etsi Tantalum, Tityum, ac Sisyphum poenas scelerum luere in locis inferis monuit, nec tamen loca poenarum discreta nec scelera definit, quorum poenae exigantur, praeter vnum periurium, Il. 7, 279: 7, 258. 59. Scilicet temporum, quibus viuebat, simplicitas erat tanta, vt super moribus ac virtute nondum subtiles initae essent rationes; de grauioribus sceleribus monere satis tum erat. Nec aliter in decalogo a Mose prodito factum. Ex vitae philosophia profecit Auctor Telemachi lib. XVIII p. 130 egregio loco! Ingratos ille, mendaces, adulatores nominat. Filium impium (vt v. 609) etiam Polygnotus in sua tabula expresserat. v. Pausan. X, 28.

Pulsa-

Pulsatusue parens, et fraus innexa clienti;
 Aut qui diuitiis soli incubuere repertis, 610
 Nec partem posuere suis, quae maxima turba est:
 Quique ob adulterium caesi: quique arma secuti
 Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,

Inclusi

— *Pulsatusue parens*, ante oculos erat Plato de LL. IX sub f. p. 940. C. ed. Erf.
 — *et fraus innexa clienti*, uti fraude aliquis illaqueari dicitur. Comparata iam ab Intpp. Lex XII Tabb. *Patronus si clienti fraudem faxit, sacer esto*, et Horat. II Carm. 18, 23 sqq. *incubuere* v. Ge. II, 507. *repertis*, pro partis, paratis, accipe; nec *suis*, cognatis et affinibus, *posuere partem*, ex *ἔστυο*, statuerunt, tribuerunt, nisi mauis esse pro seponere. Ad sententiam praeclaros Horatii versus laudat Seruius II Serm. 2, 103: adde eundem I Serm. I, 75 sqq. 84 sq. *ob a. caesi* grauius posuit pro adulteris simpliciter. De Lege Iulia (anni 737) cogitare nondum potuit Virgilius. Potuit tamen iam tum, cum vivebat, res consiliis agitari.
 — *arma impia*, haud dubie bellorum ciuiliū; sed de iis accipiendum, qui patriae bellum inferunt, non

qui propulsant. Itaque concidunt Seruii aliorumque metus, ne in Augustum peccet poeta. *nec veriti dominorum fallere dextras*. Arguantur Intpp. et hic, Seruii exemplo. *Domini* non modo seruorum sunt; sed et de libertorum patronis bene idem dixerit poeta. Seruorum autem poenas hic commemorare, indignum esset poetae epici grauitate, multo magis Romani. Tum, qui fidem fallit, is et *suam* et *alterius dextram* fallere dici potest. Itaque necessario accipiendum de libertorum impietate et fraude in patronos suos. An Pompeium Menam, Cn. Pompeii libertum, qui Sextum prodidit, animo designauerit poeta, affirmare quis ausit? Nec tamen sic in Augustum peccasset: nam et is, ut ceteri homines, proditionis fructum amplecti, proditorem abhorrere, debuit.

Inclusi poenam expectant. Ne quaere doceri,
 Quam poenam; aut quae forma viros fortunaue mer-
 Saxum ingens voluunt alii, radiisue rotarum (sit. 615
 Districti pendent; sedet, aeternumque sedebit,
 Infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnis

Admo-

614. 5 Noli quaerere, quam poenam metuendam habeant; aut quae poenae forma, *fortunaue*, quod miseriae genus, *viros mersit* (v. sup. v. 512), illos excipit, manet. Ductum hoc ex vulgari: *mergi miseriis*. — 616 Non necesse est, ut solum Sisyphum et Ixionem respexerit; adeoque enallage, quam inferunt viri docti, carere possumus. *r. r. districti pendent*, or-nate; rotae illigatis membris distinentur, ἐπὶ τροχῶ κατὰτείνονται, petitum a tormenti genere, quod ipsum pro supplicio interdum fuit; de quo copiose Cerda, sic tamen, ut plura genera tormentorum confundat. 617 Multis modis fabula de Theseo fuit tractata et ornata; nec mirum; fuere enim plures, qui adeo Theseides conderent. Actum etiam de Thesei et Pirithoi descensu in Minyade, v. Pausan. X, 28, etiam in Heracleis. Nam Hercules in descensu ad

inferos liberauit Theseum. v. Apollod. II, 5, 12 p. 122. Poeta aliud supra v. 363 nunc hoc sequitur, ut Theseus, ob raptum Proserpinae, *sedeat*. Hoc habitu poenitentiae et summi moeroris sensum prodi putat. Ita sedebant Theseus et Pirithous in tabula Polygnoti ap. Pausan. X, 29. Et talem Theseum sedentem in Sarda expressum vides ap. Winckelm. n. Cl. Sed miraculum rei additum est, quod Theseus saxo infidet, nec inde leuare corpus potest. cf. Schol. Apollonii I, 101. Inter auctores huius narrationis fuit Panyasis. v. Pausan. I. c. προσφύεας δὲ ἀπὸ τῆς χρωτὸς ἀντὶ δεσμῶν σφίσιν ἔφη τὴν πέτρην. *Phlegyas*, de Phlegyarum gente alii acceperant, quae Minyadem Boeotiae inhabitauit et propter impietatem a deo abolita fuit. (v. Pausan. IX, 36. Adde H. in Apoll. 278. 79. Nam Phlegyas Thessaliae, de quibus Strabo

Admonet, et magna testatur voce per umbras:
 Discite iustitiam moniti, et non temnere diuos. 620
 Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
 Inposuit, fixit leges pretio atque refixit.

Hic

Strabo videndus IX p. 442 B., huc aduocare non licet.) Verum non de Phlegyis Maronem, sed de Phlegya, Ixionis et Coronidis, e qua Aesculapium Apollo suscepit, patre, qui Apollinis templum Delphis incendit (v. Serv.), accipiendum est; idem iam docuerunt Intpp. ex Statii imitatione Theb. I, 712 sqq. et Val. Fl. II, 193 sqq. Phlegyas igitur, deorum contemtor, apud inferos ad iustitiam et pietatem colendam exhortatur omnes, nobilissimo illo versu: *Discite i.*, qui magnis viris multis in ore habitus fuit, et Munchusio, immortalis viro, frequenter. Nota quoque fabula de daemone interrogato, quis ex omnibus Virgilii versibus esset praestantissimus. Non male autem augurantur viri docti ductum colorem ex Pindari illustri loco Pyth. II, 39 sq. Θεῶν δ' ἐφετμαῖσιν Ἰξίωνά φαντι ταῦτα βροτοῖς λέγειν, ἐν πτερόεντι τροχῷ Παντᾶ κυλινδόμενον. Τὸν

εὐεργέταν ἀγαναῖς ἀμοιβαῖς Ἐποικισμένους τίνεσθαι. — *moniti*, h. e. exemplo meo, quod pro monitu est. Nec importunum et inutile monitum putandum hoc inter eos, quibus nullus poenitentiae locus est, cum in Tartaro inclusis poenitentiae locus nullus sit. Poenae enim loco haberi potest haec ipsa admonitio. — V. 621. 22 ex L. Vario paene integros traductos esse, Macrobius VI, 1 testatur. *Vendidit hic Latium populis, agrosque Quiritum Eripuit, fixit leges pretio atque refixit.* Quod adiecit: *dominumque p. Imposuit*, eo pertinet, quod tyrannum liberae ciuitati induxit. *potentem ornat. leges fixit pretio corruptus, atque refixit*, recte Seruius, *quia incisae in aereis tabulis leges affigebantur parietibus.* Minus bene Cerda et alii, esse: in aes incidere. Idem bene laudant legem Venuleii, quae est l. 8 D. ad L. Iuliam peculatus: *qui tabulam aeream*

Hic thalamum inuasit natae vetitosque hymenaeos.
 Ausi omnes inmane nefas, ausoque potiti.
 Non, mihi si linguae centum sint, oraue centum, 625
 Ferrea vox, omnis scelerum comprehendere formas,
 Omnia poenarum percurrere nomina possim.

Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeua sacerdos:
 Sed iam age, carpe viam, et susceptum perfice munus:
 Adceleremus, ait. Cyclopum educta caminis 630
 Moenia conspicio, atque aduerso fornice portas,

Haec

ream legis — refixerit, vel quid inde immutauerit, Lege Iulia peculatus teneatur. — Sequitur §. 1: *Eadem lege tenetur, qui quid in tabulis publicis deleuerit vel induxerit*; quod adeo diuersum ab illo esse necesse est. Laudant quoque Intpp. Ciceronis locum, qui est Philipp. XII, 5 f. Ceterum inanis est eorum opera, qui post Seruium haec omnia ad certos homines ex antiquitate referre voluerunt. 625 sqq. Ex ll. β, 488 notissimo loco. *ferrea vox*, nulla clamoris intentione fracta.

630—36 Plutonis regiam non intrat Aeneas cum comite, sed tantum a limine salutat, aureo ramo in foribus deposito. Quid in his sequutus sit poeta, non liquet. Ramum Pro-

serpinae pro munere ferendum praedixerat Sibylla sup. 140. 1. 2. Regia ista habet muros aereos vel ferreos. Solent poetae hac munitionis notione uti, ducta a ferreis et ferratis portis, et translato fere opere ad Vulcanum vel Cyclopes. Sic Argorum moenia ap. Statium I Theb. 630, quem locum Seruius laudat, et Mycenarum ap. Senec. Thyest. 406. v. Waff. ad Thucyd. VIII, 26 et Schol. Eurip. Orest. 964. Itaque multo magis in inferis h. l. sunt *moenia educta Cyclopum caminis*, h. e. ferro fabricato et ferruminato in C. fabricis. (Male Cerda.) *aduerso fornice portas*, ornatæ: porta proprie ipsis erat aduersa, et ea quidem in fornicem ducta, arcuata. 629 *perfice munus*,

Haec vbi nos praecepta iubent deponere dona.
 Dixerat, et pariter, gressi per opaca viarum,
 Conripiunt spatium medium, foribusque propinquant.
 Occupat Aeneas aditum, corpusque recenti 635
 Spargit aqua, ramumque aduerso in limine figit.

His demum exactis, perfecto munere diuae,
 Deue-

nus, sic poeticus sermo fert; proprie doni deportatio perficiebatur. Etiam sic mox 637. 632 *haec dona* int. de eodem munere Proserpinae dicando. — 635 Videtur Aeneas hoc ipso ramo aureo se adspersisse. Adumbratum haud dubie ex eo ritu, quo, qui templa intrant, se lustrant, *περιεργάζονται*; quod purificationis symbolum fuisse, facile intelligitur. Adeundum autem Aeneae nunc erat Elysium, locus, si quis alius, sanctus et castus. — *ramumque a. in l. figit.* In templorum aditu *περιεργάζονται*, aqua lustralis et rami lustrales notae res sunt. Ceterum Warburtoni hypothesis, cum poetae Eleusinia initia ante oculos fuisse vult, si qua alia parte, hac utique placere potest, cum lustrationem in ad-eundis maioribus Eleusiniis h. l. inuenit.

637 sqq. Traducta sunt ad Elysium siue sub terra,

vt hic, siue in Insulis Fortunatis (vt ab Homero et Hesiodo factum) collocatum, omnia, quae sub mitiore coelo amoenitatem loci facere poterant, iam ab Homero *Odyss.* 8, sqq., et ab Hesiodo *Eg.* 170 sqq. Ex hoc ipso, quod omnis felicitas Elysi talis est, qualem Heroum vita subiicere sensibus poterat, vetustas huius mythi intelligitur. Doctior vita, et philosophicis studiis ex-culta Graecia, serenae et placidae mentis gaudia ex purae et constantis virtutis conscientia mox adiecit: quo melioris sapientiae placito egregie vsum videas inter alios Glouerum in Leonida X, 156 sqq. *in those happier fields — Where never gloom of trouble shades the mind, Nor gust of passion heaves the quiet breast, Nor dew of grief are sprinkled.* et vno verbo Statius V *Silv.* 3, 286 *Et monstrate nemus, quo*

Deuenerere locos laetos, et amoena vireta
 Fortunatorum nemorum, fedesque beatas.
 Largior hic campos aether et lumine vestit 640
 Purpureo; solemque suum, sua sidera norunt.
 Pars in gramineis exercent membra palaestris;

Conten-

nulla irrupit Erinnyes; sed philosophicas rationes Maro in alium locum v. 724 sqq. seruauit, et h. l. imprimis Homerum ante oculos habuit, et Axiochum Aeschinis sub f. multoque magis Pindarum pulcherrimo loco Olymp. II, 109 sqq. et in fragm. a Schneidero V. C. collectis p. 21 sqq. Adde locum de Olympo Odyss. 2, 42 sqq. Communia etiam sunt nonnulla Elysio cum aurea hominum aetate. Iam ab his tamquam elementis profectus ad quantam amplitudinem paradisi suum extulit Miltonus IV, 132 sqq. Iam verba videamus. — *perfecto munere diuae*, aureo ramo ei dedicato e vs. 629. 640 Hic campos vestit aether largior, et lumen purpureum habens. *Largior aether*, egregie, patentior, liberior, nullis nubibus, nulla caligine inductus. Silius hinc lib. XIII, 550: *laxata luci-*

da nocte Clausura nitent, dixit de Elysio: "Οψει τε φῶς κάλλιστον ὥσπερ ἐνθάδε. Aristoph. Ran. 155. 457. — *lumen purpureum*, pulchrum, vt sup. I, 591. — *solemque* s. in Pindari loco altero, est Sol, qui, in nostro orbe occidens, ad infera loca progreditur, in altero Sol perpetuus noctu aequae ac die (fere vt ap. Val. Fl. I, 844 *ubi Sol* etc.). Sed poeta suauius Solem Elysio suum, praestantiorrem puta nostro Sole, vt cetera, assignat. Pro commentario haberi potest Telemachus lib. XIX. Inter alia: *c'est plutôt une gloire céleste, qu'une lumière*. Imitatur Claudianus de R. P. lib. II, 282 sqq. *norunt*, vident, qui in Elysiis sunt, habent. Male aliter viri docti. 642 — 44 Haec rursus ad Pindari ductum l. l. καὶ τοὶ μὲν ἱππέοις γυμνασίοις, τοὶ δὲ φορμίγγεσσι τέρπονται. Expressa scilicet vita antiqua heroum Graeciae;

Contendunt ludo, et fulua luctantur arena:

Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.

Nec non Threïcius longa cum veste sacerdos 645

Obloquitur numeris septem discrimina vocum:

Iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.

Hic

Græciae; vt quaelibet gens Elyſii beatam sortem ad ſuos mores deſcripſit eaque, quae beatam vitam ſuo ſenſu conſtituebant, eo tranſtulit. — *pedibus plaudunt choreas*, elegantius quam ducunt, ſc. cum pedum plaufu; Odyſſ. 9, 264: Πέπληγον δὲ χορὸν θεῖον ποσίν. quod Maro adeo accepit κατὰ χορὸν, non vt χορὸς pro loco dictum ſit, vt alibi apud Homerum occurrit. 645 — 47 Dandus erat choreis ſaltantium et cantantium ſuus ᾠοιδὸς, lyricen. Quis vero magis conueniens Orpheo, qui de locis inferis plurima erat fabulatus, h. e. vetere philoſophorum more ac ſermone per poetica phantasmata expoſuerat? *longa cum veſte*, antiquiore aeuo ᾠοιδῶν, vatum, poſtea citharoedorum, habitus ποδήγεος, palla, vt nota res eſt. Adi vel Tibull. III, 4, 35. 6. *Sacerdos* autem h. l. vates, propter inſtituta orgia et teletas. Itaque

male Barthius contendit ſacerdotalem habitum reſpici; etſi verum eſt, ſacerdotes etiam palla, vſos, vt ipſi dii ea veſte occurrunt, ſed et reges. Nam omnino veſtis demiſſa ac fluens ad dignitatem et religionum maiestatem facit, vt vnus quiſque facile intelligit. Orpheus illis ſaltantibus et cantantibus *obloquitur* (transitiue h. l. dictum, facit loqui, φθέγγεσθαι, ſonare, pulſat) *numeris*, numeroſe, *ſeptem discrimina vocum*, fides, lyram ἐπτάχορδον, eademque modo digitis modo pectine pulſat; quod ab doctiore iam arte petiſſe videtur, dum temperatur cantus modo plectro modo digito. Illa, *nunc, nunc*, excludunt interpretationes aliorum. Neque adeo de cantu ipſius Orphei hic quaeritur; ſed, ſi quaeratur, nemo facile, qui Homerum legit, dubitet, fueritne alius, qui Orpheo, lyram pulſanti, accinuit.

Fff 5

Heroico

Hic genus antiquum Teucris, pulcherrima proles,
 Magnanimi heroes, nati melioribus annis,
 Ilusque, Affaracusque, et Troiae Dardanus auctor. 650
 Arma procul, currusque virum miratur inanis.
 Stant terra defixae hastae, passimque soluti
 Per campos pascuntur equi. Quae gratia currum
 Armorumque fuit viuis, quae cura nitentis
 Pascere equos, eadem sequitur tellure repositos. 655
 Conspicit, ecce, alios dextra laeuaque per herbam
 Vescantis, laetumque choro Paeana canentis,

Inter

Heroico aevo vtrumque
 facit vates.

648 sqq. partim Hesiodi
 ductu 'Eg. 159. 167 sqq.
pulcherrima p. h. l. de cor-
 poris dignitate. Sed in-
 federat Virgilio hoc epi-
 theton ex loco Hom., quem
 expressit Il. v, 231 sqq. Ἰλός
 τ' Ἀσάρακός τε καὶ ἀντί-
 θεος Γανυμήδης, ὅς δ' ἡ κάλ-
 λιστος γένετο θνητῶν ἀνθρώ-
 πων etc. *nati melioribus*
annis, secundum Hesiodum
 hoc, l. c., et sic alii de he-
 roum, atque etiam de au-
 rea aetate. Laudatur Ca-
 tull. LXI, 22: *O nimis*
optato seclorum tempore na-
ti, Heroes, saluete, deum
genus. 651-55 Rursus
 ad Pindari ductum l. c.
 Paulo aliter haec tractata
 a Platone sub f. lib. X de
 Rep. — Tractant animae

artes prioris vitae. Ad
 sui temporis negotia haec
 reuocauit Ouid. Met. IV,
 444 sqq. Melius Maro he-
 roicam vitam seruauit. De-
 scribit autem otia castren-
 sia v. c. Il. γ, 135. Heroi-
 bus Homericis magna *gra-*
tia, adeoque amor, est mi-
 litiae curulis. Ad melio-
 rem nostri aeui philoso-
 phiam Elysii voluptates
 accommodatae sunt in Te-
 lemacho lib. XIX. *currus*
inanis, simpl. quoniam ad-
 stant vacui dominis. *t. re-*
positos, vt alibi, conditi,
 mortui. 656-59 Hoc
 ex Axiocho l. c. ductum.
 — *Vescantis*, quis hoc pu-
 tet satis digne dici posse
 pro: epulas celebrantes!
 iidem *choro*, in choro, cho-
 rum ducendo, ἀείδοντες
 Παιήονα, vt Il. χ, 391 A-
 chiui,

Inter odoratum lauri nemus: vnde superne
 Plurimus Eridani per filuam voluitur amnis.
 Hic manus, ob patriam pugnando volnera passi, 660
 Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
 Quique pii vates, et Phoebos digna locuti,

Inuen-

chiui, et quidem in grato nemore, per quod, ut amoenitas loci maior esset, descendit amnis. Amnes sub terra ferri vidimus iam Georg. 366. 67. *Eridanum* autem quod potissimum appellat, suspicor fabulis poetarum, qui Argonautica scripserunt, deberi, a quibus plura videntur fabulose de Eridano tradita esse, forte etiam hoc, quod ad loca ille infera defertur. cf. Apollon. IV, 627 sq. Nam hoc, quod ad inferum mare tendit, aut, quod non longe a fontibus suis cuniculum subter terram per duo millia subit; poetam adducere vix potuit, ut ad inferos eum relegaret. Sed is *E. superne*, h. e. ex editiore loco, *voluitur*, venit, *plurimus*; dictum eleganter ad magnam aquarum copiam designandam. cf. I Ge. 187. Apud Servium sup. ad v. 603 Tantalus in Eridano Inferorum stare narratur; quo liquere

videtur etiam ab aliis poetis Eridanum simili ratione fuisse celebratum. An quod Eridanus alterius hemisphaerii sidus est, poetas ad hanc rei narrationem forte adduxit? Sin hac subtilitate omnino vis carere, sequendum est, quod inter Serviana occurrit: „Alii Eridanum pro quocunque accipiunt, et dicunt κατ' ἐξοχὴν dictum, nam legimus I Ge. 482: *Fluviorum Rex Eridanus*. Et amant poetae pro appellatione ponere magnae rei proprietatem, ut I Ge. 9: *po-cula Acheloia*. „ 660 199. Locus de piorum turba e nobilioribus, et, quem a generosiore animo vix puto legi posse, quin incalcescat et magnae virtutis studio inflammetur: imitatione expressus a Silio XIII, 533 sqq. Mox *vates* sintne poetae an, qui vaticinia edidere, dubitari potest. Sed Silius ibid. v. 538: *qui — nec dedignanda parenti Carmina fude-*

Inuentas aut qui vitam excoluere per artis,
 Quique sui memores alios fecere merendo:
 Omnibus his niuea cinguntur tempora vitta. 665
 Quos circumfufos sic est adfata Sibylla;
 Musaeum ante omnis: medium nam plurima turba
 Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit altis:
 Dicite, felices animae, tuque, optime vates;
 Quae regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo
 Venimus, et magnos Erebi tranauimus amnis. (670
 Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
 Nulli certa domus. Lucis habitamus opacis,
 Riparumque toros et prata recentia riuis

Inco-

fuderunt Phoebos; itaque et
 is de poetis accepit. 664
 ornate: magnae illae et
 diuinae animae, quae be-
 ne de genere humano me-
 ritae sunt. *merendo*, idem
 quod in vulgari sermone:
 demerendo, promerendo,
 bene merendo de aliis. —
 665 *Omnibus his*, Seruius:
 „per quod eos ostendit
 „meruisse diuinos hono-
 „res., Certe declarat hoc
 insigne, esse eos viros sa-
 cros et sanctos. Nam vit-
 tatos fuisse sacerdotes, va-
 tes, deos, satis notum est;
 ductum inde diadema re-
 gum. cf. imitationem Val.
 Fl. lib. I, 836. 840. 666
 sqq. Quod Musaeum po-
 tissimum nominat poeta,
 mirantur Intpp. Enimue-

ro Homerus sane Aeneae
 in inferis occurrere non
 potuit. Cum autem de
 antiquioribus aliquis esset
 laudandus, Orpheus autem
 iam sup. 119 memoratus
 esset, vix alius praeter Li-
 num vel Musaeum furro-
 gari potuit. Magna autem
 Musaei auctoritas propter
 religiones et teletas insti-
 tutas. Ceterum ad Ho-
 merum in simili loco rem
 transtulit praeclare Silius
 XIII, 780 sqq. 667. 68
 Bene hoc ex heroum ae-
 tate et opinione. Nam, ad
 Platonem eum respexisse,
 apud Seruium levis con-
 iectura est. Ad verba cf.
 ll. γ, 226. 27. Mox 674
 ornate, pro ripis; *recen-
 tia* sunt *riuis*, h. e. viren-
 tia

Incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas, 675
 Hoc superate iugum; et facili iam tramite sistam.
 Dixit, et ante tulit gressum, camposque nitentis
 Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquont.

At pater Anchises penitus conualle virenti
 Inclusas animas, superumque ad lumen ituras, 680
 Lustrabat studio recolens, omnemque suorum

Forte

tia propter vicinas aquas; ut Serv.; et v. 676 *sistam*, vos ad eum deducam facili et expedita via, quales in Elysio omnino esse vias credere fas est. Anteit tum Musaeus ipse; ubi ex summo collis vertice locum ostendisset, tum Aeneas et Sibylla altera parte collis descendunt, discessu scilicet a Musaeo facto.

679 sqq. De occurso matris Vlyssis nonnulla in similem rationem sunt ap. Homerum Od. λ, 151 sqq., sed locus hic de Anchisa praeclare a Virgilio est tractatus. Artificium poetae egregium in hoc, quod Anchises hoc ipso tempore in recensu animarum in hanc vitam transitarum occupatus ab Aenea apprehenditur. Traduxit enim poeta et conuertit in rem suam vetus illud philosophantium placitum,

quo animae iam ante huius vitae ingressum existere putantur. Iam iis certus locus erat assignandus, cui inclusae essent; docendum porro, unde in eum locum essent deductae. Itaque opportunitas data nouis opinionibus, hoc est mythis, partim ut locum accuratius declararent, partim ut statuerent, animas eas iam antea humana corpora animasse vitaeque functas in ea loca descendisse. Atqui hic rursus noua coniectandi necessitas, quomodo animae, corporis contagio contaminatae, vitiis et erroribus liberari possint, aut in iisdem locis, aut antequam in ea loca peruenerint. — 680 *inclusas*, collectas in hunc locum. v. inf. 705 sqq. *Recolimus* animo proprie praeterita, hic v. 681 simpl. recensere, retractare facta et res fortiter gestas.

683 *ma-*

Forte recensēbat numerum, carosque nepotes,
 Fataque, fortunasque virum, moresque, manusque.
 Isque vbi tendentem aduersum per gramina vidit
 Aenean, alacris palmas vtrasque tetendit; 685
 Effusaeque genis lacrimae; et vox excidit ore:
 Venisti tandem, tuaque spectata parenti
 Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
 Nate, tua; et notas audire et reddere voces?
 Sic equidem ducebam animo, rebarque, futurum, 690
 Tempora dinumerans: nec me mea cura fefellit.
 Quas ego te terras et quanta per aequora vectum
 Adcipio! quantis iactatum, nate, periclis!
 Quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent!
 Ille autem: 'Tua me, genitor, tua tristis imago, 695
 Saepius occurrens, haec limina tendere adegit;
 Stant sale Tyrrheno classes. Da iungere dextram,
 Da, genitor; teque amplexu ne subtrahe nostro.
 Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
 Ter conatus ibi collo dare brachia circum: 700

Ter

— 683 *manus* vix virtutem
 declarare possunt; an fac-
 ta? Nam ieiunum esset de
 numero ac turba accipere.
 — 687 tua mihi probata
 pietas (vt et Seruius) effe-
 cit, vt difficile hoc iter in-
 gredi auderes. 690 *Sic*
equidem d. Aeneam viuum
 ad loca infera descensu-
 rum esse, Anchises iam
 ante praeuidisse putandus;

nam idem nocturnis mo-
 nitis filii pietatem permo-
 verat, vt ad se videndum
 descenderet. cf. VI, 115.
 — *Libyae regna*; iustus de
 Didonis amoribus metus,
 ne iis ab Italia retineretur
 filius. Ceterum colorem
 orationis similem offert II.
 x, 538. 39. 696 *Saepius*
o. v. c. sup. V, 731 sq. Nam
 semel memorari satis erat.
 conf.

Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par leuibus ventis, volucrique simillima somno.

Interea videt Aeneas in valle reducta
Seclusum nemus, et virgulta sonantia siluis, (705
Lethaeumque, domos placidas qui praenatat, amnem.

Hunc

cf. IV, 351. 700—2 Nota imitatio ex Od. λ, 303 sq.: II. ψ, 99 sq. cf. Ge. IV, 499; et de Hercule simile quid ap. Apollod. II, 5, 12 p. 121.

703 sqq. Haec iam manifeste ex Platoniceis mythis. Etsi enim opinio de reditu animarum in vitam communis antiquitati fuit, non ab vna hypothese, ut putatur, sed a variis illa argumentis et indiciis docte indocteque petita (v. c. a mutuo interitu ortuque omnium rerum) aut in subsidium adsumta aliis doctrinis fulciendis: peculiaris tamen videtur Platoni fuisse, si non doctrina de subeundis ante transitum in nouum corpus inferis, quam et Aegyptii tenuere, ac de purgatione, quae initiis ac τελεταῖς frequentata fuisse videtur, illa tamen doctrina de bibenda ante reditum Lethe v. de Rep. X p. 765 Frf. Ed. Ingeniosum utique com-

mentum, cum noua vita, noua infantia, ineunda sit. Anterodem cum inuersa facula nonnulli ad hoc ipsum dogma non male traduxerunt, etsi is proprie ad amoris obliuionem spectabat. v. Ouid. A. Remed. 551 sqq. 704 *virgulta sonantia siluis*. Inter plures modos, quibus expedias, probabilior hic, ut *virgulta siluis* sint pro virgultis siluarum, adeoque omnino pro siluis sonantibus; ut XII, 522 sunt *virgulta sonantia lauro*. Paulo diuerse dictum supra III, 442: *Auerna sonantia siluis* h. siluae circa Auernum sonantes. Necessesse autem est, Elysium auras suas et Zephyros habere, cf. Od. δ, 567; Pind. Ol. β, 129 sq. At Ge. IV, 484 noli eo vocare. 705 Lethe in finibus Elysi *praenatat*, praeterfluit. Seruius: „Ennium secutus est, qui ait: *fluctusque natantes*. „ Paulo aliter: *campi natantes*, Ge. III, 198.

706 gen-

Hunc circum innumerae gentes populiue volabant;
 Ac, veluti in pratis, vbi apes aestate ferena
 Floribus infidunt variis, et candida circum
 Lilia funduntur: strepit omnis murmure campus.
 Horrescit visu subito, caussasque requirit 710
 Inscius Aeneas, quae sint ea flumina porro,
 Quiue viri tanto conplerint agmine ripas.
 Tum pater Anchises: Animae, quibus altera fato
 Corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
 Securos latices et longa obliuia potant. 715
 Has equidem memorare tibi atque ostendere coram
 Iampridem, hanc prolem cupio enumerare meorum:
 Quo magis Italia mecum laetere reperta.
 O pater, anne aliquas ad coelum hinc ire putandum est
 Subli-

— 706 *gentes* maius sunt. Nam in gente *populi*. v. Gronov. ad Liv. V, 34. — 707—9 Aut illa: *strepit omnis m. campus*, apodolm faciunt; aut quod Homeric more malim: *Ac campus murmure ita strepebat, veluti in pr.* etc. Ornata vero et suavis comparatio, ex Apollonio ducta loco cum hoc omnino comparando lib. I, 879 sqq., etsi et hoc adumbrato ex Homeric II. β, 87 sqq. Cf. sup. I, 430; Ge. IV, 188 sqq. 51 sqq. *strepit murmure campus* doctius quam vulgare: apes strepunt per campum. Mox

711 *porro* simpliciter potest iungi: *caussasque requirit porro*; vel *porro*, sc. rogat, quae sint etc. Sed doctior ratio est: *quae sint ea flumina porro*, πότερ, h. e. πότερ, πότερδε, παρὰρτέοντα, longo inde cursu praetextentia campum. Minus bene Serv. et Cerd. 715 *securus*, ab effectu, vt *morbus pallidus* dicunt. Serv. 716 cf. sup. V, 737: *Tum genus omne tuum* etc. — *Italia reperta* h. e. ad Italiam accessu; post longos sc. errores. 719 sqq. Inest nescio quae vis et δεινότης eximia in hac Aeneae oratione

Sublimes animas, iterumque in tarda reuerti 720
 Corpora? quae lucis miseris tam dira cupido?
 Dicam equidem; nec te suspensum, nate, tenebo:
 Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
 Principio coelum ac terras, camposque liquentis,
 Lucentemque globum Lunae, Titaniaque astra, 725

Spiri-

tione cum indignatione aliqua rogantis; suauitas autem tanto maior, si Homericus Achillis (Odyss. 2, 487) indignum vitae amorem memineris. *ire sublimes*, redire, *ad coelum*, h. e. ad vitam. Sic iam supra: *ad auras superas*, et alibi.

724 sqq. De toto hoc illustri loco; in quo fere Intppum subtilitatem desideres, Seruius vero neoplatonicas argutias affert, partim et grammaticas nugae; ita agere, ut sententiarum vis, causae, et rationes exponantur, a consilio huius recensionis alienum esset. Hic verba interpretanda sunt. *Spiritus* et *mens*: ut $\Psi\upsilon\chi\eta$ et Νῆς , h. anima mundi, quae omnia permeat; cumque vniuersum semel sub corporis specie repraesentasset, recte pro partibus *artus* posuit; Sic de Terra Ge. II, 325—27. Commentarii loco esse possunt Cice-

ronis versus ex Consulat. lib. II, in de Div. I, II. Comparant alii II. 6, 483—85. *coelum* pro aëre dictum vix dubites, et *campos liquentes*, ut aequor aquarum. In quarto tamen elemento extundendo laborarunt Grammatici. Perperam. Docta ex vett. comment. seruata nota est apud Pomponium, ubi inter alia: „Ridiculum est intelligere coelum pro duplici elemento, id est aëre et aethere. Aemilius Asper, cum hunc locum annotaret, sic ait: Membra naturae sic solet iungere Virgilius, ut in tria diuidat, nam et alibi: *maria ac terras coelumque profundum*, Ennium secutus, qui ait: Qui tuo lumine mare, terram, coelum, continet. „ *Titania astra*. Ex iis, quae apud Diodorum exponuntur (altero loco V, 66 fabula Cretica, altero III, 57 Libyca), nihil

G g g

facile

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
 Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
 Inde hominum pecudumque genus, vitaeque volan-
 tum,

Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
 Igneus est ollis vigor, et coelestis origo, 730
 Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
 Terrenique hebetant artus moribundaque membra.
 Hinc metuunt, cupiuntque; dolent, gaudentque; ne-
 que auras

Dispiciunt clausae tenebris et carcere caeco.

Quin

facile huc reuocari potest; nec, sidera ad Titanes re-ferri, scriptorum usu est cognitum. Igitur Seruius sequendus, qui altero loco *Solem* interpretatur. Dicitur scilicet poetico more pro: *astrum Titanium*, h. e. Titan, ut IV, 119, seu Sol, Titania Luna vel Diana saepius occurrit, Apollonii exemplo: *Τιτανίς* lib. IV, 54, ubi v. Schol. 727 *m. se corpore miscet*, doctius quam: corpori miscetur. 728 sq. Inde ex hac Mente Mundi omnia sunt, h. e. animam et vitam habent. cf. Ge. IV, 218 — 226 *His quidam signis etc. Deum namque ire per omnes Terrasque tractusque maris coelumque profundum. Hinc — Quemque sibi*

tenuis nascentem arcessere vitas. 730—34 *Illis seminibus*, h. e. his animabus ex anima mundi, tamquam ex igni scintillae, petitis, et in humanum corpus traductis, inest ignea vis (qualis aetheris est) et aetherea natura. Verba ex Stoica fere disciplina petita, a qua passim frequentantur. cf. Bruckeri Hist. crit. Philos. T. I p. 948 sq. Ornatus valde locus. — *noxia corpora*, praeclare, quatenus vim diuinae flammæ obtundit terrestri natura corporis. *moribunda*, pro vulgari: mortalia. — *Hinc metuunt c.* a corporis contagio animorum perturbationes et cupiditates proficiscuntur, ex bonis malisque opinatis. Porro corporis

Quin et supremo quum lumine vita reliquit, 735
 Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
 Corporeae excedunt pestes: penitusque necesse est
 Multa diu concreta modis inolescere miris.

Ergo

corporis tamquam carcere
inclusae lucem non dispici-
unt, prospiciunt, ornate
 pro: carcere includuntur.
 Nam corpus vinculis ani-
 mi tenebrisque assimula-
 tur, quibus ille offuscatur,
 et a libera rerum contem-
 platione retrahitur. Cic.
 So. Scip. sub f. *Sunt op-*
timae curae de salute pa-
triae; quibus agitated et
exercitatus animus velocius
in hanc sedem et domum
suam peruolabit, idque ocius
faciet, si iam tum, cum erit
inclusus in corpore, emine-
bit foras, et ea, quae extra
erunt, contemplans, quam
maxime se a corpore abs-
trahet. 735 — 39 Adeo
 materiae, terrestri corporis,
 fordes, vitia, inolef-
 cunt animae, ut ei ne dis-
 solutae quidem a corpore
 elui facile possint. Itaque
 purgationes fiunt opero-
 sae aqua, aëre, igni, in lo-
 cis inferis. Ornate autem
 omnia. Contagium cor-
 poris dictum: *malum, cor-*
porae pestes, vetera mala,
seelus; intelligendae au-

tem perturbationes et cu-
 piditates (v. 733), irae,
 metus, tristitiae, et sic por-
 ro. Secundum semel insti-
 tutam rei adumbrationem
 iidem *animorum* dicuntur
 esse *morbi*, seu *labes, sor-*
des, maculae, κηλίδες, ulce-
ra, cicatrices, μώλωπες, οὖ-
λοι, σίγματα; hinc suavis
 ille mythus seu inuolutum
 fabulosa narratione phi-
 losophema apud Platon.
 Gorg. p. 356. 57 de ani-
 mabus coram Rhadaman-
 tho nudandis; quo in my-
 tho suo Plutarch. de his,
 qui sero a num. pun. T. II
 p. 564. 65, et Lucianus
 aliquoties felicissime vsi
 sunt. Noster autem poeta
 cum semel per *sordes* et
maculas animorum vitia et
 cupiditates animales desi-
 gnasset, emendationem ea-
 rum per *purgationis* emble-
 ma bene exhibuit, cui iam
 in sacris et initiis adsueti
 erant veterum hominum
 animi. Eadem purgatio
 mox designatur per *poenas,*
supplicia, vel Platonis auc-
 toritate in Gorgia p. 357
 Ggg 2 Edit.

Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
 Supplicia expendunt. Aliae panduntur inanis 740
 Suspendae ad ventos: aliis sub gurgite vasto
 Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
 Quisque suos patimur Manis: exinde per amplum

Mitti.

Ed. Erf., quod non ob-
 servatum misere vexavit
 Intpp. 738 inversa est ora-
 tio. Debebat sequi: *nec
 excedunt — sed penitus in-
 oluerunt, intus creuerunt.*
 Hoc ita extulit: nec mi-
 rum hoc; quia *neceſſe eſt,
 multa, multum vitii, diu,*
per tam longum vitae tem-
pus, concreta inoleſcere pe-
nitus modis miris. 740

—42 A ſollennibus purga-
 tionum et luſtrationum ri-
 tibus. Fiebat enim luſtra-
 tio aëre, aqua, igni. Nec
 aliter ſermone humano ef-
 ferri animarum purgatio
 poterat, ne a philoſophis
 quidem ſubtilioribus, ſi
 fuerunt forte, qui animo
 corpusculum ſuum detrac-
 tum eſſe vellent; quod du-
 bito. Purgationem ani-
 marum in ſole et ſideribus
 fieri ſtatuiſſe Aegyptios,
 viri docti paſſim aiunt;
 vide Moſhem. ad Cud-
 worth. p. 366. Sed ex lo-
 co Porphyrii de abſtin. IV,
 10, niſi talem opinionem

iam animo attuleris, id
 non facile elicias. 743.

44 *Quisque ſuos patimur
 Manes.* Vexatus locus.
 Simpliſſima tamen eſt
 ratio: patimur ſupplicia
 haec omnes, non quidem
 quales nunc ſumus, ani-
 mae corpori incluſae, ſed
*quoad (κατὰ) ſuos quiſque
 Manes:* pro vulgari: no-
 ſtrum omnium Manes pa-
 tiuntur; omnibus Mani-
 bus iſta patienda ſunt. Pur-
 gatio iſta ſubeunda eſt om-
 nibus. Soli ad inferos per-
 veniunt Manes; hi ſunt,
 qui purgantur; qui *pati-
 untur*, h. e. ſubeunt, pro
 ſua cuiusque parte, purga-
 tiones illas tormentorum
 ſimiles. Firmat quoque
 hanc rationem Apuleius
 Florid. lib. II p. 231 Colu-
 de Pythagora: *Brachmanae
 autem pleraque philoſophiae
 eius contulerunt: quae men-
 tium documenta corporum-
 que exercitamenta, quot par-
 tes animi, quot vices vitae;
 quae diis Manibus pro me-
 rito*

Mittimur Elyfium, et pauci laeta arua tenemus :
 Donec longa dies, perfecto temporis orbe, 745

Concre-

rito suo cuique *tormenta vel praemia*. Quo loco nihil ad rem disertius esse potest. Manes pro suppliciis accipi posse, ut vulgo faciunt, nullo loquendi more vel ratione mihi quidem constat; etsi sic Aufonius (quamquam mihi non satis exploratum hoc) videri potest et ipse interpretatus esse, imitatus versum hunc in Ephe-mer. 57: *si poenitet, alta-que sensus Formido excruciat, tormenta-que sera gehennae Anticipat, patitur-que suos mens saucia Ma-nes*. Sanctii interpretatio in Minerua p. 825. 26, ut, quemadmodum mali patiuntur Lemures et Laruas eorum, quos laeserunt vel necarunt, sic boni patiantur proprios Manes, contorta est. Cerda *pati Ma-nes* dictum vult, ut *pati Furias*. Sed hoc nihil expedit, nec si deos inferos omnino esse h. l. dixeris Manes, ut Ge. IV, 489; et alibi. Ad duos Genios, qui homini adsunt, referebat altero loco Seruius; sed alienum id ab h. l.

Ruaeus daemonas huc vocat ex Platone (v. c. in Phaedone p. 80 B. Frf.); sed nusquam ab hoc memorari video, cruciatum animabus inferri ab ullo daemone. Valer. Fl. III, 389: qui hunc locum ante oculos habuit, interpretationem in neutram partem inflectit; nam aliam plane ille rationem iniit: Animae violenta morte vita expulsa apud Plutonium de iniuria conqueruntur; tum illae una Furiarum comite addita redeunt, ut a fontibus poenas expectant: *Quisque suos fontes inimicaque pectora poenis Implicat; et varia meritos formidine pulsant*. 744 *per Elyfium*, h. e. ad. Alii distinguunt *laeta arua* ab *Elyfio*; sed perpetuo usu loquendi de eodem loco haec dicta inueniuntur. — 745 — 47 Igitur aut noua in Elyfio fit aut inchoata ante purgatio animarum in Elyfio absoluitur. Sed forte versus hos tres ante 743 retrahere praestat. — *perfecto temporis orbe*, definitum post tempus, h.

Concretam exemit labem, purumque reliquit
Aetherium sensum, atque aurai simplicis ignem.
Has omnis, vbi mille rotam voluere per annos,

Lethae-

e. mille annos. *purumque*
r. *Aetherium sensum*, men-
tem illam (*sensus* pro per-
ceptione et iudicio animi,
et hinc pro animo) ex ae-
there deductam, cumque
idem aether sit ignis pu-
rissimus, explicatiue subi-
cit: *atque aurai simplicis*
ignem. De igni auram pro-
prie dici, vt de luce, su-
pra vidimus. Itaque ani-
ma tandem ad pristinam
puritatem aetheream reti-
tuitur 748—5 vbi mil-
le rotam voluere per annos.
De sensu constat ex v. 745:
perfecto temporis orbe. Ver-
ba ex vulgari ratione sic
constituerentur: vbi mille
annorum rota voluta, h. e.
circumactus orbis est. Ro-
tam dixit absolute pro or-
bis, κύκλος. Annorum volu-
bilitatem interpretatur Ser-
vius, et Ennianum esse mo-
net voluere rotam est:
exegerunt tempus in or-
bem rediens. Non minus
ornate in similem modum
Cic. in So. Scip. 2: *cum*
aetas tua septenos octies so-
lis anfractus reditusque
conuerterit. Mille annos a

Platone sumsit de Rep. X
p. 761 Ed. Erf., vbi πορείαι
χιλιετής animarum iniusta-
rum subter terram, quasi
in poenam decupli; it. in
Phaedro p. 1223 D. In
lustra annos mutauit Si-
lius XIII, 558: *Hac* (deci-
ma porta) *animae coelum*
repetunt, ac, mille peractis,
Oblitae Ditem, redeunt in
corpora lustris. Omnino
multa secula memorauit
Cic. in So. Scip. sub f.
Pindarus nouem annos fi-
nierat in praeclaro fragm.
ap. Platonem Menon. p.
415 B Erf. Animam non
interire, sed tantum mori
ac reuiuiscere; sancte igi-
tur esse viuendum: οἷσι
γὰρ ἂν (h. e. ἀφ' ὧν) φερσε-
φόνει ποινὰν παλαιᾷ πένθειος
(h. e. κακῷ, idem est *vetus*
malum Maronis, *corporea*
pestis seu morbus) δέξετο,
εἰς τὸν ὑπερθεὺς ἄλιον (ad
superas auras, ad coelum,
h. e. in vitam) κείνων ἐνάτω
ἔτει ἀνδιδόῃ ψυχὰν πάλιν. —
ἐκ τῶν βασιλῆες ἀγαθοὶ καὶ
σθένει κραιπνοὶ σοφίᾳ τε μέ-
γιστοι ἄνδρες αὖξονται. ἐς δὲ
τὸν λοιπὸν χρόνον ἥρωες ἔ-
γνοῦ

Lethaeum ad fluuium deus euocat agmine magno :
 Scilicet inmemores supera vt conuexa reuifant, 750
 Rurfus et incipiant in corpora velle reuerti.

Dixerat Anchifes : natumque vnaque Sibyllam
 Conuentus trahit in medios, turbamque fonantem :
 Et tumulum capit, vnde omnis longo ordine poffit
 Aduerfos legere, et venientum discere voltus. 755
 Nunc age, Dardaniam prolem quae deinde fe-
 quatur

Gloria,

γνοὶ πρὸς ἀνθρώπων καλεῖν-
 ται. *Ter mille* annis cir-
 cuitum animarum fieri per
 animalium corpora, statue-
 rant Aegyptii ex Herodoti
 fide lib. II, 123; quod ta-
 men dogma tantum ad ani-
 mas fpectare potuit, fcele-
 ribus ac vitiis inquinatas
 et contaminatas. Ceterum
 inter haec meminerint lec-
 tores, quomodo, vt folet
 poeta quisque fuae aetatis
 fensus et opiniones expri-
 mere, in *Mefsiade* anima-
 rum in vitam proditura-
 rum fors, fedes, facta, dic-
 ta ad puriorem de anima
 humana fapientiam attem-
 perata fint fub fin. lib. I
 et al. vt VIII. *deus euocat*,
 non hic de Mercurio agi-
 tur; quod putant Intpp.,
 fed eft δαίμων. v. Platon. de
 Rep. X p. 765 E.

752 fqq. De hoc anima-
 rum, quae in noua corpo-

ra transiturae funt, recenfu
 hoc faltem teneamus, quam
 opportunus ille fit, in hoc
 ad inferas fedes aditu, ad
 pofteritatem tam claram
 commemorandam; quam-
 que iucundus hic locus
 efle debuerit Romanis
 quam commendabilis gen-
 ti Iuliae; tandem quo ani-
 mi iudicio poeta recenfum
 ab ipfo ftirpis progenitore
 in gratiam filii, eiusdem
 ftirpis auctoris, factum efle
 voluerit. 752 — 55 or-

nate fingula. *conuentus in*
m., in mediam turbam. *fo-*
nantem, ex Od. ω, 5: τὰ
 δὲ τριζύσσα ἔποντο. cf. Ho-
 rat. I Serm. 8, 41 et fup.
 v. 707 fqq. *aduerfos* ornat
 epitheton. Scilicet, ex ad-
 verfo incedentes animas
 legit, recenfet, cognofcit.
 — 756 *Gloria Dardaniae*
prolis, h. e. clara facta et
 fata pofterorum tuorum.

Ggg 4

- nepo-

Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
 Inlustris animas, nostrumque in nomen ituras,
 Expediam dictis, et te tua fata docebo.

Ille, vides, pura iuuenis qui nititur hasta, 760
 Proxima forte tenet lucis loca; primus ad auras
 Aetherias Italo conmixtus sanguine surget

Siluius,

— nepotes — animas — enar-
 rabo. qui maneant, ex-
 spectandi sint, nepotes I-
 tala de gente, de noua stir-
 pe, in Latio ex Lauinia sus-
 cipienda. nostrum in no-
 men ituras, pro vulgari:
 futuras ex nostra gente.
 Sic ire saepe et ἔργα ὁρᾷ.
 Quod autem Anchites haec
 exponere et futuras res
 praedicere potest, ad diui-
 nandi munus pertinet,
 quod ille a Venere acce-
 perat. v. sup. lib. II, 687
 sq. et al. Ceterum ex Ser-
 viana nota haec appone-
 mus: „Cetera, quae hic
 „intermissa sunt, in ἀσπι-
 „δοποιῖα commemorat „ (lib.
 VIII, 628 sqq. Si hac de caus-
 sa id fecit, multa utique
 poetae in hoc recensu
 praetermittenda fuere, ne
 bis eadem afferret): unde
 etiam in antiquis inuenimus,
 opus hoc appellatum esse non
 Aeneidem; sed Gesta po-
 puli Romani; quod ideo

mutatum est, quia nomen
 non a parte sed a toto de-
 bet dari. En cerebrum
 Grammatici!

760 sq. Gens Iulia ab Af-
 canio seu Iulo ducta, qui
 patri successit et Albam
 Longam condidit; cf. sup.
 Aen. I, 267 sq.; sed reges
 Albani a Siluio, qui ex La-
 vinia postumus Aeneae na-
 tus erat. Haec est fama,
 quam h. l. poeta sequitur.
 Alii Ascanii filium et suc-
 cessorem Siluium faciunt.
 Alii aliter tradunt. v. Liv.
 I, 3; Victor. O. G. R. 16. 17;
 Dionys. Halic. I, 70; Ouid.
 IV Fast. 40 et Serv. ad
 h. l. Fabulae de Siluio in
 filuis educto locum fecisse
 videtur nomen ipsum, uti
 fabulis de Romulo et Re-
 mo fides Ruminialis et si-
 militudo vocis ruminis,
 hoc est, mammae. hastam
 puram, δόρυ ἀσίδηνον, idem
 quod antiquioribus scep-
 trum, regum et heroum in-
 signe

Siluius, Albanum nomen, tua postuma proles:
 Quem tibi longaeuo ferum Lauinia coniux
 Educet filius regem, regumque parentem: 765
 Vnde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
 Proximus ille Procas, Troianae gloria gentis,
 Et Capys, et Numitor, et qui te nomine reddet
 Siluius Aeneas, pariter pietate vel armis
 Egregius, si umquam regnandam adceperit Albam.
 Qui iuvenes quantas ostentant, adspice, vires! (770
 Atque umbrata gerunt ciuili tempora quercu.

Hi

figne vel ex Homero notum. *Albanum nomen*, h. e. Albanus, Albae Longae rex. Nec male tamen sic accipias: nomine inter Albanos domestico appellatus Siluius. Quo ducere potest Liuius ibid. *mansit Siluius postea omnibus cognomen, qui Albae regnarunt.* — Argutias vett. Grammaticorum super *postuma proles* v. apud Gell. II, 16 et Cerdam. Alia est subtilitas Seruii et ceterorum in *longaeuo*, quia Aeneas annis fatalibus nondum expletis periit, esse debere dictum pro *deo*, cuius aeuum, h. e. aeternitas, proprium sit. Enimvero potest aliquis etiam senex factus violenta morte perire. 767 sq. Nec omnes Albanorum reges, nec or-

dine suo, recitat. *proximus* ergo, qui adstat. Meminit Cappyos, quod Capys Aslaraci f. Aeneae fuerat auus. Itaque Anchises refricat in hoc gratam patris sui memoriam. *Procas T. gloria g.*, vt Homero μέγα κῆδος Ἀχαιῶν. 770 *si umquam.* Seruauit illustrationem ex antiquioribus Seruius: *Recepit autem a tutore, qui eius inuasit imperium: quod ei vix anno quinquagesimo tertio restituit. Et rem plenam historiae per transitum tetigit.* 772 coronam ciuicam, hoc est, querceam, gestant, scil. ob ciues servatos, et de rep. bene meriti. *umbrata*; praeiuerat Lucret. II, 628: *ninguntque rosarum Floribus, umbrantes Matrem comitum-*

Hi tibi Nomentum, et Gabios, urbemque Fidenam,
 Hi Collatinas inponent montibus arces,
 [Laude pudicitiae celebres, addentque superbos] 775
 Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.

Haec

que cateruas. ostentant vires, sunt viri fortes. 773
 —77 Ab Alba Longa XXX colonias in Latio et extra Latium deductas esse nota res est, et imprimis ex Dionysio constat lib. III, 31 p. 172, plerasque tantum nouis colonis frequentatas, ut Ryckium quoque monuisse video in Diss. de pr. Ital. col. p. 455, quem vide. Liv. I, 3: *Ab eo* (Latino Siluio) *coloniae aliquot deductae Prisci Latini appellati.* Et Victor O. G. R. c. 17: *Igitur regnante Latino Siluio coloniae deductae sunt Praeneste, Tibur, Gabii, Tusculum, Cora, Pometia, Locri* (vitiosum, f. Corioli. v. Dionys. V, 61: Plin. III, 5 f. 9), *Crustumium, Cameria, Bouillae, ceteraque oppida circumquaque.* Nomentum quidem et Fidenae cum Crustumio tres fratres conditores habuere: Dionys. II, 53 p. 116; et quidem multis annis ante Romam conditam; ibid. lib. II, 36 (p. 104); Gabii inter La-

tinios, ibid. V, 61; et Albae Longae colonia IV, 53.
 — *Collatia* in iis collibus sita, qui inter viam Praenestinam et laeuam Anienis ripam visuntur. v. Cluuer. Ital. ant. p. 663. *Pometii* f. Pomentini, eorumque vrbs Sueffa Pometia, communi scriptorum consensu Volscorum, non Latinorum, nomini accensentur. Itaque Cluuerius p. 1018 p. 1024 lib. III, 1 et 8 alique Virgilium poetica licentia in hoc usum esse omninoque vetus Latium finibus latioribus ad Circeios vsque ex sequiore aeuo definiisse. Liuius sane lib. II, 16: *duae coloniae Latinae* (iure Latii Romana deductae) *Pometia et Cora.*—Enimuero, etsi Volscorum facta est vrbs Sueffa vna cum Cora, tamen vrbes inter Latinas eam fuisse dubitari nequit. v. Plin. III, 5 f. 9. Latent inter nomina populorum foederi adscriptorum ap. Dionys. V, 61 Βιβεντινων leg. Παιεντινων, et pro Κόγ-

Haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae.
 Quin et auo comitem sese Mauortius addet
 Romulus; Affaraci quem sanguinis Ilia mater
 Educet. Viden' vt geminae stant vertice cristae, 780
 Et pater ipse suo superum iam signat honore?
 En, huius, nate, auspiciis illa incluta Roma
 Imperium terris, animos aequabit Olympo,

Septem-

ων leg. Κορέων. Castrum Inuii, qui antiquis Italis inter Faunos et Panes erat, etsi in Rutulis situm, tamen Latinorum fuit colonia vel Virgilio teste; vt etiam *Bolae*, Aequorum oppidum. Sunt Bolani etiam foederi Latinorum modo memorato adscripti apud Dionys. l. c. Adde locum Victoris supra laudatum. 778 *auo comitem sese addet*; secundum Seruium: *auito sese iunget imperio*, h. e. vna cum auo regnabit, donec Romam condet. Sed vix hoc loquendi vsus fert. Erit saltem: vna cum ipso in vitam prodibit; suo scilicet tempore. 779 quem Rhea Siluia Troiana stirpe oriunda partu edet. *Affaraci* v. sup. l. 284. *Educet*, vt modo v. 765, cum nunc deberet esse: pariet. 780 En bellicosum viri ingenium iam nunc militaris

viri habitus (galea duplici crista, *δίφαλον* vel *δίλοφον* diceret) declarat. *stent*, sint, vt alibi quoque. 781 Ex variis ordinis verborum ac sensus faciendi modis verior hic est: *Et pater superum*, Iupiter, *ipse eum iam signat suo honore*, dignitate viri et corporis virtute arguit eum aliquando in numerum immortalium adscriptum iri. An duplex crista in galea Martis aliquod peculiare insigne sit, dubito, nec ex Val. Max. l. 8, 6 doceri posse puto. Ornant vna, binae, trinae, quaternae cristae. At ipsa galea perpetuum, quantum memini, Romuli insigne est. 782 — 88 Versus ornatissimi. Primus 782 ex Ennio translatus ap. Isidor. XVIII, 1. — 783 quam magnifice pro: condetur Roma! Imperium ad terrarum fines proferet, virtute et magnanimitate

Septemque vna sibi muro circumdabit arces,
 Felix prole virum. Qualis Berecynthia mater 785
 Inuehitur curru Phrygias turrata per vrbs,
 Laeta deum partu, centum complexa nepotes,
 Omnis coelicolas, omnis supera alta tenentis.
 Huc geminas nunc flecte acies : hanc adspice gentem,
 Romanosque tuos. Hic Caesar, et omnis Iuli 790
 Progenies, magnum coeli ventura sub axem.
 Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
 Augustus Caesar, Diui genus : aurea condet

Saecu-

mitate superabit omnes
 mortales, et animos diis
 virtute pares habebit. Ob-
 vium hoc, et similia Ro-
 mae praeconia apud vete-
 res congestit multa Cerda;
 etiam de septem collibus.
 785 — 88 Augusta imago
 Cybeles per Phrygiam in-
 vectae (ex ritu sacrorum),
 quae est Deum Mater. Af-
 simulatur Roma, quae tot
 magnos ac diuinos viros
 tulit. Nam de diuinis ho-
 noribus in Caesares dela-
 tis non agitur. *supera al-
 ta tenentes*, Homericum:
ὑπέρτατα δώματα ἔχοντες.
 789 — 91 Etiam ordinem
 rerum facit admirabilem:
 quod primo loco gentem
 Iuliam memorat, cum in
 Marcello oratio summi af-
 fectus plena substitura sit.

— *Huc conuerte oculos*, etc.
 omnia cum verborum di-
 gnitate extulit. *ventura
 sub axem*, in vitam, vt iam
 toties vidimus in hoc li-
 bro. 792 sqq. In Au-
 gusto vero repraesentando
 se ipsum superauit poeta.
 Pacem terrarum orbi red-
 ditam, prolatos imperii fi-
 nes, vaticinia, quibus ter-
 ris promissus fuit, expedi-
 tiones in terras longin-
 quas, et itinera ad consti-
 tuendas prouincias in iis
 ipsis annis, quibus haec
 scripsit Maro (V. C. 732
 sqq. v. Vitam Virgilii hh.
 aa.), suscepta; quam graui-
 haec omnia laudum argu-
 menta, et quam splendide
 verbis et rerum phantas-
 matibus declarata! 793
Diui genus, ex illo sollen-
 ni:

Saecula qui rursus Latio, regnata per arua
 Saturno quondam; super et Garamantas et Indos 795
 Proferet imperium; iacet extra fidera tellus,
 Extra anni Solisque vias, vbi coelifer Atlas
 Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

ni: Caesar Augustus, Diui filius. 794 *Latio* (debebat sequi per appositum: *aruis*), *per arua regnata quondam Saturno*. v. inf. VIII, 319 sqq. 795—98 Fines imperii in Africa et Asia dilatatos intellige; etsi rebus in maius auctis. — *super* (ultra) *Garamantas*; victi hi sunt a L. Cornelio Balbo, cuius triumphum Fasti Capitolini VI Kal. April. a 735 memorant. cf. Plin. V, 5: Solin. c. 31. In extrema igitur vitae Virgilii et haec incidunt. *super Indos*, spectat partim ad signa a Phraate reddita V. C. 734 partim ad Indorum legationem ad Augustum missam, cum in Syria versaretur. v. Strabon. XV p. 719 C.D. adde Dion. LIV, 9 et Vit. Virg. ad a. 734. Loci imitationem intpp. notarunt in Silio VIII, 409 sqq. de Ciceronis laude. — Iam debebat sequi: *proferet imperium* — *et super eam*

Huius *terram, quae iacet extra* s. Sed inuersio facta enthusiasmum adiuuat. In sqq. australes Africae plagas designari manifestum est; sed res ad *τετραῶδες* deflexa. Solis viae proprie sunt intra Tropicos Cancrī et Capricorni per eclipticam. Sic apud Aratum *ἡελίοιο κέλευθοι* et *ἄλυσις*, Phaeonom. 319. 321. Seruius laudat Lucani locum III, 253—55, in quo Aethiopes extra Zodiacum positi esse dicuntur. Iam Romani quidem vix ad Tropicum Cancrī peruenerunt, multo minus arma ultra aequatorem protulerunt et alterum tropicum; sed poetae licuit haec amplificare et loca ultra tropicos memorare, adeoque ultra fidera, hoc est, Zodiacum, ultra Solis vias et anni, qui illo solis decursu conficitur, ad eas Africae plagas designandas, quae ultra notas terras vsque ad Atlantem, et lineam ab hoc per Africam ductam,

Huius in aduentum iam nunc et Caspia regna
 Responsis horrent Dium, et Maeotia tellus, 800
 Et septemgemini turbant trepida ostia Nili.

Nec

ductam, procurrentes, versus austrum tum erant repertae. Similiter ex altera parte versus arcticum populum nauigantes *diem post terga solemque reliquisse* dicti sunt ab Albinouano in fragm. de nauigatione a Germanico in Oceano tentata ex Amisiae ostio. Respici autem a Marone Candacen victam et Aethiopiam supra Aegyptum a C. Petronio copiis peragrata probabile fit; quae de re v. Strabon. XVII p. 820 sq. et Vitam Virgilii ad a. 732. *vbi c. Atlas axem, coelum, humero torquet, sustinet torquentem se et vertentem, stellis ardentibus aptum*, ex quo axe seu coelo stellae aptae sunt, in eo fixae. cf. sup. IV, 481. 82. 799—801 Splendide et hoc enuntiauit, quod futura Augusti magnitudo multis signis ac praefagiis fuit ostensa; quasi in remotissimis quoque terris eiusmodi signa animaduersa fuerint; nimirum populi circa mare Caspium, inprimis Hyrcani et Bactriani sub Parthis degen-

tes, Scythae ad paludem Maeotidem et Aegyptii — *turbant*, trepidant; nam et ipsi turbas faciunt, qui perturbantur, ut saepe alibi. Fundum rei videbis ap. Sueton. Octau. 94, vbi ex Iulio quoque Maratho fabula affertur de prodigio ante paucos, quam Augustus nasceretur, menses Romae facto, *quo denuntiabatur, regem populi Romani Naturam parturire*. Scilicet stultissima superstitione laborabat Augustus. v. Sueton. c. 92. Vbi autem sunt, qui tali superstitione ducantur, ibi nec desunt, qui fraudem animis faciant, et praedictiones egregie inuentas in medium proferant. Quod nunquam frequentius quam a bellis inde ciuilibus factum. v. argum. Ecl. IV. Adulationis genus isto tempore non obscurum erat, venditare imperatoribus vaticinia ac praefagia, quibus ipsis iam olim imperium aut insignis aliqua felicitas fuisset ostensa. Ipse bonus Iosephus Vespasiani voluntatem tali commento captabat.

Nec vero Alcides tantum telluris obiuit;
 Fixerit aeripedem ceruam licet, aut Erymanthi
 Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu:
 Nec, qui pampineis victor iuga flectit habenis, 805
 Liber, agens celso Nysae de vertice tigris.
 Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?

Aut

bat. Si quod aliud melioris philosophiae bonum nostra aetas videt, hoc imprimis memorandum esse arbitror, quod diuinationum ac praedictionum vanitate liberati sunt hominum animi. 802 sq. Tandem expeditiones et itinera Augusti commemorat, v. sup. ad v. 792, comparatione facta cum *vago* (apud Horat. III, Od. 3, 9) Hercule et Baccho. In Hercule paullo iniquior esse videtur poeta, quod ex eius erroribus tantum laudat eos, qui per Arcadiam facti sunt; Augusti comparati magnitudo eo ipso attenuata esse videtur: etiam si dicas, eleuandi Herculis causa ceruae, suis, et hydrae venationem esse memoratam. *Cerynitis cerua* etiam Graecis χαλκώπυς, qua voce pedum robur, adeoque velocitatem, prisci homines declarabant; sed melius poetae rei miracu-

lum retinuerunt. Ad Arcadiam illa spectat, vti etiam Erymanthius aper et Hydra Lernaea. *Fixerit* haud dubie ad telum pertinet; potest tamen vel sic cerua viua capta esse. v. Apollodor. II, 5, 3. — 805. 6 De Bacchi ex India triumpho agit; in ea, Nysa vrbs cum monte Mero, qui et ipse Nisa dictus. Infinitae de his fabulae, collectae a Nonno in Dionys. Praeter Diodor. II, 38 cf. Strab. XV p. 687. *qui flectit iuga*, biuges tigres, ex v. sq. *pampineis habenis*, pampino circumuolutis et implexis. 807. 8 Et potes adhuc dubitare, an expediat fortiter facere, virtutem strenue exercere per facta. *Virtutem extendere* pro vulgari: virtutem exercere, ea vti, dici videtur is, qui ea constanter vtitur, eam quasi amplificat, transferendo eius usum ad multa, adeoque per facta; vt si quis

Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
 Quis procul ille autem ramis insignis oliuae
 Sacra ferens? nosco crinis incanaque menta 810
 Regis Romani; primus qui legibus urbem
 Fundabit, Curibus paruis et paupere terra
 Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
 Otia qui rumpet patriae, residesque mouebit
 Tullus in arma viros, et iam desueta triumphis 815

quis orationem dicatur ver-
 bis extendere. *Extendere*
 enim modo ad temporis
 interuallum, modo ad nu-
 merum, modo ad res re-
 fertur, cum plura ad vnum
 referimus, aut vnum ad
 multa. Amant igitur poe-
 tae hanc vocem, vt or-
 nent notionem simplicem.
 Sic pro: exigere vitam, ae-
 tatem, malunt: extendere.
 Aeschyl. Prometh. 537:
 Ἡδὺ τι, θαρσαλέαις τὸν μα-
 κρὸν τείνειν βίον Ἐλπίσιν
 pro: bonam inter spem
 vitam exigere. Bona Ser-
 vii nota: *dubitamus pro*
dubitas. Miscuit personam
suam. Est autem sensus:
cum tibi tanta sit praepa-
rata posteritas, dubitas vir-
tutem factis extendere? id
est gloriam. Bene porro
 firmatur Aeneae animus ad
 sedem in Latio figendam.

809—13 Numa Rex, pa-

Agmi-

cis tutela religionumque
 cura insignis. *Quis procul.*
 Seruius argutatur: *mira*
autem utitur phantasia; vt
quasi ostendat, se non agnos-
cere eum, qui de gente Ro-
mana non fuerat. Aeneas
 et hanc et reliquas animas
 ignorabat, quae essent. —
sacra ferens, proprie de
 sacerdotibus v. ad Ge. II,
 476, h. l. bene de sacro-
 rum et religionum condi-
 tore. *crines incanaque*
menta. Talis eius imago
 occurrit in numis. v. Vr-
 fini Imagg. n. 97 et Dionys.
 II, 58: ἀξιάσει μορφῆς βα-
 σιλικὸν fuisse narrat. *in*
imperium magnum, certe
 factorum decreto tale futu-
 rum aliquando. 813 Liv.
 I, 22. Tullus Hostilius:
Hic non solum proximo regi
dissimilis, sed ferocior etiam
Romulo fuit. — *desueta tri-*
umphis, ornatus quam:
 bellis.

Agmina. Quem iuxta sequitur iactantior Ancus,
 Nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris,
 Vis et Tarquinius reges, animamque superbam
 Vltoris Bruti, fascisque videre receptos?
 Consulis imperium hic primus faeuasque securis 820
 Adcipiet: natosque pater, noua bella mouentis,
 Ad poenam pulchra pro libertate vocabit.
 Infelix! Vtcumque ferent ea facta minores;
 Vincet amor patriae laudumque inmensa cupido.
 QuinDecios, Drufosque procul, faeuumque securi 825

Adspi-

bellis. 816. 17 De An-
 co Marcio quasi is fauorem
 populi captauerit, adeo-
 que superbior in patres
 fuerit, alios auctores ha-
 buisse Maronem necesse est,
 quam quos Liuius et Dio-
 nysius ceterique sequun-
 tur, qui ad nos peruene-
 runt. Ex Seruio seruatum
 videtur, quod Pomponius
 Sabinus adscripsit: Ancus
 Marcius — *viuente Tullo*
aegre ferebat, cum e stirpe
regia se iactaret (erat Nu-
 mae nepos ex filia), *prae-*
latum sibi Tullum. Itaque
statuerat, fauore populari,
Tullum regem cum tota fa-
milia occidere. 818. 19

Vltor Brutus, qui Tarqui-
 nii superbiam et Sexti li-
 bidinem vltus est. *fascis*
receptos, regiam dignita-
 tem et imperium a Regi-

bus in Coss. translatum. —
 820 v. Liv. II, 3. 4. 5. Bru-
 ti factum qui reprehende-
 rent, iam Virgilii tempore
 fuisse credendum est; ita-
 que ab Anchise adiectum:
 in quamcunque partem
 hoc factum interpretaturi
 sint posteri, ipse in su-
 mendo a filiis supplicio
 sequetur id, quod patriae
 amor et gloriae cupiditas
 (quae tamen non satis be-
 ne hic memorari videtur)
 suadebunt. 825. 6 *De-*
cii, pater et filius, qui se
 pro patria deuouerunt, al-
 ter bello Latino, alter Gal-
 lico. *Drusi*, Liuiae causa
 laudati; ex iis M. Liuius
 Salinator b. Punico II cla-
 rus, et M. Liuius Drusus
 Trib. pl. At Drusum Li-
 viae f. eiusque victorias de
 Germanis male in tempora

H h h

Virgi-

Adspice Torquatum, et referentem signa Camillum.
 Illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
 Concordes animae nunc, et dum nocte prementur,
 Heu quantum inter se bellum, si lumina vitae
 Adtigerint, quantas acies stragemque ciebant! 830
 Aggeribus focer Alpinis atque arce Monoeci
 Descendens; gener aduersis instructus Eois.
 Ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella:

Neu

Virgilii aduocant Intpp.
 De T. Manlio Torquato
 Imperioso v. Liv. VIII, 7. —
referentem signa Camillum;
 retulit, recepit signa a Gal-
 lis capta in pugna Allienfi.
 cf. Liv. V, 37 et 49. —
 827 — 36 De Caesare et
 Pompeio. *paribus armis*,
 utpote vterque Romanus.
 v. Ge. I, 489: Lucan. I, 7.
 — *nocte*, ante ingressum
 vitae, quae supra *lux* erat,
 v. 761; et mox v. 829 *lu-
 mina vitae*. 831 Iulius
 Caesar in Pompeium arma
 mouebat e Galliis. Etsi
 vero Rauennae tum subsi-
 stebat cum vna legione,
 tamen, cum ceterae legio-
 nes ex hibernis (v. de B.
 Civ. I, 7) adeoque maior
 copiarum pars ex Gallia
 Transalpina esset arcessen-
 da, augusta rerum specie
 ab Alpibus descendere eum
 narrat. Alpes declarat per
aggeres Alpinos et arcem

Monoeci, h. e. promonto-
 rium cum templo et portu
 Herculis Monoeci, sub Al-
 pibus maritimis non longe
 a Nicaea sitis, qui nunc
Monaco est. Alienum igi-
 tur est non magis ab hi-
 storiae veritate, quam a
 poetae consilio, aut cogi-
 tare, Caesarem ipsum per
 haec loca in Italiam de-
 scendisse, aut ad reditum
 Caesaris ex Hispania haec
 referre. Videas tamen au-
 dacter haec in descriptio-
 nibus et historiis Italiae
 repeti, et monstrari tur-
 rim super monte Turbia,
 qua transitu facto Caesar
 iter in Italiam clausit;
 quam Tropaeorum Augusti
 ruinas alii esse pronuntiant.
 — 832 Pompeium copias ex
 Oriente contraxisse quis
 nescit? 833 pro vulga-
 ri: adsuescere bellis. Ante
 oculos Il. 4, 279 de Hec-
 tore et Aiace singulari cer-
 tamine

Neu patriae validas in viscera vertite vires.

Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo: 835

Proiice tela manu, sanguis meus.

Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho

Victor aget currum, caesis insignis Achiuis.

Eruet

tamine pugnantibus: Μη-
κέτι, παῖδε φίλῳ, πολεμίζε-
τε, μηδὲ μάχεσθον. 834

Imitatio Lucani est I, pr.
*populumque potentem In sua
victorici conuersum viscera
ferro: — et v. 835 Statii
Theb. III, 239: vos, o su-
peri, meus ordine sanguis,
Ne pugnate odiis.* Argu-
tum autem magis quam
verum esse arbitror, quod
ad clementiam Caesaris v.
835 et 36 referunt. Cur
Caesarem potissimum ap-
pellet, causa allata est in
hoc ipso: *genus qui ducis
Olympo*, sc. per Iulum seu
Ascanium.

837 sqq. Duo versus 837.
38 ad L. Mummius Achai-
cum pertinere, dubitari
nequit; neque probari pos-
se puto Harduini ad Pli-
nium T. II p. 646 senten-
tiam, qui totum locum v.
837—41 ad Caesarem re-
trahebat. Repugnat *ille*
ille, et *triumphata Corin-
thus*, et reliqua. At, qui
vss. sequuntur, ad quem ex
Romanis ducibus referen-

di sint, obscurum videtur.
Ad eundem Mummius ne
referas, vel τὸ *Ille* inter-
cedit, quod diuersum ali-
quem designat. Veteres
Pyrrhum Epiri R. respici
crediderunt, a Curio et
Fabricio victum, qui in
noto Ennii versu *Aeacides*
dictus, nam genus ille ab
Achille et Aeaco ducebat;
sed reliqua in his verss.
memorata in eum non ca-
dunt; vnde vana Virgilii
reprehensio nata apud Gell.
X, 16. Iniquior est Gram-
maticorum strictura apud
Pompon. Sab. *Hoc carmen
putant e textu delendum
esse; nam Virgilius procul-
dubio, si correxisset, fuisset
exempturus; nisi aliquid ad-
spexerit nobis incognitum.*
Minimae difficultates sunt,
si L. Aemilium Paullum
Persei victorem Aeneae ab
Anchise ostendi putes. Co-
gitandum autem, nos in
vaticinio versari; neque
adeo, quod in sacris Iu-
daeorum vatibus fere in-
terpretes faciunt, ad pro-
prie-

Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenae,
Ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli; 840
Vltus auos Troiae, templa et temerata Mineruae.

Quis

prietatem orationis et historiae subtiliter omnia esse reuocanda. Quin poeta vaticiniorum ambiguitatem et obscuritatem studio affectasse videtur. Graeciae opes iam ante Corinthum excisam fractas, Macedonia deuicta, indicaturus *Argos* ac *Mycenas* nominat, in veterum historiarum memoriam iucundam simul et augustam: ut iam lib. I, 283 — 85 factum vidimus; quem locum cf.: item Ouid. Fast. VI, 47. Quantopere autem victoria de Macedonum Rege Perseo afflixerit Graeciam, ex Liuiο intelligas XLV, 31 sq. Ad eadem tempora belli Troiani a poeta accommodata sunt reliqua, praeclare utique, si haec Aeneae repraesentata memineras: itaque Perseum victum appellauit *Aeacidem*, ab Achille oriundum; quid enim ad Troianorum sensum laetius cogitari poterat, quam Achillis posteros aliquando Troianis esse poenas daturos calamitatis Troianis illatae et

euerfae urbis adeoque templorum Troiae violatorum et direptorum? sed ingeniosius adhuc vnum aliquod facinus, ut poeta, et in primis Aiace impietatem in Cassandra memorat, tamquam nefandum in primis scelus, quo Achiui deorum irae et vindictae sese obstrinxerant. cf. sup. I, 39 sqq. Augustior adeo rerum species redditur etiam hic religione illata. Quod autem Persei genus ad Achillem referri sit solitum, ex Propertio illustratum est IV extr. 39: *Et Persen, proauī simulantem pectus Achillis, Quique tuas proauus fregit, Achille, domos*, h. e. proauum Paullum testor, qui etc.; et ex Silio XV, 291. 2 de Philippo Persei patre: *Hic gente egregius, veterisque ab origine regni Aeacidum sceptris proauoque tumebat Achille*. In tanta commentariorum in utrumque locum mole nemo docet, quomodo Macedonum reges ab Achille genus ducere potuerint, qui Heraclidae

Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cossæ, relinquat?
Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyaë? paruoque potentem

Fabri.

clidae erant. Videtur ad maternam stirpem ab Olympiade esse redeundum, quae erat Neoptolemi, Epiri R. filia. v. Iustin. VII, 6. Hac ratione vniuerse seruata de Perse tamen, an ad eum v. 840 referendus sit, dubitari posse mihi videtur. Cum multo magis obuium sit, Ennii exemplo, *Aeaciden* de Pyrrho Epiri R. aut eius progenie accipere: quid si Regem pro regno, adeoque pro Epiro, dictum habeas? *Eruet ille*, Paullus Aemilius, *Argos A. M. ipsamque Epirum*; vt Paulli incredibilis immanitas respiciatur, qua vna die tota Epirus direpta et LXX oppidorum muri fuerunt diruti. v. Liv. XLV, 34: Strab. VII p. 496: Plutarch. in Paulo p. 271. Igitur per solitas vaticinii ambages vss. 839. 40. 41 hoc vnum declaratur: Ille alter, Paulus Aemilius, Graeciae opes iam ante priorem illum, Mummium, franget.

842—45 Notissimi in rebus Romanis viri. Cato est

maior, M. Porcius, qui et ab aliis inter magnos viros memoratus est; et hic inter Cossam et Gracchos bene locum habet: Etsi Vticensem in Augusti gratiam omisisse videri non debet. v. Horat. I Carm. 12, 35 et inf. VIII, 670. De A. Cornelio Cossæ spoliis opimis claro v. Liv. IV, 19. 20. *Gracchi genus*, respicit maxime Ti. Sempronium Gracchum, b. Punico II clarum.—*Scipiadas*, int. Africanum maiorem et minorem; nam adiectum: *clades Libyaë*, Carthaginis alter victor, alter euektor. *fulmen belli* de Scipionibus proprio aliquo modo dictum fuisse, ex locis apparet a Cerda aliisque laudatis. Praeuiuit Lucret. III, 1047: *Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror, Ossâ dedit terrae proinde ac famul' infimus esset*. Fulmini assimulauit bellatorem iam Homerus Il. v, 242. *paruo potentem F.* in parua re domestica diuitem; vti contentus paruo aliquis dicitur. De C. Ati-

Fabricium? vel te fulco, Serrane, ferentem? 849

Quo fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,

Vnus qui nobis cunctando restituis rem.

Excudent alii spirantia mollius aera:

Credo equidem; viuos ducent de marmore voltus:

Orabunt causas melius, coelique meatus 850

Describent radio, et surgentia sidera dicent:

Tu regere imperio populos, Romane, memento;

Hae tibi erunt artes; pacisque imponere morem,

Parcere subiectis, et debellare superbos.

Sic

lio *Serrano* v. Plin. XVIII,

3, f. 4: Perizon. Animadv.

Hist. c. 1. 846 *fessum*

longa oratione, cum de

Fabiis tot dicenda restent.

— 847 De Fabio *Maximo*

Cunctatore versus debetur

Ennio.

848—54 Locus haud dubie e nobilissimis, quo Romanorum ingenia et laudes cum Graecis, nam ad hos potissimum respicere videri debet, comparantur. Graeci praestabant artium elegantia; ex iis poeta aeris fundendi marmorisque sculpendi artem memorat; felix idem est in verborum dilectu: *aera spirantia* statuae, quae viuos viros reddere videntur; et *mollius*, nam proprium in signis hoc. v. Quintil. XII, 10, 7. Non

male praeclarum Pindari

de Rhodiis locum compa-

res Olymp. VII, 91—99.

Graeci porro praestabant eloquentia, et quidem forensi, *Orabunt causas me-*

lius et philosophicis ma-

thematicisque studiis; at

enim, id quod poetam de-

cebat, eorum genus posuit

Maro, astrorum scientiam:

coeli meatus, h. e. siderum

cursus, *describent*, definient

in sphaera coelesti, *radio*,

virga, petitum a geometri-

cis figuris, quae in pulue-

re ducebantur. v. Ecl. III,

41. At Romanis proprias

artes esse contendit, vt

imperent terrarum orbi,

et aut in foederum ae-

quas leges recipiant, qui

se ad eorum amicitiam ap-

plicant, aut eos, qui arma

sumant, debellent. Tan-

tum

Sic pater Anchises, atque haec mirantibus addit:
 Adspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis (855)
 Ingreditur, victorque viros supereminet omnis!
 Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,

Sistet,

tum verba subiiciunt: *pacis morem*, h. e. legem, foederum leges et conditiones; *parcere subiectis*; nam volebant Romani videri clementes et moderati erga victos, et erga socios benigni et liberales; scilicet si nihil ab iis metuerent et ab opibus eorum auctis utilitatem sibi ipsis promittere possent. — At viri docti in his versis scientiam civilem, seu politicam, legum ferendarum et militarem expressam a poeta, verbo, studia pacis et belli Romanis tributa tamquam propria, volunt; satis argute, si modo vere. Saltem sic *pacis imponere morem* erit leges ponere, scribere, per pacem, in pace; fere ut Aen. I, 264: *populosque feroces Contundet moresque viris et moenia ponet.*

855 sqq. Sequitur locus summa cum arte et ingenii venustate elaboratus de Marcello, Octaviae f., ad quem ut deduceretur ora-

tio, M. Claudium Marcel- lum bello Punico II cla- rum induxit. Narratio- nem de loco hoc coram Octavia lecto habet Pseu- dodonatus in Vita Vir- giliï §. 47 et Serv. ad v. 862. Videri potest totus locus reliquo iam carmine absoluto insertus esse; nec tamen video, unde Viri docti hoc tamquam explo- ratum satis tradere possint. — 856 *Spoliis opimis*, occi- so Insubrium Gallorum du- ce Virdomaro. Liv. Epit. XX. v. Perizon. Animadv. c. VII. Eadem sunt v. 860 *tertia arma capta*, h. e. tertia spolia opima post Romulum et Collum, *sus- pendet Quirino*, h. e. Ro- mulo. Atqui ex Romuli instituto Ioui Feretrio fe- rebantur spolia opima. v. Liv. I, 10. Sed potuit fe- rioris aevi religio Romu- lum Ioui adiungere. *tu- multu* potest proprie dic- tum videri, imminente bello Gallico in Italia. v. Cic. Phil. VIII, 1: Serv. inf.

Hhh 4

ad

Sistet, eques sternet Poenos, Gallumque rebellem,
 Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino. 860
 Atque hic Aeneas; una namque ire videbat
 Egregium forma iuuenem et fulgentibus armis,
 Sed frons laeta parum, et deiecto lumina voltu:
 Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
 Filius, anne aliquis magna de stirpe nepotum? 865
 Qui strepitus circa comitum! quantum instar in ipso
 Sed Nox atra caput tristi circumuolat umbra. (est!

Tum

ad VIII, 4. *eques*, ex poetico sermone ad maiorem dignitatem pro: bellator, dux. Occurrit et alibi. — 861 Imitationem vide ap. Silium XIII p. 778 sqq., ubi de Homeri umbra. Comparari quoque potest recensio similis ap. Eurip. Phoeniss. 120 sqq. 147 sq. Summa populi R. de M. Marcelli, Augusto ex favore nepotis, virtutibus suscepta erat expectatio. v. Dio. Cass. L. III, 30. cf. Vita Virgilii ad a. 731. Est idem de quo Horatius: *Crescit occulto velut arbor aeuo. Fama Marcelli*: Elogia de eo Intpp. notarunt ex Velleio II, 93 et Seneca Consol. ad Marciam c. 2. *frons laeta parum*, omen mortis immaturae. — *quantum instar in ipso est*: verisimile fit, si id cogites,

quod sententiae vis postulare videtur, noue h. l. *instar* positum esse pro exemplo magnae dignitatis, specie augusta corporis. Nam non satis acquiescit legentis animus, si nihil aliud assumas quam: quanta similitudo eius est sc. cum patre; inprimis cum praecesserit: *Qui strepitus circa comitum!* quod sine dubio ad popularem fauorem referendum; expectas nunc aliquid, quod dignitatem oris et maiestatem corporis commendet. Vs. 867 haud dubie pulcherrimi phantasmatis. Grauius dictum erat ab Homero Od. v, 351: Ἄ δειλοί, τί καὶ ἡδὺν τόδε πάσχετε; νυκτὶ μὲν ὑμέων εἰλύετο κεφαλὰί τε, πρόσωπά τε, νέρθε τε γῆνα. At ornatius Nox (pro Morte) circumuolat caput.

Nocti

Tum pater Anchises, lacrimis ingressus obortis :
 O nate, ingentem luctum ne quaere tuorum :
 Ostendent terris hunc tantum fata, ne que ultra 870
 Esse finent. Nimium vobis Romana propago
 Visa potens, superi, propria haec si dona fuissent.
 Quantos ille virum magnam Mauortis ad urbem
 Campus aget gemitus! vel quae, Tiberine, videbis
 Funera, quum tumulum praeterlabere recentem! 875
 Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
 In tantum spe tollet auos: nec Romula quondam
 Villo se tantum tellus iactabit alumno.
 Heu pietas, heu prisca fides, inuictaque bello
 Dexterâ! non illi se quisquam inpune tulisset 880
 Obuius armato, seu quum pedes iret in hostem,

Seu

Nocti, Somno, Morti, alas
 tribui, nunc nota res est.
 — 868 sqq. Quantopere
 omnia haec ad affectum
 accommodata et dicta sint,
 monere necesse non est.
 — *propria*, perpetua; ut
 iam Ecl. VII, 31 vidimus.
 — 873 *ingressus*, infit. —
Campus aget g. noto more
 pro: in campo agetur, erit,
 gemitus; ut ἄγασθαι pro
 ἔχασθαι, εἶναι. De publico
 hoc in Marcelli funere
 luctu v. Dio. l. c.; funus
 autem in Campo Martio
 factum est ingenti cum ap-
 paratu. v. ibid. *tumulum*
recentem, Mausoleum Au-

gusti in Campo Martio ad
 ripam Tiberis, quod sexto
 suo Consulatu (V. C. 726)
 exstruxerat. Sueton. c.
 100. cf. Strabo V p. 236.
 — 876. 7 pro vulgari: Non
 alius puer in tantam spem
 tollet Romanos; tantam
 de se spem faciet. Sed et
 Gr. ἐλπίσιν ἐπαίρειν. 879-
 80 egregia inuersio, dum
 post illa, neminem Roma-
 norum cum ipso posse com-
 parari, pergendum erat:
non iactabit se tantum villo
alio alumno Roma nec pie-
 tate, nec fide, nec virtute.
 — 881. 82 Comparari solet
 Odyss. 4, 49. 50; sed orna-
 H h h 5 tior

Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
 Heu, miserande puer! si qua fata aspera rumpas,
 Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis:
 Purpureos spargam flores, animamque nepotis 885
 His saltem adcumulem donis, et fungar inani
 Munere. Sic tota passim regione vagantur
 Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
 Quae postquam Anchises natum per singula duxit,
 Incenditque animum famae venientis amore: 890
 Exin bella viro memorat quae deinde gerenda,
 Laurentisque docet populos, urbemque Latini:
 Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
 Sunt geminae Somni portae: quarum altera fertur

Cor-

tior Virgilius. 883 *Si qua, via ac ratione, fata rumpas*, factorum ordinem dissoluere, tam durum factum effugere, tibi liceat, tu ad M. Marcelli, b. Punico II clari, nomen ac gloriam es peruenturus. Nomen autem ad finem demum memoratum, pleno iam erumpente animi affectu. Illa 884—86 *Manibus date lilia* etc. molliora forte sunt, quam pro Anchisae herois persona et temporibus; Virgiliani potius aevi habenda talis luctus testandi elegancia. Sunt tamen per se pulcherrima. 888 *animam adcumulem donis* nota ele-

gantia pro vulgari: *dona in animam acc.* — *inani munere*, eo sensu, quo lib. XI, 51. 52.

887 *Aëris in campis*, spreto Grammaticorum argutiis puto graece dictum, pro campis aëriis h. e. locis caliginosis h. e. inferis. Sic *ἐν ἡρώεσσι* saepe. — *viro* pro ei. 892 *Laurentesque docet p.* nota inversam orationem, pro: quae bella gerenda cum Laurentibus h. e. Latinis ad Latini urbem.

894 sqq. Cum emittendus esset Aeneas e locis inferis porta alia, quam qua ingressus erat, incidit in duplices Somni portas, quibus

Cornea; qua veris facilis datur exitus umbris: 897

Altera candenti perfecta nitens elephanto;

Sed falsa ad coelum mittunt insomnia Manes.

His ibi tum natum Anchises vnaque Sibyllam

Prosequitur dictis, portaque emittit eburna.

Ille viam secat ad navis, sociosque reuifit. 900

Tum se ad Caietae recto fert litore portum.

Ancora de prora iacitur: stant litore puppes.

quibus veteres Somnia prodire luserant. Fundus Odyss. 7, 562 sqq. Somnia sedem habere in Orci vestibulo, supra vidimus v. 274. 282 sq. *veris umbris*, pro somniis; vi oppositi; scilicet somniorum genus est, quo mortuorum umbrae somniantibus offerunt se, interdum ut Furiarum loco poenas expectant. v, ad Propert. IV, 7, 87 et al. *nitens*, ornat; *perfecta*, τετυγμένη, vel ut Hom. αἱ δ' ἐλέφαντι τετεύχονται. *Sed*: altera porta meliore quidem materia est, scilicet eburna, sed ex ea etc. *Manes*, h. e. inferi mittunt; ex inferis ad homines (nam id est *ad coelum*) procedunt hac al-

tera porta non ipsae umbrae sed phantasmata umbrarum seu Larvae; Horatii *vana imago, quae porta fugit eburna, somnium ducens* III, 27, 41; ita, vi oppositi, intelligi debent *falsa insomnia*; non somnia, quae falsa rerum specie illudunt. Nec vero ad poetae consilium villo modo referenda sunt, quae hic, mythici tantum ornatus causa, de somniis, s. umbris veris ac falsis, adiecit. — *viam secat*, τέμνειν ὁδόν, nota res; quasi sulco pedum ducto. *recto litore*, ut recta via. Tandem Pompon. Sab. *Sic finit Homerus lib. XI (Odyss. 2.) et Silius XIV.*

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS

LIBER SEPTIMVS

ARGVMENTVM

*Caietam, nutricem suam, Aeneas sepelit, locumque ipsum ab eius nomine Caietam appellat. Inde Circes sedem praeteruehitur, secundoque vento ad Tiberis ostia defer-
tur: aduersoque flumine subuectus, in Laurentem agrum egreditur. Ibi cum ex Ascanii verbis cognouisset, eam esse terram fatis sibi debitam; ad Latinum regem, qui eius tractus regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui et suo nomine illi munera offerrent, et urbis condendae locum peterent. Latinus legatione benigne audita, praeter postulata, Lauiniam filiam suam, quam et ex Fauni, patris sui, oraculis et augurum responsis externo viro tradere iubebatur, ultro Aeneae coniugem offert. Interim Iuno prosperis Troianorum rebus offensa, Alecto ad disturbandam pacem ab inferis euocat: quae primum Amatam, Latini uxorem, deinde ipsum etiam Turnum furis suis implet: atque inde ad Troianorum iuventutem conuersa, quae tum forte venationi operam dabat, mansuetum illis ceruum obicit, Tyrrhi, armentarii regii, liberis inprimis carum; quem cum Ascanius sagitta vulnerasset, rustici, arreptis armis, in Troianos impetum faciunt. Alecto ex superiore loco classicum canit: cadunt in eo tumultu Almon, Tyrrhi filius natus maximus, et Galesus, agricola regionis totius locupletissimus: qui cum in urbem mortui essent relati, Turnus et Amata regem Latinum ad bellum suscipiendum iniuriamque manu vindicandam exstimulant. Verum cum ille, et fatorum et foederis nuper cum Troianis initi memor, adduci non posset, ut illis bellum indiceret, Iuno ipsa Belli portas aperit. Turni auspicio ad bellum*

lum sequitur Mezentius una cum Lauso filio: item Auentinus, Hercules ex Rhea filius: Catillus et Coras Tiburtini, fratres: Camilla e Volscorum gente, mulier fortissima: alique complures: quorum catalogus ad finem libri recensetur.

De sex posterioribus Aeneidis libris solent viri docti fere ita disputare, ut acceptum quisque hoc ab aliis tradat: inferiores esse eos libris sex prioribus inventionis laude, spiritu poetico et ornamentorum copia ac varietate: itaque multo minorem voluptatem eos legentibus afferre, remitti animum et vix episodii aliquot idoneis excitari ac languore absterfo recreari; nec mirum esse, si haec ita se habeant: cum ultimam manum poetae carmini fatum inuiderit. Quod ne frustra a veteribus traditum esset, plerique virorum doctorum in illa ipsa, quae reprehendunt, inuolasse potius videntur quam incidisse.

Me dissimillimum esse eorum, qui caeca Virgilii admiratione capti sint, tot puto locis a me declaratum est, ut in contrariam reprehensionem adeo incidere multorum iudicio videri possim. Omni igitur cupiditate ac studio in poetam deposito, tamen

iure meo me hoc pronuntiare arbitror, in omnibus his argutiis pauca esse, quae viro intelligenti se probare possint. Adeo a poetae consilio, carminis argumento, heroicae vitae indole, Augustei aevi sensu ac iudicio, communi naturae humanae lege ac more, carminis epici interioribus causis, aliena sunt pleraque, ut illa centies recocta iterum perlegere iterum refellere molestia omni molestius sit.

Vt tamen interpretationis hoc genus meum, quod non desultorium esse ab initio decreui, sibi constet, non omnino eas argutias praetermittere licet. Perstringam igitur breuissime potiora reprehensionum vel laudum capita, et tanquam leui digito attingam ea, quae causis idoneis in utramque partem destitui equidem arbitror. Actionem aiunt ab hoc libro procedere carminis alteram, res in Italia gestas, idque ipsum poetam non ignorasse, cum sic ordiatur narrationem v. 44. 45:

Maior

*Maior rerum mihi nascitur
ordo: Maius opus moueo:*
eumque in hunc errorem
inductum, quod sex prio-
ribus libris Odysseam, his
alteris sex Iliadem redhi-
bere et exprimere volue-
rit. Frustra tamen hoc su-
mitur, etsi iam inter Ser-
viana nugamenta (ad lib.
VII, 1) venditatum, nec,
si in singulis partibus vel
episodiis Homeri vestigiis
insistit Maro, eum ita imi-
tatus esse credi debebat, ut
eius corpus in partes dis-
sectum nouo exemplo con-
glutinet. Antequam ad
Italiam accederet Aeneas,
iter Troia factum erat com-
memorandum. Quod in
Africam defertur classis,
quod, cum Iuno fraudibus
hoc suis consequuta non
esset, ut Didonis amore
irretitus Aeneas Cartha-
gine desideret, iterum con-
scensis nauibus Siciliam ad-
eunt Troiani, et inde pro-
fecti tandem Tiberis ostia
inuehuntur: ea omnia ad
vnam illam actionem non
minus pertinent quam dif-
ficultates, quae elcensu in
Latinum littus facto sub-
oriuntur, quibusque veren-
dum erat, ne a sedibus in
Latium occupandis et noua
colonia huc ducenda pro-
hiberentur Troiani adue-
nae. Inuocatio Musae non

per se partem operis con-
stituere potest nouam: sed
ad excitandos et inflam-
mandos sub magnae rei
exordium cum poetae tum
lectoris animos valere de-
bet. Quod diuersa sunt
rerum in his ac superiori-
bus libris narrandarum ge-
nera, hoc ipsum ad varie-
tatis ac copiae laudem per-
tinet. *Maius opus* se mo-
vere, ingredi, dicit poeta:
rerum naturas respiciens,
bella ac pugnas, cum erro-
ribus maritimis compara-
tas: *Dicam horrida bella,
Dicam acies etc. v. 41. 42.*

Reprehendunt alii poe-
tam, quod horum sex li-
brorum argumentum intra
bella ac pugnas contine-
tur: hac rerum semper ad
idem genus redeuntium
turba, nasci legentis tae-
dium. Scilicet sic ab om-
ni narratione epica, quae
in rebus gestis magnis ac
mirabilibus, factisque au-
daciae ac virtutis heroicae
specie animos mouenti-
bus versatur, erit abstinen-
dum. Tum *bello*, ad ip-
sam historiarum fidem, pa-
ratae fuerunt Troianis se-
des in Latium; et variati
sunt a poeta pugnarum
casus mirifice; etiam epis-
odiis suis distincti. Bel-
lum aiunt propter puel-
lam, Aeneae numquam
visam,

visam, geri: Quod verum non est. Geritur bellum super Traianorum sedibus in Latio: accedit Lauiniae coniugium tamquam pignus foederis cum Latino super his sedibus in Latio concessis facti: VII, 260 sq. 267 sq. Lauiniae amorem, qualem nostra aetas probat, ab Aenea frustra in heroica vita expectari, alio loco monui. Amatae quoque reginae, Latini uxori, partes, quales Mariae Mediceae vel Annae Austriacae, ea aetate dari non poterant. Etiam isto iam cum Latino foedere causas belli aiunt (Macrobiani exemplo Sat. V, 17) nimis esse exiles ac tenues; ceruam, puellae Silviae delicias, casu a Troianis caesam. Nec tamen causa haec belli fuit, sed, exacerbatis iam Latinorum animis, prima, qua erumperent irae, occasio: eaque ad priscae vitae morem non male attemperata; inprimis si Latium cogites quale illo tempore fuit, per vicus et tuguria sparsim inhabitatum, cum vna vrbs Laurentum esset: etsi poeta tenuitatem rerum diligenter ex oculis legentium remouit, resque vitae heroicae pauperes et exiles epico splendore summo

ornauit. Sed omnino belli exordia non ad ceruam interceptam sed ad Iunonis artes et ad euocatae Alectus fraudes referenda sunt.

In Latino tamen multa sunt, quae personam epicam dedeceant. Recte hoc moneretur, si epicam ille, quam volunt, personam sustineret, hoc est, si in hoc rege summa rerum verteretur. Nec vero eminare eum par erat, si Turnus in medium erat adducendus isque cum Aenea comparandus: aut enim duo futuri erant Turni, aut simplicitas actionis et arguenti vnitas deferenda. Adumbratum est in Latino veterum regum exemplum, quorum vix alia auctoritas, quam vt consiliorum populi principes bellicae duces essent. Latinus igitur non audet bellum gerendum detrectare, poscentibus populis: lib. VII, 591 sqq. Cum autem Turno summa belli esset mandanda, Latinus annis grauis a rerum actu erat remouendus. Itaque Turnus copias cogit, agmen ducit: ad eiusque voluntatem, in ipsa vrbe, nouae copiae conscribuntur lib. VII, 367 sqq. Turni autem ferox ingenium ac violentia mul-

to magis eluceſcit cum Latini miti ac manſuera mente comparata. Sed ipſe Turnus plus audaciae ac viuidae virtutis habet, quam Aeneas. Recte utique, ne duo eſſent Aeneae. Et dignus erat aduerſarius Aeneae obiiciendus. Cum autem huic ſemel eſſet tributa virtus cum prudentia et conſtantia animi, quam res aduerſae et rerum uſus et experientia afferre ſolet: violenta illa et temeraria fortitudo in Aeneam non cadebat, Turno relinqui poterat. Annon Laviniae, ſi liberum erat puellae arbitrium, praeferendus fuiſſet Turnus: quaestio eſt ex noſtris moribus ingeniisque arceſſita, non ex heroicae vitae ſeuerioribus in femineum ſexum inſtitutis. Dabatur puellis maritus, quem ii, in quorum manu erant, vellet, non quaerebatur, nec petebatur a puellis. Nec vero Latino displicebat Turnus, probatus quoque eximie (v. c. XII, 19 ſqq.); prodigiis tantum et monitis deorum externum generum ſibi adſciſcendum eſſe Latinus intellexerat.

Potuerunt utique eſſe in Aeneide, quae minus ſe probarent Vario, Tuccae, Maecenati vel Auguſto:

ſunt quoque paſſim notata a nobis nonnulla, inprimis in deorum miniſteriis, parum ſubtiliter digeſta, alia, inprimis in ſermonibus, rhetorum argutiis inquinata, quae displicere poſſunt: ſed haec profecto, quae noſtri aevi critici reprehendenda putarunt, iſta aetate vix in vituperationem venerunt. Si ſex poſteriores libri non aeque delectatione tenent animos magnae lectorum partis, ac priores: cauſſas eius rei facile equidem aſſequor cum alias tum hanc, quod ad ſex poſteriores libros intelligendos maior doctrinae haud vulgaris copia rerumque antiquae Italiae ſcientia requiritur; is autem, qui in rebus verſatur obſcuris, adeoque difficilibus, ubi laboris moleſtia voluptatem intercipit, et ingraueſcens tandem taedium librum manu excutit, non facile eius rei cauſſam in ſe latentem agnoſcit, ſed in auctore rei, quae taedium afferebat, reperit. Adeo difficile eſt in ſe deſcendere, et iudicii ſui cauſſas exquirere occultas. Altera tamen ex parte is, qui antiquarum harum rerum lectione delectatur, et tam ingenioſe a poeta et ſol-
 lerter

Tu quoque litoribus nostris, Aeneia nutrix,
 Aeternam moriens famam, Caieta, dedisti.
 Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen
 Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signant.
 At pius exsequiis Aeneas rite solutis,
 Aggere conposito tumuli, postquam alta quierunt
 Aequora, tendit iter velis, portumque relinquit.

Adspi-

lenter innumera ex Italiae antiquitate commodo loco posita et ad finem epicum attemperata animaduertit, non minus recordari debet: magnam huius voluptatis partem non tam ab ipso carmine, quam a doctrinae copiis, difficultatis superatae sensu, antiquitatis studio et amore, et quae alia, proficisci

1 — 4 Caietae memoria in Aeneae erroribus non obscura erat; et promontorii portusque et urbis nomen in Latii et Campaniae finibus ab ea ductum vulgo ferebatur. Tu quoque ad Misenum refer VI, 232 sq. 3 Etiamnum servat honos sedem tuus, exquisite, pro: honos adest adhuc, superest, servatur sedi tuae, tumuli tui exstat adhuc memoria. nam sedes pro sepulcro, ut v. 152 lib. VI honos pro titulo et nomine seu inscripto

seu fama vulgato: supra VI, 507 nomen et arma locum servant — ossa nomen signant, si vera est lectio, eodem fere redit; ossa pro loco, quo ossa sunt condita, h. tumulo; is signat, titulo insculpto posteris prodit, nomen tuum. — Hesperia magna epitheton ornans v. l, 569 et IV, 145 Italia magna. — si qua est ea g. Interpretes a Servio inde accipiunt, quasi dictum sit: si quis sensus eius gloriae ad inferos est. Bonus sensus. Verba tamen hoc tantum subiiciunt: quantacunque ea gloria est.

7 — 9 tendit iter velis, docte, ut cursum, gressum, tendere aliquis dicitur, pro vulgari: tendere cursu Sic l, 656 iter ad navis tendebat Achates. — Sub noctem ἐπιπνέουσιν αὔραι. ut saepe Apollonius, ventus secundus increbrescit et luna fauet navigationi.

Adspirant auras in noctem, nec candida cursus
 Luna negat: splendet tremulo sub lumine pontus.
 Proxima Circaeae raduntur litora terrae: 10
 Diues inadceffos vbi Solis filia lucos
 Adsiduo resonat cantu, tectisque superbis

Vrit

non negat cursum sc. splendore suo, qui egregie describitur: *splendet tremulo sub lumine pontus*. Nota rei imago, quam Cerda copiose illustrat; expressa dudum ab Ennio: *Lumine sic tremulo terra et caua caerulea candent*, ap. Macrobi. VI, 4.

10—14 *Circes insula*, facta postea terra continens, Circeii, notum Latii promontorium. Petita est fabula ex Odyss. κ, indeque etiam illustranda; sed poeta ornauit studiose singula verbis exquisitis. *raduntur*; nam praeteruehuntur Troiani: sic Ill, 699. 700. *Diuitem* cur appellet Circen, causam puto esse domus opulentiam (vnde mox *tecta superba*), quam Homerus quoque ei tribuit l. l. v. 210. 211 et 311. 4. 5, inprimis 348 sqq. cf. Ouid. Met. XIV, 260 sqq. — *inadceffos lucos*, h. l. filua, ad quam raro accedunt homines, solitaria. Seruius: *ad quos nullus debeat acce-*

dere, sc. veneficiorum metu. At *lucos* memorat secundum Homericam ibid. 149. 150, vbi filuam in insula et in ea Circes aedes memorat. Esse autem Circeios densos siluis, ἀκραν ὑψηλήν, θασεϊαν δὲ σφόδρα, καὶ ἔχειν δρυὶν καὶ δάφνην πολλήν καὶ μυρρίνην, monstrari porro Elpenoris (Od. μ, 14) tumulum et in ea nasci myrtum, etiam Theophrastus acceperat Hist. Plant. V, 8, et Plinius porro XV, 29 myrtum in Europae citeriore solo — primum Circeiis in Elpenoris tumulo visam tradi notauit. *resonat*, resonare facit, vt alibi quoque. De cantu Circes nota res ex Odyss. κ, 221 sqq., qui iidem versus cum de Calypso quoque ab Homero positi sint Odyss. ε, 61, 62, ex eodem loco v. 57—61 repetiit reliqua de foco et de textura. Nam Πῦρ μὲν ἐπ' ἐσχαρόφιν μέγα καίετο, τηλόθι δ' ὁδμὴ Κέδρου τ' εὐκείτοιο, θύα τ' ἀνὰ νῆσον ὁδῶ-
 δει,

Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
 Arguto tenuis percurrens pectine telas.
 Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum, 15
 Vincla recusantum, et fera sub nocte rudentum:
 Saetigerique fues, atque in praesepibus vrsi
 Saeuire, ac formae magnorum vlulare luporum:

Quos

δει, Δαίμονων. cf. Plin. XIII, 16, 30. Priscae vitae, et Orientis nunc quoque, communes eae lautiorum hominum deliciae, quas vel laxiorum nimio aestu corporum effluvia suadere possunt, ut suffimenta vel odores accendant. Hoc igitur ad Nympham ab Homero bene traductum. Est autem et hoc ex eadem vita, ut posito in mediis aedibus foco ignis lumina per noctem praebear. Sic v. c. Odyss. τ, 63. 64: et alibi. *vrit in lumina*, ut pro lumine esset: ita εἰς. *Cedrus* autem Graecorum et Romanorum, ut iam ad Georgica vidimus lib. II, 443, e Iuniperorum genere est, etiam oxycedrus dicta. v. Bodaeum a Stapel ad Theophr. H. Plant. III, 12, ubi Icones quoque visuntur, et post alios Celsius in Hierobot. P. I p. 77, qui diligenter a cedro Libani, quae ex abietino ge-

nere est, eam distinguit. — Ex Homerico loco quoque versus 14 illustrandus: ἰσθὺν ἐποικισμένην χρυσείῃ κερκίδι ὑφαίνειν. *tela* h. l. pro stamine vel trama, quam textrix ἐποίχετο κερκίδι, percurrit radio, adducto subinde ad constipandum subtemen insertum pectine seu spatha, ut ea adeo et ipsa percurrere tramam videatur. *argutum pecten*, quod per tramam means stridorem facit. Cf. sup. Ge. I, 294.

15—18 admodum ornate singula, si cum Homericis compares Od. κ, 212 sq. et Apollon. IV, 672 sqq. *formae luporum* simpl. pro lupis, forma dicendi poetica, quam iam alibi vidimus, et *praesepia* paulo ante pro caueis. Sic iam Servius explicuit. Discessit autem ab Homero, qui mutatas has feras humanam mansuetudinem seruantes exhibuerat l. c.

Quos hominum ex facie dea saeva potentibus herbis
Induerat Circe in voltus ac terga ferarum. 20

Quae ne monstra pii paterentur talia Troës
Delati in portus, neu litora dira subirent;

Neptunus ventis inpleuit vela secundis:

Atque fugam dedit, et praeter vada feruida vexit.

Iamque rubescebat radiis mare, et aethere ab alto 25

Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:

Quum venti posuere, omnisque repente resedit

Flatus, et in lento luctantur marmore tonstrae.

Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum

Prospicit. Hunc inter fluuio Tiberinus amoenus, 30

Vorticibus rapidis, et multa flauus arena,

In mare prorumpit. Varias circumque supraque

Adfue-

v. 214 sqq. 20 *induerat in vultus ac terga*, h. corpora, *ferarum*; pro vulgari: induerat eos formis ferarum, cf. Ge. I, 187. 8. *pii*, θεοφιλεῖς adeoque diis curae; sup. III, 265: *Di, prohibete minas: di, talem auertite casum: Et placidi seruate pios*. Mox 24 *fuga* pro celeri cursu et navigatione, et: *praeteruexit* eos per *vada feruida*, mare aestuosum, vt circa promontoria solet.

25—28 Valde operosum cultum adiecisse videtur poeta his versibus, primum colorum varietate, tum epi-

thetorum copia, et verborum pondere, inprimis v. 28 *in lento*, immoto a ventis, mari *luctantur* remi; vento cessante, qui nauem ageret. Causam tanti ornatus in eo inuenire licet, quod de ortu memorabilis et magni istius diei agitur, quo primum Italiam illam a fati promissam adibant Troiani. *posuere* sc. se, quieuerunt, cf. V, 681: X, 103.

— 29—36 Simili cum iudicio ornata sunt haec, cum iam de rerum summa, de accessu ad Italiam, agatur: itaque locorum faciem exhibet poeta iucundissimam.

— *luco* —

Adfuetæ ripis volucres et fluminis alueo
 Aethera mulcebant cantu, lucoque volabant.
 Flectere iter sociis terraeque aduertere proras 35
 Inperat, et laetus fluuio succedit opaco.

Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum,
 Quis Latio antiquo fuerit status, aduena classem
 Quum primum Ausoniis exercitus adpulit oris,
 Expediam, et primae reuocabo exordia pugnae. 40
 Tu vatem, tu, diua, mone. Dicam horrida bella:
 Dicam acies, actosque animis in funera reges,
 Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam

Hespe.

— *lucoque* per lucum. *flectere iter*, cursum, nauem. Facit vero haec, vt ad ipsa Tiberis ostia cursum regat, ad Creusae monitum lib. II, 781, 2 *ad terram Hesperiam venies, ubi Lydius arua Inter opima virum leni fluit agmine Tybris*. Escensus factus ad orientalem fluminis ripam, in agro Laurentino. Erat olim ille lauris confitus.

37 sqq. Ad legentium animos excitandos inuocationem nouam valere, nota in poetis res est. In *Erato* argutantur interpretes. Ponitur a poeta pro Musa qualicunque, vt recte Seruius. Apollonii exemplum bene laudatur ab aliis lib. III, 1: Εἰ δ' ἄγε

νῦν, Ἐρατὴ etc., vbi tamen Erato proprio suo iure ad amorem Medae exponendum aduocari putatur. Mox *quae tempora rerum* fuerint, h. quibus temporibus Aeneas aduenerit. Quod *rerum* adiectum, poetici sermonis est proprium. — *antiquo* ornat h. l. epitheton. Aliter in historiis Latium antiquum et novum dicitur. *exercitus* pro populo, turba, naualibus copiis. Sic Graecis tragicis στρατός, τάγμα, τάξις (vt Aeschyl. Prometh. 128), στόλος, et alia. *exordia pugnae*, venatione cerui inf. 480. 42 *reges*, Latinum, Turnum, Mezentium; hinc *Tyrrhena manus*. Sed, quod sequitur,

Hesperiam. Maior rerum mihi nascitur ordo:
 Maius opus moueo. Rex arua Latinus et urbis 45
 Iam senior longa placidas in pace regebat.
 Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
 Adcipimus. Fauno Picus pater: isque parentem
 Te, Saturne, refert: tu sanguinis ultimus auctor.
 Filius huic, fato diuom, prolesque virilis 50
 Nulla fuit, primaque oriens erepta iuuenta est.
 Sola domum et tantas seruabat filia sedes,
 Iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
 Multi illam magno e Latio totaque petebant
 Ausonia: petit ante alios pulcherrimus omnis 55
 Turnus, auis atausque potens: quem regia coniunx
 Adiungi generum miro properabat amore;
 Sed variis portenta deum terroribus obstant.

Laurus

quitur, in maius est auxilium, totam Italiam coisse ad arma.

45—49 *Faunus* numen fuit antiqui Latii, idque fatidicum. v. inf. VII, 82 sq. *Marica* fuit dea Minturnensium, cuius lucus in eo littore fuit ad fl. Lirin. Quod *Laurentem* eam appellat, poetico more facit, nomine a vicinis locis petito; nam ad Lirin usque Laurentes non habitauerunt; etsi nomen Latinum, nouum certe Latium, eo usque pertingere potuit.

52—58 De Lauinia. *seruabat sedes*, exquisite, tene-

bat, possidebat, et hoc simpliciter pro: erat in domo paterna vnica filia et heres; nihil amplius. *petere* solenne pro procare, vt αἰτεῖν. Bene autem ad prodigia et deorum ostenta rem reuocauit poeta; primum, vt totius carminis colori et indoli a religione ductae etiam haec pars conueniret; tum, vt Turnum praestantissimum adolescentem cum ratione aliqua Aeneae posthabiturum narraret. Sed haud dubie fuere quoque veteres fabulae super his prodigiis, quae in sqq. exponit.

59 sq.

Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
 Sacra comam, multosque metu seruata per annos: 60
 Quam pater inuentam, primas quum conderet arces,
 Ipse ferebatur Phoebos sacrasse Latinus,
 Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
 Huius apes summum densae (mirabile dictu)
 Stridore ingenti liquidum trans aethera vectae, 65
 Obsedere apicem; et, pedibus per mutua nexis,
 Examen subitum ramo frondente pependit.
 Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
 Aduentare virum, et partis petere agmen easdem
 Partibus ex isdem, et summa dominarier arce. 70

Praeter-

59 sq. Reuocandae in animum arbores et luci in impluviis veterum, de quibus passim commentati sunt VV. DD. cf. Tibull. III, 3, 15 et sup. IV, 494. — *Sacra comam*, frondibus intactis. *metus* pro religione, ut *horror* et similia. 61 — 3 *Laurentes* dicti Aborigines, qui haec loca ad orientalem Tiberis partem incolebant, rege Latino. Inde *Laurentum*, Latini regia, eo loco situm, qui nunc *Paterno*, et *Torre di Paterno*, appellatur. Ipse etiam ager usque ad mare ac Tiberim *Laurens* vel *Laurentinus* dictus: quod nomen in-

terdum latius ad totum Latium transtulit poeta; ut modo in *Laurente Marica* vidimus. *primas arces*, cum primum urbem Laurentum conderet. Quod laurum Phoebos consecrat, ingeniose poeta adiicit, respectu ad suorum temporum religionem habito. Examen apum, laurum βοτρυχίδων insidens, praeclare ornauit v. 64—71. cf. Ge. IV, 656. 7. 8. Est autem illud inter dira omina; vide vel Plin. IX, 17, 18; superstitione, ut probabile sit, ab incurfus magnae multitudinis ingruentis opinione profecta.

Praeterea, castis adolet dum altaria taedis,
 Vt iuxta genitorem adstat Lauinia virgo,
 Vsa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem,
 Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
 Regalisque adcensa comas, adcensa coronam, 75
 Insignem gemmis: tum fumida lumine fuluo
 Inuolui, ac totis Vulcanum spargere tectis.
 Id vero horrendum ac visu mirabile ferri:
 Namque fore inlustrem fama fatisque canebant
 Ipsam; sed populo magnum portendere bellum. 80
 At rex sollicitus monstribus, oracula Fauni,

Fati-

71—80 Prodigium hoc flammae frequens: supra vidimus lib. II, 680 sq. Cogita vero sacrum facere Latinum aditante filia. — *nefas* de prodigio h. l. res dira et abominanda, quae praeter naturam fit; contra *fas* de naturae more et constantia. *comprehendere* h. l. concipere, arripere, flammam, quasi ex foco ad proxima manantem. Vulgari oratione *ignis comprehendit crinem*; nunc Lauinia *ignem comprehendit crinibus*. Verba v. 74 sunt ex Lucret. VI, 154: *Terribili sonitu flamma crepitante crematur*: de lauro. At hic visus est virginis ornatus cremari flamma. — *coronam i. gemmis*, re-

gium insigne, v. lib. I, 655. Corona enim sacrificantis intelligi nequit: quippe quae vittis et infulis sacrisque frondibus implexa est, non gemmis ornata.

81 sqq. Fauni oraculum in luco Albunae poeta narrat, siue ex veteri memoria, siue ex loci natura et fama de Sibylla Albunae, rem ingeniose commentus. Scilicet in agro Tiburtino ad occasu in Anienem deferuntur Albulae aquae, sulfureae illae et medicatae, v. Cluver. Ital. p. 715; nunc *Acqua zolfata*, vel *Solfatara di Tivoli*. Ex Albulae fluminis fontibus maior *Albunae*, fons et Nympha, ex Horatio nota I Carm. 7, 12 *domus*

Fatidici genitoris, adit, lucosque sub alta
 Consulit Albunea: nemorum quae maxuma sacro
 Fonte sonat, faeuamque exhalat opaca mephitim.
 Hinc Italiae gentes, omnisque Oenotria tellus, 85
 In

domus Albunae resonantis; ut h. l. *Fonte sonat;* etli nunc, ut in innumeris factum rebus, natura fontis paulum est diuersa. Subiacet fonti lucus Albunae sacer, in quo olim Fauni templum et oraculum a poeta proditur. — *alta A.* fons in lacu inexploratae altitudinis; v. Cluver. l. c. — *nemorum quae maxuma sacro Fonte sonat* h. e. quae Albunea maxima (sive per se, h. admodum magna, sive inter ceteras aquas, seu fontes, ut ad plures Albulae fontes respiciatur) per illa nemora, in isto nemore, sacro fonte manat. — *nemorum*, graece dictum, κατὰ τὴν ἄλυσιν. Interpretes difficiliorem dicendi modum non attingere miratus sum. Formā orationis non dissimilis illa Tibulli III, 5, 3: *Baiarum maxima siluis*, vbi cf. obs. Possis et *lucos nemorum* iungere; sed tum parum suauiter voces istae essent disiunctae: saltem collocari debebant sic: *nemorum-*

que sub a. — lucos. Nec melius procedit, si *fonte nemorum* iungas. A sulphure aquarum exsurgit grauis odor, quem *mephitim* appellauit. Hinc Dea Mephitis, cuius aedes cum aliis locis tum in Hirpinis erat ad Amfancti vallem, v. Plin. II, 93 et inf. VII, 564, 5: ut omnino in tutela eius fuisse videntur aquae sulfureae. Albunea autem inter Sibyllas quoque memoratur a Tibullo II, 5, 69. 70 et Lactantio I Inst. 6, ut Suidam taceam; nec constat, vtrum eadem quae Nympha habita fuerit, an diuersa.

85—91 Oraculum Fauni per incubationem peti solitum, ut tot alia in vetere Graecia. Potest poeta videri ad Amphiarai (v. Pausan. I, 34) potissimum exemplum hoc Fauni oraculum assimulasse: quod nos doctrinae copia in hoc poeta credere facit. nam Tiburtus, cum Catillo et Cora infra v. 670—2 commemoratus, Tiburis con-

In dubiis responsa petunt. Huc dona sacerdos
 Quum tulit, et caesarum ouium sub nocte silenti
 Pellibus incubuit stratis, somnosque petiuit:
 Multa modis simulacra videt volitantia miris,
 Et varias audit voces, fruiturque deorum 90
 Conloquio, atque imis Acheronta adfatur Auernis.
 Hic et tum pater ipse petens responsa Latinus
 Centum lanigeras mactabat rite bidentis,
 Atque harum effultus tergo stratisque iacebat
 Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco est: 95
 Ne pete connubiis natam sociare Latinis,
 O mea progenies, thalamis neu crede paratis;
 Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
 Nomen in astra ferent, quorumque ab stirpe nepotes
 Omnia sub pedibus, qua Sol vtrumque recurrens 100
 Adspicit Oceanum, vertique regique videbunt.

Haec

ditor et Amphiarai filius habitus est. v. Plin. XVI, 44 f. 87. Ita potius coniectare malim, quam cum Cerda, sacra patris a Tiburto Tibur esse translata. Nec tamen video, cur non veteres Pelasgi hunc incubandi morem iam ab initio in Latium inferre potuerint, qui tot alias religiones intulerunt. *Incubare*, ἐγχοιμᾶσθαι, voces propriae de iis, qui dormiunt ad accipienda responsa, vt Seruius ad h. l. notat. cf. Dauis. ad Cic.

de Div. I, 43 et Cerda h. l. — *Oenotria tellus*, latiore sensu h. l. v. lib. I, 532. — *dona*, victimam, sacrificium, vt toties alibi. *Acheronta*, deos inferos et Manes.

96—101 Oraculum multa cum verborum dignitate expositum est. Ad dignitatem quoque facit multitudinis numerus pro unitate. *connubia*, *thalami*, *externi generi*. Illa autem v. 99 sqq. magnifica. *Omnia sub pedibus vertique regique videbunt* h. esse; Sup. Ecl. V,

Haec responsa patris Fauni, monitusque silenti
 Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus:
 Sed circum late volitans iam Fama per vrbis
 Ausonias tulerat; quum Laomedontia pubes 105
 Gramineo ripae religauit ab aggere classem.

Aeneas, primique duces, et pulcher Iulus,
 Corpora sub ramis deponunt arboris altae:
 Instituuntque dapes, et adorea liba per herbam
 Subiiciunt epulis, (sic Iuppiter ille monebat) 110
 Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
 Consumtis hic forte alijs, vt vertere morsus
 Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
 Et violare manu malisque audacibus orbem
 Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris; 115
 Heus!

Ecl. V, 57: *sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis. Sol recurrens, oriens et occidens.*

107 sqq. Sequitur euentus vaticinii de mensis comestis, v. sup. III, 255 — 8. Obseruandum autem, quantum verborum dignitatem rei tenui et leui adiecerit poeta; vitatis verbis propriis, quae exiliora erant pro carmine, v. c. panis. — *adoreae liba*, placentae, proprie de farre, quae pro panibus erant priscis hominibus, antequam fermento et meliore panis coquendi arte vterentur. Haec liba nunc mensarum

vicem praestant, quibus epulas, cibos, imponunt, poma agrestia. *sic I. ipse monebat*, animis, vt ita facerent, subiiciebat. Eadem liba mox *Cereale solum*, quatenus substernuntur pomis: hoc *augent* Troiani pomis, imposita pomorum strue (vt *augentur*, cumulantur, *arae donis*); eadem paullo post *exigua Ceres*, orbis fatalis crusti, et patulae quadrae; cf. Moretum v. 46. 47; mox *penuria edendi* est penuria eius, quod edendum esset, comedi posset; *violare* eo refert Cerda, quod inensa inter res sacras habebatur.

Potest

Heus! etiam mensas consumimus? inquit Iulus.
 Nec plura adludens. Ea vox audita laborum
 Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
 Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit;
 Continuo, Salve fatis mihi debita Tellus, 120
 Vosque, ait, o fidi Troiae saluete Penates.
 Hic domus, haec patria est. Genitor mihi talia, namque
 Nunc repeto, Anchises fatorum arcana reliquit:

Quum

Potest ferri; potest etiam huc aduocari locus ex Sext. Aurelio Vict. O. G. R. 10: *consumtoque quod fuerat cibi crustam etiam de farreis mensis*, quas sacratas secum habebat, *comedisse*; secundum quae fuisse videntur, qui liba sacra diis penatibus offerri solita in hac fabula memorauerint; cf. ibid. c. sequens princ. In poetica tamen oratione omnino esse potest frangere, comminuere.

116—29 Bene certo homini, et maxime Iulo, partes dicentis dat; etsi inter cetera hoc quoque traditum accipere potuit. *adludens*, docte, pro arridens, subridens, aut simpl. ludens, iocans, ad socios. — *tulit finem*, significauit Troianis, finem adesse. Sed vaticinia dicuntur efficere ea, quae monent futura esse, multo magis tum, cum

exitum habent. *Eripuit* simpliciter dicti, quod iubiicit Aeneas, celeritatem declarat; *ac pressit*, vocem Ascanii repressit, eumque loquentem interpellauit. — *st. numine*, h. oraculo, ut iam alias vidimus. 121 *o fidi T. s. Penates*. Haec perpetua Aeneae religio, ut Penates primo loco appellet. Promiserant tamen et illi, unde *fidi P.*, per somnum, Aeneam Italiam esse aditurum, lib. III, 147. 162. 7: *Hae nobis propriae sedes; hinc Dardanus ortus* etc., unde nunc v. 122: *Hic domus, haec patria est*. — *Genitor mihi t.* Tribui h. l. Anchisae vaticinium supra a Celaeno, Harpyiarum vna, acceptum (III, 255 sqq.), mox ab Heleno confirmatum (lib. III, 394) omnes Intpp. monent. Et si poetam malim sibi constare, tamen varia ad interpretan-

Quum te, nate, fames ignota ad litora vectum
Adcisis coget dapibus consumere menfas: 125

Tum sperare domos defefas, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.

Haec erat illa fames; haec nos suprema manebat,
Exitiiis positura modum.

Quare agite, et primo laeti cum lumine solis, 130

Quae loca, quae habeant homines, ubi moenia gentis,
Vestigemus, et a portu diuerfa petamus.

Nunc pateras libate Ioui, precibusque vocate
Anchisen genitorem, et vina reponite menfis.

Sic deinde effatus frondenti tempora ramo 135

Implicat, et Geniumque loci, primamque deorum

Tellu-

pretandum et excusandum
afferri possunt: Anchi-
sae omnino partes vatici-
norum interpretandorum
dantur a poeta et ab aliis;
igitur is Celaenus quoque
verba disertius exposuit et
saepe in ore habuit atque
ad animum reuocauit. Alii
ad ea referre volunt, quae
Anchisen natum in locis
inferis docent lib. VI, 891.
2. 3. Probabile tamen est,
poetam de Harpyiis fabu-
lam supra secundis curis
intexuisse, et morte prae-
uentum reliqua non po-
tuisse mutare vel accom-
modare. 125 *accisis da-
pibus*, exquisitae, pro con-
sumptis. *moliri aggere tec-*

ta, ornate, urbem aedifi-
care, quod fit vallo ducto.

133 sqq. Expectabas hoc
ab Aenea, ut a religione
initium faceret, etsi hoc
sollenne, ut preces et sa-
cra faciant cum omine ac-
cepto, tum escensu vel ad-
itu in locum optatum
facto. cf. in primis Odyss.
v, 353 sqq. Anchisen a
filio consecratum Lactant.
I Inst. 15, 12 ex h. l. pro-
bat. Factum id iam lib. V
vidimus. v. 134 *repo-
nite* pro apponite, ponite,
poetica ratione: ut Ge. IV,
378, et *pateras* libare magis
poeticum. In precibus, quae
v. 136 sequuntur, nomina
deorum, ex antiquiore reli-
gione

Tellurem, Nymphasque, et adhuc ignota precatur
 Flumina; tum Noctem, Noctisque orientia Signa;
 Idaeumque Iouem, Phrygiamque ex ordine Matrem,
 Inuocat; et duplicis Coeloque Ereboque parentes.
 Hic pater omnipotens ter coelo clarus ab alto (140
 Intonuit: radiisque ardentem lucis et auro
 Ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
 Diditur hic subito Troiana per agmina rumor,
 Aduenisse diem, quo debita moenia condant. 145
 Certatim instaurant epulas, atque omine magno
 Crateras laeti statuunt, et vina coronant.

Postera quum prima lustrabat lampade terras
 Orta dies; urbem, et finis, et litora gentis
 Diuersi explorant: haec fontis stagna Numici, 150
 Hunc Thybrim fluuium, hic fortis habitare Latinos.

Tum

gione defumta (qua naturam, naturae partes, vires et elementa, fere in precum, foederum vel iurium iurandorum, formulis ponunt, ut tot Homeri, Apollonii, nam et is veteres religiones sectatur, Aeschyli et ceterorum Tragicorum, etiam Herodoti loca docent), augustam religionem et venerationem faciunt. In v. 139 domestica numina subiicit, *ex ordine*, ἐφεξῆς, deinceps, ut iam Ge. IV, 507 vidimus. — v. 140 *duplices Coeloque Ereboque parentes*, utrum-

que parentem, Venerem inter deos, Anchisen inter Manes.

141—7 Augurium laetum, tonitru sereno coelo, ex nube corusca. Hoc v. 146 *omen magnum*, quo laeti iterum libationem faciunt et potant. De v. 147 cf. sup. I, 724.

148—151 *diuersi*, secundum illa v. 132: *a portu diuersa pctamus*. Hinc igitur ad Tiberim, illinc ad Numicium usque procurunt, habitari loca a Latinis resciscunt. Numicii *fontis stagna* seu ornatè pro fonte

Tum fatus Anchisa delectos ordine ab omni
 Centum oratores augusta ad moenia regis
 Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes:
 Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucris.
 Haud mora: festinant iussi, rapidisque feruntur (155,
 Passibus. Ipse humili designat moenia fossa,

Moli-

fonte dicta, seu quod tar-
 do ac tacito motu amnis
 ferebatur, vltima ipse et li-
 mo oblitus, vt ex Ouid.
 XIV Met. 598. 9 intelligi-
 tur. Fluctuant de eius lo-
 co virorum doctorum iu-
 dicia; nisi forte totus flu-
 vius nunc exaruit. Cere-
 rum ab hoc inde loco ob-
 seruandum, quomodo in
 summa rerum et hominum
 tenuitate legationem mis-
 sam et exceptam ornaue-
 rit et ad dignitatem miram
 extulerit, partim rerum de-
 scriptionibus et adiunctis,
 partim verbis amplioribus.

152—6 *delectos ordine ab
 omni*, ex omnibus ordini-
 bus; non est vrgendum.
 — *ramis velatos Palladis.*
ἱερῆγίας, frondes oleagi-
 neas vittatas manibus prae-
 ferre putandi sunt, vnde
 inf. v. 226. 7 *ne temne, quod
 ultro Praeferimus manibus
 vittas ac verba precantia.*
 Res ipsa satis nota: cf. inf.
 VIII, 116. 128; XI, 332; sed

de modo loquendi quaerat
 aliquis. Scilicet *velari*, ex
στρέφειν, proprie de co-
 rollis et vittis (v. ad V, 72),
 quae ambiunt, adeoque te-
 gunt, frontem, tempora.
 Transtulit hoc poeta ad
 ramos vittis et infulis ob-
 volutos, qui praefereban-
 tur a supplicibus, et tene-
 bantur manibus. Sed in-
 fulis et vittis dependenti-
 bus a ramo manus ipsae
 obtegebantur, vnde *manus
 velatae*; et dicta hinc *ve-
 lamenta* ipsi rami vittati.
 Igitur *velati ramis*, habentes
 ramos vittatos mani-
 bus. *pacem*, foedus et
 amicitiam, vt et alibi.

157—9 Castrum hoc Tro-
 iae est: seu *Troia noua*, a
 parte dextra Tiberim prae-
 cingens; adstantibus sub-
 ductisque a tergo nauibus;
 a sinistra campus ad mare
 pertingens: in quo infra
 lib. IX Rutulos, qui ca-
 stra oppugnant, consistere
 videbimus. *molitur lo-
 cum*,

Moliturque locum; primasque in litore sedes,
 Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
 Iamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum 160
 Ardua cernebant iuuenes, muroque subibant.
 Ante urbem pueri, et primaevio flore iuventus,
 Exercentur equis, domitantque in pulvere currus;
 Aut acris tendunt arcus, aut lenta lacertis
 Spicula contorquent, cursuque ictuque laceffunt: 165
 Quum praeuectus equo longaeui regis ad auris
 Nuntius ingentis ignota in veste reportat
 Aduenisse viros. Ille intra tecta vocari
 Inperat, et solio medius confedit auito. (170
 Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis,
 Vrbe fuit summa, Laurentis regia Pici,

Horren-

cum, exquisite poetico more, pro moliri tecta in loco h. exstruere, vt sup. v. 127 et 290 dictum erat. *primas sedes*, int. in prima littoris parte: mox *pinnas* pro muris et *aggerem* pro vallo, quod fossam ab interiore parte ambit, dixit.

162—5 Laurentum missa legatio. Non modo Romanae militiae more, quod Seruius putat, sed Graeco quoque et omnino priscae vitae ritu, vt in loco Hesiodi (Scut. 285. 6), ante urbem in campis exercet se cursu ac ludit armis iuventus urbana. Poeta autem eo more egregie usus

est ad suauem narrationem faciendam. *domitant currus*, pro equis iugalibus, vt alibi hi pro illis: noto poetarum more. Mox *spicula*, int. iacula, et epitheton *lenta* ad materiem refer. *laceffunt*, exquisite, pro contendunt, certant: quandoquidem prouocant se et laceffunt, qui pugnant.

170—6 Pici haec regia in arce Laurenti, quae pro curia et templo erat Latinis, diuersa vtique a Latini regia, v. 59sq. descripta. Imitatus locum est Seneca Thyest. v. 641 ad 664: —*vrbe summa*, ἐν πόλει ἀκροτάτῃ, vt ll. 2, 172, h. e. ἐν ἀκρο-

Horrendum filvis et religione parentum.
 Hic sceptrā adcipere, et primos adtollere fascis
 Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
 Hae sacris sedes epulis: hic ariete caeso 175
 Perpetuis soliti patres confidere mensis.
 Quin etiam veterum effigies ex ordine auorum
 Antiqua e cedro; Italusque, paterque Sabinus
 Vitifator, curuam feruans sub imagine falcem,

Satur-

ἀκροπόλει. Circa domum illam lucus erat (v. 172), more veterum in templis, et in principum aedibus. Alterum hoc ex lib. II, 299. 300 de Anchisae domo meminimus. *omen* egregie pro more, cui bonum omen inerat, ut maiorum fortuna sequeretur regem regnum auspiciantem. Auspicia regni a sumtis regni insignibus declarat. *attollere fasces* pro eo, quod sequitur, ut praeferantur nouo regi. 175. 6 multa docte comminisci licet in h. l. interpretando. Sed sequi praestat id, quod simplicissimum est. Est hoc templum pro prytaneo, curia, aut simili aede publica: in qua adeo sacrificia publica habentur. *ariete caeso*, seu quacunque victima, epulae sacrae instituuntur; si publicum sit

sacrificium, confluunt primores gentis, iique epulis excepti sedent, *mensis perpetuis*, h. longa et multum procurrente mensa; ut *perpetuum tergum* et alia.

177 — 182 Italus et Sabinus h. l. inter Latini maiores memorantur post illa, quae v. 45. 49 edixerat poeta, tanquam agnatione iuncti. *Sabinus* Sabinorum gentis, quae Ausonum vetustissima fuit, auctor. *Italus* proprie ad Oenotrios in extrema Italiae parte spectauit: de quibus cf. ad I, 532. Antiquitatis genium exhibet etiam in materia, nam vetustiora signa lignea erant vel fictilia. *Vitifator — falcem*: etsi Saturnus fere cum falce exprimitur, ex sermonis tamen rationibus haud dubie ad Sabinum spectant haec, quem nobis

K k k

poeta

Saturnusque senex, Ianique bifrontis imago, 184
 Vestibulo adstabant: aliique ab origine reges,
 Martiaque ob patriam pugnando volnera passi.
 Multaque praeterea sacris in postibus arma,
 Captiui pendent currus, curvaeque secures,
 Et cristae capitum, et portarum ingentia claustra, 185
 Spiculaque, clipeique, ereptaque rostra carinis.
 Ipse Quirinali lituo, paruaque sedebat

Sub-

poeta ex prisca aliqua eruditione declarat, vinearum colendarum auctorem fuisse; sub signo, forte ad hermae morem in stipitem desinente, *falx*, puta ad amputandas frondes (v. Ouid. Met. XIV, 628. 631 et 649) adiecta; qua specie Siluani herma occurrit. Vocem *vitifator* ex Accio petiit, in cuius fragmentis ap. Macrobi. VI, 5 occurrit: *O Dionyse, pater optime, vitifator, Semela genitus, Euie*, ut bene Vossius legit. *aliique ab origine reges*, h. priici. Molestum est, quod cum Servio ad Aboriginum nomen alludi volunt.

183—6 Haec veterem donariorum et ἀναθημάτων in templis ritum referre, facile intelligitur. Similia loca congeffit Cerda. Sed praestat Statii imitationem cognoscere lib. VII

Theb. 55—9. In eo, quod *rostra* v. 186 subiicit, historiarum fides non est deprecanda; nam nauales pugnas vix fecerunt Latini. Possint naues ἀγερικαὶ in littore oppressae intelligi; sed in poeta haec ἀγρίβειος non desideratur.

187—191 Inter signa veterum heroum Pici inprimis statua conspicua. Erat is e Latini maioribus; ac forte eius statua non infrequens illa aetate occurrerat Virgilio. Forte etiam regiam condidisse dictus erat: sup. 171 *Laurentis regia Pici*. Prisca aliqua grauitas imagini inest; trabeatus est Picus, qui veterum regum erat habitus (cf. Plin. IX, 39 f. 63), quo Romulum quoque conspicuum narrant (*trabeatum Quirinum* vocat Ouidius Met. XIV, 828 et al.), cum lituo (ut adeo augurali

Subcinctus trabea, laeuaque ancile gerebat
 Picus, equum domitor: quem capta cupidine coniunx
 Aurea percussam virga, versumque venenis, 190
 Fecit auem Circe, sparsitque coloribus alas.
 Tali intus templo diuom patriaque Latinus
 Sede sedens Teucros ad sese in tecta vocauit:
 Atque haec ingressis placido prior edidit ore:
 Dicite, Dardanidae, neque enim nescimus et urbem,
 Et genus, auditique aduertitis aequore cursum, (195
 Quid petitis? quae causa rates, aut cuius egentes
 Litus ad Ausonium tot per vada caerula vexit?

Siue

rali scientia clarum fuisse
 necesse sit) et prisco ar-
 morum genere ancili. —
succinctus trabea et lituo,
 nota forma, qua verbum
 binis adaptatur, cum de
 altero tantum proprie di-
 catur: lituo *instructus* sal-
 tem erat vel *insignis, con-*
spicius. Indoctae sunt Gel-
 lii V, 8 et inde repetitae
 a Macrob. VI, 8 argutiae
 de h. l. *Quirinalem lituum*
 ornate dixit, quo Romu-
 lus aliquando usus est, in-
 primis in vrbe condenda:
 augurandi scientia ille ex-
 cellebat. cf. Plutarch. in
 in Romulo p. 31 F. et
 Serv. *Picus equum domi-*
tor: Homericum *ἰππόδα-*
μος. Eius mutationem in
 picum exponit Ouid. Met.
 XIV, 320 sqq. *coniunx* h.

l. amans, vt et alibi vidi-
 mus Ecl. VIII, 18. Nam
 Circe, cum amorem suum
 ab eo spretum vidisset, in
 picum seu picumnum a-
 vem eum mutauit, quae
 prisca Italica inter sacras et
 augurales aues fuit. Mox
 v. 192 *templum* est ipsa illa
 curia inde a v. 170 de-
 scripta.

195 — 211 Simplicitate
 et proprietate commenda-
 bilis oratio, vt altera Illo-
 nei fide et probabilitate
 cum grauitate. *auditique*
aduertitis aequore cursum,
 eleganter pro noti estis.
 Sequentia v. 196 sqq. iis
 similia, quae apud Home-
 rum occurrunt Odyss. γ,
 71 sqq.: ι, 252 sqq., sed
ληστρικῆς mentionem bene
 omisit Maro pro suo aeuo.

Siue errore viae, seu tempestatibus acti,
 (Qualia multa mari nautae patiuntur in alto) 200
 Fluminis intrastris ripas, portuque sedetis;
 Ne fugite hospitium, neue ignorete Latinos
 Saturni gentem, haud vinclo nec legibus aequam,
 Sponte sua veterisque Dei se mori tenentem.
 Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
 Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris (205
 Dardanus Idaeas Phrygiae penetrarit ad urbis,
 Threiciamque Samum, quae nunc Samothracia fertur.
 Hinc illum Corythi Tyrrhena ab sede profectum

Aurea

—200 *qualia multa* sic apud Homer. et alios οἷά τε πολλά. v. 201 ornate, pro: huc peruenistis. *portum* simpl. de appulsus loco et statione accipe. 202. 3 Dicta sunt secundum hos verss. illa Ovidii Met. I, 89 de aurea aetate: *Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo, Sponte sua, sine lege, fidem rectumque colebat. Poena metusque ab-erant.* Itaque Latini iusti nec necessitate vlla nec legibus, sed *tenent se*, continent se, moderate et iuste viuunt, sponte sua et more h. institutis ac moribus a Saturno sancitis. *Ita se tenent*, qui se coercent, intra fines, praescrip-

tum, legem, morem subsistunt. 205 Longo tempore obscurata est fama, ut a paucis senibus adhuc teneatur eius rei memoria. *Auruncos* dixit, tanquam communis cum Aboriginibus stirpis homines. De Dardani ex Tyrrhenia originibus v. sup. ad lib. III, 167 sqq., unde loci huius sententia expeditu facilis est. *his agris*, paullo latius dictum; nam Dardanus ex Corytho seu Cortona Etruriae oriundus ferebatur; *urbes Phrygiae* memorauit; h. e. loca ad incolendum idonea et a Teucro passim inhabitata, sub Idam. nam proprie urbes tum in regione ea nulla

Aurea nunc folio stellantis regia coeli 210

Adcipit; et numero diuorum altaribus addit.

Dixerat. Et dicta Ilioneus sic voce secutus:

Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos

Atra subegit hiems vestris succedere terris,

Nec fidus regione viae litusue fefellit: 215

Consilio hanc omnes animisque volentibus urbem

Adferimur, pulsi regnis, quae maxuma quondam

Extremo veniens Sol adspiciebat Olympo.

Ab Ioue principium generis: Ioue Dardana pubes

Gaudet auo. Rex ipse, Iouis de gente suprema, 220

Troius Aeneas tua nos ad limina misit.

Quanta

lae erant. 210. II *hinc*,
ea hac vrbe ille oriundus
pro deo nunc colitur. —
stellantis ex ἀστέροισι ἔστανος,
quod Homericum est. —
accipit, pro vulgari acce-
pit, adeoque pro habet,
poetico more, et *addit*
eum caelum *numero diuo-
rum altaribus*, h. per alta-
ria, aris in eius honorem
exstructis; vel in altari-
bus, templis.

212—27 Ilioneus etiam
lib. I, 521 ad Didonem
verba facit. 215 *fidus*
pro tempestate, *littus fe-
fellit*, ignoratio littorum
ac terrarum, *regione viae*,
pro simplici: via et naui-
gatione instituenda ac re-
genda. Variauit verba ver-

fus 199: *Siue errore viae
seu tempestatibus acti*. Il-
lud *regio viae* iam ante
Virgilium frequentauit Lu-
cretius lib. II, 249: *sed
nihil omnino recta regione
viai declinare, quis est, qui
possit cernere sese?* item
lib. I, 1040. Et sup. Aen.
II, 737: *et nota excedo re-
gione viarum*. *Adferimur*
pro exiliore: accedimus.
— In sqq. 216 sqq. mul-
tum dignitatis inest et ma-
gnifica oratio, inprimis v.
222 sqq. Troiano bello
per tempestatem adumbra-
to; vnde v. 228 *diluuium*
pro excidio et vastitate.
Iouis f. Dardanus v. II. v,
215. *de gente suprema*. En-
nianum laudatur ex Ann. V

Quanta per Idaeos saevis effusa Mycenis
 Tempestas ierit campos; quibus actus vterque
 Europae atque Asiae fatis concurrerit orbis;
 Audiit, et si quem tellus extrema refuso 225
 Submouet Oceano, et si quem extenta plagarum
 Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
 Diluvio ex illo tot vasta per aequora vecti
 Dis sedem exiguum patriis litusque rogamus
 Innocuum, et cunctis vndamque auramque patentem.
 Non erimus regno indecores: nec vestra feretur (230
 Fama levis, tantum abolefcet gratia facti:
 Nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.

Fata

nomine Purrbus, uti memorant, a stirpe supre o, de prima origine et stirpis exortu a Ioue. quibus fatis pro successu rerum et eventu fatali; et acti h. l. est: vexati, calamitatibus afflicti. 225. 6. 7 ornate, pro omnibus gentibus. si quem summovet — dirimit, simpl. de habitatione in loco longinquo et remoto: et, poetico more, signate extremas terrarum oras ad Oceanum, et ultra Libyae deserta, nominat. — refusum Oceanum, qui de aestu et recessu maris proprie dicitur, accipies simpliciter diffusum late et extentum. Sunt enim tellus extrema refuso Oceano

fines terrarum, quos ambit Oceanus, qui etiam Homero ἀφ' ὅσσης Ὀκεανὸς Il. 6, 399 et al. quatenus amnis instar terrarum orbem includit. plaga solis iniqui, zona torrida, nimis magno, infesto solis aestu, extenta, propter camporum arenas, in medio quatuor plagarum.

228. 9. 30 sqq. Magna suauitas in extenuatione eius, quod petunt (*pia et verecunda petitio* bene ait Seruius), tum in sui commendatione modesta ac graui. *Dis patriis* ex religione Penatium praeclare facit initium ad mouendos animos. *feretur* pro tenui voc. erit. *Troiam, magna*

Fata per Aeneae iuro, dextramque potentem,
 Siue fide, seu quis bello est expertus et armis; 235
 Multi nos populi, multae (ne temne, quod ultro
 Praeferimus manibus vittas ac verba precantia)
 Et petiere sibi et voluere adiungere gentes.
 Sed nos fata deum vestras exquirere terras
 Imperiis egere suis. Hinc Dardanus ortus 240
 Huc repetit, iussisque ingentibus vrguet Apollo
 Tyrrhenum ad Thybrim et fontis vada sacra Numici.

Dat

magna cum vi, pro Troianis, vt toties *Troiam, Ilium, in Italiam inferri* vidimus. In v. 235 *Fides* ad foedera spectat, in quibus seruandis et exsequendis constantia et strenuo fortique animo ac manu opus est. Simile saltem est, quod Cicero VII ad Div. 5 *manum tuam istam* (ad Caesarem scripta epistola) *et victoria et fide praestantem* dixit. 237 Laudant omnes notum illud ex Il. α, 14: *Στέμνεται ἔχων ἐν χερσίν*. De re cf. sup. v. 154. 240 *imperia deorum* sunt monita, vt iam alibi vidimus, vt mox *iussa*. *Huc repetit* ad Dardanum referunt Intpp. post Turnebum: in hanc nos terram, vnde orti sumus, reuocat Dardanus et quasi vindicat; neque aliter Do-

natus. Atqui hoc durum est, si quid video, ne dicam putidum. Multo deterior Seruii ratio, vt Dardanus nunc Aeneas sit. Saltem Apollo is esse debet, qui *repetit* Troianos *huc*, in hanc terram retrahit, reuocat, Italiam repetere iubet, et vrguet ad Tiberim, h. retrahit, adire iubet; adeoque interpungendum: *Hinc Dardanus ortus; Huc repetit iussisque i. vrguet A.* Sed locum laborare suspicor. Numicium a fonte iterum (v. ad 150) designat, vt poeta, et quoniam Lavinium vrbs ad eum locum condenda est. Pone porro, vt poeta, fluuium ad designandam terram. Nota ratio; sed in Numicii, tanquam sacri fluminis, notione religio aliqua inest.

Dat tibi praeterea Fortunae parua prioris
 Munera, reliquias Troia ex ardente receptas.
 Hoc pater Anchises auro libabat ad aras : 245
 Hoc Priami gestamen erat, quum iura vocatis
 More daret populis; sceptrumque, facerque tiaras,
 Iliadumque labor vestes.

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
 Obtutu tenet ora, soloque immobilis haeret, 250
 Intentos voluens oculos. Nec purpura regem
 Picta mouet, nec sceptrum mouent Priameia tantum,

Quan-

243—9 *Dat* quis? Aeneas ex v. 221. Dona commendat iterum a personis, quod alibi vidimus poetam decere. cf. l. 647 sqq. — 245 craterem vel pateram designat. Virtutem habet oratio, quod tanquam dramatice res repraesentatur, non facta narratur. *Hoc Priami gestamen erat*: cum his verbis sceptrum tradere putandus est, quod proprie inter gestamina est; nam Seruium diadema interpretantem quis audiat? mox tamen adiunxit alia, quae proprie gestari non dicuntur, sed ornant tamen, *tiaram* et *vestes* pictas. Summam subtilitatem in his sequi poeta noluit. *iura d.* v. sup. l. 507. Ius dicere praecipuum munus veterum re-

gum fuisse notum est; itaque ab hoc munere eorum dignitas declarari solet. Sedent autem ius dicturi cum sceptro; res ex Homero satis obuia. *tiaras* improprie, nempe Phrygum pileus, quem aliis locis *mitram* dixit v. sup. IV, 216. cf. inf. IX, 616. *sacer* tantum ad venerationem Priami valere videtur, ut augustum significet ornatum. *Vestes* autem sunt *Phrygiae* vulgo dictae, a Troianis mulieribus acupictae, ἔργα γυναικῶν. Mox eadem *purpura picta*.

249—258 In primo versu Il. γ, 217 de Vlysse verba faciente expressum esse volunt; nimis docte. Communis is est oris habitus eorum, qui stant vel sedent cogitabundi. Ita inf. v. 291.

Quantum in connubio natae thalamoque moratur:
 Et veteris Fauni voluit sub pectore sortem.
 Hunc illum fatis externa ab sede profectum 255
 Portendi generum, paribusque in regna vocari
 Auspiciis; huic progeniem virtute futuram
 Egregiam, et totum quae viribus occupet orbem.
 Tandem laetus ait: DI nostra incepta secudent,
 Auguriumque suum. Dabitur, Troiane, quod optas.
 Munera nec sperno. Non vobis, rege Latino, (260
 Diuitis vber agri Troiaeue opulencia deerit.
 Ipse modo Aeneas, nostri si tanta cupido est,
 Si iungi hospitio properat, sociusue vocari,
 Adueniat; voltus neue exhorrescat amicos. 265
 Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
 Vos contra regi mea nunc mandata referte.
 Est mihi nata, viro gentis quam iungere nostrae,
 Non patrio ex adyto fortes, non plurima coelo
 Monstra sinunt: generos externis adfore ab oris, 270

Hoc

v. 291. cf. sup. I, 226. 8. *Fauni sortem* v. sup. v. 95
 sqq. *paribus auspiciis*,
 communicato regno. vide
 inf. XII, 190. 1. Sic IV,
 102: *Communem hunc er-*
go populum paribusque re-
gamus Auspiciis. 258
quae viribus h. fortitudine
 et virtute bellica, aut pro
 imperio, vt sit βλῆφιν Ho-
 mericum.

259-67 *Augurium suum*
 h. sortem, Fauni oracu-

lum. *M. nec sperno*, pro:
 lubens accipio. *uber agri*
 v. sup. Aen. I, 531. 266
pacis, foederis, et tyranni
 regis, vtrumque docte di-
 xit, vt poeta.

268-73 Heroicae vitae
 mores ita ferre, vt viro-
 rum fortium nuptias orent
 aut filiae aut patres, iam
 Seruius notauit. Exem-
 plum illustre Alcinoi O-
 dyss. 4, 311 sqq. *plurima*
coelo monstra, ostenta diui-

Kkk 5

nitus

Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
 Nomen in astra ferant. Hunc illum poscere fata
 Et reor, et, si quid veri mens augurat, opto.
 Haec effatus, equos numero pater eligit omni.
 Stabant ter centum nitidi in praesepibus altis. 275
 Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
 Instratos ostro alipedes pictisque tapetis.
 Aurea pectoribus demissa monilia pendent.
 Tecti auro, fuluum mandunt sub dentibus aurum.
 Absenti Aeneae currum geminosque iugalis, 280
 Semine ab aetherio, spirantis naribus ignem,
 Illorum de gente, patri quos daedala Circe
 Subposita de matre nothos furata creauit.

Talibus

nitus missa. 271 *Hoc Latio restare*, Latinos manere hanc fortunam, ut gener filiae meae aduena sit. — 273 *Et reor, et opto, si quid veri mens augurat*. In hoc contextu *opto* nihil aliud esse potest, quam: eligo, amplector, generum probo, quia eum fato esse destinatum auguror.

276 — 85 *ordine*, deinceps, omnibus et singulis; nihil amplius. cf. v. 139. *ostro pictisque tapetis* h. vestibus stragulis purpureis auro intextis vel acupictis: vnde mox *tecti auro*. *Monilia* non tam ex vnionibus ac gemmis, quam omnino torques aurei vel

phalerae intelligendae. Neque Orientis factum in hoc adoptasse putandus est poeta; verius ex antiquae Italiae vel Etruriae luxu rempetiit. Nam monilium et torquium omnino inter Etruscos frequentissimum vsum fuisse docent Etrusca monumenta. Mox *aurum sub dentibus* quis non videt esse frena? 280 sqq. Aeneae mittit equos, quorum genus adumbratum est ex ll. 6, 265 sqq., ubi equis a Ioue Troi donatis Anchises submiserat equas; nunc Circe, ingeniosa Solis filia, cui in fabulis Italicis proprius aliquis locus est, vni equorum patris submi-

Talibus Aeneadae donis dictisque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant. 285

Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
Saeua Iouis coniunx, aurasque inuecta tenebat:
Et laetum Aeneam classemque ex aethere longo
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
Moliri iam tecta videt, iam fidere terrae: 290
Deferuisse rates. Stetit acri fixa dolore.

Tum, quassans caput, haec effundit pectore dicta:
Heu stirpem inuisam, et fatis contraria nostris

Fata

submisit mortalem equam,
hinc *nothos furata creauit*,
hoc est, furtim suscepit
progeniem. Nihil autem
in poetarum fabulis nobi-
lius est Solis equis.

286 sqq. Noua *περιπέ-
ταια* et rerum conuersio in-
expectata, cum iam, sedi-
bus in Italia captis, ad
euentum perducta vide-
rentur Troianorum fata.
Iterum Iunonis odio et ira
vititur, etsi in toto loco
ante oculos fuit Neptunus
Odyss. ε, 282 sqq. Faten-
dum quoque multum simi-
litudinis huic Iunonis ora-
tioni esse cum illa lib. I,
36 sqq. A Pachyno usque
Siciliae promontorio pro-
spicit Latium; scilicet su-
pra illa loca in aeris regio-
ne inuecta, non monti in-
sistens. Iter autem facere

putanda Argis versus Car-
thaginem. Permutant e-
nim dii loca, quae amant.
Paullo difficilior prospec-
tus Neptuni videtur apud
Homerum l. c., qui ex So-
lymis montibus Pisidiae
Vlysssem versus Phaeacum
insulam nauigantem con-
spicit; sed in aere subli-
mis ferri putandus ab Ae-
thiopibus versus Orientem
redux. Mox v. 291 *fixa
dolore*, transfixa, iungen-
dum puto, ex Homericō:
ὀδύνησι πεπαισμένος. vt vul-
go *dolor infixus animo* di-
citur. Ceterum in his deo-
rum iratorum tacitis cogi-
tationibus valde sibi pla-
cent Maronis exemplo ce-
teri poetae. Sic Ouidius
v. c. Met. IV, 422 sqq.

293 sqq. Nolim poetae
nimis argutam dictionem
defen-

Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,
 Num capti potuere capi? num incensa cremavit 295
 Troia viros? medias acies, mediosque per ignes
 Inuenere viam. At, credo, mea numina tandem
 Fessa iacent, odiis aut exsaturata quieui --
 Quin etiam patria excussos infesta per vndas
 Ausa sequi, et profugis toto me obponere ponto; 300
 Absumtae in Teucros vires coelique marisque.
 Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
 Profuit? optato conduntur Thybridis alueo,
 Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem

Inma-

defendendam suscipere; multo minus ea placet in dea irata. Ferrem illud: *fata contraria fatis nostris* h. ei, quod fatale est a me constitui ex animi voluntate et nouari in Troianorum fortunis posse; cf. inf. IX, 133. 6. 7; sed, quod sequitur, *num occumbere, num capti potuere capi, num incensa cremavit Troia viros?* luxuriantis sunt ingenii; etsi reprehensio haec hactenus retractanda est, quod veritas tamen sua sententiae subest. Exemplis alii, ut Cerda, defensionem parant, primo loco Ennii, quem expressit Maro, ut iam Macrobius VI, 1 monuit: *Quae neque Dardaneis campeis potuere perire, Nec, cum capta, capi;*

nec, cum combusta, cremari. Ferrem et in Marone, si ipse poeta haec pronuntiaret, non dea irata. Sed in ceteris, si recte Virgilium noui, tragicorum, imprimis Euripidis, rhetoricos spiritus aemulatus est.

297 — 303 At forte taedio victa vel odiis expletis a persequendis Troianis destitisse videri possum. Immo vero etiam a patria digressos omnibus modis vexavi (299. 300. 1). Cuncta tamen, quae tentavi, nihil profuerunt; Italiam nihilominus tenent (302. 3. 4). Nunc orationem, moneo, poeticam excutias.

304 — 9 cf. lib. I, 39 — 49 non fatis variata re (v. paullo ante ad v. 286). Vtroque loco ad maiores iras

Inmanem Lapithum valuit: concessit in iras 305

Ipse deum antiquam genitor Calydonia Dianae:

Quod scelus aut Lapithas tantum, aut Calydonia merentem?

Ast ego magna Iouis coniunx nil linquere inausum

Quae potui infelix, quae memet in omnia verti,

Vincor ab Aenea. Quod si mea numina non sunt 310

Magna satis; dubitem haud equidem inplorare quod
vsquam est.

Flectere si nequeo Superos, Acheronta mouebo.

Non

iras se exacuit Iuno exemplis aliorum deorum, qui idem felicius ausi sint, propositis. De Lapithis obscurior est fabula, exposita h. l. a Seruio; cf. Lucret. ad Stat. Theb. II, 563 verbo: Mars in Pirithoi sacris inter ceteros deos solus praeteritus in Lapithas exarsit et furorem immisit, quo illi cum Centauris infestis armis concurrerunt. Similis sed magis nota est fabula de Dianae ira, cum Oeneu ea sola omissa ceteris diis omnibus primitias sacrificasset; hinc immissus aper Calydonius, ortaue super eius exuuiis contentione, Pleuronii Calydonem oppugnarunt. Locus classicus II. 1, 529 sqq. et Schol. ad 525. Nostri Maronis vestigiis institit

Statius VII Theb. 203. 4. 5. *concessit in iras*, ad poenam et vindictam. 307 pro

vulgari: Quo tamen scelere aut Lapithae aut Calydonii tantam poenam meruerant? Scilicet *poenam scelere merere* ad exquisitiorem formam reuocatum est: *scelus merere*; vt sup. II, 229 *scelus expendisse merentem*.

308—319 *quae potui*, h. sustinui, semel in eum locum me demisi, vt omnia auderem. Haerent Intpp., sed *posse* et alibi obuium hoc sensu. Supra v. 300 idem, *Ausa s.* v. 312 ex Aeschyli Supplic. 160. 68 petitum voluit post Guelium Abresch. V. Cl. lib. III Animaduers. in Aeschyl. p. 145. Certe sententiae similitudo quaedam occur-

Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
 Atque inmota manet fatis Lauinia coniunx:
 At trahere, atque moras tantis licet addere rebus; 315
 At licet amborum populos exscindere regum.
 Hac gener atque focer coëant mercede suorum.
 Sanguine Troiano et Rutulo dotabere, virgo:
 Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
 Cisseis praegnans ignis enixa iugalis: 320
 Quin idem Veneri partus suus, et Paris alter,
 Funestaeque iterum recidiua in Pergama taedae.

Haec

occurrit. Etsi displicet forte animi impotentia in dea ad tam humilia consilia progressa, in verbis tamen multum virium et δεινότητος, inprimis v. 317. 8. 9, est. *immota manet fatis coniunx* exquisitius pro: manent immota fata de Lauinia ab Aenea coniuge ducenda, vt lib. I, 257: *manent immota tuorum Fata tibi.* 317 *merces* pro malo et pernicië, etiam alibi frequentatum. *coeant* est coniungantur foedere et matrimonio Aeneae et Lauinae. In v. 318 Euripidem expressum putant Hippol. 550. Est saltem similitudo aliqua. *Bellona pronuba.* Grauius dictum, si e Iunonis persona proferri memineris. nam proprie *Iuno pronuba* est. v. c. Iup. IV, 166.

319 — 322 Docta et cum arte elaborata oratio. Non tummodo Hecuba, Cissei f., *praegnans face*, cum facem vtero gerere somniaret (cf. inf. X, 704. 5 et versus ap. Cic. de Div. I, 21), *enixa est ignes iugales*, conjugales, peperit matrimonio filium, qui Asiae incendium erat futurus; verum simili modo facem edidisse partu credenda erit Veneri; similis ignis erit Veneri filius suus, Aeneas (exquisitius: *quin idem Veneri partus suus*), et erit ille *alter Paris*, et erunt *iterum funestae taedae in Pergama recidiua*, h. e. noua haec Troia, seu restituta Troianorum fortuna, iterum experietur tanquam alterum Iliacum excidium. *recidiua P.* cf. ad IV, 344. Multum tragici ipiri-

Haec ubi dicta dedit, terras horrenda petiuit:
Luctificam Alecto Dirarum ab sede sororum

Infer-

spiritus huic loco inest. Versus 318 sententiam similibus Tragicorum locis illustrat Guellius.

323 sqq. Sequitur locus de Alecto, Furiarum una, ex inferis excitata a Iunone, et Amatae, Latini uxori, mox Latinis quoque matribus familias, tum Turno, Teucris quoque et Aboriginibus immissa, egregie quidem ille tractatus et ornatus, Iuuenalis quoque iudicio VII, 66 sq. commendatus; in quo tamen inuenti subtilitatem vel sollertiam non adeo magnam video. Excogitatu certe facillimum videtur, odiis et inimicitiis ex ipsa re natis, Furiis hoc negotium dare, ut tumultus et bellum excitetur. Poetae tamen ea in hoc contigit felicitas, quod non in allegoricis personis ipsi fuit acquiescendum. Sunt enim Furiae ex poetica ac mythica doctrina verae Deae apud inferos collocatae, ut supra vidimus VI, 280 immissae Oresti et Herculi. *Λύσσα* Herculi a Iunone immissam in scenam protulit Euripides Herc.

fur. 822 sqq. Ceterum invento hoc etsi per se exili et ieiuno certatim vti sunt poetae sequiores. Sic Ouid. IV Met. 422 sqq. (quo comparato Virgilii sapientiam intelligas. nam hic rerum summam persequi contentus *terras*, inquit, *petiuit* et *ciet*; at apud illum ipsa Iuno descendit ad inferos et euocat Furias, ut Athamantem in furorem coniiciant) Statius I Theb. 88 sqq.: Silius II, 526 sqq. Nonnum lib. XXXI et Claudian. in Rufin. I, 25 sqq. excitat Cerda. Partem loci in Laii umbram transtulit Statius Theb. II, 94 sqq. Semina prima rei sunt apud Homer. II. 1, 565. 7. 8. in ceteris Eris Homerica exemplo esse potuit.

323-9 *horrenda*, ut *saeua*, pro *irata*. 327. 8 Habes similia Aeschyli verba Eumen. 69. 70, ubi post alia tandem de Furiis: *Μήματα' ἀνδρῶν καὶ θεῶν Ὀλυμπίων*. cf. ibid. v. 190 ad 7 et 414. 5. Sed Maro Alecto ad Martis Homericæ exemplum adumbrasse videtur. II. 1, 890 sq. *Ἐχθιστοὶ δὲ μοι ἐστὶ θεῶν, οἳ Ὀλύμπου*

Infernisque ciet tenebris: cui tristia bella, 325
 Iraeque, insidiaeque, et crimina noxia cordi.
 Odit et ipse pater Pluton, odere sorores
 Tartareae monstrum: tot sese vertit in ora,
 Tam saevae facies, tot pullulat atra colubris.

Quam

ἀνυμνον ἔχουσιν· Αἰεὶ γάρ τοι
 ἔρις τε φίλη, πολέμοι τε μά-
 χη τε. etsi rem variauit
 feliciter. Quid enim Fu-
 riae faciem horribilem et
 abominandam grauius de-
 clarare possit, quam: ipsi
 patri ipsisque sororibus
 eam detestabilem haberi.
 Sed er locum in Ennio
 fuisse coniectare licet, huic
 non dissimilem, vnde frag-
 mentum a Probo et a Var-
 rone seruatum est: (Enn.
 Frag. p. 120 sq.) *Corpore
 Tartarino* (horrendo, ter-
 ribili, et Festus interpre-
 tatur) *prognata paluda* (pa-
 ludata; etsi Probi lectio
palude praestare videtur)
virago. Pergit, ei par ni-
 hil esse in tota rerum na-
 tura. Imitationem Lucani
 vide lib. X, 645 sqq. *tot
 sese vertit in ora*, ad decla-
 rationem τὸ *monstrum* per-
 tinere putandum. Nec vul-
 tus mutationes, pro vario
 mentis habitu ac sensu;
 nam id nimis tenue foret;
 nec in varias species et fi-
 guras mutatum os velim

intelligere; (nam id Fu-
 riis non praecipua aliqua
 ratione solenne est; etsi
 nouas formas assumere Fu-
 rias dubitari nequit; quod
 in h. l. quoque Alecto fa-
 cit inf. v. 415, vbi Turnum
 adit, *in vultus sese trans-
 format aniles etc. Fit Cha-
 lybe*. Et similem formae
 mutationem videbis ap.
 Claudian. in Ruf. I, 134
 etc. et Silium II, 553 sq.)
 Sed *in tot ora*, int. tot
 horrendos vultus, terribi-
 les ac minaces oris habi-
 tus, ex eo quod subiici-
 tur: *Tam dirae facies*. Sae-
 pe enim sic epitheta ex
 seqq. retrahenda sunt ad
 priora. Solent scilicet E-
 rinnyes varias oris species
 et vultus ad terrendum
 idoneos sumere, vt inf. v.
 447 cum Turnus obtem-
 perare nollet. In hunc
 sensum αἰολομόρφος eas di-
 ci arbitror apud Orpheum
 H. LXVIII, 8. Nec diuer-
 sum est, quod Ge. III, 553
 Tisiphone — *Inque dies au-
 dum surgens caput altius
 effert*.

Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur: 330
 Hunc mihi da proprium, virgo fata Nocte, laborem
 Hanc operam, ne noster honos infractaue cedat
 Fama loco: neu connubiis ambire Latinum
 Aeneadae possint, Italosue obsidere finis.
 Tu potes vnanimos armare in proelia fratres, 335
 Atque odiis versare domos: tu verbera tectis
 Funereasque inferre faces: tibi nomina mille,
 Mille nocendi artes. Fecundum concute pectus,
 Disiice compositam pacem, fere crimina belli:
 Arma velit, poscatque simul, rapiatque iuventus. 340

Exin

*effert. Pluton pater. Sen-
 sit cum Orpheo eod. l. 'Αΐ-
 δεω χθόνιαι, φοβερά κέραι.*

330—340 *acuit*, cum di-
 lectu, pro alloquitur, hor-
 tatur. *virgo fata Nocte*
cf. VI, 250. Eumenides
ἀεὶ παρθένης esse nota res.
Hunc mihi da proprium pro
 vulgari: singulare hoc mi-
 hi praesta, mea gratia sus-
 cipe. *infracta cedat loco*,
 cumulate, pro infringatur,
 labefactetur, conuellatur;
 hocque vulgarius diceret:
 ne ego vincar. *connubiis*
ambire Latinum, docte,
 translatum ad focerum,
 quod puellae debebatur.
 Prohibe, ne Aeneas ma-
 trimonio iungatur Lau-
 niae. Aliena a sermonis
 genio videtur interpretum

illa ratio, ut *ambire* sit cir-
 cumuenire. *versare* ali-
 ter hoc loco dictum quam
 sup. II, 63. Nunc est ex-
 agitare, vexare. 336 tu
 in ipsis aedium penetra-
 libus flagris et facibus in-
 sequeris sceleratos. Hoc
 est *inferre verbera* (pro
 flagris, quod perpetuum
 poetis, etiam de Furiis ut
 et inf. 451) *et faces tec-*
tis. tibi nomina mille,
πολυώνυμος. Deorum po-
 testates, vires, proprieta-
 tes, facta, per *nomina* de-
 clarari, nunc nota res est.
 — 339 *Disiicere* fortius
 quam dirimere, rumpere;
 et *crimina* quam caussae.
 Et paullo ante *concute te*,
 fere ut apud Aristoph. Nub.
 701: Πάντα τρέπον τε σάυ-
 τόν

Exin Gorgoneis Aleſto infecta venenis
 Principio Latium et Laurentis tecta tyranni
 Cella petit, tacitumque obſedit limen Amatae:
 Quam ſuper aduentu Teucrum Turnique hymenaeis
 Femineae ardentem curaeque iraeque coquebant.
 Huic dea caeruleis vnum de crinibus anguem (345

Conſi-

τὸν Ἐργόβει πικρῶσας. Ductum ab eo loquendi vſu, cum mouetur, verſatur, agitur animus et cogitatio.

341 Omnes hoc poetas ſequi videas, vt mandatis datis, inprimis a potentiore, non verba ſed ipſa res ſtatim ſubiiciatur. Et merito; quis dubitet? In Virgilio igitur hoc nihil magnum. *Gorgoneis A. infecta venenis* accipiunt ſic, vt venena ſecum afferat; quomodo apud Ouidium in ſimili loco Met. IV, 499: *Attulerat ſecum liquidi quoque monſtra veneni* etc. Sed ſic *infecta* parum placere poteſt, et in noſtro loco venenorum nullus vſus vſquam comparet; At v. 346 anguem illa de capite detractum immittit Amatae. Scilicet ex poetica ratione *venena* pro ſerpentibus dicta, quibus Furia comas habet implexas; cum ſemel *venena* poſuiſ-

ſet, *infecta* quoque bene dicebat. Nihil igitur amplius cogitandum, quam: Exin Aleſto, quae caput anguibus horridum habet, petit etc. *Gorgonei* angues, quales Medusae caput cingunt. 343 *tacitum* linen, aut pro tacite obſedit, vt Seruius, aut quatenus de matris familias cubiculo agitur in ſecretiore domus parte. Cerda ad curas retulit; ſc. vt *tacita* ſit Amata. 344. 5 Proprie dicimur *coquere iram pectore*, vt πένθειν, ſic Silius II, 327: *impatiens aſperque coquebat Iam dudum immites iras*, vbi v. Drakenb.; tum vero exquiſite ipſa *ira* dicitur *coquere nos* vel *pectus noſtrum*, h. agitare, vexare. Haec ratio iam Ennio frequentata in noto illo apud Ciceronem verſu: *curam — Quae nunc te coquit et verſat ſub pectore fixa.* — 346 *Huic*, in hanc, — mox

349 lae-

Coniicit, inque sinum praecordia ad intima subdit:
 Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
 Ille, inter vestis et laeuia pectora labfus,
 Voluitur ad tactu nullo, fallitque furentem, 350
 Vipeream inspirans animam. Fit tortile collo
 Aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae,
 Innectitque comas, et membris lubricus errat.
 Ac dum prima lues vdo sublabfa veneno
 Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem; 355
 Necdum animus toto percepit pectore flammam:
 Mollius, et solito matrum de more, locuta est;

Multa

349 *laeuia*, epitheton egregie delectum, vt serpentis lubricum lapsum adiuuet. — *fallitque furentem*, latet eam dum voluitur. Bene Serv. *sine accipientis sensu*. Nisi malis iungere: *fallit inspirans*, ἐλαθεν εἰσπνέσσει. Afflare autem putandus est serpens halitu venenato pectus reginae, circa quod errat, nondum illapsus, vt e seqq. patet. Illa v. 351—3 *Fit tortile collo* etc. nescio an pro epica dignitate nimis ingeniosa sint. Ouidio forte ea condones. Is tamen, cum superiora ad verbum fere expressisset (Met. IV, 485. 489—99), haec intacta reliquit. — *taenia vittae*; proprie h. l. oras et vincula vittarum

vel fasciarum dependentia *taenias* dixit, tortiles et serpentibus similes.

354—7 *lues*, vt *tabes*, *famines*, pro veneno, h. l. est halitus ille venenatus, vnde *lues vdo veneno*, quo afflatum Amatae pectus. Ornat epitheton *vdum*, a natura rei tractum; nihil aliud. Ouidius modo non dissimili *scorpium nigri madidum sudore veneni* dixit II Met. 198, non quasi exsudare eum venenum crediderit; sed *sudor veneni* poetae est elegantior ratio pro veneno; *madidus* autem omnino ad profluentem oris saniem spectat. Insinuat ille se in praecordia et animum: *Pertentat s. ossibus implicat ignem*,
 Lll 2

Multa super nata lacrimans Phrygiisque hymenaeis:
 Exsulibusne datur ducenda Lauinia Teucris,
 O genitor? nec te miseret nataeque tuique? 360
 Nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet
 Perfidus, alta petens abducta virgine, praedo?
 At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor,
 Ledaeamque Helenam Troianas vexit ad vrbes.
 Quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuorum, 365
 Et consanguineo toties data dextera Turno?
 Si gener externa petitur de gente Latinis,
 Idque sedet, Faunique premunt te iussa parentis:
 Omnem equidem sceptris terram, quae libera nostris
 Dissidet, externam reor, et sic dicere Diuos. 370

Et

ignem, quatenus flamma circumvoluitur; eadem vulgari oratione ambire et involuere rem dicitur.

359 – 372 Oratio benemorata et argumentis instructa probabilibus et gravibus sed breviter enumeratis. Cum primis vers. locum Euripidis (Supplic. 219 sqq.) comparat Cerda. *Exsulibus T.* gravius quam Teucro, ut sup. 98: *Externi veniunt generi* et alia. Quantam vim habent illa: *nec matris m. Perfidus — praedo.* 362 *At non sic;* ut vulgo: quasi non simili modo Paris etc. *penetrat;* praeterita res in

praefens adduci potest, imprimis a poeta. Hinc enallage illa, quam vocant, propenetrauit. In v. 365. 6 epithetorum bonus est dilectus factus. *consanguineo;* filius enim est Veniliae, sororis Amatae. — 367 sqq. Callide eleuat id, quod tantam ad mariti animum vim habebat, Fauni oraculum, dum id non minus ad Turnum referri posse ait; esse enim externos habendos omnes, qui non Latini regno subsint. Tum vero Turnum originem quoque habere a gente peregrina, et extra Italiam agente, ab Argiuis.

— me—

Et Turno, si prima domus repetatur origo,
 Inachus Acrisiusque patres, mediaeque Mycenae.
 His vbi nequidquam dictis experta, Latinum
 Contra stare videt, penitusque in viscera labsum
 Serpentis furiale malum, totamque pererrat; 375
 Tum vero infelix, ingentibus excita monst'ris,
 Inmensam sine more furit lymphata per urbem:
 Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
 Quem pueri magno in gyro vacua atria circum

Inten-

— *mediae M.* accipiendum
 ut in illo: Ex media Grae-
 cia eius stirps ducta est.
 Dedit autem hoc poeta seu
 famae seu ingenio, ut Tur-
 ni originem a Danae, Per-
 sei matre, peteret, quae,
 cum iram patris Acrisii me-
 tueret, naui in Italiam est
 delata ibique Ardeam con-
 didit, cf. inf. 409 sq.; con-
 tra quam vulgaris inter
 Graecos fabula ferebat,
 qua in arcam cum puero
 inclusa mari ad insulam Se-
 riphum enata esse narrata est.

373—7 Tentato ita La-
 tini animo, cum eum videt
contra stare (pro vulgari:
 resistere), cumque vene-
 num (docte: *serpentis fu-
 riale malum*) interea in in-
 tima Amatae praecordia
 penetrat etc. 376 *mon-
 stra* sunt terrores et phan-
 tasmata furientis animo ob-

iecta. 377 *sine more*, sine
 modo ac lege, adeoque
 ἀκόσμως, ἀπρεπῶς (cf. ad V,
 694: adde Burm. ad Ouid.
 I, A. A. 119) discurrit per
 totam urbem. — Locum
 hunc ante oculos habuit
 Statius IV Theb. 378 sq.

378—84 Lineas ornatif-
 simi loci in Il. ξ, 413 in-
 venire sibi videntur viri
 docti, sed ibi Ajax rotat
 faxum ὡς σφ' ἄμβρον. Turbo
 lignum illud conoides, quo
 pueri ludunt, diuersum a
 trocho (qui aeneus vel al-
 terius materiae circulus est,
 quod viri docti docuerunt),
 est ῥόμβος vel βέμβιξ ex E-
 pigr. I Callimachi notus;
 vbi et ὑπὸ πλεγγῆσι θοῶς
 βέμβικας ἔχοντες Ἐσρεφον,
 ut h. l. *torto sub verbere*,
 flagello, mox *habena*. —
vacua circum atria, ornatæ,
 ante domum. Callimach.

Intenti ludo exercent: ille actus habena 380
 Curuatis fertur spatiis: stupet inscia supra
 Inpubesque manus, mirata volubile buxum:
 Dant animos plagae. Non cursu segnior illo
 Per medias vrbs agitur populosque feroces.
 Quin etiam in filuas, simulato numine Bacchi, 385
 Maius adorta nefas, maioremque orsa furorem,
 Euolat, et natam frondosis montibus abdit;
 Quo thalamum eripiat Teucris, taedasque moretur:
 Eue Bacche, fremens, solum te virgine dignum,

Voci-

ἐν γελῶν ἐν τριόδῳ. exer-
cent, agunt, versant. tur-
bini dant animos (concita-
tiolem motum) plagae,
verbera ingeminata. Ad
pueros minus bene hoc
referas. Verum est, eo-
rum animos incendi ipso
ludo: Sed hic de motu
turbini agitur. Compa-
ratio ex Tibullo nota est
lib. I, 3: Namque agor, ut
per plana citus sola verberare
turbo, Quem celer adsueta
versat ab arte puer. Sed,
ne res ex puerorum lusi-
bus ducta epicae dignitati
detraheret, partim tracta-
tione et dictionis grauita-
te effecit Maro, partim ab
ipso lectore cauendum est,
ne fordidam nostram in
triuiis pubem cogitet, sed
ex prisca vita ingenuae iu-

ventutis certamina et lu-
 dos. Versatur autem com-
 parationis vis in discursu
 rhombi.

385 sqq. Praeclarus lo-
 cus est, qui sequitur; sed,
 vt eius praestantiam sen-
 tias, sacrorum Bacchico-
 rum ritus, a nostris sensi-
 bus tam alieni, notitia
 aliqua, ex Euripidis v. c.
 Bacchis, imbutum habere
 animum necesse est. Inter
 eos homines, qui orgia
 Bacchi frequentabant, fa-
 cile hoc in animum venire
 debuit feminae, vt irae
 furore acta, cum inuiso
 genere subducere vellet
 filiam, Bacchico se teneri
 furore simularet, quo filiam
 iisdem sacris initiaret adeo-
 que in filuas abduceret. E-
 iusmodi furoris Bacchici,
 qui

Vociferans: etenim mollis tibi sumere thyrsos, 390
 Te lustrare choros, sacrum tibi pascere crinem.
 Fama volat: Furiisque adcensas pectore matres
 Idem omnis simul ardor agit, noua quaerere tecta.
 Deferuere domos: ventis dant colla comasque.
 Ast aliae tremulis vlulatibus aethera complent, 395
 Pampineasque gerunt incinctae pellibus hastas.
 Ipsa inter medias flagrantem feruida pinum

Susti-

qui totam interdum ciuitatem inuasit, exempla in vetere historia occurrere meminimus plura. 390.

1 *Etenim m.*, non ignota forma, docta tamen et variandae orationi commoda. Certe quidem tibi, in tuum honorem, Bacche, ait illa filiam Bacchicis orgiis se initiare (Seruius infinitum pro indicatiuo positum esse volebat: ita esset infinitiuus narrationum:). Hoc extulit per attributa Baccharum: — *lustrare choros* ait illa *te*, o Bacche, h. choreas duci circa te medium stantem, s. circa te choragum: quem sequuntur ii, qui chorum celebrant. Sed melior lectio est *choro*. *pascere crinem*.

In sacris Bacchicis comam promissam et solutam haberi et iactari solitam notum est. cf. inf. 394. 403 (Laudat ex Catulli Galli-

ambo locum Cerda: *Tibi spargimus capillum, Tibi verticem rotamus*. Sed is est Mureti Galliambus, in eius Catullo p. 86, quod idem carmen pro Catulli foetu habuit Guellius ad Ge. II, 392). Rarius occurrit, quod comam quoque Baccho alunt Bacchae; sed Euripidis versum iam alii laudarunt: *Ἰερός δ' πλόκαμος, τῷ θεῷ τ' αὐτὸν τρέφω* (Bacch. 493 cf. Barneï. ad v. 150). Perperam Intpp. multa hic commemorant de more vulgari comam alendi. 392 sq. Idem furor Bacchicus ceteras Latinas matronas inuadit. — *noua tecta*, siluarum recessus. 396 *pellibus*. Pelles sunt nebrides. Hastas *pampineas*, pampinis tectas, vt bene Serv. monet; thyrsos (cf. Ecl. V, 31), qui hinc *molles* dicti supra v. 390, et *pinum*, facem pineam,

Sustinet, ac natae Turnique canit hymenaeos,
 Sanguineam torquens aciem: toruomque repente
 Clamat: Io matres, audite, vbi quaeque, Latinae: 400
 Si qua piis animis manet infelicis Amatae
 Gratia, si iuris materni cura remordet;
 Soluite crinalis vittas, capite orgia mecum.

Talem inter filuas, inter deserta ferarum,
 Reginam Alecto stimulis agit vndique Bacchi. 405
 Postquam visa satis primos acuisse furores,
 Consiliumque omnemque domum vertisse Latini:
 Protenus hinc fuscis tristis Dea tollitur alis
 Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
 Acrifionaeis Danaë fundasse colonis, 410
 Praecipiti delata noto. Locus Ardea quondam

Dictus

neam, cf. ap. Eurip. Bacch. 145 sqq. Omnia enim hic a sacris Bacchicis petita sunt; non a nuptialibus ritibus. *Sanguineam* (cf. IV, 643) *torquens aciem*, διασφόρε κόρας ἐλίσσασα, Eurip. Bacch. 1120. Ad v. 400 conferunt Intpp. II. σ, 52 sq. de Thetide ad Nymphas, nec tamen quicquam inde proficere potuit Maro. *piis animis*, pro: vobis. 402 Si cura est, si ius maternum in filias tuendum vobis putatis. — *capite orgia*, exquiesce, ut fuscipere sacra, h. celebrare, agere.

406—13 *acuisse*, cum dilectu, pro excitasse. 408 Nota Furiam alatam, ut et alibi. 410 Danae igitur Acrisii f. cum Argiuis fugae comitibus naui vecta ad Rutulorum littus appulisse et Ardeam exstruxisse dicitur. 411. 2 Vrbs olim dicta a maioribus Ardea; manet ea vrbs etiamnum magnum nomen, h. loci nomen adhuc nobile est, propter veterem Turni et Rutulorum famam; sed fortuna pristina vrbs excidit, et opes antiquae extinctae sunt. Erat autem Ardea iam Maronis tempore

Dictus auis: et nunc magnum manet Ardea nomen;
 Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis
 Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
 Alecto toruam faciem et furialia membra 415
 Exuit: in voltus sese transformat anilis,
 Et frontem obscaenam rugis arat; induit albos
 Cum vitta crinis: tum ramum innectit oliuae:
 Fit Chalybe Iunonis anus templique sacerdos;
 Et iuueni ante oculos his se cum vocibus offert: 420
 Turne, tot incassum fusos patiere labores,
 Et tua Dardaniis transcribi sceptrum colonis?
 Rex tibi coniugium et quaesitas sanguine dotes
 Abnegat: externusque in regnum quaeritur heres.

I nunc,

pore cum vicinis locis solo
 aequata: Strabo V p. 232.

415 Obserua epicae dic-
 tionis ornatum in hoc,
 quod vulgare: assumit for-
 mam anus, rugosae, canae
 etc., in verba illa resoluit:
arat, induit, innectit: h.
 habet innexas, et sic reli-
 qua. 417 *obscaenam* simpl.

pro turpem. 419 *Fit*
Chalybe, anus sacerdos Iu-
nonis templique: Si aliter
 iungas verba, minus com-
 mode fit; etsi nec hoc fa-
 tis commodum. Igitur sa-
 cerdos Iunonis tali erat
 habitu, ut vitta et oleagi-
 nea corona vinctas habe-
 ret comas. Imitatus est in

Tiresia Statius II Theb.
 97. 8. 9; et in Amphiarao
 VII, 88. 89. *Iunonem* au-
 tem merito posuit, quippe
 quae Turni rebus studet,
 et cuius templum fuisse
 Ardeae ex locis Plinii con-
 stat, in quibus antiquissi-
 mas Ardeatis templi pictu-
 ras miratur XXXV, 3 f. 6
 et 10 f. 38. 421 *patie-*
re fusos, graece, pro: pa-
 tiere effundi — *et transcri-*
bi. De voce *transcribi* v.
 sup. V, 750; h. l. transferri
 ait regnum Latini dotale
 cum Lauinia ad externos.
 — 423 *sanguine*. Nam pro
 Latino saepe pugnas sus-
 cepisse putandus est ex v.

I nunc, ingratis offer te, inrise, periclis: 425
 Tyrrhenas, i, sterne acies: tege pace Latinos.
 Haec adeo tibi me, placida quum nocte iaceres,
 Ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit.
 Quare age, et armari pubem portisque moueri
 Laetus in arma para, et Phrygios, qui flumine pulchro
 Confedere, duces pictasque exure carinas. (430
 Coelestum vis magna iubet. Rex ipse Latinus,
 Ni dare coniugium et dicto parere fatetur,
 Sentiatur, et tandem Turnum experiatur in armis.
 Hic iuuenis, vatem inridens, sic orsa vicissim 435
 Ore refert: Classis inuectas Thybridis alueo,
 Non, ut rere, meas effugit nuntius auris:
 Ne tantos mihi finge metus: nec regia Iuno
 Inmemor est nostri.
 Sed te victa situ verique effoeta senectus, 440
 O mater, curis nequidquam exercet, et arma
 Regum inter falsa vatem formidine ludit.

Cura

425. 6 *tege pace* L. sc. auer-
 tendo et repellendo hostes.
 — 427 Comparant Intpp.
 Il. σ, 184: "Ἦεν με προέηκε
 etc. 430 *flumine pulchro*,
 est καλλιῆδος, ornans epi-
 theton. Sic sup. 30 *amoe-
 num*. 432 *Coelestum vis
 magna*, magnum deorum
 numen. *Phrygios duces et
 carinas exure*, nota dicen-
 di forma: alterum impro-
 prie. 433 *dicto parere*,
 pro vulgari: promisso stare
 se velle profiteretur.

435 — 444 Nota *vatem*
 simpl. pro sacerdote. *orsa*
 pro vulgari: dicta; ut *folio*
sic orsus ab alto. 440. 1.
 2 Per senectutem vanis ru-
 moribus captandis indul-
 ges. Docte ornata res. *Se-
 nectus te exercet curis ne-
 quicquam*, adeoque curis
 vanis, et *ludit te falsa for-
 midine*. Addit *inter arma
 regum*, ut appareat, qua su-
 per re cura illa suscepta sit.
Senectus autem dicta *victa
 situ*, annis fracta, infirmato
 corpo-

Cura tibi, Diuum effigies et templa tueri:
 Bella viri pacemque gerant, quis bella gerenda.
 Talibus Alecto dictis exarsit in iras. 445
 At iuueni oranti subitos tremor occupat artus:
 Deriguere oculi: tot Erinnyes sibilat hydri,
 Tantaque se facies aperit. Tum flammea torquens
 Lumina cunctantem et quaerentem dicere plura
 Repulit, et geminos erexit crinibus anguis, 450
 Verberaque insonuit, rabidoque haec addidit ore:
 En, ego victa situ, quam veri effoeta senectus
 Arma inter regum falsa formidine ludit:

(Respi-

corpore et animo, vnde in metum pronior illa aetas esse solet; *situs* pro longo aevo, exquisita, accedente cogitatione desidia et inertiae; *verique effoeta*, paullo audacius dicta, cui nihil veri iudicii adest, vanis inhians, procliuior ad amplectendos falsos rumores quam ad vera exploranda. Vt *frugibus* vel *frugum effoetus ager*, inhabilis longo usu et parum idoneus ad ferendas fruges; sic aetas illa inhabilis ad videndum verum et ad veros timores diiudicandos et a falsis discernendos. *Irae, belli, Martis, foeta* praecordia passim apud poetas occurrunt. *Vatem* iterum, vt v. 435. —

443 aedituam *νεωνόγον* designat. Forma increpandi Homero iam frequentata est Il. ε, 423 sqq.: ζ, 490 sqq.; add. Il. υ, 137 sq.

446 sqq. Exiit iam Erinnyes anum, vt solent interdum dii, et vera forma adstat. Praeclara autem rei exponendae ratio effectu ab initio statim posito: Turnum ita loquentem horror inuadit etc. *subitos artus*, quos subitus horror occupat. 447 *tot* E. nam horrendi angues ex capite sibilant et dira deae facies vera apparet. *tanta* pro talis. 451 *verbera insonuit*, concussit, flagello increpuit. cf. sup. v. 336: VI, 557.

456 fa-

(Respice ad haec:) adsum dirarum ab sede sororum:
Bella manu letumque gero. 455

Sic effata facem iuueni coniecit, et atro
Lumine fumantis fixit sub pectore taedas.

Olli somnum ingens rumpit pauor, ossaque et artus
Perfundit toto proruptus corpore sudor.

Arma amens fremit; arma toro tectisque requirit. 460

Saeuit amor ferri, et scelerata infania belli:

Ira super; magno veluti quum flamma sonore

Virgea suggeritur costis undantis aëni,

Exsultantque aestu latices: furit intus aquai

Fumidus atque alte spumis exuberat amnis: 465

Nec iam se capit vnda; volat vapor ater ad auras.

Ergo

456 *facem iniecit* in iu-
venem. 460 *arma fre-*

mit, plus est quam: de-
poscit, clamat. 461. 2

Elaborata oratio! pro: bel-
li cupiditate et ira incen-
ditur. *amor ferri* et *insa-*

nia belli vnum idemque
declarant. *scelerata i.* quo-

niam ad caedes, rapinas, et
scelera rapit, quae proprie

de bello dicuntur; at *su-*
per ira, non satis expedio.

Magis adhuc, quam amor
pugnae, saeuit, furit ira.

462 — 6 Fundus compa-
rationis in Homero Il. φ,

362 sqq., vbi de Xantho
Vulcani flammis submissis

ebulliente agitur; sed pri-
mum ornatu verborum in

re tenui superat Virgilius,
vt facile expectabas ab

imitatore Marone. cf. Ma-
crob. Sat. V, 11; tum vero

etiam aliud comparatum
idque elegantius, suauiore

et doctiore metaphora, sub-
stituit, animum ira aestu-

antem. *Flammam vir-*
geam pro virgis, et *costas*

ollae (sed grauius nomina-
vit *aënum*) dixit, vt γέσσην

ῥέλιπδος Homerus Odys. 9,
437; et ex utroque loco

Quintus Cal. lib. V, 381
sqq. de Aiakis ira. Orna-

te reliqua quoque: *Fumi-*
du amnis aquae, vapor,

furit intus atque alte spu-
mis exuberat, spumat.

Ergo iter ad regem polluta pace Latinum
 Indicit primis iuuenum, et iubet arma parari,
 Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
 Se fatis ambobus Teucrisque venire Latinisque. 470
 Haec vbi dicta dedit, diuosque in vota vocauit;
 Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
 Hunc decus egregium formae mouet atque iuuentae;
 Hunc atau reges, hunc claris dextera factis.

Dum Turnus Rutulos animis audacibus inplet: 475

Alecto

467 — 74 *polluta pace* violata iam a Latino. *venire* est grauius quam esse; vt alibi monitum. *diuos in vota vocauit*, inuocauit votis, cf. ad lib. V, 234, ἐπυθέσθαι. *se exhortantur*, ὤρεσθαι, ἐπὶ ὤρεσθαι, Homericum.

472—4 Rutuli se acuunt ad bellum, alii pulchritudine, alii nobilitate Turni, alii virtutis fama erecti. Et sic Seruius. Male Pompon. et alii *Hunc* sc. Turnum accipiunt.

475 sqq. Principium belli inter Latinos et Troianos ceruus venatione interemtus. Reprehensum hoc iam apud Macrobi. V, 17, et hinc a multis tanquam tenue et vi epica destitutum. Nolo defendere poetam. Totus hic locus de causis belli in

Troianos concitati parum placet. Malim a magnis animorum motibus, iris et odiis, eas arcessitas esse, quam a Discordiae seu Furiae artibus. Si semel poeta rerum miracula pro causis naturalibus affert, ab allegorica certe persona frustra ea peti puto. Nec tamen cerua hic belli est causa; sed occasio tantum et initium. Narrationem quoque haec ipsa res, concursus caesa cerua sacra factus, pro illis temporibus facit probabilem, cum semel non consilio, sed animorum impetu, committendi essent Latini cum Troianis et res ad manus deducenda. Tum poeta aemulatus putatur belli Iliaci initia et retentae in Aulide classis Achiuorum causas, interemta ab Agamem-

Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis ;
 Arte noua speculata locum, quo litore pulcher
 Infidiis cursuque feras agitabat Iulus.
 Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
 Obiicit, et noto naris contingit odore, 480
 Vt ceruum ardentes agerent: quae prima laborum
 Causa fuit, belloque animos adcendit agrestis.
 Ceruus erat forma praestanti et cornibus ingens,
 Tyrrhidae pueri quem matris ab vbere raptum

Nutri-

memnone cerua Dianae sacra. Omnino inuento huic poetae strenue incubuerunt, vt pugarum et odiorum causas ab occisis casu sacris animantibus, quae (ἀνειμένα, ἄφετα) libere vagarentur, arcesse-
 rent. Exempla v. ap. Cer-
 dam, sed iudicium adhibe,
 vti apud illos quoque, qui
 magnas rerum conuersio-
 nes a paruis causis nuper
 libellis suis persequuti
 sunt.

475—83 *animis a. implet.*
 Homericum. ἰάρεσθαι πλῆ-
 σεν φρένας, vt Il. 9, 573.
 Facit nunc Alecto, quod
 Eris Homericæ Il. 8, 444:
 οἰῆκος ὁμοῖον ἔμβαλε etc. —
arte noua, alia fraude. —
 481 *prima laborum C.* Com-
 parant Il. 2, 63: χ, 116. Est
 primum initium calamita-
 tum, quae insequutae sunt.

483 sqq. Molles et bu-
 colicis propiores versus
 sunt, qui sequuntur. Si-
 miles deliciae Cyparissicer-
 vus apud Ouid. Met. X,
 109 sqq. occurrunt, sed
 iuuenili carminis luxuria
 expolitae. Calpurnii quo-
 que imitatio Ecl. VI, 33
 sq., et Statii locus de ti-
 gribus Bacchi mansuefac-
 tis (Theb. VII, 564 sqq.).
 De id genus animantibus
 cf. ad Lucian. pro Merc.
 Cond. c. 1. *Tyrrhidae*
pueri, pro Tyrrhei. Fuit
 autem nomen hoc in hi-
 storia Albanorum regum
 non ignobile. Tyrrheus
 enim erat regii armenti
 magister, apud quem La-
 vinia Siluiam enixa est:
 v. Victor. O. G. R. 16. cf.
 Serv. ad VI, 760, comparato
 Dionys. I, 70: vbi Πυρρῆ-
 υδς deprauate scriptum est.

— 50 —

Nutribant, Tyrrheusque pater, cui regia parent 485
 Armenta, et late custodia credita campi.
 Adsuetum imperiis soror omni Siluia cura
 Mollibus intexens ornabat cornua fertis,
 Pectebatque ferum, puroque in fonte lauabat.
 Ille, manum patiens, mensaeque adsuetus herili, 490
 Errabat filuis; rursusque ad limina nota
 Ipse domum fera quamuis se nocte ferebat.
 Hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
 Commouere canes: fluuio quum forte secundo
 Deflueret, ripaque aestus viridante leuaret. 495
 Ipse etiam, eximiae laudis succensus amore,
 Ascanius curuo direxit spicula cornu:
 Nec dextrae erranti deus afuit; actaque multo
 Perque vterum sonitu perque ilia venit arundo.
 Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit, 500
 Successitque gemens stabulis, questuque cruentus

Atque

— *soror* sc. puerorum, Tyr-
 rhei filia. 490 *χεῖρον ἔσθην*
 et *ὁμοτράπεζον* fuisse dicit.
 — 492 *Ipse d.* *Αὐτὸς* pro
αὐτομάτως.

493—95 Ceruus post na-
 tationem (elegantem *deflue-*
re pro *natare*) in ripa se
 ab aestu recreabat. Ergo
 iam *defluxerat*, vt bene
 Cerda accipit *deflueret*. —
 498 Turbas faciunt in *er-*
ranti. Res expedita erit,
 si cogites inuerso sensu dic-
 tum: *erranti deus adfuit*.

Nunc negationem addidit:
Nec abfuit dextrae erran-
ti, sic vt ea non aberraret,
deus, adfuit fortuna. At
 Seruius ad Alecto refert;
 vt sit ἡ θεός. cf. 505. *erran-*
tem dextra. *acta* venit
 plenius pro *adacta* est. —
nota testa, τὰ ἡθεῶν. Si
 adolescenti haec interpre-
 taris, observa ingenuae in-
 dolis signa in miseratione
 ceruae, placidae ac man-
 suetae ferae, vsq. 500 sqq.

505 pe-

Atque inploranti similis tectum omne replebat.
 Siluia prima soror, palmis percussa lacertos,
 Auxilium vocat, et duros conclamat agrestis.
 Olli (pestis enim tacitis latet aspera filuis) 505
 Inprouisi adsunt: hic torre armatus obusto,
 Stipitis hic grauidi nodis: quod cuique repertum
 Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrheus,
 Quadrifidam quercum cuneis vt forte coactis
 Scindebat, rapta spirans inmane securi. 510
 At faeua e speculis tempus dea naeta nocendi
 Ardua tecta petit stabuli: et de culmine summo
 Pastorale canit signum, cornuque recuruo
 Tartaream intendit vocem: qua protenus omne

Contre-

505 *pestis*, recte Serv. Furia. cf. sup. 476. 7. Latet enim illa in silua ad speculandam nocendi rationem et viam. Neque inde nisi v. 511 discedit. *Torrem obustum*, quis non videat esse fudem praeustam? cf. inf. 524; vt mox stipites nodosos memorat. *cuneos coactos* pro adacto cuneo dixit.

511 *stabulum*, pastoris tugurium, vt et alibi — 513 Fuit scilicet idem, qui nunc in agris est, mos, buccina conuocandi ruricolos, repentino aliquo metu, periculo vel incurfu. Quid quod et Comitia ita conuocari solebant. *Per*

cornicinem centuriata ap. Gell. XV, 27. Subnata autem Maroni Furiae buccina ex Eridis horrendo clamore Il. λ, 5, 11. In 514 — 8 imitatore facile agnoscas vel ex exquisitiore ornatus studio. Expressus Apollonii locus, primum quidem III, 1217 Hecates canum latratu: Πείσεα δ' ἔτρεμε πάντα. et multo magis draconis sibilo IV, 127. 39: ἀμφὶ δὲ μακρὰν Ἠϊόνες ποταμοῖο καὶ ἄσπετον ἱάχην ἄλσος Ἐκλυον, οἱ καὶ πολλὸν ἑκάς etc. Δείματι δ' ἐξέγροντο λεχῶδες, ἀμφὶ δὲ παισὶ Νηπιάχοις, οἳ τέ σφιν ὑπ' ἀγκαλίδεσσιν ἱαυον, Ροίζω παλλομένοις χεῖ-

945

Contremuit nemus, et filuae intonuere profundae.
 Audiit et Triuiæ longe lacus; audiit amnis (515
 Sulfurea Nar albus aqua, fontesque Velini:
 Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.
 Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
 Dira dedit, raptis concurrunt vndique telis 520
 Indomiti agricolæ: nec non et Troia pubes
 Ascanio auxilium castris effundit apertis.

Dire-

ῥας βάλων ἀσχαλόωσσι; unde noster: *Et trepidæ matres pressere ad pectora natos*; non tam ornate, sed meliore iudicio; Nam, a Furia inflatam buccinam tam horrendum sonitum edidisse, probabilius est dictum, quam draconis sibilum tam longe auditum. Virgilii imitator habes Statium I Theb. 118 de anguium Tisiphones sibilo: *Audiit et medius caeli Parnassus* etc., ubi omnia multo magis portentosa videbis. 515 *profundæ* cum dilectu. In intimis magnæ filuæ recessibus audiebatur vox. — 516 *Triuiæ lacus* est Lacus Aricinus cum Nemore et Templo Dianæ nobilissimo cf. inf. v. 761. Nunc *Lago di Nemi*, non longe ab vico *Gensano*. Paullo remotior ab his locis versus septentrionem est Nar,

qui inter Sabinos et Umbros ad Tiberim descendit, sulfureis aquis satis notus, v. Cerdam h. l.: Cluver. p. 705, quarum natura candorem facit. In proximo *Lacus Velinus*, amne Velino inter montium iuga super Reate stagnante: in Narem ille quoque aliquando a M. Curio exciso monte emissus. Cic. IV ad Att. 15. Conf. Plin. III, 12 s. 17.

521 *Indomiti agricolæ*. Ornans epitheton; simpliciter accipio duros, asperos. Sunt enim ἀγροί: quod primo loco est, qui atteri nequeunt aut frangi ac fatigari laboribus et aerumnis: altero ἀγροί etiam inuietum, hinc validum, magnum, ingentem, simpliciter denotat. — *nec non et T. p.* Castrorum portis reſeratis mittunt auxilium Troiani. Vulgari

M m m

Direxere acies. Non iam certamine agresti,
 Stipitibus duris agitur sudibusue praeustis;
 Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late 525
 Horrescit strictis seges ensibus, aeraque fulgent
 Sole laceffita, et lucem sub nubila iactant:
 Fluctus uti primo coepit quum albescere vento,
 Paullatim sese tollit mare, et altius undas
 Erigit, inde imo confurgit ad aethera fundo. 530
 Hic iuuenis primam ante aciem stridente sagitta,
 Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almo
 Sternitur; haesit enim sub gutture volnus, et vdae
 Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.

Corpora

gari oratione copiae effundunt se, effunduntur, ἐκχέοντο. Mox v. 525. 6 *seges* pro: acies tanquam seges: eleganter autem *acies* statim per segetem effertur et reliqua ad eam attemperantur; qui comparandi modus exquisitae est venustatis. Locus similis inf. videndus lib. XI, 601. 2. Primae autem lineae sunt Il. v, 338. At 527 *Sole laceffita* venuste pro percussa radiis. Deditur hoc Lucretii exemplo lib. IV, 218: *Corpora quae feriant oculos visumque laceffant*: vnde patet, ut ex aliis locis, ubi *visum*, *aures*, *laceffere* occurrit, *laceffere* esse simplici-

ter ferire, percutere cf. inf. ad lib. X, 10. Referatur etiam paullo ante *atra seges* ad oculorum iudicium, si longum hominum ordinem in campo prospicias.

528. 30 Saepius ornata a poetis comparatio; primum quidem ab Homero Il. δ, 422 sqq. Eandem elaboratius extulerat Maro Ge. III, 237 sq. *primo vento*: cum primum aura mare impellit, fluctusque ciet spumeos.

533. 4 *vulnus* pro sagitta, ut Il, 529, et *inclusit* pro vulgari: interclusit, *iter vocis vdae*, traducto epitheto a gutture, per quod vox emittitur; proprie

Corpora multa virum circa, seniorque Galaesus, 535
 Dum paci medium se offert: iustissimus vnus
 Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus aruis:
 Quinque greges illi balantum, quina redibant
 Armenta, et terram centum vertebat aratris.

Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur,
 Promissi dea facta potens, vbi sanguine bellum (540
 Inbuit, et primae commisit funera pugnae,
 Deserit Hesperiam, et coeli conuexa per auras
 Iunonem victrix adfatur voce superba:
 En, perfecta tibi bello discordia tristi; 545

Dic,

prie iter vdum. Quomodo Virgilius ornatu prae-
 cellat Homerum, vide in
 hoc: Il. v, 388: ὁ δὲ μιν
 βάλε δὲρσι Λαιμόν (κατὰ λ.)
 ὑπ' ἀνδρεῶνα, διὰ πρὸ δὲ
 χάλκον ἔλασσε. —

536—9 Homerica arte
 Galaesi memoriam nobis
 commendat et miserationem facit. cf. Il. ε, 612.
 3. 4. Quod ditissimum eundem et iustissimum exhibet,
 ad primae vitae mores comparatum est. Illud vero
 praeclare: *Dum paci medium sese offert*, vt iam Macro-
 rob. IV, 4 monuit.

540 sq. *aequo Marte*, pari
 vtriusque belli fortuna,
 pugna in neutram partem
 inclinata. Comparant

transitus formam Il. ε, 84:
 Ὡς οἱ μὲν etc. *Promissi potens*, ἐγκρατὴς γενομένη ὧν
 ὑπέσχετο. cf. ad 341. *sanguine bellum inbuit*. Ser-
 vius, initiauit. Scilicet,
 proprie Latini imbuebantur
 sanguine (vt v. 554
 sanguis nouus inbuit arma),
 inducebantur, trahebantur,
 prima caede facta, ad
 bellum. cf. inf. 547. Doc-
 tius ipsum bellum imbui-
 tur, instituitur, sanguine.
 Ex copiis, quae apud Cer-
 dam habentur, vnum huc
 referas Propertii IV, 11, 5
 Imbuis exemplum primae
 tu, Romule, palmae. 542
 funera pugnae pro pugna
 simpl. 543 per auras,
 coeli conuexa, iungenda:
 si modo vera lectio est.

Mmm 2

— 546

Dic, in amicitiam coëant, et foedera iungant.
 Quandoquidem Ausonio resperfi sanguine Teucros:
 Hoc etiam his addam; tua si mihi certa voluntas;
 Finitimas in bella feram rumoribus vrbis,
 Adcendamque animos infani Martis amore, 550
 Vndique vt auxilio veniant; spargam arma per agros.
 Tum contra Iuno: terrorum et fraudis abunde est.
 Stant belli caussae: pugnatur comminus armis.
 Quae fors prima dedit, sanguis nouus inbuit arma.
 Talia connubia et talis celebrent hymenaeos 555
 Egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.
 Te super aetherias errare licentius auras,
 Haud Pater ille velit, summi regnator Olympi.
 Cede locis. Ego, si qua super fortuna laborum est,
 Ipsa regam. Talis dederat Saturnia voces. 560
 Illa autem adtollit stridentis anguibus alas,
 Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.

Est

— 546 cf. 316. 7. *Dic*, ironice, tanquam ἀδύνατον.
 — 548 *hoc addam*: in bella feram, rapiam, doctius quam: ad bellum accendam.

552 sq. Dignitatem orationi Iunonis inesse facile agnoscas. *Stant b. caussae*. Burmannus: certae, fixae, sunt. *Stare* omnino poetae pro esse, vt Gr. ἐσσηκέναι, vsurpant, ne exilitate vocis poeticam vim frangant. Eo referendum:

stant praelia et similia. Potest tamen *stare* etiam dici illud, quod constitutum, paratum, effectum est. Sic *stat sententia*; sic *stant* h. l. *caussae*; et hinc *stare* pro decretum, fixum, certum esse. 556. 6 cf. 317. 8. 559 Comparant Il. α, 522. 3. Reliquos belli casus ipsa modabor: et fane inf. 572 *extremam bello imponit manum*.

561 — 71 Noua Furiae species,

Est locus Italiae medio sub montibus altis
 Nobilis, et fama multis memoratus in oris,
 Amsancti valles. Densis hunc frondibus atrum 565
 Vrguet vtrimque latus nemoris, medioque fragosus
 Dat sonitum saxi et torto vertice torrens.

Hic specus horrendum, faeui spiracula Ditis,
 Monstratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
 Pestiferas aperit faucis: quis condita Erinnys, 570
 Inuisum numen, terras coelumque leuabat.

Nec

species, quod non modo alata est (vt sup. 476), verum quod pro alarum pen- nis serpentes, saltem alis implicitos, habet. Etsi rem ita accipi malim, vt angues, qui pro comis sunt, inter volatum vento impulsu inter alas commo- tas strideant. Locum de- scensus eius ad inferos non dicam an primus protule- rit poeta; est tamen ille admodum accommodatus, vt per eum descensus sit ad inferos. Est enim in Hirpinis, non longe ab Aeculano (nunc *Fricenti* in Principatu Neapol. R. vltiore) lacus tetro co- lore et odore, et inter spi- racula referri solitus quae Plutonia vel Charonea ap- pellant, v. Plin. II, 93: Cic. de Div. I, 79; hinc v. 569 *spiracula Ditis*. Amsancti

nomen huic lacui; quod etiam Plin. II, 95 et Cic. de Div. I, 36 in Hirpinis memorant. Faciem qui- dem loci nunc paullo di- versam reperit Cluver. Ital. p. 1201; siluae saltem dee- rant. Montes situ paullo remotiores sunt: sed silua olim inde a montibus ad planitiem protendi debuit. In vallis medio, vt quidem Maro locum describit, fons ex rupe ortus, interque sa- xa progressus, strepitum fa- ciebat. Cluverius tamen lacum vidit, media sui par- te aquam magna cum vi ex- citantem et reforbentem. Mutata haec tot annorum interuallo loci facies Ma- ronis fidem non labefac- tat. *latus nemoris* elegan- ter nemus, quod tanquam latus vallis facit. *numen inuisum*, μυστήριον. *leuabat* elegan-

Nec minus interea extremam Saturnia bello
 Inponit regina manum. Ruit omnis in urbem
 Pastorum ex acie numerus, caesosque reportant,
 Almonem puerum, foedatique ora Galaesi: 575.
 Implorantque deos, obtestanturque Latinum.
 Turnus adest, medioque in crimine caedis et igni
 Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari;
 Stirpem admisceri Phrygiam; se limine pelli. (580
 Tum, quorum adtonitae Baccho nemora auia matres
 Insultant thiasis (neque enim leue nomen Amatae),
 Undique conlecti coeunt, Martemque fatigant.
 Illicet infandum cuncti contra omina bellum,
 Contra fata deum, peruerso numine poscunt.

Certa-

eleganter pro relinquebat.
 Res enim, quas abominamur, grauant nos.

573 sqq. Praeclare haec ad πᾶσις mouendum. 577 mediasintercriminationes, quas in Troianos iacit, metum iniicit fore vt caede et igni omnia misceantur; adeoque terrorem caedis et ignis (sic enim legendum est) facit. *se limine pelli*, pro regno, domo, regia.

580 — 2 Auctoritate reginae commoti filii seu propinqui feminarum, quae Baccharum more thiasos in siluis agunt (v. sup. 395.6), coeunt et Latinum bellum poscunt. Proprie *fatigant*

Latinum clamoribus ac precibus super Marte seu bello faciendo. Hinc *fatigant*, exposcunt, *ipsum bellum*. Solet enim poetae *fatigare* de iis actionibus dici, in quibus quis fatigatur: est igitur precibus flagitare, cf. inf. ad VIII, 94 et sup. ad I, 280.

583. 4 *contra omina*, respectu ad apes et ardentes Lauinia comas. sup. v. 64 sqq. *contra fata deum*, Fauni oraculum v. 81 sq. — *peruerso numine* pro aduerso, irato, Serv. cf. Burm. Nescio tamen annon potius esse debeat: peruersa conturbata et infirmata deorum voluntate.

586-590

Certatim regis circumstant tecta Latini. 585
 Ille, velut pelagi rupes inmota, resistit:
 Vt pelagi rupes, magno veniente fragore,
 Quae sese, multis circum latrantibus vndis,
 Mole tenet; scopuli nequidquam et spumea circum
 Saxa fremunt, laterique inlisa refunditur alga. 590
 Verum, vbi nulla datur caecum exsuperare potestas
 Consilium, et faeuae nutu Iunonis eunt res;
 Multa deos aurasque pater testatus inanis,
 Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella!
 Ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas, 595
 O miseri. Te, Turne, nefas, te triste manebit
 Supplicium; votisque deos venerabere feris.
 Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus:

Fune-

— 586 — 590 Imago rei ad sensum obuia et a multis frequentata, vt exempla coaceruare pigeat. Virgilius tamen Homericum locum Il. 6, 618 — 621 ante oculos habuit et exornauit.

593 *auras*, caelum, manibus sublati obtestatur. *inanes*: epitheton perpetuum aëris et aetheris. — 594 fato se vinci ait, quatenus non suum sed caecum turbae consilium, h. temerarium impetum et furorem, sequi cogitur. — *Sacrilego* — *sanguine*, quatenus ipsi Aborigines sacrilegi, impii, habendi sunt, qui contra deorum

voluntatem bellum fuscipiunt foedusque ictum violant. *has poenas*, docte, *pro scelere hoc poenas*. — 598. 9 Sibi rex paratum esse ait refugium in morte vicina, nec sibi eripi aliud, praeterquam, ne, vt felix vixerit, ita felix beatusque moriatur. Sententia verborum expedita est, concinnata illa ex vulgari dicto: ante obitum neminem dicendum esse beatum, et posse aliquem felicem viuere, mori infelicem. Sed de verbis ambigi potest: *ego omnis*, totus, sum, *in limine*, aditu, *portus*, in portu iam tan-

Funere felici spoliis. Nec plura locutus
 Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas. 600

Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus vrbes

Alba-

tum non nauigo. *funus*
 pro ipsa morte, haud du-
 bie; non de exsequiis.

599. 600 Quod Latinus
 regni munia prorsus dese-
 rit, ne quis hoc temere
 factum arbitretur, tenen-
 dum est, ad Turni nomen
 illustrandum, ita res at-
 temperatas esse, ut is sum-
 mam imperii tenere vide-
 retur. Facile enim intel-
 ligitur, cum semel Turnus
 ad Aeneae virtutem illu-
 strandam insigniore laude
 celebrandus esset, fieri hoc
 non recte potuisse, si se-
 cundas is partes ageret et
 alterius auspiciis res gere-
 ret. Eodem spectant alia,
 quae a Marone sollerter
 prouisa sunt. Continen-
 tur Rutuli nomine Latino,
 et Turnus, Regis nomine
 ornatus, Latini tamen
 principatui paret: nunc
 autem in Latini locum
 succedit: quemadmodum
 apud Etruscos factum vi-
 demus, aut inter Achiuos,
 ut plurium ciuitatum re-
 ges principatum vni inter
 se deferrent. Ex dictis in-
 telligitur, quomodo Maro

saepe *Rutulorum* nomen
 pro *Latinis* ponere, alias
 discernere, potuerit: sci-
 licet ut Hernicos, Aequos,
 Volscos. Hinc apparet
 quoque, cur Turni matri-
 monium *connubiis Latinis*
 designari potuerit sup. VII,
 96, et idem *Laurens Tur-
 nus* VII, 650.

601 — 622 Egregium et
 epicae maiestati consenta-
 neum poetae commentum,
 dum bellum motum et il-
 latum narraturus erat, pri-
 mum morem patrium Iani
 referendi arcessere, tum ad
 deae ministerium eam rem
 referre, unde augusta rei
 species exoritur. Quod
 poetam v. 601. 2 ab histo-
 rica fide recessisse conten-
 dunt Intpp. post Seruium,
 cum Liuius lib. I, 19 a Nu-
 ma demum Ianum, indi-
 cem pacis bellique factum,
 memoret, id vanum est.
 Nam, si nos historiam Ro-
 manam nunc ex Liuiio po-
 tissimum haurimus; secus
 res se habuit illo tempore,
 quo multi praeclari scrip-
 tores in manibus erant, a
 quibus Romae origines di-
 versis

Albanae coluere sacrum, nunc maxuma rerum
 Roma colit, quum prima mouent in proelia Martem,
 Siue Getis inferre manu lacrimabile bellum,
 Hyrcanisue Arabisue parant, seu tendere ad Indos,
 Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa. (605)

Sunt

versis modis traditae fuerant; e quibus vnum vel alterum excerpfit, idque parum curiose in antiquioribus, Liuius. Antiquissima per Latium fuit Iani religio, et a maioribus haud dubie tradita Romanis. Sed, cum semel inualuisset, Numam religionum auctorem constituere: etiam Ianum pacis bellicae indicem ad eum retulerunt nonnulli.

601 — 6 *Latium Hesperium*, non aliter quam Hesperia Italia. Male argutatur Seruius cum aliis, esse *antiquum* Latium. — *protinus* h. l. iugiter, vt bene Serv., perpetuo ab eo inde tempore. *urbes Albanae*. Nam Alba XXX oppidorum Latinorum mater. cf. Dionys. III, 31. — *maxima rerum*, res maxima, μέγιστόν τι πρᾶγμα. cf. ad Ge. II, 534. *cum prima mouent* (ad Romam hoc referendum propter sqq.) *in praelia Martem* noue dic-

tum. Vulgo *Mouetur bellum, Mars*; nec quicquam adiicitur: tum quoque *mouentur arma* (pro quibus *Martem* dixit: nam adiecit *in praelia*). Quod indicto bello ancilia commovebantur, alienum ab h. l. est. V. 604 — 6 Splendida est oratio. Bellis enim cum extremis orbis terrarum populis gerendis imperii R. maiestas praeclare declaratur. Quod *Getas* narrat, non est urgendum; voluit tantum fines imperii ad Danubium declarare; et sic porro in sqq. Etsi fuere bella Romanorum et victoriae ea aetate, quae huc reuocari possunt; vide Vit. Virg. a. V. C. 724. 725. 731. 734: nec dubitare licet, poetam in Augusti gratiam illa saltem adiecisse: *seu tendere ad Indos Auroramque sequi. Auroram sequi*, magnifice, ad extremum Orientem vsque progredi. Ferebat hoc multo magis

Sunt geminae Belli portae (sic nomine dicunt),
 Religione sacrae et faeui formidine Martis:
 Centum aerei claudunt veſtes, aeternaque ferri
 Robora: nec custos abſiſtit limine Ianus. 610
 Has, vbi certa fedet patribus ſententia pugnae,

Ipſe,

uſus loquendi Romano-
 rum, cum v. c. dicerent,
ad Orientem miſſum, pro-
fectum, eſſe aliquem. Bel-
 lum autem lacrimabile eſt
 Homericum πολύδακρυς Ἀ-
 γης, πολυδάκρυτος μάχη. δα-
 κρυόεις πόλεμος.

607 — 610 Vides hic ex-
 emplum fabulae veteris
 noua interpretatione in-
 terpolatae. Iani religio ab
 initio haud dubie ſymbo-
 lica fuit ad denotandam
 rerum naturam variasque
 eius proprietates. Traduc-
 ta ea eſt poſtea ad alia, et
 Romae Iani templum, a
 Romulo conditum, ex Nu-
 mae, vt aiunt, inſtituto
 clauſum vel apertum belli
 pacisque habebat indicia.
 Hoc vero ornauit poeta
 remque ita expreſſit, quaſi
 in eo templo Bellum et
 Mars vincti tenerentur,
 custode in foribus Iano.
 Fecerat hoc idem ſup. I,
 294 — 6. Contrario com-
 mento Horatius Ianum
 clauſis foribus cohiberi,

tanquam pacis auctorem
 et custodem II Epist. I,
 255: *clauſtraque custodem*
pacis cohibentia Ianum. Pa-
 cem includi dixere alii. —
Belli autem portae proprio
 nomine dictae videntur,
 cf. inf. 622. *ferri robora*,
 ornate, pro ferro ſimpl.
 ſeu ferreis repagulis: Lu-
 cretii exemplo lib. II, 249.
 — *nec custos a.* videri po-
 teſt Iani ſignum in ipſo
 templi aditu (ἐν πρὸνέῳ)
 ſtetiſſe: niſi ipſa templi
 forma, quae et a fronte et
 a tergo portam habebat,
 talem poetae animo ſpe-
 ciem obiecit.

611—5 *Has portas, ſtri-*
dentia limina, reſerat Con-
 ſul trabeatus. Trabea *Qui-*
rinalis, dicta, puto, quod
 vti Regibus, ita ipſi Ro-
 mulo, trabeae fuerat uſus.
 Plin. VIII, 48 f. 74: *Tra-*
beis uſos accipio reges: et
 IX, 39 f. 63: *Purpurae*
uſum ſemper Romae fuiſſe
video, ſed Romulo in tra-
 bea. Itaque recte Maro
 anti-

Ipse, Quirinali trabea cinctuque Gabino
 Insignis, referat stridentia limina Consul;
 Ipse vocat pugnas: sequitur tum cetera pubes:
 Aereaque adsensu conspirant cornua rauco. 615
 Hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
 More iubebatur, tristisque recludere portas.
 Abstinuit tactu pater, auersusque refugit
 Foeda ministeria, et caecis se condidit umbris.
 Tum Regina deum coelo delabssa morantis 620
 Impulit ipsa manu portas, et cardine verso
 Belli ferratos rupit Saturnia postes.

Ardet

antiquissimum Latii regem
 Picum trabea vestiebat sup.
 v. 187. 8. *cinctuque Ga-*
bino, a Gabiis translato et
 sacris seruato. Bene Ser-
 vius, qui in ceteris argu-
 tatur: *toga sic in tergum*
reiecta, ut ima eius lacinia
a tergo reuocata hominem
cingat, simul caput tegat
 et ambiat. Obuia res in
 vet. monumentis, inpri-
 misque in numis. *vocat*
pugnas: ut sup. v. c. III,
 253: *vocantur venti*, velis
 expansis excipiuntur, ita
 nunc pugnandi potestas
 datur, et admittitur, indi-
 citur bellum. Mox v. 615
 classicum canitur. Nec ta-
 men intercedo, si quis mo-
 rem reconditum et formu-
 lam sollennem respici di-

cat, qua in referando Iano
 usus sit Consul, ut in ea
 inuocauerit Martem et Bel-
 lum, et adstans multitudo
 verbis sollennibus respon-
 derit: etsi ea de re aliun-
 de nihil nunc constat. In
 vss. 616–622 orationis co-
 piam obserua et ornatum
 in singulis. cf. sup. ad v.
 601. vs. 622 Ennianum
 exemplum seruauit Seruius
 ex Annal. *postquam Dis-*
cordia tetra Belli ferratos
posteis portasque refregit,
 vnde etiam intelligitur,
 quomodo Virgilius in Iu-
 nonis ministerium hoc in-
 ciderit. Adumbrasse ea-
 dem videtur Statius V
 Theb. 146 de Amazonibus
 — *ubi arma Indulget pater,*
et saeui mouet ostia Belli.

623 in-

Ardet inexcita Aufonia, atque, immobilis ante,
 Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
 Puluerulentus equis furit: omnes arma requirunt.
 Pars levis clipeos, et spicula lucida tergunt (625
 Aruina pingui, subiguntque in cote securis:
 Signaque ferre iuuat, sonitusque audire tubarum.
 Quinque adeo magnae positis incudibus vrbes
 Tela nouant, Atina potens, Tiburque superbum, 630
 Ardea, Crustumelque, et turrigeræ Antemnae.

Tegmi.

623 *inexcita a. i. ante.*
 Nam v. 45: *rex arua Latinus et vrbes iam senior longa placidas in pace regebat.* *puluerulentus*; nil frequentius hac imagine motae pugnae vel cursus concitatoris vel industriae et studii. *κόνις. ἐγκονεῖσθαι. κονίσσασθαι.* *omneis arma requirunt* debitum Ennio esse notat Macrobius VI, 1. Sed in v. 626 ad nostros decori sensus exigendus non est laeuer et splendor ex axungia et suillo adipe (*ἀργύρεν δνμῶ* apud Homerum) quaesitus. Nec tamen per se tenuior aut vilior rei est species quam acumen ex cote.

629 seqq. Voluntariam has vrbes militiam suscepisse putabat Cerda, cum ceteris imperatum esset, ut militarent. Equidem ver-

bis tantum inesse video hoc: non modo agrestes ex Laurente agro confluisse (ut 573 sq. narratum erat), verum etiam magnas vrbes bellandi studio exarsisse. Quinque autem, praeter Laurentum et Ardeam, numerat, quarum debuit inter reliquas Latii vrbes praecipuum nomen esse antiquissimis temporibus: in finibus quidem, occidentem versus, Crustumerium et Antemnae, ad orientem autem Latii, Atina in Volscis. *Tibur superbum* a magnificentia partim ex opibus et cultu, partim ex situ in edito loco. Astute pro *Crustumerio* ciues *Crustumerios* dixit. Quae sequuntur, ad has potissimum vrbes spectant, ornate ea quidem exposita, sed satis ab aliis quoque

Tegmina tuta cauant capitem, flectuntque falignas
 Vmbonum cratis: alii thoracas aënos,
 Aut laeuis ocreas lento ducunt argento.

Vomeris huc, et falcis honos, huc omnis aratri 635
 Cessit amor: recoquunt patrios fornacibus ensis.

Classica iamque sonant: it bello tessera signum.

Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementis
 Ad iuga cogit equos; clipeumque, auroque trilicem
 Loricam induitur; fidoque adcingitur ense. 640

Pandite nunc Helicon, deae, cantusque mouete,

Qui

quoque frequentata. 632
falignas V. crates scuta de
 vimine facta, coriis in-
 ductis. 636 *recoquunt*,
 liquefactum ferrum vome-
 ris et falcis recudunt. *it*
tessera, signum bello, h. e.
 diditur, distribuitur. *lon-*
go fugit ordine velox Tes-
sera, Statius Theb. VII,
 236. *trilicem* v. sup. ad
 III Aen. 467.

647 sqq. Enumeratio-
 nem, quae sequitur, copia-
 rum Latinarum ipsa rerum
 ratio poetae ingenio ob-
 iicere debuit; ea enim,
 quae sigillatim exponun-
 tur, multo maiorem mira-
 tionem faciunt, quam si
 sub vno numero quamuis
 grandi efferantur; porro,
 antequam res magnae et
 clarae geruntur, eos co-
 gnoscere auemus, per quos

cae res gestae sunt: attamen ex Homérico nauium catalogo eam esse adumbratam, obuium est, et ab Interpp. obseruatum. Ab eodem Homero Il. β, 484 petita est Musarum inuocatio; et recte, tanquam in rebus a prisca memoria repetitis. Comparationem inter Homericam et Virgilianam rationem a Macrobio inde Sat. V, 115 passim instituerunt viri docti, sed partium fere studio et alterutrius poetae amore abrepti. Nobis ea notasse sufficit, quae Virgilio propria sunt. Cum itaque Graecarum urbium et populorum enumeratio, tanquam in re communi Graeciae consensu suscepta gestaque, ad singulorum oppidorum laudem et gloriam

Qui bello exciti reges, quae quemque secutae
Conplerint campos acies; quibus Itala iam tum

Florue-

riam auitam pertinere videretur, multa Homerus simpliciter nomine designare potuit. At Latii vrbes pleraeque aut solo erant aequatae aut antiquo splendore exciderant. Necessesse igitur fuit poetae commemorare paucas et commendare eas a vetere fama et antiquis fabulis inprimis de iis, qui eas condiderant. Fabulas autem plerumque ad Graecanicae fabulae naturam accommodauit, origine quoque vrbiū Italicarum a Graecis repetita. Cum itaque vrbiū et populorum varietate locorumque et morum diuersitate inferior esset Homero, delectationem ex fabulis priscis recte quaesuit. Quod Troianam aciem non adiecit, ad Homericum exemplum, nemo facile miretur; quam enim varietatem et delectationem ea enumeratio promittere poterat? Etruscorum auxilia enarrare non oblitus est inf. lib. X, 163 sq. Erant enim in genere hoc rerum hominumque, quae animum tenere possent. Quod ad ordinem,

quo vrbes recenset poeta, attinet, etsi vana ea de re virorum doctorum est subtilitas, tamen non videntur obseruasse, ab occidente Latii ad orientales usque fines eum progredi. Sunt autem focii hi Turni, adeoque Latini, hi fere: Copiae ex Agylla Etruriae, duce Mezentio; turma adducta ab Auentino; Tiburtini; Praenestini cum Gabinis, Anienis accolis et Hernicis; Fescennini, Falisci aliique Etruriae populi Latio finitimi a Messapo ducti; Sabini; Aurunci et Osci Campaniae; Aequi; Marfi et Aricini. His originem Graecam assignauit poeta, veterum scriptorum commenta secutus.

641-6 Quid est *pandere Heliconem*? vt aditus poetae pateat? vt fere Cerda exponit; et est vtique proprium de aditu patefaciendo τὸ *pandere*: an vt Musae seu descendant, seu in conspectum veniant, vt in Hesiodi Theog. pr. Hoc equidem malim, adeste et dicite. ἔσπετε νῦν μοι, Mä-
641. De Helicone tanquam scena,

Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.
 Et meministis enim, Diuæ, et memorare potestis: 645
 Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
 Contemtor Diuum Mezentius, agminaque armat.
 Filius huic iuxta Lausus, quo pulchrior alter
 Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni. 650
 Lausus, equum domitor, debellatorque ferarum,
 Ducit Agyllina nequidquam ex vrbe secutos
 Mille viros; dignus, patriis qui laetior esset
 Imperiis, et cui pater haud Mezentius esset.

Post

scena, aulaeis remotis, pandendo cogitare non licet.
 — 643 cf. Ge. II, 167 sq. 174: *parens magna virum*.
 — *iam tum*, praeclare dixit, ad laudem sui æui, tacita quidem comparatione. —
 644 quos populos bellantes habuerit. 645. 6 ex Hom. conuersi Il. β, 485 sq.; sequuti sunt alii, vt Statius Theb. IV, 32 sqq.: Ouid. XV Met. 622. 623; κλέος — *fama*.

647 — 54 Quod Mezentium Agyllæ, mox Caere dictæ, Lucumonem inter socios Latinorum memorat, ab antiqua fama mutuatus est. v. VIII, 478 sq. — *Tyrrhenis ab oris Mezentius*, oriundus ex Etruria. Pulsus enim Agylla apud Rutulos tunc agebat.

v. inf. VIII, 492. 3. — *Lausus, quo pulchrior a.* Imitationem Homerici Nirei multi notarunt Il. β, 673. 674, et similem locum de Euryalo Odyss. 9, 116. 117: et de Alcidis λ, 309. *corpore Turni* pro *Turno*, nota ex Graecis forma. cf. sup. VI, 22. — Idem Lausus *equum domitor, ἱππόδαμος, debellatorque ferarum*: quod Homericō exemplo in laude viri fortis posuit. v. Il. ε, 49 — 51. 652 Agyllæ seu Caere tyrannidem tenuerat v. inf. VIII, 481 sqq. — *nequicquam iungam cum sequutos*, qui ei in pugna cadenti frustra erant adfuturi. 653 *dignus p. qui laetior esset*, ornatè, dignus, qui meliore patre gauderet; ad

Post hos insignem palma per gramina currum, 655
 Victoresque ostentat equos, fatus Hercule pulchro
 Pulcher Auentinus: clipeoque insigni paternum

Centum

ad patrem autem declarandum *imperia* non minus valent, quam in filio *obsequium*. Comparant Homericum de Peripheta Eurysthei filio: Τὸ γένετ' ἐκ πατρὸς πολὺ χείρονος υἱὸς ἐμείνων παντοίας ἀρετὰς Il. 9, 641.

655 sqq. Auentinum tanquam vnum ex heroibus Homericis inducit cum curru, quo victoriam ludis quadrigarum cursu obtinuerat. Eundem exhibet clipeatum v. 657, quod ferri potest; sed cum paulo post v. 666 eundem leonis exuviis indutum incedere narrat, in eo fateor me poetae diligentiam et iudicium desiderare; nam diuersorum vitae priscae temporum fuit, spoliis ferarum tectum esse, et de curru armatum pugnare. Quod primum *curru vectum* (v. 655) mox *peditem* incedere facit (v. 664), in hoc morem Homericorum heroum sequi potuit, qui non raro, exiguo intervallo subsequente curru,

pedites incedunt. Auentinum in nonnullis signis agnoscunt recentiores veterum operum interpretes: sed is idem Hercules puer esse potest. Ceterum Auentinus heros Virgilii ingenio deberi videtur, Homeri exemplo, qui in similibus heroum filiis et nepotibus commemorandis felicissimus est. Herculis autem accessus ad haec loca (v. inf. VIII, 200 sq.) facile poetae animum impellere potuit, vt in Auentinum incideret; cuius nomen Romanis lectoribus placere potuit, cum mons Auentinus vrbis Romae pars facta esset.

655 *insignem palma currum* simpl. intelligo *νικηφόρον, ἀθλοφόρον*, quadrigas, quae praemium cursus obtinuerant. Lauri vel palmae insigni currui infixum recentioris moris ne sit vereor. *Hercule pulchro Pulcher A.* Cogitandum est de pulchritudine qualis esse potest herois, qui robore corporis omnes mortales

Centum angues, cinctamque gerit serpentibus Hy-
 Collis Auentini filua quem Rhea sacerdos (dram:
 Furtium partu sub luminis edidit oras, 660
 Mixta deo mulier, postquam Laurentia victor,
 Geryone extincto, Tirynthius adtigit arua,
 Tyrrhenoque boues in flumine lauit Iberas.
 Pila manu faeuosque gerunt in bella dolones:

Et

les superauit. *centum an-
 gues cinctamque serpenti-
 bus hydram*; eleganter va-
 riata oratio pro vulgari:
*hydram centum cinctam ser-
 pentibus*. Ceterum poetae
 de paruis et tenuibus pa-
 rum laborantis generosam
 incuriam obserues in hoc,
 quod hydram nunc *cen-
 tum*, at lib. VI, 576 *quin-
 quaginta* capitibus horren-
 dam exhibuit. Comparent
 deliciarum harum studiosi
 praeter Silium II, 158. 9
 Eurip. Phoeniss. 1142 sqq.:
 Quintum Cal. VIII, 349. 350.

659—663 Bellum poetae
 commentum a Rheae Sil-
 viae, quam Mars compref-
 sit, exemplo ductum. —
mixta, *μυγείσα θεῶν*, con-
 gressa. *furtium edidit*
 pro vulgari: furtiuo par-
 tu edidit. *in luminis oras*,
 s. pro locis, s. pro *auras*
 dictum, quod malim, cf.
 Ge. II. 47. *Laurentia ar-
 ua*, vt poeta, latius dixit.

nam apud Euandrum, qui
 tum loca circa Palatinum
 et Auentinum tenebat, de-
 verterat Hercules. 663
 poeticum ornatum habet
 commode ab eo petitum,
 quod in armentorum cura
 proprium est, lauare gre-
 gem; pro: *et armenta ex
 Hispania adduxit*.

664—9 *gerunt* sc. Auen-
 tini comites: quos paullo
 durius subintelligi non in-
 fitior; etsi eo ducere po-
 test τὸ *Ipse* v. 666. Nec
 monitum, vnde ii fuerint,
 quos adduxit. Loca cir-
 ca Auentinum inhabitare
 eos dicere poterat. Sed
 locus totus a poeta in-
 choatus, non absolutus, ef-
 fe videtur. *Pila* bene me-
 morat, tanquam Romano-
 rum et Italorum telum; v.
 de iis Polyb. VI, 21, vbi
ῥομοὶ appellantur. De *do-
 lone* vnice amplectendum
 est, quod e Varrone affert
 Seruius: esse ingentem

Nnn

contum

Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello. 665
 Ipse pedes tegumen torquens inmane leonis,
 Terribili inpexum saeta, cum dentibus albis,
 Indutus capiti, sic regia tecta subibat
 Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.

Tum gemini fratres Tiburtia moenia relinquunt, 670

Fratris

contum cum ferro breuif-
 simo. Tale genus teli il-
 lis temporibus accommo-
 datum. Petiit hinc Silius
 III, 250. *Mucronem tere-*
tem non nisi de gladio ex-
 iguo accipi posse puto,
Sabellum autem *veru* nul-
 lum aliud esse videtur,
 quam verutum, iaculi seu
 teli missilis genus. Sam-
 nitium quidem proprium
 hoc telorum genus, *σαυνίον*
 dictum, a quo adeo nomen
 eorum ductum esse volunt
 Saunitarum et Samnitarum
 seu Samnitum. v. Festum
 voc. *Samnitibus* et qui ad
 e. l. laudantur, et Strabon.
 V p. 383. B. Iam, cum
 Samnites Sabinae gentis
 propago sint, etiam Sabinis
 idem hastae genus sol-
 lenne esse aut saltem tri-
 bui potuit, vnde *veru Sa-*
bellum. Nisi omnino com-
 mune fuit populorum Latii
 et reliquae Italiae. Sic Ge.
 II, 168 *Volscos verutos* vi-
 dimus. 666 *tegumen leo-*

nis, cui nunc *saeta* tribui-
 tur, vt inf. 790 boui, sunt
 exuuiæ: has *torquet*, re-
 torquet, in cinctum cor-
 poris. inf. VIII, 460: *De-*
missa ab laeua pantherae
terga retorquens. Easdem
 exuias ita accommodat
 capiti, vt rictus pellis pro
 galea sit, vt inf. XI, 680. 1:
caput ingens oris hiatus Et
malae texere lupi cum den-
tibus albis. cf. mox v. 688.
 689. Dentium nitorem, vt
 in apro, sic in leone non
 memini vsquam praedica-
 tum: itaque *albus* tantum
 ornans esse videtur epithe-
 ton. In ceteris scabra est
 oratio. Idem est *tegumen*
torquens et *indutus* (illud)
capiti et *humeros innexus*
amictu. Praestat saltem *in-*
dutus substantiue accipere:
 vt tegumen sint indutus,
 h. pro indutibus, capitis.
 Potest et distingui post
capiti.

670—7 In condenda vr-
 be Tiburte tres fratres con-
 soci-

Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
 Catillusque acerque Coras, Argiua iuuentis;
 Et primam ante aciem densa inter tela feruntur;
 Ceu duo nubigenae quum vertice montis ab alto
 Descendunt Centauri, Homolen Othrymque niuaalem
 Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens (675
 Silua locum, et magno cedunt virgulta fragore.

Nec Praenestinae fundator defuit urbis,
 Volcano genitum pecora inter agrestia regem
 Inuentumque focis omnis quem credidit aetas, 680
 Caeculus. Hunc legio late comitatur agrestis:

Quique

sociaſſe operas ſuas nar-
 rantur, Amphiarai, qui ad
 Thebas ab terra hauſtus
 interiit, Argiui, filii. —
gentem, vt poeta, narrat,
 cum *urbem* dicere deberet;
 quod paſſim obuium: v. 673
 προμάχοντα heroum Ho-
 mericorum exemplo pro-
 currentes ante aciem. Te-
 nendum eſt ex Iliadis lec-
 tione. Comparatio v. 674
 — ſplendida eſt: eadem
 imitatione expreſſa a Sta-
 tio IV Theb. 139 — 141:
 IX, 220 — 2. *nubigenas*
 Centauros cum priſca lo-
 quendi ratio appellaeſſet,
 quod altiſſimos Theſſaliae
 montes, ex quibus Othrys
 et Homole ſunt (v. de
 hoc Steph. Byz. h. v. et
 Theocr. Id. VII, 103), in-

habitabat gens fera et ſil-
 veſtris, fabula id a nube
 repetiit, quam Ixion pro
 Iunone erat amplexus. —
 677 *cedunt virgulta* ſc. per-
 rumpentibus; vt de apro
 Calydonio Ouid. VIII Met.
 340: *Sternitur impulſu ne-
 mus et propulſa fragorem
 Dat ſilua.* Tum *virgulta*
 pro ſiluis, v. c. Ge. II, 328
 et alibi, Lucretii exemplo.

678 ſqq. De Praeneste
 fabula domeſtica veterum
 Latinorum aſſertur, de
 conditore urbis Caeculo,
 cum infans eſſet, in foco
 reperto et pro Vulcani
 filio habito. cf. Serv. et
 Solin. c. 2, ad eumque
 Salmaſ. p. 46. *genitum*
inter pecora iungere fas
 eſt, non *regem inter p.*

Quique altum Praeneste viri, quique arua Gabinae
 Iunonis, gelidumque Anienem, et roscida riuus
 Hernica saxa colunt; quos, diues Anagnia, pascis,
 Quos, Amasene pater. Non illis omnibus arma, 685
 Nec clipei currusue sonant. Pars maxuma glandes
 Liuentis plumbi spargit: pars spicula gestat
 Bina manu, fuluosque lupi de pelle galeros
 Tegmen habent capiti: vestigia nuda sinistri
 Instituire pedis; crudus tegit altera pero. 690

At

— 682 *altum* a situ, v. Strabon. V p. 365. A. 682. 3 *Gabinae Iunonis*. Pelasgorum religio in Latium illata, vnde *Iuno Lanuina* et hic *Gabina*. Repetiit eam hinc Silius lib. XII, 537: *Iunonis tecta Gabinae*. 684 qui *Hernica saxa colunt*. Si verum est, quod a Festo et Seruio traditur, *Sabinorum*, seu (quod Festus habet, quodque eodem redit: nam Sabina stirpe oriundi fuere Marfi), Marforum lingua, *berna*, *saxa* vocata fuisse: docte poeta *Hernica saxa* dixit; erat autem Hernicorum ager saxosus circa *Anagniam*, quam *diuitem* cur dixerit, ex Sili i imitatione intelligitur, XII, 532. 3: *surgit suspensa tumentis Dorso frugiferis Cerealis Anagnia glebis*. cf. idem VIII,

392. 3: ergo fertilis est. Iam *roscida riuus* quod ait, riuus esse possunt nulli praeterquam Trerus et Cosa, Cluuerio quoque monente. *Amasenus* supra Setiam in Volscis ortus Priuernum praetergressus per Volscum agrum in mare apud Circeios exit. 686 *sonant* eleganter pro *sunt*. — 688 seu vt lupi exuuiarum caput tegant cf. v. 666, seu vt galea e lupina pelle facta sit. 689 laeuum pedem nudum, dextrum perone, h. corio crudo, *καρβάρην*, tectum. Laeuum autem pedem seu ocreatum seu alio modo tectum et munitum, cum a libi legimus v. c. Liv. IX, 40, tum vero ipse status pugnantis postulat, quandoquidem pedi laeuo insistit eumque anteriore in vesti-

At Messapus, equum domitor, Neptunia proles,
 Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
 Iam pridem resides populos, defuetaque bello
 Agmina, in arma vocat subito, ferrumque retractat.
 Hi Fescenninas acies Aequosque Faliscos, 695
 Hi Soractis habent arces Flauiniaque arua,
 Et Cimini cum monte lacum lucosque Capenos.

Ibant

vestigio ponit is, qui aut funda glandem, aut qui iaculum emittit, aut arcu sagittam. *vestigia instituere*, statuere, ponere, pedem, de gradu militum pugnantium. Lucretium praeceuntem habuit lib. IV, 474: *qui capite ipse suo instituit vestigia retro*: h. qui capiti suo insistit, contra quam debebat pedibus insistere. Ita intelligo locum. Idem Lucret. I, 407: *Cum semel institerunt vestigia certa viai*.

691 sqq. Messapi obscura est fabula, saltem in his Etruriae ad Tiberim locis. Nam Messapum, conditorem et regem Messapiorum in extrema Italia, quae Messapia et Iapygia est, traditum huc reuocare non licet. *equum domitor* ut v. 651 *Lausus*. 692 invulnerabilis, inuictus igni et ferro. *fas*, *δυνατόν*, ut interdum apud poetas. —

693 *resides* ut I, 721. 2: VI, 814. 695 Quae sequuntur vrbes, in Etruriae parte ad Tiberim vergente quaerendae sunt: *Falisci*, seu *Falerii*, nec longe ab his *Fescennia* cum *Flauinio* s. *Flauina*, quae mature e medio sublata esse videtur. *Mons Soracte* (cf. inf. XI, 785 sqq.) *Lacus Ciminius* cum Monte et Saltu Ciminio, e Liv. IX, 367 noto, nunc *Lago di Vico* (nam, inquit Pompon. Sab., illic oppidulum nuper dirutum appellabatur vicus Cimini), et *Lago di Ronciglione*; tandemque *Capena*, Faliscis contermina, cum *luco Feroniae* in agro Capenate sito. v. Liv. XXVI, 11: I, 30: Dionys. III, 32: *Silium XIII*, 84 sqq.; qui idem locum nostrum expressit lib. VIII, 491 sqq. Quod autem *Aequos Faliscos* appellat, ad antiquum Faliscorum nomen spectat, *Aequum*

Ibant aequati numero, regemque canebant:
 Ceu quondam niuei liquida inter nubila cycni,
 Quum sese e pastu referunt, et longa canoros 700
 Dant per colla modos; sonat amnis, et Asia longe
 Pulsa palus.

Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
 Misceri putet: aeriam sed gurgite ab alto
 Virguerì volucrum raucarum ad litora nubem. 705

Ecce,

quum Faliscum; ab Aequis enim vel Aequiculis et Aequanis, a quibus tamen diversi sunt, traxerunt illi nescio quid v. Cluver. Ital. ant. p. 538 ex Strab. V p. 346 A. *Aequos Faliscos* etiam Silius dixit lib. VIII, 490. 698 *aequati numero* aequalibus numeris h. ordinibus. At si *ibant numero*, h. ad numerum, s. numero, numerofo incessu ad rhythmum facto, id convenire magis videtur cum altero *regemque canebant*. Firmari potest haec altera interpretatio Siliii imitatione lib. III, 345—8. Idem simili exemplo Sabinos expressit lib. VIII, 420: — *Ibant et laeti pars Sancum voce canebant Auctorem gentis* (magis hoc consentaneum, quam h. l. Virgil. *regem*) *pars laudes ore ferebant, Sabe, tuas*.

699 Comparisonem ex Homero Il. β, 459 sqq. et Apollonio lib. IV, 1300 sqq. adumbratam esse, in oculos incurrit. Virgilio propria vis in illis: *cum sese e pastu referunt* et dant modos *per longa colla*. *Asia palus*, campus palustris ad Caystrum. cf. Ge. I, 383 sqq. Nostrum multi imitati sunt cf. Cerda. — *pulsa* modis, sono; non, remis, vt alii accipiunt. Burmannus ait: a cygnis natantibus vel plaudentibus aquas alis suis. Etiam hoc longius petium.

703—5 Vt agmen incedebat cum cantu et tripudio, nemo putaret illud ad pugnam faciendam incedere. *miscentur acies*, dum congregiuntur, pugnant: sollenni vocabulo. 704. 5 an et hoc commode satis ad cygnos referri possit, dubito:

Ecce, Sabinorum prisco de sanguine, magnum
 Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar,
 Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
 Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
 Vna ingens Amiterna cohors, priscique Quirites, 710

Ereti

dubito: malim de auibus, v. c. gruibus, accipere agmine austrinas plagas ultra mare petentibus. sup. VI, 310: *ad terram gurgite ab alto Quam multae glomerantur aues, ubi frigidus annis Trans pontum fugat et terris immittit apricis.* Inest alia difficultas in comparationis ratione et vinum comparatio ad ordines incedentium aequatos spectet, an ad modos canoros et carmina. Scilicet ut incedebat agmen cum cantu, e longinquo aliquis volucrum cum clangore volantium gregem, non viros militares, accedere putasset. Videat pro se quisque, an talem comparationem probandam iudicet; poeta tamen vix aliam sequi potuit, si grammaticam rationem et sententiarum ordinem expendas. Omnino tamen illa: *Nec quisquam putet — sed —* pro variatione formulae comparandi habenda memineris, nihilque

aliud voluisse poetam declarare, quam: et erat agmen simile agmini volucrum.

706—9 Commode gentis Claudiae originem ab Atta, vel Atto seu Attio, Clauso arripuit, etsi vulgo auctor stirpis habebatur ille Clausus, qui quinto a regibus eiectionis anno cum clientibus Romanam Regillo in Sabinis venerat. Notares ex Livio lib. II, 16: Sueton. Tib. c. I. *prisco de sanguine Sabinorum* iungunt fere post Servium alii: nec male, cum Sabinorum stirpem vetustissimam esse constet. Suavior tamen videtur mihi iunctura: *Clausus, prisco de sanguine, agens agmen magnum Sabinorum, magnique* etc. Virgilii locum expressit Silius VIII, 414—425.

710—7 Situs locorum, qui inde commemorantur, docet, agri Sabini fines h. l. a poeta paullo latius constitui, quam apud Strabonem

Ereti manus omnis, oliuiferaeque Mutuscae:
 Qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini,
 Qui Tetricae horrentis rupes, montemque Seuerum,
 Casperiamque colunt, Forulosque, et flumen Himellae:
 Qui Thybrim Fabarimque bibunt, quos frigida misit
 Nursia, et Hortinae classes, populique Latini: (715
 Quosque secans infaustum interluit Allia nomen:
 Quam multi Libyco voluuntur marmore fluctus,
 Saeuus vbi Orion hibernis conditur vndis;
 Vel quum sole nouo densae torrentur aristae, 720
 Aut Hermi campo, aut Lyciae flauentibus aruis.
 Scuta sonant, pulsuque pedum tremit excita tellus.

Hinc

bonem et Plinium produntur. *prisci Quirites* h. Curenses, ex Curibus Sabinis. *Mutusca* est Trebula Mutusca; *Nomentum* sup. VI, 773 inter colonias Latinas nominatum; via Nomentana ab eo dicta *Rosea*, seu *Campi Roseae*, in agro Reatino, ad lacum Velinum, fertilitate summa satis celebres. *Hortinae classes* simpl. pro copiis, a classibus, quae populi partes sunt; contra quam Fontanin. de Antiqq. Hortae lib. I c. 1 p. 8 statuebat. *populi Latini*, oppida Latinorum in agro Sabino vel Sabinis accenso. 718 9 sub Orionis occasum, qui fit ineunte hieme. cf. Pe-

tav. ad auctarium Op. de Doctr. temp. p. 90. Ortus solstitium sequitur. 720. i *sole nouo*, prima aestatis parte, bene Serv. explicat. Scilicet *Sol* nunc est pro aestiuo tempore, solis aestu, dictus. *Lycia*, aspera et saxosa regio nescio an alibi fertilitatis laude celebretur. Fidem tamen poetae facit Phrygiae et Lydiae, quam Hermus aluit, vicinia. Ceterum, comparationis vis ut teneatur, obseruandum est, aut v. 718 cum superioribus iungi; ut sit: et hi quidem tam multi incidunt, quam multi fluctus voluuntur vel aristae torrentur, quum torrentur sole

Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hostis,
 Curru iungit Halesus equos, Turnoque feroces
 Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho 725
 Massica qui rastris, et quos de collibus altis
 Aurunci misere patres, Sidicinaque iuxta
 Aequora, quique Cales linguunt, amnisque vadosi
 Adcola Volturni, pariterque Saticulus asper,
 Oscorumque manus. Teretes sunt aclides illis 730
 Tela: sed haec lento mos est aptare flagello.
 Laeuas caetra tegit; falcati comminus enses.

Nec

sole nouo. Ita pro epiphonemate est: *Scuta sonant.* — aut distingui potest 717 post *nomen.* *Quam m.* noua sententia facta, cui apodosis supplenda sit: tam multi erant in illo agmine. Pro quibus subiicitur declaratio: *Scuta s.*

723 sqq. Halesus adducit populos e priscis Auruncorum et Oscorum sedibus. Ipse *Agamemnonius* originem ab Agamemnone ducens, nam pater inf. X, 417 *vates.* Nouat poeta hoc, quod Campanorum ducem facit: nam alias eius memoria ad Faliscos spectat. cf. Ouid. Fast. IV, 73. 74. *rapit Turno,* nota elegantia quam mox et Tacitus aliique sunt sequuti, pro adducit. Proprie vim et festinationem

innuit. *Aurunci* ultra Lirim, in Campania, montium iuga, *Sidicini* camporum planitiem tenuisse dicuntur poetae, nam *aequora* nulla alia sunt, quam camporum. cf. 739. *Vulturnus vadofus*, saltem nonnullis in locis, forte sub egressum in mare. Alias *rapax, celer, sonorus*, poetis est; nomen quoque a vulture ductum. *Saticulus*: Saticula, Campaniae vrbs, vnde Saticulani: ad priscos Aufones vrbs refertur. 730 *aclidas*, seu *aclydas*, ipse Virgilius fati declarat, iacula fuisse, amento, h. e. loro, aptata, illigata, quae emitti et retrahi possent. Mox *falcati cominus enses* sc. armant, ex antec. *tegunt*; sed simplicius est accipere:

N n n 5

f. enses

Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
 Oebale: quem generasse Telon Sebethide nympha
 Fertur, Teleboum Capreas quum regna teneret 735
 Iam senior: patriis sed non et filius aruis
 Contentus, late iam tum ditione premebat
 Sarraſtis populos, et quae rigat aequora Sarnus,
 Quique Ruſras Batulumque tenent atque arua Ce-
 lennae,
 Et quos maliferae deſpectant moenia Abellae: 740
 Teutonico ritu ſoliti torquere cateias:
 Tegmina quis capitum raptus de ſubere cortex:
 Aerataeque micant peltae, micat aereus enſis.

Et

f. enſes ipsis ſunt *cominus*,
 quoties *cominus* pugnatur.

733 *Teleboae*, relicta Ta-
 pho, quae vna ex Echina-
 dibus inſulis Acarnaniae
 obiectis erat, *Capreas* oc-
 cupaſſe dicuntur. Rex eo-
 rum *Telon*, ex Nympha Se-
 bethi fluuii ad Neapolin
 filia ſuſcepit *Oebalum*, qui
 in continente loca circa
 Sarnum in Hirpinis et in
 extrema Campania occu-
 pauit. Qua fama haec ac-
 ceperit Maro, nunc non
 conſtat; Sed Silius et
 Statius eum ſequuntur. —
 735 *Capreas*, *Teleboum* re-
 gna, inſulam, quam Tele-
 boae incoluiſſe dicuntur.
 — 738 *Sarraſtes*, Sarni fl.
 (quem olim Sarnum pro-

nuntiatum eſſe apparet)
 accolae. *aequora* vt v. 729.
 — 740 *quos deſpectant m.*
 videtur altum in monte
 ſitum habuiſſe hoc oppi-
 dum, vnde proſpectus erat
 in agros et camporum pla-
 nitiam. Alias *Auellana nux*
 huic vrbi nobilitatem fe-
 cit. 741 *Cateia*, teli
 genus, hoc loco Teutoni-
 bus tributum, quo nunc
 Sarraſtes et Hirpini vtun-
 tur. E Virgilio Valerius et
 Silius eam repetierunt. Vo-
 cem Celticam eſſe, quae om-
 nino longius haſtae genus
 deſignet, docuere viri doc-
 ti. Mox ſuberis cortex re-
 cens detractus in galeam
 inflecti et formari debuit.

Et te montosae misere in proelia Nerfae,
 Vfers, insignem fama et felicibus armis: 745
 Horrida praecipue cui gens, adsuetaque multo
 Venatu nemorum, duris Aequicula glebis.
 Armati terram exercent, semperque recentis
 Conuectare iuvat praedas, et viuere rapto.

Quin et Marrubia venit de gente sacerdos, 750
 Fronde super galeam et felici comtus oliua,
 Archippi regis missu, fortissimus Vmbro:
 Vipereo generi et grauiterspirantibus hydrys
 Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
 Mulcebatque iras, et morsus arte leuabat. 755

Sed

744 — 9 Sequuntur *Aequi*, vel *Aequiculi*, qui ad vtramque Anienis ripam habitarunt. Oppidum eorum obscurum Nerfa. — 746 *Aequicula* (sc. gens; nam haec iungenda; sic *Aequicula rura* Silius dixit; adiectiua forma) *duris glebis*, cui est ager asper et aratu difficilis; vnde *gens horrida et venatui dedita*. Hinc etiam rapto viuebant, cum, vnde viuerent, partum et conditum non haberent. cf. IX, 609 sq. 613.

750 *Marrubiam* gentem exquisite dixit, ab vrbe praecipua, Marrubio, pro Marfis. Ducit hos sacerdos Vmbro; cuius soror

fuit Anguitia, Nympha, v. 759 memorata. Nobiles autem Marfi serpentum incantationibus: cf. Cluuer. p. 759. *Vmbro* nem sacerdotem, quam regem, adducere in praelia maluit poeta, quoniam incantationem ei tribuit. *fronde* — et *oliua*, nota forma poetici sermonis pro fronde oliuae, qua Sacerdos ornatum caput habuit apud Volscos. 753 *grauierspirantibus*, afflatu nocentibus. 754 *manuque*. Haerent intpp. De ossis soporiferis vel herois manu admotis Burm. accipit. Sed res ipsa fert, vt de tactu accipiatur. Est hoc genus domandi et sopiendi angues

Sed non Dardaniae medicari cuspidis ictum
 Eualuit; neque eum iuvere in volnera cantus
 Somniferi, et Marfis quaesitae montibus herbae.
 Te nemus Anguitiae, vitrea te Fucinus vnda,
 Te liquidi fleuere lacus. 760

Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello
 Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
 Eductum Egeriae lucis, humentia circum

Lito-

gues satis notum, quod manuum contactu fit. cf. Plin. VII, 2. Eriam Silius in loco ex nostro expresso VIII, 501; *tactuque domare venena* h. serpentes venenos. Idem I, 411, 2: *nec non serpentes diro exarmare veneno* Doctus Atyr, *tactuque graues sopire chelydros*. adde III, 302 et ibi not. 756 Suavis haec rei serius gestae anticipatio, vt et mox orationis conuersio v. 759. 760; vtraque tamen iam in Homero obuia. cf. Il. β, 858 sqq. Aliorum imitationes collegit Cerda: occurrunt passim alia. *in volnera* docte poetae dicunt, pro ad volnera sananda. *Fucinus lacus* inter Apenninorum montium iuga: ad quem *lucus Anguitiae* fuit.

761 sqq. In nemore Aricino Diana peregrino more culta, quem Scythi-

cum esse ediderunt veteres. In eodem templo *Virbius* heros indigena diuino honore habitus. Hunc Hippolytum, Thesei f., interpretati sunt alii, a Diana ex inferis reductum et in hoc luco collocatum v. Ovid. Met. XV, 532 sqq. At Maro Hippolyti filium facit Virbium, ex Aricia Nympha susceptum. *pulcherrima bello* iungunt interpp. Ergo erit insignis, clara, conspicua, ex καλός. Praestat forte: *ibat bello*, ad bellum; multo tamen magis malim iungere tertio loco *bello insignem*: ne *insignem* nudum frigeat. *Egeriae* fons et *lucus*, in quo educatus fuit Virbius, ad Ariciam est; alius vulgo narratur prope Romanam ad portam Capenam, vbi Egeriae domus, antrum sub Auentino, locus congressus cum Numa.

— hu-

Litora, pinguis vbi et placabilis ara Dianae.

Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte no-
vercae 765

Occiderit, patriasque explerit sanguine poenas

Turbatis distractus equis, ad sidera rursus

Aetheria et superas coeli venisse sub auras,

Paeoniis reuocatum herbis et amore Dianae.

Tum Pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris

Mortalem infernis ad lumina surgere vitae, (770

Ipse repertorem medicinae talis et artis

Fulmine Phoebigenam Stygias detrudit in undas.

At Triuia Hippolytum secretis alma recondit

Sedibus, et nymphae Egeriae nemorique relegat: 775

Solus vbi in filius Italis ignobilis aeuum

Exigeret, versoque vbi nomine Virbius esset.

Vnde etiam templo Triuiae lucisque sacris

Corni-

— *bumentia littora*, ad lacum Aricinum vbi ara Dianae seu templum. 765

— *arte nouercae*, dolo, τέχνη Phaedrae. *explerit sanguine poenas*, noue dixit, vt exsoluere, exhaustire, dare, quantum imperatum est, morte luere. —

turbatis pro consternatis.

— *ad sidera r.* ornate pro reuixisse. *Paeoniis herbis*

simpl. pro medicantibus, medicis, a Paeone deorum medico, Apolline. II. 5, 401.

De Aesculapio Phoebi f. a

Ioue fulmine percusso obvia est fabula. 775

relegat, legat, mandat, tradit,

commendat. Alii *relegat*

ad nemus, segregat: vt Ge.

III, 212: *tauros procul at-*

que in sola relegat Pascua.

Tum *ignobilis*, in bonam

partem, vtpote in secessu

et solitudine, placide adeo

et tranquille: alias *ignobi-*

le aeuum effertur. 778

Religiosus igitur erat mos,

vt ad lucum curru vehi

nefas esset. Causa ab Hip-

polyti fortuna arcescitur.

783 sqq.

Cornipedes arcentur equi; quod litore currum
 Et iuuenem monstros pauidi effudere marinis. 789
 Filius ardentis haud secius aequore campi
 Exercebat equos, curruque in bella ruebat.

Ipse inter primos praestanti corpore Turnus
 Vertitur arma tenens, et toto vertice supra est.
 Cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram 785
 Sustinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignis;
 Tam magis illa fremens, et tristibus effera flammis,
 Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.
 At laeuem clipeum sublatis cornibus Io

Auro

783 sqq. De Turno eiusque origine v. sup. VII, 371. 2. *vertitur* docte ad animi corporisque vigorem designandum; mouet, agit se, pro incedit: vt *ἐπὶ φρεσὶ θοῇ. supra est, ὑπερέκει.* Comparant intpp. II. β, 226. 7. Mox in 785 sq. manifeste vestigiis Homeri insistit, ornatis sane verbis, sed vt rei miraculo fidem parum faciat. Nam II. ε, 4 sqq. Diomedis galea aerea, clypeus et thorax, in sole coruscans, non male ignem effundere narratur; idemque etsi paullo magis in miraculum conuersum tribuit Achillis galeae II. σ, 205 sqq. Virgilius expressit eum locum lib. X, 270 sqq., hic vero etiam auxit prodigium, vt,

cum galea, Chimaera ornata, furente in praelio Turno, inter motus rapidos et multiplices multo magis coruscet, vt, inquam, Chimaeram, quo magis pugna exardescat, eo magis flammam spirare dicat. Hoc monere satius erat, quam inani reprehensione vel laude locum atterere, quod Scaliger quoque facit Poet. lib. V c. 3 p. 228 ed. 1561 impugnans Macrob. V, 13 extr. — Est autem *galea crinita triplici iuba, ἑχέσασσας τρεῖς λόφους*, quam *τρυφάλειαν* dictam volunt pro *τριφάλλειαν*. 789 sq. In clypeo expressa Io cum Inacho: nam ab hoc ducebat genus Turnus sup. v. 371 sq. *sublatis cornibus Io* ornate pro Io cornuta. Male pro

Auro insignibat, iam faetis obsita, iam bos, 790
 Argumentum ingens, et custos virginis Argus,
 Caelataque amnem fundens pater Inachus urna.
 Insequitur nimbus peditum, clipeataque totis
 Agmina densentur campis, Argivaeque pubes,
 Auruncaequae manus, Rutuli, veteresque Sicani, 795
 Et Sacrae acies, et picti scuta Labici:
 Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici
 Litus arant, Rutulosque exercent vomere collis,
 Circaeumque iugum; quis Iuppiter Anxurus arvis
 Praesidet, et viridi gaudens Feronia luco: 800

Qua

pro ablatis, demtis, Cerda et alii. Locum perquam similem laudant intpp. ex Europa, quod Moschi est Idyll. II v. 43. 4. *nimbus peditum* *νέφος πεζῶν* II. d, 274 et al. *Argivae pubes*: pertinet ad originem Turni et colonos Argivos, qui cum Danae ad Italiam venerant. *Aurunci* h. l. sunt qui cis Lirim habitabant. — *Sicanos* int. reliquias Siccanorum, quae ad Tiberim in Rutulorum finibus confedisse videntur. cf. XI, 317. — *Sacrae acies* confidenter satis definire non licet: Ardeatium fuisse dicuntur, dicti seu a vere sacro, cum graui pestilentia laborantes Ardeates ver sacrum diis

vouissent, a quo illi orti; seu quod genus hominum fuit Matri Deum sacratum. Prius Festi auctoritas, posterius Silii versus VIII, 417, firmare videtur. *sacrumque Numici Litus*: proprie ipse Numicius amnis sacer, *diōs*. *Anxur* Volscorum nomine Iuppiter appellatus, pueri forma in numis occurrit; ut adeo cum Veiove comparari possit, de quo Ouid. Fast. III, 437 sq. Idem vrbi Anxuri, mox Tarracinae, nomen dedisse videtur: cuius ager h. l. per arua, *queis Iuppiter Anxurus praesidet*, declarantur. Ad tertium inde lapidem Feroniae lucus, fons et templum. Fuit ea ex diis Latii

Qua Saturae iacet atra palus, gelidusque per imas
Quaerit iter vallis atque in mare conditur Vfens.

Hos super aduenit Volsca de gente Camilla,
Agmen agens equitum et florentis aere cateruas,
Bellatrix: non illa colo calathisue Mineruae 805
Femineas adsueta manus; sed proelia virgo
Dura pati, cursuque pedum praeuertere ventos.
Illa vel intactae segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu laefisset aristas;

Vel

Latii Indigetibus, mox modo inter Nymphas relata, modo cum Iunone comparata et pro Iouis Anxuris coniuge habita. Quae Dionys. recitat lib. II, 49 p. 113 et lib. III, 32, Graecanicae argutiae sunt. — *Satura palus* circa Vfentem amnem, ad paludes Pomtinas spectasse videtur, quae, viginti trium urbium solo occupato, tamen olim non tam late per agrum Pometinum, ac nunc, patebant. v. Cluver. p. 1003. cf. Silius VIII, 382 sq.

803 De Camilla v. inf. XI, 535 sqq. Penthesileae exemplo eam poetae ingenio esse subnatam nullus dubito. *florentes aere cateruas* h. splendentes, fulgentes. Seruius notavit Ennii et Lucretii ex-

emplo hoc factum. Sane locus, quem laudat e Lucretio (lib. V, 1441) ubi *mare florere nauibus* dicitur, non tam commodus erat quam alter lib. IV, 452: *Bina lucernarum florentia lumina flammis*. Sic τὸ ἄνθος, ἄνθεμον, de fulgore auri. Vnde Pind. O. II, 130: ἄνθεμα χερσὶ φλέγει. 806 *sed adsueta pati praelia dura*, virgo cum esset, etc. — Velocitatis denotationem v. 808 sqq. temere reprehendunt viri docti. Nec illa utique conuenit nostris sensibus; sed, cum Maro ea vteretur, a vetustate quasi per manus erat tradita; expressit enim Il. v, 226—9 de equabus Erichthonii. Similiter de Euphemo Apollon. I, 179 sq. Alios, in primis Virgilii, imitatores v. ap. Cer-

Vel mare per medium, fluctu suspensa tumentis, 810
 Ferret iter, celeris nec tingeret aequore plantas.
 Illam omnis teclis agrisque effusa iuventus
 Turbaque miratur matrum, et prospectat euntem,
 Adtonitis inhians animis: ut regius ostro
 Velet honos laevis humeros, ut fibula crinem 815
 Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
 Et pastorem praefixa cuspide myrtum.

ap. Cerdam et al. *Ferret*
iter, docte, ut *f. pedes*.

812 sq. Ornate, quae
 simpliciter Homerus dede-
 rat: Τὸν δ' ἄρα πάντες Λαοὶ
 ἐπερχόμενον θεῶντο Od. β,
 13: 9, 64. In reliquis ar-
 gutantur intpp. ut regius

o. sc. apud se reputans, ut.
 Accipio *fibulam* de acu: et
Lyciam dixit pharetram, ut
 solent poetae praestantius
 genus designare: sic *ar-*
cus Cretici. E *myrto* ha-
 stilia v. Ge. II, 447, et
pastoralis myrtus de iaculo
 quo pastores utuntur.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS

LIBER OCTAVVS

ARGVMENTVM

Belli signum Turnus ex Laurenti arce proponit, Latiusque totius finitimarumque urbium sibi auxilia adiungit. Venulus quoque Argos ad Diomedem mittitur, ut eum periculi similitudine ad belli societatem impellat. Quibus rebus permotus Aeneas, copiarumque suarum paucitati diffidens, Tiberini monitu, aduerso flumine in ea loca subuehitur, in quibus postea Roma condita fuit: Euandrique regis, qui, ex Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallanteum condiderat, auxilium implorat. Euander Aeneam, aduentus eius causa cognita, benigne hospitio excipit: sacrisque Herculis, quibus tum intentus erat, adhibitum, causam ritusque sacrificii edocet, locaque eius tractus nobiliora obiter hospiti recenset. Postridie Aeneas, equitum quadringentorum subsidio adiutus, quibus praeerat Pallas, unicus Euandri filius, partem copiarum secundo flumine ad suos remittit: ipse cum reliquis Agyllam, florentissimam Tyrrhenorum ciuitatem, petit: cui cum Mezentio, quem ob intolerandam crudelitatem regno expulerat, internecina odia intercedebant. Interim Vulcanus, uxoris blanditiis adductus, priuigno suo arma fabricatur, eademque a Venere ad Aeneam deferuntur: qui armorum pulchritudine delectatus, cum cetera omnia tum clypeum inprimis, qui res a posteritate sua strenue gerendas habebat depictas, studiose admiratur.

Etiam hic liber bello parando consumitur, inprimisque auxiliis arcessendis, cum Turnus per legatos Diomedem, Aeneas Euandrum, adit. Quae res episodio

Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et raucō strepuerunt cornua cantu;

Vtque

odio viam munit elaboratissimo de Euandro, quo fabulas veteres Italiae et origines coloniae Arcadiae in Palatino monte exponit, Romanis cognitu iucundissimas. Qui autem de Aeneidis praestantia recte iudicare vult, non ex nostrorum ingeniorum et aetatis genio iudicium facere debet; id quod importunum esset, etsi plerique ita faciunt; sed id respicere animoque assequi, quam delectationem poetae carmina Romanis potissimum afferre poterant, quibus ille ea meditabatur. Iam origines Latii et Romae, ad nostrum sensum forte parum iucundae, Romanis haud dubie esse debuerunt cognitu grauissimae: et qui delectationem, quae inde capi potest, aestimare vult, ante omnia ipsis illis originibus accurate cognoscendis et enodandis operam impendat necesse est. Quod idem ut faciat tanto magis interpreti incumbere, recte aliquis iudicet. Succedit aliud episodium de armis et clipeo Aeneae, quod et

ipsum ad Romanorum studia comparatum esse manifestum fit.

¶ Mira res videri debet, potuisse Turnum in aliena regia bellum instruere et copias parare. Italia animaduvertere et poetam reprehendere in promptu est. Sed poeta ad priscas aetates singula componere et adornare debuit, non ad sua nec ad nostra tempora. In regnis istis antiqui aevi summa rerum erat apud populum: eiusque voluntatem seu imperum exsequabatur rex. Bellum aduersus Troianos plebis studiis susceptum erat, renitente frustra Latino; tandemque, quod senectutis infirmitas et solitudo suadere poterat, rerum summam prorsus derelinquit: *Nec plura loquutus Sepsit se tectis rerumque reliquit habenas* VII, 600; et, cum Ianus esset referendus, *Latinus foeda refugit ministeria et caecis se condidit umbris*. Itaque Turnus succedere in partes Latini debuit: quo assumpto in carminis argumentum nactus est heroem, quem or-

Vtque acris concussit equos; vtque inpulit arma:
 Extemplo turbati animi; simul omne tumultu
 Coniurat trepido Latium, faeuitque iuuentus 5
 Effera. Ductores primi Messapus et Vfens,
 Contemtorque deum Mezentius, vndique cogunt
 Auxilia, et latos vastant cultoribus agros.
 Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
 Qui petat auxilium, et, Latio consistere Teucros, 10

Adu-

naret poeta, et quem Aeneae opponeret. Sed principium libri parum splendere mihi videtur; nec aliud quicquam est, quam otiosa repetitio eorum, quae iam satis ex libro superiore constabant. Debebat poeta procedere a v. 9 *Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem.* In belli signo, vexillo, ex arce prodendo, Romanum morem adumbrasse videri potest, qui in comitiis superstes mansit, vt vexillum in arce poneretur, sed puto argutius hoc quain vere dici. *signum* puto per ipsa illa *cornua* vs. alt. explicari. Sic sup. VII, 513: *Pastorale canit signum cornuque v.*

3 Simplicissimum est de apparatu bellico accipere: vbi Turnus equos et arma excitauit, in medium pro-

duxit: extemplo totum Latium ad bellum est inflammatum. Nam *simul* simpl. est copula. *concussit*, concitauit adhuc otiosos. — *impulit*, mouit, adeoque manu tractauit et protulit. Nam *impellere arma* de percussione clipeorum accipere durum esse arbitror. Seruius autem pro more suo argutatur, dum ad ancilia commoueri solita refert; nec *arma* pro peditibus h. l. dici posse videntur.

9 sqq. Ad Diomedem, qui auxilia petant, mittuntur, propter communem originem Graecam, quae Turno tribuitur. v. sup. ad VII, 367 sqq. Diomedis autem in eos, qui Troia capta profugerant, eiusque irae se subdlexerant, inflammatum esse debebat animus. — *vrbs Diomedis* Argyripa est, v. inf. XI, 246: vbi reli-

qua

Aduectum Aenean classi, victosque Penatis
 Inferre, et fatis regem se dicere posci,
 Edoceat, multasque viro se adiungere gentis
 Dardanio, et late Latio increbrescere nomen.
 Quid struat his coeptis, quem, si Fortuna sequatur, 15
 Euentum pugnae cupiat, manifestius ipsi,
 Quam Turno regi, aut regi adparere Latino.

Talia per Latium: quae Laomedontius heros
 Cuncta videns magno curarum fluctuat aestu:
 Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
 In partisque rapit varias, perque omnia versat. (20
 Sicut aquae tremulum labris ubi lumen aënis
 Sole percussum, aut radiantis imagine Lunae,

Omnia

qua de hac legatione expediuntur. *et Aeneam dicere, se posci regem fatis;* sup. VII, 272: *Hunc illum poscere fata Et reor* etc. vocabulo de fatis proprio lib. V, 707: VII, 584. 16 *ipsi*, Diomedes, qui iam antiquus eius sit hostis.

20 cf. sup. IV, 285. 6. At comparatio, ut omnes viderunt, subiecta est Apollonio Rhodio III, 754 sq. ornata a Marone; nisi quod motae aquae causa in Graeco poeta non desideratur: ὕδατος — τὸ δὲ νέον ἢ ἐλέβητι ἥ που ἐν γαυλῶ κέχυται. Laudata comparatio multis, etiam

S. R. Lowthio de sacra poesi Hebraeor. prael. XII p. 238, quippe in qua obseruata rerum dissimilium similitudo delectet. Nec tamen minus delectat ea propterea, quod animi status et affectio re sub oculorum intuitum cadente praeclare expressa est: id quod genus comparandi suauissimum est. Aliam comparisonem Homeri II. ξ, 16 sqq. conferant studiosi. In *imagine Lunae* argutantur interpretes: est ea pro ipsa Luna, cuius sane imago in aquae superficiem incidit ab eaque redditur. Alius, nec

O o o 3

magis

Omnia peruolat late loca, iamque sub auras
 Erigitur, summiq[ue] ferit laquearia tecti. 25
 Nox erat; et terras animalia fessa per omnis
 Alituum pecudumque genus sopor altus habebat:
 Quum pater in ripa gelidique sub aetheris axe
 Aeneas, tristi turbatus pectora bello,
 Procubuit, seramque dedit per membra quietem. 30
 Huic deus ipse loci fluuio Tiberinus amoenus
 Populeas inter senior se adtollere frondis
 Visus. Eum tenuis glauco velabat amictu
 Carbasus, et crinis vmbrosa tegebat arundo.
 Tum sic adfari, et curas his demere dictis: 35

O fate

magis feliciter, possit verba *sub auras* calumniari, cum sequantur *laquearia tecti*.

26 sqq. Iterum per novum visum fatalis rerum ordo declaratur: vide sup. T. I p. 380 sqq. Noctis declaratio magnam suauitatem habet; Copiosiore ornatum sup. IV, 522 sqq. attulerat: vbi Apollonii Rhodii vestigia animadvertebamus. Nuper in Lexico Homérico alterius Apollonii p. 490 etiam illi Alcmanem praeiuisse vidimus: *εὐδὸν σὺ δ' ὀρέων κορυφαί* etc. Sub dio Aeneas obdormiit, *seramque dedit per membra quietem*: ducta

loquendi forma ex altera, qua *somnus didi per corpus, spargi per membra*, dicitur. Monemus hoc, quod plerique verba tenent, causas sermonis ignorant.

31. *deus loci*, ἐπιχωρίος θεός. Ripa Tiberis populis esse debuit praetexta: quod nunc aliter se habere audio: sed cf. inf. 95. 96 et VII, 29 sqq. 33 *tenuis carbasus glauco amictu*, glauca palla carbasina humeris vel femori fluuiorum iniecta, etiam in signis veterum. Imitatorem verborum Claudianum vide in Paneg. Olybr. (I, 214 sqq.). Adde de VI Conf. Honorii (XXVII, 163 sqq.).

O fate gente deum, Troianam ex hostibus urbem
 Qui reuehis nobis, aeternaque Pergama seruas,
 Exspectate solo Laurenti aruisque Latinis;
 Hic tibi certa domus: certi, ne absiste, Penates:
 Neu belli terrere minis. Tumor omnis et irae 40
 Concessere deum.

Iamque tibi, ne vana putes haec fingere somnum,
 Litoreis ingens inuenta sub ilicibus sus,
 Triginta capitem foetus enixa, iacebit;
 Alba, solo recubans, albi circum vbera nati. 45
 [Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:]
 Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
 Ascanius clari condet cognominis Albam.
 Haud incerta cano. Nunc qua ratione, quod instat,
 Expedias victor, paucis, aduerte, docebo. 50
 Arcades his oris, genus a Pallante profectum,

Qui

— 36. 37 idem orationis color, qui in illis: *Ilium in Italiam portans*: sua stirpe et Penatibus sacrisque adductis cum reliquiis Troianorum. *reuehis* autem propter stirpem Dardani fabulosam ex Italia. v. sup. III, 167 sq. 38 *exspectate* propter deorum vaticinia. vide v. 12. 41 *Concessere* h. resederunt. Non audiendi Intpp. vett. et recent.

42 Hoc ostentum iam Helenus vates praedixerat lib. III, 388 sqq. vide inf.

v. 81 sq. 47 *Ex quo*: secundum quod portentum: *clari cognominis* ab alba sue nominatam; cuius signum Lauinii ostendebatur (Varro R. R. II, 4, 18), vnde Albae Longae conditores profecti sunt, cum sacello in eo loco, ubi sus inuenta, condito: Dionys. I, 57.

51 sqq. Euander, cum matre Carmenta seu Nicostrata, ex Arcadia profectus, Pelasgos suos in loca circa Tiberim adduxit, et in monte, qui inde Pala-

Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, et posuere in montibus urbem,
Pallantis proauis de nomine Pallanteum.

Hi bellum adfidue ducunt cum gente Latina: 55

Hos castris adhibe focios, et foedera iunge.

Ipse ego te ripis et recto flumine ducam,
Aduersum remis superes subuectus ut amnem.

Surge age, nate dea; primisque cadentibus astris
Iunoni fer rite preces, iramque minasque 60

Supplicibus supera votis. Mihi victor honorem
Perfolues. Ego sum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, et pingua culta secantem,

Caeru-

tinus dictus, oppidum Pallanteum, mox Palantium et Palatium appellatum, condidit. Fuerat iam in Arcadia Pallantium pagus: et inter proauos Pallas, a quo hi Arcades orti dicuntur poetae: *genus a Pallante*, h. Pallantis progenies. Idem nomen filio Euandri impertitum. cf. Dionys. I, 31 sqq.: Ouid. Fast. I. 469 sqq.: Propert. IV, 1. In Euandro potuisset poeta omnia ad maiorem admirationem struere et parare. Euander gente Pelasgica oriundus vix videbatur bonae spei ac fiduciae locum relinquere Troianis, si repente in eum incidissent. Sed poetae pla-

cuit alia ratio, ut per somnum haec denuntiaret, utque, propter Latinorum in aduenas Arcadas odia, communi periculi metu Troianos et Arcades in foedus et societatem adduceret. 53 *in montibus*; ne arguteris; est in monte Palatino: et v. 57 *recto flumine*, recto fluminis itinere: Nec audiendus Seruius. 59 *primisque cadentibus astris*, h. sub primum diluculum; nam poetis sidera cursu noctis exacto occidere dicuntur. cf. II, 8. 9. *Iunoni fer r. p.*, quod idem Helenus sedulo monuerat lib. III, 435 sqq., ut videas poetam sibi constare.

Caeruleus Thybris, coelo gratissimus amnis.
 Hic mihi magna domus, celsis caput urbibus, exit. 65
 Dixit, deinde lacu Fluuius se condidit alto,
 Ima petens. Nox Aenean somnusque reliquit.
 Surgit, et, aetherii spectans orientia Solis
 Lumina, rite cauis vndam de flumine palmis
 Sustulit, ac talis effundit ad aethera voces: 70
 Nymphae, Laurentes Nymphae, genus amnibus vnde
 Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto, (est,
 Adcipite Aenean, et tandem arcete periclis.
 Quo te cumque lacus, miserantem incommoda nostra,
 Fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis; 75
 Semper honore meo, semper celebrabere donis,

Corni-

— 64 *Caeruleus*. Atqui flavus est Tiberis, et luteus, ut satis notum. Scilicet nunc deo communem fluviorum naturam dat. *caelo gratissimus*, θεοφιλής. — 65 Circa has easdem oras surget aliquando magna vrbs, Roma. Quod in vaticiniis facere mos est, res futura effertur tanquam praesens, *exit* pro *exibit*. — *celsis caput urbibus*, nota illa poetica oratio, pro: *caput urbium*. Tum ea vrbs, dicta *domus* dei Tiberini, quatenus ille in ea consecrabitur et ut deus coletur. Sic facile componuntur turbae interpre-

tum, quas hic commemorare nil attinet. cf. Burm. Mox *lacus* l. pro alueo, l., quod malim, pro profundo vel fundo fluuii.

67 ἐμὲ δὲ γλυκὺς ὕπνος ἀνῆκεν Hom. 69 *rite c.* tanquam precaturus. Nihil aliud. 71 *genus amnibus vnde est*: quatenus Nymphae fontium, qui fluuios faciunt, sunt deae. Alias poetae aliter. *arcete periclis* h. l. liberate, finem laborum facite. 74 Expressit Statius IV Theb. 832: *quacunque domo gelida ora resoluit* etc. *lacus* v. v. 66. 75 ad formam Odys. λ, 237. 238 structus est.

O o o 5

— 78

Corniger Hesperidum fluuius regnator aquarum.
 Adsis o tantum, et propius tua numina firmes.
 Sic memorat, geminasque legit de classe biremis,
 Remigioque aptat; socios simul instruit armis. 80
 Ecce autem, subitum atque oculis mirabile monstrum,
 Candida per siluam cum foetu concolor albo
 Procubuit, viridique in litore conspicitur fus:
 Quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxima Iuno,
 Maestat, sacra ferens, et cum grege sistit ad aram. 85
 Thybris ea fluuium, quam longa est, nocte tumentem
 Leniit, et tacita refluens ita substitit vnda,
 Mitis vt in morem stagni placidaeque paludis
 Sterneret aequor aquis, remo vt luctamen abesset.

Ergo iter inceptum celerant rumore secundo: 90

Labi-

— 78 *tua numina*, tuum monitum per somnum.

80 *armis* proprie. cf. v. 93. 81 vide modo ad v. 42. Copia orationis in v. 82. 83 parum placet: *Candida — concolor cum foetu albo*; *Procubuit — conspiciturque — per siluam — in litore*. Mox 84 enim asseueratiue, vt *vero*, *utique*, σοί γε δὲ. nec vacat, quod putant grammatici. — 87 Potest iane iungi: *ita vt*. Sed magis poeticum, *ita substitit*: eo modo, sic vt erat, cum ita factum esset. Sequitur: vt adeo *mitis* etc.

90 *rumore secundo*; opti-

me secundum Guellium et Gronov. Obs. II, 17, quibus Donatus praeiuit, interpretabimur de murmure aquae carina et remis percussae, qua naus a puppi propellitur, adeoque omnino de motu aquae *secundo*, prospero, cf. inf. X, 686, vt sit dictum pro: *cursu secundo*; etsi aduerso amne. Cic. de Div. I, 16 e vetere poeta: *Soluere imperat secundo rumore aduersaque aui*, et Aufon. Mosella v. 22: *interlabentis tacito rumore Mosellae*. Ex ceteris rationibus saltem illa tolerabilis est, vt seu de ceusmate remigum accipiat, tur,

Labitur vncta vadis abies: mirantur et vndae,
 Miratur nemus insuetum fulgentia longe
 Scuta virum fluuio pictasque innare carinas.
 Olli remigio noctemque diemque fatigant,
 Et longos superant flexus, variisque teguntur 95
 Arboribus, viridisque secant placido aequore siluas.
 Sol medium coeli conscenderat igneus orbem,
 Quum muros arcemque procul ac rara domorum
 Tecta vident; quae nunc Romana potentia coelo

Aequa-

tur, seu de plausu et acclamationibus sociorum bona vota facientium vt V, 338. Forte melius distinguitur: celerant: *rumore secundo Labitur v. v. abies.* v. 91 *vnctam* pice *abietem* ab Ennio accepit. — 93 *carinas pictas* v. ad V, 663. 94 *remigio noctemque diemque fatigant*; non: se, quod prosaicum esset; sed est epica audacia. *Caelum clamore, silvas venatu* (IX, 605), *nivem cursu, annum remis, fatigare*, passim in poetis occurrit. Est scilicet, quod satis constat, proprie *fatim agere*, valde, crebro mouere, tractare, agitare, adeoque omnino in re aliqua versari, vel eam frequentare. cf. sup. ad Aen. I, 280. Sic *Martem fati-*

gant VII, 582, h. flagitant. inf. IX, 605 *siluas f.*, h. pererrat. Porro poetae temporis tribuunt tanquam actum ab eo id, quod in tempore fit: Sic *noctem produci, diem frangi*, adeoque etiam *fatigari* dicunt; X, 807 *diem exercere*. Propertius lib. IV Eleg. II, 77: *Sat tibi sint noctes, quas de me, Paulle, fatigas*. Redit utique forma haec tandem eo, vt *fatigare* sit *consumere, exigere*. 96 *placido aequore*, alueo fluvii, *secant siluas*, nauigant inter ripas silvis confitas. Nimis acute Serv. et alii: secant imagines nemorum, quae in pellucida fluvii superficie apparebant. — 97 Ἥμος δ' Ἡέλιος μέσον ἔρανδον ἀμφιβεβήκει II. 9, 68 et al.

Aequavit: tum res inopes Euandrus habebat. 100
 Ocuis aduertunt proras, vrbique propinquant.
 Forte die follemnem illo rex Arcas honorem
 Amphitryoniadae magno diuisque ferebat
 Ante urbem in luco. Pallas huic filius vna,
 Vna omnes iuuenum primi, pauperque fenatus, 105
 Tura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.
 Vt cellas videre rates, atque inter opacum
 Adlabi nemus, et tacitis incumbere remis;
 Terrentur visu subito, cunctique relictis
 Confurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas 110
 Sacra vetat, raptoque volat telo obuius ipse;

Et

102 sqq. Egregia carminis oeconomia, qua bellum cum Latinis gesti argumento per se tenui et pauperi copiam rerum et narrationum conciliat poeta. Offendit Aeneas Euandrum sua sacra facientem Herculi; rerum species obiicitur angusta religionibus, et hominum seculique simplicitate placens. Eadem v. 185 sqq. adducit episdium de caeso ab Hercule Caco, tanquam sacri instituti causa et origine. Obversatum esse in omnibus his poetae animo locum Odyss. V, 32 sqq., vbi Telemachus in Nestorem sacra facientem incidit, negari nequit: etiam ex Pi-

sistrato Nestoris filio Pallas subnatus. Ad talia attendendum est ei, qui de sex posteriorum Aeneidis librorum praestantia et de poetae ingenio pronuntiare vult; ne argumenti inopia fraudi sit ingenio et arti poetae, qui semel eum argumenti delectum fecerat. 103 Herculi cum ceteris Diis. v. Serv. — 105 *pauper fenatus*. Explicuit Silius I, 609 *castaque beatos Paupertate Patres*. cf. eund. VI, 631 sqq. — 108 *tacitis remis*, nulum aquarum strepitum facientibus. IIII *Sacra* sunt h. l. eadem quae modo *mensae*. *vetat*, sc. quia nefas erat. Scilicet peracto

Et procul e tumulo : Iuvenes, quae caussa subegit
 Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
 Qui genus? vnde domo? pacemne huc fertis, an arma?
 Tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta, 115
 Paciferaeque manu ramum praetendit oliuae:
 Troiugenas ac tela vides inimica Latinis;
 Quos illi bello profugos egere superbo.
 Euandrum petimus. Ferte haec, et dicite lectos
 Dardaniae venisse duces, focia arma rogantis. 120
 Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:
 Egredere o, quicumque es, ait, coramque parentem
 Adloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
 Excepitque manu, dextramque amplexus inhaesit.
 Progressi subeunt luco, fluuiumque relinquunt. 125

Tum

peracto iam sacrificio epulas sacras celebrabant. cf. inf. 175. 114 Τίνας (κατὰ) τὸ γένος; comparant Odyss. α, 170 et al. 115 puppi. Scilicet, cum v. 101 proras aduertissent, ut ad littus accederent, mox naui inhibita et in puppim retroacta remisque acta puppim obuertebant littori.

117 tela inimica Latinis, h. se cum Latinis bellum facientes, memorat propter v. 55: Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina. Hinc quoque metus conspectis viris arma-

tis maior esse debuit. v. 109. Grauitur et illud: Quos illi p. e., cum Latini tantum nollent sedem Troianis in suo agro concedere. 119 ferte haec, non ad ramum cum Seruio et aliis referendum; sed: nuntiate. 124 dextramque amplexus inhaesit, pro: dextram amplexus est (ex Homérico: ἐν τ' ἄρα οἱ φῦχει), et hoc pro simplici: manum prehendit. Nihil amplius ad sensum, sed ornate. At Burm. dextram amplexus et inhaesit sc. ceruice vel alia corporis parte.

127 qui.

Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis:
 Optume Graiugenum, cui me Fortuna precari,
 Et vitta comtos voluit praetendere ramos;
 Non equidem extimui, Danaum quod ductor, et Arcas,
 Quodque ab stirpe fores geminis coniunctus Attridis;
 Sed mea me virtus, et sancta oracula Diuom, (130

Cogna-

127 *cui precari*, antiquam et exquisitam orationem captauit poeta; pro: cui supplicare, *ἱκετεύειν*. 128 *comtos* simpl. pro ornatos. Ineptit Serv. et in hoc et in causa origineque *ἱκετηγίας*, quae hoc versu designatur, exponenda. Mira comminiscuntur et alii. A religione ritum ductum esse manifestum fit e vittis seu infulis laneis obuoluentibus ramum oleagineum, cuius usus erat cum in sacris tum in lustratione et expiatione. Adeoque is, qui praeferebat, *ἱκέτης*, supplex factus, aut crimen expiare se et culpam deprecari velle symbolice et religiose significabat, aut simpliciter per sacra et deos se supplicare testatum faciebat. Hinc omnino foederis, pacis, et legationis symbolum est factum.

130 *ab stirpe geminis coniunctus Attridis*. Co-

gnationis gradus esse potuerunt plures, nec dici potest, quemnam poeta sequutus sit. Omnino vtrumque genus a Ioue ducebatur: tum ab Atlante; nam a fororibus, Atlantis filiabus, et Euander et Attridae oriundi erant. Enimvero ab iisdem Atlantis filiabus, Pleiadas vocant, cognatio altera v. 134 sqq. inter Euandrum et Aeneam deducta: Nam Dardanus Electra et Ioue natus, Euander autem Mercurii, cui Maia mater, filius perhibebatur. v. Dionys. I, 31. Praeclare autem et ingeniose poeta hac generis coniunctione utitur ad causas amicitiae inter Euandrum et Troianos ferendas. 131 *mea virtus*, respicit illud: *non extimui*, confidentia, et animi fiducia ex meae virtutis conscientia, quam eandem confido apud te loco aliquo et auctoritate habitum

Cognatique patres, tua terris didita fama,
 Coniungere tibi, et fatis egere volentem.
 Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor,
 Electra, ut Graii perhibent, Atlantide cretus, 135
 Aduerhitur Teucros: Electram maxumus Atlas
 Edidit, aetherios humero qui sustinet orbis.
 Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
 Cyllenae gelido conceptum vertice fudit.
 At Maiam, auditis si quidquam credimus, Atlas, 140
 Idem Atlas generat, coeli qui fidera tollit.
 Sic genus amborum scindit se sanguine ab vno.
 His fretus non legatos, neque prima per artem
 Tentamenta tui pepigi: me, me ipse, meumque
 Obieci caput, et supplex ad limina veni. 145

Gens

tum iri. *Oracula diuom*
 v. VI, 96. 97. *coniungere*,
 h. adduxere me, ut me tibi
 adiungere studeam.

134 *Dardanus*. cf. om-
 nino lib. III, 167 sq. et VII,
 206 sqq. 136 *aduehi-*
tur Teucros h. ad Teucros;
 s. Troadem, quam Teucer
 tum tenebat; Dardanus
 ibi Dardanum urbem con-
 didit, Ilus autem filius
 Ilium; haecenus igitur
 poeta dicere potuit: *Ili-*
cae primus pater urbis et
auctor.

143-5 Praeclari versus.
 Hunc amo amplectorque
 Aeneam! Iunge; non pepi-

gi tentamenta tui prima
per legatos neque per ar-
tem; non prius te tentavi
 per legatos et callida con-
 filia. *pangere* h. l. non
 est pacisci, sed figere, con-
 stituere, facere; ex eo,
 quod *pangi*, *figi*, dicuntur
 ea, quae decreta sunt, et-
 iam pacta. *per artem* ad
 consilia cauta et callida
 spectare, quibus alterius
 voluntatem vel explora-
 mus vel captamus, quis
 non videat? Burm. tamen
 eo deuenit, ut *per episto-*
lam interpretaretur. — *me-*
um obieci caput. Etiam Gr.
 Σφὰς γὰρ παρεδέμενοι κεφα-
 λὰς

Gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
 Insequitur; nos si pellant, nihil afore credunt;
 Quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant:
 Et mare, quod supra, teneant, quodque adluit infra.
 Adcipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello 150
 Pectora, sunt animi, et rebus spectata iuventus.
 Dixerat Aeneas. Ille os, oculosque loquentis
 Iam dudum, et totum lustrabat lumine corpus.
 Tum sic pauca refert: Vt te, fortissime Teucrum,
 Adcipio adgnoscoque libens! vt verba parentis 155
 Et vocem Anchisae magni voltumque recordor!
 Nam memini Hesionae visentem regna sororis
 Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
 Protenus Arcadiae gelidos inuisere finis.
 Tum mihi prima genas vestibat flore iuuenta; 160

Mira-

λὰς Od. β, 237 et ψυχὰς
 παρθέμενοι Od. γ, 74 et al.
 cf. Quintus Cal. XII, 63.
 —gens Daunia, Rutuli, siue
 a patre Turni, Dauno X,
 616. 688; siue a vetere il-
 lo Dauno Apuliae condi-
 tore, a quo ea Daunia dic-
 ta. Ad sententiam cf. v. 55
 supra. 150 Accipe da-
 que fidem, foedusque feri
 bene firmum. Ennius.

157 sqq. Hoc vero in-
 geniosum et elegans est
 poetae commentum, quo
 Priamum fingit Salaminem,
 Hesionas sororis, Telamo-
 ni Herculis sodali nuptae,

visendae causa, hincque
 Arcadium adiisse, vt Euan-
 der eius notitiam habere
 posset. Sane quidem, qui
 Homerum legerit, facile is
 in hoc commentum inci-
 dat, nam et is recordatio-
 nem priscorum hominum
 et rerum ex prisco hospi-
 tio repetit, v. c. Il. γ, 205
 sqq. et aliis locis, sed fa-
 cere hoc debito loco ac
 tempore, id vero est, quod
 ingenium poetae commen-
 dare debet. 160 vesti-
 bat ore, πύκασεν. A Ma-
 rone sumferunt multi. cf.
 Cerda. Fundus in Homero
 Odyss.

Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
 Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
 Anchises. Mihi mens iuuenali ardebat amore
 Conpellare virum, et dextrae coniungere dextram:
 Adcessi, et cupidus Phenei sub moenia duxi. 165
 Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas
 Discedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
 Frenaque bina, meus quae nunc habet, aurea, Pallas.
 Ergo et, quam petitis, iuncta est mihi foedere dextra:
 Et, lux quum primum terris se castina reddet, 170
 Auxilio laetos dimittam, opibusque iuuabo.
 Interea sacra haec, quando huc venistis amici,
 Annua, quae differre nefas, celebrate fauentes
 Nobiscum, et iam nunc sociorum adsuescite mensis.
 Haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi 175
 Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili:
 Praecipuumque toro et villosi pelle leonis
 Adcipit Aenean, folioque inuitat acerno.

Tum

Odyss. λ, 318. 9. 165
Pheneum (φενεδς est) posuit
 priscam Arcadiae urbem
 (Il. β, 605) passimque in
 fabulis memoratam, tan-
 quam sedem maiorum. —
 166 ex noto ritu τῶν ξε-
 νείων, munerum hospita-
 lium, Il. ζ, 219 et al., ex
 quorum pretio et arte tan-
 to maior honos accresce-
 bat ei qui ea acceperat. —
 171 opibusque. Serv. id est
 militibus: opes antiqui vo-

cabant milites. Potest hoc
 ita se habere. Sed poeta
 posuit genus: *auxilium* et
opes, h. ea, quibus ad bel-
 lum gerendum Troiani in-
 strui et ornari poterant.

172 sqq. Color similis
 narrationis Odyss. γ, 34
 sqq. et iterum δ, 48 sqq.
 — 177 Nolim iungere *prae-*
cipuum toro, quod impedit
 reliqua; sed reliquos Ae-
 neae socios in gramine
 collocat, Aeneam autem,

P p p

prae-

Tum lecti iuvenes certatim araeque sacerdos (180
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratae Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Aeneas, simul et Troiana iuventus,
Perpetui tergo bouis, et lustralibus extis. (di,

Postquam exemta fames, et amor conpressus eden-
Rex Euandrus ait: Non haec sollemnia nobis, 185
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana superstitio veterumque ignara deorum

Inpo-

praecipuum et principem inter eos, collocat in folio ex acere, cui torus est impositus pelle leonis instratus. cf. inf. 367. 368. — *inuitat folio*, ad folium, ut tot alia v. c. *moenibus* inf. IX, 676. 179 *arae sacerdos*: non enim templum erat Herculis, sed ara maxima dicta. cf. inf. 269—72. 181 *Dona laboratae Cereris*, frumenti *πεποιημένον* pro *ἐκποιηθέντος*, elaborati, labore confecti panis. 183 *Perpetui tergo bouis* expressit Homericum *Νῶτα διηνειή*, Il. η, 321: Odyss. ξ, 437, ubi Ajax et Ulysses eodem modo praecipuae portionis honore accipiuntur. — *lustralibus extis*. Multa perperam tradunt Serv. et alii; sed aliter accipi exta vix possunt quam quod

eorum usus aliquis praecipuus in lustrationibus erat: quem etsi ignoramus, exta tamen, quae heroicis temporibus in epulis sacris apponebantur, sequentibus aetatibus autem diis cremabantur, a Romanis immolari solita esse, etiam in sacris expiatoriis, satis constat: v. c. in Fordicidiis Ouid. Fast. IV, 637. 8. 670 sq. *Lustralem facem* et similia comparat quoque Barth. ad Stat. Theb. I, 507.

184 *amor edendi*. Quis non videt Homericum *ἔγον ἐδότης*. *Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδότης ἐξ ἔγον ἔντο*. — 187 *veterum ignara d.* deferens, relinquens prisco- rum deorum cultum et *vana*, temere innouata, nullo certo animi iudicio.

Inposuit. Saeuis, hospes Troiane, periclis
 Seruati facimus, meritosque nouamus honores.
 Iam primum saxi suspensam hanc adspice rupem: 190
 Disiectae procul ut moles, desertaque montis
 Stat domus, et scopuli ingentem traxere ruinam.
 Hic spelunca fuit, vasto submota recessu,
 Semihominis Caci: facies quam dira tenebat
 Solis inaccessam radiis; semperque recenti 195
 Caede tepebat humus; foribusque adfixa superbis
 Ora virum tristi pendebant pallida tabo.
 Huic monstro Volcanus erat pater: illius atros
 Ore vomens ignis, magna se mole ferebat.

Adtu-

— 189 *nouamus* dictum de sacro anniuersario. Sacrum igitur fit Herculi Seruatori, Σωτήρι, Ἀλεξικέκρω.

193 sqq. De Caco fabula Italorum domestica fuit: ornata a poetis Romanis variis modis. Conferant, qui volunt, Ouid. Fast. I, 543 sqq.: Propert. IV El. 9: Liu. I, 7: Dionys. I, 39. Traxere ex Virgilio suas descriptiones, Amyci Valerius Fl. IV, 177 sqq. et serpentis ad Bagram a Regulo occisi Silius VI, 146 sqq. Ut autem poeta pro episodio fabulam adhibere posset, veniam dabat carminis consilium Romanorum originibus et nomini consulturi. Nam a

Caco interemto sacri Herculi ad Aram Maximam fieri soliti origo repetita. cf. inf. 269 sq.: Liv. I. I. et alii.

194 Interpungunt alii: *Semihominis Caci facies quam dira t.* ut sit *facies Caci* pro Caco. cf. inf. 298: VI, 575 et Burm. h. l. Vt nunc interpungitur, sententia est: *cuius speluncae facies erat dira.* Quod poeta ornatus extulit: *f. q. d. tenebat.*

196 *superbus* Maroni est saeuus, atrox. 199 *magna se mole ferebat*, simpl. ad habitum corporis vastamque speciem refero, pro *incedebat*; sed assumat notionem vasti corporis;

Adtulit et nobis aliquando optantibus aetas 200
 Auxilium aduentumque dei. Nam maxumus ultor,
 Tergemini nece Geryonae spoliisque superbus,
 Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
 Ingentis: vallemque boues amnemque tenebant.
 At furis Caci mens effera, ne quid inausum 205
 Aut intractatum scelerisue doliue fuisset,
 Quatuor a stabulis praestanti corpore tauros
 Auertit, totidem forma superante iuuenas.
 Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
 Cauda in speluncam tractos, versisque viarum 210
 Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
 Quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant.
 Interea, quum iam stabulis saturata moueret
 Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,
 Discessu mugire boues, atque omne querelis 215
 Inpleri nemus, et colles clamore relinqui.

Reddi-

ris; id quod ad ἐνάργειαν facit.

202 cf. sup. VII, 661 sqq. Herculis nomen variis Italorum fabulis implicuit antiquitas; et peragratae ab Hercule Italiae vestigia vbique ostentabant. 208 *Auertit*, abigit. v. I, 527. — *intractatum* pro vulgari: intentatum; nam iunctum τὸν *inausum*. a *stabulis* autem, a pascuis: in quibus procubuerant. cf. v. 213. — 209. 10 Hoc a Mercurii

furtis adumbratum. v. Homer. Hymn. in Mercur. v. 69 sqq. 75. 76. *versa viarum indicia* sunt vestigia pedum. *ferebant*, se ferebant.

216 *colles clamore relinqui*, h. praeteriri, superari bouum clamore et mugitu: vt bene Burm. exposuit; vt ultra colles procederet mugitus; quo magis usque ad Caci speluncam pervenire ille debuit. Ita passim *relinquimus* eum quem supera-

Reddidit vna boum vocem, vastoque sub antro
 Mugiit, et Caci spem custodita fefellit.
 Hic vero Alcidae furiis exarserat atro
 Felle dolor: rapit arma manu, nodisque grauatum
 Robur: et aetherii cursu petit ardua montis. (220
 Tum primum nostri Cacus videre timentem
 Turbatumque oculi. Fugit ilicet ocior Euro,
 Speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
 Ut sese inclusit, ruptisque inmane catenis 225
 Deiecit saxum, ferro quod et arte paterna
 Pendebat, fultosque emuniit obiice postes;
 Ecce furens animis aderat Tirynthius; omnemque
 Adcessum lustrans huc ora ferebat et illuc,
 Dentibus infrendens. Ter totum feruidus ira 230
 Lustrat Auentini montem: ter saxea tentat
 Limina nequidquam: ter fessus valle refedit.
 Stabat acuta filex, praecisis vndique saxis,
 Speluncae dorso insurgens, altissima visu;
 Dirarum nidis domus opportuna volucrum. 235
 Hanc,

superamus, in primis cursu,
 et *loca relinquimus*, per
 quae transimus; adeoque
 clamor relinquit altos
 montes, quos superat. Te-
 nuis oratio est, si accipias:
colles relinqui a hubus dis-
 cedentibus, cum *clamore*.
 — 219 *furiis*, per furias,
 iram. 220 *arma* sunt
 ipsa claua, de qua seqq.

226 *ferro et arte pater-
 na*, catenis ferreis a Vul-

cano elaboratis suspensum
 erat saxum, quod demisit
 et aditum obstruxit, *postes*
fultos emuniit, ornate pro-
 muniit fores, *obiice*, saxo
 illo obiecto pro obice:
 quod idem v. 231 *saxea*
limina. Catenas ferreas
 ab usu istius seculi alienas
 bene temperauit poeta ad-
 iecta artis Vulcani memo-
 ratione.

Hanc, ut prona iugo laeuum incumbibat ad amnem,
 Dexter in aduersum nitens concussit, et imis
 Auolsam soluit radicibus: inde repente
 Impulit: impulsu quo maximus insonat aether:
 Dissultant ripae, refluitque exterritus amnis. 240
 At specus et Caci detecta adparuit ingens
 Regia, et umbrosae penitus patuere caernae:
 Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
 Infernas referet sedes, et regna recludat
 Pallida, Dis inuisa; superque inmane barathrum 245
 Cernatur, trepidentque inmisso lumine Manes.
 Ergo insperata deprensam in luce repente,
 Inclusamque cauo saxo, atque insueta rudentem,

Desu-

236. 7 Stabat Saxum, sed prominens, πρηνὲς, ἐπιρρῆ-
 πὲς, in monte qui tergum
 antri constituebat, versus
 Tiberim, qui Herculi a
 laeua manu erat. Tum
 ille a dextra parte conuel-
 lit saxum etc. 242 re-
 gia ut de Aeoli antro aula
 lib. I, 140. Ornauit au-
 tem Ennianum versum:
*Tum caua sub montem late
 specus intus patebat.*

243 sqq. Ex Il. v, 61 sqq.
 esse adumbratos versus,
 monitum satis. Illud ad-
 dam: HomERICA esse lon-
 ge grauiora, quod ibi in-
 ter effectus pugnae Deo-
 rum numeratur hoc, quod
 Maro tantum in compara-

tione posuit. Statius hinc
 Theb. VII, 815: Amphia-
 rao a terra hausto: *ecce
 alte praeceps humus ore
 profundo Dissilit, inque
 vicem tremuerunt sidera et
 umbrae.* 245 *Dis inuisa;*
 argutatur Burmannus post
 Ruacum et alios, cum in-
 terpretatur non visa, ut
inuisus lib. II Aen. 574. Sed
 in loco HomericO, quem
 poeta expressit, v. 65 satis
 manifesta sunt οἰκία — τὰ
 τε συγέσσι θεοί περ, h. *abhor-
 rent, auersantur, dedoluisse*
Mox super est desuper. —
 248 *insueta rudentem,* in-
 solito et horrendo more
 vociferantem. Frequens
 et obuius apud poetas
 vsus

Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
 Aduocat, et ramis vastisque molaribus instat. 250
 Ille autem, neque enim fuga iam super vlla pericli,
 Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
 Euomit, inuoluitque domum caligine caeca,
 Prospectum eripiens oculis; glomeratque sub antro
 Fumiferam noctem conmixtis igne tenebris. 255
 Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
 Praecipiti iniecit saltu, qua plurimus vndam
 Fumus agit, nebulaque ingens specus aestuat atra.
 Hic Cacus in tenebris incendia vana vomentem
 Conripit in nodum complexus, et angit inhaerens 260
 Elisos oculos, et ficcum sanguine guttur.
 Panditur extemplo foribus domus atra reuolsis:
 Abstractaeque boues abiurataeque rapinae
 Coelo ostenduntur, pedibusque informe cadauer

Protra-

vsus vocum talium a clamore animalium traductarum, quem illustrare nihil attinet. *molaribus* simpl. pro grandibus saxis; sic *μύλαρες* Il. μ, 161; et *rami* quoque pro stipitibus et truncis. Non de claua cogitandum erat, secundum molares. Ouidius l. c. Fast. I, 570: *Remque ferox saxis stipitibusque gerit.*

256 *animis*, prae ira, cf. 228. *undam* cf. Ge. I, 472. Ornate omnia: *nebulaq. i.* pro: qua parte specus densissimus est fumus. 260.

i elidit fauces Caci arto brachiorum nodo constricti: more Herculis, quo leo et Antaeus fuit occisus: quem deseruit Propert. IV, 9, 15 cum Ouid. I Fast. 576, ubi claua interimitur Cacus. *in nodum* doctius quam per nodum, nodo. *complexus* corripit ornate pro complectitur. 263 *abiuratae rapinae*; respicit epitheton rem supra non memoratam, sed intellectu facilem: Cacus periurio negasse se boues apud se habere.

Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo 265
 Terribilis oculos, voltum, villosaque saetis
 Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignis.
 Ex illo celebratus honos, laetique minores
 Seruauere diem, primusque Potitius auctor,
 Et domus Herculei custos Pinaria sacri 270
 Hanc aram luco statuit, quae Maxuma semper
 Dicetur nobis, et erit quae maxuma semper.
 Quare agite, o iuuenes, tantarum in munere laudum
 Cingite fronde comas, et pocula porcite dextris,
 Communemque vocate deum, et date vina volentes.
 Dixerat: Herculea bicolor quum populus vmbra (275

Vela-

— 265 cf. Il. 2, 369 sqq.

268 Hinc sacrum celebrari coepit, quod posteri traditum seruarunt, ita vt adhuc anniuersarium solenne agamus. 269 sq. cf. sup. ad v. 193 sq.: cf. Liu. I, 7 et IX, 29: Dionys. I, 39: Prop. IV, 9, 67. 68: Tac. Ann. XV, 41. *custos*, antistes, quae curaret sacrum.

273 *tantarum in munere laudum*. Non assequor interpretes, nec Burmannum, qui lib. V, 652 huc vocat, vbi *munus* pro sacro positum est. *Laudes* dicuntur poetis pro virtutibus et strenue factis: ergo *in munere laudum* erit in honorem tanti facinoris, quo

de nobis meruit Hercules cf. sup. 185 — 9. 274

Sequitur locus de libatione. *Porgite*; non vt alter alteri ex ordine poculum praebear, aut omnibus famuli; sed quod libatio fit manu exporrecta et prolato poculo. *Communem deum* Troianis et Arcadibus, communi foedere iunctis, hospitibus et amicis. vid. vss. 172. 173. 174. Sic accipiendum cum Donato; aliena multa cumulant Seruius et interpretes. Sic XII, 118: *Rutulique viri Teucrique parabant*. — *et dis communibus aras*. 276. 7 *popule*

lea corona: quod *populus Alcidae gratissima* et quidem

Velauitque comas foliisque innexa pependit:
Et facer inpleuit dextram scyphus. Ocius omnes
In mensam laeti libant, Diuosque precantur.

Deuexo interea propior fit Vesper Olympo: 280
Iamque sacerdotes primusque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammisque ferebant.
Instaurant epulas, et mensae grata secundae
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum, 285

Popu-

dem *alba*; hoc norunt omnes; *bicolor* tamen, variante scilicet candore in foliorum frontibus et tergis. Populo successit vsus lauri in sacro Herculis. v. Serv.: Macrob. Sat. III, 12 et Cerdam.

280 *deuexo Olympo*, caelo, circumacto motu diurno, inclinante se. vt II, 250: *Vertitur interea caelum et ruit Oceano Nox*. Haec et seqq. ad mensas secundas, atque adeo ad bellaria, conuiuantium referunt interpretes: quod pro temporum heroicorum ratione nullo modo fieri posse arbitror, inprimis libatione modo facta; sed religiosum ritum describi arbitror, quo ignis in ara instauratur, et impositis denuo carnibus victimarum saltatio cum hym-

no instituitur. Certe sacerdotes *flammas ferebant* — *cumulant aras* — *incensa altaria*. Ergo et reliqua eodem referenda, aut inter instauratum saltem sacrum epulas quoque instauratas fuisse dicendum. Ita potest poeta ante oculos habuisse Od. δ, 621 sqq., ubi domum de sacro reduces instaurant epulas: at libationem tantum domi facit Nestor Od. γ, 388 sqq. — *pellibus cincti*. Mos antiquus mansit in Lupercis. — *oneratis lancibus* ad turris copiam refert Cerda; sane tus etiam lance apportabatur, non modo acerra. cf. Ouid. IV Pont. 9, 33. Seruius exta h. l. lancibus apponi ait: idque sequi praestat.

285 *Salii* apud Romanos Martis erant sacerdotes ex
Ppp 5 Numae

Populeis adsunt euincti tempora ramis;
 Hic iuuenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
 Herculeas et facta ferant: vt prima nouercae
 Monstra manu geminosque premens eliserit anguis:
 Vt bello egregias idem disiecerit vrbs, 290
 Troiamque Oechaliamque: vt duros mille labores
 Rege sub Eurystheo, fatis Iunonis iniquae,
 Pertulerit. Tu nubigenas, inuicte, bimebris
 Hylaeumque, Pholumque manu, tu Cresia mactas
 Prodigia, et vastum Nemeae sub rupe leonem. 295
 Te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orci

Offa

Numae instituto, vt creditum fuit. At h. l. poeta Herculi Salios assignat, quandoquidem in vetere Latio Saliorum nomen commune multorum fuisse videtur. cf. Serv. Alii ita expediunt, vt commune ludionum et saltatorum nomen esse dicant. Haeserant in hoc iam veteres. v. Macrob. III Sat. 12. Quae sequuntur v. 288sq., hymnorum veterum in Herculem argumenta sunt, oratione a poeta praeclare in hymni formulam conversa v. 293 sqq., vt ipsa narratio dramatis naturam induat. *Oechaliam* Mefseniae, denegata a patre Euryto Iole. 291 cf. II. 9, 393: 7, 133: Od. 2, 620.

— *fata Iunonis* infestae aiunt esse voluntatem; Sic Serv. et alii. Accipio de fatis, quae Iunonis odium fecerat. Sic IX, 135: *Sat fatis Venerique datum.* — Suavis conuersio ad secundam personam v. 293. cf. ad v. 285. Obserua similem in Miltoño P. L. B. IV, 1720 sqq. *nubigenas Hylaeum Pholumque Centauros* v. Ge. II, 456. 7. — *Cresia prodigia*, τέρας, taurus Cnossius: quem viuum ad Eurystheum adduxisse narratur. Ergo *mactas* solito more ita posuit, vt pluribus membris esset accommodatum, aut aliam fabulam sequutus est. — 296. 7 descensu Herculis ad Orcum facto, vt Cerberum

Ossa super recubans antro semesa cruento:
 Nec te vllae facies, non terruit ipse Typhoëus
 Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
 Lernaëus turba capitem circumstetit anguis. 300
 Salve, vera Iouis proles, decus addite Diuis;
 Et nos, et tua dexter adi pede sacra secundo.
 Talia carminibus celebrant: super omnia Caci
 Speluncam adiiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
 Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.
 Exin se cuncti diuinis rebus ad urbem (305
 Perfectis referunt. Ibat rex obsitus aeuo,
 Et comitem Aenean iuxta natumque tenebat
 Ingrediens, varioque viam sermone leuabat.
 Miratur, facilisque oculos fert omnia circum 310

Aene-

berum adduceret Il. 9, 368:
 Od. 2, 622. 298 *facies*,
 monstra Aen. VI, 285 sqq.
 Hydra Lernaëa iam ibi
 commemorata: nunc Ty-
 phoeus additur, quem in
 Tartarum fulmine detru-
 sum ediderat quoque He-
 sicd. Θεογ. 353 sqq. 867.
 Orionem in inferis collo-
 cabat Homerus Od. 2, 571
 sqq. Ad communem au-
 tem interpretum morem
 iungimus vsq. 298 — 300
 cum antecedentibus. E-
 nim vero, si sententias et
 facta seiungas, alterum ad
 pugnam deorum cum Gi-
 gantibus, alterum ad hy-
 dram Lernaëam apud Ne-

meam occisam referri po-
 terit; vt confundantur Her-
 cules ille antiquae religio-
 nis et Thebanus Hercules:
 quod nec sine exemplo fie-
 ret. *rationis egentem*, con-
 filii inopem, de ἀμυχανία,
 ἀπορία, ex pauore: h. ter-
 rore perculsum. 303
dexter, propitius ades. —
 304 *spirantem ignibus* doc-
 tius quam *exspirantem*
ignes.

307 *rex obsitus aeuo*: vt
 alias *grauis* de magna co-
 pia, *oppressus*, *obrutus*, *gra-
 vis aetate*. 310 *faciles*,
 epitheton ornans, mobiles,
 vagos oculos, volubiles,

314 sqq.

Aeneas, capiturque locis; et singula laetus
 Exquiratque auditque virum monumenta priorum.
 Tum rex Euandrus Romanae conditor arcis: (bant,
 Haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tene-
 Gensque virum truncis et duro robore nata: 315
 Quis neque mos neque cultus erat: nec iungere tau-
 Aut componere opes norant, aut parcere parto: (ros,
 Sed rami atque asper victu venatus alebat.
 Primus ab aethereo venit Saturnus Olympo,
 Arma Iouis fugiens, et regnis exsul ademptis. 320

Is

314 sqq. Egregius locus, quo antiquus Italiae status describitur. *indigenae Fauni Nymphaeque* non modo ἐγχώριοι, sed et αὐτόχθονες, αὐθιγενεῖς, scilicet designantur Genii locorum. Suaviter autem poeta extulit hoc: Loca circa Tiberim olim vastities obtinebat silvarum, per quas feri homines palabantur. *truncis et d. r. nata* pro truncis roborum. Nata loquendi et fingendi forma ex more agrestium hominum truncos arborum inhabitandi. v. Serv. cf. Stat. IV Theb. 276 sqq. 316 *mos*, certum vitae institutum, lex quaedam viuendi; praeclare autem mitior vitae cultus declaratur his: *componere opes et parcere parto*, τὸ συγκομίζεσθαι καὶ

ταμινεύεσθαι: quibus feros homines assuefacere difficillimum est. Conferant erectioris indolis iuvenes Lucretianos versus lib. V, 951 sqq., in iisque 956. — 318 *rami*, h. fructus arborum. Porro iung. *asper victu* non *alebat victu*. Est venatus, qui asperum victum praebet, h. non nisi labore et molestia parandum.

319 Antiquus mythus de Saturni fuga in has terras, ductus, ut videtur, ex etymologia voc. Latii a latendo. Saturnus tamen numen Latinorum patrium, forte a fatu s. fatione rerum, inprimis frugum. Sed comparatus ille cum Crono fabulas Graecorum in se deriuandi opportunitatem dedit.

321 in-

Is genus indocile ac dispersum montibus altis
 Conposuit, legesque dedit, Latiumque vocari
 Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
 Aurea quae perhibent, illo sub rege fuerunt
 Saecula : sic placida populos in pace regebat. 325
 Deterior donec paullatim ac decolor aetas,
 Et belli rabies, et amor successit habendi.
 Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanae ;
 Saepius et nomen posuit Saturnia tellus.
 Tum reges, asperque inmani corpore Thybris : 330
 A quo post Itali fluuium cognomine Thybrim
 Diximus : amisit verum vetus Albula nomen.
 Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,

Fortu-

— 321 *indocile*. Serv. pro indoctum : malim pro ferro et agresti accipere. — 322 *leges dedit*, h. mores et instituta, cf. VII, 203. 4. — 326 *decolor aetas* respectu auri, colore vitiatum, dum aerea vel ferrea aetas succederet. *manus Ausonia*, h. Ausones, quos Liuius et alii vulgo Aborigines appellant. *Sicanos* autem memorat poeta, seu quod auctores habebat, qui et hos in Italiam venisse dicerent ; cum alias eos a Liguribus ex Hispania pullos in Siciliam traiecisse constet ; seu quod Sicanos cum Siculis confundit, quos loca inter Tiberim

et Lirin tenuisse constat, unde ab Ausonibus et Pelasgis exturbati in Siciliam traiecere. *Saturnia tellus* proprie fuit in cliuo Capitolino ad Tiberim ; qui Saturnius olim dictus. Dionys. I, 34. Poetis pro Latio et pro Italia dici coepit. Etiam reliqua Italiae nomina a certis tractibus ducta sunt. Ipsum Italiae et Oenotriae nomen ad sola loca circa finem Lati metium spectabat. 330 Sumsit et hoc poeta de Tiberi a rege ita dicto ex multis aliis commentis super nomine Tiberis. cf. Serv. ad h. l.

333 *pelagi extrema*, mare

Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
 His posuere locis : matrisque egere tremenda 335
 Carmentis Nymphae monita, et deus auctor Apollo.
 Vix ea dicta : dehinc progressus monstrat et aram,
 Et Carmentalem Romano nomine portam : (norem,
 Quam memorant, Nymphae priscum Carmentis ho-
 Vatis fatidicae : cecinit quae prima futuros 340
 Aeneadas magnos, et nobile Pallanteum.
 Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
 Retulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
 Parrhasio dictum Panos de more Lycaeï.
 Nec non et sacri monstrat nemus Argileti, 345
 Testatur-

re vltimum inprimis ex
 sensu et notione priscæ
 Graeciae, cui occidens in-
 ter terras ignotas et inui-
 sas erat. De aduentu E-
 vandri in Italiam v. sup. I,
 51. 337 *aram* Carmen-
 tae, quam se vidisse testa-
 tur sub portam Carmenta-
 lem Dionys. lib. I, 32 ad
 radices Capitolii. 338.
 9 Interpunctionem muta-
 vi, ne locus frigeret. Ap-
 positione dicta sunt : C.
portam — honorem Nym-
 phae Carmentis, vatis fa-
 tidicae. 340 cecinit quae
prima f. Ingeniose sen-
 tentiam hanc Maronis or-
 nauit Ouid. Fast. I, 517
 sqq. : Propert. IV, 1 ; et
 iam Tibull. II, 5. *Pallan-*
teum, Palatium cf. sup. 54.

342. 4 *lucum* — *Asylum*,
 cf. Liv. I, 8 : Dionys. II,
 15. *retulit* est appellauit.
 Male aliter Serv. et al.
 — *acer*, vt *δερμὸς*, est poe-
 tis vocabulum proprium
 fortium virorum, vt alias
 impiger, promptus, animo-
 sus. *Lupercal* sub monte
 Palatino, cf. Liv. I, 5 :
 Dionys. I, 32. *dictum Pa-*
nos Lycaeï, nomen gerens
 Panis Lycaeï, quasi is a
λύκος, *lupus*, dictus sit, non
 a monte Arcadiae Lycaeï.
 — *de more Parrhasio*, h. Ar-
 cadico, ad exemplum Ly-
 caei Arcadici nomine ab
 Arcadibus ducto ; sed doc-
 tius hos ab vrbe et monte
 declarauit.

345. 6 *nemus Argileti* sub
 Capitolio, vt docent Do-
 natus

Testaturque locum, et letum docet hospitis Argi.
 Hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit,
 Aurea nunc, olim filuestribus horrida dumis.
 Iam tum religio pauidos terrebat agrestis
 Dira loci: iam tum siluam saxumque tremebant. 350
 Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem,
 Quis deus, incertum est, habitat deus: Arcades ipsum
 Credunt se vidisse Iouem, quum saepe nigrantem
 Aegida concuteret, dextra nimbosque cieret.

Haec

natus et alii auctores de
 virbe Roma. *testatur* simpl.
 pro monstrat. *hospitis Ar-*
gi; adoptauit poeta vete-
 rem fabulam de Argo hos-
 pitio ab Euandro excepto
 et, eo inscio, ab Arcadibus
 caeso. Quis ille fuerit,
 de eo varia erat fama. v.
 Serv.

347—54 Locus splendi-
 dus de Capitolio, in quo
 τὸ εὐφραντασιῶδες in signis
 futurae maiestatis loci in
 promptu est sentire. 348
Aurea nunc, olim. Similis
 comparatio in Capitolio
 saepius occurrit. v. in pri-
 mis Propert. IV, 1 et Ti-
 bull. II, 5. cf. inf. 360. 1.
aurea simpliciter esse mul-
 to auro ornata, nemo du-
 bitet. Sic *aurea Roma*. —
 350 *dira*, magna, admira-
 bilis Serv., scilicet ea, quae
 dira sunt, horrorem incu-

tiunt, qui idem ex religio-
 ne, seu specie augusta et
 religiosa loci sanctitate, ve-
 nire solet. 353. 4 Haec

Iouis aegida incutientis
 species manifeste ex Ho-
 mero est adumbrata: Il. δ,
 167 de Troiae excidio:
 "Εσσετοί ἡμᾶρ etc. — Ζεὺς
 δέ σφιν Κρονίδης — Αὐτὸς
 ἐπισσεύησιν ἐρεμνὴν αἰγίδα
 πᾶσι, Τῆς δ' ἀπάτης κοτέων.
 ergo de irato Ioue, ad in-
 cutiendum terrorem vi-
 brante aegidem ante ora
 Troianorum; vt alias he-
 roes fulgentem aere et ra-
 diantem sole clypeum qua-
 tiunt et ingerunt oculis
 hostium. Similiter Iupi-
 ter fugat Achiuos Il. ε, 593:
 καὶ τότε ἄρα Κρονίδης ἔλετ'
 αἰγίδα θυσσανόεσσαν Μαρ-
 μαρέην, "Ιδὴν δὲ κατὰ νεφέ-
 εσσι κάλυψεν, Ἀστράψας δὲ
 μάλα μέγαλ' ἐκτυπε, τὴν δ'
 (aegi-

Haec duo praeterea disiectis oppida muris, 355
 Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
 Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
 Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
 Talibus inter se dictis ad tecta subibant
 Pauperis Euandri, passimque armenta videbant 360
 Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
 Vt ventum ad sedes: Haec, inquit, limina victor
 Alcides subiit; haec illum regia cepit.
 Aude, hospes, contemnere opes: et te quoque dignum

Finge

(aegidem) ἐτίναξε. Νίκην δὲ Τρώεσσι δίδω, ἐφόβησε δ' Ἀχαιοίς. Simili modo h. l. Iupiter aegidem concutit et fulminat, et quidem alterum facit laeua, fulmen iacit dextra. Pro fulmine posuit adiunctum nimbos; et propter hos aegis *nigrans*, nube nigra et caliginosa per tempestatem inducta.

355 — 8 Habet nescio quid religionis veneranda haec antiquitas ruinae duorum antiquissimorum oppidorum, quam hospiti suo monstrat Euander. Fuit enim fama vetus de Ianiculo et Saturnia, duobus antiquis oppidis in montibus Ianiculo et Capitolino, olim Saturnio dicto. v. Varron. de LL. IV, 7.

359 sqq. Etiam in his

vetus simplicitas delectat, inprimis cum magnificentia ferioris aetatis comparata. *lautis Carinis*, qui in IV Regione locus fuit ab Arcu inde Constantini inter Esquilias et Coelium procedens, Pompeii M., Antonii, aliisque magnificis sumtuosisque domibus ornatus; vnde *lautae Carinae*. 362 *Vt ventum ad sedes*, Euandri domum in Palatino monte, in quo conditum Pallanteum, mox Pallantium et Palatium dictum, vt sup. v. 54. 364. 5 Nihil magnificentius his versibus dici potest. *aude contemnere*; tanquam de re ardua et difficili: vt virtute opus sit animi generosi ad expellendum amorem diuitiarum. *et te quoque dignum finge deo*. Com-
 pone

Finge deo; rebusque veni non asper egenis. 365

Dixit, et angusti subter fastigia tecti

Ingentem Aenean duxit, stratisque locavit

Effultum foliis et pelle Libystidis vrsae.

Nox ruit, et fuscis tellurem amplectitur alis. (370

At Venus haud animo nequidquam exterrita mater,

Lauren-

pone te mentemque infor-
ma ad similitudinem nu-
minis; h. fac, redde te
similem Herculis in con-
temptu hoc inanis fastus.
non asper, non alienus, in-
festus, adeoque non fasti-
diosus.

366 — 8 e more prisci
aeui cf. Odyss. §, 48: Orph.
Argon. 1009. *Aeneam in-
gentem* alius reddidisset
per: inclinato capite sub-
euntem angustas fores. De
Libystide vrsa v. ad lib. V,
37. Etiam imago noctis
v. 369 notabilis.

370 sqq. Qui sequitur
locus, meo iudicio, artis
magis quam ingenii lau-
dem habet. Nimis mani-
festa imitationis Homeri-
cae sunt vestigia, simul-
que ieiunae istius copiae,
quae fere imitationis stu-
dium prodere solet. The-
tidis ad Vulcanum acces-
sus, vt Achilli arma pete-
ret Il. 6 multo maiorem
habet suauitatem ex sim-

plicitate priscoe vitae ibi
adumbrata; habet etiam
causam multo magis ido-
neam; amiserat enim A-
chilles arma Patroclo de-
tracta. Vtinam praecede-
ret saltem locus egregius
lib. XII, 87 sqq. de insigni-
bus armis Turni: his vt
diuina arma opponeren-
tur, erat, quod expectabas.
Nunc Venus adit mari-
tum, eumque illecebris
suis delinitum amoreque
deuinctum ad amplexus
suos inuitat. In quibus
primum redhibitus est lo-
cus praestantissimus Il. §,
294 sqq., vbi Iuno Iouem
simili modo circumuenit,
sed eo consilio, vt alto
eum sopore opprimeret,
quo inde pugnae inter
Achiuos et Troianos for-
tuna vices accipere posset.
Hic vero Vulcanus v. 405.
6 obdormit, vt mox ante
diem ad laborem euigilet.
Idem a Venere ad som-
num inuitatur, cum iam

Qqq

preci-

Laurentumque minis et duro mota tumultu,
 Vulcanum adloquitur, thalamoque haec coniugis au-
 Incipit, et dictis diuinum adspirat amorem: (reo
 Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
 Debita casurasque inimicis ignibus arces; 375
 Non vllum auxilium miseris, non arma rogavi
 Artis opisque tuae: nec te, carissime coniunx,
 Incassumue tuos volui exercere labores:
 Quamuis et Priami deberem plurima natis,
 Et durum Aeneae fleuisssem saepe laborem. 380
 Nunc Iouis imperiis Rutulorum constitit oris.
 Ergo eadem supplex venio, et sanctum mihi numen

Arma

precibus facilem se et paratum ostendisset. Illud vero nolim vrgere, quod pro filio ex alio viro suscepto maritum rogar. Friget multo magis aliorum imitatio, vt Statii Theb. III, 262 — 317, vbi Venus Marti supplicat.

373 *dictis diuinum adspirat amorem*: addit τῶν λόγων, τὸ θελητήριον, vt delinirent verba Vulcanum. Quod Lucretio est in simili loco dulcissimo: *tu suaves ex ore loquelas funde* lib. I, 40. 375 *Debita*: potest ex seqq. *inimicis ignibus* adiungi: idque melius. Seruius: fataliter ad exitium destinata. Ita vero adiungi fere aliquid so-

let: *fatis mihi debita tellus* Aen. VII, 120; *generi debita* Aen. III, 184; *sors ista senectae Debita erat nostrae* mollius etiam XI, 165 *fata debita* dicuntur. Latet vero in hoc caussa, cur Vulcanum precibus tum non fatigauerit. — 379 *natis*, solito more, pro vno, Paride. 381 *Rutulorum oris*: variat orationem, pro Latinis, a populo finitimo. 382 cf. Il. 6, 457. *et sanctum mihi numen Arma rogo*, non: o *sanctum m. numen*; sed: *et rogo numen tuum mihi sanctum arma*, h. te, sed blandiore oratione effert: te, mihi semper venerandum.

Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
 Te potuit lacrimis Tithonia flectere coniunx.
 Adspice, qui coëant populi, quae moenia clausis 385
 Ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.
 Dixerat: et niueis hinc atque hinc Diua lacertis
 Cunctantem amplexu molli fouet. Ille repente
 Adcepit solitam flammam: notusque medullas
 Intrauit calor, et labefacta per ossa cucurrit. 390
 Non secus atque olim, tonitru quum rupta corusco
 Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
 Sensit laeta dolis, et formae conscia coniunx.

Tum

— 383. 4 Vt Thetis Achil-
 li sic Aurora Memnoni
 arma petierat apud poe-
 tas Cyclicos, inter quos
 Arctini Milesii Αἰθιοπιδς fuit.
 cf. Quinti Paralip II, 454.

387 *niueis lacertis*, quip-
 pe dea λευκώλενος. Orna-
 tius autem extulit Home-
 ricum ἀγυιάς ἑμαρπτε II. ξ,
 346: et mox v. 388—92 ver-
 sus Homericos ibid. 294—
 6. 390 *labefacta per ossa*,
 in quibus medulla, lique-
 facta, soluta est. Lucre-
 tiana dictio. Proprie *mens*
 amore, cui restiterat, im-
 pulsa, perculsa, victa, *labe-*
fieri dicitur: sup. IV, 395
magnoque animum labefac-
tus amore. Iam, cum la-
 befacta soluantur, ruant,
 cadant, cf. Lucret. III, 599.

600. 1: I, 529. 530. 1, syn-
 onymum habitum pro so-
 lutus, diffuens: itaque et-
 iam, igni quae dissoluuntur
 et liquefcunt, labefactari
 dicuntur Lucretio: IV, 701
 I, 493. 391. 2 praecla-
 re flammam amoris pene-
 trantem medullas ossium
 comparat cum fulgure vel
 fulgerro inter atras nubes
 errante, tractu ac fulco te-
 nui, quem *rimam igneam*
ruptam (proprie nubes
 rumpitur, sed sic saepe
 poetae) dixit: ea *percur-*
rit nimbos, nubes densas
 et atras, *lumine corusco*.

393 *laeta dolis*. Est sane
 δολοφρονέσσα II. ξ, 329 sed
 ornate, laeta successu doli
 et fraudis suae. Sic IV,
 128: *risitque dolis Cythe-*

Tum pater aeterno fatur deuinctus amore:
 Quid caussas petis ex alto? fiducia cessit 395
 Quo tibi, Diua, mei? similis si cura fuisset,
 Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset;
 Nec Pater omnipotens Troiam, nec fata vetabant
 Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.
 Et nunc, si bellare paras, atque haec tibi mens est; 400
 Quidquid in arte mea possum promittere curae,
 Quod fieri ferro, liquidoue potest electro,
 Quantum ignes animaeque valent; absiste precando
 Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus

Opta-

rea repertis. Sic et *formae conscia*, quam vim forma ad mariti animum nunc habeat. 394 *aeterno* — amore potentius verbum quam antiquo, pristino. Praeiuuit Lucret. I, 35: *aeterno deuinctus volnere amoris.* 395 Quid tam longe (Nonius: ex vetusto et antiquo) repetis argumenta quibus me moueas? Aiunt Attium in Armor. iudicio ante oculos fuisse: *Cur cetera tam ex alto appetissis dissidia, Agamemnon?* 396. 7 si tale quid curasses, voluisses: etiam tum fieri potuisset, vt Teucris, h. Aeneae vel Paridi, arma pararem. 398. 9 Scilicet fata immutari non possunt,

differri possunt: supra VII, 313: *Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis, Atque immota manet fatis Lauinia coniunx; At trahere atque moras tantis licet addere rebus.* cf. Serv., qui notionem hanc ab Etruscis repetit. 400. 3 *Quicquid* — animaeque valent: sc. promitto. 402 *electrum* Homeri exemplo Od. δ, 72 docte posuit, tanquam exquisitius metalli genus, certa portione argenti auro admixta, quod etiam arte fingi potest. v. Plin. XXXIII, 4 f. 23. cf. Serv. 403 *ignes animaeque*, spiritus, quo fabriles inflari folles solent. Serv. Spiramentum explicat Macrob. I So. Sc. c. 14 m.

— 405.

Optatos dedit amplexus placidumque petiuit 405

Coniugis infusus gremio per membra soporem.

Inde, vbi prima quies medio iam noctis abactae
Curriculo expulerat somnum; quum femina primum,
Cui tolerare colo vitam tenuique Minerua

Inpositum, cinerem et sopitos suscitatur ignis, 410

Noctem addens operi; famulasque ad lumina longo

Exercet penso; castum vt seruare cubile

Coniu-

— 405. 6 *fundi*, κερύσσειν, dicuntur, qui procubuere, iacent, recubant. *infusus gremio coniugis* Vulcanus petiuit placidum soporem per membra, qui per membra diditur. Sic et sup. v. 30: *seram dedit per membra quietem*. Honestas orationis notabilis et a multis passim notata cf. Gell. IX, 10; sed ea seculo Virgiliano debetur. Si talia miranda sunt, mirer potius verecundiam Homericorum versuum, qui pro illa aetate castissimi et iidem elegantissimi sunt l. c. II. §, 346 sqq.

407 sqq. Praeclara et ad miserationem composita oratio, cuius prima quasi stamina agnoscere licet partim apud Homerum, II. μ, 433—5 partim apud Apollon. IV, 1062—6 (nam lo-

cum lib. III, 291 sqq. perperam alii huc aduocant). Si tamen quaeras, quam opportune illa h. l. intexta sit, cogitandum: Vulcanum surgere ad opus de nocte: quo tempore lanifica pauper ad lucubrandum surgit. *vbi prima quies — expulerat somnum*, vbi, a prima quiete euigilans circa mediam noctem, sensit omnem, iterum obdormiscendi, cupiditatem expulsam: alacriter e stratis ad opus surgit. *Burm.* — 408. 9 *cui inpositum*, quam necessitas cogit — est Homeri γυνὴ κερύσειν. *tenuique Minerua* h. lanificio tenuem victum praebente, vt bene Serv. Minervam de oleo, quia ad lucernam nebat, Cerda accipiebat, minus bene, Burmanno quoque iudice. — 412 h. vt habeat, vnde vi-

Coniugis, et possit paruos educere natos:
 Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo
 Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit. 415
 Insula Sicanium iuxta latus Aeoliamque
 Erigitur Liparen, fumantibus ardua faxis:
 Quam subter specus et Cyclopum exesa caminis
 Antra Aetnaea tonant, validique incudibus ictus
 Auditi referunt gemitum, striduntque cauernis 420

Strictu-

vat honeste ipsa et nati, seruata maritalis tori pudicitia, vt bene Cerda. — 413 ex Homérico l. c. *ἵνα παῖσιν ἀεικέα μισθὸν ἔσται.* — 414 illo tempore, haud secus, nec segnior, surgit Ignipotens.

416 sqq. In his ad maiorem elegantiam refin- xit Homérica, in quibus Vulcani officina in Olym- po collocatur. Il. 6, 369. Cum poetae veteres loca et insulas Vulcano assigna- sent, quae subterraneis i- gnibus notabiles erant (ex- emplum in ipsa Lemno apud Homerum est), licuit poetae vnam ex Aeoliis vel Vulcaniis ponere, Hie- ram, quam Vulcaniam, *Ἡ- φαίστιάδα*, appellat com- muni nomine, tanquam singulari, Liparae proxi- mam, monte mirabilem, qui nocturnas flammās e-

vomit. Egere de ea post Cluuerium multi. cf. Dor- vill. Siculo p. 20. 21 et iam ante ad Chariton. p. 688. Liparam Callimachus Vulcani officinam ediderat Dian. 46 sqq., vbi v. Span- hem., et alterutram sub *νῆσος πλαγκτῆς* nomine Apollon. III, 42. Vulcanum *Lipa- raem* Theocr. Id. II, 133. 4 dixit: hic quidem om- nium opportunissime tan- quam Siculo. *erigitur*, vt alias, *surgit*, sita est, sed cum notatione montium. — 419 *antra Aetnaea* simpl. pro igniuomis, quis dubi- tet, a similitudine. Alie- na sunt, quae de antris sub- terraneis inter Aetnam et Hieram contiguis suspica- ti sunt nonnulli. Eius- modi acumen poeta non sequitur. 420. 1 Com- parari potest Callim. Del. 144: adde Dian. 55. *refe- runt*

Stricturae Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;
 Volcani domus, et Volcania nomine tellus.
 Hoc tunc ignipotens coelo descendit ab alto.
 Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
 Brontesque, Steropesque, et nudus membra Pyrac-
 His informatum manibus iam parte polita (mon. 425
 Fulmen erat; toto genitor quae plurima coelo
 Deiicit in terras: pars imperfecta manebat.
 Tris imbris torti radios, tris nubis aquosae
 Addiderant, rutuli tris ignis, et alitis Austri. 430

Fulgo-

punt gemitum; repetunt sonum h. resonant per antra ictus incudum. *stricturae*, quas ornate *Chalybum* dixit (v. Ge. I, 58), non sunt h. l. *σπινθήρες*, nec quae proprie metalla dicuntur, unde aes excoquitur, sed *μάδες*, massae ferri, quae procuduntur. cf. 450 et 453. Mox v. 423 *hoc* antique pro *huc*.

424. 5 Libera quidem erat nominum informatio, sed Bronten et Steropen etiam alii habent: Hesiod. Θ. 140: Callim. in Dian. 68: Plin. H. N. XXXV, 10 f. 36, 17. Statium et Claudianum v. ap. Cerdam. Pyracmonem aliunde accepit; Argen memorat Apollod. I, 1, 2. 426-8 Nota inuersam orationem pro: parte iam polita, par-

te adhuc imperfecta. *fulmen* — *quae plurima*, quod genus fulminum, ex quo genere plurima; frequens poetarum figura: *κῆτος — οἷά τε πολλὰ τέφει κλυτὸς Ἀμφιγείτη* Od. ε, 422, et saepe alibi. Variant haec orationem et delectant. — 429-432 Ingeniose in fulminis materiam vertit ea, ex quorum conflictu fulmen nascitur, grandinem (*imber tortus* h. constrictus et coactus in grandinem: inf. IX, 671 *quam multa grandine nimbi In vada praecipitant, cum Iupiter horridus austris Torquet aquosam hiemem, et coelo caua nubila rumpit*), nubem, ignem et ventum. Haec fere ex Seruianis amplector; cetera sunt respondenda. Facit autem fulmen

Fulgores nunc horribiles, sonitumque, metumque
 Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
 Parte alia Marti currumque rotasque volucris
 Instabant; quibus ille viros, quibus excitat urbis;
 Aegidaque horrifera, turbatae Palladis arma, 435
 Certatim squamis serpentum auroque polibant,
 Connexosque anguis, ipsamque in pectore Diuae
 Gorgona, defecto vertentem lumina collo,

Tollite

duodecim cuspidum, *radiorum*, ἀκτίνων, trinis in quaterna latera, qualia fulmina passim in monumentis occurrunt, etsi alibi alia forma tribuitur. Habuit autem poeta ante oculos et argutius expoliuit locum Apollonii Argon. I, 730–4, ubi una cuspis adhuc imperfecta, quam Cyclopes procudunt, μαλεροῖο πυρὸς ζείσσαν αὐτμήν. Vt vero, Vulcani officina semel repraesentata, opera inchoata et affecta memoraret, poetae ingenio in promptu esse debuit; etsi et in hoc praeiuit Homer. II. ε, 373 sqq. cf. Callim. in Dian. 49. 50, ubi satis ieiune equorum Neptuniorum aquarium procudi narratur: Quanto grandius et sublimius est phantasma, quod fulminis materiae admiscet fulgores, sonitum,

metum, et flammam sequacem Cyclopes!

433. 4 Marti currus bellicus proprie tributus, ex heroici seculi more bellandi. Quod ait: *quibus ille viros, quibus excitat urbes*, h. ad bellum concitat, ex istis illustrantur sup. VIII, 3: *Vt belli signum — Vtque acres concussit equos* etc. *Instabant currum*, ut festinare aliquam rem. cf. Heinsf. ad XII, 748.

435–8 Hic dubitari potest, sitne aegis de thorace an de clipeo (cf. ad 354) accipienda, haecenus, ut de thorace non nisi v. 437 agatur, *ipsamque in pectore Diuae Gorgona*. Expedi-
 tior tamen videtur ratio, si totum locum de thorace interpreteris, cuius extremae orae anguibus connexis et implicitis inter se sunt cinctae, in medio Gorgone

Tollite cuncta, inquit, coeptosque auferte labores,
 Aetnaei Cyclopes; et huc aduertite mentem. 440
 Arma acri facienda viro. Nunc viribus vsus,
 Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
 Praecipitate moras. Nec plura effatus: et illi
 Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
 Sortiti. Fluit aes riuus, aurique metallum; 445
 Volnificusque chalybs vasta fornace liquefcit.
 Ingentem clipeum informant, vnum omnia contra
 Tela Latinorum: septenosque orbibus orbis
 Impediunt. Alii ventosis follibus auras
 Adcipiunt redduntque: alii stridentia tinguunt 450
 Aera lacu. Gemit inpositis incudibus antrum,
 Illi inter sese multa vi brachia tollunt
 In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

Haec

gone posita: cuius generis
 exempla passim occurrunt;
 vt vnum commemorem,
 quod adire in promptu est,
 v. Spenc. Polymet. t. IV,
 4. *turbatae*, iratae, vt
 saepe cf. Silii lib. IX, 463.
 — *vertentem lumina*, de o-
 culis toruis, obliquis, ex
 ira et furore; aut potius
 de inuersis, quippe in ca-
 pite reciso. βλοσυροῖο Με-
 δέσσης καὶ σμερδαλέον dixit
 Quintus Cal., qui omnino
 de aegide comparandus,
 lib. XIV, 451—7.

440 *Aetnei Cyclopes* cf.
 ad v. 419. In seqq. festi-

nationis felix notatio bre-
 vitate et celeritate verbo-
 rum obseruetur: *Nunc o-
 pus virib.* 445. 6 cf. Il.
 σ, 474. 448 *septenos or-
 bibus orbes impediunt or-
 nate pro faciunt.* Sed qui-
 nam illi orbes sunt? non
 circuli, puto, in clipei su-
 perficie ducti, sed laminae
 aereae aliae super aliam
 impactae, vt septemplex ef-
 fet clipeus, quales Home-
 ricæ πτύχες sunt l. c. 481.
 cf. Il. υ, 269 sq. et η, 247.
 — 449—53 Eosdem versus
 in Georgicis vidimus IV,
 171 sqq. Ad v. 450. i v.

Q99 5

inf,

Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
 Euandrum ex humili tecto lux fuscitat alma, 455
 Et matutini volucrum sub culmine cantus.
 Confurgit senior, tunicaque inducitur artus,
 Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.
 Tum lateri atque humeris Tegeaeum subligat ensen,
 Demissa ab laeua pantherae terga retorquens. 460
 Nec non et gemini custodes limine ab alto
 Procedunt gressumque canes comitantur herilem.
 Hospitis Aeneae sedem et secreta petebat,

Sermo

inf. XII, 91. Ad 452. 3 cf.
 Callim. in Dian. 59—61.

454 sq. Artem poetae in
 variato rerum et orationis
 caractere observa. Le-
 nis et simplex candidaque
 nunc fluit oratio, eoque
 tanto magis grata, quod
 strepitibus et tumultibus
 succedit. Comparent, qui-
 bus volupe est heroicum
 amictum cognoscere, Il. β,
 42: Odyss. β, pr.: δ, 307:
 ε, 60: υ, 124, et ad v. 459
 cf. Odyss. κ, 261: ξ, 528.
 Etiam hoc ex heroica ae-
 tate, quod Euandrum v.
 461, 2 duo canes comitan-
 tur: v. Od. β, 11: ε, 62.
 — 456 *sub culmine*, in do-
 mo vel casa Euandri. Mi-
 nor, hoc adiectum: sunt
 igitur galli gallinacei in-
 telligendi. Nam hirundi-
 nes non facile e somno

excitant dormientes, nec
 ad hunc usum a poetis ad-
 vocantur. Forte tamen
 expedias, si aves ante et
 circa domum volantes co-
 gites. 458 *Tyrrhena*
vincula: ornatus causa
 Tuscum calceamentum po-
 suit. Servius: dicit cre-
 pidas, quas primo habuere
 Senatores, post equites Ro-
 mani; nunc milites. Si-
 mili ornamento patrum,
 Arcadium, seu Tegeaeum
 ensen dedit; etsi nullum
 hoc insignius ensis genus
 fuit. Versus 460 ornatif-
 simus est. Mox *limine ab*
alto perpetuo et proprio
 liminis epitheto: nam a-
 lioqui alienum erat a casa
 exigua altum limen. —
 463 *secretum*: partem ae-
 dium interiorum, ad quam
 Aeneam vesperi deduxerat.
 cf.

Sermonum memor et promissi muneris, heros.
 Nec minus Aeneas se matutinus agebat. 465
 Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
 Congressi iungunt dextras, mediisque residunt
 Aedibus, et licito tandem sermone fruuntur.
 Rex prior haec: (470
 Maxume Teucrorum ductor, quo sospite numquam
 Res equidem Troiae victas aut regna fatebor;
 Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
 Exiguae vires. Hinc Tusco claudimur amni,
 Hinc Rutulus premit, et murum circumsonat armis.
 Sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis 475
 Iungere castra paro: quam fors inopina salutem
 Ostentat. Fatis huc te poscentibus adfers.

Haud

cf. Ge. IV, 403. *promissi muneris* vide v. 170. 171. — 465 vt ὁρῶντος ἡκῶν. ἐκπέ-
 γιος ἤλθεν, et alia. 467
mediis aedibus; etiam hoc
 ad formam aedium heroi-
 ci aevi, in quibus e vesti-
 bulo δόμος introeuntem ex-
 cipiebat, per totas aedes
 patens; in intimo recessu
 focus cum Penatibus v.
 inf. 541, vt ex Homeri lec-
 tione constare potest.

472 *pro nomine tanto*:
 non video, quam commo-
 da sententia sit, si Troia-
 norum vel Aeneae nomen
 et genus vel fama intelli-
 gatur. Satius esset, ad E-
 vandri et Arcadium nomen

referre. Verum referen-
 dum haud dubie est ad bel-
 lum ipsum, et *nomen belli*
tantum est vel fama de
 belli magnitudine, vel ip-
 sa belli magnitudo. *No-*
men pro ipsa re, satis fre-
 quens. 475 *opulentaque*
regnis castra: volebat di-
 cere *opulenta regna*, ap-
 posite ad *ingentes populos*.
 Promptum erat hoc mutare
 in *castra opulentorum re-*
gnorum vel *opulentis re-*
gnis; hinc exquisitior for-
 ma suborta: *castra opulen-*
ta regnis, vt alia similia
 passim. Opes veterum E-
 truscorum satis notae. v.
 Liv. V, 33.

478 A-

Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
 Urbis Agyllinae sedes: vbi Lydia quondam
 Gens, bello praeclara, iugis infedit Etruscis. 480
 Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
 Imperio et faevis tenuit Mezentius armis.
 Quid memorem infandas caedes: quid facta tyranni
 Effera? DI capiti ipsius generique referuent!
 Mortua quin etiam iungebat corpora viuis, 485
 Componens manibusque manus, atque oribus ora,
 (Tormenti genus) et sanie taboque fluentis
 Complexu in misero longa sic morte necabat.
 At fessi tandem ciues infanda furemtem
 Armati circumfistunt ipsumque domumque: 490
 Obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
 Ille inter caedes Rutulorum elapsus in agros
 Confugere, et Turni defendier hospitibus armis.
 Ergo omnis furis surrexit Etruria iustis:
 Regem ad supplicium praesenti Marte repossunt. 495

His

478 *Agylla* f. Caere, prima opibus inter Etruscos floruit, et propter maritima commercia omnium prima Graecis innotuit. — *saxo vetusto*, antiquo opere, vt bene Serv. cf. III, 34. 479. 480 *vbi* proxime ad Agyllam seu Caere spectat, nec tamen reliquam Etruriam excludit. A Lydis Etrusci seu Tyrheni ducuntur, ex vulgari

veterum opinione, falsa tamen et ex nominis similitudine ducta. Mezentii regis Caeretanorum nomen *superbo*, h. crudeli imperio infame, ex antiquis historiis adsciuuit. 484 cf. II. 190: VI, 529. 530. 495 *praesenti Marte*, bello non dilato, quippe hoc ipso tempore in armis sunt; et quidem classem pararunt, qua in altum euecti littus Rutu-

His ego te, Aenea, ductorem millibus addam.
 Toto namque fremunt condensae litore puppes,
 Signaque ferre iubent: retinet longaeuus haruspex
 Fata canens: O Maeoniae delecta iuventus,
 Flos veterum virtusque virum, quos iustus in hostem
 Fert dolor, et merita adcendit Mezentius ira; (500
 Nulli fas Italo tantam subiungere gentem:
 Externos optate duces. Tum Etrusca refedit
 Hoc acies campo, monitis exterrita Diuom.
 Ipse oratores ad me regnique coronam 505
 Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon,
 Succedam castris, Tyrrhenaque regna capeffam.

Sed

Rutulorum petant bellum-
 que inferant Turno, ni
 Mezentium ad supplicium
 dediderit.

498 sqq. Hoc de Etrusco aruspice commentum, qui Caeretanis conatibus opportune intercedit, vt ad Aeneae aduentum res differatur, inter potiora Virgilii inuenta referendum videtur. Extraneo autem duci exercitus committendus, vti Lauinia externo viro iungenda lib. VII, 96 sqq. Esse hunc aruspicem ipsum illum Tarchonem v. 506 notat Iulius Sabinus: parum probabiliter. O Maeoniae: ex 479. 480. flos veterum: Ennianum hoc esse Seruius

testatur: etsi nec omnino infrequens, ex ἄστρον, ἄνθος; flos et virtus h. l. robur populi, qui antiquam originem habet. 504 Hoc campo, δεξιτερῶς, etsi oculis prospici non poterant castra sub Caere locata. — 505 regni coronam: novum hoc, sed dictum vt regni insignia; et subiectum hoc idem, tanquam genus, enumeratione partium (coronae et sceptri) facta. Coronam v. inf. lib. XII, 162—3. 506 mandatque insignia simpl. mittit insignia regni: int. ex Etruscorum more, illa scilicet ipsa, quae memoravit; tacet reliqua, fellam eburneam, tunicam palmatam,

Sed mihi tarda gelu faeculisque effoeta senectus
 Invidet imperium, feraeque ad fortia vires.
 Natum exhortarer, ni, mixtus matre Sabella, 510
 Hinc partem patriae traheret. Tu, cuius et annis
 Et generi fata indulgent, quem numina poscunt,
 Ingredere, o Teucrum atque Italum fortissime ductor.
 Hunc tibi praeterea, spes et solatia nostri,
 Pallanta adiungam: sub te tolerare magistro 515
 Militiam et graue Martis opus, tua cernere facta
 Adfuescat, primis et te miretur ab annis.
 Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
 Lecta, dabo; totidemque suo tibi nomine Pallas.

Vix ea fatus erat: defixique ora tenebant 520

Aene-

tam, togam pictam. vide omnino Dionys. III, 61 pr. (p. 195). *Succedam*, eo consilio ut succedam. 508 *faeculis effoeta* s. simpl. pro annis: male Grammatici argutantur. 510 ni, mixtum genus habens per matrem Sabinam, partem patriae seu originis hinc, a Sabinis, duceret, etsi patre externo, Euandro, natus. 513 *Ingredere*, ut Ge. I, 42: *Ingredere et votis iam nunc assuesce vocari*. Incipe, suscipe. — 516 *graue Martis opus*. Homericum: μέγ' ἔργον Ἀργεος. Il. 2, 733 et al. — 515. 6. 7 Praeclari versus sententiis et verbis. Ma-

ronem mirati sunt et imitati in hoc loco Valer. Fl. I, 269 sqq.: Silius IV, 430. 1; adde Apollon. lib. II, 804. 5. 518. 9 Quadringentos equites mittit Evander, ut iter esset expeditum, nec longa mora intercederet, quam obsidionis discrimen non admittebat. Tenendum hoc est, ne mirum videatur, cur Arcades equites *potissimum* poetae placuerint; cum aliqui Arcades equitatu non valuerint, nec in regione montosa et aspera valere potuerint.

520 sq. Ex veteris Italiae religione et poetae nostri perpetuo more res aliter

Aeneas Anchisiades et fidus Achates,
 Multaque dura suo tristi cum corde putabant;
 Ni signum coelo Cytherea dedisset aperto.
 Namque inproviso vibratus ab aethere fulgor
 Cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente, 525
 Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
 Suspiciunt: iterum atque iterum fragor intonat in-
 Arma inter nubem, coeli in regione serena, (gens.
 Per sudum rutilare vident, et pulsa tonare,
 Obstupuere animis alii; sed Troius heros 530
 Agnouit sonitum et Diuae promissa parentis.

Tum

aliter vix expediri Aeneae-
 que animus erigi poterat,
 quam ostento vel augurio.
 Sed poeta noue id com-
 mentus est, quod meteo-
 rum, seu ostentum aeris,
 ad strepitum ex armis cae-
 litus a Venere allatis retu-
 lit: simplicissimum autem
 est de tonitru, fudo caelo
 audito, cogitare. Arma
 in caelo passim a supersti-
 tiosis hominibus conspec-
 ta, belli et cladis signa,
 equidem huc non refe-
 ram; nec Spencii V. Cl.
 acumen placet, Polymet.
 Dial. 20. n. 28, qui auro-
 ram borealem a poeta de-
 scribi putabat. 523 Ni
 — dedisset: mira forma o-
 rationis, in qua miror in-
 terpretes non haesisse. El-

ipsis esse debet totius e-
 nuntiationis: et diutius et-
 iam in ea cogitatione defixi
 perstitissent, Ni etc. aper-
 to. Ge. I, 393: aperta se-
 rena. cf. mox v. 527. 8.
 — 526 clangor armorum,
 quae mouebantur per ae-
 rem deportata a Venere,
 comparatur cum clangore
 tubae. Tyrrhena (pro
 Tyrrhenica) tuba, a Tyr-
 rhenis, vt notum est, in-
 venta; et doctius: Tyrrhe-
 nus clangor tubae. 529
 pulsa, impulsa, allisa sibi
 inuicem.

531 et agnouit Diuae
 promissa parentis et v. 534
 Hoc signum etc. Bene Ser-
 vius κατὰ τὸ σιωπώμενον in-
 telligimus Venerem ei pro-
 misisse. Clarior res ap. Ho-
 mer.

Tum memorat: Ne vero, hospes, ne quaere profecto,
 Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
 Hoc signum cecinit missuram Diua creatrix,
 Si bellum ingrueret; Volcaniaque arma per auras
 Laturam auxilio. (535

Heu quantae miseris caedes Laurentibus instant!
 Quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa sub vn-
 Scuta virum, galeasque, et fortia corpora volues, (das
 Thybri pater! poscant acies, et foedera rumpant. 540

Haec ubi dicta dedit, folio se tollit ab alto;
 Et primum Herculeis sopitas ignibus aras

Exci-

mer. v. Il. 6, 189. Cete-
 rum poetam hic in malum
 locum intulisse pedem ap-
 paret. Debebant enim, vt
 vis carminis esset satis ma-
 gna, ea nunc omnia sub-
 iici, quae vs. 608 vsque ad
 f. libri sequuntur. Hic
 etiam multo magis vacas-
 set animus et intentus fu-
 isset iis rebus cognoscen-
 dis, quam cupiditate per
 illa, quae interiecta sunt,
 repressa et obtusa. Sed in
 hac ratione alia forte oc-
 currebant, quibus se pre-
 mi sentiebat: vt adeo al-
 terum praeferret. *ego pos-*
cor Olympo, tertio casu,
 pro *ab O.*, me Olympus
 poscit, me vult, respicit,
 h. ad me ostentum aeris
 spectat; nihil est, quod

vos terreamini. 538. 9
 Imitationes iam Cerda no-
 tauit Silii II, 455-6: Sta-
 tii Achill. I, 84 sqq. Adde
 Stat. Theb. II, 460. 1: III,
 210 sqq., et passim alios;
 item Horat. I, Od. 15:
Eheu quantus equis etc. —
 540 quasi: eant nunc et
 flagitent bellum. Serv. cf.
 sup. VII, 317.

542. 3 Surgit Aeneas et
 ad aram seu focum aedium
 accedit, Penates precatur.
 — *Herculeis sopitas ignibus*
aras doctius dictas esse
 quam *ignes sopitos in aris*
 vel *ignes arae*, in promptu
 est intelligere. Sed *Her-*
culeos ignes non satis ex-
 pedio. Herculis ara ante
 urbem in luco erat: sup.
 vs. 104. De alio quam de
 sacro

Excitat hesternumque Larem, paruosque Penatis
 Laetus adit: maectant lectas de more bidentis,
 Euandrus pariter, pariter Troiana iuventus. 545
 Post hinc ad nauis graditur, fociosque reuifit:
 Quorum de numero, qui fefe in bella fequantur,
 Praeſtantis virtute legit: pars cetera prona
 Fertur aqua, ſegnifque ſecundo defluit amni,
 Nuntia ventura Aſcanio rerumque patrifque. 550

Dantur

facro Penatibus in pene-
 tralibus domus facto locus
 vix intelligi poteſt. Iam
ignes Herculei, in foco vel
 ara Penatium ſopiti, aut
 ornantur epitheto hoc, re-
 ſpectu Herculis, qui olim
 eandem ad aram ſacra fe-
 ciſſe putandus eſt, aut in-
 tuitu moris religioſi, quo
 ignis ex ſacro Herculis
 heſterno (vide v. 102. 3. 4)
 ſeruatus et in focum do-
 meſticum reſoſitus fuerat:
 ſic Cerda et alii; aut Her-
 cules fuit Euandro Pena-
 tium loco Geniusque ad-
 eo ſeu Lar domeſticus.
 Hoc ſaltem praeſtat. *La-*
rem heſternum iungo cum
excitat, et accipio pro fo-
 co et igni in foco, ad La-
 rem. Solet ita poeta ean-
 dem notionem bis terue
 ornare; *paruos Penates* Eu-
 andri, parua ſigilla, vt hu-
 milem caſam decebat. —
adit, precando.

547 *qui ſefe in bella ſe-*
quantur. Paulo obſcurior
 ſententia: nam ad bellum
 non proficiſcitur Aeneas,
 ſed ad auxilia et ſocieta-
 tem Caeretanorum paran-
 dam. Seruius multis alla-
 tis nihil expedit. Dicen-
 dum forte, eſſe omnino
 viros delectos ad caſum
 belli, ſeu pugnae, vt Ae-
 neae latus tegerent in di-
 crimine belli: ſicut et in-
 fra iterum v. 606: *et bello*
lecta iuuentus. An *bella*
 pro caſtris ad Caere? an
 pro auxiliis in bellum, ad
 quae paranda Aeneas iter
 facit? hoc equidem prae-
 feram. An magis conſen-
 taneum, poetam reſpexiſſe
 ad id, quod futurum erat,
 vt ii, vna cum Etruſcis,
 nauibus vecti ad oſtia Ti-
 beris pugnam cum Turno
 facerent? inf. X, 260 ſqq.

— 549 *ſegnif*, ſine remigio.
Aſcanio: remanſerat is apud

R r r

Troia-

Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arua:
 Ducunt exsortem Aeneae; quem fulua leonis
 Pellis obit totum, praefulgens vnguibus aureis.

Fama volat paruum subito volgata per urbem,
 Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis. 555
 Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
 It timor, et maior Martis iam adparet imago.
 Tum pater Euandrus dextram complexus euntis
 Haeret, inexpletum lacrimans, ac talia fatur:
 O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos! 560
 Qualis eram, quum primam aciem Praeneste sub ipsa
 Straui scutorumque incendi victor aceruos:

Et

Troianos in castris sub Tibris ostia. cf. sup. VII, 158. 9. De eorum autem aduentu in castris nihil amplius memorauit poeta. cf. ad X, 238. 552 *exsortem*, *eximium*, ἐξαιγετον. Adducitur equus Aeneae praecipuus.

554 fqq. Non male frequentia ad sensuum et affectuum in tali rerum articulo efficta et exposita: Matrum timor; Euandri senis vota ac preces; totus discessus. Verss. 560 fqq. ex Homericis sunt adumbrati, Nestoris oratione Il. η, 132 sq.: λ, 669 fqq.: ψ, 629 fqq. Vlyssis ad Eumacum Od. ξ, 468

fqq.: Laertae Od. ω, 375 fqq. Aliorum imitationes v. apud Cerdam. Fabulam de Herilo, Praenestinatorum duce, domesticam nescio vnde acceperit. Sed triplicem vitam ipse poeta fingere potuit, ad exemplum eorum, qui caesi reuiuiscerent (ineptit Seruius ad v. 562), aut ad exemplum tricorporis Geryonis. — *propiusque periclo* *It timor* pro: timor est, fit, propior, h. magis instat, fit grauior, acrior, *periclo*, cum periculo, periculo instante. Paulo aliter Silius I, 13: *propiusque fuere periclo* *Quis superare datum.* 561 *ut* *sim talis, qualis eram* etc.

— 564

Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi:
 Nascenti cui tris animas Feronia mater (565
 (Horrendum dictu) dederat, terna arma mouenda;
 Ter leto sternendus erat: cui tunc tamen omnis
 Abstulit haec animas dextra, et totidem exuit armis.
 Non ego nunc dulci amplexu diuellerer vsquam,
 Nate, tuo: neque finitimo Mezentius vsquam
 Huic capiti insultans, tot ferro saeua dedisset 570
 Funera, tam multis viduasset ciuibus urbem.
 At vos, o Superi, et Diuom tu maxime rector
 Iuppiter, Arcadii, quaeso, miserescite regis,
 Et patrias audite preces. Si numina vestra
 Incolumem Pallanta mihi, si fata reseruant, 575
 Si visurus eum viuo, et venturus in vnum:
 Vitam oro: patiar quemuis durare laborem.
 Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris;
 Nunc, o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
 Dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri, 580
 Dum te, care puer, mea fera et sola voluptas,
 Comple-

— 564 *Feronia* v. sup. VII, 800. *terna arma mouenda*, vt ter reuiuiscens ter rebellaret; nam mox: *totidem exuit armis*, ter spoliauit victum. 569 *finitimo*, in f., in finitima vrbe. 572 Habent hae preces tanto plus suauitatis, quod tanquam praesensione aliqua tacita imminuentis filio fati factae videntur. Nam interimitur

Pallas lib. X, 508. 576 *venturus in vnum*, iterum eum reuisurus et conuenturus. 578 *sin*: nota *συνήμια*. 580 acutius sententiam extulit Valer. Fl. I, 326. 7: vbi a v. 323 *vestigia Maronis* legit: *Sin aliud Fortuna parat; miserere parentum, Mors bona, dum metus est, nec adhuc dolor.* 581 *fera* ergo erat *τηλύγετος*, in senectute

Complexu teneo: grauior ne nuntius auris
Volneret. Haec genitor digressu dicta supremo
Fundeat: famuli conlabsum in tecta ferebant.

Iamque adeo exierat portis equitatus apertis: 585
Aeneas inter primos et fidus Achates:
Inde alii Troiae procures. Ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde et pictis conspectus in armis.
Qualis, vbi Oceani perfusus Lucifer vnda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignis, 590
Extulit os sacrum coelo, tenebrasque resoluit.
Stant pauidae in muris matres, oculisque sequuntur
Pulueream nubem, et fulgentis aere cateruas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt. It clamor, et agmine facto 595
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

Est

patris natus, v. Guell. —
588 Non agnosco hypal-
lagen; sed *picta arma* sunt
auro argentoque distincta.
Memorantur et alibi, XII,
381: XI, 660.

589 sq. Homericam esse
comparationem multi pro-
nuntiarunt, nec tamen lo-
cum enotatum video, qui
commode fatis comparari
possit: Il. ε, 617 de cani-
cula agitur, vnde transla-
tum est illud: ὅστε μάλιστα
Λαμπρὸν παμφαίνῃσι λελ-
μένος Ὠκεάνοιο. non igitur
perfusus Oceani vnda alio
spectat, quam ad ortum ex

mari. *Quem Venus* etc.,
quia est stella Veneris, vt
fatis notum. 591 splen-
didus versus de ortu in
extrema caeli ora, qua ma-
re ambit.

594 *per dumos*, per vir-
gulta, filuas. cf. Stat. II
Theb. 496. 497. *meta via-
rum* ornate pro via; pro-
prie terminus et finis viae.
— 596 Versum ipso ver-
borum sono rem referen-
tem mirati sunt multi:
comparato quoque v. 465.
6. Il. β. Odimus subtilita-
tem molestam in talibus:
cautum felicem amplecti-
mur.

Est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
 Religione patrum late sacer: vndique colles
 Inclusere caui, et nigra nemus abiete cingunt.
 Siluano fama est veteres sacrasse Pelasgos, 600
 Aruorum pecorisque deo, lucumque diemque,
 Qui primi finis aliquando habuere Latinos.
 Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
 Castra locis, celsoque omnis de colle videri
 Iam poterat legio, et latis tendebat in aruis. 605
 Huc pater Aeneas et bello lecta iuuentus
 Succedunt, fessique et equos et corpora curant.
 At Venus aetherios inter Dea candida nimbos

Dona

mur. Ipsum quidem inflammati impetum ingenii in haec natura ducente incidere necesse est; studio factum nolim. *putrem* in puluerem resolutum. Praeiuera in nonnullis Ennius v. Vrsin. ad h. l.: Cerdam inf. ad XI, 875. 597 *Caeritis*: Caere, Agylla, videtur nunc *Caeres vrbs* dicta, et absolute Caeres. Inf. X, 183: *Caerete domo* aliter inflexum est ex *Καίρητος*. Minio perperam a Servio huc aduocatur ex X, 183. Fluius est Caeretanus, oppido proximus, nunc *Vacina* dictus, vt Cluuerius docet. — 600 *Pelasgos*. *Qui primi fines* a. Agyllam inter eas E-

truriae vrbes memorat Dionys. Hal. I, 20: III, 58, in quibus Pelasgorum sermo praeualuerit, et quae plurimum Pelasgici moris seruarint. 601 *lucumque diemque* sc. quo consecrarant lucum, adeoque sollenne annum Siluano celebrarunt. 603 Non male, puto, quaeras cum Seruio: quomodo *castra in tutis locis* habere potuerint, si in valle et campis erant, et e collibus prospici et adiri poterant. 606 *bel-lo lecta* v. sup. ad 547. — 607 Reliqua poeta exsequitur lib. X, 148 sqq.

608 Compara II. 6, 615. 6 et 7, 3. *nimbos* pro nubibus, aere. *secretum* doc-

Dona ferens aderat: natumque in valle reducta
 Ut procul egelido secretum flumine vidit, 610
 Talibus adfata est dictis, seque obtulit ultro:
 En, perfecta mei promissa coniugis arte
 Munera: ne mox aut Laurentis, nate, superbos,
 Aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.
 Dixit, et amplexus nati Cytherea petiuit: 615
 Arma sub aduersa posuit radiantia quercu.
 Ille, Deae donis et tanto laetus honore,
 Expleri nequit, atque oculos per singula voluit,
 Miraturque, interque manus et brachia versat (620
 Terribilem cristis galeam flammisque vomentem,
 Fatiferumque ensen, lorica ex aere rigentem,
 Sanguineam, ingentem, qualis, quum caerula nubes
 Solis inardescit radiis, longeque refulget.
 Tum laeuis ocreas electro auroque recocto,
 Hastamque, et clipei non enarrabile textum. 625
 Illic res Italas, Romanorumque triumphos,

Haud

te pro solum, in secreto
 loco, apud flumen. 612

En p. cf. Il. τ, 10. 11. *arte*
promissa. cf. ad 531. 534.

617 *honore* puto dictum
 pro munere, vt γέρας. —

619 est Homericum τέρε-
 το etc. Il. τ, 18. 620

flammas vomentem poetica
 imago splendoris corus-
 cantis, ex Il. ε, 4: Δαΐε οἱ
 ἐκ κόρυθος τε καὶ ἀσπίδος ἀ-
 κάρματον πῦρ. 622 *sang-*

guineam, Serv. cruentam,

terribilem; immo rutilam,
 si ex aere thoracem cogi-
 tes. Ornauit autem et ad
 terrorem vsque auxit Ma-
 ro, quod nude posuerat
 Homerus Il. σ, 609: θώρη-
 κα φαεινότερον πυρός αὐγῆς.
 — 625 *clipei non enarra-*
bile textum: argumentum
 clipei; tam varium et co-
 piofum illud erat, vt enar-
 ratu esset difficile.

626 Sequitur locus de
 clipeo Aeneae nobilissimus.

Clipo-

Haud vatum ignarus, venturique inscius aevi,
 Fecerat Ignipotens: illic genus omne futurae
 Stirpis ab Ascanio, pugnatque in ordine bella.
 Fecerat et viridi foetam Mauortis in antro 630
 Procubuisse lupam: geminos huic vbera circum
 Ludere pendentis pueros, et lambere matrem
 Inpauidos: illam tereti ceruice reflexam
 Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.
 Nec procul hinc Romam, et raptas sine more Sabinas
 Confessu caueae, magnis Circensibus actis, (635
 Addiderat, subitoque nouum confurgere bellum

Romu-

Clipeum autem cogita ita informatum, vt in media parte, seu vmbone, mare esset, cum pugna Aetiaca: de qua a v. 676 sqq. Exterior ora in plures areas seu regiones discreta; quarum argumenta: I. Lupa Romulum et Remum *lactans*. II. raptae Sabinae foedusque inter Romulum et Tatium factum. III. Metii Supplicium. IV. Roma a Porsenna obsessa. V. Capitolium a Gallis oppugnatum. VI. vrbs religionibus celebris, adeoque pace florens. VII. Catilina in Tartaro, VIII. et Cato in Elysiis. *Haud vatum ignarus* h. e. praedictionum, quas a vatibus acceperat. *Fecerat et*: inter

caetera, quae poeta memorare non vult. Illa de Lupa, lactante Romulum et Remum pueros, egregie et viuidis imaginibus suauibusque sententiis sunt narrata v. 630—4: vt toties in numis et signis veterum aliisque operibus efficta occurrunt. *foeta*, enixa, vt alibi. *Martis antrum* multi memorant: cf. Cerda.

635—641 *sine more*, sine lege, ἀνόσμως, incompotite, temere. cf. VII, 377: V, 694. 636 *caueam*, h. l. in circo dixit. *magnos Circenses ludos* dixit, quae Liuius et aliis Consualia sunt, Neptuno equestri celebrata, forte quod in horum locum illi successerunt.

Romulidis, Tatioque seni, Curibusque feueris.
 Post Idem, inter se posito certamine, reges
 Armati Iouis ante aram, paterasque tenentes, 640
 Stabant, et caesa iungebant foedera porca.
 Haud procul inde citae Metium in diuersa quadrigae
 Distulerant (at tu dictis, Albane, maneres);
 Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
 Per filuam, et sparsi rorabant sanguine vepres. 645
 Nec non Tarquinium eiectum Porfenna iubebat
 Adcipere, ingentique urbem obsidione premebat:
 Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
 Illum indignanti similem, similemque minanti
 Adspiceres; pontem auderet quod vellere Cocles,
 Et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis. (650
 In summo custos Tarpeiae Manlius arcis
 Stabat pro templo, et Capitolia celsa tenebat,
 Romuleoque recens horrebat regia culmo.

Atque

— 638 *Curibus feueris*,
 ad Sabinorum disciplinam
 spectare facile intelligitur.
 — *porca caesa*, ex more
 perpetuo sacrorum in foe-
 deribus faciendis. v. c.
 Liv. I, 24.

642 — 5 Liv. I, 27, 28.
 — 643 docte magnaue cum
 vi inuersa oratio in illis:
at tu d. pro: quod in fide
 non manserat. *mendacis*
 proprie perfidi. Foeditas
 spectaculi ad nostrum sen-
 sum ingrata asperis et gla-

diatoriae pugnae adfuetis
 Romanorum animis minus
 displicere potuit.

646 — 651 Liv. II, 9 sq.
 Effictus autem Porfenna
 stans ad Tiberim. 650
pontem sublicium, euel-
 lens trabes sublicis impo-
 sitas. *vinclis ruptis* simpl.
 de custodia accipiendum.

652 — 662 Liv. V, 47. *In*
summo non clipei; sed *in*
summo arcis Tarpeiae. —
 654 Visebatur porro in
 Capitolio caesa recenti cul-
 mo

Atque hic auratis volitans argenteus anser 655

Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:

Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,

Defensi tenebris, et dono noctis opacae:

Aurea caefaries ollis, atque aurea vestis:

Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla 660

Auro innectuntur: duo quisque Alpina coruscant

Gaesa manu, scutis protecti corpora longis.

Hic exsultantis Salios, nudosque Lupercos,

Lani-

mo tecta, regia Romuli dicta. Pro *erat* ornate *horrebat*. 655 Quae se-

quuntur, poetica sunt, non qualia ab artifice facile in metallo effingi potuerint.

Anser volitans ad nostrum sensum displicere potest: non aequae ad Romanorum sensus. 657 *tenebant*: de

conatu, ut saepe; iam in eo erant, ut tenerent. *et dono noctis opacae*: paullo

otiosius adiectum videtur. *dono* h. beneficio, munere.

— 659 sq. Habitus Gallorum bene descriptus. Notae eorum comae rutilae, saga virgata, aurei torques, gaesa, scuta vasta, *aurea vestis*. Mirum hanc de barba accipere Servium eumque sequi alios. Si barba vestire genas dicitur poetis, an propterea vestis absolute de barba dicetur?

Vestem intellige illa ipsa sagula, ex auro facta, ab artifice (seu ut colorem luteum et flavum referret, seu quod auro textas vestes amarent Galli. cf. Silium IV, 155), versicoloribus segmentis vel virgis intertextis: qui quidem habitus, Gallis, Germanis, et Britannis frequentatus, Scotis nondum in usu esse desiit. *lactea colla* proprie de Gallis. *Candidi pene sunt Galli omnes*, nota vox Ammiani. *duo gaesa*, e more, v. Cluver. German. I, 44, et omnes eos, qui Gallicam et Germanicam antiquitatem requunt; item Cerdam ad h. l. et Heinf.

663—6 Religiosa spectacula immiscet poeta: mota ancilia (Martiis Kalendis v. Ovid. Fast. III, 373

Rrr 5

199.)

Lanigerosque apices, et labſa ancilia coelo
 Extuderat: caſtae ducebant ſacra per urbem 665
 Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
 Tartareas etiam ſedes, alta oſtia Ditis;
 Et ſclerum poenas, et te, Catilina, minaci
 Pendentem ſcopulo, Furiarumque ora trementem;
 Secretosque pios: his dantem iura Catonem. 670

Haec

ſqq.), Lupercalia (ibid. II, 267 ſqq.), Flaminum caerimonias, et pompam matronarum ad ludos vel ſacra, ad quae pilentis vehiculiuit v. Liv. V, 25. 9. Sacra Cereri vel Carmenti facienda potiffimum reſpicere potuit Maro. *mollia pilenta* appellat puto propter mollem et lentum inceſſum, quem ipſa ſtructura et ſitus editus ac celſus ſuaſiſſe videtur; at Seruius penſiles fuiſſe currus tradit, quem vide. Iulius autem Sabinus *delicata* exponit. Saltem ſic accipiam, quae mollium et delicatiorum hominum ſunt carpenta. *Apex* laneis vitis ornatus Flaminum proprius.

666—670 Eſſi alieno loco intruſa putem haec ſigna, praeclare tamen ea ornauit. *Catonem piis iura dantem* quis non miratus eſt? Pro *Catilina* erant

haud dubie, quos malis ſupplicio affectos videre. Sed parum prudenter minusque decore poeta Marium vel Sullam, Cinnam, aliumue, qui remp. euerterat, nominaret: Contra in Catilina ſcelus manifeſtum et confeſſum. *pendentem ſcopulo*, puto tanquam equuleo diſtentum: tracta rei facie a Prometheo rupi alligato; pro vulture Furiae adſident: — *minacem ſcopulum* tanquam ruiturum et ruinaeum ſua oppreſſurum. — *Furiarum ora trementem* v. ſup. VI, 605—7 et 571. — *dantem iura*, iudicem conſtitutum vt alterum Rhadamanthum v. VI, 566. De Catone Uticenſi agi, liquidum eſt; vel ex oppoſito Catilina: alter oppugnauit patriam, alter libertatem propugnauit; nec vero alius, quam ad eius ſeueritatem, reſpectus habitus

Haec inter tumidi late maris ibat imago
Aurea; sed fluctu spumabant caerula cano:
Et circum argento clari delphines in orbem
Aequora verrebant caudis, aestumque fecabant.

In medio classis aeratas, Actia bella, 675
Cernere erat: totumque instructo Marte videres
Feruere Leucaten, auroque effulgere fluctus.

Hinc

bitus videtur; quo magis
vana est Seruii aliorumque
dubitatio, verentium ne
Augusto Catonis memoria
parum grata esse debuerit.
Sed hoc refellere iam alii
studuerunt, inprimis ad
Horat. I Carm. 12, 35.

671—4 Oceanum Home-
ri Il. 6, 606. 7 et Delphines
Hesiodi exemplo Sc. Herc.
209—212 intexuisse vide-
tur. Alia Quinti Cal. imi-
tatio lib. V, 93 sqq. Effin-
xerat Vulcanus mare ad
Actium; spuma albicante;
belluis argenteis in mari
aureo. Restabat materia
nauib. effingendis aces.

675 sqq. Splendida car-
minis pars, quam velimus
vnam clipei argumentum
a Poeta factum esse. Iam
Propertio hic locus adeo
probatum fuit, ut, etsi tum
tota Aeneis nondum pro-
diisset, ex eo tamen car-
minis summam praestan-
tiam auguraretur: *Actia*

Virgilium (iuuet) *custodis*
littora Phoebi, Caesaris et
fortes dicere posse rates:
Qui nunc Aeneae Troiani
suscitat arma, Iactaque
Lauinis moenia littoribus.
Cedite Romani scriptores,
cedite Graii, Nescio quid
maius nascitur Iliade. lib.
II El. extr. In medio cli-
pei, non maris: hoc enim
occupare mediam clipei
aream putandum. Si ta-
men, praeter pugnam, et-
iam fugam et triumphum
complexa est, in plures par-
tes ac regiones distincta es-
se debuit. *Actia bella*, pu-
gnam Actiacam. *totumque*
instructo Marte, h. classe
instructa, *videres Feruere*
Leucaten: locum ex vici-
nia posuit, ut tanto maior
rei esset species. Nam clas-
sis vtraque obuersa erat
claustris et faucibus sinus
Ambracii; pugnatum enim
est in exteriori sinu versus
mare patente. Agitur au-
tem

Hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
 Cum Patribus, Populoque, Penatibus et magnis dīs,
 Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammās
 Laeta vomunt, patriumque aperitur vertice sidus. (680

Parte

tem de ipsa pugna, non de iis, quae antecesserunt. Alioqui locum haberet Florus IV, 11, 4: *Caesar — positisque in Epiro castris Leucadem insulam montemque Leucaten et Ambra-cii sinus cornua infesta classe succinxerat.* In seqq. non ubique ipsam rerum gestarum fidem, quod nimis religiosum fuisset, quam artis vel carminis rationes et opportunitates videtur sequutus. Nam classi vniuersae M. Agrippa praefuit, Octavianus autem Caesar cum M. Valerio Messala aliisque rerum summae ubique prospicere satagebat. *Italos* praecclare, vt *barbaricas opes* Antonii v. 685 opponeret; et multo augustior rerum species in altero versu: *Cum Patribus, populoque, Penatibus et magnis dīs,* vt causam reip. a Senatu populoque Romano commissam tueri videretur. *Penatibus et magnis Diis,* explicatiue alterum adiectum pro: et cum Penati-

bus, magnis diis. cf. sup. ad III, 12. 680. 1 *geminas cui tempora flammās Laeta vomunt.* Perperam ad oculos Augusti fulgentes (v. Sueton. c. 79) refert Seruius et alii. Habuit poeta in animo Diomedis cassidem II. ε, 4 sq.: *Δαΐς οἱ ἐκ νόστου τε καὶ ἀσπίδος ἀνάμεικτον πῦρ* etc. et in miraculum conuersus est galeae ex aere fulgor, qui radiorum vel nimbi speciem referre videri poterat, inprimis si bucculas galeae cogites. *laeta* ad splendorem spectat: vt lib. I, 591: *laetos oculis afflavit honores.* Sed cur *geminas flammās* dixit? accipio dictum poetica forma, cum deberet *gemina tempora* memorare. In vertice *aperitur*, lucet, apparet, (proprie de oriente et in conspectum veniente sidere) stella Iulia, Caesaris capiti appingi solita: in memoriam stellae crinitae, in quam inter ludos funebres habitos anima Caesaris abiisse credita est: v.

Sueton.

Parte alia ventis et dIs Agrippa secundis
 Arduus agmen agens: cui belli insigne superbum
 Tempora nauali fulgent rostrata corona.
 Hinc ope barbarica variisque Antonius armis, 685
 Victor ab Aurorae populis et litore rubro,
 Aegyptum, viresque Orientis, et vltima secum
 Baëtra vehit; sequiturque (nefas) Aegyptia coniunx.
 Vna omnes ruere, ac totum spumare, reductis
 Conuolsum remis rostrisque tridentibus, aequor. 690

Alta

Sueton. Caes. 88: Dio. XLV, 7 et sup. ad Ecl. IX, 47. Eandem stellam respexit Propert. IV, 6, 30. 31.

682 *Parte alia aciei Agrippa classem agit ventis secundis.* Aduersus fuerat ad quintum vsque diem ventus. Plutarch. M. Anton. p. 945 F. cf. Serv. in extrema parte notae ad v. 682. 684 *nauali corona*, quae eadem *rostrata*, rostris ex auro vallata, qua paullo ante donatus fuerat in bello Siculo, victo Sex. Pompeio. v. Vellei. II, 31, 3. Doctius autem dixit *tempora rostrata*.

685 *ope barbarica.* Ex aduerso expressus in aere Antonius cum copiis ex barbaris populis diuersis (vnde *varia arma*) conscriptis, praeter legiones,

quas habebat (cf. Plutarch. M. Anton. p. 944 B.), *vehit*, ducit copias ex Aegypto. 686 *Victor ab Aurorae populis et littore rubro*, h. Eo, magnifice ex sollenni poetarum more. Vult praelia cum Parthis, quibus Oriens tum parebat, dicere, inter quae nonnulla fuere satis felicia. Pari modo *Baëtra vltima*, in remotissimo Oriente sita, nominat. Habuit Antonius auxilia a rege Medorum submissa, testante Plutarcho p. 944 C. Itidem sic v. 705. 6.

689 *reductis remis* proprie Ouid. Met. XI, 461: *reducunt ad fortia pectora remos.* Tum *ruere* videtur dictum transitivè, *ruere* sc. mare remis et ipsa carina: vt sup. I, 35.

Alta petunt: pelago credas innare reuolsas
 Cycladas, aut montis concurrere montibus altos.
 Tanta mole viri turritis puppibus instant.
 Stuppea flamma manu, telisque volatile ferrum
 Spargitur. Arua noua Neptunia caede rubescunt. 695
 Regina in mediis patrio vocat agmina fistro:
 Necdum etiam geminos a tergo respicit anguis.
 Omnigenumque Deum monstra, et latrator Anubis,

Contra

— 691 *Alta petunt.* Compara Plutarch. p. 946. B. C.
 — 693 *Tanta mole.* Spectat hoc maxime ad Antonianas naues, ad denos remorum ordines assurgentes, ad hoc turribus et tabulatis alleuatas etc. Flor. IV, 11, 5; et sua magnitudine, inprimis in ista remigum inopia, ad regendum difficiles. Plutarch. l. c.: Dio L, 32. 33. 694 *stuppea flamma*: ad rerum veritatem, cum ab Antonio relictæ naues pertinaciter pugnare pergerent. v. Dio. l. c. 34. 35: Horat. I Od. 37, 13: *Vix una sospes navis ab ignibus. noua caede* sc. inter hos ipsos ignes missiles et nauium incendia.

696 Acerbe haec de Cleopatra. Potuit forte, quod tamen ignoro, fistri vsus esse apud Aegyptios

in bello. Ex hoc tamen loco non conficitur. In ludibrium versa re fistrum memoratur, quod ipsa, cum turba spadonum et feminarum ludis et choreis vacante, in media classe versatur: fistri autem vsus in lasciuiâ Aegyptiorum frequens, vt in noto Silii XI, 432 versu: *Vt strepit assidue* etc. Docet quoque Propertii imitatio lib. III, 11, 43: *Ausa Cleopatra — Romanamque tubam crepitanti pellere fistro.* 697 necdum mortem futuram admota sibi aspide prospicit. Sequitur forte Virgilius aliquam famam, duos eam angues sibi admouisse.

698—703 Praelium deorum artifex effinxerat in aere: ab vna parte pugnant dii Aegyptii, ab altera Romani. In medio pugnam incendunt Mars, Dirae,

Contra Neptunum, et Venerem, contraque Minervam
 Tela tenent. Saeuit medio in certamine Mauors 700
 Caelatus ferro, tristesque ex aethere Dirae;
 Et scissa gaudens vadit Discordia palla:
 Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
 Actius haec cernens arcum intendebat Apollo
 Desuper: omnis eo terrore Aegyptus, et Indi, 705
 Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.

Ipsa

Dirae, Discordia, Bellona. Partim haec ex deorum in praeliis Homericis inventu, partim, inprimis Discordia et Bellona, ex praeclaris locis clipei Achillis Il. 6, 535–8 et Herculis apud Hesiodum v. 248 sqq. 147. 153 sqq. adumbrata. Alias imitationes vide apud Quintum Cal. X, 53 sqq.: XI, 8 sq.: VIII, 186 sqq. *latrator Anubis*, capite canino, notus vel ex Boissardo. Propertius, qui hunc librum, nondum editum, legerat (v. ad v. 675), hinc traxit lib. III, 11, 41: *Ausa Ioui nostro latrantem opponere Anubin* etc. 701 *caelatus*, h. l. pro exsculptus, nam de anaglypho agitur. *ex aethere Dirae* adeoque volantes. Reddidit eo nomine, puto, Κῆρας Hesiodi. — 702 *scissa Discordia pal-*

la. Redhibuit eam *laceratam pectore vestem* Petron. c. 124. *Bellona* cum flagello passim obuia.

704. 5 Homero sublecta et haec Apollinis species pro Iliacis muris pugnantis Il. 7, 700 sqq.; sed praeclara cum arte et sollertia. Certauit cum Marone Propert. IV, 6, 55. 56 et 68 et Albinouanus Eleg. in Maecen. 55. 56. Potuit tamen eam imaginem facile menti obicere signum in promontorio Actiaco positum. Pugnatum autem, vt supra diximus, in conspectu Apollinis Actii, in exteriori parte sinus Ambracii; de quo videntur Delineatio et Descriptio eius sinus auctore d' Anville (in *Mem. de l'Acad. des Inscr.* T. XXXII, p. 515). *Actius Apollo* v. sup. ad III, 275.

Ipsa videbatur ventis regina vocatis
 Vela dare, et laxos iam iamque inmittere funis.
 Illam inter caedes pallentem morte futura
 Fecerat ignipotens vndis et Iapyge ferri; 710
 Contra autem magno maerentem corpore Nilum,
 Pandentemque sinus, et tota veste vocantem
 Caeruleum in gremium, latebrosaque flumina, victos.
 At Caesar, triplici inuectus Romana triumpho

Moenia,

— 707 sqq. Prima regina
 fugam circumspexit, ut om-
 nes tradunt: Plut. Anton.
 p. 946 E.: Dio L, 33. *ven-
 tis vocatis* v. ad lib. III,
 253. *et laxos inmittere*
 (hoc a curribus petatum)
 pro: laxare, soluere funes,
 adeoque vela explicare et
 expandere. cf. inf. X, 229
 ibique not. 709 *pallen-
 tem morte futura*: quasi
 praesensione mortis hanc
 fugam consequutur. Pal-
 lorem autem argento vel
 alio metallo debuit redde-
 re artifex: quemadmodum
 ut Iocastae vultum exani-
 mem exhiberet, ex aere et
 argento conflata massa usus
 fertur artifex. v. Plutarch.
 Coniiv. Qu. V, 1 et Ari-
 stonidas artifex cum expri-
 mere vellet Athamantis fu-
 rorem — residentem poeni-
 tentia, aes ferrumque mis-
 cuit, ut rubigine eius per

*nitorem aeris relucente ex-
 primeretur verecundiae ru-
 bor.* Plin. XXXIV, 14 f.
 40. *Iapygem* proprie di-
 xit, nam ab occidentali il-
 la plaga debuit venire ven-
 tus Cleopatrae secundus.

711 — 3 Poetica imago
 magna et praeclara. Fuga
 petitur Nilus: is fugien-
 tes excipit. Propert. III,
 11, 51 in loco hinc ex-
 presso: *Fugisti tamen in
 timidi vaga flumina Nili.*
 Iam fluuiorum simulacra
 cogita specie humana, re-
 cubantia, et inferiore cor-
 poris parte veste tecta, ut
 tamen sinum facere pos-
 sint, quem Nilus fugien-
 tibus ostentat. Ornate sin-
 gula, etiam *latebrosa flu-
 mina*, quae pro latebris
 nunc erant.

714 sqq. Tandem trium-
 phus Augusti erat effectus
 in clipeo. Fuit is triplex
 in

Moenia, Dis Italis votum immortale sacrabat, 715
Maxima tercentum totam delubra per Urbem.

Laetitia ludisque viae planfque fremebant:

Omnibus in templis matrum chorus: omnibus arae:
Ante aras terram caesi strauere iuueni.

Ipsē, sedens niueo candentis limine Phoebi, 720

Dona recognoscit populorum, aptatque superbis

Postibus: incedunt victae longo ordine gentes,

Quam variae linguis, habitu tam vestis et armis.

Hic Nomadum genus, et discinctos Mulciber Afros,

Hic

in trinis diebus: Dalmaticus, Actiacus, Alexandrinus. v. Sueton. Aug. 22: Dio. LI, 21; necesse igitur est ab artifice ea, quae cuiusque diei essent, in vnum fuisse congesta. *votum i. sacrabat*: templa, opera immortalia, dedicabat ex voto: et quidem magno numero; vnde trecena dixit. Quae per reliquam Augusti vitam facta sunt, reuocauit poeta sub vnum tempus. cf. Suet. 29: Dio LI, 22.

717. 9 Viuide laetitia publica describitur. Exquisite vero illa dicta pro vulgaribus: Omnibus in templis matronarum supplicantium coetus, *et arae, ante quas* victimae immolabantur.

720 sqq. Splendida rerum species. Puta trium-

phatorem Octavianum iam intrasse urbem. Sedet pro tribunali sub porticu et aditu templi Apollinis Palatini et prospectat (exquisite *recognoscit*; argutatur Burm. in etymo vocis) succedentem pompam triumphalem, in qua portantur coronae aureae, *dona populorum*; ducuntur captiui vna cum signis fluuiorum. 721 *aptatque*

s. postibus: coronas ergo in foribus vel porticu suspendi curauit. 724. 5 Vides manifeste, quod supra ad v. 686 monuimus, poetam carmini dignitatem et maiestatem parare ex nominum nouitate vel peregrinitate vel vetustate.

— *Nomadum genus et d. A.* Erat enim in Antonii partibus magna Africae pars

S s s

a Cyre-

Hic Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos 725
Finxerat. Euphrates ibat iam mollior vndis,

Extre-

a Cyrenis vsque ad Aethiopiam, et interfuit Antonii copiis Bogudes Mauretaniae rex; Plut. Anton. p. 944 B.: Dio L, 6. *disinctos Afros*: mollitiem hominum arguit veste laxa et fluente. An is proprius Afrorum habitus fuerit, aliunde ignoramus. *Lelegas Carasque*, vt nominum vetustate carmini dignitatem pararet, posuit pro populis et regibus minoris Asiae, quos enumeratos vides apud Plutarchum l. c. B. Leleges, de quorum sedibus Strabo lib. XIII multa disputat, cum Curibus oram Asiae maritimam tenuerant, antequam ab Ionibus eiekti ad interiora recesserunt. De his nec de aliis Lelegibus h. l. agitur. Frustra ad Dacos et Bastarnas nomen reuocat Massonus in Iano referato Sect. III c. 5, aduersus quos M. Crassus bellum gessit. Meliore iure ad bellum illud referas *Gelonos*, quos pro Dacis vicinis nominare potuit. Nisi tamen pro Thracibus, vltra quos illi habitabant (cf. ad Ge. II,

115), dicti sunt, qui in Antonii copiis erant.

726 *Euphrates ibat iam mollior vndis* h. leniore amne, vt domitum se ac subiugatum, h. e. populos accolos victos et subiectos, significaret. Vti mollita dicuntur et alibi, quae victa ac contusa coercitaque sunt. Sic *molles animi*, *mollia corda*. Notum autem vel ex Horatio: *Meditumque flumen gentibus additum victis minores volueret vertices*: etsi hoc ad feriores annos spectat. Magno vero spiritu haec dicta et in maius aucta amplificataque sunt. Aduersus Parthos enim illo anno nihil aliud nec susceptum nec gestum, praeterquam quod Augustus, Aegypto in potestatem p. R. redacta, in Syriam reuersus Parthorum legatos audiit. cf. Ge. II, 170: IV, f. Si vero haec, quae sequuntur v. 726. 7. 8, ad triumphum illum recte referuntur, Euphrates et Araxes cum Dacis poetico more populos Orientis designant, qui Antonium sequuti erant, Morini

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis;
Indomitique Dahae, et pontem indignatus Araxes.
Talia, per clipeum Volcani, dona parentis

Mira-

rini autem et Rhenus triumphum primi diei Dalmaticum respiciunt, quo etiam de Morinis, extremae orae Galliae Belgicae ad fretum Britannicum populo (vnde *extremi hominum Morini*, vt *ultimi Britanni*, *ultima Hesperia*, apud Horatium), et nonnullis Galliae Germaniaeque populis rebellionis sociis, inprimis Sueuis Rhenum transgressis, et a C. Carinate repressis, triumphatum fuit; v. Dio. Ll, 21. Rhenus *bicornis*, Vahalus et Rhenus, vt tum quidem cursus erat, antequam Drusus tertium ostium, Fleuum, fossa ducta efficeret: *Dahae*, Nomades ad orientale Caspii maris littus versus Oxum incolentes vltra Hyrcanos. — *pontem indignatus Araxes*: nihil amplius, quam vt flumen rapidum adeoque pontis impatiens diceret, eoque ipso feritatem accolarum Armenorum declararet. Sumserunt hinc Statius, Claudianus, Sidonius, quos apud Cerdam videre licet.

729 malim *clipeum*, *dona parentis*, iungere, quam *talia dona p.* 731 *famamque*, κλέος, illustrium factorum sculpturam in clipeo. Ad hunc vltimum versum offenderunt passim viri docti: quibus praeiuit Seruius, seu quisquis ille fuit, quem lacinia pannis Seruianis attexta auctorem habuit: *Hunc versum*, inquit, *notant Critici, quasi superfluo et inutiliter additum, nec conuenientem gravitati eius: namque est magis neotericus*. Addisonus, qui pulchrae simplicitatis sensum habebat mollissimum, hunc versum esse aiebat, in quo Virgilius lusisse videretur. Iure notatum versum vt a gravitate alienum et fere frigidum pronuntiat Doruilius. Defendit eundem versum Hurdus, vir ingeniosus et doctus, in Commentar. Horat. Vol. I ad v. 97: vbi ambiguitatem sententiae etiam in seueriore carmine tuetur, et hunc locum copiose quidem et satis argute, vt solet, ita tractat, vt ad ancilium

Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet; 730
 Adtollens humero famamque et fata nepotum.

lium religionem et sanctitatem alludi dicat. Enimvero ante pedes erat, quod tam longe petitur, et verbo res transigi potest. Acumen lusus, quem inesse multi arbitrantur, in nostris est sensibus animisque, non in verbis nec in sententia animoque Virgilii. Poeticus sermo ita fert, ut, si quis *clipeum, cui facta praeclara et fata nepotum insculpta sunt*, sustulisse humero (alligatus

enim loro clipeus humeris iniicitur) dicendus sit, res ita efferri possit: sustulisse eum *famam et fata nepotum*. Qui poetica oratione imbutum habet ingenium, nihil amplius cogitat. Qui vero verbatim ista in patrium sermonem transfusa, et ex proprio verborum significatu interpretata mente voluit, notiones alias adiungit, quibus ridicula et inepta redditur sententia.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER NONVS

ARGVMENTVM

Absente Aenea et in Tuscia conquirendis auxiliis occupato, Turnus a Iunone per Iridem admonitus, ne tantam rei bene gerendae occasionem amitteret, quam proxime ad hostes copias admouet. Qui cum suis se moenibus continerent, neque aequo loco facerent dimicandi potestatem, ut illis spem omnem fugae intercluderet, classem exurere conatur. Erat eius classis materia ex Idaeae Matris luco caesa: quapropter Matris precibus adductus Iuppiter naues omnes incendio eripuit, et in totidem Nymphas marinas conuertit. Post haec imminente iam nocte Turnus aduersus hostium eruptiones ad oppidi portam excubias disponit: iis Messapum praeficit. Interim consultantibus Troianorum ducibus, quemnam potissimum ad Aeneam mitterent, qui de suorum periculo eum faceret certiore; ultro eam prouinciam suscipiunt Nisus et Euryalus, coniunctissimum amicorum par: qui cum vrbe emissi hostium excubias vino somnoque obrutas offendissent, Rhamnetem cum magno Rutulorum numero trucidant, eorumque se spoliis exornant. Verum cum, instante iam luce, se recipere conantur, a Volscantis equitibus conspecti, ad siluas confugiunt. Ibi Euryalus, armorum pondere viaeque errore impeditus, in hostes incidit, et a Volscente, frustra deprecante Niso, confoditur. Nisus quoque, caeso Volscente et Euryali nece strenue vindicata, multis vulneribus confossus super amici corpus concidit. Capita, hastis affixa, in castra deferuntur: ubi a Troianis e moenibus agnita ingentem in vrbe luctum excitant. Interim Turnus totis viribus hostes oppugnat:

pugnat: magna utrimque strages editur. Ibi Ascanius Numanum insolentius se iactantem sagittae ictu interficit. Pandarus et Bitias successu elati portam recludunt, hostesque subeuntes ingenti caede propellunt. Eius rei nuntio accepto Turnus per portam patentem in oppidum irrumpit, Troianosque in fugam conuertit: tandem, hostium multitudine circumuentus, paullatim cedit ad eam oppidi partem, quae fluuio alluitur: et, ut erat armatus, flumen tranans, incolumis ad suos reuertitur.

Quod ipsa res et prudentia suadere debuit, ut per Aeneae absentiam Latini et Rutuli oppugnant vallum Troianorum, hoc, epico more, deae Iridis a Iunone missae monito tribuitur: Homeri exemplo v. c. Il. 6, 166 etc. Ad poetae artificium agnoscendum Seruii nota facit: *In hoc libro mutatio est omnium rerum; nam et aliae personae et loca alia sunt, et aliud negotium incipitur. Ab Aenea enim transit ad Turnum, a Tuscia ad Ardeam; a petitione auxiliorum ad bellum.* Redeunt autem in hoc et sequentibus libris pleraque ad bellicos apparatus et pugnas: adeoque poeta in angustum se coactum videre debuit, dum Homerum haberet, qui summa varietate omnia, quae in pugna fieri solent, exposuisset, atque adeo, circa res eadem aetate et eodem bello et ab

ipsis Troianis gestas versatus, occupauisset, quicquid nouitate et vitae heroicae more placere posset. Hoc meminisse debent, qui ultimos libros rerum nouitate et varietate carere clamant. Argumenti naturae ea erant tribuenda, quae in poeta reprehendenda arbitrantur. Sed in hac ipsa argumenti inopia attendi velim animum ad ea, quae poeta ad tenendas et recreandas legentium mentes excogitauit sollertissime: ut in hoc libro episodium de Niso et Euryalo. Etiam illud praecclare factum, quod hoc libro res absente Aenea geritur, ut eius aduentu noua rerum expectatio fiat. Nec quicquam iniquius factum arbitror, quam quod hoc ipsum reprehensum in poeta, quod hoc libro per Aeneae absentiam castra oppugnantur.

Atque ea diuersa penitus dum parte geruntur,
 Irim de coelo misit Saturnia Iuno
 Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
 Pilumni Turnus, sacrata valle, sedebat.
 Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est: 5
 Turne, quod optanti Diuum promittere nemo
 Auderet, voluenda dies, en, adtulit vltro.
 Aeneas, vrbe, et fociis, et classe relicta,
 Sceptra Palatini sedemque petiit Euandri.
 Nec satis: extremas Corythi penetrauit ad vrbes: 10
 Lydorumque manum, conlectos armat agrestis.
 Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere cur-
 Rumpe moras omnis, et turbata adripe castra. (rus.
 Dixit, et in coelum paribus se sustulit alis;

Ingen-

3 *parentis Pilumni*, h. abauī v. inf. X, 619. *sedebat*: Asper erat interpretatus est. Alia argutatur Seruius; sed spectat simpliciter ad solitudinem. Lucum autem Pilumni in ea regione fuisse quidni admittamus. — *voluenda dies*, quae voluitur v. ad I, 269. Lucretius, *sidera voluenda*, aetatem voluendam eodem modo dixit. 9 *Sceptra* exquisitius quam regna: vtrumque pro regia Euandri. *Corythi ad vrbes* Etruriae v. lib. III, 170. *Lydorum manum* Etruscos dixit ad vulga-

rem opinionem, qua ii a Lydis, Tyrrheno, Atyos filio, auctore repetebantur. cf. sup. VIII, 479. 480. — 13 *turbata arripe castra*, tumultu illato, per ipsum accessum, inuade, occupa: scilicet vt *rapere* poetis est pro *capere*. Dixit autem *castra* Troianorum, v. 8 *urbem*, alibi *muros*, *aggerem*. Nam Aeneas in litore, vbi escenderat, urbem condiderat: sup. VII, 157: *Castrorum in morem pinnis atque aggere cinxit*. Debit ea in extremo fere litore haerere, subiecta in proximo loco classe v. IX, 63.

Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum. 15
 Adgnouit iuuenis, duplicisque ad sidera palmas
 Sustulit, et tali fugientem est voce secutus:
 Iri, decus coeli, quis te mihi nubibus actam
 Detulit in terras? unde haec tam clara repente
 Tempestas? medium video discedere coelum, 20
 Palantisque polo stellas. Sequor omina tanta,
 Quisquis in arma vocas. Et sic effatus ad undam
 Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
 Multa deos orans; oneravitque aethera votis.
 Iamque omnis campis exercitus ibat apertis, 25
 Diues equum, diues pictai vestis et auri.
 Messapus primas acies, postrema coercent
 Tyrrhidae iuuenes: medio dux agmine Turnus
 [Vertitur arma tenens, et toto vertice supra est.]

Ceu

68. 69. 15 *secuit* arcum
 pro: fecit secto caelo, du-
 xit, vt bene Seru. Sic *se-*
care vias.

21 Non nouum est os-
 tentum: *palantes polo stel-*
las: inprimis cum inter-
 diu oblatum sit auspici-
 um; sed ornant haec coelum,
 quod disruptum est (hoc
discedere dixit, voce in
 hac re propria, pro dehif-
 cere, hiatum facere): et
 chasma fecit. Apposita vo-
 cant Grammatici.

25-32 Fundum compa-
 rationis declarat Seruius:

exercitum primo confuse
 in campos ruisse, post di-
 gestum in ordines ad flu-
 minis morem in alueum
 suum reuersi. Id vero lon-
 gius petitum. Agmen lon-
 go ac lato ordine, lento
 gradu et composita ince-
 dens, fluminis lato alueo
 inter ripas deuoluti spe-
 ciem prae se ferre bene-
 dici potest. Quod in Gan-
 ge alueo suo se continen-
 te declarauerat, mox variat
 in Nilo, intra alueum re-
 cepto. *Tyrrhidae* Tyr-
 rhei pastoris filii. v. sup.
 VII,

Ceu septem surgens sedatis amnibus altus 30
 Per tacitum Gangēs, aut pingui flumine Nilus,
 Quum refluit campis, et iam se condidit alueo.
 Hic subitam nigro glomerari puluere nubem
 Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
 Primus ab aduersa conclamat mole Caicus: 35
 Quis globus, o ciues, caligine voluitur atra!
 Ferte citi ferrum, date tela, et scandite muros,
 Hostis adest, eia. Ingenti clamore per omnis
 Condunt se Teucri portas, et moenia complent.
 Namque ita discedens praeceperat optumus armis 40
 Aeneas: si qua interea Fortuna fuisset,

Neu

VII, 484. 532. *septem surgens amnibus* non ad ostia debebat referri, sed ad fontes vel alueos: nam *surgens* est ortus vel incedens. Bene Seruius: *Ganges — secundum Senecam in situ Indiae, nouem alueis fluit; secundum Melam* (in quo tamen locus hodie non existat) *septem*. Scilicet etsi binis fontibus ortum Gangem procedere e finibus Tibetanis nunc constat: plures tamen magni amnes in eum feruntur, quos septenos numero tradere potuerunt aliqui: ut omnino veterum de fontibus et toto alueo et ostiis Gangis incerta erat narratio: v. Plin. VI, f. 22. *surgens*

per tacitum, incedens tacite: ut, per silentium, per noctem, et quae Drakenb. ad Silium XV, 145 post Heinsum collegit, per occultum, per subitum, per longum, ut Gr. διὰ βρηχέων, διὰ ταχέων, et similia. Laudat Seruius Asprum, qui *Altus per tacitum* iungebat; minus bene.

33 νέφος κοίτης et ομίχλη Homero frequens. 35 *ab aduersa mole*, turri in munitione Troianorum (cf. ad v. 13) ab ea parte, qua Latini accedebant. 38. 39 Recipiunt se Troiani intra vallum et muros. — 41 si quis belli casus se offerret; verbo, si quid accideret.

Sss 5

44 mon-

Neu struere auderent aciem, neu credere campo :
 Castra modo, et tutos seruarent aggere muros.
 Ergo, etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
 Obiiciunt portas tamen, et praecepta faceffunt, 45
 Armatique cauis exspectant turribus hostem.
 Turnus, vt ante volans tardum praecefferat agmen,
 Viginti lectis equitum comitatus, et vrbi
 Inprouisus adest: maculis quem Thracius albis
 Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra. 50
 Ecquis erit mecum, iuuenes? qui primus in hostem?
 En, ait. Et iaculum adtorquens emittit in auras,
 Principium pugnae, et campo sese arduus infert.
 Clamore excipiunt focii, fremituque sequuntur
 Horrisono: Teucrum mirantur inertia corda; 55
 Non aequo dare se campo, non obuia ferre
 Arma viros, sed castra fouere. Huc turbidus atque huc
 Lustrat equo muros, aditumque per auia quaerit.
 Ac veluti pleno lupo infidiatus ouili,
 Quum fremit ad caulas, ventos perpeffus et imbris, 60
 Nocte super media; tuti sub matribus agni

Bala-

— 44 *monstrat* h. l. hortatur, suadet, impellit.

48 *et vacare videri potest.* Enimvero iungenda: *Turnus vrbi adest*, viginti equitibus *comitatus et improuisus*. Tum v. 57 *castra fouere*, pro vulgari: se in castris tenere. v. ad Ge. III, 420. Et Turnus *turbidus*, turbatus, pudore et

ira incensus, quod aditum murorum non videbat.

59 sqq. Comparatio lupi cum pugnantium rabie factis frequens. Sed in modo tractandi Apollonium I, 1243 sq. ante oculos habuisse et ornasse videtur.

— *nocte super media*, ultra mediam noctem, vt eum longa mora incensa fames ad

Balatum exercent: ille asper et improbus ira
 Saeuit in absentis: conlecta fatigat edendi
 Ex longo rabies, et siccae sanguine fauces.
 Haud aliter Rutulo, muros et castra tuenti, 65
 Ignescunt irae: duris dolor ossibus ardet;
 Qua tentet ratione aditus, et qua via clausos
 Excuiat Teucros vallo, atque effundat in aequor.
 Classsem, quae lateri castrorum adiuncta latebat,
 Aggeribus saeptam circum et fluuialibus vndis, 70
 Inuadit: sociosque incendia poscit ouantis:
 Atque manum pinu flagranti feruidus inplet.
 Tum vero incumbunt; vrguet praesentia Turni:
 Atque omnis facibus pubes adcingitur atris.
 Diripuerunt focos: piceum fert fumida lumen 75

Taeda,

ad rabiem agat, cf. v. 63.
 64. *ira saeuit* melius quam
improbus ira iungitur, ne
 altero loco abundet *ira*,
 altero autem loco *saeuit*
 nudum et tenue relinqua-
 tur. *improbus* etiam so-
 lum per se de ira et fame
 et vehementiore quoque
 impetu dictum occurrit inf.
 X, 727: *improba ora* h.
 auida. Quandoquidem *im-*
probus omnino est nimius,
 multus, vehemens. Illu-
 stratum ab aliis. cf. sup.
 Ge. I, 119 et ad 146. *ab-*
sentes h. l. de inclusis oui-
 bus. Suaue autem hoc
saeuit in a. quod imitati

passim sunt alii. Stat. II.
 Theb. 133: Valer. Fl. III,
 589, vbi v. Intpp. 63.
 64 ornate: fames et sitis
 excruciat eum. *qua parte*,
via, aditus ad muros, *ex-*
cuiat T. facultatem et
 modum suppeditet, eos
 eliciendi. 68 *aequor*
 camporum haud dubie.

70 Comparant exem-
 plum Aiakis et verba Il. 6,
 716 sqq. 74 *accingitur*
 facibus, armatur, instrui-
 tur, vt altero loco recte
 Serv., vt adeo mirum non
 sit, poetam supra VII, 187
lituo trabeaque succinctum
 dixisse. 75 *focos*, quos
 a Rutu-

Taeda, et conmixtam Volcanus ad astra fauillam.

Quis deus, o Musae, tam saeua incendia Teucris
Auertit? tantos ratibus quis depulit ignes?

Dicite. Prisca fides factō, sed fama perennis.

Tempo-

a Rutulis extemplo exstructos fuisse cogitandum est. Haerent intpp. cum Servio. Burmannus focos agrestium in vicis circumvicinis aduocabat.

77 sqq. Fabulam, quae sequitur, tanquam absurdam et epica grauitate indignam reprehendere in promptu est: et reprehenderunt eam multi, etiam e veteribus, vt e Seruio ad v. 82 patet: quandoquidem minore hoc doctrina indiget, quam argumentis idoneis eam defendere. Nec nos infitiamur, a nostris sensibus et phantasmatibus eam nimium quantum abhorrere. Nec vero Maro hoc non persensisse et ipse videri debet. Hoc enim erat, cur nouo more aditum sibi ad narrationem muniret; Apollonii vtique exemplo, Lib. IV, 1381 sqq., vbi nauem per deferta Libyae humeris Minyarum gestatam narraturus erat. Potuit autem inter veteres haec fabula minus displicere, cum ea

vetere fama accepta esset; et Maro eam repetere potuit, cum veteres de Aeneae aduentu fabulas pro gemmis et stellulis intextere telae suae semel institisset. Vt autem in talem fabulam incideret vetustas, ita factum arbitror, quod eadem Dryades Nymphas arbores insidere et cum iis viuere ac deficere fingeat. Promptum sic fuit, arbores recisas et in naues versas iterum ad pristinum numen reuersas comminisci. Alio modo Homerus navigationem Phaeacum in miraculum conuerterat Od. 9, 557 — 564.

79 *Prisca fides factō sed f.*, non capiunt Serv. et alii. *Fides* est eius, qui aliquid tradit, vel eius quod narratur, quae alias *auctoritas*: adeoque pro ipsa *narratione* ponitur. Igitur *factō* h. facti *prisca est fides*, narratio. Rem narrat traditam ab antiquis hominibus: sed constante fama ad feriores aetates propagatam.

Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida 80
 Aeneas classem, et pelagi petere alta parabat;
 Ipsa deum fertur genetrix Berecynthia magnum
 Vocibus his adfata Iouem: Da, nate, petenti,
 Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
 Pinea filua mihi, multos dilecta per annos, 85
 Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
 Nigranti picea trabibusque obscurus acernis:
 Has ego Dardanio iuueni, quum classis egeret,
 Laeta dedi: nunc sollicitam timor anxius vrguet.

Solue,

80 De aedificatione clas-
 sis cf. sup. III, 5. 6. Ida
 autem mons et ipse facer
 magnae Matri deum, cf.
 v. 85. 86, non minus ac Be-
 recynrus, Phrygiae mons
 et tractus, a quo h. l. no-
 men inditum; vti alias il-
 la *Idaea dea* appellata est.
 cf. Strabo X p. 718 C. et
 inf. X, 252: *Alma parens*
Idaea deum. Consentane-
 um erat, vt pineta montis
 ei essent sacra. 83 *do-*
mito Olympo adiectum quor-
 sum sit, dubitari potest. Se-
 quuntur interpretes, quos
 vidi, Seruium, *Videtur*, in-
 quit, *hoc dicere: Praesta*
ei, cuius beneficio seruatus
ad Olympi regna venisti.
Saturnus enim cum omnes
consumeret filios, Iouem so-
lum esse non potuit, celatum
matris (Opis s. Rheae s.

Terrae, quam eandem cum
 Cybele esse perhibent) *au-*
xilio. Longe petatum hoc,
 etsi doctum ac verum, cf.
 Apollodor. I, 1, 3; et ite-
 rum Terrae opera caeli
 imperium in pugna cum
 Titanibus sibi parauit, cf.
 ibid. I, 2, 1. Dici tamen
 potest, simpliciter adiec-
 tum a poeta *domito Olym-*
po, pro eo, quod volebat
 domitorem, *potentem O-*
lympi, regem deorum, dice-
 re, qui adeo posset preci-
 bus satisfacere. 85 *silua*
et lucus per appositionem
 dicta puta. Sed turbatus
 locus est. 86 *in arce*,
 in vertice Idae: est τὸ Γάγ-
 γαγον ἄκρον, II. ξ, 292. In
 hoc igitur sacra fieri solita
 Matri Idaeae, cf. ad v. 80:
 vti Ioui eodem in loco II.
 9, 48.

94 quo

Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem,
 Neu cursu quassatae villo neu turbine venti (90
 Vincantur. Profit nostris in montibus ortas.
 Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
 O genetrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
 Mortaline manu factae immortale carinae 95
 Fas habeant; certusque incerta pericula lustret
 Aeneas? cui tanta Deo permessa potestas?
 Immo, vbi defunctae finem portusque tenebunt
 Ausonios, olim quaecunque euaserit vndis,
 Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arua, 100
 Mortalem eripiam formam, magnique iubebo
 Aequeorū esse Deas: qualis Nereia Doto
 Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
 Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
 Per pice torrentis atraque voragine ripas, 105
 Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.

Ergo aderat promissa dies, et tempora Parcae
 Debita conplerant; quum Turni iniuria Matrem
 Admonuit ratibus sacris depellere taedas.

Hic

94 *quo fata vocas?* vti
fata verti, flecti, mutari, di-
 cuntur, cum de factorum
 ordine mutando agitur. aut
quid petis istis trabibus seu
 nauibus (h. in earum gra-
 tiam; non, vt Burm., *pro*
istis). — *immortale fas* h.
 I. pro conditione; vt ius.
 — *certus*, vt ab initio sta-
 tim certum et exploratum
 habeat Aeneas, in pericu-

lis se incolumem fore. —
 98 *defunctae*, quod ple-
 nius VI, 83 *magnis pelagi*
defuncte periclis. 105
amnes rapidos et atros vo-
 luit dicere. 106 Infe-
 riora haec Homericis II. α,
 578 sq. iudicant Gramma-
 tici ap. Macrobi. V, 13.

107 *debita fato*. cf. VII,
 120.

110 Hic

Hic primum noua lux oculis offulfit, et ingens 110
 Visus ab Aurora coelum transcurrere nimbus,
 Idaeique chori: tum vox horrenda per auras
 Excidit, et Troum Rutulorumque agmina conplet:
 Ne trepidate meas, Teucris, defendere nauis,
 Neue armate manus: maria ante exurere Turno, 115
 Quam sacras dabitur pinus. Vos ite solutae,
 Ite, Deae pelagi; Genetrix iubet. Et, sua quaeque,
 Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
 Delphinumque modo demersis aequora rostris
 Ima petunt. Hinc virgineae (mirabile monstrum) 120
 [Quot prius aeratae steterant ad litora prorae]
 Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.
 Obstupuere animi Rutulis: conterritus ipse
 Turbatis Messapus equis: cunctatur et amnis

Rauca

— 110 *Hic primum*. Argu-
 tatur cum aliis Catroeus,
 etsi Burmannus non im-
 probat, dum respici credit
 feriora tempora, quibus
 Cybele Pessinunte fuit ar-
 cessita Romam et templis
 recepta. Nam *primum* re-
 fertur ad sequ. v. 112 *tum*
 vox audita. 112 Paullo
 durius, sed vt poeticam
 orationem decebat, iunc-
 tum: *nimbus Idaeique cho-*
ri, pro: chorus, qui Ma-
 trem deum comitari sole-
 bat, Corybantum puta, in
 nube illa abditus et inclu-

fus. Pro commentario est
 Ouidii locus Met. XIV,
 536. 7. 8: vbi hoc idem
 prodigium exponitur, imi-
 tatione Virgilii. Etiam in
 sacris aduentus deae, etsi
 non visae, magno strepitu
 tibiarum et tympanorum
 declarari solebat. 114
 Tum dea Teucros vetat
laborare et nauibus defen-
 dendis operam dare.

118 *puppes*, non prorae,
 ad littus versae v. VI, 3.
 4. 5. 122 *reddunt se*,
ἀναδιδῶσι: iterum emer-
 gunt, prodeunt.

125 quod

Rauca sonans, reuocatque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno: (125

Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro:
Troianos haec monstra petunt: his Iuppiter ipse
Auxilium solitum eripuit: non tela, nec ignes
Exspectant Rutulos. Ergo maria inuia Teucris, 130
Nec spes vlla fugae: rerum pars altera ademta est:
Terra autem in nostris manibus: tot millia, gentes
Arma ferunt Italiae. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges prae se iactant, responsa deorum:
Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arua 135
Fertilis Ausoniae Troes; sunt et mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam exscindere gentem,

Coniuge

— 125 quod VIII, 240 minus ornate. *Messapus* autem nominatur, tanquam qui inter primos exercitus infesti Rutulorum duces erat. VIII, 6.

126 sqq. Audacia Turni praeclare a poeta inter metum ceterorum declaratur.

— 129 *Iuppiter ipse auxilium solitum* (nauium, quibus antea, Troia capta, suae salutis fuga consuluerant) *eripuit*, adeoque eos perdidit; nec adeo ad eos perdendos nostra opera opus est: *non tela nec ignes Exspectant R.* Ex vulgari fatis vsu loquendi poetarum *exspectari* dicuntur ea, quae omnino futu-

ra sunt, adeoque et mala, quae imminet. *rerum pars altera*, pro vulgari: altera res, alterum: alterum, terra, in nostra est potestate; nam Troianis vallo inclusis Rutuli loca vicina obsident ac tenent. *tot millia, eaque gentes Italiae*; vt sint apposita, pro vulgari: tot millia gentium Italicarum, vel Italicorum. 134 De his vaticiniis cf. dicta sup. in Prooem. Aeneidis T. I. p. 381 sqq. 135 *Venerique* lib. I, 257 sqq. Turnus tamen simpliciter de fatis in Aeneae gratiam a matre Venere constitutis cogitare poterat.

Coniuge praerepta; nec solos tangit Atridas
 Iste dolor, folisque licet capere arma Mycenis.
 Sed periisse semel fatis est. Peccare fuisset 140
 Ante fatis, penitus modo non genus omne perosos
 Feminum: quibus haec medii fiducia valli,
 Fossarumque morae, leti discrimina parua,
 Dant animos: At non viderunt moenia Troiae
 Neptuni fabricata manu confidere in ignis? 145
 Sed vos, o lecti, ferro qui scindere vallum
 Adparat, et mecum inuadit trepidantia castra?
 Non armis mihi Volcani, non mille carinis
 Est opus in Teucros: addant se protenus omnes
 Etrusci focios. Tenebras, et inertia furta 150
 Palladii, caesis summae custodibus arcis,
 Ne timeant: nec equi caeca condemur in aluo:

Luce,

138. 139 Non solus Menelaus raptum coniugis Helenae vlciscitur. Homericum Il. ι, 340. 341: Οὐ μούνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων Ἀτρεΐδῃ; etc., iam Macrobius V, 9 comparauit. Reliqua 140 sqq. paullo argutiora et ἐπιτορικώτερα esse videntur. Sed, dicat aliquis, fatis est Troianos semel vltimam calamitatem esse expertos. Ita vero, inquit Turnus, fatis etiam habere debebant, semel rapuisse feminam; quippe qui ex raptu Helenae ea mala experti

sint, vt modo non omne, h. e. totum genus femineum perosi esse debeant. *Quibus haec.* Ex ira oratio durior. Dat iis hoc vallum, haec fossa, fiduciam: at non etc. Argutum et bellum etiam illud: *leti discrimina parua*: quod simplicius Homer. Il. ο, 628: τυτθὸν γὰρ ὑπ' ἐκ θανάτοιο φέρονται. 146 animosius, quam Homericus Hector Il. μ, 440. 148 Respicit arma a Thetide Achilli apportata et classem Achiuorum. 150. i v. sup. lib. Il, 164 sqq.

T t t

155 quos

Luce, palam, certum est igni circumdare muros.
 Haud sibi cum Danaïs rem faxo et pube Pelasga
 Esse putent, decumum quos distulit Hector in annum.
 Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei, (155
 Quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
 Procurate, viri; et pugnam sperate parati.
 Interea vigilum excubiis obsidere portas
 Cura datur Messapo, et moenia cingere flammis. 160
 Bis septem, Rutulo muros qui milite seruent,
 Delecti: ast illos centeni quemque sequuntur
 Purpurei cristis iuvenes, auroque corusci:
 Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
 Indulgent vino, et vertunt crateras aënos. 165
 Conlucent ignes: noctem custodia ducit
 Insomnem ludo.
 Haec super e vallo prospectant Troës, et armis

Alta

— 155 quos distulit H. doc-
 te pro vulgari: quorum co-
 natus et consilia repressit
 et retardavit per annos de-
 cem. cf. XI, 288—290.
 Hinc eleganter illud Abro-
 nii Silonis apud Sen. Sua-
 for. II, et in Anthol. Lat.
 p. 87: *belli mora concidit*
Hector.

156 Comparant Od. μ,
 291 sq.: Il. β, 381. Malim
 ego conferri Il. θ, 502 sqq.
 529 sq. Tum priscae ae-
 tatis mos et militiae ob-
 servanda est imperitia, quod
 Rutuli castra oppugnant, ip-

si vallum nullum ducunt,
 quo se tueantur. Nec ali-
 ter Troiani qui Achiuorum
 castra oppugnant, Il. θ, sub
 f. 160 *flammis* int. vi-
 giliis. Ad v. 161 sqq. cf.
 Il. ι, 85 sq. et ad v. 165
 vide Il. θ, 550. 1. 164
 alternis excubias et alia
 munia militaria obeunt. —
 165 *et vertunt c. a.* esse
 hemistichium Ennianum
 Servius docet. *vertunt*
 autem vinum in pocula
 infundentes.

168 *armis alta tenent* h
 muros, turres obsident ar-
 mati.

Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
 Explorant, pontisque et propugnacula iungunt: 170
 Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Sereftus:
 Quos pater Aeneas, si quando aduersa vocarent,
 Rectores iuueni et rerum dedit esse magistros.
 Omnis per muros legio, fortita periculum, (175
 Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.
 Nisus erat portae custos, acerrimus armis,

Hyrta-

mati. 170 *pontes et propugnacula iungunt*: per ipsos muros vias seu pontes inter turres, adeoque inter propugnacula seu pinnas turrium, faciunt, ut discursus militum liber sit. —

171 *Si tela gerunt* est: armati sunt, otiosa est lacinia post illa: *et armis alta tenent*. Sensus itaque esto: afferunt, portant missilia et alia tela, quibus opus esse poterat. 173

Rectores iuueni: de Ascanio erit accipiendum; at is puer Maroni est. Frustra de paedagogis cogitant intpp.; sunt duces militum, et legendum *iuuenum*. 175 *vices, quod*

explicatiue; hoc magis doctum adeoque poeticum, quam interpretari: per vices exercet id, quod etc. vel exercet vices quantum ad id spectat, quod etc.

176 — 449 Peruenimus

nunc ad epifodiam, Aeneidis omnium facile nobilissimum de Niso et Euryalo, cuius suauitas summa imprimis ad sensum et affectionem amicitiae sese refert. Sed accesserunt tot alia ad animos mouendos accommodata: generosa puerorum indoles; praeclara laudis cupido, et virtus nullam mercedem expetens, ipso facto contenta; respectus materni amoris ac pietas; Ascanii pueri et Aletae senis beneuolentia in eos. Singula explicare vel saltem notare magistris iuuentutis facile erit: sed vtantur tali loco, suadeo, ad tentandas et alliciendas mentes adolescentum, qui alias seu naturae seu institutionis vitio ad poetarum delicias callo obductum palatum habent. Quem verone huius quidem loci dul-

Ttt 2

cedine

Hyrtacides; comitem Aeneae quem miserat Ida
 Venatrix, iaculo celerem leuibusque sagittis:
 Et iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
 Non fuit Aeneadum, Troiana neque induit arma;
 Ora puer prima signans intonsa iuuenta. (180
 His amor vnus erat, pariterque in bella ruebant:
 Tum quoque communi portam statione tenebant.
 Nifus ait, Dine hunc ardorem mentibus addunt,
 Euryale? an sua cuique deus fit dira cupido? 185

Aut

cedine tactum videant iu-
 venem, eum omni liberali
 disciplina indignum iudi-
 cent. Diomedis et Vlyf-
 sis egressum nocturnum ex
 Il. κ poetae ante oculos
 fuisse non dubito: vide-
 runt hoc iam veteres: v.
 Seruium ad v. 1 hui. lib.,
 sed quod amoris mutui af-
 fectus, mox metus de iu-
 venum fortissimorum dis-
 crimine, tandemque mise-
 ratio in narrationem illata
 est, hoc Maronis, summi
 poetae, ingenio deberi vi-
 detur. Etiam accessus et
 transitus ad episodium le-
 nis est et simplex. Egerat
 de custodiis et excubiis:
 est in iis Nifus.

176 Nifum *Hyrtaci* fi-
 lium fecit, tantum, puto,
 quod ex Homero notum
 erat nomen v. c, Il. β , 837.

8. *Idam* matrem esse Nym-
 pham habendam quis du-
 bitet? Euryali patrem in-
 fra v. 201 edit Ophelten,
 nomen e Thebanis fabulis
 notum. 180 *Troiana n.*
i. a. otiosum videri debet
 post illa: *non fuit Ae.*; sed
 redemit culpam poeta Ho-
 merica forma: ἐδύσατο τεύ-
 χεα. 181 Ex Homericō
 Od. κ , 278. 9 (adde Il. ω ,
 347. 8), vt iam Macrob. no-
 tauit Sat. V, 13. 182
 Laudant et hic Homericum
 illud: ἕνα θυμὸν ἔχοντες Il.
 π , 219. 185 versus alti
 et grauis sensus! ἐνθροισσιν
 multi homines, non tam
 animo magnae rei imagi-
 ne intuituue inflammato,
 quam potius perturbatae
 mentis affectu et cupi-
 ditate commoti. — *dira*
simpl. auget, ingens, ve-
 hemens, cupido.

186. 7

Aut pugnam, aut aliquid iam dudum inuadere ma-
gnum

Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete est:
Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.

Lumina rara micant: somno vinoque sepulti
Procubuerunt: silent late loca. Percipe porro, 190

Quid dubitem, et quae nunc animo sententia surgat.

Aenean adcirci omnes, populusque patresque,
Exposcunt; mittique viros, qui certa reportent.

Si tibi, quae posco, promittunt: nam mihi facti
Fama fat est: tumulo videor reperire sub illo 195
Posse viam ad muros et moenia Pallantea.

Obstupuit magno laudum percussus amore
Euryalus; simul his ardentem adfatur amicum:

Mene

— 186. 7 vti Il. x, 220. 1
Νέσος, ἐμ' ὀτρύνει κραδίη
etc. 191 Minus bene
Intpp., quasi alterum sit, de
quo dubitet, alterum, quod
certum ei sit: Itaque tur-
bant in sqq. 194. 5. Sed
dubitare quoque est deli-
berare, animo agitare et
voluere. Bene Serv. *du-
bitem id est cogitem.* 193
reportent non ab illo; sed
qui portent ad Aeneam
certa; nuntient castra ob-
sideri: ergo et hic *reportare*
pro simplici. Aeneam au-
tem adhuc apud Euandrum
morari credebant vs. 196.
— 194 Praemium, quod pro
tanto auso poscere poterat,

generosus puer concedere
vult amico Euryalo: ipse
laude facti contentus esse.
Mox v. 197 *laudum* est
pro laudis. *laus*, κλέος,
factum praeclarum atque
etiam virtus, vt inf. v. 252.
V, 355: VIII, 273 al. Sed
vt de toto Nisi et Euryali
consilio satis constet, lo-
corum situs apud animum
adumbrandus est. Ager
Ostiensis et ostia Tiberis
ad animum reuocanda sunt.
Castra Troianorum ad Ti-
beris fere ostia in orien-
tali littore erant sita. A
dextra moenia ad amnem
pertingebant cf. inf. 469.
790. 815; quam partem

T t t 3

mox

Mene igitur focium summis adiungere rebus,
 Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam? 200
 Non ita me genitor, bellis adfuetus, Opheltes,
 Argolicum terrorem inter Troiaeque labores
 Sublatum, erudiit: nec tecum talia gessi,
 Magnanimum Aenean et fata extrema secutus.
 Est hic, est animus lucis contemtor, et istum 205
 Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.

Nisus

mox Turnum castris inclusum petere videbimus. Ab eadem parte a tergo navium erat statio, sup. v. 68; a sinistra parte (frontem castrorum versus mare ferre spectasse necesse est) porta ad mare ducebat: v. inf. 238. Hac illi egressi, Rutulis excubias negliger agentibus, ad tumultum tendere volebant, sub quo viam ad Palatium Eundri reperiri non dubitabant: v. 195. 6. Succeserat audacia in traiectu per Rutulos facto, et laeua v. 372 viam tenebant, cum, ecce, equites a rege Latino missi versus castra tendunt. A Lauinio vrbe via secundum littus ad illa loca ducebat. Deprehensi igitur, Nisus et Euryalus fungunt in siluam, vs. 378, Laurentinam scilicet, vnde Nisus quidem versus lacum Albanum elabatur vs.

387 sqq.; sed, Euryalum se non subsequutum videns, iterum ad siluam reuersus cum amico suo interimitur. Certamen hoc inter amicos Silius non infelicitate transtulit ad contentionem similem inter Imilcen, uxorem, et Hannibalem lib. III, 108 sqq. et vs. 78 sqq.

201 Agnoscunt Intpp. vestigia Homerici loci II. 4, 198. 9. 202 non — sublatum: natus in bello ad Troiam gesto innuit, cf. Serv. — nec et quidem tecum, quam suauiter! talia gessi: vt sc. tu refugere possis, et nolle me focium suscepti facti adiungere. Igitur iam experimenta virtutis satis clara ediderat iuuenis fortissimus. 205. 6 Versus omnium, quos memini, sententiae generositate et magnanimitate praestantissimi. Sensem quis-

Nisus ad haec: Equidem de te nil tale verebar:
 Nec fas: non. Ita me referat tibi magnus ouantem
 Iuppiter, aut quicumque oculis haec adspicit aequis.
 Sed si quis (quae multa vides discrimine tali) 210
 Si quis in aduersum rapiat, casusue, deusue,
 Te superesse velim: tua vita dignior aetas.
 Sit, qui me raptum pugna, pretioque redemptum,
 Mandet humo solida: aut, si qua id Fortuna vetabit,
 Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro. 215
 Neu matri miserae tanti sim causa doloris:
 Quae te sola, puer, multis e matribus ausa,

Perse-

quisque suum excutiat, et iuuenes ingenue natos obseruet, annon lecta et percepta sententia exsultent! Habent simile quid loca, Horatii illud: *animaeque magnae Prodigum Paullum* (quod Statius III, 603: *largusque animae, si suaserit ira*), et Lucani de Germanis: I, 461: *animaeque capaces Mortis: et ignavum, rediturae parcere vitae*. Quanto exilior Statii oratio, ubi h. l. expressit Theb. I, 607 iuuenes *Famam posthabita faciles extendere vita*. — bene emere esse aequo vel vili etiam pretio emere notum est: oculos *aequos* v. 209 esse propitios, in promptu esse debet. Mox 213 rap-

tum, non occisum, sed ereptum, subductum e pugna: ut toties apud Homerum fit, ubi ὑπεξέλατο, ὑπερύετο, ὑπαίρετο ὁ νεκρός. *humo solida*, vi oppositi maris, seu aeris, qui rarus, tenuis. 215 *Absenti* de eo accipio, cuius corpus non exstat, quod sepeliri possit; itaque inferiis et cenotaphio defungendum est. Ita debebat Cerda accipere Pindaricum ἀφαντος Ol. 4, 72. 217 *Quae te sola*. Difficultas hic moueri potest, quod inf. lib. XI, 35 turba Iliaearum matronarum memoratur, quae Italiam adire non refugerit; hic vero *sola* Euryali mater. Sed nec hoc quisquam in ani-

Persequitur, magni nec moenia curat Acestae.
 Ille autem: Causas nequidquam nectis inanis,
 Nec mea iam mutata loco sententia cedit. 220

Adceleremus, ait. Vigiles simul excitat. Illi
 Succedunt, seruantque vices: statione relicta
 Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.

Cetera per terras omnis animalia somno
 Laxabant curas et corda oblita laborum: 225

Ductores Teucrum primi, delecta iuventus,
 Consilium summis regni de rebus habebant,
 Quid facerent, quisue Aeneae iam nuntius esset:
 Stant longis adnixi hastis, et scuta tenentes,
 Castrorum et campi medio. Tum Nisus et vna 230

Eurya-

— mum inducet, poetam Tro-
 ianos voluisse sine vxorum
 comitatu ad Italiam addu-
 cere; sed mansit in Sicilia
 senum et infirmorum in-
 utilis turba; cf. lib. V,
 715 sq. 767. Inter longae-
 vas itaque matronas sola
 Euryali mater fuit, quae in
 Sicilia manere nollet. —
moenia Acestae, Segestam
 urbem, v. lib. V, 755 sqq.
 — 220 quam ornate, pro;
 mutari potest. Mox exci-
 tant commilitones, qui
 in statione excubiarum in
 suum locum succedant. —
regem de Ascanio: ἄνακτα.

224 Orditur narratio-
 nem eodem modo, quo
 Homerus suam de Vlyssis

et Diomedis exploratione
 Il. 2, 1 et 195 sq. cf. sup.
 VIII, 26. 227 Lucili
 est versus: *Consilium sum-
 mis hominum de rebus ha-
 bebant*. Serv. *iuventus*
 omnino de viris militaris
 aetatis; Ne quis senum
 consilia desideret. 229
 Egregia consilii ista hero-
 um aetate habitū adumbra-
 tio; cuius passim in vetu-
 stis monumentis exempla
 occurrunt. *Stant longis
 adnixi hastis*: vide v. c.
 Il. 9, 493 sqq. de Hectore.
 — 230 *Castrorum et campi*
m. Castra erant in campi
 planitie; adeoque ipsa ca-
 stra campum intra vallum
 habebant.

232 Rem

Euryalus confestim alacres admittier orant:
 Rem magnam, pretiumque morae fore. Primus Iulus
 Adcepit trepidos, ac Nisum dicere iussit.
 Tum sic Hyrtacides: Audite o mentibus aequis,
 Aeneadae: neue haec nostris spectentur ab annis, 235
 Quae ferimus. Rutuli fomno vinoque soluti
 Procubuere. Locum infidiis conspeximus ipsi,
 Qui patet in biuio portae, quae proxima ponto.
 Interrupti ignes, aterque ad fidera fumus
 Erigitur. Si Fortuna permittitis uti, 240
 Quaesitum Aenean ad moenia Pallantea:
 Mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta,
 Adfore cernetis. Nec nos via fallit euntis:
 Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem,
 Venatu adsiduo et totum cognouimus amnem, 245

Hic

—232 Rem magnam se af-
 ferre et pretium morae fo-
 re, sc. quam suo aduentu
 afferant consiliis v. Serv.
trepidos pro festinis, ut an-
 te *alacres* pro concitatis,
 poni a poeta, facile quis-
 que memoria tenebit: i-
 tem, mox 236 *ferre* esse
 nuntiare. De situ castro-
 rum vs. 238 vide ad v.
 197. Iam portae *biuium*,
 cum altera via Laurentum
 et versus castra Rutulorum,
 qui ab his partibus vene-
 rant, duceret, altera ad
 laeuam et a tergo castro-
 rum in interiores terras.

insidiae h. l. ad clandesti-
 num egressum referendae
 sunt.

240 sq. Triplex est ra-
 tio et ordo verborum, qui
 in his iniri potest. Probo
 equidem hunc, ut *quaesi-*
tum sit graeco more dic-
 tum pro: ut quaeramus.
 Tum *adfore cernetis* sc.
 nos. *Fortuna*, occasione
 inquit Burm., ut Seruius.
 Recte quidem; sed Fortu-
 na multo latius patet mul-
 toque ornatius et poten-
 tius verbum est. Expedi-
 tissimum est, ut *vidimus* ad
 verba *sub vallibus* retraha-

T t t 5

tur:

Hic annis grauis atque animi maturus Aletes?
 DI patrii, quorum semper sub numine Troia est,
 Non tamen omnino Teucros delere paratis,
 Quum talis animos iuuenum et tam certa tulistis
 Pectora. Sic memorans, humeros dextrasque tenebat
 Amborum, et voltum lacrimis atque ora rigabat: (250
 Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis,
 Praemia posse reat solui? pulcherrima primum
 DI moresque dabunt vestri: tum cetera reddet
 Actutum pius Aeneas, atque integer aeui 255
 Ascanius, meriti tanti non inmemor vmquam.
 Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
 Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penatis,
 Assaracique Larem, et canae penetralia Vestae, (260
 Obtestor: (Quaecumque mihi fortuna fidesque est,
 In

tur: nos in obscura valle
 collocati vidimus e lon-
 ginquo Pallanteum in edi-
 to loco positum. In v.
 246 obseruent tirones e
 trinis modis loquendi ele-
 gantissimum: *animo matu-*
ro, maturus animo et m.
animi e gr. 248 Putant
 respici Odyss. δ, 754 sqq.
 — 252 *laudes* et hic pro
 virtute, pro factis strenuis.
 cf. ad v. 197. Paulo an-
 te *certa* sunt firma, for-
 tia, pectora. 255 *inte-*
ger aeui, Argutantur Intpp.
 Ascanius est integra aetate,
 adolescens, inprimis re-

spectu parentis. Ornat epi-
 cheton; nihil amplius. *Vos*
 — *Nise*, vt inf. 525 *Vos, o*
Calliope: nota figura. —
 259 *Assaraci Larem*: non,
 tanquam Assaracus Lar fu-
 erit, vt Cerda et alii, sed
 pro Lare maiorum, inter
 quos fuit Assaracus, doc-
 tius hunc vnum memora-
 vit poeta, vt sup. I, 284
domum Assaraci dixerat.
 Recte Serv. *A. l.* id est fa-
 miliae nostrae vel generi
 proprium. 260 Labo-
 rant Intpp. in *fides*, inde
 post Seruium. Sed *fides*
 exquisite pro spe et voto
 saepe

In vestris pono gremiis:) reuocate parentem:
 Reddite conspectum. Nihil illo triste recepto.
 Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
 Pocula, deuicta genitor quae cepit Arisba:
 Et tripodas geminos, auri duo magna talenta: 265
 Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
 Si vero capere Italiam sceptrisque potiri

Conti-

saepe ponitur: nam, quae speramus euentura, iis aliqua ex parte fidem habemus: quaecunque mihi fortuna, et quaecunque mihi fides in fortuna, seu spes desideratissimi redditus parentis est.

263 Locus ante oculos Il. 1, 122 sqq. Sapiientius etiam haec omnia adornata a Virgilio. Nam apud Homerum minus honeste Dolon praemia postulat Il. 2, 321 sqq. *deuicta genitor quae cepit Arisba*: De vrbe hac circa Abydum sita v. inprimis Strab. XIII p. 882. 3: Steph. Byzant. h. v. ibique Holsten. cum Eustathio ad varia Homeri loca Il. 2, 837 et al. Difficultas hic in eo inest, quod Arisba, Troadis vrbs, Troianis auxilia ab Asia adducta misit. Eandem ab Achille euersam esse Seruius tradit, nescio qua auctoritate: sed, si qua fuit,

ad Arisbam in insula Lesbos ea spectasse videtur. Nostra vero Troadis Arisba quomodo a Troianis capi potuerit, dubitatur. v. Serv. Sed repetiit hoc poeta ex rebus, quae Troianum bellum antecesserant: nam ab Anchisa captam urbem narrat. Potuit igitur fabulam sequi, quae cum pluribus aliis de rebus Troianis narrationibus intercidit. *magna talenta* e poetica ratione, vt ornet. Nam, quod partes in se continet, totum, magnum est respectu partium. v. ad lib. V, 248. *Cratera autem antiquum* int. antiquo opere. *dat, ἔδωκε*, sic inf. 361 *mittit* pro misit. — 267 Color orationis ex Homero eadem in re Il. 1, 135 sqq. *capere Italiam* magnifice, si sedem obtineat et terram in Latium, quam inhabitent Troiani, et praedam sortito disper-

tiri,

Contigerit victori, et praedae ducere sortem:
 Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
 Aureus: ipsum illum, clipeum cristasque rubentis, 270
 Excipiam forti, iam nunc tua praemia, Nise.
 Praeterea bis sex genitor lectissima matrum
 Corpora, captiuosque dabit, suaque omnibus arma:
 Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
 Te verò, mea quem spatii propioribus aetas 275
 Insequitur, venerande puer, iam pectore toto
 Adcipio, et comitem casus complector in omnis.
 Nulla meis sine te quaeretur gloria rebus;
 Seu pacem seu bella geram; tibi maxima rerum
 Verborumque fides. Contra quem talia fatur 280

Eurya-

tiri, fortiri, contigerit. —
 270. 1 habebis adeo exfortem, γέρας ἐξείρετον. cf. V, 534: VIII, 552. 272. 3 Promittit duodecim mancipia, ancillas et pueros. *Matres* poetae simpliciter sunt feminae; non grauidae. Quod vero adiecit *suaque omnibus arma*, obscurum esse potest, si servos cogites. Sed *captivos* memoravit, quos armatos ceperat, armisque adeo spoliauerat. 274 Recte Servius ad τὸ τέμενος, seu portionem agri regibus priscis pro honore assignati, refert: qualis v. c. erat Bellerophonti apud Lycios II. 2, 193 sq. Tar-

quinio Superbo in campo Martio. Spectat ad hanc ipsam regis sortem locus circa lacum Albanum inf. v. 388, ubi *tum rex stabula alta Latinus habebat* h. armenta pascebat. 275 sqq. Locus suauissimus. Delectat enim honesta Ascanii et ad amicitiae sensum ex aetatis aequalitate prona indoles. *mea quem orate pro*: cui aetate propior sum. 277 *Accipio et complector pectore t. comitem iunge.* 279. 280 *tibi maxima rerum verborumque fides* erit; habebitur, rebus et verbis tibi committendis; h. e. tecum omnia consilia mea et gerendas

Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
 Dissimilem arguerit: tantum Fortuna secunda
 Haud aduersa cadat. Sed te super omnia dona
 Vnum oro: genetrix Priami de gente vetusta
 Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus 285
 Mecum excedentem, non moenia regis Aestae.
 Hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli
 Inque salutatam linquo; Nox, et tua testis (est
 Dexterâ, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
 At tu, oro, solare inopem, et succurre relictâe. 290
 Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
 In casus omnis. Percussa mente dederunt
 Dardanidae lacrimas: ante omnis pulcher Iulus:
 Atque animum patriae strinxit pietatis imago.

Tum

rendas res communicabo. Quodcumque autem vel cum fide ac fiducia vel propter fidem facimus, id omne *fides* designat; ut paullo ante notatum meminimus. 281. 2. 3 Ego vero allaborabo, ut huic forti factò tota vita sit consentanea: si modo fortuna secunda, haud aduersa, fuerit in eo perficiendo. Ita accipienda, ut nunc leguntur verba; etsi parum placeat otiosa et aliena antithesis: *secunda, haud aduersa*.

294 Locus suauissimi affectus plenus praeclare in

sententiam desinit ex intimis animi recessibus repetitam. Conscientia ac cogitatio adeoque imago pietatis suae in patrem Aeneam acriter pungit animum Ascanii, exemplo pietatis in Euryalo erga matrem percepto. Sic inf. X, 824: Lauso caeso Inge-
 nuit Aeneas, — *Et mentem patriae strinxit pietatis imago*, h. recordatio ac memoria amoris sui in Ascanium et quantum ex simili calamitate luctum ipse esset suscepturus. Erat igitur *imago p. p.* in Ascanii mente. Haftenus de verbis.

Tum sic effatur :

295

Spondeo digna tuis ingentibus omnia coeptis.

Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creüsae

Solum defuerit, nec partum gratia talem

Parua manet. Casus factum quicumque sequuntur :

Per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat : 300

Quae tibi polliceor reduci, rebusque secundis,

Haec eadem matrique tuae generique manebunt.

Sic ait inlacrimans : humero simul exuit ensem

Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon

Gnosius, atque habilem vagina aptarat eburna. 305

Dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis

Exuias : galeam fidus permutat Aletes.

Protenus armati incedunt : quos omnis euntis

Primorum manus ad portas iuuenumque senumque

Prosequitur votis. Nec non et pulcher Iulus, 310

Ante annos animumque gerens curamque virilem,

Multa patri portanda dabat mandata ; sed aurae

Omnia discerpunt, et nubibus inrita donant.

Egressi

verbis. Sententiam ipsam quantumvis reconditam iam in Homero obseruamus, Il. 7, 302. 339. cf. Odyss. 8, 113. 114.

298 *nec p.* et ipsi impu-
tabo in beneficium accep-
tum hoc, quod talem fi-
lium peperit. Meretur ma-
gnam gratiam, quae te ge-
muit : vel, ut Serv., debet
ab omnibus coli, quae ta-
lem creauit.

303 sq. Haec ex heroi-
cae vitae more sunt illu-
stranda, quo propriis armis
alium instruere summi af-
fectus pignus erat, cf. Il. 2,
255 sqq., vnde hic locus ad-
umbratus est, ut alias : arma
permutare. *Vagina ebur-*
na in Odyss. 9, 404 est in si-
mili munere. 308 cf. Il. 2,
272 sq. primores comitan-
tur abeuntes. 313 *nubibus* :
dant ventis, auris, ut toties.

314 Cf.

Egressi superant fossas, noctisque per umbram
 Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri 315
 Exitio. Passim somno vinoque per herbam
 Corpora fusa vident, adrectos litore currus,
 Inter lora rotasque viros, simul arma iacere,
 Vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus:
 Euryale, audendum dextra. Nunc ipsa vocat res. 320
 Hac iter est. Tu, ne qua manus se ad tollere nobis
 A tergo possit, custodi et consule longe.
 Haec ego vasta dabo, et lato te limite ducam.
 Sic memorat, vocemque premit; simul ense superbum
 Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis 325
 Exstructus toto proflabat pectore somnum;

Rex

314 Cf. II, 2, 469 sqq. —
 315 Impedita sententia. *ante* respicere necesse est *inimica*, in quo vis latet, perniciosa ipsis, unde redituri non erant; vt bene Serv.: vt inf. 355 *lux inimica*. Igitur *ante* quoad sententiam ex ea voce supplendum: *antequam ipsi perirent*. 317 *arrectos currus* (vt inf. 465 *arrectae hastae*), sublato in altum iugo, et depressa in terram parte currus extrema, si binis rotis instructum currum cogites. *Erecti* currus apud Statium occurrunt, obseruante Bur-

manno. Mox *vina*, vasa vini, vt bene Serv.

321 Anteit Nifus: Euryalo mandat, vt sequatur et a tergo omnia tuta praestet. *consule*, prospice, provide. v. Burm. ad Val. Fl. III, 38. *vasta dare*, vastare, exquisite pro facere. — *vocem premit*: aut submissa voce loquitur, aut tacet, inquit Seruius; praeferam prius. 325. 6 quam ornate! sola verborum immutatione, pro vulgari: *in tapetibus alte exstructis ipse Rhamnes p.* Posuit autem tapetes pro pulvinis tapetibus instratis.

Rex idem, et regi Turno gratissimus augur:
 Sed non augurio potuit depellere pestem.
 Tris iuxta famulos temere inter tela iacentis,
 Armigerumque Remi premit, aurigamque sub ipsis
 Nactus equis; ferroque secat pendentia colla. (330
 Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
 Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore
 Terra torique madent. Nec non Lamyrumque La-
 mumque,

Et iuuenem Sarranum, illa qui plurima nocte 335
 Luferat, insignis facie, multoque iacebat
 Membra Deo victus: felix, si protenus illum
 Aequasset nocti ludum in lucemque tulisset.
 Inpastus ceu plena leo per ouilia turbans;

Suadet

— 327. 8 Praeiuuit Home-
 rus Il. β, 858. 9.

330. 334 Remum, eius-
 que armigerum (δεράποντα)
 et aurigam (ἡνίοχον), oppri-
 mit. 333 sanguine sin-
 gultantem truncum docte
 dixit, qui collo reciso san-
 guinem emittit ebullien-
 tem, ἀναβλύζοντα. Doctius
 quoque dixit singultare
 sanguine, quam s. sangui-
 nem. In seqq. atro t. c.
 grauitatis plus habet Ho-
 mericum: δάπεδον δ' ἅπαν
 αἵματι θύεν, feruebat, ae-
 stuabat, in loco praeclaro
 de Agamemnone caeso in-
 ter epulas Od. λ, 419 et al.

— 335 sq. Haec et similia
 ornamenta magno suble-
 git Homero, qui in his
 mirus artifex. Lusibus et
 iocis inter epulas Sarranus
 magnam noctis partem ex-
 egerat, et nunc vino gra-
 vatus (multo deo victus)
 obdormierat; quanto me-
 lius fuisset, si potationem
 per totam noctem conti-
 nuasset et in lucem pro-
 tulisset ac produxisset! ita
 enim opprimi a Niso non
 potuisset. 339—341 cf.
 inf. X, 723 sq. Homericum
 locum Il. ζ, 485. 6 orna-
 vit: sed ornauerat compa-
 rationem, qua saepe et
 varie

Suadet enim vesana fames; manditque trahitque 340
 Molle pecus, mutumque metu: fremit ore cruento.
 Nec minor Euryali caedes. Incensus et ipse
 Perfurit; ac multam in medio sine nomine plebem,
 Fadumque, Herbesumque subit, Rhoetumque, Aba-
 rimque,

Ignaros; Rhoetum vigilantem, et cuncta videntem;
 Sed magnum metuens se post cratera tegebat: (345
 Pectore in aduerso totum cui comminus ensem
 Condidit adsurgenti, et multa morte recepit.
 Purpuream vomit ille animam; et cum sanguine mixta
 Vina refert moriens. Hic furto feruidus instat. 350
 Iamque ad Messapi socios tendebat, vbi ignem

Deficere

varie utitur ipse Homerus aliis in locis, ut Od. 2, 130 sqq.: Il. μ, 299: Il. ο, 323. 4; vnde κλονέων illustrat h. l. *turbans* turbas faciens et consternans pecudes per ouile.

343. *sine nomine*, *ωνύμης*, obscuros, ignobiles. *nomen* non modo pro fama, sed et pro nobilitate ac dignitate. *in medio* vel de loco vel de tempore. — 348 *et m. m. recepit*, retraxit ensem multo cum sanguine; ut *φόρος*. Tum *purpurea anima* non minus est ille sanguis vitalis, cum quo vita efflatur. — 349. 350 *et c. s. mixta vi-*

na refert, ἀναφέρει, reiicit. Sensum igitur foedae et ingratae rei poeta habuit nullum, qui ista memorare non dubitauit. Sed nec alii, Ouidii et Statii exempla Cerda laudat, descriptionem tam molestantem et nauseam mouentem re-fugerunt. — non iungam *furto feruidus*, sed feruide instat *furto*, furtiua et latenti caede.

350—6 Manifesta Homeri vestigia Il. κ, 494 sqq. in Rheio, vsque ad 514. Messapus excubiis erat praefectus, sup. IX, 159 etc. — *ignem extremum* quis dubitet iungere, ut *lumen ex-*
 Vuu tremum.

Deficere extremum, et religatos rite videbat
 Carpere gramen equos: breuiter cum talia Nifus,
 (Sensit enim nimia caede atque cupidine ferri)
 Abfistamus, ait: nam lux inimica propinquat. 355
 Poenarum exhaustum fatis est: via facta per hostes.
 Multa virum solido argento perfecta relinquunt
 Armaque, craterasque simul, pulchrosque tapetas:
 Euryalus phaleras Rhamnetis, et aurea bullis
 Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim 360
 Quae mittit dona, hospitio quum iungeret absens,

Caedi-

tremum. — *religatos rite,*
 ex more, ex militari con-
 suetudine ligatos, ait Serv.;
 quidni simpliciter accipia-
 mus: equos rite alligatos,
 vti res poscebat, vti con-
 sentaneum erat facere, ne
 liberi discurrerent. Apud
 Homer. in ea re Il. x, 475
 equi ex curru extremo li-
 gati sunt. 356 *Poenarum*
 h. l. pro vltione, cae-
 de ad vlciscendum hostem
 facta.

357 — 366 Omissis cete-
 ris spoliis phaleras et cin-
 gulum Rhamnetis aufert
 Euryalus; vna cum galea
 Messapi, qua paullo post
 ipse proditur hostibus. —
phalerae. Dubitatur, etiam
 ad h. l., sintne equi an
 equitis ornamentum: nam
 vtrique tribui solent. Su-
 pra V, 310 *equum phale-*

ris insignem vidimus; hic
phaleras Rhamnetis. Sed
 res expediri potest. Sunt
 phalerae equi; ne dubites.
 Sed, qui equum ornatum
 habet, ad eundem equum
 ornatus spectat. Itaque,
 qui equum phaleratum ha-
 bet, erit et ipse eques pha-
 leratus. Rhamnetis pha-
 lerae sunt, quibus insignis
 eius est equus. — Remu-
 lum *Tiburtem* dicere ma-
 lim, quam *Tiburti filium.*
 Mox balteum int. aureis
 clavis insignitum: quem
 ornat Homeri exemplo v.
 c. Il. x, 266 sqq. Balteus
 ille olim Caedici fuerat,
 qui cum misit Remulo, Ti-
 burtino homini, hospitale
 munus, ξενῆιον, Remulus
 moriens nepoti reliquit:
 quo in pugna caeso, bal-
 teo illo potiti Rutuli, vel
 in

Caedicus: ille suo moriens dat habere nepoti:
 Post mortem bello Rutuli pugnamque potiti:
 Haec rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat.
 Tum galeam Messapi habilem cristisque decoram
 Induit. Excedunt castris, et tuta capeffant. (365

Interea praemissi equites ex vrbe Latina,
 Cetera dum legio campis instructa moratur,
 Ibant, et Turno regis responsa ferebant,
 Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro. 370
 Iamque propinquabant castris, murosque subibant,
 Cum

in praedae parte, vel ut
 ἀριστεῖον, balteum Rham-
 neti dederant. Si ita sin-
 gula constituas, vides fru-
 stra trepidasse interpretes
 veteres. — 362 δῶκεν ἔχειν.
 δῶκε φέρειν Homer. 364
nequicquam aptat, non
 fruiturus, Serv.; respectu
 calamitatis, quam acceptu-
 rus est, dum per eum im-
 peditus proditur v. 384. —
habilem, aptam capiti; ef-
 fe videtur Homericum εὖ
 ἀγαγεῖαν. conf. sup. ad I,
 318.

367 sqq. Subticuit poe-
 ta sapienter nonnulla, quae
 ex ipsa narratione intelli-
 guntur. Praecesserat Tur-
 nus cum expedito agmine
 ad castra Troianorum ex-
 pugnanda. Interea in vrbe
 Laurentum coguntur co-
 piae. Ad earum aduentum

accelerandum miserat Tur-
 nus ad regem Latinum: a
 quo, dum ceterae copiae
 satis instructae sint, prae-
 mittuntur trecenti equites.
 In hos ipsos, dum ad ca-
 stra appropinquant, inci-
 dunt miseri Nisus et Eu-
 ryalus. 371 *murosque
 subibant*, quosnam? Tro-
 ianorumne? hoc est vallum
 et castra, quae obsidebant
 Rutuli. an Rutulorum?
 Hoc sane melius, cum de
 copiis agat poeta, quae, Ru-
 tulis auxilio missae, Rutu-
 lorum, non Troianorum,
 castra ingressurae sunt.
 Enimuero Rutulorum ca-
 stra erant nulla; et res sic
 expedienda: Rutuli obfi-
 debant vallum castrorum
 et portas: conf. sup. 159
 sqq.; qui adeo ad eos ac-
 cedebat, castris Troiano-

Cum procul hos laeue flectentis limite cernunt:
 Et galea Euryalum sublustri noctis in vmbra
 Prodidit inmemorem, radiisque aduersa refulsit.
 Haud temere est visum. Conclamat ab agmine Vol-
 scens:

State, viri; quae causa viae? quae estis in armis? 376
 Quae tenetis iter? Nihil illi tendere contra:
 Sed celerare fugam in siluas, et fidere nocti.
 Obiiciunt equites sese ad diuortia nota
 Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coronant.
 Silua fuit, late dumis atque ilice nigra (380
 Horrida, quam densi conplerant vndique sentes:
 Rara per occultos lucebat semita callis.
 Euryalum tenebrae ramorum onerosaeque praeda
 Impediunt, fallitque timor regione viarum. 385
 Nisus abit: iamque imprudens euaserat hostis,
 Atque lacus; qui post Albae de nomine dicti

Albani;

rum appropinquabat. —
 372 cf. sup. ad v. 195. —
 375 res animaduersa est
 haud in vanum; non neg-
 lecta est. 377 *tendere*
 recte Serv. h. l. verbis ten-
 dere aduersus aliquem, h.
 respondere: tamen offen-
 dunt alii Intpp. — 379
diuortia doctius, quam di-
 verticula.

383 *lucebat* eleganter de
 via inter dumos et silua-
 rum tenebras. *Calles* acci-
 pio de toto illo tractu, qui

erat peruius; in hoc est
semita, quae euntem ducit.
 — *fallitque timor regione*
viarum, h. via, periphrasti-
 ce; vt aberraret a via. *re-*
gio viae, et poetice *via-*
rum, pro ipsa via; conf.
 sup. ad lib. II, 737: timor
 ipse, ne in hostes incide-
 ret, a via, qua elabi po-
 terat, abducit. 386 *abit*,
 vt lib. V, 318: *Primus abit*
 etc. *imprudens* de Euryalo
 remanente, non cogitans.
 — *lacus Albanus* aliquan-
 tum

Albani: tum rex stabula alta Latinus habebat.
 Vt stetit, et frustra absentem respexit amicum:
 Euryale, infelix qua te regione reliqui? 390
 Quae sequar? rursus perplexum iter omne reuoluens
 Fallacis filuae, simul et vestigia retro
 Obseruata legit, diuinisque silentibus errat.
 Audit equos, audit strepitus, et signa sequentum. (395
 Nec longum in medio tempus; quum clamor ad auris
 Peruenit, ac videt Euryalum: quem iam manus omnis,
 Fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
 Oppressum rapit, et conantem plurima frustra.
 Quid faciat? qua vi iuuenem, quibus audeat armis
 Eripere? an sese medios moriturus in enses 400
 Inferat, et pulchram properet per volnera mortem?
 Ocius adducto torquens hastile lacerto,

Suspi.

rum fane a castro Troiano-
 rum, seu noua Troia, ab-
 fuit, et maiore forte inter-
 vallo, quam vt paucis ho-
 ris a media nocte ad diei
 ortum eo vsque procurre-
 re et rursus inde siluas
 repetere potuerit Nifus.
 Enimvero non adeo geo-
 metrica subtilitate in poe-
 ta vtendum est, qui omni-
 no longius cursu euectum
 Nifum declarare voluit.
 Poterat is lacum Albanum,
 longinquo etsi spatio ad-
 huc diffitum, tamen a dex-
 tra vel sinistra praetergre-
 di, et a tergo relinquere

et eum euadere, etsi ali-
 quot millibus ab eo ab-
 esset. Ad oculorum sen-
 sum haec in locorum pla-
 nitie sunt diiudicanda. —
 388 *stabula* cf. ad v. 274.
 Ceterum tota haec poetae
 narratio egregie ad expec-
 tationem mouendam est
 comparata. 396. 8 Eu-
 ryalum oppressum ignora-
 tione viarum tenebrisque,
 et turbatum inopinato ho-
 stis aduentu, et frustra ar-
 ma parantem capiunt et
 abducunt.

402 Consilium Nisi ex
 vs. 409 declarandum est:
 Vuu 3 volebat

Suspiciens altam Lunam, et sic voce precatur:
 Tu, Dea, tu praesens nostro succurre labori,
 Astrorum decus, et nemorum Latonia custos; 405
 Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
 Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
 Suspendiue tholo, aut sacra ad fastigia fixi;
 Hunc sine me turbare globum, et rege tela per auras.
 Dixerat: et toto connixus corpore ferrum 410
 Coniicit. Hasta volans noctis diuerberat umbras,
 Et venit aduersi in tergum Sulmonis, ibique
 Frangitur, ac fisso transit praecordia ligno.
 Voluitur ille vomens calidum de pectore flumen
 Frigidus, et longis singultibus ilia pullat. 415

Diuerfi

volebat occulto et repen-
 tino assultu conturbare et
 consternare hostes, ut in-
 certi, quibus insidiis pete-
 rentur, in fugam se conii-
 cerent; ita liberandi Eu-
 ryalii copiam fore: et suc-
 cessisset res, nisi morte Eu-
 ryallo intentata prorupis-
 set. 404 Imitatur co-
 piose Statius VI Theb. 633
 sqq. Formula precum vs.
 406 sollennis et nota vel
 ex Il. α, 39 sq. ε, 115 sqq.:
 Odyss. δ, 763 sq. ε, 240
 sqq. et alibi. *praesens*,
 propitia, ut alibi monitum.
 — 407 *auxi* eleganter, alia
 et ipse tuli, addidi. 408
tholus est interior tectum
 rotundae aedis in testu-

dinem concameratae, *fa-*
stigium est in aditu et su-
 per foribus. 409 *sine*,
ἑαυτον, ut Il. θ, 242. 3; sol-
 lennius erat *δός με*, *da me*.
 — *aduersi in tergum*. Is, cu-
 ius tergum petitur, auerso
 sit corpore necesse est, non
 aduerso. Et sic utique le-
 gere praestat. Si tuendum
aduersi: accipiendum erit
 respectu Nisi, cui sane ad-
 versum, ex aduerso obiec-
 tum esse debuit Sulmonis
 tergum, quod hasta pete-
 bat. Sed hoc respuit usus
 loquendi. 413 Il. ξ, 437.
κελαινεφές αἷμ' ἀπέμεσσε.
 Lucret. II, 354 *Sanguinis*
exspirans calidum de pecto-
re flumen. 415 Ge. III,

Diuersi circumspiciunt. Hoc acrior idem
 Ecce aliud summa telum librabat ab aure;
 Dum trepidant, iit hasta Tago per tempus vtrumque
 Stridens, traiectoque haesit tepefacta cerebro.
 Saeuit atrox Volscens, nec teli conspicit vsquam 420
 Auctorem, nec quo se ardens inmittere possit.
 Tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
 Persolues amborum, inquit: simul ense recluso
 Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens
 Conclamat Nisus: nec se celare tenebris 425
 Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
 Me, me, adsum, qui feci, in me conuertite ferrum,
 O Rutuli! mea fraus omnis; nihil iste nec ausus,
 Nec potuit: coelum hoc, et conscia sidera testor.
 Tantum infelicem nimium dilexit amicum. 430
 Talia dicta dabat: sed viribus ensis adactus
 Transabiit costas, et candida pectora rumpit.
 Voluitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
 It cruor, inque humeros ceruix conlapsa recumbit.
 Purpureus veluti cum flos, succisus aratro, 435
 Lan-

506 *imaeque longo Ilia singultu tendunt.*

416 Pacuianum laudat
 Macrob. VI, 1 *Diuersi circumspicimus: horror percipit.* 417 Homericum
 vulnus, v. c. Il. δ, 502 et υ, 473. *tepefacta*: saepe ibid.
 Il. π, 333. 422 Seruius
 laudat ex Ennii Annal. I
nam mi calido das sanguine poenas.

424 sqq. Obserua hic
 incallescere orationem cum
 ipso Nisi calore. Et illa:
Me, me etc. Et haec: *nihil*
iste etc. *Tantum infelicem*
n. d. amicum. Quis non
 aestuet iuuenilis animus
 inter legendum! —
 433 *voluitur*, prouoluitur,
 concidit. 435 — 7 Exi-
 mia et suavis comparatio,
 sed in qua Maroni nil im-

Languescit moriens; lassoue papauera collo
 Demisere caput, pluuiâ quum forte grauantur.
 At Nisus ruit in medios, solumque per omnis
 Volscentem petit: in solo Volscente moratur.
 Quem circum glomerati hostes, hinc comminus atque
 hinc, 440

Proturbant. Instat non fecius, ac rotat ensem
 Fulmineum; donec Rutuli clamantis in ore
 Condidit aduerso, et moriens animam abstulit hosti.
 Tum super exanimem sese proiecit amicum,
 Confossus placidaque ibi demum morte quieuit. 445

Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
 Nulla dies vnumquam memori vos eximet aevo:
 Dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
 Adcolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Victores

putandum praeter verbo-
 rum ornatum. Nam prae-
 clarum illud: *succisus ara-
 tro*, quo res, quâe multis
 modis fieri poterat, tam
 suauiter ad vnum certum
 casum reuocatur, a Catullo
 mutuatus est: Carm. XI, f.
 cf. eund. LXII, 39 sq.; al-
 terum de papauere totum
 Homericum est Il. 9, 306.
 7. Imitati sunt multi: in
 his Ouid. Met. X, 190 sqq.
 Adde Apollon. III, 1398
 sqq. Versus 444. 5 prae-
 clari, verborum quoque
 dilectu: nunc enim recte
 memorata *placida mors*,

et *quiescere*, in amici com-
 plexu.

446-9 Splendidissimum
 epiphonema! et ad mise-
 rationem altius infigen-
 dam animo, dum se ipsum
 ea tactum significat poeta,
 aptissimum. Sumserunt a
 poeta alii, non aequè fe-
 liciter: congescit imita-
 tionem multorum Cerda.
 Splendor autem et pon-
 dus etiam in ornamentis
 ac verbis. *domus Aeneae*,
 gens Iulia, aut, quod mi-
 nus malim, omnino popu-
 lus Romanus. *immobile sa-
 xum*: quippe aeternum
 Capito-

Victores praeda Rutuli spoliisque potiti, 450
 Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
 Nec minor in castris luctus, Rhamneta reperto
 Exsanguis, et primis vna tot caede peremtis,
 Sarrañoque Numaque. Ingens concursus ad ipsa (455
 Corpora, seminecesque viros, tepidaque recentem
 Caede locum, et plenos spumanti sanguine riuos.
 Adgnoscent spolia inter se, galeamque nitentem
 Messapi, et multo phaleras sudore receptas.

Et iam prima nouo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile: 460
 Iam sole infuso, iam rebus luce reiectis,
 Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
 Suscitatur, aeratasque acies in proelia cogit:
 Quisque suos: variisque acuunt rumoribus iras.

Quin

Capitolium, et nota narratio de Termino deo, qui in fundamentis Capitolii iaciendis non cessit loco. *pater Romanus* est Iupiter Capitolinus, non Augustus: is non aeternum habiturus erat imperium.

452 cf. Il. x, l. c. 523 sq. 455. 6 *tepidaque recentem caede locum*: docte et eleganter; non per hypallagen, ut vulgo exponunt, sed propter exquisitiorem et remotam a vulgari usu formam. Nam *locus recens caede* doctius

dictum est, quam *locus recentis caede*, in quo recens caedes facta. At *caedes tepida*, propter tepentem adhuc cruorem. *φόνος αίμα λιγρόν*. Ita et mox: *plenos spumanti sanguine riuos* dictos accipe pro riuvis sanguinis. Nec tamen infitiandum, paullo *τραγικώτερον* hoc dictum esse. — 464 *Quisque suos* (cogit) et *acuunt*: nota figura quam Synthesin appellant. *rumoribus* docte videtur positum pro hortatibus, vocibus.

Quin ipsa adrectis (visu miserabile) in hastis 465
Praefigunt capita, et multo clamore sequuntur,
Euryali, et Nisi.

Aeneadae duri murorum in parte sinistra
Opposuerunt aciem (nam dextera cingitur amni),
Ingentisque tenent fossas, et turribus altis 470

Stant maestis: simul ora virum praefixa mouebant,
Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.

Interea pauidam volitans pennata per urbem
Nuntia Fama ruit, matrisque adlabitur auris

Euryali. At subitus miserae calor ossa reliquit. 475
Excussi manibus radii, reuolutaque pensa.

Euolat infelix, et, femineo vlulatu,
Scissa comam, muros amens atque agmina cursu

Prima petit: non illa virum, non illa pericli,
Telorumque memor: coelum dehinc questibus in-

plet: 480

Hunc ego te, Euryale, adspicio? tune, illa senectae
Sera meae requies, potuisti relinquere solam,

Crudelis?

— 468 Conf. ad v. 194 de locorum situ. Firmant Troiani praesidiis vallum ab laeua parte, versus mare, qua Rutuli oppugnare munitionem seu urbem, quam Virgilius perhibet, poterant: collocant ea in ipso vallo seu muro, et in turribus, quas fossa ambit.

473 sq. Comparant Andromachae trepidationem

et luctum Il. x, 447 sqq. et 2, 388 sq. Vt imitatore minus subacti iudicii agnoscas, conf. Statii III Theb. 133 sqq. In v. 476 est affectus a multis adumbratus. Qui exempla cupit, Cerdam adeat: malim talia quemque sibi in ipsa poetarum lectione notare.

— 479 *prima agmina* haud dubie iungenda. Nam pro-

currit

Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
 Adfari extremum miserae data copia matri?
 Heu, terra ignota canibus date praeda Latinis 485
 Alitibusque iaces! nec te tua funera mater
 Produxi, pressive oculos, aut vulnera laui,
 Veste tegens; tibi quam noctes festina diesque
 Vrguebam, et tela curas solabar anilis. (490
 Quo sequar? aut quae nunc artus, auolsaque membra,
 Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
 Nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?
 Figite me, si qua est pietas; in me omnia tela
 Coniicite, o Rutuli; me primam absumite ferro:
 Aut tu, magne pater Diuom, miserere, tuoque 495
 Inuisum hoc detrude caput sub Tartara telo:

Quando

currit ante propugnatores
 valli. 485. 6 ex prisci
 aevi atrocitate, satis nota,
 vel ex Iliadis primis ver-
 sibus. Ad sequentes quo-
 que versus illustrandos vn-
 dique locorum copia sup-
 petit, etiam ex ipso Ho-
 mero v. c. Od. ω, 291 sqq.:
 Il. x, 86 sqq. conf. inf. X,
 557 sqq. 486 *nec te t.*
f. Vt nunc legitur, ratio
 grammatica accipere sic
 iubet, vt *tua funera* sit
 appositum voc. *te*. Scili-
 cet funus ducitur, produci-
 tur, adeoque et corpus.
 Friget tamen vel sic locus
 cum cadauere. Probabile

fecimus, legendum esse *fu-*
nerē. Nec ego funus tuum
 duxi; pro hoc doctius
 dictum: *te duxi funere*.
 — 488 Minus bene de veste
 funebri (τὸ ἐντάφιον est)
 cogitant Intpp. et σπείρον
 Laertae a Penelope cura-
 rum huc aduocant. De
 filii adolescentis morte
 mater profecto non cogi-
 tabat. 492 *hoc caput*,
 quod ante oculos erat suf-
 fixum pertica v. 465, h. e.
 eo, vt mihi aliquando id
 esset adspectandum! *funus*
 autem est cadauer, vt alibi
 quoque.

Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam,
 Hoc fletu concussi animi, maestusque per omnis
 It gemitus: torpent infractae ad proelia vires.
 Illam incendientem luctus Idaeus et Actor, 500
 Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli,
 Conripiunt, interque manus sub tecta reponunt.

At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
 Increpuit. Sequitur clamor, coelumque remugit.
 Adcelerant acta pariter testudine Volsci; 505
 Et fossas implere parant, ac vellere vallum,
 Quaerunt pars aditum, et scalis adscendere muros;

Qua

503. 4 Praeclare ad revocandum a moerore et recipiendum ex tam longa narratione animum utitur versibus ad movendos animos idoneis: prioris lineas ductas esse ex illo Ennii: *at tuba terribili sonitu taratantara dixit*, omnes monuere post Macrobius. 505 In *testudine* egressus est Homericam *τειχομαχίαν* Il. μ, 443 sq., quae in hoc et seqq. poetae animo insidere debuit, uti ex multa lectione unicuique accidere necesse est. Mox Messapus v. 523 Homerici Sarpedonis partes explet Il. μ, 387 sq. Ceterum *urbem*, novam Troiam, poeta ita descripsit, ut simul castro-

rum vicem praebere posset: lib. VII, 157 *Ipse humili designat moenia fossa, Moliturque locum, primasque in littore sedes* Castrorum *in morem* pinis atque aggere cingit. Itaque libro nono ex Aeneae praecepto non in aciem procedunt Rutulis accedentibus, sed *castra et tutos servare aggere muros* student. Erat autem, quantum video, ex poetae mente, fossa ducta cum aggere seu vallo, cui impositus erat murus, turribus ex intervallis distinctus. Itaque oppugnatio ita instituitur, ut primum alii testudine facta succedere, fossam implere ac vallos conuelleret, alii, qua parte murus nuda-

Qua rara est acies, interlucetque corona
 Non tam spissa viris. Telorum effundere contra
 Omne genus Teucris, ac duris detrudere contis, 510
 Adsueta longo muros defendere bello.
 Saxa quoque infesto voluebant pondere, si qua
 Possent testam aciem perrumpere: quum tamen
 omnis

Ferre libet subter densa testudine casus.
 Nec iam sufficiunt. Nam, qua globus inminet ingens,
 Inmanem Teucris molem voluuntque ruuntque: (515
 Quae strauit Rutulos late, armorumque resoluit
 Tegmina. Nec curant caeco contendere Marte
 Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
 Missilibus certant. 520

Parte alia horrendus visu quassabat Etruscum
 Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignis;
 At Messapus equum domitor, Neptunia proles,
 Rescindit vallum, et scalas in moenia poscit.

Vos,

nudatus erat, scalas admo-
 vere tentent. Rupta ac
 soluta testudine, v. 515-7
 missilibus e longinquo mu-
 ros propugnatoribus nu-
 dant. Tandem 521 sq. in
 turrim impetus fit: igni
 immisso expulsis Troianis
 irruunt Rutuli. — vs. 511
 ingenioso commento a
 poeta subiicitur. *infesto*
pondere pro graui, et ob

grauitatem exitioso. *quum*
tamen libet: at illis, qui
 sub testudine latent, de-
 cretum est extrema expe-
 riri. 518 *caeco Marte*
 sub testudine, quam modo
testam aciem et *armorum*
tegmina dixerat; opponi-
 tur pugna aperta. 522
pinus nulla alia est quam
 ardens, quae pro face es-
 set.

Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti; 525
 Quas ibi tunc ferro strages, quae funera Turnus
 Ediderit: quem quisque virum demiserit Orco:
 Et mecum ingentis oras euoluite belli,
 Et meministis enim, diuae, et memorare potestis.
 Turris erat vasto suspectu, et pontibus altis, 530

Oppor-

525 sqq. Praeclara haec; facit enim Musarum inuocatio plurimum ad convertendos animos in Turnum, qui nunc rebus gestis erat illustrandus: modo non ex Homero omnia nimis manifeste essent translata; a quo tamen omnino diligentius curatum est, ut omnia, quae narrauit, non ex poetae ingenio sed a vetere fama profecta esse viderentur, quam Musae suppediarent. In Virgilio contra nimis manifestum est, ex poetico artificio aut formula poetica haec esse inserta. *Vos, o Calliope.* Exemplum enallages seu syllepsios v. ap. Cerdam et alios.

525 v. Il. ε, 508 sq. — 527 "Αἰδὲ προΐαψεν quis nescit? 528 Versus Ennianus ex VI Annal. teste Macrobi. VI, 1 et Servio: *Qui potis ingentis oras euoluere belli?* et hinc ex-

plicandum. *orae* videntur dictae simpl. pro partibus, ut fines de toto loco, spatio. *bellum* est pugna, quae quomodo omnibus locis per totam aciem facta sit, quis exponere possit? Ἀγ-γαλέον δέ με ταῦτα, θεδν ὧς, πάντ' ἀγορεύσαι etc. (Il. μ, 176). Adiecta vox, *euoluere*, in animum reuocabat Turnebo oras vestium. Apud Homer. Il. δ, 371 γεφύρας πολέμοιο per *oras* illustrant, perperam utique, nam illae sunt interuallum inter utramque aciem, qua parte propugnatores prodeunt, seque inuicem armis petunt. Servius *oras* extrema bellorum exponit; enimvero de pugna agitur.

530 cf. sup. lib. II, 440 sqq., ubi regia Priami simili modo oppugnatur. *pontibus*, quibus discurrent propugnatores per moenia. Pro tabulatis dici pontes durum esset; v. sup. v.

Opportuna loco: summis quam viribus omnes
 Expugnare Itali, summaque euertere opum vi
 Certabant: Troes contra defendere saxis,
 Perque cauas densi tela intorquere fenestras.
 Princeps ardentem coniecit lampada Turnus, 535
 Et flammam adfixit lateri; quae plurima vento
 Conripuit tabulas, et postibus haesit adefis.
 Turbati trepidare intus, frustraue malorum
 Velle fugam. Dum se glomerant, retroque residunt
 In partem, quae peste caret: tum pondere turris 540
 Procubuit subito, et coelum tonat omne fragore.
 Semineces ad terram, inmani mole secuta,
 Confixique suis telis, et pectora duro
 Transfossi ligno, veniunt. Vix vnus Helenor,
 Et Lycus elabsi: quorum primaueus Helenor, 545
 Maeonio regi quem serua Licymnia furtim
 Sustulerat, vetitisque ad Troiam miserat armis,

Ense

170. 533 *defendere* sc.
 turrim, non se; hoc in-
 dignum poetica grauitate
 esset. 536 *Et fl.* ergo
 turrim ligneam fuisse cre-
 dendum est, si exterius ad-
 haesit fax allisa et affixa.
 — 540 *pestis* de incendio,
 vt V, 683, dum omnes in
 alteram turris partem, quae
 intacta ab igni est, conce-
 dunt; illa, quae solo im-
 posita et superstructa erat
 (non fundamento saxeo
 in terram acto), vtpote lig-

nea et mobilis, inaequali
 pondere inclinatur. 542
 Corruente turri desiliunt
 aut decidunt in terram,
 ab infecuta turris ruina
 oppressi.

545 sq. Ornat Heleno-
 rem, sed Homeri vestigia
 legens Il. 2, 23 sq. 547
vetitis armis: quae tracta-
 re nondum posset propter
 teneram adolescentiam:
 nam erat *primaueus*. Male
 Intpp. post Seruium ad
 Romanorum morem in ser-
 vis

Ense levis nudo, parmaque inglorius alba.
 Isque vbi se Turni media inter millia vidit,
 Hinc acies atque hinc acies adstare Latinas; 550
 Vt fera, quae, densa venantum septa corona,
 Contra tela furit, seseque haud nescia morti
 Iniicit, et saltu supra venabula fertur;
 Haud aliter iuuenis medios moriturus in hostis
 Inruit; et, qua tela videt densissima, tendit. 555
 At pedibus longe melior Lycus, inter et hostis,
 Inter et arma, fuga muros tenet, altaque certat
 Prendere tecta manu, sociumque adtingere dextras.
 Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,
 Increpat his victor: Nostrasne euadere, demens, 560
 Sperasti te posse manus? simul adripit ipsum
 Pendentem, et magna muri cum parte reuellit:

Qualis,

vis a militia prohibitis re-
 ferunt. 548 *parmaque*
inglorius alba: media vox,
 si propriam vim habet, ar-
 guit poetam non simplici-
 ter λεύκασπιν vel λευκασπί-
 δα voluisse innuere, nec
 ἄσσημα ἔπλα sine insigni-
 bus, Euripidis Phoeniss.
 1119; verum morem ne-
 scio quem respexisse, quo
 picta, ac caelata argumen-
 to, scuta virtutis et cloro-
 rum facinorum erant in-
 signia ac praemia. Quod
 cum vix probabile sit, cum-
 que idem Helenor mox
 fortiter in hostes irruat,

videtur *inglorius* h. l. esse,
 qui nullis clipei insigni-
 bus dignosci posset. Con-
 tra 582 Arcens *clarus*
 chlamyde purpurea dictus.
 551 sq. Comparandus
 Il. μ, 41 sqq.: cf. inf. XII,
 4 sqq.: Silius X, 1 sqq. 557
 Murum ab interiore parte
 humilem fuisse necesse est,
 qualis est Homericus mu-
 rus in vallo Achiuorum,
 cuius pinnae Sarpedon ma-
 nu conuellit. Il. μ, 397.
tecta pro muri summa par-
 te; vt 568 *fastigia*; hinc
 562 *pendentem*, nam pre-
 henderat manu superiora
 muri,

Qualis, vbi aut leporem, aut candenti corpore
cycnum,

Sustulit alta petens pedibus Iouis armiger vncis:

Quaesitum aut matri multis balatibus agnum 565

Martius a stabulis rapuit lupus. Vndique clamor

Tollitur. Inuadunt, et fossas aggere conplent:

Ardentis taedas alii ad fastigia iactant.

Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis,

Lucetium, portae subeuntem, ignisque ferentem; 570

Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asylas:

Hic iaculo bonus, hic longe fallente sagitta;

Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus:

Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolum-
que,

Et Sagarim, et summis stantem pro turribus Idan: 575

Priuernum Capys. Hunc primo leuis hasta Temillae

Strinxerunt

muri, vt saltu se in altum
libraret; et *magna muri*
c. parte, vti Homer. l. c.
ἐπαλξιν ἑλὼν χερσὶ σιβαρῆ-
σιν ἑλχ', ἡ δ' ἔσπετο πᾶσα
διαμπερές.

563. 4 Laudantur Il. χ,
308 sq. et comparantur
cum his ab Intpp. inde a
Macrobio; nec tamen quic-
quam amplius ibi est quam
aquila petens πτώκα λα-
γῶδον. sic vero cf. Il. ε, 674
sq. et ad comparationem
cum aquila, quae cycnos
inuadit, Il. ο, 690 sq. Quod

vero ad vs. 565 Il. ε, 162
comparandum memorant,
perperam faciunt. *Martius*
lupus, Marti sacer; male
aliter alii.

566 sq. Cum vno lo-
co perrupisset munitionem
Turnus, facti inde ceteri
Rutuli audaciores vndi-
que nouo impetu inua-
dunt; eoque res succedit,
vt fossam humo aggesta ex-
pletam habeant. Tum pro-
pius murum et portam
subeuntes iactant faces. —
575 *stantem pro t.* pro vul-
gari:

Strinxerat: ille manum proiecto tegmine demens
 Ad volnus tulit. Ergo alis adlabſa ſagitta,
 Et laeuo adfixa eſt lateri manus, abditaque intus
 Spiramenta animae letali volnere rumpit. 580
 Stabat in egregiis Arcentis filius armis;
 Piſtus acu chlamydem, et ferrugine clarus Hibera,
 Inſignis facie, genitor quem miſerat Arcens,
 Eduſtum Martis luco, Symaethia circum

Flumina:

gari: ſtantiem in ſumma
 turri. 577 abiecto ſcuto
 manum admouerat lateri
 vulnerato. 578 *alis al-*
lapſa ſ. ornate, pro allapſa
 eſt. Quia toties *πτερόεντες*
ὄϊσσι apud Homerum, item
alata, *ales* ſagitta, occur-
 runt: nunc velocem mo-
 tum et volatum teli per
 alas expreſſit, vt ſup. lib.
 V, 319 *fulminis alae*. In
 vulneribus autem ingenio-
 ſus eſt poeta Homeri ex-
 emplo. Comparant h. l.
 Intpp. Il. v, 593 ſq. 580
 h. rupit volnere facto eam
 partem, illud viſcus, quo
 reſpiratione fit.

582 — 9 Ad variandam
 et ornandam narrationem,
 nunc miſerationem exci-
 tat breui epiſodio; mox
 590 ſq. Numanus Remu-
 lus indignationem iniicit
 vecordi ſuperbia elatus. Il-
 lud vero obſcurum, ex qua

recondita hiſtoria Arcen-
 tem Siculum huc induxe-
 rit, quod et in Seruianis
 aliquis miratus eſt. De-
 buit poeta tacite ponere,
 profectum eum eſſe in Ita-
 liam cum Troianis. 582
ferrugine cl. H. purpura
 indutus Hiſpana, quae eſt
 nigricantis coloris. Arcens
 Siculus eſt. Eſt autem in
 orientali Siciliae parte Sy-
 maethus, fl., circa quem
 Martis (ſi vera eſt lectio)
 lucus fuiſſe a poeta narra-
 tur. Arcentem autem poe-
 ta videtur exhibere velle
 Martis Sacerdotem; quo-
 circa filium in dei luco
 educauit. De Palicis loc.
 claſſ. apud Macrobi. V, 19
 et Diodori. XI, 89 ſunt:
 adde Bochart. Chan. I, 28
 et, ſi plura deſideres, prae-
 ter Cluuerium in Sicil.
 ant., Doruillium in Sic. p.
 167 et Burman. Sec. V
 Cl.

Flumina: pinguis vbi et placabilis ara Palici. 585
 Stridentem fundam, positis Mezentius hastis,
 Ipse ter adducta circum caput egit habena;
 Et media aduersi liquefacto tempora plumbo
 Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
 Tum primum bello celerem intendisse sagittam 590
 Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,

Asca-

Cl. p. 472 sqq. Est tamen vel sic heroum seu deorum indigetum obscura summae vetustatis religio. Dicta ab iis Palica, vrbs, non longe a vetustissimo Palicorum fano, quod idem aliquando oraculum habuit: et duo crateres seu lacus aquae sulfureae non longe ab Eryce, vrbe, ad quos sollennia iurairanda fieri solebant. Quod autem fanum Palicorum h. l. circa Symaethum fuisse dicitur, non geographice accipiendum, sed poeta locorum situm latius et a nobiliore flumine designat. Alioquin etiam propior Eryces fluuius erat, nunc *Fiume di S. Paullo*, vt *Iaretta* Symaethus est: vt bene docuit Cluuerius. Quod vnum tandem Palicum memorat poeta, ad poeticam rationem referendum, qua licuit ex duobus vnum nominare. *placabilis ara*,

quia dii placari possunt et solent victimis: propter quas eadem ara *pinguis*. Haec ratio simplicissima. — 588 *liquefacto-plumbo*: non proprie hoc dixisse videri debet; quod portentosum esset; sed inflictum et illisum duro ossi plumbum ex rotundo dilatarî potuit. Erat autem funda missum plumbum olivae fere simile. In 589 poeta, cum in oppugnatione murorum versetur, *arenam* vix bene, saltem parum proprie, posuit; etsi dicas cum Seruio, Arcentis filium cecidisse trans murum. 590 Multa h. l. moliuntur viri docti, vt difficultatem diluant, quod hic iam arma tractet, qui in lib. I, 717 puer fuit, cui assimilatus Amor Didonis gremio insidere posset. Scilicet nec illud recte tenent, quid eo loco sit *gremio insidere*, ad veterem morem,

XXX 2

nec

Ascanius, fortemque manu fuisse Numanum;
 Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
 Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
 Is primam ante aciem digna atque indigna relatu 595
 Vociferans, tumidusque nouo praecordia regno
 Ibat, et ingentem sese clamore ferebat:
 Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
 Bis capti Phryges, et Marti praetendere muros?
 En, qui nostra sibi bello connubia poscunt! 600
 Quis Deus Italiam, quae vos dementia adegit?

Non

nec cogitant, Amorem a
 veteribus puerum fere pu-
 berem haberi: quod ex
 poetis et signis satis con-
 stat. 593 Maior Turni
 foror Nympha Iuturna erat.
 v. inf. XII, 138 sq. 594
sociatus habebat pro vul-
 gari: sibi nuper sociauerat.
 — 595 *digna atque indigna*
relatu, fanda et nefanda,
 ἔνθα καὶ ἀγένητα, nam vs.
 603 sqq. virtutem popula-
 rium recte crepat; mox
 contumeliosa et turpia in
 Troianos iacit. Est autem
 hoc non minus ex heroum
 quam ex barbarorum po-
 pulorum vita, vt hostem
 conuiciis prouocent. Qui
 Homerum inspexit, satis
 tenet hoc. 596 *nouo*
regno superbiebat; docte
 pro matrimonio cum re-
 giae stirpis femina inito;

noua enim sponsa erat re-
 gina. 597 *ingentem se*
ferebat, incedebat cum cla-
 more, ingens homo, vasta
 corporis specie. Sic inf.
 XII, 441: *portis sese extu-*
lit ingens. 598 compa-
 rant Hectoris verba Il. 6,
 287. In *iterum* et in O
Phryges bis capti argutan-
 tur Serv. et alii. Troiam
 ab Hercule captam quis
 tandem huc aduocet? Sa-
 tis manifestum fit, alteram
 hanc in castris obsidionem
 declarari; cf. sup. VII, 295.
 — *muros praetendere Marti*
 h. pugnae, quod vallo et
 muris continent se et in-
 clusi pugnant, aut potius
 pugnam detrectant. 600
 inuidiose respectu Lau-
 niae, quam Turno ereptum
 ibat Aeneas.

602 Imi-

Non hic Atridae, nec fandi fictor Vlixes.
 Durum ab stirpe genus, natos ad flumina primum
 Deferimus, saeuoque gelu duramus et vndis:
 Venatu inuigilant pueri, filuasque fatigant: 605
 Flectere ludus equos, et spicula tendere cornu.
 At patiens operum paruoque adsueta iuuentus
 Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
 Omne aeuom ferro teritur, versaue iuuentum
 Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus 610
 Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
 Canitiem galea premimus; semperque recentis
 Conportare iuuat praedas, et viuere rapto.
 Vobis picta, croco et fulgenti murice vestis;

Desidia

— 602 Imitati sunt Stat. XII Theb. 761 sqq.: Silius I, 443 sqq. *fandi fictor* docte, qui fingit fanda h. e. qui ficta fatur, loquitur fere, quod ἐπικλοπος μύθων Il. χ, 281. 603 Locus qui sequitur egregius et ornatus est de veteris Italiae disciplina et vita, quae in Sabinis diutissime viguit: eandem a maioribus Albanis Romani acceperant. Adde laudes Italiae Ge. II, 167 sqq. et sup. V, 730. 605 *filuasque fatigant*, multum pererrant. v. ad lib. VIII, 94. 609 hasta inuersa, *σauerωτῆρι*, boues aratores cessantes pungimus. 612 etiam

senes armati sumus et militamus.

614—620 Etiam hi versus inter ornatissimos: notabilis quoque rhetoricae propior tractatio. Phryges cum Troianis permisceri et tanquam ab eadem stirpe profectos haberi, iam alias vidimus. Iidem molitiae et luxu infames: quandoquidem primi in minore Asia opibus excelluerunt, inprimis pauperum colonorum, qui e Graecia aduenerant, iudicio. Ante oculos autem habuit poeta aliquot loca Homerica Od. 9, 248. 249 de Phaeacibus et Il. ω, 261, tum in illis: *O vere Phrygiae*

Defidiae cordi; iuuat indulgere choreis; 615

Et tunicae manicas, et habent redimicula mitrae.

O vere Phrygiae, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma; vbi adfuetis biforem dat tibia cantum.

Tympana vos buxusque vocant Berecynthia Matris
Idaeae. Sinite arma viris, et cedite ferro. 620

Talia iactantem dictis, ac dira canentem,

Non tulit Ascanius; neruoque obuersus equino

Intendit telum, diuersaque brachia ducens

Constitit, ante Iouem supplex per vota precatus:

Iuppiter omnipotens, audacibus adnue coeptis. 625

Ipse

giae Il. β, 235: η, 96. —

614 vestem aliam, croco-
tam aliam purpuream in-
tellige, vtramque Phrygio
opere, acu pictam. *Desi-*

diae cordi; φίλη κίθαρίς τε
χοροί τε. 616 tunicae

manicatae, χειρίδωτοί, cf.

Stat. VII Theb. 657: tum

mitrae quae redimicula ha-
bent, int. pileos Phrygios

fimbriis pendulis, quibus

mento subligatis malae ac

tempora obducuntur: cf.

sup. ad lib. IV, 216; male

plerique omnes *mitras*

Graecorum, diademata,

cum his Phrygiis confun-

dunt. 617 Sacra ma-

gnae matris Deum in Din-

dymo, Phrygiae monte:

τὰ Δίνδυμα ὄρη cf. inf. X,

252: sup. VI, 785 sq. et hoc
lib. v. 82. 621 *canen-*

tem simpl. dicentem, vt
ipsa res docet.

622 sqq. Memorabile e-
rat hoc telum, quippe pri-
mum, quod Ascanius in
pugna emisit, primum vir-
tutis documentum: itaque
ornare poeta potuit. Fe-
cit tamen Homeri exem-
plo, qui sic Pandari in Me-
nelaum mittendam sagit-
tam exornat Il. δ, 116. 122,
etiam preces 119. Conf.
inf. XI, 857 sqq.: Apollon.
III, 275. 283 sq. de Amore.

— *Intendit telum*. Aliter
arcus tenditur, aliter sa-
gitta; haec dirigitur. Sic
sup. 590 *celerem intendisse*
sagittam.

Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,
 Et statuam ante aras aurata fronte iuuentum
 Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
 Iam cornu petat, et pedibus qui spargat arenam.
 Audiit et coeli Genitor de parte serena 630
 Intonuit laeuum: sonat vna fatifer arcus.
 Effugit horrendum stridens adducta sagitta:
 Perque caput Remuli venit, et caua tempora ferro
 Traiicit. I, verbis virtutem inlude superbis. (635
 Bis capti Phryges haec Rutulis responsa remittunt,
 Hoc tantum Ascanius. Teucri clamore sequuntur,
 Laetitiaque fremunt, animosque ad sidera tollunt.

Aethe-

— 626 *dona*, sacrificium, vt
 toties poeta. Male Serv.
 de donariis. 627 cf.
 Od. γ, 382 sq. 628 *ca-*
put c. m. f. aequalem ma-
 tri. Ἰσομέτορα ἀμύδν ex
 Theocr. Id. η, 14 dixeris.
 — 630 cf. Il. ο, 377 et ali-
 bi. *sonat vna*. Διγξε βιδς
 etc. Il. δ, 125. 632 *ad-*
ducta. Proprie adducitur
 arcus; tum, quae adducto
 arcu euolat sagitta, poetae
 et ipsa *adducta*, accelerata,
 admissa, dici potuit. *hor-*
rendum stridens iungenda.
 Δεινὴ δὲ κλαγγὴ γένητ' ἀρ-
 γυρέοιο βιοῖο.

634. 5 Schema traduc-
 tae narrationis ad dialo-
 gum, quod orationem e-
 gregie animat, notarunt

passim grammatici cf. Clark.
 ad Il. δ, 303: ο, 348. Su-
 perbiae vero, qua victis aut
 caesis illudit victor, dignae
 horrida heroum vita, exem-
 plum poeta ab Homero re-
 petiit. 637 *animos ad si-*
dera tollunt audacter poe-
 ta nouauit, non eo sensu,
 quo volunt, vt Ascanii aut
 suos animos per fauorem
 extulerint laude; sed suc-
 cessu, gloria ac virtutis seu
 conscientia seu opinione,
 ferocientes et exultantes
efferrī animis aut ipsi *ani-*
mos efferre dicuntur, et
 nunc quidem tam subli-
 mes, vt caelum sibi attin-
 gere videantur. Senu fa-
 cilis rem assequare quam
 verbis.

Xxx 4

638 Apol-

Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo
 Desuper Ausonias acies urbemque videbat,
 Nube sedens, atque his victorem adfatur Iulum: 640
 Maeste noua virtute, puer; sic itur ad astra,
 Dis genite, et geniture Deos. Iure omnia bella
 Gente sub Assaraci fato ventura resident:
 Nec te Troia capit. Simul, haec effatus, ab alto

Aethere

638 Apollo gentis Iuliae inprimis studiosus fuit. Ita Actiaca victoria ad eum referebatur, VIII, 704 sq. et Palatinum templum in eius honorem factum. — 639 *Ausonias acies urbemque*, oppugnationem castrorum seu urbis Troianorum, nouae Troiae. 641 *maestus*, origine et usu, est auctus, amplificatus. Est aliquid, si reddas: o puer ornate noua virtute. Sed videtur aliud quid insuper desiderari, quod ex notione auctus, qui fructum et usum ac voluptatem affert, eliciendum est. Scilicet *maestus laude, virtute*, est qui fruitur laude e re bene gesta, ex successu gaudens, fructum laetitiae inde capiens: et sic nihil est quod melius vocem reddat quam Graecorum *ὄναϊο* *ὄναϊο τῆς νέας ἀρετῆς*. Bene eueniat primum hoc virtutis documentum! laeti

fit ominis! Itaque omnino, si in formulis ad deos precandi occurrit, *maestus* videtur esse laetus, propitius. cf. Cato de RR. 134. — 642 *geniture deos* propter Iulium Caesarem et Augustum, vt Serv. 642. 3 Adscribendus est hic locus iis, in quibus pacis per orbem terrarum restitutae et Iani clausi memoria celebratur. Certe post V. C. 725 scripta haec esse necesse est. cf. Vita Virg. sub h. a. Merito hoc tuae genti dabitur, vt oriundus ex ea Augustus omnia bella finiat. Nomen *Assaraci* ad splendorem orationis pertinet: v. sup. ad Ge. III, 35: Aen. I, 284. *bella fato ventura*: bona determinatio, inprimis respectu bellorum ciuiliū, de quibus maxime accipiendus locus. 644 *Nec te Troia capit*: maiore virtute ornatus quam pro tam tenuibus

Aethere se mittit, spirantis dimouet auras, 645

Ascaniumque petit. Formam tum vertitur oris

Antiquom in Buten. Hic Dardanio Anchisae

Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos.

Tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo

Omnia longaeuo similis, vocemque, coloremque, 650

Et crinis albos, et saeua sonoribus arma:

Atque his ardentem dictis adfatur Iulum:

Sit fatis, Aeneide, telis inpune Numanum

Oppetiisse tuis: Primam hanc tibi magnus Apollo

Concedit laudem, et paribus non inuidet armis. 655

Cetera

tenuibus rebus, ad quas
nunc Troiani redacti sunt.

Capere non infrequens hoc
usu. Laudat Burm. notas

ad Ouid. III Trist. 4. 30
et Barth. ad Stat. I Achil.

151. Notum fatis est il-
lud Philippi ad Alexan-

drum filium: Quaere aliud
regnum, *Μακεδονία γὰρ σε*

οὐ χωρεῖ. 645 *spiran-*
tes auras. Nec vitales, cum

Seruo, nec odoras, cum

Cerda, sed flantes, *πνεού-*
σας αὖρας, accipe. 647

Alius erat *Butes* quem su-
pra memorauit lib. V, 372.

Adumbravit autem Peri-
phantem Il. ε, 323 sq. (non

locum Il. π, 715 sq.). An
vero etiam illud ex vita

heroum sit: *fidusque ad li-*
mina custos, vt armigeri

(*ῥεράποντες*) iidem et fatel-
lites sint, dubito. 651

Butae similis etiam canis
et armis, quae ille gesta-

bat. *arma saeua sonori-*
bus h. sonore, saeue, ter-

ribiliter sonantia, Butae
sunt. Mox *Aeneide*, erit

ex δ *Αἰνείδης*. Verius ta-
men videtur *Aeneada*, ex

Αἰνεάδης, *Αἰνεάδης*. 655

et paribus non inuidet ar-
mis: hoc sublime et ma-

gnificum: suae sagittandi
peritiae, suae virtuti, Af-

canii futuram virtutem ae-
quiparat deus Apollo. A-

lii comparisonem in eo
quaerunt, quod Apollo

puer Pythonem interfecit.
Mihi hoc augutum magis

quam verum esse videtur.

Cetera parce, puer, bello. Sic orsus Apollo
 Mortalis medio adspectus sermone reliquit,
 Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
 Adnouere Deum procures diuinaque tela (660
 Dardanidae, pharetramque fuga sensere sonantem.
 Ergo audum pugnae, dictis ac numine Phoebi,
 Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
 Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
 It clamor totis per propugnacula muris:
 Intendunt acris arcus, amentaque torquent. 665
 Sternitur omne solum telis: tum scuta cauaeque
 Dant sonitum flictu galeae: pugna aspera surgit.
 Quantus ab occasu veniens, pluuiialibus Haedis,

Verberat

— 657 *medio* s. non male
 Seruius: ideo *medio*, quia
 non respondit Ascanius.
 Est tamen simpliciter: an-
 tequam plura subiiceret,
 discessit. 659 Ergo in
fuga, discessu, diuinam
 formam Apollo receperat.
 — 661 *numen* declaratur
 per *dicta*; iussa, auctoritas.
 — 665 *Acres*: intendunt
 acriter, et iaciunt tela a-
 mentis religata. 666. 7
 Macrobian. VI, 4 ex Ennii
 Scipione laudat: *Sparsis*
hasteis longeis campus splen-
det et horret. Tum alii ex
 Annal. XI: *Tum clupei*
resonant, et ferrei stridet
acumen, cf. inf. v. 809 et
 Il. μ, 160 sq. *flictu* docte

ex vetustate pro afflictu. —
pugna aspera surgit, fit,
 exasperatur multo magis
 et incenditur, quam adhuc
 factum erat.

668 sq. Ornauit Home-
 ricos versus Il. μ, 156 —
 161. *Haedis pluuiialibus*,
 propter haedos. Bene et
 clare Seruius: Supra Tau-
 ri cornua est signum, cui
 Auriga nomen est. — Re-
 tinet autem stellas duas in
 manu, quae *haedi* vocan-
 tur, et capram — quarum
 et ortus et occasus grauif-
 simas tempestates faciunt.
 Oriuntur autem cum Scor-
 pione mense Octobri. Ita
 Seruius. Comparatis lo-
 cis, quae ab Intpp. excitari
 solent,

Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi
In vada praecipitant; quum Iuppiter horridus au-
stris 670

Torquet aquosam hiemem, et coelo caua nubilarum-
Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti, (pit.
Quos Iouis eduxit luco siluestris Iaera,
Abietibus iuvenes patriis et montibus aequos,
Portam, quae ducis imperio commissa, recludunt 675
Freti armis, vltroque inuitant moenibus hostem.
Ipsi intus dextra ac laeua pro turribus adstant
Armati ferro, et cristis capita alta corusci:

Quales

solent, de occasu Haedo-
rum maxime poeta cogi-
tasse videtur: v. Arat. Phae-
nom. 678 — 681: Theocr.
Id. VII, 53. 54: Stat. Theb.
VIII. 407 sqq. 670 Quod
alias austris insurgentibus,
id nunc Ioui tribuit: *tor-*
quet is aquosam hiemem,
h. versat, agit, nubes
pluuias, tandemque, vt il-
lis imber exprimatur, fa-
cit: *caelo caua nubila*
rumpit.

672 sqq. Ingeniose est
usus loco Il. μ, 127 sqq. et
respexit duo Lapithas, Po-
lypoeten et Leonteum, pro
portis castrorum Achiuo-
rum stantes. Vt siluestrem
daret originem fratribus,
in monte Ida educatos tra-

dit, in luco Iouis Idaei:
parentibus siluestrem in
nemoribus Idaeis vitam
agentibus. 674 ἐλέτη-
σιν εἰσικότες ὑψυλῆσιν Il. ε,
560. Cum montis autem
cacumine comparatur Po-
lyphemus Od. ι, 191. 192.
In commissa v. 675 argu-
tati sunt veteres apud Ser-
vium, cum dubitarent, an
sit: clausa, vti tabularum
commissurae dicuntur. Est
haud dubie: credita, custo-
diae eorum mandata: et
sup. 176: *Nisus erat por-*
tae custos. 676 *moeni-*
bus, in moenia VIII, 173;
vt solio. 677 *pro tur-*
ribus accipio ἀντὶ πύργων,
tanquam binae turres, ali-
ter ac sup. v. 575.

679 sq.

Quales aeriae liquentia flumina circum,
 Siue Padi ripis, Athesim seu propter amoenum, 680
 Confurgunt geminae quercus, intonsaque coelo
 Adtollunt capita, et sublimi vertice nutant.
 Inrumpunt, aditus Rutuli vt videre patentis.
 Continuo Quercens, et pulcher Aquicolus armis,
 Et praeceps animi Tmarus et Mauortius Haemon,
 Agminibus totis aut versi terga dedere, (685
 Aut ipso portae posuere in limine vitam.
 Tum magis increscunt animis discordibus irae,
 Et iam conlecti Troes glomerantur eodem,
 Et conferre manum et procurrere longius audent.
 Ductori Turno, diuersa in parte furenti, (690
 Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
 Feruere caede noua, et portas praebere patentis.
 Deferit inceptum, atque inmani concitus ira
 Dardaniam ruit ad portam fratresque superbos: 695
 Et primum Antiphaten, is enim se primus agebat,
 Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,

Coniec-

— 679 sq. ex l. c. Il. μ , 131
 sqq; sed ornauit poeta ad-
 iunctis a certo genere ac
 loco petitis, circa Padum
 et Athesim. Nostrum ite-
 rum expressit Claudian. de
 R. Prof. III, 370. *flumina*
liquentia, vt fons liqui-
 dus, epitheton ornans.
 Qui 684 nominantur, e
 Rutulis sunt. 688 *ani-*
mis discordibus ornat, pro
 iis. Tum magis increscunt

irae Troianis. Iam autem
 ii erant hostilibus in Rutu-
 los animis.

692 Semper inhaeret a-
 nimo Homeri *τειχομαχία*.
 Qui ibi Ajax, hic Turnus
 est. 697 *Thebana de ma-*
tre: oriunda ex Thebe My-
 siae vrbe sub monte Pla-
 cio, olim a Cilicibus colo-
 nis infessa, Eetione rege
 clara, quem Achilles in-
 teremit, et cuius filia An-
 dromache

Coniecto sternit iaculo. Volat Itala cornus
 Aera per tenerum, stomachoque infixam sub altum
 Pectus abit: reddit specus atri vulneris undam 700
 Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepescit.
 Tum Meropem atque Erymanta manu, tum sternit

Aphidnum:

Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem,
 Non iaculo: neque enim iaculo vitam ille dedisset:
 Sed magnum stridens contorta phalarica venit, 705
 Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,

Nec

dromache erat. Il. α, 364
 et al. Campus Thebes
 hinc mansit etiam seriori-
 bus aetatibus circa Adra-
 myttium. Late de hac
 Thebe Strabo et libri geo-
 graphici. Burmannus lau-
 dat notam ad Ouid. XII
 Met. 109. 698 *cornus*
 v. Ge. II. 447. 8. 699
aera tenerum: alias tenuem;
 sed et aliis locis alterum oc-
 currit. Exempla collegit
 Heins., spectatque hoc nec
 minus ad aeris naturam,
 cum impulsui cedit ac per-
 vius est. *stomacho*: recte
 Serv. *graecus sermo est*;
 dixit scilicet *στόμαχος*, gut-
 tur, gulam. Tum *specus* h.
 cauum, vulnus hians, red-
 dit *undam atri vulneris* h.
 sanguinem ebullientem in
 undarum morem, undan-
 tem. cf. Il. ε, 47 sqq. —

702 *manu*, ense, vi oppo-
 siti: nam v. 698: *iaculo*
 Antiphaten prostrauerat.
 Nec insolens hoc. Etiam
 Serv. notauit.

703. 4 Bitiam tam vasto
 et immani corpore fuisse
 declarat, ut iaculi vulnus
 nimis leue nec mortem
 allaturum fuisset. Non sa-
 tis dignum Maronis casti-
 gatione Musa hoc videtur:
 nec placet τὸ παιδαγωγῶδες,
 etsi referendus animus ad
 clipeum et lorica, quae
 tam vastum corpus tege-
 bat. *dedisset* pro reddidisset.
 705 Non hic de *pha-
 larica* cogitandum, quam
 Liv. XXI, 8 describit, sed
 est simpliciter pro lancea
 et hasta latioris ferri dic-
 ta. Ex Seruio tamen et
 Festo notanda est origo
 vocis *a falis*, h. turribus.

707 *lori-*

Nec duplici squama lorica fidelis et auro
 Sustinuit: conlabſa ruunt inmania membra.
 Dat tellus gemitum, et clipeum ſuper intonat ingens,
 Qualis in Euboico Baiarum litore quondam 710
 Saxea pila cadit; magnis quam molibus ante
 Conſtructam ponto iaciunt: ſic illa ruinam
 Prona trahit, penitusque vadis inliſa recumbit.
 Miſcent ſe maria, et nigrae adtolluntur arenae.

Tum

— 707 *lorica fidelis* (quae munit, tutum reddit, bona adeo et idonea, ſic ſup. VII, 640 *fidus enſis*) *squama duplici et auro*, duplicibus ſquamis aureis, ſeu duplici ſquamarum ordine; vti *bilicem lorica*m dixit XII, 375. 709 *ipſe ingens intonat ſuper clipeum*: Poſſeſt ita, cum Iulio Sabino, verborum ordo inſtitui, quod et Burmanno probatur. Sed doctior eſt Seruiana ratio, vt *clipeum* neutro genere dixerit: *hoc clipeum ingens intonat ſuper*, ſc. ſuper inmania membra col- lapſa. Ita eſt Homericum *ἀγέφυκτέ τε τεύχε' ἐπ' αὐτῶν*. Ad verbum reddidit inf. X, 488: *ſonitum ſuper arma dedere*.

710 ſqq. In ſequentibus iterum magnum poetam agnoſcas: rem poſuit novam per ſe magnam et ter-

ribilem, eamque ornauit *ἐναργῶς* et docte. Inter- ceptus erat Crater ſeu ſi- nus Baianus molibus in altum ductis, partim qui- bus praetoria inaedificata erant, et temperati aeris et proſpectus cauſſa, par- tim quibus portus Iulius muniebatur. v. ſup. Ge. II, 161. *Euboico littore*, prop- ter vicinas Cumas, Chal- cidenſium coloniam. v. ſup. ad VI, 2. *pila ſaxea mo- libus altis*, h. alte aggeſtis caementis, conſtructa, quae in pontum iaciunt. Serv. et Cerda *ponto* accipiunt: aduerſus mare. Erant au- tem hae ſtructiones ac mo- les ex ſaxis ac caementis puluere Puteolano ſolida- tis conſectae. Eum enim ſolideſcere ſub aqua nota res eſt. Vitruv. II, 6. cf. Cerda. Maronem exſcrip- ſit Silius IV, 297 ſqq.

715. 6

Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
 Inarime Iouis imperiis inposita Typhoeo. (715)
 Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
 Addidit, et stimulos acris sub pectore vertit:
 Inmisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.

Vndi-

—715. 6 Ruina molis facta vicina loca, insulas quoque, contremiscere narrat. — *Prochyta* Promontorio Campaniae Miseno obiecta (nunc *Procida*) cum *Pithecura* s. *Aenaria* (nunc *Ischia*), quam *Inarimen* dixit vocabulo ex Homero ducto, etsi perperam interpretato. Il. β, 783. Typhoeus fulmine percussus εἰν Ἀγίμοις. Quaerendi Arimi et τὰ Ἀγίμα ὄρη in Asia minore, circa Ciliciam; quoniam in eo tractu loca erant terrae motibus et incendiis occultis foedata; quam locorum faciem vetustas ad monstrorum et gigantum molitiones referre solebant. Translata ab vno et altero poeta res est ad insulam *Pithecusam*, quae et ipsa aliquando subterraneos ignes et ruinas experta est: igitur cum re et ipsum nomen traductum, *Inarime*. *Prochyta alta* epitheton commune omnium insula-

rum, quatenus mari eminent. *cubile*, vt Pindarus Aetnam στεγμυρὰν Typhoei Pyth. I, 54; Homerus l. c. εὐνὰς dixit Arimos montes.

717. 8. 9 Homericum phantasma hic amplexus est; Saepe enim deos inducit robur et animos pugnantibus adspirantes, aut in fugam vertentes aduersam aciem. Sic Il. β, 446 sqq. Mineruam; v, 44 Neptunum; et ipsum Martem Il. ε, 506 sqq.; sed, qui apud Homerum inter deos praeliantes negotiosus deus est, apud Maronem in otiosum allegoricum nomen abit: inprimis cum v. 721 bellatorem deum incidere animis, h. alacritatem, novum robur animi, dixisset. —718 *stimulos vertit*: plus quam adhibet v. lib. VI, 101. 719 *atrum* Timorem exemplis illustrent Cerda et Burm. ad Petron. c. 89 pr. Nec vero epitheti vis in eo modo quaerenda,

Vndique conueniunt; quoniam data copia pugnae:
Bellatorque animos Deus incidit. (720

Pandarus, vt fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res:
Portam vi multa conuerso cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multosque suorum 725

Moenibus exclusos duro in certamine linqvit:
Ast alios secum includit recipitque ruentis,
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit inrumpentem, vltroque incluserit vrbi:

Inmanem veluti pecora inter inertia tigrim. 730

Continuo noua lux oculis obfulsit, et arma
Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristae

Sanguis.

renda, quod omnia tristia
et infausta atra sunt: sed
pertinet ad phantasma Ter-
roris, vt sit tenebris et noc-
te inuolutum. 720 con-
ueniunt Latini ac Rutuli,
inuenta opportunitate ir-
rumpendi in castra.

726. 7 Laudatus Statius
lib. X Theb. 508 iam a
Seruio: *Par operi iactura
lucro: namque hoste recep-
to Excludere suos.* Sed his
versibus minus grauitatis
inest. cf. eund. vi. 503 sq.
— 728 Νήπιος etc. Il. β,
38 et sup. VI, 172. 730
pecora inertia, oues ait
Cerdā; saltem potissimum.

731—5 Praeclare haec
in maius aucta. Scilicet

cogitandum est, principum
viro- rum ac regum arma
praecipuo aliquo laeuore
ac fulgore splendere de-
buisse, cristas fuisse altio-
res, et sic porro. Turno
autem intra castra inter-
cepto crescit adeo auda-
cia: *noua lux oculis o.* Ce-
terum singula in Homero
passim sunt obuia, quae ta-
men ad imitationem trahi
nequeunt. Sic ἐπὶ στήθεσσι
δὲ χαλκὸς Σμερδαλέον κονά-
βιζε Il. φ, 254 et Δεινὸν δ'
ἔβραχε χαλκὸς ἐπὶ στήθεσιν
ἄνακτος Il. δ, 420. arma
horrendum sonuere, et ful-
mina Il. χ, 133. 134. Cri-
stas Turni rubentes v. 270
supra vidimus.

733 mit-

Sanguineae, clipeoque micantia fulmina mittunt.
 Adgnoscent faciem inuisam atque inmania membra
 Turbati subito Aeneadae. Tum Pandarus ingens
 Emicat, et mortis fraternae feruidus ira (735
 Effatur: Non haec dotalis regia Amatae;
 Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
 Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
 Olli subridens sedato pectore Turnus: 740
 Incipe, si qua animo virtus, et confere dextram:
 Hic etiam inuentum Priamo narrabis Achillem.
 Dixerat. Ille rudem nodis et cortice crudo
 Intorquet summis adnexus viribus hastam.
 Excepere aurae vulnus; Saturnia Iuno 745
 Detorsit veniens; portaeque infigitur hasta.
 At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
 Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.
 Sic ait, et sublatum alte confurgit in ensen,
 Et mediam ferro gemina inter tempora frontem 750
 Diuidit, inpubesque inmani volnere malas.
 Fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus.
 Conlabfos artus atque arma cruenta cerebro
 Sternit humi moriens: atque illi partibus aequis

Huc

— 733 *mittunt* sc. se, mittuntur; durum tamen hoc.

— 737 *dotalis regia*, Laurentum. 742 vt illud

lib. II, 549: *referes ergo haec Degeneremque Neoptolemum narrare memento.*

— 745 *Iuno detorsit*. Prae-
iuit exemplum Apollinis
Il. 9, 311 et Mineruae Il.
v, 438 sqq., vbi dea *πνοίῃ*
ἤκα μάλα ψύξασα auer-
tit telum Hectoris ab A-
chille.

Yyy

757-9

Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt versi trepida formidine Troes. (755

Et, si continuo victorem ea cura subisset,
Rumpere claustra manu sociosque inmittere portis,
Ultimus ille dies bello gentique fuisset.

Sed furor ardentem caedisque insana cupido 760
Egit in aduersos.

Principio Phalerim, et succiso poplite Gygen
Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergus. Iuno vires animumque ministrat.

Addit Halym comitem, et confixa Phegea parma; 765
Ignaros deinde in muris Martemque cientis
Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytanim-
que.

Lyncea tendentem contra, sociosque vocantem,

Vibran-

—757—9 καὶ ὅτε κεν ἐπρηθεύ
πυγῇ etc. Il. 9, 217 sq. et
alia exempla Il. 6, 454: et
Φ, 544. Si meminisset Tur-
nus portam castris Troiani
reuellere ad suos admit-
tendos, castrum captum
fuisset a Rutulis.

762 Ordo est, inquit
Serv., Excipit et succidit
poplitem, ut sup. 537:
Postibus haesit adesit: item
Il, 237. Idem 763 *rap-
tas* sc. de hostilibus cada-
veribus et 766 *M. c.* pug-
nam agitantes. 767 Cum

hic versus ad verbum ex
Homero conuersus sit (Il.
ε, 678), ibique iidem ho-
mines ab Ulyssse occisi nar-
rentur, Seruius, inde ap-
parere, ait, non ad histo-
riam sed ad ornatum poe-
matis haec nomina perti-
nere. Sed quis tandem
inde ornatus exsistit? dicat
aliquis. Scilicet ad ἐνέχ-
γειαν narrationis et ad ani-
mum in rem praesentem
perducendum valet, si non
omnino caesos esse multos
dicas, verum etiam nomi-
natim

Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
 Occupat: huic vno deiectum comminus ictu 770
 Cum galea longe iacuit caput. Inde ferarum
 Vastatorem Amycum, quo non felicior alter
 Vnguere tela manu, ferrumque armare veneno;
 Et Clytium Aeoliden, et amicum Crethea Musis;
 Crethea Musarum comitem, cui carmina semper 775
 Et citharae cordi, numerosque intendere nervis:
 Semper equos, atque arma virum, pugnasque canebat.
 Tandem ductores, audita caede suorum,
 Conueniunt Teucri, Mnestheus acerque Sereftus;
 Palantisque vident socios, hostemque receptum. 780

Et

natim eos persequaris. —
 770 Comparant Il. ξ, 497:
 υ, 481. 771 αἶμονα θήρης
 — ἐσθλὸν θηρητῆρα etc. Il.
 ε, 49. 772 *felicior*, pe-
 ritior, vt alibi quoque. —
manu vacat, sed adiectum,
 quoniam de peritia agitur.
 τοὺς χεῖρας, non nisi ad-
 modum barbarorum popu-
 lorum mos, in Iliade vix
 occurrit, sed in Odys. α,
 262. 774—7 suaues ver-
 sus de Cretheo lyrico, quo-
 rum praeclara imitatio est
 in Leonida Glouerii, vbi
 de Aristandro IV, 213 sqq.
 (lib. V, 239). Fuit vir doc-
 tus, qui Horatium respici
 putaret, ne poetae amicis-

simus homo plane in Ma-
 ronianis carminibus prae-
 teritus videretur. Sed ta-
 lia affirmare et refellere
 aequae in promptu est. —
 776 Proprie *intenduntur*
nervi seu fides, sed cum
 iis ipsis intenduntur *soni*,
 pro quibus doctius *nume-*
ros posuit: sunt enim so-
 ni numerosi, si arte eli-
 ciuntur. *equos*, vt Home-
 ricum ἵππους, currus dixit:
 non equestres cursus; nam
 adiicit *arma* et *pugnas*.

778 *Tandem*. Bene Serv.
 Seruat τὸ πρέπον, ne prae-
 sentibus ducibus Turnus
 tot strages fecisse videatur.

Et Mnestheus: Quo deinde fugam, quo tenditis? inquit.

Quos alios muros, quae iam vltra moenia habetis?
 Vnus homo, et vestris, o ciues, vndique septus
 Aggeribus, tantas strages inpune per urbem
 Ediderit? iuuenum primos tot miserit Orco? 785
 Non infelicis patriae, veterumque Deorum,
 Et magni Aeneae segnes miseretque pudetque?
 Talibus adcesi firmantur, et agmine denso
 Consistunt. Turnus paullatim excedere pugna,
 Et fluuium petere, ac partem, quae cingitur amni. 790
 Acrius hoc Teucris clamore incumbere magno,
 Et glomerare manum: ceu saeuum turba leonem
 Cum telis premit infensis; at territus ille,
 Asper, acerba tuens, retro redit: et neque terga

Ira

— 781. 2 Aiacem hic reddit ex Il. 6, 732 sqq. — Ἡε τινὲς φάμεν εἶναι ἀοσσητῆρας ὀπίσσω; Ἡε τι τεῖχος ἔργον etc. quo tenditis sc. fugam, vt tendere iter, gressum, cursum. Tum deinde est vltterius. 786 inf. patriae in noua Troia redditae. veterum deorum, Penatium, quos alias patrios, a patribus acceptos, appellat; quique nunc vrbe capta in hostium manus venturi sunt. 788 Ornat simplicitatem Homerici versus Il. 2, 106: 3, 342.

789 Discessus Turni impauidi et animosi in ipsa fuga egregie ornatus est; nec tamen Aiacis illum nobilem discessum (Il. 2, 543 sqq.: 555 sqq.) superatum dicam. 790 A dextra parte castra ad Tiberim pertingebant. v. sup. 469 et ad v. 195. 792 Comparatio Homerica, sed admodum variata, ex eodem loco Il. 2, 547 sqq. Variavit tamen eam ipse Homerus alio loco egregie Il. 9, 108 — 113. 794 acerba tuens ὀριμέα δερχόμενος. Sed de

Ira dare aut virtus patitur: nec tendere contra, 795
 Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela virosque.
 Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
 Improperata refert, et mens exaestuatur ira.
 Quin etiam bis tum medios inuaserat hostes:
 Bis confusa fuga per muros agmina vertit. 800
 Sed manus e castris propere coit omnis in vnum.
 Nec contra vires audet Saturnia Iuno
 Sufficere; aëriam coelo nam Iuppiter Irim
 Demisit, germanae haud mollia iussa ferentem;

Ni

de terribili adspectu eadem
 verba iam posuit Lucret.
 V, 34.

802 Ergo tacite intelligi
 vult poeta, Iunonem pu-
 gnae huic interfuisse prae-
 sentem. Quod saepe mo-
 nuimus, poetam deorum
 interuentu minus feliciter
 vti quam Homerum, qui
 rerum actum non minus
 diis quam hominibus assi-
 gnauerat, hoc quoque lo-
 co inculcandum videtur.

Iuno enim, si recte iudi-
 camus, nunc inducitur ne-
 cessitatis magis causa ad
 expediendam rem, quam
 rerum ordine ita postulan-
 te. Deam enim rebus ge-
 rendis interesse nondum
 vidimus, nisi v. 725, vbi
 illa auertit ictum hastae a

Turno, et v. 764: *Iuno vi-
 res animumque ministrat*;
 hoc vero poterat facere ex
 alto; et oblitus est poeta
 interponere eam praesen-
 tem pugnantibus, descen-
 su ex Olympo facto, vt
 Iupiter nunc Irim mittere
 posset, quae eam recedere
 iuberet. Tamen vel sic
 imitatio nimis manifesta
 est ex Il. 9, 397 sq.: o, 157
 sq. et al. et Iris iam libri
 huius init. mandatis Iuno-
 nis ad Turnum perferen-
 dis partes, a poeta impo-
 sitas, peregerat: quod bis
 in eodem libro vix putem
 suauiter factum. 802

non audet Iuno vires suf-
 ficere Turno contra Tro-
 ianorum agmen, vt adhuc
 fecisse intelligenda v. 764.

Yyy 3

806 sq.

Ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis. 805

Ergo nec clipeo iuuenis subsistere tantum,

Nec dextra valet: iniectis sic vndique telis

Obruitur. Strepit adsiduo caua tempora circum

Tinnitu galea, et saxi solida aera fatiscunt;

Discussaeque iubae capiti: nec sufficit umbo 810

Ictibus: ingeminant hastis et Troes et ipse

Fulmi-

— 806 sq. Totum locum esse Homericum notarunt omnes. Aiace ex Il. π, 102 sqq. refert Turnus: et est locus alter cum altero comparandus. Sed in verborum ornamentis multa accepit ab Ennio, qui Homericos versus iam ante expresserat. Locum ex Anal. XV adscripsit Macrob. VI Sat. 3 dignum qui hic quoque legatur: In bello Istrico versans poeta pugnam Istrorum cum Coelio Tribuno describebat: *Vndique conueniunt, velut imber, tela Tribuno. Confligunt parvam; tinnit hastilibus umbo, Aerato sonitu galeae: sed nec potest quisquam Vndique nitendo corpus (Tribuni) discerpere ferro. Semper abundanteis hastas frangitque quatitque. Totum sudor habet corpus; mul-*

tumque laborat; Nec respicendi sit copia; Praecepte ferro Istri tela manu iacentis sollicitabant. Occumbunt multi leto ferroque lapique Aut intra moeros aut extra praecipue casu. Quem talis poeta praecessit, qualem hic Ennium videmus, eum in orationis ornatu poetico ad summum potuisse peruenire mirandum non est. Iam, cui libet, comparet imitatore alicui, Statium II Theb. in Tydeo insidiis Thebanorum oppresso 527 sqq. 602 sq. et ad h. l. 668 sqq.

806 *tantum* — sic: fatis resistere — adeo obruitur telis. Ita pro vulgari: *tantum, quantum.* 809 *fatiscunt aera*, cedunt ictibus, galea, nam de hac agitur, agit rimas, rumpi-

Fulmineus Mnestheus. Tum toto corpore sudor
 Liquitur, et piceum (nec respirare potestas)
 Flumen agit: fessos quatit acer anhelitus artus.
 Tum demum praeceps saltu sese omnibus armis 815
 In fluuium dedit. Ille suo cum gurgite flauo
 Adcepit venientem, ac mollibus extulit undis;
 Et laetum fociis abluta caede remisit.

rumpitur. cf. ad Ge. I,
 180; itaque cum dilectu
 adiectum epitheton: *so-
 lida*. 813 *Sudor pice-
 um flumen agit*, hoc est,
 vt Seruius interpretatur,
 fordidum, puluere et cru-
 ore. 815 v. sup. ad
 v. 790. 817. 8 Scili-
 cet secundo flumine par-

vo interuallo delatus ad
 suos peruenire debuit. —
mollibus ornans epithe-
 ton, et simpliciter natu-
 ram aquae refert. 818
abluta caede: ornamentum
 ex adiunctis arreptum est;
 nihil amplius: *caede* h.
 sanguine.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER DECIMVS

ARGVMENTVM

Iupiter, conuocato Deorum concilio, ad concordiam ipsos adhortatur. Ibi Venus de Troianorum periculo insatiabilique Iunonis odio conqueritur, aliquamque tandem tot calamitatum requiem petit. Iuno contra malorum omnium causam in Troianos, veluti primos belli auctores, atque adeo in Venerem ipsam reiecit. Frustra itaque tentata reconciliatione Iupiter, ubi nullum videt esse contentionum finem, ne aut uxorem aut filiam laederet, se neutrarum partium studia secuturum pronuntiat, sed pro sua aequitate omnia fati esse permissurum. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt, non minore animo obsessi se ad defensionem parant. Dum haec in Latia geruntur, Aeneas rebus in Etruria ex animi sententia confectis, multorumque sibi populorum auxiliis adiunctis, triginta navium classe ad suos reuehitur. Ibi Nymphas, paullo ante in eam formam ex nauibus suis transformatas, obuias habet: ex his et de classis amissione et de suorum periculo certior redditur. Inde in hostium usque conspectum profectus, copias suas exponit. Rutuli oppugnatione desistunt, occurrentesque ad litus terra hostem prohibere conantur. Magno utrimque detrimento pugnatur. Ibi Pallas, magna prius edita hostium strage, tandem a Turno occiditur. Cuius rei dolore percitus Aeneas, magnos Rutulorum acervos amico inferias mittit: Ascanius quoque eruptione facta suas cum patre copias coniungit. Quibus rebus permota Iuno et pro Turno sollicita, impetrata a Ioue venia, praesenti eum periculo eripit, obiecta illi falsa Aeneae imagine, quam

quam dum in nauim quandam fugientem insequitur vinculis a Iunone ruptis, vi tempestatis ad littora Ardeae proxima deuehitur. Interim Mezentius Iouis monitu pugnae succedens, magnum tam Troianorum quam Etruscorum numerum prostermit; donec ab Aenea hastae ictu vulneratus, et a Lauso filio protectus, aegre se ad obligandum vulnus ex acie recipit. Ibi Lausus quoque, dum patrem ulcisci conatur, ab Aenea interficitur: eius rei nuntio accepto Mezentius consenso equo in praelium redit: ubi, dum filii mortem vindicare parat, eadem qua filius dextra concidit.

In hoc tandem libro Aeneas ad pugnam procedit: quod multis nimis fero factum visum est, quoniam ex sua opinione, non ex argumenti et materiae natura, iudicium faciebant. Aliis displicuisse video, quod Aeneas militis magis, quam ducis, partes explet, dum veterem heroum pugnandi morem parum meminere, nec illud reputant, quam parum materiae narrationi epicae praebitura sit ducis sagacitas et prudentia, qualem nostri aeui res militaris postulat. Si phantasmatis magnis rebusque, quae sensus impellant, epica vis continetur: strenua facinora, animi audacia, manus fortitudo ac robur requiruntur. Mihi quidem in seqq. libris haud pauca ex iis, quae in reprehensionem incurrere videntur, ingenii admirationem fa-

cere solent: quandoquidem argumentum belli ac praeliorum, et quidem eiusdem vitae heroicae, incredibili cum varietate ac copia ab Homero tractatum, Maro tamen per tres libros variatis rerum generibus nec omnino sine novitatis commendatione detexuit. Artem et ingenium aliquis tum demum rite perspiciat, quum argumenti naturam paullo curiosius animo versauerit, quaeque ipse aliter vel melius in eo tractando constitui posse putet expendere. Inter ea, quae ingeniose et callide inuenta sunt, primo loco eminet hoc, quod praeliorum narratio variata est per diuersa genera; habemus hoc libro nauium appulsum, descensum in litus et pedestrem pugnam, in lib. XI equestrem, in XII pugnam tumultuariam, tum certamen singulare. Porro,

ne taedium faceret continuata praeliorum narratio, interposita sunt plura, etiam de pace consilia etc. Inter illas artes et inuenta poetae referendum et hoc est, quod hoc libro Arcades, libro XI Etrusci, et XII Troiani maxime virtutis suae specimina edunt; quae et ipsa res ad varietatem facit. In ipsa autem pugnarum commemoratione difficultatibus implicitum se sentire debuit non paucis nec leuibus: inprimis quod, quoquo se verteret, in ea semper incidebat, quae ab Homero iam erant tractata; haec igitur ut variaret, mutaret, alia ratione nec minus commode tractaret, perpetuo poetae fuit allaborandum. Facit autem taedium ferius ocyus omnis imitatio, quae cum studio ac contentione variandi ea, quae iam ab alio *proprie* exposita erant, coniuncta est. Atque hoc illud est, quod reprehensionem poetae interdum locum facere potest: etsi causa rei parum animaduersa est ab iis, qui, quod reprehendendum esset, videbant. Nec tamen, inprimis cum eius lectione animum imbutum haberet, in diuersa ab Homero abire,

aut aliam viam sibi patefacere, aut aliter res tradere poterat, nisi a veritate naturae recedere volebat. Quod igitur ab homine sollerti et prudenti fieri poterat, id fecit poeta, ut ex argumenti natura pugnas persequeretur, et locorum et hominum naturae conuenienter, nec tamen sine respectu popularium, quibus placere carmen volebat, varios praeliorum casus exponeret; utque, quoties in ea incideret, quae ab Homero ea cum copia essent tradita, ut deterrerent omnes, qui eadem aggredi vellent, ea omitteret aut breuiter attingeret; sin talia essent, ut, quo ipse Maeonium poetam superabat, ornatum admitterent, ea et situ et adiunctis et aliis rebus variata ornaret et amplificaret, aut cultu, elegantia, ac suauitate phantasmatum et verborum expoliret. Haec quidem animo tenere debet is, qui de his libris iudicium facere sibi sumit. Ut vero aliquis cum Guyeto tres postremos libros Virgilio abiudicet, grauior, quam quas is in promptu habuit, asferre debet causas.

Panditur interea domus omnipotentis Olympi,

Conci-

I Dum haec geruntur, dii ad concilium habendum conuocantur. Est poetis, iam inde ab Homero, Olympus accominodatus ad formam aedium priscae vitae: ingens atrium, quo negotia vitae et conuentus adeuntium aguntur; ab utraque parte thalami seu minora cubicula singulis, qui domum inhabitant, parata sunt. Conf. de Priami regia Il. 2, 242 sqq. Eodem modo in Olympo ab utraque parte duodecim maiorum deorum sunt cubicula, in media autem domus parte, quam μέγαρον, δῶμα, δόμον, appellare solet Homerus, conuentus ac confessus deorum fit, siue ad deliberandum de rebus communibus, siue ad epulandum. Eandem fere rerum speciem Virgilius animis exhibet, nisi quod de cubiculis fileat. Potuit autem hoc tanto magis sequi, quando Homerus in multis locis faciem ac situm Olympi variat. Ita Iouis sedes aliqua in parte Olympi altiore vel interiore memoratur, ceterorum deorum domus in aliis Olym-

pi iugis sitae sunt, unde ad Iouis aedes confluunt. Conf. Il. v, 4 sqq. Cum ad conuentum admittendi sunt dii, *panditur domus*, atrium, δῶμα. Ita hoc simpliciter accipiendum, nec cum Seruio et inde cum aliis Intpp. de die orto cogitandum. Etsi enim verum est, noctu caelum claudi, mane aperiri dici, tamen huc ea res trahi nequit: neque rerum ordo admittit, ut nunc de matutino tempore cogitemus; inclinatur enim nunc dies, quo pugnatum erat (IX, 459 sqq.), ad vesperam; compareret modo aliquis inf. 146. 7: 215. 6. Concilia autem deorum similia apud Homerum occurrunt plura, quae ante oculos Maroni fuisse probabile fit; inprimis Il. 8, 1—4; sed ibi inter deliberandum potant dii, ex priscorum hominum more, Il. 9, 2 et 51: v, 4 sqq. *omnipotentis Olympi*. Melior ratio nulla suppetit, quam ut statuatur, epitheton a diis, qui in Olympo habitant, translatum esse ad ipsum Olympum.

Conciliumque vocat Diuum pater atque hominum rex
 Sideream in sedem: terras vnde arduus omnes,
 Castraque Dardanidum adspectat, populosque Latinos.
 Confidunt tectis bipatientibus. Incipit ipse: 5
 Coelicolae magni, quia nam sententia vobis
 Versa retro, tantumque animis certatis iniquis?
 Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.

Quae

— 3 εἰς οὐρανὸν ἀστερόεντα
 Homericum. Ad reliqua
 cf. Il. 9, 51. 52. 5 *tec-*
zis bipatientibus. Si simpli-
 cem rationem sequaris, est
 ἄστυα, atrium, ad quod ia-
 nua biforis, duplices val-
 vas habens, ducit. Intpp.
 tamen hoc ad ortum et
 occasum referunt. Notan-
 da sunt Seruii verba: „Est
 autem sermo Ennianus,
 tractus ab ostiis, quae ex
 vtraque parte (ab antica
 et a postica) aperiuntur;
 vnde et modo *bipatienti-*
bus, apertis, (hoc vocab.
 delendum) intelligamus.,
 et ad v. 6: „*quianam*, cur,
 quare: sermo Ennianus,
quianam legiones caedimus
ferro? „ cf. sup. V, 13:
Hleu quianam etc.

6 Oratio Iouis maiesta-
 ris plena, ipsa breuitate et
 antiquae orationis studio.
 Sic *versa retro* pro mutata.
 — *iniquis* pro infestis. —
 § sqq. Nusquam, si bene

meminimus, poeta com-
 memorauit in superiori-
 bus, Iouem interdixisse, ne
 Dii bellum inter Troianos
 et Latinos fouerent. Nec
 praeter Venerem et Iuno-
 nem alii dii eam rem cu-
 rasse videntur. Quin po-
 tius Iouis verba parum
 caute praemissa videri pos-
 sunt lib. I, 263: *Bellum in-*
gens geret Italia etc. Nec
 Seruius ad h. l. rem expe-
 dit. Refero hunc, et fere
 omnia loca, in quibus deo-
 rum interuentus exponi-
 tur, inter ea, quae Aenei-
 dem nondum absolutam
 arguunt. Voluit, puto,
 haec praestruere, vt debe-
 bat, in superioribus, et
 deorum consilia omnino
 attemperare paullo dili-
 gentius rebus in Latio ge-
 stis; sed mors incidit co-
 natus. Interea possunt haec
 et alia videri ex eo genere,
 quae tacite a poeta, tan-
 quam facta, poni potue-
 runt;

Quae contra vetitum discordia? quis metus aut hos
 Aut hos arma sequi ferrumque laceffere suavit? 10
 Adueniet iustum pugnae, ne arcessite, tempus,
 Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
 Exitium magnum atque Alpes immittet apertas:

Tum

runt; adeoque res hoc modo procedunt: Iuno nimis cupide fauerat Turno; ut etiam Iupiter consultum duceret, auocare eam a pugna sup. IX, 802 sqq. Eadem Iunonis impotentia motus Iupiter concilium deorum indicit, ut deorum studia, Iunonis imprimis, reprimat. 10 quis metus adduxit, ut utraque pars bellum moueret? Docta oratio. *ferrum laceffere* poetae idem est, quod alias mouere, Lucretii exemplo: *Namque alias aliud res commouet atque laceffit* lib. IV, 1033. Sic noster dixit *laceffere pugnas* V, 429, *bella* (XI, 254), et alii *laceffere mare, arua*, etc.: vnde tandem poetis simpliciter est incedere, accedere; adeoque ad eundem paene morem ad ea deflectitur, quae omnino geruntur, fiunt: itidem Lucretii exemplo, v. c. IV, 348: *simulacra—Quae sita sunt in iuce, la-*

cessuntque ut videamus. Hinc etiam est impellere, ut toties Lucretius *visum, aures, laceffere*, vti etiam *mouere visum, aures*, eodem sensu dictum occurrat. Duxerat hinc Virgilius, quod supra VII, 526 vidimus: *Aera sole lacefferta*, et inf. XII, 85: *manibusque laceffunt Pectora plausa cauis.*

11 sqq. Egregie instructa oratio! *Alpes immittet apertas*, magnifice: quandoquidem Alpibus patefactis Annibal ingressus est Italiam. *exitium* et *Alpes apertas* iunxit, haec enim omnis calamitatis et tot cladum acceptarum causa et origo fuit, quod Alpes peruias erant factae. Ad vulgarem morem oratio fuisset haec: Carthago Romae immisit exercitum, qui per Alpes transiit cum exitio Romanorum. Poterat poeta ipsum transitum, et doctius, ipsas Alpes transitas commemorare.

Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.
 Nunc finite; et placitum laeti componite foedus. 15
 Iuppiter haec paucis: at non Venus aurea contra
 Pauca refert.
 O Pater, o hominum Diuumque aeterna potestas!
 Namque aliud quid sit, quod iam implorare queamus?
 Cernis ut insultent Rutuli; Turnusque feratur 20
 Per medios insignis equis, tumidusque secundo
 Marte ruat? Non clausa tegunt iam moenia Teucros:
 Quin intra portas atque ipsis proelia miscent
 Aggeribus moerorum, et inundant sanguine fossas.
 Aeneas ignarus abest. Numquamne leuari 25
 Obsidione fines? muris iterum imminet hostis
 Nascentis Troiae: nec non exercitus alter:

Atque

— 14 *res rapuisse*. Seruio assentior hactenus, ut ex formula antiqua petitum hoc, utque hostilem omnino vim hoc modo a poeta declaratum dicam per rapinas, quae in bello fiunt. *Res repetere* longe aliud est, quam *res rapere*.
 — Porro *placitum foedus*. Placita sunt omnia pacta, in quae consensere plures, h. quod iis placuit. Mox *Venus aurea*, notissima res: *Χρυσή Ἀφροδίτη* ex Homero: exponitur vulgo pulchra. Sed est, ex antiquissima religione, auro ornata.

18 sqq. Artificii plena

oratio Veneris: ut faciat miserationem pro Troianis et indignationem aduersus Iunonem. *potestas* est pro potens: abstractum pro concreto. 19 *Namque*. Solus enim tu restas, quem implorare possim, cum fere omnes dii in fauorem Iunonis concesserint: ut Servii fere verbis utar. 24 *aggeribus moerorum* ex Ennio aut alio vetere poeta ductum videtur, qui antiquo more *moeros* pro muris dixit: ut pomoeria. — 25 *nunquamne*, an ubique ea ipsa fortuna manet, ut obsidione se pressos videant.

Atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
 Tydides. Equidem, credo, mea volnera restant;
 Et tua progenies mortalia demoror arma: 30
 Si sine pace tua, atque inuito numine, Troes
 Italiam petiere; luant peccata: neque illos
 Iuueris auxilio. Sin tot responsa secuti, (quam
 Quae Superi Manesque dabant; cur nunc tua quis-
 Vertere iussa potest? aut cur noua condere fata? 35
 Quid repetam exustas Erycino in litore classis?
 Quid tempestatum regem, ventosque furentis
 Aeolia excitos? aut actam nubibus Irim?
 Nunc etiam Manis (haec intentata manebat

Sors

deant. 28 *Aetolis ab Arpis*, ab Aetolis sub Diomedede infessis. cf. sup. VIII, 9 et lib. XI, 225 sqq. — 29 *Supersunt adhuc cicatrices accepti a Diomedede vulneris.* v. Il. ε, 334 sqq. Videtur hic locus lectus esse Ouidio Met. XV, 768 sqq. 30 *demoror*, ego, dea, sustinebo ne iterum ac depellam Diomedis impetum hostilem, ne ab eo iterum vulnerer! — 33 *tot responsa* cf. sup. To. I p. 380 sqq. *Manes* Hectoris lib. II, 294. 5: Creusae II, 780. 1: Anchisae V, 729 sq.; nisi descensum ad Inferos maxime respexit.

36 *Facit inuidiam Iu-*

noni commemorandis eius in Troianos machinationibus: primum incendiae in Siciliae littore classis lib. V, 606 sqq.: porro 37 in Aeolia insula quod adiit Aeolum lib. I, 50 sq. — 38 *Irim* ad Turnum missam lib. IX pr. Si tamen seqq. compares, ad superiora tempora adhuc referendum erit hoc, adeoque redit (ita conuertit orationem affectus animi concitati) ad ipsum classis incendium lib. V, 606. — 39 *Nunc etiam*: ex quo tandem Troiani ad Italiam appulerunt. Antea *mare terrasque metu caelumque* fatigabat Iuno lib. I, 280. Nunc et orcum, qui restabat,

Sors rerum) mouet, et superis inmissa repente 40
 Aleſto, medias Italum bacchata per vr̄bis.
 Nil super imperio moueor: ſperauimus iſta,
 Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mauis.
 Si nulla eſt regio, Teucris quam det tua coniux
 Dura; per euerſae, genitor, fumantia Troiae 45
 Excidia obteſtor: liceat dimittere ab armis
 Incolumem Aſcanium, liceat ſupereſſe nepotem.
 Aeneas ſane ignotis iac̄tetur in v̄ndis;
 Et, quamcumque viam dederit Fortuna, ſequatur:
 Hunc tegere, et dirae valeam ſubducere pugnae. 50
 Eſt Amathus, eſt celfa mihi Paphus, atque Cythera,
 Idaliaeque domus: poſitis inglorius armis

Exigat

bat, adit ad Aleſto exci-
 tandam. v. ſup. VII, 323
 ſqq. Sed et ipſam audi-
 vimus: *Absumtae*, inquit,
in Teucros vires caelique
marisque — Flectere ſi ne-
queo S. VII, 301. 312. —
 40 *sors rerum* pro vulga-
 ri: pars, portio: loca in-
 fera. 41 *bacchata per*
 v. vide VII, 404. 408 ſq.
 — 42 *super imperio*: de
 magno illo imperio, quod
 Iuli poſteritati promiſſum
 erat, accipe. vid. ſup. I,
 257 ſqq. et ſup. To. I p.
 381. 2. 44 *Si nulla*, vt
 I, 234: quibus — *Cunctus*
ob Italiam terrarum clau-
ditur orbis. 47 *Aſca-*
nium — ſcil. cui regnum

Italiae Romanaeque tellus
debentur lib. IV, 275 et
 a quo gens Iulia oriunda.
 — 48 *in v̄ndis*. Erat nunc
 in eo vt rediret, ex Etru-
 ria Tiberi deuectus. Hoc
 tamen reſpici non puto.
 Sed fede in Italia negata
 iterum conſcendenda fuiſ-
 ſet Aeneae nauis et erran-
 dum per ignotum mare.
 In v. 49 comparant intpp.
 verſus de Sarpedone II. π,
 436. 437. 50 *ὑπὸ γειν,*
ὑπερφέρειν, II. λ, 163: ε, 318.
 51. 52 Repete ſupra dic-
 ta ad lib. I, 680 et 681.
 — *domus Idaliae* eſt ipſa I-
 dalia terra ſeu regio in
 Cypro Veneri ſacra. *do-*
mus pro fede. Dicuntur
 autem

Exigat hic aeuom. Magna ditione iubeto
 Carthago premat Aufoniam: Nihil vrbibus inde
 Obstabit Tyriis. Quid pestem euadere belli 55
 Iuuit, et Argolicos medium fugisse per ignis;
 Totque maris vastaeque exhausta pericula terrae:
 Dum Latium Teucris recidiuaque Pergama quaerunt?
 Non satius, cineres patriae insedisse supremos,
 Atque solum, quo Troia fuit? Xanthum et Simoënta 60
 Redde, oro, miseris: iterumque reuoluere casus
 Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Iuno
 Acta furore graui: Quid me alta silentia cogis

Rumpere,

autem dii amare terras eas, frequentare et inhabitare, quae ipsis sacratae, et in quibus templa eorum sunt. — 53. 4 Respicit Iouis verba paullo ante v. 12. cf. Aen. I, 19 sqq. Verba ad inuidiam graua: *magna* d. et *premat* pro teneat. — 54 *inde*, ab Ascanio et eius posteris nulla fiet mora coloniae Tyriae, quo minus Italiae imperium nanciscatur. 55 *pestem* simpl. ὀλεθρον, perniciem. — 58 *recidiua Pergama*, renascentia, restituta, cf. IV, 344: VII, 322. Tota conclusio orationis, qua expostulat Venus, egregia est vi ac neruo, quo argumentum per se graue potenter vibrat. Quam παθητικῶς

cineres patriae memorat. — *solum quo Troia fuit*: vt lib. III, 11. Illa vero sublimiter: redde nobis Troiam antiquam! Praestabat sic in Troade remansisse et iterum easdem aerumnas tolerasse. Erat enim metuendum ibi, ne denuo Achiui incursarent Troadem et easdem iniurias inferrent, quas Troes antea erant experti. Frangunt Intpp. post Seruium vni totius loci.

63 sqq. In oratione hac Iunonis, qua Veneris accusationem diluit, quasi suis machinationibus calamitates hae inductae sint Troianis, nescio an non poeta paullo nimis ἔντοσι-κῶς versetur.

Rumpere, et obductum verbis volgare dolorem?
 Aenean hominum quisquam Diuumque subegit 65
 Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
 Italiam fatis petiit auctoribus; esto:
 Cassandrae impulsus furiis; Num relinquere castra
 Hortati sumus, aut vitam conmittere ventis?
 Num puero summam belli, num credere muros? 70
 Tyrrhenamue fidem aut gentis agitare quietas?
 Quis Deus in fraudem, quae dura potentia nostri
 Egit? Vbi hic Iuno, demissaue nubibus Iris?
 Indignum est, Italos Troiam circumdare flammis
 Nascentem, et patria Turnum consistere terra: 75
 Cui Pilumnus auus, cui diua Venilia mater.

Quid

— 63. 64 accipio secundum illa lib. I, 25 sqq.: *Nec dum etiam caussae* etc. 67 *Fata* maligne interpreta-
 tur Iuno *Cassandrae furias* h. vaticinia, quae adeo primo omnium loco Aeneam ad iter suscipiendum adigere debuerunt, cf. sup. lib. III, 183 sqq. et To. I p. 380. 69 *ventis*: *ἐντογινῶς* de nauigatione in Tiberi, qua Euandrum, et inde Etruscus, petiit Aeneas. 71 *agitare* ad vtrumque diuerso paullum sensu retulit: *gentes a. quietas*, excitas ad belli societatem impellere, *Tyrrhenam fidem agitare*, mouere, societatem et foe-

cus ciere, perficere; pro vulgari: permouere Tyrrhenos ut auxilii ferendi causa societatem ineant. — *fides* v. ad IX, 79. In v. 72 respicit v. 44. 38. *in fraudem*: est malum, *ἄτη*, ut toties; cur hic periculum Seruius, blanditias Cerda, quaerunt?

74 Comparatio ad inuidiam instituta. 76 *Pilumnus* inter heroes seu deos Latii indigetes fuit, nunc inter Turni maiores habitus. cf. IX, 4: X, 619. — *Venilia* ex deabus marinis seu nymphis fuit, data a poeta, aliorum forte exemplo, Pico in matrimonium. *mater* non proprie.

Quid face Troianos atra vim ferre Latinis?
 Arua aliena iugo premere, atque auertere praedas?
 Quid foceros legere, et gremiis abducere pactas?
 Pacem orare manu, praefigere puppibus arma? 80
 Tu potes Aenean manibus subducere Graium,
 Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes:
 Et potes in totidem classem conuertere Nymphas:

Nos

prie. Nam Turni mater erat soror Amatae, Latino nuptae cf. VII, 366. Vult autem poeta declarare, Turnum esse in Italia natum, et defendere terram suam aduersus advenas (lene verbum: *consistere*, delegit): contra, Troianos aduenas bellum intulisse Latinis. — 77 *Quid*, an minus indignum est? *atra face*: in hoc et seqq. exaggerat notionem belli per Troianos moti, dum ea cumulat, quae in bello fieri solent, etsi a Troianis ea facta esse nondum constat. *face* itaque proprie; male Serv. explicat *saevo bello*, nec bene Burm. remittit ad lib. VII, 456. Non magis praedas egerant Troiani, quam incendia per agros sparferant: sed ad inuidiam faciendam ea omnia commemorat, quae fieri belli more poterant. 79 *legere*, eligere,

sumere. Perperam cum Seruio alii: furari, sublegere, exponunt. *gremiis* focerorum, adeoque parentum. *pactas* aliis, sc. Laviniam. Decet enallage iram et habet vim. 80 Non eadem sed diuersa est sententia. Ad minas a Troianis factas, obtinere se posse vi, quod precibus non concedatur, spectat alterum: *praefigere puppibus arma*. Igitur ad inuidiam deflectit id, quod supra narratum VIII, 92 in simili Aeneae Tiberi aduerso nauigatione: *Miratur nemus insuetum fulgentia longe Scuta virum*.

81 ad II. 5, 315 sqq. spectat; alterum v. 82 Veneri imputatur, quod a Neptuno in eius gratiam factum II. 6, 321 sqq. cf. sup. lib. V, 809. 82 *proque eo* — *ventos inanes*, auram, *νεῆμα*. 83 Etiam hoc per aliam deam factum erat,

Nos aliquid Rutulos contra iuuisse, nefandum est?
 Aeneas ignarus abest: ignarus et absit. 85
 Est Paphus, Idaliūque tibi, sunt alta Cythera;
 Quid grauidam bellis urbem et corda aspera tentas?
 Nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
 Conamur? nos? an miseros qui Troas Achiuis
 Obiecit? quae caussa fuit, consurgere in arma 90
 Europamque Asiamque, et foedera soluere furto?
 Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter?
 Aut ego tela dedi, fouiue Cupidine bella?

Tunc

sed in Veneris gratiam:
 sup. IX, 82: *Ipsa deum fertur genetrix* etc. 86 Si, quod ipsa dixisti, tibi est P. — quid urbem Latini, adeoque ipsum Latium, bello illato sollicitas? gentem bellicosam, *grauidam bellis* sc. quae illa gerit; multa bella gerentem; sic *grauidam imperiis* Italiam dixerat IV, 229; in qua magnum futurum erat imperium.

88 Insurgit oratio et acerbe in ipsam Venerem inuehitur: non se, sed ipsam Venerem, malorum, quae Troiani experti sunt, esse causam, Paridis adulterio: sic *manet alta mente repositum Iudicium Paridis spretaeque iniuria formae*. — *vertere fundo*, pro vulgari: funditus euertere.

— *res fluxas*, seu per se infirmas Troianorum in Latio res designat, seu, quod tamen eodem redit, ornans est epithetum: nam, quod euertitur, omne infirmatum et labefactatum esse necesse est. 89 *an is qui* absolute dictum: sed interpretandum de Venere; mox statim redit ad proprium: *quae fuit caussa* etc. 91 *foedera soluere furto*: solvendi pacem inter Troianos et Graecos abducta furtim Helena. *furtum* pro raptu. *foedera* de hospitio accipit Iul. Sab., sed obstant illa: *consurgere in arma Europamque Asiamque*. 92 Commiscitur obsessam a Paride Spartam Seruius: *perperam*; graui et odiosa voce *usa est dea expugnauit ad vim*

Tunc decuit metuisse tuis: nunc fera querelis
Haud iustis adsurgis, et inrita iurgia iactas. 95

Talibus orabat Iuno: cunctique fremebant
Coelicolae adsensu vario. Ceu flamina prima,
Cum deprensa fremunt filuis, et caeca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos. (100
Tum Pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit. Eo dicente Deum domus alta filescit,
Et tremefacta solo tellus: filet arduus aether: (tus.
Tum Zephyri posuere: premit placida aequora pon-

Adci-

vim et atrocitatem raptus
declarandam. 94 Idem
color orationis: *Tum de-*
cuit cum sceptrā dabas, sup.
IV, 596. 597.

97 Ad comparationem
hanc cf. Ge. I, 356 — 359;
at exornationem compara-
tionis Miltonus dabit *Pa-*
rad. Lost. II. v. 284 sqq.
— *deprensa*, intercepta, im-
pedita, inclusa; proprie ex
insperato; vt de nauibus
Ge. IV, 421, et de Caco
VIII Aen. 248. 9: tum sim-
pliciter, vt h. l., oppressus,
inclusus. Illustratum vo-
cabulum a multis. 100
rerum cui s. οὐ κρείττος ἐστὶ
μέγιστον II. β, 118; Odyss.
ε, 4. Splendidos hos ver-
sus quisque facile mirabi-
tur. Primas, sed obscu-
ras, lineas in Ennianis ver-

sibus seruauit Macrobi. VI,
Sat. 2. Adde Catull. Epi-
thal. 204 sq. *tr. solo tel-*
lus. Adiectum *solo* spectat
ad poeticum ornatum; vt
solum terrae, solum telluris,
iungi solet; quoniam *so-*
lum, οὐδας, per se notio-
nem habet fundamenti,
quod subiectum est: sic
quoque *tellus* contremisce-
re dici potuit *solo*, simpli-
citer, nulla alia notione
adiuncta; saltem, intra se.
Sicque fere mox, cum *ae-*
quora ponti iunctim effe-
runtur, poeta dixit; *pontus*
premit aequora h. pontus
premit, comprimit se, qui-
escit. *Solum* pro *vsque ad*
solidum accipere, sermonis
rationi repugnat. 103
Z. posuere se, quieuerē, cf.
VII, 27.

Zzz 3

104 To-

Adcipite ergo, animis atque haec mea figite dicta.
 Quandoquidem Ausonios coniungi foedere Teucris
 Haud licitum; nec vestra capit discordia finem: (105
 Quae cuique est fortuna hodie, quam quisque secat
 Tros Rutulusue fuat, nullo discrimine habebo: (spem

Seu

— 104 Totus hic locus de primo Lucilii translatus est libro, ubi inducuntur dii habere concilium et agere primo de interitu Lupi — postea sententias dicere. *Serv.* cf. *Fragmenta Lucilii* p. 260. 1. 107 Quam utraque pars fortunam hodie experietur, quam spem magnarum rerum praedictarum et expectatarum alterutri sibi praecedent (qua spe excident), seu Troiani seu Rutuli, iuxta et eodem loco habebo: siue (quod Venus putat) fati suis iniquis, siue (quod Iuno v. 68) stultitia Troianorum et vaticiniis falsis eo res adducta est, ut nova Troia nunc oppugnetur. Nec Rutulos libero, quo minus fortunam sibi debitam consequantur. Experietur quisque seu tristia seu laeta pro hodiernis rerum initiis et actu. Ego neutris studebo: euenient quae fata ferent. Haec, arbitror, sententia

verbis subiecta est. 107. 8 *quam quisque, Tros Rutulusue fuerit, spem secat.* De voc. *secat* pronuntiare, non adeo facile est. *Servius* exponit: sequitur, tenet, habet: ut VI, 900 *Ille viam secat ad naues.* Sed *viam secare* longe aliud est. Si poeta archaismum sectatus *secit* scripsisset, posset esse antiqua vox *seco, secere*, pro *sequo, ere*, unde *sequor* mansit. *Turnebus* exposuerat *sumit*: nam, qui aliquid secat, sibi partem sumit. *Scaliger* et *Cerda*, *aperit sibi spem factis*, ut, qui viam secat, aperit. Sed hoc durum et longe petitum est. *Spem incidere* et ex *Horatio spem longam refecare* rationem certam loquendi fati produnt, quae quidem ita fert: ut *spem secare* sit: incidere, intercipere spem. Respicunt autem haec ad spem Veneris de futuro Iuli regno in Italia, quam incidi, h. e. intercideri necesse erat,

Seu fatis Italum castra obsidione tenentur,
 Siue errore malo Troiae monitisque finistris. 110
 Nec Rutulos soluo. Sua cuique exorsa laborem
 Fortunamque ferent. Rex Iuppiter omnibus idem.
 Fata viam inuenient. Stygii per flumina fratris,
 Per pice torrentis atraque voragine ripas
 Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum. 115
 Hic finis fandi. Solio tum Iuppiter aureo
 Surgit, coelicolae medium quem ad limina ducunt.
 Interea Rutuli portis circum omnibus instant
 Sternere caede viros, et moenia cingere flammis.

At

erat, si castra a Turno expugnabantur. cf. sup. 42. 50.

109. 110 *Iungo castra tenentur obsidione Italorum*: seu *fatis*, quod fata iniqua, ut Venus interpretabatur, prosequuntur Troianos etiam in medium Latium, *siue errore malo Troiae* (h. Troianorum qui oracula accepta male interpretati sunt) *monitisque finistris*, oraculis et vaticiniis falsis, *furiis Cassandrae* vide sup. v. 67. 68. — 111 *Nec Rutulos soluo*, obscurum est per breuitatem affectus. Videtur supplendum esse ex iis quae proxima sunt: non soluo, exsoluo, eximo, Rutulos labore et fortuna, quae eos

manet. *nec*, h. non magis Rutulos quam Troianos. Interpretes secundum Servium *soluo* pro absoluo accipiunt; parum commode arbitror. 113 Nihil obstabit fatis, fatali rerum ordini: pro, ego non obfistam: omnibus aequus ero, neutris fauebo. Eueniet quod fata ferent. — 114 docte dixit *ripas* (pro ipso amni) *torrentes pice et voragine atra*, h. alta aqua nigra defluens flumen. 115 Notum Il. α, 528 sq. 117 *medium*. Hic Romanum agnosce: tanquam magistratum, Consullem, deducunt Iouem.

118. 9 Comparant verba Il. μ, 35. 36. *et moenia cingere flammis*, immittere

Zzz 4

vndi-

At legio Aeneadum vallis obfessa tenetur: 120

Nec spes vlla fugae. Miseri stant turribus altis

Nequidquam, et rara muros cinxere corona:

Afius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymoetes,

Affaracique duo, et senior cum Castore Thybris,

Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo, 125

Et Clarus et Haemon, Lycia comitantur ab alta.

Fert ingens toto connixus corpore saxum,

Haud partem exiguum montis, Lyrnessius Acmon,

Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.

Hi iaculis, illi certant defendere saxis, 130

Molirique ignem, neruoque aptare sagittas.

Ipse inter medios, Veneris iustissima cura,

Dardanius caput, ecce, puer detectus honestum,

Qualis gemma, micat, fuluum quae diuidit aurum,

Aut

vndique ignes. Aliter dictum ac sup. IX, 160. —

125 *Stant* — *prima acies* pro vulg.: stant in prima acie. 126 *Lycia ab alta*: nobili, clara, oriundi.

— 128 Modestius hoc visum Maecenati, tumidum quod Homerus dixit Odyss. 1, 481, Polyphemum in naues κορυφὴν ὄρεος μεγάλοιο iaculatum esse. Senec. Suas. 1. Sed Maecenas non cogitasse videtur, de Polyphemo agere Homerum, de homine Troiano Maronem. 131 *moliri ignem*

Troiani etiam, parare in-

cendia, *neruoque a. s.* Troiani, aduersus Rutulos.

132—138 Ornatus locus, de Iulo: in Iuliae gentis gratiam. *Veneris i. c.* quem merito amabat Venus, quia illi debebatur imperium, vt Serv., seu simpliciter, quia dulcissimus puer; Is, etsi iussus abstinere a pugna (sup. IX, 661. 2) adeoque hinc sine armis incedens, poetae *sine galea*, tamen in medio pugnantium e muris repente iterum conspicitur. — *caput honestum*, pulchrum, vt Ge. II, 392.

— *Qualis*

Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem 135
 Inclusum buxo, aut Oricia terebintho,
 Lucet ebur: fusos ceruix cui lactea crinis
 Adcipit, et molli subnectens circulus auro.
 Te quoque magnanimae viderunt, Ismare, gentes
 Volnera

— *Qualis g.* Emicat inter ceteros adstantes Iulus formosus, vt gemma auro inclusa, aut opus eburnum buxoe vel terebinthino margine ambiente, seu tabulae seu parieti insertum. *Κεϊμήλιον* aliquod Homericum seu *ἀγαλμα* cogitat poeta. cf. lib. I, 592. 3. — *aut collo aut capiti decus*, siue vt monili siue vt diademati inferatur gemma. — *Oricia terebinthus*. Oricus, Epiri ciuitas ad sinum Ionium, iuxta quam nascitur terebinthus nigrum lignum habens, vt Serv. tradit. De eadem Plin. XIII, 6 f. 12: *Circa Idam Troadis et in Macedonia* (ad hanc tum Epiri pars illa fuit attributa) *breuis arbor haec atque fruticosa, in Damasco Syriae magna*. Egit de altera hac Celsius in Hierobotan. non longe a pr. sub voc. *El Elim*. *Materies ei admodum lenta ac fidelis ad vetustatem, nigri splendoris*. — Retulit autem, ait Seruius, compa-

rationem ad candidum vultum, qui erat nigris crinibus cinctus. In hoc tamen comparationem constitutam nolim putare; sic enim omni dignitate caret: sed, quod supra posui, inter ceteros bellatores Afcanius conspectus effulget nitore oris. Non male variauit rem Silius XII, 226–229 sqq. Ad v. 137 cf. Ge. IV, 337. Capillum promissum diadema aureum, quod inter Phrygii luxus ornamenta esse debuit, colligit. Valer. Fl. II, 103: *aut tereti crinem subnectitur auro*. *molli auro*, ductili: ex bractea aurea. Fibulam minus bene intelligat aliquis, cum et de circulo et de crinibus agatur.

139 sqq. Ornat porro locum binis aliis praeclaris viris commemorandis, ne, quod poetae turpe est facere, in generalibus dictis subsistat oratio, vtque a numero et multitudine animus traducatur ad in-

Volnera dirigere et calamos armare veneno, 140
 Maeonia generose domo: vbi pingua culta
 Exercentque viri, Pactolosque inrigat auro.
 Adfuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
 Aggere moerorum sublimem gloria tollit;
 Et Capys: hinc nomen Campanae ducitur vrbi. 145
 Illi inter sese duri certamina belli
 Contulerant: media Aeneas freta nocte secabat.
 Namque vt, ab Euandro castris ingressus Etruscis,
 Regem

diuidua et singula. Nihil amplius in his spectandum. *Vulnera dirigere*, inf. XI, 654 *spicula*. Quo vero iure Ilium Lydium veneno inungentem tela inducere potuerit poeta, non assequor. Maeones illo tempore non adeo barbari erant. Et iam Amycum simili modo notaverat IX, 773. Frigent quoque *magnanimae gentes*. 141 *M. g. domo*, natus nobili genere in Lydia. 143 Iterum studet gentis Memmiae nomini, v. sup. V, 117 et ibi not. ad 114. *quem pulsi*: sup. lib. IX, 779 sqq. — 145 *Capys* — *Capua*: ex opinione illa veterum, qua in rem suam vsum iam supra diximus poetam, vt a Graecis seu Troianis conditoribus repetantur vr-

bium Italiae origines. De Capua a Capy condita cf. Liv. IV, 37.

146. 7 Dum ita pugnabatur vtrunque, interea Aeneas Caere redux, vnde auxilia adducebat, mari iter faciebat cum nauibus. *Conferre manus, arma* — hinc etiam *pugnam. media nocte*, quae diem pugnae memoratae insequuta est; nam noctem pugnae superuenisse, facile ex tota narratione intelligitur. Noluit poeta iterum ornare, quod copiose exposuerat in superioris diei exitu IX, 157 sqq. Adest Aeneas cum classe postero die orto et pugnam novam in escensu facit inf. 260 sqq.

148 cf. sup. VIII, 478 sqq. 603 sqq.

Regem adit, et regi memorat nomenque genusque;
 Quidue petat, quidue ipse ferat; Mezentius arma 150
 Quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni,
 Edocet; humanis quae sit fiducia rebus (chon
 Admonet, immiscetque preces: haud fit mora; Tar-
 Iungit opes, foedusque ferit: tum libera fati
 Classem conscendit iussis gens Lydia Diuum, 155
 Externo commissa duci. Aeneia puppis
 Prima tenet, rostro Phrygios subiuncta leones:

Inminet

— 150. 1 *Mezentius arma*
Q. s. c. Turni societate,
 sup. VIII, 7. 8. 492. 3: VII,
 647 sqq. 152 *quae sit*
fiducia h. nullam esse: esse
 rerum humanarum varia-
 tem et vicissitudinem sum-
 mam: posse adeo fieri, ut
 Mezentius expulsus ite-
 rum in regnum remeet.
 — 153 Aut oratio pendet:
Namque, ut — adit — im-
miscetque preces: tum haud
fit mora; aut v. 148 ex-
 plenda est: *ut ingressus*
erat castra Etrusca: regem
adit, — immiscetque preces.
Haud fit m. etc. 154
libera fati: a vaticinii ne-
 cessitate soluti, quo ad per-
 sequendum bello Mezen-
 tium externum ductum ad-
 sciscere debuerant Etrusci
 sup. VIII, 495. 503. *fatum*
 pro vaticinio aruspiciis:
 vaticiniis et responsis deo-

rum *illigatur* vel *obligatur*
 is, qui aliquid ex deorum
 iussu facere debet. *libe-*
ratur, cum res vel condi-
 tio euentum habet. 155
gens Lycia Etrusci ex vete-
 re opinione cf. lib. VIII,
 479. 80.

156. 8 Turbant Inter-
 pretes. Sed navis Aeneae,
 quae primum locum tenet
 (ut supra lib. V, 338 *Emi-*
cat Euryalus et munere vic-
tor amici Prima tenet), ha-
 bet insigne, seu parasemon,
 in extrema prora montem
 Idam, et sub monte leones
 binos, matri Idaeae sacros;
 sic inf. 253: *binique ad fre-*
na leones. cf. Salmas. ad
 Solin. p. 403. Vocabulo
puppis improprie usus est
 omnino pro naui; alias
 puppis tutelam, non para-
 semon, haberet. Porro
 navis subiunctos habet leo-
 nes

Inminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
 Hic magnus sedet Aeneas, secumque volutat
 Euentus belli varios: Pallasque sinistro 160
 Adfixus lateri iam quaerit fidera, opacae
 Noctis iter, iam quae passus terraque marique.

Pandite nunc Helicon, Deae, cantusque mouete;
 Quae manus interea Tuscis comitetur ab oris

Aenean,

nes *rostro*, adeoque infra proram extremam. Proprie tamen *paraſemon* est supra roſtrum; Igitur *ſub-iuncta* non vrgendum est, sed est: habet appositos, additos. Sedet *hic*, h. in naui, Aeneas cum Pallante. Posſes *hic* de prora accipere, vnde liber coeli proſpectus; sed inf. v. 218 in puppi ſedens diſerte exhibetur. Illud forte paullo obſcurius est, qua ratione Ida in prora picta et leones ſub monte expreſſi fuerint. Leonis certe ad montis altitudinem vix vlla proportio eſſe potuit. Idam ſub perſonae ſymbo- lo expreſſam fuiſſe ſuſpi- catur Spencius, in Poly- met. Dial. XV, 8. Vnde porro haec nauiſ, cum in- ſigni ex Troianis religio- nibus petito, Aeneae a- pud Caeretanos ſtatim pa- rata et ad manus fuit? Iam veterum Grammaticorum

ea fuit dubitatio, quomo- do intra vnius diei ſpa- tium claffis adornari po- tuerit. Dicendum, Cae- retanos iam ante ad bellum ſe inſtruxiſſe, adeoque claſ- ſem in promptu habuiſſe: Aeneae autem nauem fe- ſtinanter ornare. Poetam tamen minus cautum in his fuiſſe arbitror: vt et inf. v. 205 in Ocni Man- tuani naui Mincium pro inſigni habente.

159 — 162 Bene Pallan- tis generoſam et erectam indolem declarat poeta. Iuuenis diſcendi cupidus ex Aenea, qui longum na- vigationis uſum habebat, modo ſiderum notationes quaerit, *opacae noctis iter*, h. quibus *navis curſus per noctem* regitur, modo res geſtas et fata Aeneae.

163 In re a priſca me- moria repetita Muſas in- vocat: ſic ſup. VII, 641.

Aenean, armetque rates, pelagoque vehatur. 165
 Massicus aerata princeps fecat aequora tigris:
 Sub quo mille manus iuuenum, qui moenia Clusi,
 Quisque urbem liquere Cofas: quis tela, sagittae
 Corytique leues humeris et letifer arcus.
 Vna toruus Abas: huic totum insignibus armis 170
 Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis.
 Sexcentos illi dederat Populonia mater
 Expertos belli iuuenes: ast Ilua trecentos
 Insula, inexhaustis Chalybum generosa metallis.

Tertius,

— 166 De copiis ex Etruria et de urbibus, unde adducuntur, omnino haec habe. Quatuor earum copiarum turmas edidit: primam Clusinorum et Cofanorum ducit *Massicus*: qui nomen quidem commune habet cum monte Campaniae, nihil vero aliud. Infra v. 655 *Osinus* Clusinorum rex (seu Lar) inducitur: quem sub Massici imperio egisse necesse est. cf. ibi Serv. Alteram ex Populonio et Ilua f. Aethalia insula ducit Abas; tertiam ex Pisa Asylas, quartam ex Caere et vicinis locis Astur. Accedunt auxilia e Liguribus v. 185 et e Mantuanis 198. Classis omnino erat XXX navium; v. 213. *aerata tigris*, pro naui cum insig-

ni tigridis in prora: vt V, 116 sqq. et inf. v. 205. 6 et v. 209. Sub Massico *manus*, turma, *mille iuuenum* erat. — 171 a. f. *Apolline puppis*. Ergo is tutela navis erat. Sed poeta in ceteris, vt et sup. V, 116 sqq. insignia navium, seu para-sema, ponit, quae in prora sunt; etsi haec duo, insigne et tutelam, vulgo confundunt multi; itaque *puppin* potius pro naui omnino dictam velim: vt paulo ante versu 156. Tribuit autem *arma insignia* huic turmae respectu ad ferri metalla, quibus Ilua olim clara erat, habito. 172 *Populonia mater* h. l. patria. Supra VII, 762 dubitari poterat, an *Aricia mater* eo sensu dicta esset. — 174 *generosa metallis* pro fecun-

Tertius, ille hominum Diuumque interpres Asylas,
 Cui pecudum fibrae, coeli cui sidera parent, (175
 Et linguae volucrum, et praefagi fulminis ignes,
 Mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.
 Hos parere iubent Alpheae ab origine Pisae:
 Vrbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur, 180
 Astur equo fidens et versicoloribus armis.

Tercen-

fecunda, eleganter, sed cum adiecta notione praeclari metallorum generis, quorum venas inexhaustas habet.

175. 6. 7 Vatis luculenta descriptio. Eum *deorum* vel *Iouis interpretem* dici, solenne est; at h. l. *hominum diuumque* est *interpres*: accipio ut sit inter deos hominesque, tanquam medius et arbiter. *Parent* ei fibrae pecudum etc., quatenus eas pro luctu interpretatur, in bonam vel in sinistram partem. Sic apud poetas *regere* et *moderari* dicimur ea, quorum scientiam habemus, ut sidera is, qui eorum nomina et cursum tenet. Ita *futura parere* dicuntur iis, qui ea praedicunt, quasi vim in ea habeant: iidem *futura moderari, regere*. Eo enim omnino inclinatur hominum opinio, ut, qui praedicunt

futura, eos etiam constituere posse futura putent. Tandem eas res, quibus utuntur vates ad diuinandum, aues, exta, sidera, vim occultam nescio quam habere, qua fata inflectantur ac mutantur, sibi persuasit superstitio. Laudat Burm. Petron. 134: *Quicquid in orbe vides, paret mihi*. Sed ibi venefica loquitur; hanc autem sibi potestatem in omnem rerum naturam tribuere, nota res est. Solenne illud, *parere* pro apparere, huc spectare non potest. — 178 *rapit*, pro vulgari, ducit, ut sup. VII, 725: *Mille rapit populos*.

179 Similiter Statius Theb. IV, 178: *Huic parere dati quos* etc. *Pisae* f. Pisa, ab iis condita, qui Pisa Elidis profecti erant, unde *ab origine Alpheae*, pro: ab origine Alphea f. Eliaca; at *solo*, sede ac situ, vrbs

Tercentum adiiciunt, mens omnibus vna sequendi,
 Qui Caerete domo, qui sunt Minionis in aruis,
 Et Pyrgi veteres, intempestaeque Grauiscae.
 Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello, 185

Trans-

vrbs Etrusca. *equo fidens*
et v. a. ornate pro habens,
 vt Homer. ἡγορέη πίσυρος
 καὶ κάρτει χειρῶν. *alias su-*
perbus equo. versicoloribus
armis, e diuersis metallis.
 Sic Il. ε, 504: ἐπεὶ κατέδυ
 κλυτὰ τεύχεα ποικίλα χαλκῶ.
 Hoc malim huc trahere
 quam αἰόλα τεύχεα, Il. ε,
 295. οἰολοθώρηξ apud eun-
 dem, quod de motu potius
 accipiendum vario ac cele-
 ri, vt κορυθαίολος et alia
 dicta sunt. 182. 4 Astu-
 rem sequuntur trecenti ex
 Caere, et agro ad Minio-
 nem, Pyrgis et Grauiscis:
 quae vicina oppida Cae-
 retanorum fuere. Sed cur
 tam pauci ex vrbe tam o-
 pulenta Caere? Quia mil-
 le hinc abduxerat Mezen-
 tius sup. VII, 652. 653.
Adiiciunt tercentum viros
ii, qui sunt Caerete domo
etc. h. qui domo sunt
 Caeretani. Burm. secun-
 dum Seruium supplet *ad-*
iiciunt se; nec multum re-
 cedit Probus, qui, *adiacent*
et quasi iuxta sunt, inter-
 pretatus erat. — *intempestae*

Grauiscae aeris intempe-
 rie, cum in humili ac pa-
 lustris loco essent sitae.

185 fqq. Obscurior lo-
 cus, seu ex interpolatione,
 quod equidem suspicor, vt
 totus v. 188 tollendus sit,
 quo facto sententia bene
 procedit, seu propter ob-
 scuriorem fabulam a poe-
 ta aliter quam ab aliis trac-
 tatam; factum enim vide-
 tur, vt ex Oriente fabulam
 de Phaethonte, Cinyra, et
 Cubabo in Liguriam tra-
 duxerint homines; etsi Li-
 gurum diuersus plane est
 Cycnus et Phaethon. Si
 Phanoclis elegi ἔρωτες, su-
 peressent (de quibus v.
 Heins. et Burm. ad Ouid.
 Met. X, 83), melius de fa-
 bula constaret; nam ex il-
 lo ductam eam esse a Lac-
 tantio proditum in Narrat.
 fabb. II, 4; eandem fabu-
 lam Ouidius II Met. 357
 repetiit. Multa autem in
 ea tradita fuisse, de quibus
 nunc parum constat, etiam
 ex anaglypho discas ap.
 Winkelm. Monum. ined.
 n. 43, vbi in eo argumen-
 to,

Transierim, Cinyra, et paucis comitate Cupauo,
 Cuius olorinae surgunt de vertice pennae,
 Crimen amor vestrum, formaeque insigne paternae.
 Namque ferunt luctu Cycnum Phaëthontis amati,
 Populeas inter frondis umbramque sororum 190
 Dum canit, et maestum Musa solatur amorem,
 Canentem molli pluma duxisse senectam;
 Linquentem terras, et sidera voce sequentem.

Filius,

to, ex sarcophago villae Borghesiae expresso, a tergo Cygni adolescens stat testudini insistent. Pro Capauone eum habet Winckelm., sed sola coniectura nixus. Vt nunc locus se habet, ut aliquo saltem modo expediatur illud: *Crimen amor vestrum*; statuere necesse est, Cinyram et Capauonem turpi se amore prosequutos esse. Seruius et alii *crimen amor vestrum* ad Cygni amorem in Phaethontem referunt: atqui multo minus ita reliqua procedunt. *Cupauo* et *Cinyras* vix videntur posse coniungi, tanquam Cygni filii: itaque aut sustinenda est pronuntiatio post *Cinyra*. Non ego *te Transierim Cinyra*; — et (pro nec te) *paucis comitate Cupauo, Cuius*. Aut accipienda et scribenda sunt: *Cinyra et paucis co-*

mitate Cupauo, ut Cupauo Cinyram et paucos comites habuerit. Pergamus ad reliqua. *Cupauo* cristam habet ex pennis olorinis v. 187 in memoriam patris Cygni in olorem mutati ex nimio luctu de Phaethontis casu. Cygnus apud Ovidium l. c. Sthenelai (non Stheneli) filius, Phaethonti materno a sanguine iunctus, mente tamen propior dictus. — inter populeas frondes umbramque sororum, populos (nigras, αἰγείργες), in quas Phaethontis sorores fuere mutatae, ex nonnullorum saltem narratione. Mox v. 192. 3 eum iam senem in cygnum prae luctu mutatum narrat. Ferunt eum duxisse, h. induxisse, senectam canentem molli pluma: ita ut senectam pluma induxerit, ex poetica ratione, cum ipsi seni pluma induce-

Filius, aequalis comitatus classe cateruas,
 Ingentem remis Centaurum promouet: ille 195
 Instat aquae, saxumque vndis inmane minatur
 Arduus, et longa fulcat maria alta carina.
 Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
 Fatidicae Mantus et Tusci filius amnis:
 Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen, 200
 Mantua diues auis. Sed non genus omnibus vnum.

Gens

induceretur; *canentem —
 linguentem — sequentem*: h.
 e. ferunt eum, iam fenem
 et canum, inductum plu-
 mis euolasse. Minus enim
 placet, ad poeticam qui-
 dem elegantiam, vt sit sim-
 pliciter: *duxisse*, egisse, eum
senectam, *canentem pluma*,
 sic vt haberet plumas pro
 canis, h. in cygnum mu-
 tatus. Ex h. l. ductum est
 illud Nemes. Cyneg. 37:
Cygnum plumamque seni-
lem; et Claudian. VI Conf.
 Honor. 171: *Mutatamque*
senem plumis. 194 *ae-*
quales cateruas: h. tur-
 mam aequalium. 195-7
 Cum naui vectum dicere
 vellet, quae Centaurum pro
 parasemo habebat, suauiter
 insigne naui ad orna-
 tum orationis conuertit:
 Centaurus ita erat sculp-
 tus, vt saxum euulsum ter-
 ra proiiceret.

198 sqq. Tandem Man-
 tuani accedunt Etruscis,
 quippe auctoribus ciuita-
 tum XII transpadanarum
 adeoque etiam Mantuae.
 Ocnus dux, Mantus nym-
 phae (nam de Manto, Tire-
 siae filia, cogitasse non vi-
 detur) et Tiberis fluminis fi-
 lius, diuersus ab eo Ocno,
 quem poetae in inferis
 collocarunt, condidit et
 a matre appellauit Man-
 tuam. 201. 2. 3 Non
 in promptu est expedire lo-
 cum secundum interpreta-
 tionem Seruii et Cerdæ,
 aut Gronouii aut Catroei.
 Equidem sic accipio: Man-
 tua, potens olim copiis
 vrbs, quae tamen non e-
 iusdem erant generis, sed
 ex gentibus III ac populis
 XII constabant, quorum
 quaterni sub vna gente e-
 rant comprehensi, quibus
 illa caput erat: copiae

Aaaa

autem

Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
 Ipsa caput populis: Tusco de sanguine vires.
 Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
 Quos patre Benaco velatus arundine glauca 205
 Mincius infesta ducebat in aequora pinu.
 It grauis Aulestes, centenaque arbore fluctus
 Verberat adsurgens: spumant vada marmore verso.

Hunc

autem illae erant Etruscae. Videamus singula: *diues auis*, non est, quae multos auos habet, sed habens diuites, hoc est potentes, auos, vti fert poetica oratio: valens olim opibus, potens copiis. Bene Servius explicat: *maioribus praepotens*; h. e. habens maiores potentes; quid autem hoc aliud quam: potens olim, maiorum aetate; quod monendum erat inprimis, cum nunc illa tantopere a pristino splendore descivisset. Constabat tamen agmen e diuersis populis: *sed non genus omnibus unum*: omnibus non ad *auos* erat referendum, quod vulgo faciunt, sed ad *agmen*, quod Ocnus adducit patriis ab oris. Pergit: Namque Mantua trinas gentes et duodenos populos habebat: *Gens illi triplex* etc. *Gens* tanquam latius sub se continet po-

pulos: quod notum est, quodque Io. Fr. Gronov. ad Liv. V, 34 docuit. Populi igitur erant XII in trinas gentes diuisi. Mantua vero horum XII populorum, qui Etrusci erant, caput erat. *vires*, copiae.

204 *Hinc in se armat* eleganter de copiis aduersum Mezentium ductis. 205. 6 *Nauis*, qua vehitur Ocnus, parasemum seu insigne habet in prora Mincium fluvium: Is supra quoque Ge. III, 15: *tenera praetexit arundine ripas*, vbi v. not. et ad Ecl. I, 52. *patre Benaco*: ducit enim ortum Mincius (Menzo) ex Benaco lacu (Lago di Garda) aut potius ex Alpibus ortus medium eum transit. cf. sup. ad Ge. II, 159. 160. Sequitur v. 207 *Aulestes* in naui C. remorum, *ὑπὸς ἐκατόνζυγος*, Il. v, 247; hoc extulit magnifice: *Aulestes adsurgens verberat fluctus centena*

Hunc vehit inmanis Triton et caerula concha
 Exterrens freta: cui laterum tenuis hispida nanti 210
 Frons hominem praefert, in pristina definit alius;
 Spumea semifero sub pectore murmurat vnda.
 Tot lecti proceres ter denis nauibus ibant
 Subsidio Troiae, et campos falis aere secabant.

Iamque dies coelo concefferat: almaque curru 215
 Noctiuago Phoebe medium pulsabat Olympum:
 Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
 Ipse sedens clauumque regit velisque ministrat.

Atque

centena arbore, centenis
 remis. Silius XI, 492: *cen-
 teno verberare* dixit. *adsur-
 gere, insurgere, consurgere*,
 notae elegantiae vocabu-
 la, de nisu eius, qui magna
 vi ictum infert, incumbit,
 protrudit. Naui huius pa-
 rafemon in prora Triton
 est buccinam instans. —
 210 *frons laterum tenuis*,
 exquisita, pro ipse a fron-
 te vsque ad latera, seu me-
 dium corpus. 212 sua-
 vissimae modulationis ver-
 sus ex Apollonio ductus
 est lib. I, 542. 543. 214
Troiae nouae — et campos
s. a. s. vt iam lib. I, 35.

215 Salebrosum, si quis
 alius, in Marone locum
 euecti, libero iam nunc in-
 cedinus campo. *dies*: erat
 is tertius ex quo castra re-
 liquerat Aeneas: is ipse

dies, quo Rutuli castra op-
 pugnarant: sup. inde a IX,
 459. *almaque curru Noc-
 tiuago Phoebe*, ἀστυνομή-
 τι πόλῳ. Ex Egnatii lib. I
 de rerum natura ducta esse
 Macrob. VI, 5 notauit:
*Roscida noctiuagis astris
 labentibus Phoebe Pulsa lo-
 co cessit concedens lucibus
 altis.* 218 Vtrumque
 docte vt poetam decet:
clauum regit: proprie na-
 vem regimus clauo: tum
velis ministrat, pro mini-
 strat, ministerium praestat
 nauticum, ad vela. cf. sup.
 ad VI, 302. Sic *Luna mi-
 nistrat equis* ap. Propert.
 III, 14, 15 et Statius, quem
 alii laudarunt, de Apolline
 currui insidente lib. VII,
 751: *Ipse sedens telis pa-
 riterque ministrat habenis.*
 Affectarunt mox idem

Aaaa 2

scripto-

Atque illi medio in spatio chorus, ecce, suarum
 Occurrit comitum: Nymphae, quas alma Cybebe 220
 Numen habere maris, Nymphasque e nauibus esse
 Iusserat, innabant pariter, fluctusque secabant,
 Quot prius aeratae steterant ad litora prorae.
 Adgnoscent longe regem, lustrantque choreis.
 Quarum, quae fandi doctissima, Cymodocea 225
 Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaque dorso
 Eminent, ac laeua tacitis subremigat undis.
 Tum sic ignarum adloquitur: Vigilasne, deum gens,
 Aenea? vigila, et velis immitte rudentes.
 Nos sumus Idaeae sacro de vertice pinus, 230
 Nunc pelagi Nymphae, classis tua. Perfidus ut nos
 Praecipites ferro Rutulus flammaque premebat,
 Rupimus inuitae tua vincula, teque per aequor

Quae-

scriptores in soluta oratione, ut Tacitus Germ. 44, ubi v. not.

219 *medio in spatio*. Nam sup. IX, 121 nouae Nymphae: *pontoque feruntur*; qui totus locus huc animo reuocandus. *suarum comitum*: quia cum eo venerant naues. Serv. cf. sup. IX, 80 sq. Cybebe, Κυβέβη, quae vulgo Κυβέλη. 221 *numen habere maris* exquisite pro: numina esse. sup. IX, 101. 2: *magnique iubebo Aequoris esse deas*. 224 *lustrant*

choreis, ornate, pro circumdant, circum natant.

228 *deum gens*. sup. IX, 642: *Dis genite*. 229 *velis immitte rudentes*, laxa; ut ipsa vela laxentur ad ventum excipiendum. Sic sup. VIII, 708: *Ipsa videbatur ventis regina vocatis Vela dare et laxos iam iamque immittere ventos*, ut immittere habenas, frenas, alibi. cf. sup. V, 146. 7. — 231 *perfidus*: quandoquidem foedere iam inter Latinos Troianosque facto bellum mouerat.

234 Hanc

Quaerimus. Hanc genetrix faciem miserata refecit,
 Et dedit esse deas, aeuumque agitare sub vndis. 235
 At puer Ascanius muro fossisque tenetur
 Tela inter media atque horrentis Marte Latinos.
 Iam loca iussa tenent forti permixtus Etrusco

Arcas

— 234 *Hanc g. f. m. refecit*, fecit, mutauit: nihil amplius. *dedit*, fecit, vt *ἔδωκε* Homer., vt iam alibi vidimus. 237 *horrentes Marte Latinos*: erit igitur pro horrendis, qui horrorem faciunt, bello, pugna; cuius significatus me exemplum in Marone desiderare supra ad exordium Aeneidis fassus sum, cum *horrentia Martis arma* explicarem. Possit *umbras horrentes* aliquis sic accipere lib. I, 165 et 311: III, 230; verum umbrae sunt ibi ipsae arbores, et sic *dumi horrentes*, *rubi horrentes*, *horrentia lustra* dicta sunt. *Horrent* enim omnia, quae superficiem habent asperam. Quibus opponuntur ea, quae laeua sunt et nitent. Hinc omnino *horrere* pro asperum esse atque hinc squallere interdum: vt *apes horrent* Ge. IV, 96: *terra horret* III, 161. Atqui nec hic aliter dictum arbitror: sed *Latini horrent Marte*

h. armis; exquisita dictio, pro habentes arma horrentia, hastas crebras erectas: dum stant in acie densis ordinibus et pugnant. Vt Ennianum se habet: *Horrescit telis exercitus asper utrinque*. Aliter Valer. Fl. VI, 524. 5 *arma horrentia* dixit de thorace aspero squamis seu ornamentis ex aere sculptis. Ex Lucano I, 445: *horrens feris altaribus Hesus*, commode *horrendus* accipi posset, nisi communis poetarum mos suaderet ad squallorem et incultam ac rudem faciem dei referre, quae saeuitiam arguit: saeuum enim declarare deum voluit, vt *immitis Teutates* et *Taranis non mitior ara*.

238 *Iam loca iussa tenent*. Refert et hoc Seruius ad ea, in quibus *κατὰ τὸ σιωπώμενον* aliquid intelligendum sit, „nam intelligimus, eum equites misisse per terras. „ Sane quidem sup. VIII, 548 sqq.,

Aaaa 3

cum

IIIO P. VIRGILII MARONIS

Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
 Ne castris iungant, certa est sententia Turno. 240
 Surge age, et Aurora socios veniente vocari
 Primus in arma iube, et clipeum cape: quem dedit
 Inuictum Ignipotens, atque oras ambiit auro. (ipse
 Craetina lux, mea si non inrita dicta putaris,
 Ingentes Rutulae spectabit caedis aceruos. 245
 Dixerat: et dextra discedens inpulit altam,
 Haud ignara modi, puppim. Fugit illa per undas
 Ocior et iaculo et ventos aequante sagitta.
 Inde aliae celerant cursus. Stupet inscius ipse

Tros

cum in Etruriam pergit
 Aeneas, parte sociorum in
 comitatum assumpta, cete-
 ros iubet Tiberi vectos re-
 verti ad castra et nuntiare
 Ascanio quae facta sint.
 Sed in his vix *equites* esse
 potuerunt (nam CCCC e-
 quites Euander et Pallas
 dederant VIII, 518. 519),
 multo minus *Etrusci*, quos
 nondum adierat. Ad ar-
 tificium itaque narrationis
 et suauitatem ex breuita-
 tis studio hoc referamus,
 quod nunc illa innuit,
 quae facile intelligi pos-
 sunt: conscendisse Aene-
 am naues in portu Caere-
 tano, equitatu in littore
 praemisso, qui ne castra in-
 trare posset, Turnus ob-
 iecta copiarum parte caue-

bat. 240 *iungant* se: vt
 solet Maro. 246 Locus,
 quem laudant, Apollonii
 est lib. II, 600. 601. 247
Modus non est ratio, mo-
 dus propellendi; hoc esset
 tenue et ieiunum in epico
 poeta. Sed est, quod be-
 ne Seruius monuit, mode-
 ratio. „Impulit nauem li-
 bramento peritiae (malim
libramento peritia) et mo-
 derationis, quippe quae
 fuerat nauis. „ 449 *In-*
de aliae, sc. naues, *celerant*
cursus, cum Aeneae na-
 vem euolare vident. Sic,
 puto, bene accipitur. Ser-
 vius tamen argutius expli-
 cat: inde aliae Nymphae
 aliarum nauium cursus ce-
 leriores efficiunt, sicut fe-
 cerat Cymodocea.

250 omi-

Tros Anchifiades: animos tamen omine tollit. 250
 Tum breuiter supera adspectans conuexa precatur:
 Alma parens Idaea Deum, cui Dindyma cordi,
 Turrigeraeque vrbes, biuigique ad frena leones;
 Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
 Augurium, Phrygibusque adsis pede, diua, secundo.
 Tantum effatus: et interea reuoluta ruebat (255
 Matura iam luce dies, noctemque fugarat.
 Principio fociis edicit, signa sequantur,
 Atque animos aptent armis, pugnaeque parent se.

Iamque

— 250 *omine* ostento, prodigio confirmatus animos sumit. Mox v. 257 simili metonymia *augurium* dixit.

252 v. sup. IX, 80. 83 et 618, vbi *Dindyma* *ogen.* — 253 *Turrigerae vrbes*: Hinc ipsa Cybele turrita; est enim mater Terra sup. lib. VI, 786. *ad frena leones*, frenare soliti; vt *ad lecticam serui*, *ad limina custos*, sup. IX, 648. 254. 5 Tuo monitu nunc mihi es auctor pugnae; *tu rite propinques augurium*: h. fac ostentum hoc rite euentum suum habere. Ita interpretandum arbitror. *Propinquare* poetae et alibi est ad mouere, adducere. *Augurium* autem, vt omen, oraculum, fors, saepe pro

euentu. Vt sensus sit, quem alii volunt: *tu praesens sis et propitia hoc augurio*: Cybele deberet propinquare ipsa cum augurio. Nec Barthius bene ap. Burm.: *praesentior et propior augurio adsis*. Cerda ait esse: propitium facias augurium; sed id in altero subiicitur: *adsis pede diua secundo*.

256. 7 ornate. *reuoluta ruebat* pro reuoluebatur, redibat, *ruebat* pro veniebat, vt sup. II, 251 *ruit oceano nox*. *matura luce*: adulto die (aliter ac Ge. I, 66: *adultis solibus*, aestate prouecta; et iterum aliter Tibull. IV, I, 205: *matura dies* de morte praematura. Nolim haec esse laudata).

Iamque in conspectu Teucros habet et sua castra, 260
 Stans celsa in puppi: clipeum cum deinde sinistra
 Extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt
 Dardanidae e muris: spes addita fuscitat iras:
 Tela manu iaciunt. Quales sub nubibus atris (265
 Strymoniae dant signa grues, atque aethera tranant
 Cum sonitu, fugiuntque notos clamore secundo.
 At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
 Ausoniis; donec verfas ad litora puppis
 Respiciunt, totumque adlabi classibus aequor.

Ardet

264. 6 Ad clamorem spectare comparisonem h. l. recte monet Servius. Nam Troianorum multitudinem designare non potest, ut sup. VI, 310 sq., cum singuli in muris stent, non agmine incedant (cf. Lucan. V, 711 sqq.: Stat. Theb. XII, 515 sqq.); multo minus telorum copiam. Ducta comparatio de Homero Il. 7, 3 sqq.; nec dubito poetam de habitu gruum in calidiores plagas, ingruente hieme, cogitare. v. ad Aen. VI, 310. Nec aliter Homerus l. c. Non vero ad imbrem instantem euolantes grues Ge. I, 374. 5 huc traho. Itaque v. 266 *noti* pro quibuscunque ventis hibernis dicti sunt. — *dant signa* simpl. edunt clamorem; quatenus is pro

signo est, eos adesse. *Clamor secundus*, laetus, ut alibi quoque. Reditum gruum ex australibus plagis redeunte vere fundum comparationis fecere alii, quorum loca apposuit Cerda. Sunt Statius Theb. V, 11-16: Val. Fl. III, 359 sqq.: Claud. de b. Gildon. 474-8: Oppian. Halieut. I, 620-5. Nonni vero locus lib. XIV, 331-7 totus ex Homero est concinnatus. 269 *totumque allabi classibus aequor*. Docte de magna nauium copia, ad Rutulorum phantasiā, et ad mirationem faciendam accommodata. Vulgari oratione, classis allabitur late per totum mare. Nunc mare ipsum, quam longe prospectus patet, navibus tectum, videtur adfluere ad littus, cum *classibus*.

Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma 270
 Funditur, et vastos umbo vomit aureus ignes:
 Non secus, ac liquida si quando nocte cometae
 Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor,
 Ille fitim morbosque ferens mortalibus aegris,
 Nascitur, et laeuo contristat lumine coelum. 275

Haud

sibus. Nec aliter Seruius.
 — 270-5 De summo armorum Aeneae, quae a Vulcano erant facta, splendore cogitandum est, quem per ignem et flammam reddi sollemne est: Homerus vero ipsam flammam exire fecit armis. Plura sunt Homerica loca, quae Maro ante oculos habuit, quae diligenter comparanda sunt, adscribere non vacat: primum splendidissimum illum de Diomede Il. ε, 4-7, quem variauit in Achille Il. σ, 205-214. Comparandus quoque sup. VII, 785-8. Mox v. 272 comparisonem *cometae* de suo adiecit Maro: nam Il. δ, 75-77 de stellae traiectione agit, non de cometa. Maronem imitati sunt diligenter Silius lib. I, 460-4, et Claudian. de R. Prof. I, 230-4, qui Homericum locum modo laudatum ad verbum expressit. Quomodo nostri poetae excellere

et superare possint veteres, exemplum esto hoc Miltoni Parad. Lost lib. II, 708 sqq., ubi cometen exustum igni et ab Ophiucho consumtum flammare et coma quassa pestem et famem immittere dicit. Sed Sirii seu caniculae comparatio tota debetur Homero: Il. ζ, 26-33 de Achille. — *Ille fitim morbosque f.* quia ex aestu, qui sub sideris ortum exoritur, in iis terris febres tentant homines malignae cf. Apollon. II, 518-521 cum Schol. et Cic. de Div. I, 57 ibiq. Dauis.

270 *apex*: cogitauit ἀόφον, conum, cui crista inserta: et designat nunc totam omnino galeam aere coruscantem. 272 *liquida nocte*: translate ab aere liquido, pro clara. *Sirius* est adiectivae formae. Σελγιος ἀστὴρ, vnde h. l. *Sirius ardor*. 275 *laeuo lumine*, noxio, vt *infelix*. *contristat*

Aaaa 5

stat

Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
 Litora praecipere, et venientis pelleret terra.
 [Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro:]
 Quod votis optastis, adest, perfringere dextra.
 In manibus Mars ipse, viri. Nunc coniugis esto 280
 Quisque suae tectique memor: nunc magna referto
 Facta patrum, laudes. Vltro occurramus ad vndam,
 Dum trepidi, egressisque labant vestigia prima.
 Audentis Fortuna iuuat.
 Haec ait, et secum versat, quos ducere contra, 285
 Vel quibus obseffos possit concedere muros.
 Interea Aeneas socios de puppibus altis
 Pontibus exponit: multi seruare recursus

Languen-

stat coelum, magna cum vi,
 pro fulget.

276 lqq. Turni et ani-
 mus et oratio digna heroe.
 — *littora praecipere*, ante
 capere, occupare. 279
perfringere, graue verbum,
 pugnare cominus; cum ad-
 huc castra oppugnassent.
 Dictum vt: *aciem perfrin-*
gere, perrumpere. 280
 Nunc res ad discrimen ad-
 ducta. Pugnandi tempus,
 quod optastis, adest. Ad-
 huc enim oppugnatio ca-
 strorum facta erat, non a-
 cie pugnatum. *laudes*, τὰ
 κλέα ἀνδρῶν, fortia facta.
 — *referto* animo, memor
 esto, quod modo praeces-
 sit: itaque nolim accipere,

exprimito, imitator. cf. Il.
 π, 207. 8. 9 et ad sequentia
 Il. ο, 661 lqq.

288 Pontes: τὰς ἐπιβά-
 θρας, et ἀποβάθρας navium
 dixit: nota res. *seruare*
recursus Languentis pelagi.
 De refluxu reciprocantis
 maris accipi nequit: nam
 eum profecto nunc non
 expectarunt: sed sunt *lo-*
ca vadosa littoris, non ab-
 rupta, sed decliuia, in qui-
 bus deficiunt extremi fluc-
 tus; *recurrat*, currit, pro-
 currit, adeo mare per mag-
 num arenae spatium. Is
 locus, qui fere in sinuosis
 littorum plagis esse solet,
 est *recursus pelagi languen-*
tis: et eadem sunt *brevia*:
 cf.

Languentis pelagi, et breuibus se credere saltu:
 Per remos alii. Speculatus litora Tarchon, 290
 Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat vnda,
 Sed mare inoffensum crescenti adlabitur aestu;
 Aduertit subito proras, sociosque precatur:
 Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;

Tollite,

cf. sup. I, 111: V, 221. Non autem animo dimit-
 tendum, agi haec in ostiis
 Tiberis, vbi mare sese in-
 fert aliquantum flumini,
 turbatum vero et vento
 aduerso spirante adaetum,
 retundit flumen veniens,
 et intra ostia late immitti-
 tur. 290 *Per remos a-*
lii: assumendum: terrae
 se credere saltu: remis,
 pro contis littore infixis,
 quibus nixi in littus pro-
 filiunt.

290 Tarchon morae
 impatiens, vel cum na-
 vium periculo, in molli,
 qua ad littus aditum ma-
 re satis profundum daret,
 anfractu littoris, terrae de-
 cliui impingit nauem re-
 mis concitatam, vt in ea
 confidat et ipsum solum
 pro firmamento ac retina-
 culo habeat. Vt nostro quo-
 que tempore solent nau-
 tae salutis spe abiecta nau-
 fragium facere volunta-

rium in amico littore.
 Conf. Act. Ap. XXVII, 39
 sqq. Feliciter res succe-
 dit ceteris, molle ac li-
 mosum solum naetis, ex-
 cepta Tarchontis naui. --
qua vada non spirant, aqua
 non aestuat, nullos fluctus
 mouet, adeoque scopulis
 non alliditur aut latentes
 scopulos arguit. Est enim
spirare nunc aestuare, in-
 flatum esse, fluctus moue-
 re, *νογύσσειν*. Iam Ge. I,
 327 vidimus, *feruetque*
fretis spirantibus aequor.
 -- 292 *crescenti aestu*. Nec
 hoc de aestu maris reci-
 proco accipere licet: ne
 de mari quidem tempesta-
 te moto: sed de prouolu-
 tis latius maris fluctibus,
 qui, si locum littoris molli
 cliuo assurgentem accepe-
 rint, eo explicant se et late
 exundant adeoque *cresce-*
re videri possunt; *aestum*
 autem pro fluctu, vt poe-
 ta, dixit.

295 tol-

Tollite, ferte rates; inimicam findite rostris 295
 Hanc terram, fulcumque sibi premat ipsa carina.
 Frangere nec tali puppim statione recuso;
 Adrepta tellure semel. Quae talia postquam
 Effatus Tarchon: focii consurgere tonsis,
 Spumantisque rates aruis inferre Latinis; 300
 Donec rostra tenent ficcum, et sedere carinae
 Omnes innocuae. Sed non puppis tua, Tarchon.
 Namque, inflicta vadis, dorso dum pendet iniquo,
 Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat;
 Soluitur, atque viros mediis exponit in undis; 305
 Fragmina remorum quos et fluitantia transtra
 Inpediunt, retrahitque pedem simul vnda relabens.

Nec

— 295 *tollite* ad motum remorum spectat: *ferre*, impellite, agite. Mox *inferre* littori. 299 *consurgere remis* conf. sup. v. 208. Mox 301 *ficcum* de littore, vt Ge. I, 363 *In sicco ludunt fulicae*, et Homerus *ἔγδον, ἔγδον*, pro *ἔγδον*, Od. ε, 402. *innocuae*, illaetae: passivae, ex poetarum more. 302. 3 *dorso iniquo*. Bene Serv. Dorsum est durior arena (*ἄν*), quae remeantibus fluctibus plerumque densatur et in modum saxi indurescit, quod a nautis *puluinus* vocatur. *dorsum* tale, *ἄν*, in medio mari sup. I, 110 vidimus. *iniquum*, no-

xium, exitiosum; vt quis *in locum iniquum adductus* dicitur. Alii pro inaequali arenae cumulo accipiunt. *pendet anceps sustentata*, suspensa, se librat, agitatur, quoniam fulcum nullum impressit satis altum, nec firmata carina stabilem habet sedem cf. Lucan. IX, 337 et totum locum. *fatigat fluctus* navis: dum allabuntur ac recedunt, nauemque libratam in diuersas partes versant: magis hoc poeticum, quam si *fluctus fatigat nauem*, facit, vt navis fatiscat. 307 *vnda relabens*, fluctus littus alluens et ex allisu remeans.

308-310

Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
 Totam aciem in Teucros, et contra in litore sistit.
 Signa canunt. Primus turmas inuasit agrestes 310
 Aeneas, omen pugnae, strauitque, Latinos;
 Occiso Therone, virum qui maximus ultro
 Aenean petit. Huic gladio perque aerea futa,
 Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
 Inde Lichan ferit, exsectum iam matre peremta, 315
 Et tibi, Phoebe, sacrum, casus euadere ferri
 Quod licuit paruo. Nec longe, Cissea durum,

Inma-

308-310 Laudatur Attius in Hellenibus: *Signa extemplo canere et tela ob moenia offerre imperat. turmas agrestes — Latinos* conf. sup. VII, 573. 582: VIII, 8 et IX, 607 sqq. — 311 *omen pugnae* ad sqq. spectat: *strauit Latinos*. 313 *aerea futa*, thoracem futilem ex aere, h. e. ex aereis lamellis vel catenulis. 314 *tunicam squalentem auro* cf. ad Ge. IV, 91. *Squalere* perperam a squamis ducitur; sed, ut *horrere* de asperitate superficiei, cuius oppositum sit, *laeuor* ac *nitor*, dixere poetae, sic *squalere* videtur traductum primum ad superficiem fordido ac squalido colore vel nitore impuro, lutulento aut puluerulento, inductam, qualis

in piscium ac serpentum cute est, tum omnino de nitore quocunque, ut auri. Nam Accius iu Pelopidis (apud Serv. h. l. et Macrob. VI, 7 f.) distinxit squalorem auri a squamis serpentis: *eius Serpentis squamae squalido auro et purpura Praetextae*. Est adeo *squalere* doctius dictum h. l. quam splendere — *haurit apertum* pro simplici haurit. cf. sup. ad II, 600. 315. 16 *Phoebo sacrum* quippe deo medico, cuius ope ex matris utero esset seruatus. An verum sit, quod Seruio tradente narrant alii, omnes secto matris ventre procreatos Phoebo fuisse sacros, dubito. 317 *nec longe*: pro nec multo post, aduerbium loci pro temporis, anni-

Inmanemque Gyan, sternentes agmina claua,
 Deiecit leto: nihil illos Herculis arma, (320
 Nec validae iuuere manus, genitorque Melampus,
 Alcidae comes, vsque grauis cum terra labores
 Praebuit. Ecce Pharo, voces dum iactat inertis,
 Intorquens iaculum clamanti sistit in ore.
 Tu quoque, flauentem prima lanugine malas
 Dum sequeris Clytium infelix, noua gaudia, Cydon;
 Dardania stratus dextra, securus amorum, (325
 Qui iuuenum tibi semper erant, miserande, iaceres:
 Ni fratrum stipata cohors foret obuia, Phorci

Proge-

antique. *Serv.* Vt alias: *nec mora*, h. statim, inde. Mox 321 *vsque cum*, vsque dum, tamdiu quam. Narratiunculas, quibus poeta nominum ac caedum factarum argumentum, per se molestum, Homeri exemplo variat, pro se quisque notabit. Nunc Cisseus et Gyas filii sunt Melampodis: isque fuit comes Herculis, quem in haec loca secutus (sup. VIII, 201 sqq.) restitit et confedit in Latio. Illa: *nihil illos Nil v. iuuere*: Homerica sunt v. c. II. ε, 53. 54: η, 142. 43.

322 *voces inertes*: quia inertis hominis et imbellis est, clamare et conuicia

iactare, vbi pugnando opus erat.

324 sqq. Phorcum igitur fingit poeta vel tradit septem habuisse pueros, qui pugnae interfunt. Memorantur quatuor: primus, si modo is ex hoc numero fuit, *Cydon*, amator Clytii; alter *Maeon* v. 337; tum *Alcanor* et tandem *Numitor* v. 342. -- *noua gaudia* pro eo, qui amatur, τὰ παιδνὰ, *deliciae*. *noua* bene *Serv.* quem primum tunc amare coeperat. *securus*, oblitus, in morte, nec memor amoris puerorum, qui tibi semper erat. Non adeo diuerse poeta posuerat sup. lib. I, 350 *securus amorum*

Progenies, septem numero, septenaque tela
 Coniiciunt. Partim galea clipeoque resultant 330
 Inrita; deflexit partim stringentia corpus
 Alma Venus. Fidum Aeneas adfatur Achaten:
 Suggere tela mihi, non vllum dextera frustra
 Torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Graium
 Iliacis campis. Tum magnam conripit hastam, 335
 Et iacit: illa volans clipei transuerberat aera
 Maeonis, et thoraca simul cum pectore rumpit.
 Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
 Sustentat dextra: traiecto missa lacerto
 Protinus hasta fugit, seruatque cruenta tenorem: 340
 Dexteraque ex humero neruis moribunda pependit.

Tum

amorum Germanae, non
 curans, respiciens. 331
ea, quae stringere pote-
 rant, *deflexit*, vt Iuno lib.
 IX, 725. 26 in Turno: deo-
 rum apud Homerum exem-
 plo Il. δ, 129 sqq.: ε, 187
 sq. 333 *Suggere tela mi-*
hi: heroum Homericorum
 opes: hastarum copia in
 armario: vide omnino Il.
 v, 260 sqq. *non vllum dex-*
tera f. Homerica gloria-
 tio Polydamantis Il. ξ,
 453 sqq. In vll. 339 - 41
 sequamur id, quod expe-
 ditissimum est: vna hasta
 clipeum et thoracem ac
 pectus traiecit Maeonis;
 hasta alia ab Aenea emissa

brachium Alcanoris trans-
 figit, et *traiecto lacerto fu-*
git protinus, porro, vlte-
 rius abit, *seruatque teno-*
rem, nec remittit quic-
 quam de impetu, quem ex
 iactu fortis viri habebat;
 vno verbo, brachium Mae-
 oni suppositum tantum
 non rescindit: reliqua ad
 ornatum adiecta. Si de
 vna hasta vtrumque vul-
 nus faciente accipiantur
 versus, primum res nimis
 in miraculum aucta est,
 tam 342 non apparet,
 quomodo tam alte infixam
 hasta e corpore euelli pos-
 sit. 341 pendet ex ten-
 dinibus ac musculis, quos
 poeta

Tum Numitor, iaculo fratris de corpore raptō,
 Aenean petiit: sed non et figere contra
 Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatae.
 Hic Curibus, fidens primaeuo corpore, Clausus 345
 Aduenit, et rigida Dryopem ferit eminus hasta
 Sub mentum, grauit̃er pressa, pariterque loquentis
 Vocem animamque rapit, traiecto gutture; at ille
 Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruorem.
 Tris quoque Threicios Boreae de gente suprema,
 Et tris, quos Idas pater et patria Ismara mittit, (350

Per

poeta *neruos* appellat, *dextera moribunda*: qualis esse solet moribundi hominis, languida. 342 Color vbiue Homericus, vt et in hoc versu et in sequ. — *fratris de corpore*, Maeonis puta. *figere contra*, πῆξαι ἀντιγῶν, in aduerso Aeneae corpore. *magnique* f. cf. Il. 9, 302.

345 *Clausus*, qui Latinis Sabinos adduxerat: v. VII, 106. Videtur poeta in Claudiae gentis honorem hunc Clausum ornare. *fidens* pro habens, v. fus. ἀλὼν πεποιθώς. Sic alibi *fidens inuenta*, viribus. Dryops, Δρύοψ. 347 *hasta grauit̃er pressa*, imprefsa, dum ille ἐπεγείδσει, vt Hom. Il. 9, 47 et alibi. — 350 *Tres Threicios Boreae*

de gente suprema. Duplex suppetit interpretatio, vtraque iam in Seruianis proposita, nec definire licet vtra sit verior. *Boreae gens suprema* potest esse extrema terra borealis, vt venerint illi ex Thraciae partibus versus septentrionem vltimis. Potest tamen *Boreas* etiam esse auctor stirpis, a qua ducti illi tres dici potuere: *Boreae de gente suprema* h. vltima, antiquissima, vt *gens* pro genere sit. *Ismara* patria pro Ismarica: mons et vrbs Thraciae Ismarus. Adiunxisse se Troianis putandi sunt, seu tum cum illi iis littoribus adhaerescebant, lib. III, 13, seu in ipso bello societate armorum iuncti.

352 Ha-

Per varios sternit casus. Adcurrit Halesus,
 Auruncaequae manus: subit et Neptunia proles,
 Insignis Messapus equis. Expellere tendunt
 Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso 355
 Ausoniae. Magno discordes aethere venti
 Proelia ceu tollunt, animis et viribus aequis.
 Non ipsi inter se, non nubila, non mare, cedunt:
 Anceps pugna diu: stant obnixi omnia contra.
 Haud aliter Troianae acies aciesque Latinae 360
 Concurrunt: haeret pede pes, densusque viro vir.
 At parte ex alia, qua saxa rotantia late

Inpu-

— 352 *Halesus, Auruncaequae manus* v. sup. VII, 723 sqq. *Messapus* ibid. 691 sq. sunt hi in Turni exercitu. 354 *expellere*, loco depellere, mouere. Laudant II. 12, 417 sq.

356 sq. Comparatio praeliantium cum ventis iam Homero frequentata, v. c. II. 12, 765–771, et Ennio ap. Macrob. VI, 2; sed nunc a Marone ita ornata, ut nihil supra cogitari possit. 359 *obnixi* venti contra omnia: ut nihil sit, quod eos in alterutram partem impellat et inclinet: donec aliquando turbo erumpit. 360 *haeret pede pes*: Notissimi versus II. 1, 130 sqq. a Tyrtaeo expressi. cf. Klotz. ad Tyrtaeum p. 33 et 51 post

Cerdam. Ennius iam ante Maronem: *Pes pede premitur, armis teruntur arma*, et A. Furius Antias Annal. IV: *Pressatur pede pes, mucro mucrone, viro vir*. Alia laudant Guell., Cerda, al.

362 Arcades equites ex Pallanteo ducti et a Pallante praemissi (v. sup. 238. 9) alia ex parte Rutulos adorti erant (nec opus erat ut poeta commemoraret quomodo Tiberim traiecissent) et duce Pallante pugnabant ea parte littoris, qua torrens in mare exierat; itaque equi in lubrico et aspero solo consistere non poterant: quare iis relictis pedites pugnabant; verum, cum pedestri pugnae parum assueti essent,

Bbbb

Impulerat torrens, arbuſtaque diruta ripis,
 Arcadas, inſuetos acies inferre pedestris,
 Vt vidit Pallas Latio dare terga ſequaci, 365
 Aſpera quis natura loci dimittere quando
 Suaſit equos; vnum quod rebus reſtat egenis,
 Nunc prece, nunc dictis virtutem adcendit amaris:
 Quo fugitis, focii? per vos et fortia facta,
 Per ducis Euandri nomen, deuictaque bella, 370
 Spemque meam, patriae quae nunc ſubit aemula lau-
 Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hoſtis (di,
 Eſt via. Qua globus ille virum denſiſſimus vrguet:
 Hac vos et Pallanta ducem patria alta repoſcit.
 Numina nulla premunt: mortali vrguemur ab hoſte
 Mortales: totidem nobis animaeque manusque. (375
 Ecce, maris magna claudit nos obiice pontus:

Deeſt

eſſent, loco cedebant; cum
 ecce Pallas eos increpat.
 Cur Arcades equites tan-
 tum adducti fuerint, ſupra
 diſputatum eſt ad lib. VIII,
 518. 9. *rotantia* ſe, vt
 Ge. I, 163: *voluentia*, et
 tot alia in Marone. — 365
Latio, Latinis et Rutulis.
 — 366 *quis* paullo durius
 pro iis; quandoquidem na-
 tura loci aſpera et impedi-
 ta adduxerat eos vt equis
 deſcenderent. 367 *rebus*
egenis, dubiis, egentibus
 conſilii, vt inopia abſolu-
 te pro inopia conſilii. Sic
 quoque ſup. VI, 91. 368

Comparant Il. μ , 267. 268:
 λ , 232. 240.

369 Oratio Pallantis ple-
 na fiduciae et indignatio-
 nis, ſed qualis iuuenem,
 qui nondum propriam lau-
 dem habebat, decere pote-
 rat. *deuicta bella* noue
 dixit: vt pugnata bella,
 depugnata. 371 *ſubit*,
 ſuccedit, fit, *aemula laudi*,
 virtutem paternam aemu-
 latur. 375 Comparant
 Il. ϕ , 568. 9 et ad v. 376
 Il. ν , 814. 377 Cf. egre-
 gia dicta Aiakis Il. ϵ , 504
 ſqq. et altera 734.

378 Tro-

Deest iam terra fugae. Pelagus Troiamne petemus?
 Haec ait, et medius densos prorumpit in hostis.
 Obuius huic primum, fatis adductus iniquis, 380
 Fit Lagos: hunc, magno vellit dum pondere saxum,
 Intorto figit telo, discrimina costis
 Per medium qua spina dedit: hastamque receptat
 Ossibus haerentem. Quem non super occupat Hisbo,
 Ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem,
 Dum furit, incautum crudeli morte sodalis, (385
 Excipit, atque enssem tumido in pulmone recondit.
 Hinc Sthenelum petit, et Rhoeti de gente vetusta
 Anchemolum, thalamos ausum incestare nouercae.
 Vos etiam gemini, Rutulis cecidistis in aruis, 390
 Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,

Indis-

— 378 *Troiam nouam*, castra Troianorum: quae adhuc pars copiarum Turni obsidebat, sup. v. 286. — 382. 3 verbo: qua parte spina per medium dorsi inter costas procedit. — 384 *super* aut est interea, super hoc, dum in eo occupatur, aut est desuper. Pallanti inclinanti se ad recipiendam hastam vulnus desuper inferre volebat Hisbo: sed id antevertit Pallas. 388. 9 Praeclara hic Seruii nota est, qui ex Auieno et Alexandro Polyhistore, quem ille sequutus videtur, haec

narrat: Rhoetus, Marubiorum (Marforum v. sup. VII, 750) rex Anchemolo filio Casperiam nouercam superinduxerat, quam priuignus stuprauit, poenaeque et irae paternae metu ad Daunum confugerat, Turni patrem. 390. 2 Imitationes notauit Cerda Silii lib. II, 636-9 et ad 649 Lucan. III, 603-8. Add. Statii Theb. VI, 340-5: IX, 292-5: Claudiani de IV Conf. Honor. 206-211. 391 Fuit ergo Daucus, cuius filii Larides et Thymber vel Thymbrus.

Indiscreta suis, gratusque parentibus error;
 At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
 Nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abstulit ensis:
 Te decisa suum, Laride, dextera quaerit; 395
 Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant.
 Arcadas adcenso monitu, et praeclara tuentes
 Facta viri, mixtus dolor et pudor armat in hostes.
 Tum Pallas biugis fugientem Rhoetea praeter
 Traiicit. Hoc spatium, tantumque morae fuit Illo. 400
 Illo namque procul validam direxerat hastam:
 Quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
 Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
 Caedit semanimis Rutulorum calcibus arua.
 Ac velut, optato ventis aestate coortis, 405

Disper-

— 392 vt ne a suis quidem discerni possent. 396 Bona Seruii et haec nota est: „Ennii esse versum: *Oscitat in campis caput a ceruice reuulsum, Semanimesque micant oculi lucemque requirunt.* Quem versum ad suum carmen transtulit Varro Atacinus., *Lufere* hinc alii in hoc plus quam par erat v. ap. Guell., Cerdam et Burm. Quanto simplicius Homerus Il. ε, 81. 82.

399 sq. Pallas Rhoeteum, *praeterfugientem* bigis, ne a Teuthrante et Tyre fratribus interimeretur, hasta

traiecit. Ita Ilus mortem effugit, quem Pallas hoc telo petierat. 404 cf. inf. 731; quod *Rutulorum arua* pro solo posuit, ornatus causa fecit. 405 sqq. Comparatio ad Homericum exemplum concinnata Il. λ, 155–7, forte quoque υ, 490 sqq. Supra similem locum vidimus lib. Il, 304 et Ge. Il, 303 sq., in quibus vel incauto vel ignaro pastore incendium exoritur. Hoc autem loco pastor volens lubensque filuam incendit et flamma laetatur: quod aut stultum aut facinorosum hominem

nem

Dispersa inmittit filuis incendia pastor;
 Conreptis subito mediis, extenditur vna
 Horrida per latos acies Volcania campos;
 Ille sedens victor flammās despectat ouantis:
 Non aliter focium virtus coit omnis in vnum, 410
 Teque iuuat, Palla. Sed bellis acer Halesus
 Tendit in aduersos, seque in sua conligit arma.
 Hic maētat Ladona, Pheretaque, Demodocumque:
 Strymonio dextram fulgenti deripit ense
 Elatam in iugulum; saxo ferit ora Thoantis, 415
 Ossaue disperfit cerebro permixta cruento.
 Fata canens filuis genitor celarat Halesum;

Vt

nem prodit; et quorsum
 omnino hoc pertinet, vt
 quis in media aestate in-
 cendat filuas? hoc quidem
 quomodo placere aut quo-
 modo poetae excidere po-
 tuerit non video. Sed for-
 te nec poetae culpa ea est,
 sed interpretum, qui sil-
 vam non meminere esse h.
 l. stipulas agri demessi, quas
 pastor seu omnino agrestis
 ad solum recreandum in-
 cendit. Sic *siluam* dixit
 Maro de leguminum cala-
 mis Ge. I, 76 et de herbis
 lib. I, 152. Iam v. 405
optato est ex voto. 406
dispersa epitheton ab eo,
 quod sequitur, sumtum:
 quod se dispergit incen-
 dium: non quod diuersis

locis pastor fecit. 407
correptis mediis: eleganter
 ad interiora penetrare ig-
 nem dixit. Reliqua v. 407.
 8 ornatissima, comparatio-
 ne incendii cum pugna
 facta: vnde et mox *flam-
 mas ouantes*, quasi successu
 exultantes, dicere ausus
 est. 409 *victor*: bene
 Serv. voti compos, ἐπιτυ-
 χών. Nunc 410 *in vnum*
 locum conglobant se pug-
 nantes Arcades. 411 Ha-
 lesus Auruncorum dux, v.
 paullo ante v. 352. 412
seque in s. c. a. post scutum
 se clausit: sic et XII, 491
 Serv. 415 *Elatam in i.*
 iugulo suo vulnus minan-
 tem. Serv. 417 Ergo
 Halesi parens erat vates,

Vt senior leto canentia lumina soluit:
 Iniecere manum Parcae, telisque sacrarunt
 Euandri. Quem sic Pallas petit ante precatus: 420
 Da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,
 Fortunam atque viam duri per pectus Halesi.
 Haec arma exuiasque viri tua quercus habebit.
 Audiit illa Deus: dum textit Imaona Halesus,
 Arcadio infelix telo dat pectus inermum. 425
 At non caede viri tanta perterrita Lausus,
 Pars ingens belli, finit agmina: primus Abantem
 Oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.

Sterni-

qui filium, cuius fata prae-
 videbat, eduxit, quoad vi-
 veret, in filius. Similis
 locus Il. β, 830 sqq. At
 vix ille e viuis excesserat,
 cum filius in bellum pro-
 cedit. 418 *lumina ca-*
nentia audacter pro senili-
 bus, sed canent supercilia,
 tempora, ipsae genae. —
 419 In altero iuris, in al-
 tero sacrorum, vocabulo
 usum poetam obseruat Ser-
 vius: *Manus*, inquit, *in-*
iectio, *quotiens nulla iudi-*
cis auctoritate expectata
rem nobis debitam vindica-
mus. Agnoscas facile ver-
 ba iuris. Alterum ductum
 ex eo, quod Diis vel Ma-
 nibus sacra dicuntur qui-
 bus moriendum est. *tela*
Euandri dixit Pallantis ha-

stam, quia a patre accep-
 tam attulerat. 424 Ha-
 lesus, clipeum praetendens
 amico Imaoni, suum ipsius
 pectus nudat, ut Pallantis
 hastae obnoxium esset.

426 Lausus, Mezentii
 filius (VII, 649), nunc pro-
 dit: amabilis et Pallanti
 haud prorsus dissimilis iu-
 venis: *is non finit agmina*
esse perterrita Halesi mor-
 te. *pars ingens belli*, h.
 pugnantium. *Abas* est is,
 de quo sup. X, 170. *no-*
dum pugnae non de densa
 acie ac militum globo;
 sed a nodo arboris sub cu-
 neo petatum: de eo acci-
 pe, qui fortunam belli diu-
 tissime sustinet, longissime
 resistit, *ἐτεβαλέα νίκην* sua
 virtute facit. *moram*. Sic
 in

Sternitur Arcadiae proles; sternuntur Etrusci;
 Et vos, o Graiis inperdita corpora, Teucri. 430
 Agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis.
 Extremi addensent acies: nec turba moueri
 Tela manusque finit. Hinc Pallas instat et vrguet,
 Hinc contra Lausus, nec multum discrepat aetas,
 Egregii formae; sed quis fortuna negarat 435
 In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
 Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
 Mox illos sua fata manent maiore sub hoste.

Interea soror alma monet succurrere Lauso
 Turnum; qui volucris curru medium secat agmen.
 Vt vidit socios: Tempus desistere pugnae; (440
 Solus ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas
 Debetur; cuperem ipse parens spectator adesset.
 Haec ait; et socii cesserunt aequore iusso.
 At, Rutulum abscessu, iuuenis tum, iussa superba 445
 Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
 Lumina voluit, obitque truci procul omnia visu;

Talibus

in noto illo: *belli mora*
concidit Hector, cf. sup. ad
 IX, 155. 432 Qui in ex-
 tremis ordinibus collocati
 sunt, vrgent priores ordi-
 nes, adeoque condensant
 aciem, vt arma vix moueri
 possent. 439 *soror alma*.
 Iuturna nympa: de qua
 tamen nondum mentio
 facta: sed v. inf. XII, 139
 sq. 443 cf. II. 538. 9.

— 444 *cesserunt aequore*
iusso doctius dictum quam
iussi ipsi: vt XII, 696. Sed
 nunc iussum, quo ipsi ce-
 dere iussi erant. 445 sqq.
 Pallantis personam egre-
 gie tuitus est poeta; im-
 mota iuueni mens in tan-
 to discrimine etc. *at tum*
iuuenis, R. *discessu*, *mira-*
tus etc. 447 *omnia di-*
xit pro: totum Turnum.

Bbbb 4

449. 50

Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
 Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis,
 Aut leto insigni. Sorti pater aequus utrique est. 450
 Tolle minas. Fatus medium procedit in aequor.
 Frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
 Desiluit Turnus biugis; pedes adparat ire
 Comminus. Utque leo, specula cum vidit ab alta
 Stare procul campis meditantem in proelia tau-
 rum, 455
 Aduolat; haud alia est Turni venientis imago.

Hunc

— 449. 50 ornatus quam
 Homericum ελοίμην κεν ἤκεν
 ελοίμην, Il. x, 253 (dubito
 enim an verum sit: ελοίμην
 et quod inde fecere ελοίην).
 Sententiam alibi aliter va-
 riauit Homerus: Loca Cer-
 da collegit. Macrobius lib.
 VI, 1 ex Attii Armorum
 iudicio ductum esse versum
 dixit: *Nam tropaeum fer-
 re me a forti viro pulchrum
 est; Si autem et vincar,
 vinci a tali nullum est pro-
 brum.* 450 *Sorti pater
 aequus utrique*, scil. feren-
 dae par est: is est pater,
 qui utramque fortunam, et
 victoriae et mortis glorio-
 sae, aequo animo ferat, ut
 fere Serv. Respicit enim
 ad verba Turni v. 443:
*cuperem ipse parens Euan-
 der adesset.* 453 *Desiluit
 ut par pari congredetur:*

ita enim heroicae vitae lex
 fert. 454 Comparatio-
 nes a leone sumtae multae
 similes sunt ap. Homerum,
 cf. inf. ad v. 729 et Cerda
 ad h. l.; sed nouum in Ma-
 rone hoc, quod a specula
 h. montis vertice, ἐκ σκο-
 πιάς, prospicit, et quod
 taurum meditantem in prae-
 lia videt. Imitatorem Si-
 lium cf. lib. V, 309-315;
 Statium VII Theb. 670 sqq.
 — meditantem in proelia,
 docte dixit; ut proludere
 in pugnam, audere in prae-
 lia sup. lib. II, 347, irasci
 in cornua Ge. III, 232 et
 inf. XII, 104, proludere ad
 pugnam iisdem locis. Sci-
 licet ad exquisitiorem for-
 mam sic processit poeta:
 meditari, exercere se, ali-
 qua in re, et aliquam ad-
 rem, hoc alterum elegan-
 tius

Hunc vbi contiguum missae fore credidit hastae,
 Ire prior Pallas, si qua fors adiuvet ausum
 Viribus imparibus; magnumque ita ad aethera fatur:
 Per patris hospitium, et menfas, quas aduena adisti,
 Te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis: (460
 Cernat femineci sibi me rapere arma cruenta;
 Victoremque ferant morientia lumina Turni.
 Audiit Alcides iuuenem, magnumque sub imo
 Corde premit gemitum, lacrimasque effudit inanes.
 Tum Genitor natum dictis adfatur amicis: (465
 Stat sua cuique dies; breue et irreparabile tempus
 Omnibus est vitae: sed famam extendere factis,
 Hoc virtutis opus. Troiae sub moenibus altis
 Tot gnati cecidere Deum: quin occidit vna 470

Sarpe-

tius extulit, *in rem.* —
 457. 8 Vbi intra teli iac-
 tum venisse Turnum vi-
 det, praeuertere et occu-
 pare decreuit Pallas, si qua
 ratione fortuna adiuvet se:
 pro se dixit *ausum impari-
 bus viribus.*

460 sup. VIII, 362. 3.
 — 462. 3 Ornate. *Cernat*
Turnus se spoliari et fe-
 rat, sustineat, videre me
 victorem. 465 sqq. Va-
 riauit et ornauit Maro ea
 quae in Sarpedonis morte
 Homerus praeclare memo-
 rauerat Il. π, 431 sqq. et
 in Hectore Il. χ, 168 sqq.

Alios imitatores passim Ma-
 ro habuit. Vnum laudat
 Burm. Flaccum lib. IV, 114
 sqq. 467 *Stat*, est, *sua*
cuique dies, τὸ μὲν σικυρον
 ἡμᾶς etiam apud Home-
 rum. Sententia autem
 vers. 467. 8. 9 ex Home-
 ro inhaerere debuit poe-
 tae animo Odyss. τ, 328-
 334, sed multo suauius ea
 reddita verbis numerisque.
 — *irreparabile* h. l. quod
 renouari, iterari, nequit.
 — 469 sqq. Color ex Hom.
 in sententiis paullo diuer-
 sis Odyss. γ, 108 sqq. Alii
 comparant ex Il. σ, 117.
 8. 9 Achillis verba.

Bbbb 5

473 re-

Sarpedon, mea progenies. Et iam sua Turnum
Fata vocant, metasque dati peruenit ad aeui.

Sic ait, atque oculos Rutulorum reiicit aruis.

At Pallas magnis emittit viribus hastam,

Vaginaque caua fulgentem deripit enssem. 475

Illa volans, humeri surgunt qua tegmina summa,

Incidit, atque viam clipei molita per oras,

Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.

Hic

— 473 *reiicit* quasi retro iacit, *πάλιν τρέπεν ὅσσε φαινώ*, pro vulgari: retorquet, auertit: tanquam a spectaculo ingrato quod impedire nec vult nec potest. Grammaticorum argutiae super caussa, cur dii vultum auertant, alienae sunt. Conf. inf. XII, 151 et 841.

476. 7 Variant codd. et edd. inter *humeri* et *humeris*. Si, vt vulgo faciunt, accipimus de thorace, nil refert vtro modo legamus. Sed vt de thorace accipi possit vereor. ita enim *hastam*, quae in humerum inciderat, mox per clipei oram, *ἀντιγὰ*, adacta tandem corpus strinxit: quod, quomodo fieri potuerit, nemo facile dicat. *Tegmina* nulla alia esse possunt, quam *clipeus*: vt eandem rem amplificet: *tegmina sum-*

ma et oras clipei. In hac interpretatione praestat *humeris* legere: Hasta incidit ea parte, *qua tegmina summa surgunt humeris*, qua extrema clipei ora humeris praetenditur, in summa clipei parte: *ἀντιγὰ ὑπὸ πρῶτην, ἢ λεπτότατος θῆε χαλκός*, vt Il. v, 275, atque eo traiecto (*viam clipei molita per oras*) etiam Turni humerum stringit: *ἀκρότατον — ἐπέγραψε χροά φωτός* Il. δ, 139, quem locum a v. 134 nunc Maro ante oculos habuit. Similiter inf. 589 ab inferiore parte *hastam* subit per oras *imas clipei* Lucagi stantis in curru, *tum* (h. ora clipei traiecta) hasta *perforat inguen laeuum*, imam ventris partem in sinistro latere. 478 *strinxit de corpore*. Heinsius nec ipse habebat quomodo expediret

Hic Turnus ferro praefixum robur acuto
 In Pallanta diu librans iacit, atque ita fatur: 480
 Adspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.
 Dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
 Cum pellis totiens obeat circumdata tauri,
 Vibranti medium cuspis transuerberat ictu,
 Loricaeque moras et pectus perforat ingens. 485
 Ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
 Vna eademque via sanguis animusque sequuntur.
 Conruit in vulnus: sonitum super arma dedere:
 Et terram hostilem moriens petit ore cruento.

Quem

ret τὸ *strinxit de*, et coni.
strinxit se; at mox *stringit*
 absolute pro se *stringit*,
stringitur, dictum accipit;
 non video quo sensu. Non
 veniebat in mentem viris
 doctis esse hoc graecum:
 τὸ σώματος ἐπέξεσεν, ἐπέ-
 γραψε, sc. μέρος τι. Sic *strin-*
xit de corpore sc. partem.
 — 479 *robur p. f.* est Ho-
 mericum ἄλκιμον ἔγχος ἀ-
 καχμένον ὅξει χαλκῷ. 481
 Color orationis ex Il. λ,
 384. 391. 2. *penetrabile t.*
actiue, vt Ge. I, 93: *pene-*
trabile frigus. 483 Va-
 riauit structuram, ne eo-
 dem tenore sequeretur:
tot tauri terga, h. e. tot
 coria, quibus clipeus erat
 indutus, et ipsam lorica-
 m ac pectus perforat telum.
 — 485 *pectus ingens Pal-*

lantis tanquam fortis et
 magnanimi iuuenis. Male
 argutatur Seruius et alii,
 vt *cuspis ingens* iungatur.
 — 487 *animus* pro anima.
 θυμὸς pro ψυχή. 488 *in*
vulnus, hastae graui pon-
 dere. Sed et omnino cum
 Lucretio IV, 1042: *Nam-*
que omnes plerumque ca-
dunt in vulnus. Reliqua
 sunt Homericum notissi-
 mum: ἀράβησε δὲ τεύχε'
 ἐπ' αὐτῷ vel ἀμφὶ δέ οἱ βρά-
 χε τεύχεα ποικίλα χαλκῷ.
 Monenda haec sunt, ne
 praeteriisse videar. Ex-
 presserant Homerum iam
 ante Maronem Ennius, et
 Furius Antias apud Ma-
 crob. et Vrsin. 489 Sic
 Silius V, 526 et IX, 383,
 vbi *appetere ore, morsu,*
terram in simili re occur-
 rit:

Quem Turnus super adfistens: 490

Arcades, haec, inquit, memores mea dicta referte

Euandro: Qualem meruit, Pallanta remitto.

Quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi

Largior. Haud illi stabunt Aeneia paruo (est,

Hospitia. Et laeuo pressit pede, talia fatus, 495

Exanimem, rapiens inmania pondera baltei,

Inpressumque nefas: vna sub nocte iugali

Caesa manus iuuenum foede, thalamique cruenti:

Quae

rit: *mordere et mandere*
humum inf. XI, 418. 669.

Homericum ὀδᾶξ ἐλαῖν οὐ-
δαξ, quid hoc aliud quam
capere, petere? Simplici-
ter autem accipiendum:
eum prouum terram ore
petiisse, h. e. procidisse:
ore *cruento*: nam vulnere
tali accepto, ore et nari-
bus sanguis erumpit. —

490 Ferocitas veteris aeui
ex Homero adumbrata, vt
insultet caeso victor: at
non in hoc versu: nam
super adfistens est simpl.
adstans, sed inf. v. 495:
laeuo pressit pede, λᾶξ πρὸς-
βᾶξ, λᾶξ ἐν στήθεσι βαίνων,
vt balteum exueret. In hoc
tamen generosa Turni in-
doles ad amorem sui pel-
licit, quod corpus human-
dum concedit Arcadibus.

— 492 *Qualem meruit*, l. qua-
lem Euander meruit vt si-

bi remitterem filium, l.
qualem Pallas meruit vt
se remitterem, h. vt dig-
nus erat audax adolescens.
Prius sequuntur fere Intpp.
idque ex sqq. adstruunt.
Cum irrisione dictum pu-
tant: Sic par erat te ex
pugna dimitti. *qualem*:
ὅσον pro ὡς.

497. 8 Breuitatis et va-
rietatis adeoque et suau-
tatis studio structuram ora-
tionis, quam orsus erat,
deferit poeta, et a quarto
ad primum casum transit.
Erat enim impressa *manus*
iun. Caelatum balteo ne-
fas Danaidum, nocte nup-
tiali suos sponfos interi-
mentium. Sup. V, 536:
Cratera impressum signis.
Idem Danaidum argumen-
tum in clipeo copiosius
exsculpsit Statius Theb.
IV, 132 — 5.

499 Quod

Quae Clonus Eurytides multo caelauerat auro:
 Quo nunc Turnus ouat spolio gaudetque potitus. 500
 Nescia mens hominum fati fortisque futurae,
 Et seruare modum, rebus sublata secundis.

Turno tempus erit, magno cum optauerit emtum
 Intactum Pallanta, et cum spolia ista diemque
 Oderit. At socii multo gemitu lacrimisque 505
 Inpositum scuto referunt Pallanta frequentes.

O dolor atque decus magnum rediture parenti!
 Haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert!
 Cum tamen ingentis Rutulorum linqvis acervos!

Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor 510
 Aduolat Aeneae, tenui discrimine leti
 Esse suos: tempus, versis succurrere Teucris.

Proxima quaeque metit gladio, latumque per agmen

Ardens

— 499 Quod artificis no-
 men adiicit, vt poeta fa-
 cit, Homeri quoque exem-
 plo. Facit enim artis prae-
 stantiae fidem. 501 Quae
 hic, etiam vs. 507-9 de suo
 adiicit poeta, et egregiam
 sententiam habent, et, dum
 futura anticipat, animum
 expectatione futurorum
 erigunt v. inf. XII, 940 sqq.
 Hinc poetae certatim hoc
 artificio vsi sunt. 502
sublata poetae est, quod
 vulgo *elata*. 503 vt lib.
 II, 104: *magno mercentur*
Achiui. Comparandus ad
 rem similis de Hectore Pa-

trocli spoliis ouante locus
 Il. 9, 193-201 sq. 507
dolor atque decus. Sumse-
 runt hinc alii passim. In-
 primis Martialis XI, 14
Romani decus et dolor thea-
tri. Sup. V, 49. 50: *quem*
semper acerbum, semper
honoratum etc.

510 *tenui discrimine le-*
ti, modico mortis intersti-
 tio Serv. h. e. parum abesse
 suos ab extrema clade. —
letum pro exitio, strage co-
 piarum. 513 *latum li-*
mitem agit. Elegans trans-
 latio a vacuo spatio ad
 viam et actum inter duo
 agros

Ardens limitem agit ferro; te, Turne, superbum
 Caede noua quaerens. Pallas, Euander, in ipsis 515
 Omnia sunt oculis: mensae, quas aduena primas
 Tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos
 Quatuor hic iuuenes; totidem, quos educat Vfens,
 Viuentis rapit, inferias quos inmolet umbris,
 Captiuoque rogi perfundat sanguine flammis. 520
 Inde Mago procul infensam contenderat hastam.

Ille

agros relicto petita: cf. sup. IX, 323. A Marone mutuatus est Silius lib. IV, 463. 464. *Agere limitem* autem proprie dicitur pro facere. v. Gronov. ad Tacit. German. 29. 516 *mensae quas*. Respicit sup. lib. VIII, 102. 175 sq.

518 *Vfens*: is scilicet, de quo sup. VII, 745: VIII, 6; vt Sulmonem hominem supra vidimus IX, 412. Malim tamen de hominibus e Volscorum gente Vfentis fluminis accolis accipere: vt *Sulmonem* de Pelignorum oppido. 520 *captiuoque* h. captiuorum, eleganter pro: et quorum sanguine etc. In vlciscendo Pallante et mox in eo sepeliendo Achillem, qui Patrocli caedem vlciscitur eique inferias facit, Maroni ante oculos fuisse, nemo non animaduertit,

qui Homeri lectione imbutum habet animum. Ad idem exemplum Achillis nunc quatuor iuuenes inferias Pallanti destinat et inf. lib. XI, 81. 82 immolat Aeneas. Nondum igitur ea aetate metuendum fuit Maroni, ne displiceret immane facinus lectoribus: nec Aeneas, vbi ira ad furorem actus summa cum crudelitate supplicem ac pretium offerentem Magum v. 523 sqq. obtruncat, et Tarquiti cadaueri insultat v. 555 sq., ad Romanorum sensus videri debuit inhumaniter et impie egisse; etsi hoc ad nostrum sensum aliter se habet. Mihi quidem displicet manifesta nimium imitatione Homeri Il. φ, 26 sqq.: ψ, 175 sqq.

521 sqq. Iterum aperta, sed ornata, imitatio loci Home-

Ille astu subit; at tremebunda superuolat hasta;
 Et genua amplexens effatur talia supplex:
 Per patrios Manis, per spes surgentis Iuli, (525
 Te precor, hanc animam serues natoque patrique.
 Est domus alta: iacent penitus defossa talenta
 Caelati argenti: sunt auri pondera facti
 Infectique mihi. Non hic victoria Teucrum
 Vertitur; aut anima vna dabit discrimina tanta.
 Dixerat. Aeneas contra cui talia reddit: 530
 Argenti atque auri memoras quae multa talenta,
 Gnatis parce tuis. Belli commercia Turnus
 Sustulit ista prior iam tum Pallante peremto.
 Hoc patris Anchisae Manes, hoc sentit Iulus.

Sic

Homerici Il. φ, 67 sqq. — *Mago*, in Magum, vt toties. *subit*, ὑπέδραμε. *superuolat*, ὑπέρπτατο. *Et genua amplexens*: apud Homerum plus miserationis: altera ἑλὼν ἐλλίσσεται γένων, altera hastam Achillis retinet. 526 Duxit haec ex alio loco simili Il. ζ, 46 sqq.: adde Il. κ, 378 sqq. — *dabit* pro faciet, vt et alibi, et δοῦναι. Male vero poetam ad grammaticam subtilitatem reuocant Interp. post Seruium, vt tria genera auri, argenti aerisque: *signatum* (in numis) *factum* (in vasis et signis) *infectumque* (rude, graue,

in massis) exprimere debuerit. *Argentum caelatum* est in vasis, vt *aurum* factum quoque; et *talenta* simpliciter pro ponderibus dixit. 531 Sententiam versus ornauit Claudian. de B. Getic. 604-615.

532. 3 Ornauit Homerica l. c. Il. φ, 99 sqq., et in vs. 534. 5 ibidem 115 sqq. *parce gnatis tuis* pro serua, vt apud Lucilium et Ennium inuenitur: Seruio monente. *belli commercia* redemptionem captiuorum. 534 Eandem Anchisae Manium et Iuli sententiam esse aio. Respicit ad preces v. 524. 5.

Sic fatus galeam laeua tenet, atque reflexa 535

Ceruice orantis capulo tenus adplicat ensem.

Nec procul Haemonides, Phoebi Triuiaequae sacer-

Infula cui sacra redimibat tempora vitta, (dos,

Totus conlucens veste atque insignibus armis.

Quem congressus agit campo, labsumque super-
stans 540

Inmolat, ingentique umbra tegit; arma Sereſtus

Lecta refert humeris, tibi, rex Gradiue, tropaeum.

Instaurant acies Volcani stirpe creatus

Caeculus et veniens Marſorum montibus Vmbro.

Dardanides contra furit. Anxuris enſe ſiniſtram 545

Et totum clipei ferro deiecerat orbem;

Dixerat ille aliquid magnum, vimque adfore verbo
Credi-

541 *ingentique umbra tegit*, ſc. ſuper adſtans et inclinans ſe, vt ſpolia legat. Ita accipio, nec aliter accipi poſſe puto. Sane de morte alii accipiunt, vt ſit *σκότος ὅσ' ἐκάλυψεν*, et quae ſimilia alia apud Homerum occurrunt. At enim *noctem, umbram, tegere oculos* recte dixeris: quis vero ferat: *tegere aliquem umbra?* et tum *umbra ingenti?* Arma detracta dat Sereſto abſportanda: ex more v. c. II. π, 663 - 665.

543 *Instaurant acies* puto ſimpl. ſuccedunt in pugnam cum Aenea. *Caeculus* ſup. VII, 678. 681. —

Vmbro ibid. 750. 2. Cudunt vero h. l. ſibi difficultates et moleſtias Intpp. alius aliter, dum non ad Anxurem ſed ad Vmbro- nem ſqq. referunt. Perperam. Breuitati ſtudens poeta, ne rem eandem vicies repetat, non addit Caeculum et Vmbro- nem fuiſſe caeſum: pergit ad Anxurem, ſed variata oratione, vt eum iam ante caeſum dicat, et narrationem de eo ſubiungat, nam *deiecerat* ſc. *Dardanides*, Aeneas, ſiniſtram cum clipeo, quem ſiniſtra tenebat. *Dixerat ille* ſc. Anxur.

548 cae-

Crediderat, coeloque animum fortasse ferebat,
 Canitiemque sibi et longos promiserat annos.
 Tarquitus exultans contra fulgentibus armis, 550
 Siluicolae Fauno Dryope quem nymphea crearat,
 Obuius ardenti sese obtulit. Ille reducta
 Loricam clipeique ingens onus impedit hasta.
 Tum caput orantis nequidquam, et multa parantis
 Dicere, deturbat terrae; truncumque tepentem 555
 Prouoluens, super haec inimico pectore fatur:

Istic

=548 *caeloque animum fortasse ferebat.* Singulare dictum hoc. *Ferre caelo*, pro ad caelum efferre, alias vidimus iam poetae frequentatum de superbia et arrogantia: Et fortasse ille arrogantior se gesserat; dum de Aenea victoriam et longam vitam sibi promiserat. Adumbravit h. l. Silius lib. II, 403 sqq. et ibid. 411, ut mox noster 550.

550 *exultans* simpl. pro-filiens, prodiens. 552. 3 *Ille*, Aeneas (non Tarquitus), *hasta reducta*, quam reduxerat (cf. sup. ad IX, 423) adeoque magna cum vi immiserat, *impedit loricam clipeique onus*, transfigit Tarquiti clipeum et loricam, sic ut infixa hasta haereret nec retrahi facile posset: hinc

Aeneas arrepto statim ense caput delicit. Seruius *impedit*: non permittit, vti esse ad protegendum Tarquitem. Nec aliter Cerda. Verum caput parum tueretur lorica clipeusque, sed galea. Est autem exquisitè dictum: *loricam et clipeum impedit hasta*, pro vulgari: *hasta impedit lorica*: nam hasta impedita et fixa tenetur: sicque et ipse clipeus impeditus est, nec libere regi ac moueri potest: cf. inf. 794. 5. Sed in his, quae reciproca sunt, poetae illud sequuntur, quod minus vulgare est. 554

sq. Iterum Homerica adumbrat in sqq.; quod quidem hic factum nolimus: cf. sup. ad v. 520. 7. Primum quidem φθγγόμενον δ' ἄρα τοῦγε κάρη κοινήσιν ἐμίχθη aliquoties occurrit.

Cccc

inpri-

Istic nunc, metuende, iace. Non te optima mater
 Condet humi, patrioue onerabit membra sepulcro:
 Alitibus linquere feris: aut gurgite mersum
 Vnda feret, piscesque inpasti volnera lambent. 560
 Protenus Antaeum et Lucam, prima agmina Turni,
 Persequitur, fortemque Numam, fuluumque Camer-
 Magnanimo Volscente satum: ditissimus agri (tem,
 Qui fuit Aufonidum, et tacitis regnavit Amyclis.
 Aegaeon qualis, centum cui brachia dicunt, 565

Cente-

inprimis de Dolone Il. 2, 457: vbi vide ante 454 sq. Reliqua autem ex Il. 6, 120-7 petita sunt. cf. Il. 2, 452 sqq. 558 *onerabit*. Scilicet *sepulcrum* h. l. est tumulus, quo alias mortuus dicitur *premi*, cum sub eo conditus iacet. — 560 *pisces lambent*, vt Homer. l. c. ἀπολιχμύσσοντες, sanguinem haurient.

561 *prima agmina Turni*, vel προμάχες, qui pugnant, ante ordines, vel qui in prima acie, ἀριστεῖς. — 564 *Aufonidum*. Aufonidarum, vt bene Serv. exponit, *Aufonidas* autem pro Aufonibus dixit, quibus, cum olim omnem Italiam inferiorem tenerent, sedes a Circeiis ad Lirin vsque etiam ferioribus aetatibus mansere. Iam in his locis inter Tarracinam et

Caietam iuxta mare *Amu-clae* vel *Amyclae* fuerunt, a serpentibus deletae, seu viperae seu hydri illi fuerunt. v. Serv. ad h. l. et ceteros, qui oppidi meminere, apud Cluver. Ital. ant. pag. 1093. Nomen oppidi seruauit sinus, *mare Amyclaeum* vel *Amuclanum*, quod Tacitus etiam memorat IV Ann. 59. Has Amyclas *tacitas* dixit, epitheto huc retracto ab alteris Amyclis Laconicae, quae ab Achaeis habitatae ac diu fortiter propugnatae, tandem a Doriensibus expugnatae sunt. Hostium enim aduentu saepe temere nuntiato, cum vere hostis veniret, nemine nuntiante, et tacentibus omnibus, vrbs capta est.

565 sqq. Splendida comparatio. Qui primus nunc deductus

Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
 Pectoribusque arfisse, Iouis cum fulmina contra
 Tot paribus streperet clipeis, tot stringeret ensis.
 Sic toto Aeneas defaevit in aequore victor,
 Ut semel intepuit mucro. Quin ecce Niphaei 570
 Quadriuges in equos aduersaque pectora tendit:
 Atque illi, longe gradientem et dira frementem
 Ut videre, metu versi retroque ruentes
 Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.
 Interea biiugis infert se Lucagus albis 575
 In medios, fraterque Liger; sed frater habenis
 Flectit equos: strictum rotat acer Lucagus ensem.
 Haud tulit Aeneas tanto feruore furentes:
 Inruit, aduersaque ingens adparuit hasta.
 Cui Liger: 580
 Non Diomedis equos, nec currus cernis Achilli,

Aut

deductus erat in praelium
 Aeneas, quanta virtute,
 quo furore sit conspicuus!
 Aliter de Aegeone seu Bria-
 reo tradit Virgilius, quam
 Homerus Il. α, 402. 3, cum
 inter Gigantes eum refer-
 re videatur, qui Olympum
 oppugnant. *Pectoribus* ad-
 dit 567, quia efflat ignem,
 ut Cacus supra, ut Ty-
 phoeus, et tot alia mon-
 stra. *tot paribus*, pari nu-
 mero, scilicet quinquagin-
 ta clipeos. *Sic*, ut non
 vnam manum putares, *toto*
 etc. Serv. Locum bene

transtulit ad Tydeum Sta-
 tius Il Theb. 595 sq.

572 *longe gradientem*,
 longis gradibus inceden-
 tem; non e longinquo.
μακρὰ βιβῶντα. Magnifi-
 cum vero et hoc de Aenea
 et mox v. 579 *ingens ap-
 paruit*. 575 sqq. Com-
 parare solent Il. α, 101 sqq.
 aut 122 sqq., vbi duo fra-
 tres eidem currui insistent.
 — 579 simpl. accipe: veni,
 adstitit intenta cum hasta:
 sed ornatius. 581 Con-
 gressus quidem est Aeneas
 cum Diomede Il. ε, 217.

Cccc 2

275 sqq.

Aut Phrygiae campos: nunc belli finis et aeui
 His dabitur terris. Vefano talia late
 Dicta volant Ligeri: sed non et Troius heros
 Dicta parat contra: iaculum nam torquet in hostem.
 Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo (585
 Admonuit biugos: proiecto dum pede laeuo
 Aptat se pugnae, subit oras hasta per imas
 Fulgentis clipei, tum laeuum perforat inguen;
 Excussus curru moribundus voluitur aruis. 590
 Quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
 Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
 Prodidit, aut vanae vertere ex hostibus umbrae.
 Ipse rotis saliens iuga deferis. Haec ita fatus
 Adripuit biugos. Frater tendebat inermes 595

Infelix

275 sqq., et cum Achille
 Il. v, 79 sqq. Sed utrius-
 que pugnae exitus is fuit,
 ut incolumis et saluus in-
 de discederet; at nunc
 Ligeris fortunam minus
 propitiam ominatur Ae-
 neae; esse ipsi rem nunc
 cum viris, quos non tam
 facile effugiturus sit; ut
 supra Turnus lib. IX, 154.
 155: *Haud sibi cum Da-
 nais rem faxo et pube Pe-
 lasga Esse putent.* 586
pendens in v. cf. sup. lib.
 V, 146. 147: Ge. III, 106.
 107; hic Lucagus gladio
 pro flagro usus est. Nota-
 bile autem hoc, quod Lu-

cago in curru stanti non
 hastam, ex perpetuo he-
 roum usu, sed enssem in
 manus dat. 587 *proiec-
 to pede.* Notissimus status
 pugnandi. 588. 9 tra-
 iecta ima clipei ora hasta
 ipsum bubonem transfigit.
 cf. sup. ad v. 476. 591
pius epitheton nullam vim
 habet. Super Aeneae in-
 humanitate cf. sup. ad v.
 520. 592 *nulla fuga
 segnis equorum* sc. quo-
 niam hos incitauerat v.
 586 *pronus in verbera.* —
aut vanae v. exemplo Ni-
 phaei v. 572. 3. 4. 594
 Similis sarcasmus Il. π, 745
 sqq.

Infelix palmas, curru delabfus eodem:

Per te, per qui te talem genuere parentes, (tis.

Vir Troiane, sine hanc animam, et miserere precan-

Pluribus oranti Aeneas: haud talia dudum (600

Dicta dabas. Morere, et fratrem ne desere frater.

Tum, latebras animae, pectus mucrone recludit.

Talia per campos edebat funera ductor

Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri (quint

More furens. Tandem erumpunt, et castra relin-

Ascanius puer et nequidquam obfessa iuuentus. 605

Iunonem interea conpellat Iuppiter ultro:

O germana mihi atque eadem gratissima coniunx,

Vt rebare, Venus (nec te sententia fallit)

Troianas sustentat opes: non viuida bello (610

Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.

Cui Iuno submissa: Quid, o pulcherrime coniunx,

Sollicitas aegram et tua tristia dicta timentem?

Si

sq. 603 Comparatio
Homérica cf. Il. ε, 87. 88.

— 604. 5. Artificium narra-
tionis velim obseruari in
iudicio et dilectu rerum,
quas narrat, tot aliis omif-
fis. Pugnari debuit non
minus acriter circa muros:
sed his nunc recte care-
mus: itaque satis erat bi-
nis versibus nos moneri
de exitu oppugnationis.

606 sq. Eo iam res e-
rar adducta, vt Turnum
Aeneas assequeretur adeo-
que pugna inter eos fieret.

Haec ex rerum in Aeneide
ordine adhuc erat diffe-
renda. Deorum interuen-
tu ad hoc vfus est, vt epi-
cum poetam facere necesse
est. 607. 8 Amare haec

ad Iunonem. Comparant
locum Il. σ, 356 sq. adde
δ, 5 sq. 609. 10 non v.

v. immo vero Aeneae vir-
tus tantopere eminuerat.
— *dextra viris*, virorum:
vt solet poeta.

611 *pulcherrime* h. l. no-
tabile, inter blanditias. —

612 *tristia dicta* h. l. ex-

Si mihi, quae quondam fuerat, quamque esse decebat,
 Vis in amore foret: non hoc mihi namque negares,
 Omnipotens, quin et pugnae subducere Turnum, 615
 Et Dauno possem incolumem seruare parenti.
 Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine poenas.
 Ille tamen nostra deducit origine nomen,
 Pilumnusque illi quartus pater: et tua larga
 Saepe manu multisque oneravit limina donis. 620
 Cui rex aetherii breuiter sic fatur Olympi:

Si

probrantis, acerba. 613
Vis in amore mihi, pro si
 amanti meo esset vis. Alias
potentia dicitur de aman-
 tibus. Vulgaris oratio es-
 set: *si tantum valeret a-*
mor meus apud te, tantam
haberet vim et auctorita-
tem, vt olim inter amoris
 nostri primordia. 614
namque non vacat, sed as-
 seuerat: scilicet, vtique,
γὰρ τοι, γὰρ δὴ. 617
Nunc pereat stomachabun-
 da pronuntiat, pro: nunc
 vero ei pereundum est in
 Troianorum gratiam; etsi
 ille etc. 618 *Ille t.* —
nomen h. stirpem, genus.
 A Iunone Turni genus si
 ductum fuit, ignotam fa-
 bulam attingere videri de-
 bet poeta, vt fortasse Pi-
 lumnus Iunonis filius ha-
 bitus fuerit, quod nunc
 ignoratur. Potest tamen

illud: *nostra origine*, ita
 sumi, vt siue Saturnia siue
 omnino diuina stirps et
 origo respiciatur. Si a
 Danae ductum Turni ge-
 nus: debuit illud ad Io-
 vem et Io referri; aut Pi-
 lumnus Iouis filius haberi
 potuit vel Saturni. Sed
 praestat simpliciter de di-
 uina origine inde a Pi-
 lumno accipere; vnde et-
 iam adiectum: *Pilumnus-*
que illi quartus pater. cf.
 sup. X, 76. 619. 620
 Frequens ad exorandos
 deos argumentum, cuius
 prima exempla in Homero
 Il. 9, 238-241 et 203 sq.

621 Iuno hoc spectabat,
 vt Turnum omnino morti
 eriperet. Huic occurrit
 Iupiter sic, vt in praesens
 modo tempus fata Turni
 differri patiatur. cf. sup.
 VII, 313 sqq. Est vero totus
 locus

Si mora praesentis leti tempusque caduco
 Oratur iuueni, meque hoc ita ponere sentis;
 Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fati.
 Haecenus indulgisse vacat. Sin altior istis 625
 Sub precibus venia vlla latet, totumque moueri
 Mutariue putas bellum; spes pascis inanis.
 Et Iuno adlacrumans: Quid si, quod voce grauaris,
 Mente dares; atque haec Turno rata vita maneret?
 Nunc manet infontem grauis exitus: aut ego veri 630

Vana

locus Homericus Il. 7, 439
 sqq., ubi Ioui Sarpedo-
 nem morti subducturo si-
 mili modo intercedit Iuno,
 ac nunc Iunoni Iupiter. —
 622 *caduco*, exquisite, ca-
 denti seu mox casuro, vel
 cui mox cadendum, mo-
 riendum, est: vt VI, 481:
bello caduci, cadentes. —
 623 *meque hoc ita ponere
 sentis*: sique ita hoc fac-
 tum interpretaris, in hunc
 sensum accipis, vt in eum
 modum a me constituatur
 nunc hoc: scil. vt Turni
 fata differantur, non mu-
 tentur. *ponere* docte, τι-
 θέναι pro διατιθέναι, ordi-
 nare, constituere. 625
vacat exquisitius quam *li-
 cet*: nihil vltra. 626
venia, concessio: quod
 concedam, indulgeam.

628 Belli exitum fata-
 lem immutatum non iri

Iupiter pronuntiauerat: de
 Turno nil meminerat. Iu-
 no itaque Iouem, quem
 sibi placatiorem videt, seu
 alia de causa seu Veneris
 iurgia veritum, cetera de
 Turni vita et incolumita-
 te eloqui non audere arbi-
 trata, vtinam id, inquit,
 quod disertis verbis pro-
 mittere mihi grauaris, ani-
 mo saltem et voluntate
 annueres, vt Turno vita
 sit incolumis! Ex Seruio
 et Cerda vix sapias. *quid
 si?* valet idem, quod: cur
 non? quid ni? τί οὐν; εἰ
 καὶ, quid mali inde futu-
 rum esset, si. *grauaris* sc.
 dare. *rata* eleganter, ad-
 eoque perpetua et inte-
 gra, incolumis. Mox se
 ipsam retractat: Enimue-
 ro, *nunc, manet* etc. 630.
 31 *aut ego v.* nisi admo-
 dum fallor, a vero aberro.

Cccc 4

vanus,

Vana feror. Quod ut o potius formidine falsa
 Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!
 Haec ubi dicta dedit, coelo se protenus alto
 Misit, agens hiemem nimbo succincta per auras:
 Iliacamque aciem et Laurentia castra petiuit. 635
 Tum Dea nube caua tenuem sine viribus umbram

In

— *vanus*, qui sibi vana et inania persuadet, *vanus veri* graece dictum, ut fallax veri, deceptus, falsus veri h. vero. Sic VII, 440 *veri effoeta*, a vero vacans, verum haud afferens. — *Quod, καὶ δ'*, qua in re tamen utinam frustra metuum et utinam tu consilium de Turno mutes!

633 sqq. In simulacro Aeneae confluendo habuit, quem sequeretur, Apollinem Homericum, qui Aeneae εἰδωλον obicit Diomedii II. ε, 449 sq. Inuentum autem hoc Iunonis eo pertinet, quod, si ei aperte fugam suasset, more viri fortis Turnus fugae mortem praetulisset. cf. Serv. ad 644. vid. inf. 666 sqq. Imitatus, sed sobrie, Silius X, 83 sq. et paullo pinguius, in fraude Annibali a Iunone facta lib. XVII, 528 sqq. 572 sq. In quo loco multa ex nostro expressa. Si a prisco poe-

ta Homero, Hesiodo vel Pindaro, hic locus profectus esset: dicerem Iunonem sagaciter esse adhibitam ad meteorum creandum, quippe quae aeris erat symbolum antiquae Graeciae. Sed a Marone haec aliena sunt; cui Iuno poetica persona est, qua causam efficientem rei vulgari modo non tractandae exhibet: accommodata tamen ad mythorum fidem. *nimbo succincta*, nube. *hiemem agens*, turbinem, procellam. Novam hoc ad deae praesentiam designandam, sed in ἐπιφανεῖαις deorum in templis non insolens: vide Callimach. in Apoll. pr. et Intpp. Cerda laudat ex Valer. Fl. II, 115: *Cum dea (Venus) se piceo per sudum turbida nimbo Praecipitat.* 636 *telis* pro armis paullo durius esset dictum: ergo malim de valida hasta Aeneae accipere.

In faciem Aeneae (visu mirabile monstrum)
 Dardaniis ornat telis; clipeumque iubasque
 Diuini adsimulat capitis: dat inania verba;
 Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis. 640
 Morte obita quales fama est volitare figuras,
 Aut quae sopitos deludunt somnia sensus.
 At primas laeta ante acies exultat imago,
 Inritatque virum telis, et voce laceffit.
 Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam 645
 Coniicit: illa dato vertit vestigia tergo.
 Tum vero Aenean auersum ut cedere Turnus
 Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem:
 Quo fugis, Aenea? thalamos ne desere pactos:
 Hac dabitur dextra tellus quaesita per undas. 650
 Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat
 Mucronem: nec ferre videt sua gaudia ventos.
 Forte ratis celsi coniuncta crepidine saxi
 Expositis stabat scalis, et ponte parato;

Qua

pere. Mox *iubas* pro ga-
 lea cum crista. 639 *in-*
ania verba ipse mox in-
 terpretatur: *dat* sine men-
 te *sonum*. 648 *turbidus*,
 tumens, elatus arrogantia,
 inquit Serv., perturbatur
 scilicet mens superbientis
 tumore, ira, spe, metu.
 Mox *coruscare* enssem ex-
 quisitum voc. pro vibrare.
 — 652 nec sentit et intel-
 ligit, suam exultationem
 esse inanem. Loquendi ra-

tio poetis non infrequens.
 653 Stabat forte naus
 ita admota littori saxoso,
 ut pons applicitus esset.
crepido saxi, ornat de lit-
 tore, quatenus eminet.
rex, ex more veteris aeui
 pro viro ex principibus:
 aut fac fuisse Lartem Clu-
 sinorum, sub Massico, duce
 totius agminis. cf. v. 166
 huius libri. Ineptit Ser-
 vius, qui Massicum Osi-
 nium exsculpit.

Qua rex Clusinis aduectus Osinius oris. 655

Huc sese trepida Aeneae fugientis imago

Coniicit in latebras: nec Turnus segnior instat:

Exsuperatque moras, et pontis tranfilit altos.

Vix proram adtigerat; rumpit Saturnia funem,

Auolsamque rapit reuoluta per aequora nauem. 660

Illum autem Aeneas absentem in proelia poscit:

Obuia multa virum demittit corpora morti.

Tum levis haud ultra latebras iam quaerit imago,

Sed sublime volans nubi se immiscuit atrae:

Cum Turnum medio interea fert aequore turbo. 665

Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,

Et duplices cum voce manus ad fidera tendit:

Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum

Duxisti, et talis voluisti expendere poenas?

Quo feror? unde abii? quae me fuga, quemue redu-
cet? 670

Laurentisne iterum muros aut castra videbo?

Quid manus illa virum, qui me meaque arma secuti?

Quosne (nefas) omnis infanda in morte reliqui?

Et

— 660 *aequora reuoluta*, de fluctuum recessu, refluxu, a littore accipio.

666 *ingratus salutis* exquisite ad Graecorum poetarum morem, ἀχάριστος σωτηρίας sc. ἐνέκα. quod ad salutem, vitam seruata, attinet. Sic paullo ante: *peri vana*.

668 Vir fortis fugae flagitium appellat *crimen* et *poenam*. Tota oratio gravissima, et affectus plena. Nec habeo quicum comparem praeterquam Horatianae Europae querelas tantum miserationis facientes: *Vnde? quo veni? levis una mors est*, Carm.

III,

Et nunc palantis video, gemitumque cadentum
 Adcipio. Quid ago? aut quae iam satis ima dehiscat
 Terra mihi? vos o potius miserescite, venti. (675
 In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
 Ferte ratem, faevisque vadis inmittite Syrtes:
 Quo neque me Rutuli, nec conscia fama sequatur.
 Haec memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat
 illuc; 680

An sese mucrone ob tantum dedecus amens
 Induat, et crudum per costas eximat enssem:
 Fluctibus an iaciat mediis, et litora nando
 Curua petat, Teucrumque iterum se reddat in arma,
 Ter conatus vtramque viam: ter maxima Iuno 685
 Continuit; iuuenemque animi miserata repressit.

Labitur

III, 27, 36. 670 *quemue.*
 Praeclare Seruius: *quem*,
 qualem IX, 481: *Hunc ego*
te, Euryale, adspicio? quo-
 modo et qua cum existi-
 matione redibo? 673
Quosne docte pro eosne?
 -- 675. 76 In pudore sol-
 lenne hoc iam Homero
 τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθονὶ
 nec argutandum in eo,
 quod nunc mari fertur.
 cf. sup. ad IV, 24. 677
 Comparant Helenae illa
 II. 3, 343 sqq. 678 *im-*
mittite Syrtes h. in Syrtes,
 ut et alibi amat: *faevis*
vadis, absolute, ubi vada
 exitiosa sunt. Vulgata lec-

tio, Medicei quoque, mul-
 to suauior et lenior: *Syr-*
tis. Est enim et vna *Syr-*
tis: et sic *vada Syrtis*, ut
Syrtium. Nec Seruius ali-
 ter legerat. 681 Sollenne
 est poetis: *induere se*
telo et in telum: mucro-
 ne infixio, qui a visceribus
 et corpore receptus con-
 ditor et tegitur. 683 an
 in fluctus, medium h. al-
 tum mare, se iaciat. 686
animi miserata Serv. pro:
 animo m., sicut XII, 19 *O*
praestans animi iuuenis. Im-
 mo vero est: miserata ani-
 mum, dolorem animi; nam
 ordo est: *iuuenem repres-*
sit,

Labitur alta secans fluctuque aestuque secundo:

Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.

At Iouis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnae, Teucrosque inuadit ouantis. 690
Concurrunt Tyrrhenae acies, atque omnibus vni,
Vni odiisque viro telisque frequentibus instant.
Ille, velut rupes, vastum quae prodit in aequor,
Obuia ventorum furiis, expositaque ponto,
Vim cunctam, atque minas perfert coelique maris-
que: 695

Ipsa inmota manens. Prolem Dolichaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fu-
gacem:

Sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis

Occupat

sit, miserata (eum) *animi*. Casus secundus verbo *miserari* et similibus additus rem miserationi obiectam denotare solet, ut in eo ipso Silii loco, ad quem Burm. prouocat lib. XI, 381 *mi* poenae iuuenem indignae miseratus *ab alto Iupiter*; et sic in omnibus exemplis, quae vidi. 687 *aestu*, vento. 688 *urbem*, Ardeam.

689 *Iouis monitis*, impulsu, cf. sup. IX, 184. 85. Adde Seruium, qui multa argutatur super viro impio (VII, 647) a Ioue monito. Atqui poetae, si deorum

ministeriis vtuntur ad expediendas res, non semper morum et animorum probitatem spectant. Multo minus id antiquiores poetae curarunt, qui multa impia et scelestia diis intercedentibus facta narrant. 691 Tyrrheni in Aeneae acie, qui sub Tarchonte tenebantur (cf. VIII, 494. 95 et 603 sq.), agmine in Mezentium incurrunt. Ex iisdem sunt, qui v. 696 -- 99 occiduntur. 693 *velut rupes* II. o, 618 -- 622, sed maiore cum ornatu. cf. sup. VIII, 586 sqq.

Occupat os faciemque aduersam: poplite Palmum
 Succiso volui segnem finit; armaque Laufo 700
 Donat habere humeris, et vertice figere cristas.
 Nec non Euanthen Phrygium, Paridisque Mimanta
 Aequalem comitemque: vna quem nocte Theano
 In lucem genitori Amyco dedit, et face praegnans
 Cisseis regina Parin: Paris vrbe paterna 705
 Occubat: ignarum Laurens habet ora Mimanta.
 Ac velut ille canum morfu de montibus altis

Actus

702 -- 6 Mimas Amyci
 et Theanus filius eadem
 nocte natus, qua Paris
 ab Hecuba. Commentum
 poetae ad variandam nar-
 rationem: quale ap. Ho-
 merum de Hectore et Po-
 lydamante Il. ε, 251. Me-
 moratur Theano Homero
 quoque, sed tanquam An-
 tenoris vxor et Cissei filia
 Il. ζ, 298. 99: λ, 223. 24;
 contra Hecubā Dymantis
 filia Il. π, 718. Sed poeta
 potuit alios, forte tragi-
 cos, sequi, qui haec varia-
 verant. Certe, quod Hecu-
 ba Cissei filia nunc tradi-
 tur, ab Euripide accepit in
 Hecuba v. 3 monente Ser-
 vio. Potest quoque haec
 Theano haberi diuersa ab
 illa Homeri. 704 *face*
praegnans Cisseis v. sup.
 VII, 319. 20. De Cisseo v.
 ad lib. V, 537. 705 *Pa-*

rin creat: vrbe praue an-
 tea lectum nunc mutare
 non dubitavi. Quorsum
 enim meliora reperta sunt,
 si iis vti non licet! 706
ignarum h. l. pro igno-
 tum, passiuē, vt et alibi in
 poetis v. c. Ouid. Met. VII,
 404: *Iamque aderat The-*
seus proles ignara parenti.
 Eadem nocte, sed dispari
 fato, nati sunt. Alter in
 patria occubuit, alter in
 terra longinqua ignotus
 iacet. conf. Gell. IX, 12 f.
 Quod si vetus haec aucto-
 ritas non esset, mallem di-
 cere: *ignarum* esse fati sui,
 vti quoque Serv. 707 --
 718 Exquisite ornatus lo-
 cus: quem iam Homerus
 tractauerat Il. λ, 414 -- 19
 tam praeclare, vt vix con-
 tendere cum eo quenquam
 audere debuisse dicas. Ma-
 ro tamen ornamenta cum
 alia

Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
 Defendit, multosque palus Laurentia, silua (710
 Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,
 Substitit, infremuitque ferox, et inhorruit armos;
 Nec cuiquam irasci propiusue accedere virtus;
 Sed iaculis tutisque procul clamoribus instant:
 Ille autem inpavidus partes cunctatur in omnis,
 Dentibus infrendens, et tergo decutit hastas. 715
 Haud aliter, iustae quibus est Mezentius irae,
 Non vlli est animus stricto concurrere ferro;
 Missilibus longe et vasto clamore lacescunt.

Venerat

alia tum haec attulit, quod, cum ibi simpliciter esset memoratum: prodire aprum ex alto fruticeto *εἰσι βαθείης ἐκ ξυλόχοιο*, accurate ipse loca descripsit, aprorum frequentia et praestantia notabilia; in Vesulo, qui in Ligurum finibus mons erat, etiamnum *il Viso*, in Piedmontii extremis versus Delphinatum, ex quo Padus fontes habet; tum in palude *Laurentia*, est enim torus ille tractus Laurentinus paludosus et siluosus, de quo v. Cluver. Ital. ant. p. 886. 87: hinc *silua pastus arundinea*. In verbis iung. *velut aper -- pastus -- substitit* h. subsistit. Porro nonnulla a Marone egregie adornata sunt: v. 710

inter retia ventum est; et *Substitit infr. f.* et *inhorruit armos*; quod Hesiodus in simili loco non neglexit: *Ὀρθεὺς δ' ἐν λοφίῃ φρίσσει τρίχας, ἀμφὶ τε δειρήν*, in Scuto Herc. 386. 391: nec ipse Homerus alio in loco, qui comparandus est studiosis Il. v, 471 -- 76. Ornatiores quoque sunt, quam apud Homerum, vs. 712. 13: *irasci* de virtute et audacia pugnantium, quae facit ut cominus congrediantur vel cum vitae periculo; tum illa vs. 714: *partes cunctatur in omnes et tergo decutit hastas*. Eundem locum tractarunt multi alii et veteres et recentiores: Illorum partem apud Cera-
dam videre licet: Primo
tamen

Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
 Graius homo; infectos linquens profugus hyme-
 naeos: 720

Hunc vbi miscentem longe media agmina vidit,
 Purpureum pennis et pactae coniugis ostro:
 Impastus stabula alta leo ceu saepe peragrans;
 Suadet enim vesana fames; si forte fugacem (725
 Conspexit capream, aut surgentem in cornua ceruum;

Gaudet,

tamen loco nominandus erat Silius lib. I, 421 sqq. In 716 *est irae* poeta primus nouauit; pro vulgari: esse odio. conf. Macrobian. VI, 6. Ceterum versuum ordinem antea perturbatum nunc mutatum vides.

719 *Corythi fines*, Cortona. cf. ad lib. III, 167. *Graius homo*. In hoc aut eandem fabulosam a Corytho Cortonae originem respexit poeta, aut id, quod a Dionysio nobis seruatum est, Cortonam Vmbrorum urbem esse captam et habitatam a Pelasgis, qui in societatem belli cum Aboriginibus venerant, atque antiquam formam usque ad paucos ante eam aetatem annos seruasse. v. Dionys. lib. I, c. 20 et 26. *infectos*, l. H. ornauit Homerica Il. λ, 241 sqq. 721 *miscentem*,

perturbanrem: non aliter; *πλονέοντα* redditum puta. Comparat Virgilius Il. ε, 166, vbi *ἀλαπάζοντα στίχας ἀνδρῶν* simili sensu. --- 722 quaesito artificio omnia dicta sunt, pro: gestantem purpuream cristam et vestem a sponsa textam. sup. IX, 163: *Purpurei cristis iuuenes*.

723 -- 9 Egregie variata comparatio, cui similem iam sup. IX, 339 sqq. vidimus, et quacum comparanda in primis sunt loca Il. μ, 299 -- 306 et γ, 23 sq. Imitati sunt multi, ut Statius VI Theb. 675 sq., alia Cerda dabit. *peragrans stabula impastus*, circumiens ieiunus, qui frustra stabula lustrauit. *stabula alta*: epitheton parietes nimis altos declarat, quam ut saltu leo superare possit. *surgentem*

in

Gaudet, hians inmane, comasque adrexit, et haeret
Visceribus super incumbens: lauit improba teter
Ora cruor:

Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.

Sternitur infelix Acron, et calcibus atram 730

Tundit humum exspirans, infractaque tela cruentat.

Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden

Sternere, nec iacta caecum dare cuspide volnus:

Obuius aduersoque occurrit, seque viro vir

Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis. 735

Tum super abiectum posito pede nixus et hasta:

Pars belli haud temnenda, viri, iacet altus Orodes.

Conclamant focii laetum paeana secuti:

Ille autem exspirans: Non me, quicumque es, inulto,

Victor,

in cornua c. Notio per se obuia est; ferentem cornua ardua, vt fere lib. I, 189. 90. Dictum arbitror pro: surgere, eminere, erigere se, cornibus; sed plus ἐναγχείας habet, erigere se in cornua: vt arbor surgit in ramos, mons in cacumen. 726 *haeret incumbens*, ἐμφύς. 727. 8 *lauit i.* hoc latius persequutus est alio loco Homerus Odyss. x, 402. 5. *improba*, immodicae voracitatis. 731 *infracta tela*: sunt fracta. Sic *tendere*, *intendere*: *frendere*, *infrendere*. Nota nunc res.

— 732 sq. Mezentius indignum viro forti arbitratu a tergo hostem caedere, eum cursu anteuertit, tunc conuersus aduerso ore in eum processit. — *caecum vulnus*, quod auerso infligitur, adeoque non praeuisum. *furto*: non dolo ac fraude praestantior vir. 736 *abiectum* h. l. prostratum. 737 Sic apud Homerum passim exsultandi exclamant victores v. c. ll. ε, 102 sq. x, 391 sqq., vbi et αἰδοντες παῖνονα. — 738 *conclamant sequuti* iung., non, vt faciunt, *sequuti paeana*. 739 *affec-*

tus

Victor, nec longum laetabere: te quoque fata 740
 Prospectant paria, atque eadem mox arua tenebis.
 Ad quem subridens mixta Mezentius ira:
 Nunc morere. Ast de me Dium pater atque hominum
 Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum. (rex
 Olli dura quies oculos et ferreus vrguet 745
 Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem.
 Caedicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspem:
 Partheniumque Rapo, et praedurum viribus Orsen:
 Messapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten;
 Illum infrenis equi labfu tellure iacentem, 750
 Hunc peditem pedes. Et Lycius procefferat Agis:
 Quem tamen haud expers Valerus virtutis auitae
 Deiicit: Authronium Salius, Saliumque Nealces,
 Insignis iaculo et longe fallente sagitta.
 Iam grauis aequabat luctus et mutua Mauors 755
 Fune-

tus plena haec morientis
 verba et quanta ferocia
 Mezentii! sed viro forti
 digna. In utroque Home-
 rus praeiuit in Hectore et
 Achille Il. x, 358-366, et
 in Sarpedone et Hectore
 Il. π, 851-861. 741 hoc
 eodem solo prostrabere. —
 743 *Ast de me D. p.* ex vul-
 gari loquendi ratione eo-
 rum, qui aliquid curare se
 nolle dicunt, de eo dii
 viderint, diis haec permis-
 sa funto. Volunt tamen
 Intpp. per ironiam in Io-
 vem dictum: scilicet ut
 constet sibi Mezentius, deo-

rum contemptor (sup. VII,
 648) et *cui dextra deus est*
 paullo post v. 773. Sed
 idem inf. v. 845: *Ad cae-
 lum tendit palmās*. Viden-
 tur Intpp. in *atheī* notione
 argutari. 745 ornauit id
 quod ap. Homerum erat:
 Ὡς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμή-
 σατο χάλκεον ὕπνον Il. λ, 241.
 747 sq. Latina nomina
 Latinos, Graeca Troianos,
 designare videntur. 754
longe fallente s. feriente e
 longinquo incautum v. sup.
 IX, 572. 755 Compa-
 rant Il. λ, 70 sq.

D d d d

758 *iram*

Funera: caedebant pariter pariterque ruebant
 Victores victique: neque his fuga nota, neque illis.
 DI Iouis in tectis iram miserantur inanem
 Amborum, et tantos mortalibus esse labores:
 Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Iuno. 760
 Pallida Tisiphone media inter millia saeuit.
 At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
 Turbidus ingreditur campo: quam magnus Orion,
 Cum pedes incedit medii per maxima Nerei (765
 Stagna viam scindens, humero supereminet undas;
 Aut summis referens annosam montibus ornum,
 Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit:
 Talis se vastis infert Mezentius armis.
 Huic contra Aeneas, speculatus in agmine longo,
 Obuius ire parat. Manet inperterritus ille, 770

Hostem

— 758 *iram inanem* qua neutra acies proficiebat quicquam; neutra enim alteram impellere poterat.
 — 760 Nominat inter ceteros deos duas deas, quibus potissimum pugnae exitus cordi esset. Quod vero sequitur de Furia, ad ipsam aciem spectat. Est enim veterum poetarum phantasma hoc: "Εγῖς, Έννώ, Κῆρ, inter acies pugnantium volitans. Vt vnum exemplum memorem cf. Hesiod. Scut. 248 sq.

763 *Turbidus*: quod alias saeuens, furens: in-

greditur tam magnus, *quam magnus Orion humero* s. v. cum p. i. Nota est prodigiosa Orionis proceritas et per mare incessus, v. Apollodor. I, 4, 3; nata fabula a fidere huius nominis eiusque ortu. Orion oriens ἐπ' Ὠκεανῷ πόντος ἵσχει, ut rem Theocritus effert VII Idyll. 54. Ad Polyphemi staturam corporis idem transtulerat Maro sup. III, 664. 5. *Nerei stagna* sup. ad lib. I, 126. 766. 7 *Aut* s. Etiam Homerus Orionem venatorem exhibet in Necyia Odyss. λ, 571.

771 mo-

Hostem magnanimum opperiens, et mole sua stat;
 Atque oculis spatium emensus, quantum satis hastae;
 Dextra mihi Deus, et telum, quod missile libro,
 Nunc adsint: voueo praedonis corpore raptis
 Indutum spoliis ipsum te, Lause, tropaeum 775
 Aeneae. Dixit. Stridentemque eminus hastam
 Iniicit: illa volans clipeo est excussa, proculque
 Egregium Antorem latus inter et ilia figit:
 Herculis Antorem comitem, qui missus ab Argis
 Haeserat Euandro, atque Itala confederat vrbe. 780
 Sternitur infelix alieno vulnere, coelumque
 Adspicit, et dulcis moriens reminiscitur Argos.
 Tum pius Aeneas hastam iacit: illa per orbem
 Aere cauum triplici, per linea terga, tribusque
 Transiit intextum tauris opus, imaque sedit 785

Ingui-

— 771 *mole sua stat* sum-
 tum a rupe, quae suo pon-
 dere librata firmum situm
 habet. De magnae molis
 homine stante nescio quam
 bene dicatur. Seruius ex-
 plicat: in sua mole, ut di-
 citur: in vestigio; quod pa-
 rum placet. 773 Sic inf.
 XII, 95. 96: *Nunc o. n.* —
 774 Cum alii tropaea in
 deorum honorem conse-
 crent: Mezentius vouet,
 se armis induturum esse
 Laufum filium, ut adeo ille
 tanquam tropaeum adstet.
 777. § Intellego hastam,

superficiem conuexam cli-
 pei tantum strinxisse, hinc
 resiliisse transuersum ac-
 tam: ὀλισθεῖν. 779 *mis-*
sus, profectus, ut bene Serv.
 cf. VI, 812. 3. 781 *alie-*
no vulnere; quod Silius
 VIII, 630: *telo non in sua*
vulnera missō.

783 sq. Homeri vestigia
 iam veteres hic agnoue-
 runt Il. γ, 355 sqq. 361 sq.
 Clipeus Mezentii septem-
 plex fuit; ex triplici aere,
 ex tegumento lineo, tri-
 plicique corio taurino
 compactus.

D d d d 2

789 sqq.

Inguine; sed vires haud pertulit. Ocius enfem
 Aeneas, viso Tyrrheni sanguine laetus,
 Eripit a femine, et trepidanti feruidus instat.
 Ingemuit cari grauitur genitoris amore,
 Vt vidit, Lausus; lacrimaeque per ora volutae. 790
 Hic mortis durae casum, tuaque optima facta,
 Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
 Non equidem, nec te, iuuenis memorande, filebo.
 Ille pedem referens, et inutilis, inque ligatus
 Cedebat, clipeoque inimicum hastile trahebat. 795

Prorum-

789 sqq. In loco seq. de Lauſi in Mezentium patrem pietate Antilochum, Nestoris f., ante oculos habuisse videri potest poeta, quippe cuius similis pietas apud Graecos poetas inde a cyclicis et tragicis fuit celebratissima. Vel Pindari Oden VI Pythic. vide. Hoc certe probabilius dixeris, quam quod historiam de Scipione Africano eum respexisse aiunt. In hoc vero poetae acumen obseruari velim, quod tantam, pietatem tribuit filio hominis laeui et iniusti, quodque hunc ipsum patrem, hominem impium et odiosum, naturae affectu et amore in filium molliſſimum exhibuit: vt enim in tragicis, ita nunc

in epica hac persona, tanto magis mouemur pietatis hoc affectu in homine, qui adhuc nullam talis humanitatis sensus spem de se fecerat. 792 *Si qua vetustas*: pro posteritate dicta esse debet; aliter *ſi qua* non expediri potest: Si qua ferior aetas fidem faciet, habebit, tantae Lauſi pietati et virtuti. *opus* vt *εργον* pro facinore. Et ferri hoc potest, inprimis in poeta. Simile illud Ciceronis pro Milone 35: *de me nulla vnquam obmutescet vetustas.* 794 *inutilis*, vulnere debilitatus; vt Serv. *illegatus* i. e. hastae, quae clipeo transfixo in inguen penetrarat. Similis locus de Sarpedone II. ε, 664. 5. At Aeneas v 797 *adsur-*

Prorumpit iuuenis, seseque inmiscuit armis:
 Iamque adsurgentis dextra plagamque ferentis
 Aeneae subiit mucronem, ipsumque morando
 Sustinuit: focii magno clamore sequuntur:
 Dum genitor nati parma protectus abiret; 800
 Telaque coniiciunt, proturbantque eminus hostem
 Missilibus. Furit Aeneas, tectusque tenet se.
 Ac velut, effusa si quando grandine nimbi
 Praecipitant, omnis campis diffugit arator,
 Omnis et agricola; et tuta latet arce viator, 805
 Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
 Dum pluit in terris; ut possint, sole reducto,
 Exercere diem: sic obrutus undique telis
 Aeneas nubem belli, dum detonet, omnem (810
 Sustinet, et Lausum increpitat, Lausoque minatur:
 Quo

adsurgit dextra, ad ictum inferendum insurgit manu eleuata ac reducta.

803 *tectus tenet se*: sub clipeo quo missilia excipit. Sic sup. X, 412 *seque in sua colligit arma*. cf. Il. v, 405. 803 sqq. praeclara comparatio: nec Homero quicquam in ea debet Virgilius: etsi laudari solet Il. μ, 156 sqq. nam in illo loco diuersa res geritur. Sed simillimus locus est in Q. Calabro VIII, 379-385, qui poeta omnino omnium ditissimus est his ornamentorum copiis. *diffugit*, ad-

risto modo, ut toties. — 805. 6 *tuta arce*, latebris, refugio, cauo ripae vel antro. 807. 8 *exercere diem* opere faciendo: exquisite, pro: exercendo opere transigere diem: ut, noctem producere coena, extendere sermone; diem fatigare remigio sup. VIII, 94, ubi v. not. 809 *nubem belli*, ut πολέμοιο νέφος, de pugnae mole et h. l. de telorum multitudine accipe. Bene Seruius: Bellantium impetum sustinet donec deferbeat.

810 sqq. Ut ingenium sic
D d d d 3 oratio

Quo moriture ruīs, maioraque viribus audes?
 Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
 Exultat demens: faeuae iamque altius irae
 Dardanio surgunt ductori, extremaque Laufo
 Parcae fila legunt: validum namque exigit ensem 815
 Per medium Aeneas iuuenem, totumque recondit.
 Transiit et parmam mucro, leuia arma minacis,
 Et tunicam, molli mater quam neuerat auro:
 Inpleuitque finum sanguis: tum vita per auras
 Concessit maesta ad Manis, corpusque reliquit. 820
 At vero ut voltum vidit morientis et ora,
 Ora modis Anchisiades pallentia miris:
 Ingemuit miserans grauit, dextramque tetendit,
 Et mentem patriae strinxit pietatis imago.

Quid

oratio Aeneae diuersa ab
 ea, qua simili in congressu
 cum Pallante utebatur Tur-
 nus paullo ille ferocior,
 sup. 442 sq. 490 sq. 814.
 5 *Parcae fila legunt.* „Pro-
 prium, inquit Seruius, fue-
 rat, *rumpunt*: tamen *legunt*
 aut colligunt, aut rumpunt
 aut etiam transeunt. „ Pri-
 ma bene dixit, cetera mi-
 nus. Leguntur, puto, in-
 ter nendum fila, dum in
 fusum colliguntur, h. dum
 lana in filum ducta in fuso
 glomeratur. Quod si ita-
 que Parcae *fila extrema*
 ducunt, nent, etiam ea *le-*
gere recte dicuntur. 817
minacis pro: eius sc. Laufo.

— 818 Decens in Etrusco
 iuvene vestis auro texta;
 quod vestimenti genus fre-
 quentatum Etruscis fuisse
 constat. Ornauit Maro Ho-
 merica Il. v, 470. 819.
 820 *per auras* — *ad Manes*
 — Sunt HomERICA: Il. π,
 856. 7, nihil amplius; nec
 in his appositis argutan-
 dum. *Vita* pro anima,
 ψυχή.

821 sq. Ad miserationem
 egregie facit ipsa Aeneae
 miseratio, et respectus Af-
 canii, et in alterius fortu-
 na cogitatio de casu, qui
 sibi accidere posset. 824
patriae pietatis imago, a-
 moris sui in Ascanium re-
 corda-

Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis
 Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum? (825
 Arma, quibus laetatus, habe tua: teque parentum
 Manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.
 Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;
 Aeneae magni dextra cadis. Increpat vltro 830
 Cunctantis focios, et terra subleuat ipsum,
 Sanguine turpantem comtos de more capillos.
 Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
 Volnera ficcabat lymphis, corpusque leuabat
 Arboris adclinis trunco. Procul aerea ramis 835

De-

cordatio: et quem ipse dolore suscepturus sit in simili casu. Sic interpretandum arbitror. v. sup. ad IX, 294. 825 *pro laudibus istis*, ista virtute, ut iam aliquoties vidimus, τὰ κλέα et τὸ κλέος, h. l. virtus, qua, ut patrem servaret, ipse vitae discrimen adiit. 827 *Arma habet tua*. Magnus scilicet honos in illo aevo habitus, si victum victor non spoliaret cf. II. 2, 417. 827. 8 *te remitto parentum Manibus et cineri*, h. ad sepulcrum patrum, si qua est ea cura, sc. tibi. Nisi quis ita malit accipere: modo est qui id curet, qui te inferendum curet: ut additum forte sit propter-

ea, quod patria exfulabat cum patre Lausus. 832 *comtos de more* Etruscorum: quod ex vasis aliisque monumentis intelligitur.

833 Sequentia de Mezentio tanquam in tabula exhibita sunt. Declaratur locus, positus, actio ipsa. Similis locus II. 3, 692 sqq. de Sarpedone. *vulnera ficcabat lymphis*, sanguinem sistebat frigida aqua. Ignoramus an primus hoc ausus sit Maro: imitatus est Statius I Theb. 527. τέρπειν et τερεσάινειν, sed aquae notione non adiecta, iam Homerus de vulnere dixerat. *c. leuabat acclinis* orate dictum pro acclina-

bat. 835 „Procul, mo-

Dddd 4

do

Dependet galea, et prato grauia arma quiescunt.
 Stant lecti circum iuuenes: ipse aeger, anhelans
 Colla fouet, fusus propexam in pectore barbam:
 Multa super Lauso rogitat, multosque remittit, (840
 Qui reuocent, maestique ferant mandata parentis.
 At Lausum socii exanimem super arma ferebant
 Flentes, ingentem, atque ingenti volnere victum,
 Adgnouit longe gemitum praefaga mali mens,
 Canitiem multo deformat puluere, et ambas
 Ad coelum tendit palmas, et corpore inhaeret. 845
 Tantane me tenuit viuendi, nate, voluptas,
 Vt pro me hostili paterer succedere dextrae,
 Quem genui? Tuane haec genitor per volnera feruor,
 Morte

do iuxta, vt Ecl. VI, 16
 Seruius,, non male. Sal-
 tem *procul* h. l. est paullo
 longius inde. Eidem vi-
 detur nouasse h. l. poeta
acclinis et *propexam bar-*
bam: nouatum dicerem
 primo loco *quiescunt* de
 armis iacentibus, seu cli-
 peo. 338 *Colla fouet*:
 sustinet caput arboris trun-
 co. *fusus barbam*, habens
 barbam fusam, non otio-
 sum est, sed ad ἐνάργεια
 phantasmatis requirebatur,
 dum ad truncum acclina-
 tus recubat.

841 *super arma*, super
 clipeo, vt facile quisque
 assequitur. cf. sup. 506. *in-*
gentem — *ingenti*: etiam

haec ad honorem caesi
 pertinent. Κεῖτο μέγας με-
 γαλῶσι Il. π, 776. 844
deformat: sic ornat Ho-
 mericum κατεχέυατο Od. ω,
 315. 847 *succedere dex-*
trae. Non eo sensu dictum
 vt volunt Intpp., vt sup.
 797. 798; sed: dextram h.
 e. vulnus excipere alterius
 loco. 848 *tua per vul-*
nera, pro vulnere, vt iam
 millies vidimus: tamen
 nunc argutantur cum Ser-
 vio Intpp., et volunt ad
 inuidiam esse dictum. —
Exsilium praeclare memo-
 rat: hoc enim primum
 erat, quod in Mezentii
 fortuna occurrere poetae
 animo debebat.

Morte tua viuens? Heu, nunc misero mihi demum
 Exfilium infelix! nunc alte volnus adactum! 850
 Idem ego, nate, tuum maculaui crimine nomen,
 Pulsus ob inuidiam folio sceptrisque paternis.
 Debueram patriae poenas odiisque meorum:
 Omnis per mortes animam fontem ipse dedissem.
 Nunc viuo; neque adhuc homines lucemque relin-
 quo. 855

Sed linquam. Simul hoc dicens adtollit in aegrum
 Se femur; et, quamquam vis alto vulnere tardat,
 Haud deiectus, equum duci iubet. Hoc decus illi,
 Hoc solamen erat: bellis hoc victor abibat
 Omnibus. Adloquitur maerentem, et talibus infit: 860

Rhoe-

— 850 *nunc alte* v. loquitur de proprio vulnere, v. 785. 6. 851 *crimine*, criminatione et odio: te infamem et odiosum feci meis sceleribus. 853. 4. *Debueram p.* omisso *si*, inuersa oratio. Si debebam poenas ciuibus meis; si merebar mortem, vtinam ipse vitam, vel omnibus suppliciis expulsam, reddidissem, superstitite te! At nunc viuo, te erepto. — 857 *tardat* Heinſ. interpretatur: tardat se, tardatur; cf. sup. ad Aen. II, 208. Potest tamen commodè *vis tardat* accipi, solito poetarum more, pro

virium defectus tardat. Seruius aliter reddidit: *altè vulneris violentia*: vt adeo doloris notio adiuncta sit. — 858 *Haud deiectus*, animo haud deiecto. 860 sqq. Displicuit haec ad equum suum Mezentii oratio venustioribus nostra aetate. Non defendam Homeri exemplo, in Hectoris et in Achillis equis, Il. 9, 184 sqq.: 7, 399 sq., aut Statii imitatione vel Silii; quae ad alias aetates pertinere videri potest; Nec omnino exempli auctoritas iuuat, vbi ratio deficit. Sed in naturae humanae indole hoc ipsum vi-

D d d d 5

detur

Rhoebe, diu (res si qua diu mortalibus vlla est)
 Viximus. Aut hodie victor spolia illa cruenta
 Et caput Aeneae referes, Lausque dolorum
 Vltor eris mecum: aut, aperit si nulla viam vis,
 Occumbes pariter. Neque enim, fortissime, credo 865
 Iussa aliena pati, et dominos dignabere Teucros.
 Dixit, et exceptus tergo consueta locauit
 Membra, manusque ambas iaculis oneravit acutis;
 Aere caput fulgens, cristaque hirsutus equina.
 Sic cursum in medios rapidus dedit. Aestuat ingens
 Vno in corde pudor, mixtoque infania luctu, (870
 [Et Furiis agitatus amor, et conscia virtus:]
 Atque hic Aenean magna ter voce vocauit.
 Aeneas adgnouit enim, laetusque precatur:
 Sic pater ille Deum faciat, sic altus Apollo, 875
 Incipias conferre manum.

Tantum

detur alte insitum esse, ut cum iis ipsis animantibus, quibus diu adfueuimus, tanquam cum familiaribus et sodalibus agamus et confabulemur. Atque hoc ipsum optimorum hominum confessione firmatum vidimus. Non vero pro epici carminis dignitate nimis humile hoc videri debet in equo bellatore. — 861 *res si qua diu mortalibus vlla est.* Grauis sententia et h. l. affectus plena. 863 *Lausi dolorum*, ex Lausi caede: ut

tot alia. II, 7: *lacrimae Creusae.*

871 pudor, furor, luctus, vna et coniunctim eum inflammant. 874 *agnouit enim* est utique. *δὴ, γὰρ τοι. δὴ γὰρ τοι. enimvero.* 875 Ut nunc interpungitur, iungenda sunt: Sic — faciat — (ut) incipias. Potest tamen oratio iuuari: Sic — Apollo! (sc. ut tu conferas manum, congrediaris mecum) Incipias. c. m. altus Apollo est magnus, ut iam aliquoties nouauit Maro.

877 sub-

Tantum effatus, et infesta subit obuius hasta.
 Illë autem: Quid me erepto, faeuissime, nato
 Terres? haec via sola fuit, qua perdere posses.
 Nec mortem horremus, nec Diuum parcimus vlli. 880
 Desine. Iam venio moriturus, et haec tibi porto
 Dona prius. Dixit, telumque intorsit in hostem:
 Inde aliud super atque aliud figitque volutatque
 Ingenti gyro: sed sustinet aureus umbo.
 Ter circum adstantem laeuos equitavit in orbis, 885
 Tela manu iaciens: ter secum Troius heros
 Inmanem aerato circumfert tegmine filuam.
 Inde vbi tot traxisse moras, tot spicula taedet
 Vellere, et vrguetur pugna congressus iniqua;
 Multa mouens animo, iam tandem erumpit, et inter
 Bellatoris equi caua tempora coniicit hastam. (890
 Tollit

— 877 *subit* h. l. simpl. it, occurrit: aliter ac modo v. 798. 880 *nec diuum parcimus vlli*, vt ab eo auxilium expectemus. — *parcere* h. l. pro vereri, metuere, adeoque omnino curare. Sic Gr. *φείδεσθαι*. *φείδω* pro cura. 881 *Desine* terrere. 883 *volutatque* pro voluit, rotat. Sed melior lectio: *volatque*, de equitantis in orbem velocitate. 885 *Laeuam* in partem non modo ob naturalem equi flexum in laeum, sed ideo maxime equitabat, vt, ipse

laeua clipeo tectus, et dextra expedita, Aeneae, qui ei semper a laeua in interiore gyri orbe stabat, dextrum latus peteret, quod a clipeo tectum non erat. Sed Aeneas clipeum circumfert, et hunc quidem v. 887 oneratum infixis hastis.

889 *pugna iniqua*, contra equitem ipse pedes. — 891 *tempora traiecit*. Comparant similem locum Il. 9, 81; vbi Nestoris equus *παρόχος* (tertius adiectus bigis, *συνωρίδι*, idem qui et *σειραῖος*, *σειραφόρος* nobis funalis.

Tollit se adrectum quadrupes, et calcibus auras
Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
Implicat, eiectoque incumbit cernuus armo.

Clamore incendunt coelum Troesque, Latinique. 895

Aduo-

funalis, *an der Leine*) percutitur ἄκρην κακκεφαλῇν etc., ibi equus primum exsultat (ἀνέπαλτο) tum caput in terra volutat vt telo se liberet (κυλινδόμενος περὶ χαλκῷ vt h. l. *cernuus*). 892 — 4 Quod natura in tali vulnere fert, poetam scripsisse probabile fit. Igitur equus primum prioribus cruribus eleuatus se erigit: simul prae dolore calcibus calcitrat; Sic eques effunditur et h. l. quidem *in latus* (non in caput, nec resupinus; neutrum reliqua admittunt); mox ipse equus in caput procumbit, et, armo suo, incumbit prostrato Mezentio. Sic mihi videntur singula esse tenenda, vt locus expediatur. *tollit se arrectum*, prioribus pedibus erectis haud dubie, cf. inf. XI, 637. 8. 9, et bene inter multa inania Cerda laudauit Liuii locum VIII, 7. Adde Silium lib. IX, 595 sqq., vbi res ad elephantum traducta: *Spiculum inter aures equi fixit* etc. —

calcibus de posterioribus pedibus accipio: quis enim neget equi naturam sic ferre, vt prae dolore calcitret? — *Implicat*: hoc ipse poeta dilucidat: *cernuus incumbit armo* suo equus (quis enim aliter accipiat?) domino *eiecto*: quippe qui ad latus equi exciderat. *cernuus* proprie de praecipitato, qui κυβιστᾷ. cf. Serv. 895 *Clamore incendunt coelum*, vti et mox XI, 147: *incendunt clamoribus urbem*. Esse pro *implent*, facile quisque et videat et dicat. Sed rationem reddere non tam facile est. Cerda duas rationes proponit: quarum neutra satis facit. Mihi sic videtur expedienda forma haec. Cum *incendere* sit augere, tum magnum facere quid: proprie dicitur aliquis *incendere clamorem in aere, caelo*, h. magnum clamorem mouere. Sic *incendere luctum* sup. IX, 500, *vires* V, 455, et quot non alia. Ductum autem ex Tragicorum

Aduolat Aeneas, vaginaque eripit ensem,
 Et super haec: Vbi nunc Mezentius acer, et illa
 Effera vis animi? Contra Tyrrhenus, ut auras
 Suspiciens hausit coelum, mentemque recepit:
 Hostis amare, quid increpitas, mortemque mina-
 ris? 900
 Nullum in caede nefas: nec sic ad proelia veni:
 Nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
 Vnum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro;
 Corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
 Circumstare odia: hunc, oro, defende furorem: 905

Et

corum φλέγειν, ἐπιφλέγειν, pro ἐγείρειν, ἀνεγείρειν. v. c. Soph. Ai. 96. Iam poeta hoc ipsum doctius transfert ad caelum, quod hactenus proprie adeo incendi dici potest, quatenus res magno motu accepto omnino *incalescunt, feruent*. Hinc *fora feruent clamoribus, theatra strepitu*. 899 *hausit caelum* s. hausit oculis, quod malim; seu caelum pro aura, anima, quam recepit. 901. 2 Interfice me: mortem non deprecor. Hoc sic extulit poeta: Non erit crimini, me interfecisse, *nullum in caede nefas* (Serv. et Cerda: „Mori viro forti nefas non est:,,

quod est remotius) — *nec sic* — *Lausus* sc., ut ne me interficeres, aut ut ego mortem deprecarer. Imo vero, dum superstes Lauso esse non sustinet, mori decreuerat. — *nec tecum* h. nec Lauso a te caeso pugnae haec conditio nobis proposita est.

903 *Per, si qua est venia*: ex more in precum formulis; pro: *per veniam, si qua est. venia*, gratia, beneficium, ut iam alibi vidimus. Similes morientium preces dederat Homerus Il. 2, 338 sq. et alibi. 905 *defende* f. propulsa (ut iam toties sic ex ἀρκεῖν) odia et iras, quominus corpus

Et me consortem nati concede sepulcro.
 Haec loquitur, iuguloque haud inscius adcipit enssem,
 Vndantique animam diffundit in arma cruore.

corpus meum insepultum
 abiiciant et male mul-
 cent. αἰνίζεσθαι. 906

Et me c. pro vulgari ora-
 tione consortem sepulcri
 nato posuit, exquisitius.

Esse pro hoc dictum il-
 lud, etiam Macrob. VI, 6
 monuit. 908 Iungenda
 sunt: cum *cruore vndanti*
in arma, thoracem seu cli-
 peum. cf. sup. v. 487.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER VNDECIMVS

ARGVMENTVM

Occiso Mezentio victor Aeneas Marti tropaeum erigit: Pallantis mortui corpus magno pompae apparatu ad Euandri urbem remittit: ubi summo et patris et suorum omnium luctu excipitur. Interim oratores a Latinis missi dierum duodecim inducias impetrant: quo temporis spatium utrique suorum cadauera perquirunt, supremoque sepulturae honore prosequuntur. Eodem quoque tempore Venulus, quem sub belli initium legatum ad Diomedem miserant Latini, ad suos rediens auxilia sibi denegata renuntiat. Ea spe destitutus Latinus, consilio convocato de summa belli consultat, legatosque de pacis conditionibus ad Aeneam mittendos censet. Ibi Drances et Turnus pro inueterato inter ipsos odio se mutuis conuiciis proscindunt. Interim Aeneas, bipartito diuisis copiis, levis armaturae equites planis itineribus ad urbem praemittit: ipse cum reliquo exercitu per loca siluis montibusque impedita ad editiorem oppidi partem contendit. Cuius rei nuntio Laurentum perlato consilium dimittitur: paranturque ea, quae ad urbis defensionem putantur pertinere. Turnus cognito per exploratores Aeneae consilio bifariam et ipse suas copias partitur: equitibus Messapum et Camillam praeficit, eosque hostium equitibus opponit: ipse cum peditibus angustias, qua necessario Aeneae ad urbem iter erat, breuiori itinere occupat, atque ibi in insidiis subsistit. Interim equestre praelium committitur, diuque dubio utrimque euentu pugnatur. Ibi Camilla magna prius edita hostium strage, dum Chloream, Cybeles sacerdotem, armorum eius pulchritudine capta.

*capta, incautius sequitur, ex insidiis ab Arunte hasta
traiecitur. Quam tamen sacrae virginis caedem Aruns
non diu tulit inultam: nam et ipse paullo post ab Opi,
Dianae ministra, sagitta traiectus offensi numinis pœ-
nas persoluit. Camillae nece consternati Rutuli fugam
arripiunt: Troiani urbis oppugnationem parant. Eius
calamitatis nuntio ab Acca, Camillae comite, ad Turnum
perlato, relictis quas obsederat angustiis, suis auxilio
accurrit. Eodem subsequitur et Aeneas; et, quoniam
imminente iam nocte praelium committi non poterat,
utrique positis ante urbem castris confidunt.*

Oceanum interea surgens Aurora reliquit. (dis
Aeneas, quamquam et fociis dare tempus human-
Praecipitant curae, turbataque funere mens est,
Vota Deum primo victor soluebat Eoo.

Ingen-

Ductus aduersus Latino-
rum urbem Aeneae exer-
citus merito, ut partem
argumenti et rerum narra-
tarum, ita librum Aenei-
dis constituit. Hoc, quod
per se parum fecundum
erat et ieiunum, magna
rerum, accessionum, et epi-
sodiorum copia, ornauit
poeta: funere Pallantis,
sepultura caesorum, redi-
tu legatorum Latini ad
Diomedem, consultatione
de legatis cum pacis con-
ditionibus ad Aeneam mit-
tendis, et, in ipso accessu
ad urbem, Camillae pugna
ac caede.

I Altero mane post su-
perioris diei pugnam, cu-

ius exitum non diserte
memorauit, sed Mezentii
caede territos Rutulos in
fugam se dedisse facile
quisque assequitur. Bre-
uitatisne studio hoc dede-
rit poeta, qui semper ad
euentum festinat, et, quae
ornari nec possunt, omit-
tit, an secundis curis re-
feruarit, quis pro certo
affirmet?

2. 3 curae praecipitant,
potentius, quam: vrget,
premit cura, ut impendat
tempus humationi caeso-
rum militum. *funere*, do-
lore ex funeribus suorum,
inprimis Pallantis. 4
Eoo, Lucifero, ut sup. III,
588.

5 Locus

Ingentem quercum decisis vndique ramis 5
 Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
 Mezentii ducis exuuias; tibi, magne, tropaeum,
 Bellipotens; aptat rorantis sanguine cristas,
 Telaque trunca viri, et bis sex thoraca petitem
 Perfossamque locis: clipeumque ex aere sinistrae 10
 Subligat, atque enseni collo suspendit eburnum.
 Tum socios, namque omnis eum stipata tegebat
 Turba ducum, sic incipiens hortatur ouantis:
 Maxima res effecta, viri: timor omnis abesto,
 Quod superest: haec sunt spolia, et de rege superbo 15

Primi-

— 5 Locus de tropaeo erigendo luculentus: quem aemulatus est Stat. Theb. II, 704 sqq., ad orationis saltem copiam comparandus. Truncum quercus amputatum statuit Aeneas in *tumulo*, seu eminentiore loco, seu terra aggesta. *aggere camporum medio* dixit Statius l. c. 708. — *tela trunca viri*, fractas Mezentii hastas, sup. X, 882 sqq. *bis sex*. Statius ibid.: *perfossaque volnere crebro arma*. Ad fastidium argutantur Intpp. Illata fuere vulnera per totam pugnam v. sup. X, 691. 2. 715. 6.

14. 15 Mutavi hic Heinsianae recensitionis interpunctionem, quae manife-

ste sententiam vitiabat: *Maxima res effecta viri. Timor omnis abesto. Quod superest: haec sunt* etc. Imo vero iungenda: *timor omnis abesto*, quod ad id attinet, *quod superest*, (κατὰ) τὰ λείπον τοῦ πολέμου. Quae sequuntur: *haec sunt spolia*, illustrant illa: *maxima res effecta*. Similis oratio Achillis victo Hectore Il. χ 391-4: vbi Ἡρόμεθα μέγα κῆδος, quod hic *Maxima res effecta*, simpl. pro magna res perfecta. *primitiae* sc. vel belli, vel spoliorum, τὰ ἀγοθίμια: ut poetice ornauerit rem et propria et exquisita voce. *de rege* s. Mezentio, non Turno ut Serv. et alii.

Eeee

16 et

Primitiae: manibusque meis Mezentius hic est.
 Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
 Arma parate, animis et spe praesumite bellum;
 Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa
 Adnuerint Superi, pubemque educere castris, 20
 Impediat, segnisque metu sententia tardet.
 Interea focios inhumataque corpora terrae
 Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.
 Ite, ait; egregias animas, quae sanguine nobis

Hanc

— 16 et mea virtute de Mezentio nihil superest quam hoc tropaeum. *manibusque meis Mezentius hic est.* Paullo durior est oratio verborum iunctura: *meis manibus Mezentius hic est*, talis est, mea virtute huc est redactus: quod de eo superest, hoc est. Supra IX, 481: *Hunc ego te, Euryale adspicio.* Si cadauer ostenderetur, expeditior res esset: nunc *tropaeum* ostenditur, quod Mezentium esse ait. Hoc tamen acumen veteribus, saltem Maroni, placuisse, praeter vs. 775 lib. X: *voueo Indutum spoliis ipsum te, Lause, tropaeum*, inf. v. 173 docet: *Tu quoque* (Turne) *nunc stares immanis truncus in armis*: tu quoque nunc esses tropaeum. Hic locus nisi me retraheret,

dicerem a grammatico aliquo totum hemistichium suppletum, versu a poeta imperfecto relicto. Pro adverbio *hic* accipiunt nonnulli, minus bene: nec melius succedit, si quis cum Cerda titulum imaginis animo cogitet. 19 *ubi primum vellere signa annuerint Superi.* Verba Romana: et captis auguriis id fieri solitum: sed hic poeta ornatus causa tantum posuisse videri debet: quamprimum licebit agmen ducere. 21 *sententia* pro cunctatione; quod adiuncta efficiunt: *segnis metu*, et *tardet*. — 23 *qui solus*: notissimum illud Homericum τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων Il. π, 675 et alibi. 24. 5. 6 Egregia et in laudationibus (λόγοις ἐπιταφίοις) pro patria

Hanc patriam peperere suo, decorate supremis 25
 Muneribus: maestamque Euandri primus ad urbem
 Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
 Abstulit atra dies, et funere merfit acerbo.
 Sic ait inlacrimans recipitque ad limina gressum:
 Corpus vbi exanimi positum Pallantis Acoetes 30
 Seruabat senior: qui Parrhasio Euandro
 Armiger ante fuit; sed non felicibus aequae
 Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
 Circum omnis famulumque manus Troianaque turba
 Et maestum Iliades crinem de more solutae. 35
 Vt vero Aeneas foribus sese intulit altis:
 Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
 Pectoribus, maestoque inmugit regia luctu.
 Ipse caput niuei fultum Pallantis et ora
 Vt vidit, laeuique patens in pectore vulnus 40
 Cuspidis Ausoniae, lacrimis ita fatur obortis:
 Tene, inquit, miserande puer, cum laeta veniret,
 Inuidit Fortuna mihi, ne regna videres

Nostra,

tria mortuorum frequen-
 tata oratio. Illud pro-
 prium attexuit, quod *hanc*
patriam dixit, novas se-
 des in Latio. 27 *quem*
non virtutis egentem Ennii
 versum esse, Servius no-
 tauit.

29 *ad limina*, in recep-
 tis castris seu noua Troia.
Vbi, in vestibulo ex more.
ἐν τῇ πρόθυρον, ll. 7, 212, —

32 *armiger*, ὀπάζων, vt iam
 supra, et *comes*, δεξιπῶν. —
 35 *Iliades*, matronae Tro-
 ianae cf. sup. ad IX, 217.
 — 36 sqq. Ad naturae ve-
 ritatem hoc, quod Aeneae
 aduentu renouatur luctus.
 Comparat Seruius Statiū
 locum VI Theb. 37 sqq.
 — 40 *laeui*, pulchro, pue-
 rili: nondum fetoso, ait
 Serv. Malim de loto et a
 cruore purgato accipere.

Eeee 2

47 in

Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
 Non haec Euandro de te promissa parenti 45
 Discedens dederam: cum me complexus euntem
 Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret
 Acris esse viros, cum dura proelia gente.
 Et nunc ille quidem spe multum captus inani
 Fors et vota facit, cumulatque altaria donis. 50
 Nos iuuenem exanimum, et nil iam coelestibus vllis
 Debentem, vano maesti comitamur honore.

Infe-

— 47 *in magnum imperium.*
 Non satis expeditum ha-
 beo quomodo interpreter.
 Aut de Etruria accipi po-
 test, cf. VIII, 475. 511 (ita
 tamen aliena est ab h. l.
 declaratio Etruriae per *im-*
perium magnum) aut miri-
 fice auxit rem: aduersus
 populum potentem et co-
 pias numerosas. Hoc con-
 venit cum seqq.: *acres*
viros — dura gente. 49.
 50 Color sententiae simi-
 lis apud Sophocl. Aiac.
 509–511. 51 *nil iam*
caelestibus vllis Debentem.
 Animose dictum! Refe-
 rendum autem ad v. 50:
vota facit c. a. donis, atque
 hinc illustrandum. Qui
 vota facit, *debere* dicitur
diis, si rata sunt; sin irrita
 sunt, nihil debet. Adeo
 iuueni iusta persoluimus,
 pro quo vota ab Euandro

patre frustra suscepta fue-
 re, et quem dii saluum et
 incolumem esse noluerunt.
 Manifeste hoc mutuatus
 est poeta a Sophocle: etsi
 paullulum inflexit. Ibi A-
 iax, cum per deos obse-
 crasset Tecmessa, vt vitae
 parceret, vs. 592. 3: "Αγαν-
 γε λυπεῖς. οὐ κατοῖσθ', ἐγὼ
 θεοῖς 'Ως οὐδὲν ἀρκεῖν εἴμ'
 ὀφειλέτης ἐτι; *annon vides,*
nihil me debere diis quod
quidem iis praestem? salu-
 te scilicet sua desperata,
 nihil amplius debebat diis
 σωτῆρσι. Sic equidem lo-
 ca accipio. Plerique in
 Marone eo referunt sen-
 tentiam, quod Pallas iam
 sub deorum inferorum po-
 testatem venit. Alia com-
 menta Seruii aliorumque
 Intpp. repetere nil refert.
 — *vano* haecenus, quod eo
 mortuus in vitam non re-
 vocatur.

Infelix, nati funus crudele videbis!

Hi nostri reditus, expectatique triumph? (55

Haec mea magna fides? At non, Euandre, pudendis

Volneribus pulsum adspicies: nec fospite dirum

Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum

Praesidium Ausonia, et quantum tu perdis, Iule!

Haec ubi defleuit, tolli miserabile corpus

Imperat, et toto lectos ex agmine mittit 60

Mille viros, qui supremum comitentur honorem,

Interfintque patris lacrimis: solatia luctus

Exigua ingentis, misero sed debita patri.

Haud segnes alii cratis, et molle feretrum

Arbuteis texunt virgis, et vimine querno, 65

Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.

Hic iuuenem agresti sublimem stramine ponunt:

Qualem virgineo demessum pollice florem,

Seu

vocatur. Sic VI, 886 *inane munus*. 54 *Hi nostri reditus*. *nostri*, a nobis promissi; alias friget.

Et sequitur: *haec mea magna fides?* — *at non pudendis* (sed pulchris, et honestis, aduerso corpore, cf. II, v, 288-291) *vulneribus pulsum*. *πληγέντα*, percussum. — 56 *fospite* — *nato* sc. cum infamia, turpi fuga e pugna seruato: cuius dedecoris dolore exardescens pater infaustus sibi mortem, *dirum funus*, optat. Perperam Seruii exemplo In-

terpp. *fospite* pro fospiti dictum volunt.

59 *defleuit*, flendo finem fecit, vt Cannegieter ad Auian. fab. pr. exemplis illustrat: quem iam Burm. laudauit: nec tamen video an omnino hoc necesse sit. 66 *obtentu frondis*, obtentis frondibus ac ramis, qui vmbra defuper corpori facerent.

68-71 Obuia comparatio et multis frequentata ac variata (cf. sup. IX, 435-7), sed h. l. suauissima ornamentorum copia et

Seu mollis violae, seu languentis hyacinthi:
 Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit:
 Non iam mater alit tellus, viresque ministrat. (70
 Tunc geminas vestis, auroque ostroque rigentis
 Extulit Aeneas: quas illi laeta laborum
 Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
 Fecerat, et tenui telas discreuerat auro. 75
 Harum vnam iuueni supremum maestus honorem
 Induit; arfurasque comas obnubit amictu:
 Multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
 Adgerat, et longo praedam iubet ordine duci.
 Addit equos, et tela, quibus spoliauerat hostem. 80
 Vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris
 Inferias, caeso sparsuros sanguine flammam:
 Indutosque iubet truncos hostilibus armis
 Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.

Ducitur

dilectu: *virgineo* pollice,
 — florem seu — seu —, et qui
 nondum marcidus elan-
 guit: *cui neque — recessit:*
 nec tamen pristino vigore
 nitet: *non iam mater.*
 — 73-75 Magistro Homero
 hoc didicit Maro: com-
 mendare rem seu artificis
 auctoritate seu muneris
 auctore. *laeta laborum*
 (cf. ad lib. I, 441 *laetissi-*
mus umbrae): adeoque illa
 contenta opera sua et ope-
 ris successu: quo ipso in-
 telligitur praeclari fuisse

artificii opus. Nec dicas
 delectatam opere, quod in
 amantis Aeneae gratiam
 parabat. 76 *obnubit*: sc.
 altera veste caput velauit.
 — 81 v. sup. ad X, 518-20.
caeso sanguine audacter
 pro caesorum, vt ibidem:
captiuo sanguine. 83. 84
 Fercula describit in trium-
 phis gestari solita hume-
 ris: arma caesorum trun-
 cis infixae vel perticis cum
 titulis seu nominibus eo-
 rum, quorum arma fuerant.

Ducitur infelix aevo confectus Acoetes, 85
 Pectora nunc foedans pugnis, nunc vnguibus ora:
 Sternitur et toto proiectus corpore terrae.
 Ducunt et Rutulo perfusos sanguine currus.
 Post bellator equus, positus insignibus, Aethon
 It lacrimans, guttisque humidat grandibus ora. 90
 Hastam alii galeamque ferunt; nam cetera Turnus
 Victor habet. Tum maesta phalanx, Teucrique sequun-
 Tyrrhenique duces, et versis Arcades armis. (tur,
 Postquam omnis longe comitum processerat ordo,
 Substitit Aeneas, gemituque haec addidit alto: 95
 Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
 Fata vocant. Salve aeternum mihi, maxume Palla,
 Aeter-

--88. *currus* acciperem Pal-
 lantis currum, quo in pug-
 na usus erat, nisi nauibus
 venisset et statim vnus
 equus subiiceretur; nunc
 hosti crepti currus intelli-
 gendi, cf. lib. X, 399 etc.
 --89. 90 Homericum exem-
 plo, Il. 9, 426 sq.: 437-40,
 quod Maronis aevo forte
 ipsa imitatione placebat:
 nunc hoc ipso displicet,
 quod imitandi studium in
 oculos incurrit. Res per
 se heroicae vitae sensibus
 et studiis accommodata.
 --91 *nam cetera Turnus*
victor habet. Supra X, 496
 sq. balteum tantum com-
 memorauerat, e quo ensis
 pendere debuit. Reliqua

tum subticuit. 92 sq.
 Comparant Il. 9, 129 sqq.
versis armis, h. e. hastis,
 haud dubie de suis tempo-
 ribus sumit poeta. 96
Nos alias hinc -- vocant.
 Egregie haec ad affectus et
 ad rerum veritatem. Bene
 ea transtulit Silius in no-
 bilissimis illis vers. *I decus*
Ausoniae, quo fas est ire
superbas Virtute et factis
animas: tibi gloria leto
Iam parta insigni: nostros
Fortuna labores Versat
adhuc casusque iubet nescire
futuros. lib. X, 573 sqq.
 Burmannus Statii versus
 laudat IV. Theb. 600. 1. 2.
 --97 Il. 9, 19.

Aeternumque vale. Nec plura effatus ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.

Iamque oratores aderant ex vrbe Latina, 100
Velati ramis oleae, veniamque rogantes:

Corpora, per campos ferro quae fusa iacebant,
Redderet, ac tumulo fineret succedere terrae;
Nullum cum victis certamen et aethere cassis:

Parceret hospitibus quondam socerisque vocatis. 105

Quos bonus Aeneas, haud aspernanda precantis,
Prosequitur venia, et verbis haec insuper addit:

Quaenam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?

Pacem me exanimis et Martis sorte peremtis 110

Oratis? equidem et viuis concedere vellem.

Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent;

Nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit

Hospitia, et Turni potius se credidit armis.

Aequius huic Turnum fuerat se opponere morti. 115

Si bellum finire manu, si pellere Teucros

Adparat: his mecum decuit concurrere telis;

Vixet;

100 sqq. Similis legatio Il. II, 394 sqq. ad deposcenda mortuorum ad sepulturam corpora. Bene ea usus est poeta ad illustrandum Aeneae nomen. Erat enim ea tacita confessio Latinorum, victos se esse a Troianis. 101 *Velati*, ἐστειμένοι, gestantes ramos vitatos manibus. v. ad lib.

II, 249: V, 72. 366: VII, 154. 237. 101. 2. *veniam* sc. hanc, vt redderet: eandem mox *pacem*, indulgentiam, concessionem. 112 *Nec veni*, pro *venissem*. οὐδ' ἤλθον ἄν, εἰ μὴ. 115 *huic se opponere morti*, se obiiicere, periculum mortis subire. *huic*: qua hi caesi occubuerunt.

Vixet; cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
 Nunc ite, et miseris subponite ciuibus ignem.
 Dixerat Aeneas. Olli obstupuere silentes; 120
 Conuersique oculos inter se atque ora tenebant.
 Tum senior semperque odiis et crimine Drances
 Infensus iuueni Turno sic ore vicissim
 Orsa refert; O fama ingens, ingentior armis,
 Vir Troiane, quibus coelo te laudibus aequem? 125
 Iustitiaene prius mirer, belline laborum?
 Nos vero haec patriam grati referemus ad urbem:
 Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
 Iungemus regi. Quaerat sibi foedera Turnus.
 Quin et fatalis murorum adtollere moles, 130
 Saxaque subuectare humeris Troiana iuuabit.
 Dixerat haec, vnoque omnes eadem ore fremebant.
 Bis senos pepigere dies, et, pace sequestra,
 Per

— 118 *Vixet*, vixisset. Iam autem Turnus videri poterat naui aufugisse: sup. X, 665 sq.

121 *conuersi* -- *tenebant*: pro vulgari conuersos oculos, h. e. conuerterant oculos alter in alterum. 122 *et crimine*, crimen pro criminatione: vt saepe. 124 *armis* pro factis, rebus gestis; vt in illo Ciceronis, quod e Cat. mai. Macrobian. VI, sat. 2 laudat, *contingebat in eo, quod plerisque contra solet, vt maiora omnia re quam fama vide-*

rentur. Sed, vt Maronem a Cicerone petiisse credat, nemo in animum inducat.

-- 126 *Iustitiae mirer* ad notum graecisimum *θαυμάζειν τινα τινος* (*χάριν, ἔνεκα*).

-- 130. 1 Quin nos parati sumus in extruenda vrbe, fatis tibi in Latio destinata, ipsi operas nostras adiungere. 133 *pace sequestra* h. e. induciarum fide et auctoritate. *Sequester*, seu medius et arbiter inter duo litigantes, fidem facit eius, de quo contuenitur, vel eius arbitrio constituitur.
 Eeee 5 tur.

Per silvas Teucris, mixtique inpune Latini,
 Errauere iugis. Ferro sonat icta bipenni 135
 Fraxinus: euertunt actas ad sidera pinus:
 Robora nec cuneis et olentem scindere cedrum,
 Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.
 Et iam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
 Euandrum Euandrique domos et moenia conplet,
 Quae modo victorem Latio Pallanta ferebat. (140
 Arcades ad portas ruere, et de more vetusto
 Funereas rapuere faces. Lucet via longo
 Ordine flammarum, et late discriminat agros. (145
 Contra turba Phrygum veniens plangentia iungunt
 Agmina: Quae postquam matres succedere tectis

Vide-

tur. *pax*, pactio, tutos praestabat h. l. et Latinos et Troianos, ut permixti discurrerent. Numerum XII dierum ab Homero arripuit Il. ω, nec aliud quid quaerendum. 134 *Per silvas*: itidem, ut Il. η, 417. 135 sqq. Conf. sup. ad lib. VI, 179 not. 137 *olentem cedrum*, odoratam. De hac satis dictum sup. ad lib. VII, 13 et Ge. II, 443. Qui cedrum in Italia non nasci contendunt, perperam de cedro Libani cogitant, quae ex abietum genere est. Immo vero est ex iuniperorum genere omnis Graecorum et Latinorum cedrus.

142. 3 Vix ferat aliquis Seruii et aliorum nugas. Refert h. l. poeta ingeniose ad veterem Arcadum morem, quod Romanis solenne erat, ut facibus et cereis accensis pompam funebrem ad rogam ducebant. Omnino nocturno tempore exsequias facere mos erat: quod tamen in nobilium funeribus non aequè obtinuisse inde colligas, quod pro rostris laudationes habebantur. Cum facibus forte etiam mos fuit, ut obuiam progredirentur mortuis, qui ex praeliis reportabantur. -- 145 Comparant Il. ω, 707 sqq. 146 *succedere tectis* h. l.

Viderunt, maestam incendunt clamoribus urbem.
 At non Euandrum potis est vis vlla tenere:
 Sed venit in medios. Feretro Pallanta reposito
 Procumbit super, atque haeret lacrimansque gemens.
 Et via vix tandem voci laxata dolore est: (que, 150
 Non haec, o Palla, dederas promissa parenti! —
 Cautius ut faeuo velles te credere Marti! —
 Haud ignarus eram, quantum noua gloria in armis,
 Et praedulce decus primo certamine posset. — 155
 Primitiae iuuenis miserae! bellicae propinqui
 Dura rudimenta! et nulli exaudita Deorum
 Vota precesque meae! tuque, o sanctissima coniunx,
 Felix morte tua, neque in hunc seruata dolorem!
 Contra ego viuendo vici mea fata, superstes 160
 Restarem ut genitor. Troum socia arma secutum
 Obruerent Rutuli telis! animam ipse dedissem,
 Atque

h. l. ingredi urbem. 147
incendunt cl. urbem v. ad
 X, 895.

152. 3 Turbata oratio
 dolore loquentis. Si ve-
 ra est lectio, ita ut feci-
 mus interpungenda et sic
 explenda est: Non hoc
 promiseras mihi in dis-
 cessu! (imo vero, promi-
 serat, discrimini se com-
 mittere nolle) *ut velles,*
utinam voluisses, credere te
Marti, pugnae, periculo,
cautius! Etiam in sqq. sen-
 tentias inter se abruptas
 esse mirandum non est. —

156 *belli propinqui*, finiti-
 mi: ac nimium vicini, quo
 Pallas mitti posset; ut Serv.
 — 160 *viuendo vici mea fa-*
ta. Simpl. accipio: vitam
 protraxi longius quam na-
 tura ferre videbatur; vi-
 uendo mihi ipsi superstes
 factus sum, ut etc. *fata*
 pro morte quam ex natu-
 rae lege iam dudum sub-
 ire debuisset, aetate adeo
 prouecta. Seruius et alii
 interpretes sibi ipsi la-
 queos mira subtilitate in-
 duunt. 162 *Obruerent:*
utinam me ipsum obrui-
sent!

Atque haec pompa domum me, non Pallanta, referret!
 Nec vos arguerim, Teucris, nec foedera, nec, quas
 Iunximus hospitio, dextras: fors ista senectae 165
 Debita erat nostrae. Quod si inmatura manebat
 Mors natum: caesis Volscorum millibus ante,
 Ducentem in Latium Teucros cecidisse iuuabit.
 Quin ego non alio digner te funere, Palla, (170
 Quam pius Aeneas, et quam magni Phryges, et quam
 Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
 Magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera leto.
 Tu quoque nunc stares inmanis truncus in armis:
 Effet par aetas, et idem si robur ab annis,
 Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis? 175
 Vadite, et haec memores regi mandata referte:
 Quod vitam moror inuisam, Pallante peremto,

Dextera

fent! 166 *Quod si.* Si
 ramen. Solari se ipsum
 incipit. 167 *Volscorum:*
 ut poeta, omnino pro ho-
 stibus dixit: nam Rutulis
 et Latinis aderant Volsci,
 duce Camilla: VII, 803.
iuuabit, iuuet, iuuito: so-
 latio esto.

172 Ferunt illi (Tyr-
 rheni incedentes gestant)
 tropaea (v. sup. 83. 84) h.
 e. spolia eorum, *quos dat*,
 pro dedit, *tua d. leto*.
 Paullo durior versus et vix
 a Virgilio profectus. 173
 esses tropaeum, Turne:

pro: tropaeum de te esset
 factum. v. sup. ad v. 16. --
 truncus *in armis* est armis
 indutus: docte ut multa
 huius formae. 174 Si
 fuisset par aetas Pallanti.
 — 175 quid vos retineo a
 bello proseguendo? 177
 Vitam mihi adeo inuisam
 esse necesse est, ut eam
 quocunque modo abrum-
 pam. Ut tamen eam to-
 lerem, causa est *dextera*
tua: spes de virtute tua,
 qua Turni caede Pallantis
 mei mortem es ulturus.
 Hanc ultionem debes pa-
 tri filioque.

Dextera caussa tua est; Turnum gnatoque patrique
 Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi solus
 Fortunaque locus. Non vitae gaudia quaero, 180
 Nec fas: sed nato Manis perferre sub imos.

Aurora interea miseris mortalibus almam
 Extulerat lucem, referens opera atque labores.
 Iam pater Aeneas, iam curuo in litore Tarchon
 Constituere pyras: Huc corpora quisque suorum 185
 More tulere patrum; subiectisque ignibus atris
 Conditur in tenebras altum caligine coelum.
 Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
 Decurrere rogos; ter maestum funeris ignem
 Lustrare in equis; vlulatusque ore dedere. 190
 Spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma.

It coe-

— 179. 80 *hic solus locus vacat*, relictus est, *meritis tibi*, meritis tuis, *et fortunae*: haec vna ratio est, qua et tu mereri de me et fortunae ego aliquid debere possim. 181 *sed quaero*, in votis habeo, *nato perferre*, nuntiare, de Turno sumtam esse poenam, *Manes sub imos*: in morte, quam sibi breui obeundam esse auguratur. Vnum illud paullo durius est, quod *perferre* absolute pro *perferre nuntium* dictum est.

182 *miseris*, δειλοῖσι βροτοῖσι, sc. propter hoc quod

sequitur: *referens iis opera atque labores*. 184

In sqq. ritus funebres aevi heroici expressit, quos ex Homero illustret, qui volet, Il. η, 420-432: ψ, pr. ad 27; 110 ad 257: ω, 777 sq.: Od. ω, 57. Alios Auctores dabunt Guell. et Cerda. Etiam singulos versus comparant Intpp, qui tamen illustratione hac non indigere videntur. —

186 *ignibus atris* propter fumum, non aliter; pater ex altero versu, vbi *caliginem* vocat. 188 Vi

oppositi *decurrere* ad pedes spectare videtur.

192 *clan-*

It coelo clamorque virum, clangorque tubarum.
 Hinc alii spolia occisis derepta Latinis
 Coniiciunt igni; galeas, ensisque decoros,
 Frenaque, feruentisque rotas: pars munera nota, 195
 Ipforum clipeos, et non felicia tela.
 Multa bouum circa maectantur corpora Morti;
 Saetigerosque fues, raptasque ex omnibus agris
 In flammam iugulant pecudes: tum litore toto
 Ardentis spectant focios, femiustaque seruant 200
 Busta; neque auelli possunt; nox humida donec
 Inuertit coelum stellis fulgentibus aptum.

Nec minus et miseri diuersa in parte Latini
 Innumeras struxere pyras, et corpora partim

Multa

— 192 *clangor tubarum*.
 Tubas ex suo aeuo adscitavit Maro. 195. 6 alii arma *nota*, h. e. quibus ipsi mortui vsi erant, in ignem coniiciunt: ea sunt *munera*, quia proprie sic dicuntur omnia, quae ad honorem funebrem spectant: *non felicia*, quibus se defendere nequiuerunt, vt Serv. 197 *Morti* tanquam deae. Sic Seruius quoque, qui laudat similia loca Statii IV Theb. 528: Lucan. VI, 600. Notabile tamen hoc: alias Orco vel Manibus et Inferis victimae hae maectari solent.
 — 202 vsque ad auroram:

ad sensus errorem dictum, poetarum more, ac si per noctem caelum circumagatur ab occidente versus orientem: cf. II, 250. I. Sicque II. ψ, 154. 226 sq.: ω, 788 sq. Interdiu struitur rogos: nec accenditur nisi vesperi: ardet per noctem. Altero die, vel tertio, vt h. l. v. 210, vbi rogos refrixerat, legebantur cineres.

204. 5 De industria hoc memorasse videtur, quoniam in Italia semper variavit sepultura, modo humatione modo crematione in vsum recepta. Sic apud Romanos: sic apud Etruscos.

Multa virum terrae infodiunt, auctaque partim 205
 Finitimos tollunt in agros, vrbique remittunt.
 Cetera, confusaeque ingentem caedis aceruum,
 Nec numero nec honore, cremant; tunc vndique vasti
 Certatim crebris conlucent ignibus agri.
 Tertia lux gelidam coelo dimouerat umbram: 210
 Maerentes altum cinerem et confusa ruebant
 Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terrae.
 Iam vero in tectis, praediuitis vrbe Latini,
 Praecipuus fragor, et longi pars maxima luctus.
 Hic matres, miseraeque nurus, hic cara sororum 215
 Pectora maerentum, puerique parentibus orbi,
 Dirum execrantur bellum, Turnique hymenaeos:
 Ipsum armis, ipsumque iubent decernere ferro;
 Qui regnum Italiae et primos sibi poscat honores.

Ingra-

trufcos. *aucta tollunt*,
 ornate, auehant: sc. sub-
 latos in currum. *vrbi*,
 Laurento. 207 *caedis*,
 caeforum. 208 *nec cum*
numero, numero non in-
 ito, *nec cum honore*, quia
 indiscrete nec singulis sin-
 guli rogis cremantur: quod
 honorificum fuisset. 210
 sq. v. modo ad v. 201. —
ruebant, de cineribus erue-
 bant, pro: legebant. —
 212 *tepido*: translate, cui
 tepida ossa inferebantur.

213 Impeditus locus, et
 mendo laborare visus. Et
 sane in tectis -- vrbe Latini

scabra videtur esse oratio:
 vt Latinus praediues in
 vrbe sit, multo minus pla-
 cet. Potest tamen locus
 aliquanto iuuari distinctio-
 ne et interpretatione op-
 portuniore. Transít ab
 agris ad luctum in vrbe:
 dicendum erat in tectis
 h. e. domibus vrbis; hoc
 sic extulit: in tectis, p. vr-
 be Latini, P. 215 sqq.
 Enumeratio miserationi
 apta et multis poetis fre-
 quentata. Exempla vel
 Cerda dabit. 215. 16 ca-
 rae sorores. 219 primos
 honores: vt praeferatur in
 Lau-

Ingrauat haec saeuus Drances, solumque vocari 220
 Testatur, solum posci in certamina Turnum.
 Multa simul contra variis sententia dictis
 Pro Turno: et magnum reginae nomen obumbrat:
 Multa virum meritis sustentat fama tropaeis.

Hos inter motus, medio in flagrante tumultu, 225
 Ecce super maesti magna Diomedis ab vrbe
 Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
 Tantorum inpenfis operum: nil dona, neque aurum,
 Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
 Quaerenda, aut pacem Troiano ab rege petendam.
 Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus. (230
 Fatalem Aenean manifesto numine ferri,
 Admonet ira Deum, tumulique ante ora recentes.
 Ergo concilium magnum, primosque suorum
 Imperio adritos, alta intra limina cogit. 235
 Olli conuenere, fluuntque ad regia plenis

Tecta

Lauiniae matrimonio, cum-
 que ea in regni successio-
 ne. 220. 1 cf. quae su-
 pra ex Aenea audierat
 Drances v. 115 sq. 222 - 4
 Contra etiam multae sen-
 tentiae diuersae erant pro
 Turno: eumque et regina
 Amata, quae ei studebat,
 et fama magnarum rerum
 gestarum sustentabat. *ob-*
umbrat eum, tuetur, defen-
 dit, vt Serv.

225 sqq. Insuper, super
 haec omnia, legati redeunt
 ad Diomedem Argyrippam

missi. Vide sup. lib. VIII,
 9 sqq. 232. 3 *ira deum*
 (propter aduersam belli
 fortunam; vnde etiam sub-
 iicitur: *tumuli ante ora*
recentes) *admonet numine*
manifesto, clara volunta-
 tis deorum significatione,
ferri (esse) *Aeneam fata-*
lem: fatis ei sedem in La-
 tio esse destinatam. 235
 Comparant locum de simi-
 li concilio ll. β, 51 sqq et
 ad v. 230 sqq. renuntia-
 tionem legatorum ll. ζ,
 667 sqq. -- *imperio acci-*
tos,

Tecta viis. Sedet in mediis et maxumus aevo,
 Et primus sceptris, haud laeta fronte, Latinus.
 Atque hic legatos Aetola ex vrbe remissos,
 Quae referant, fari iubet, et responsa reposcit 240
 Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
 Et Venulus dicto parens ita farier infit:
 Vidimus, o ciues, Diomedea Argiuaque castra;
 Atque iter emensi casus superauimus omnis;
 Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus. 245
 Ille urbem Argyripam, patriae cognomine gentis,
 Victor Gargani condebat Iapygis aruis.

Post-

tos, cum iis imperatum
 esset ut venirent. 237
primus sceptris, imperio et
 dignitate, inter reges ac
 duces copiarum, qui auxi-
 lio venerant. *sceptris* pro
 sceptro.

243 *Diomedea*, Διομήδεα,
 Διομήδης. *Argiua castra* pro
 vrbe Argyrippa, ut toties
 nouam Troiam Troiano-
 rum castra dicta vidimus.

-- 245 *Contigimus manum*
 ad dextram datam refer;
 ut sup. VIII, 124 in accessu
 ad Euandrum. *Ilia tellus*,
 Ilium vrbs, ut toties *gens*,
vrbs, *terra*, poetis permu-
 tantur. cf. mox v. 246.

-- 246 *patriae cognomine*
gentis h. e. vrbs, Argos
 Hippium in Peloponneso
 designat, cuius nomine no-
 vam in Apulia s. Daunia

conditam urbem a Diome-
 de appellatam tradidit an-
 tiquitas; ut corrupto eo
 nomine postea Argyrippa
 facta sit, et nunc *Argyri-*
pa. *patriam* autem gentem
 seu urbem Argos appellat
 poeta improprie; fuit
 enim Diomedes Aetolus;
 sed Adraști filia, Aegialea,
 ducta in regno Argiuorum
 successerat. cf. v. 269.

-- *Victor*, armis cum Dau-
 no aduersus Messapios iun-
 ctis, conditione proposita,
 ut pro auxiliis latis agri
 partem acciperet. v. An-
 tonin. Liberal. Met. c. 37.

-- *Gargani Iapygis*, Iapyx
 pro Iapygius, ut tot alia.
 Etiam in Ouidio, qui h. l.
 expressit, Met. XIV, 458
Daunus Iapyx occurrit. Pa-
 tuit autem Iapygiae no-

Ffff

men

Postquam introgressi, et coram data copia fandi;
 Munera praeferimus, nomen patriamque docemus:
 Qui bellum intulerint, quae causa adtraxerit Arpos.
 Auditis ille haec placido sic reddidit ore: (250

O fortunatae gentes, Saturnia regna,
 Antiqui Ausonii, quae vos fortuna quietos
 Sollicitat, suadetque ignota laceffere bella?
 Quicumque Iliacos ferro violauimus agros, 255
 (Mitto ea, quae muris bellando exhausta sub altis,
 Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
 Supplicia, et scelerum poenas expendimus omnes,
 Vel Priamo miseranda manus: scit triste Mineruae
 Sidus, et Euboicae cautes, ultorque Caphereus. 260

Mili-

men latius, et ad Apuliam,
 Calabriam, et Messapiam
 pertinuit. *aruis Gargani*:
 paullo latius, in tractu
 terrarum, quae ad eum
 montem (nunc Monte di S.
Angelo) pertingunt.

252. 3 *Saturnia regna*,
 quibus olim Saturnus reg-
 nauit. *Antiqui Ausonii*: ab
 Ausonibus enim oriundi
 sunt Latini. cf. VII, 39.
 -- 254 *laceffere bella*: vt:
 mouere bellum, monitum
 iam ad X, 10. *ignota*, pro
 bello dubii et incerti exi-
 tus. 255. 6 Ne memo-
 rem, vt omittam ea, quae
 vrbe expugnanda ab Achi-
 vis tolerata sunt: quot viri
 in locis illis circa Simoen-

tem occubuerint. *Simois*
ille, cum execratione,
premit sc. merfos. Similiter
 sup. I, 100: *ubi tot Simois*
correpta sub undis Scuta
virum galeasque et fortia
corpora torquet. Vbi iam
 laudatus locus, quem re-
 spexit poeta, II. μ, 22 sq.
 Adde Od. γ, 107-117.
 -- 258 *Supplicia et poenas*:
 atrocibus vocabulis vtitur,
 pro malis et aerumnis,
 quasi hae pro poena excisi
 Ilii fuerint: et ante *viola-*
uimus dixerat, tanquam in
 sacrilegio. 259 Seruius
 laudat Pacuuii. illud: *Sz*
Priamus adesset, et ipse eius
commisere sceret. Vides,
 qua breuitate sententiam
 comple-

Militia ex illa diuersum ad litus adacti,
Atrides Protei Menelaus adusque columnas
Exsulat; Aetnaeos vidit Cyclopas Vlixes.

Regna

complexus Maro vibrauerit! Color alioqui orationis multis frequentatus. Exempla collegit Cerda. Ouidius XIV Met. 474, ubi totum hunc locum ante oculos habet: *Graecia tum potuit Priamo quoque flenda videri*. Et ipse Maro sup. II, 6. 7: *Quis talia f. triste Mineruae sidus*. Ineptit Seruius aut quisquis eius nomen mentitur, quando arietem et manubias Mineruales, hoc est fulmina, memorat. Cerda de face a Nauplio, Palamedis patre, in fraudem Graecorum elata accipit *sidus Mineruae*: non magis commode. Alii aliter. Quod simplicissimum est, hoc tenebimus. Tempestates ortas per siderum ortus et occasus declarare, perpetuus poetarum usus est. Tempestas, qua Achivorum classis disiecta est, Mineruae ira (cf. sup. lib. II, 163 sqq.: I, 39 sq.) fuit concitata v. Od. α, 326. 7, inprimis γ, 134. 5 sqq. Nihil igitur magis in promptu, quam tempestatem, a Minerva commotam, *sidus*

Mineruae appellare, nullo respectu alio habito. Sane quidem Solinus c. 11: *Caphereus prominet in Hellespontum, ubi post Ilii excidium Argiuam classem vel Mineruae ira, vel, quod certior prodit memoria, sidus Arcturi grauibuscit casibus*. Sed sub Arcturi ortum non dilata est Achivorum nauigatio, quippe aestate facta: verum sub etesiarum aquilonum ortum: ut alio loco docuimus. *ultorque Caphereus*: promontorium Euboeae versus orientem, ὁ Καφάρεος et Καφύρεος, propter latentia sub vnda saxa et vortices, marisque aestum, naufragia inprimis Graecorum a Troia redeuntium, infame. *ultor* omnino ornat, tanquam calamitosum saxum, nihil amplius.

262 *Atrides Menelaus*: de cuius erroribus v. Odys. δ, 81 sqq. 351 sqq. *ad usque Protei columnas*: novavit paullo audacius poeta pro finibus Aegypti. nam Proteus ad Pharum insulam sedem habebat, ut ex

Ffff 2

Od.

Regna Neoptolemi referam, versosque penatis
 Idomenei? Libycone habitantes litore Locros? 265
 Ipse Mycenaeus magnorum ductor Achiuom
 Coniugis infandae prima intra limina dextra
 Oppetiit: deuictam Asiam subfedit adulter.
 Inuidisse Deos, patriis ut redditus oris

Coniu-

Od. l. c. 351. 4 fatis constat: sed, ut maiore animum phantasmate percuteret, *columnas* dixit *Protei*, ut extremas terrae plagas significaret; quemadmodum *Herculis columnas* extremas versus occidentem terras dicere mos est. *exsulat*: simpl. errat. Male aliter Serv., Cerda. — 264 *Regna Neoptolemi*. Novum regnum Pyrrhi in Epiro v. sup. III, 296. 319. — *versos penates Idomenei*, eversam domum et regnum, v. sup. lib. III, 121 sqq. ibique notam. 265 *Libycone h. littore Locros*. Memorari hoc alio loco non memini; sed Maro habere potuit ex Νόστοις, seu epicis illis carminibus, quae in Achiuorum redeuntium a Troia casibus versabantur. Certe Aiakis Oilei comites Locros, Ozolas delatos in littora Africae, in his locis confedissee trade-re olim debuerunt nonnulli, quos poeta h. l. se-

quitur. Varias in Seruianis partes Africae a variis memorantur, sed incerta fide. Alii ex Locris his in Brutiis confederant v. sup. lib. III, 399. cf. ibi Serv. 266-8 De Agamemnone, qui Clytaemnestrae et Aegisthei insidiis periit. *prima intra limina*, puto dictum, pro: in primo statim limine, h. e. primo aedium ingressu, cum vix domum intrasset. Seruius: in ipso limine imperii, id est, in littore: quod non placet. Sed nec ad locum aedium referre licet, ut in atrio occisus sit: etsi conuiuia in celebriore aedium loco habebantur, inter quae caesus ille fuit v. Odyss. λ, 408 sqq. 268 victorem Troiae excepit insidiis adulter. Magnifice verbis ornatum! *Subfidere* de insidiis elegans vocabulum; ex quibus ex improviso adoritur quis, inuadit et intercipit rem. 269. 70 *Inuidisse deos*

Coniugium optatum et pulchram Calydonā viderem!
 Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur, (270
 Et focii amissi petierunt aethera pennis,
 Fluminibusque vagantur aues (heu dira meorum
 Supplicia!) et scopulos lacrimosis vocibus implent.
 Haec adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt 275
 Tempore, cum ferro coelestia corpora demens
 Adpetii, et Veneris violāui volnere dextram.
 Ne vero, ne me ad tales inpellite pugnās.
 Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
 Pergamā; nec veterum memini laetorū malorum.
 Munera, quae patriis ad me portatis ab oris, (280
 Vertite ad Aenean: stetimus tela aspera contra,

Contu-

deos sc. an referam! —
p. Calydonā viderem. Hic
 fui non satis memor fuit
 Maro. Argos redire Dio-
 medes debuit, quibus reg-
 nabat, et vnde copias edu-
 xerat, non Aetoliā, vnde
 genus ducebat: inprimis
 cum sup. v. 243 *Argiua*
castra memorasset. Etiam
 Homerus Od. 7, 180. 1. 2
 reditum ad Argos diserte
 memorat. Rectius Ovi-
 dius, quem haec ante oculo-
 los habuisse iam supra mo-
 nuimus, XIV Met. 470:
patriis sed rursus ab Ar-
gis Pellor.

271-4 Aues Diomedēae,
 certum auium genus in in-

fulis Diomedēis conspici
 solitum, quae littori Apu-
 liae, contra montem Gar-
 ganum, obiacent. Aues
 has in iis locis adhuc fre-
 quentes *Artenas* appellant.
 —275 *speranda*, metuenda
 vt toties, vel simpl. cogi-
 tatione praecipienda, ex-
 spectanda. cf. sup. IV, 419.
 — 276. 7 notum ex Il. ε,
 330 sqq. cf. sup. X, 29.
 Adde Ouid. XIV Met. 477.
 478. 282. 3 Congressi
 Diomedes et Aeneas (Il. ε,
 239 sqq. cf. ad Aen. I, 96)
 singulari certamine; sed in
 pugna hoc saepius factum
 supponere licet poetae.

Contulimusque manus: experto credite, quantus
 In clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.
 Si duo praeterea tales Idaea tulisset 285
 Terra viros: vltro Inachias venisset ad vrbes
 Dardanus, et versis lugeret Graecia fatis.
 Quidquid apud durae cessatum est moenia Troiae,
 Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium
 Haesit, et in decumum vestigia retulit annum. 290
 Ambo animis, ambo insignes praestantibus armis:
 Hic pietate prior. Coeant in foedera dextrae,
 Qua datur: ast, armis concurrant arma, cauete.
 Et responsa simul quae sint, rex optime, regis
 Audisti, et quae sit magno sententia bello. 295
 Vix ea legati: variusque per ora cucurrit

Auso-

— 283. 4 *quantus in clipeum assurgat.* De eo, qui gladio infert vulnus, alias dictum vidimus: *assurgere* vel *insurgere*, erigi, in *ictum*, in *hastam*, in *ensem*; At h. l. *in clipeum*, quia elato in altum clipeo hastam rotatam vibrat: namque is naturalis motus est, et ad corpus tuendum valet. Nil expediunt Serv. et Cerda. 285 Color idem qui in pulcherrimis versf Il. β, 371-4. 287 *Dardanus* pro Dardanius: vt sup. IV, 662, et hoc pro Dardaniis, Troianis; vtrumque ex poetarum more. Etiam Pindar. Nem. γ,

106 Δαεδάνων. 288 quicquid, quantum, ἐφ' ὅσον. *cessatum est*, quae mora excidii facta. *haesit*, retardata est, substitit. *retulit vestigia*, relapsa est, adeoque dubia et incerta fuit. cf. sup. IX, 155 et ibi not. Hectorem autem et Aeneam Troianorum fortissimos ipse Homerus pronuntiauit Il. ε, 513. cf. Il. ε, 467. 8.

295 *quae sit magno sententia bello.* bello paullo durius seu tertio casu, quod ad bellum attinet, seu pro de bello. 296 fqq. Sollemnis haec comparatio: praeunte Homero Il. β, 144 fqq.

Ausonidum turbata fremor: ceu, saxa morantur
 Cum rapidos amnis, fit clauso gurgite murmur,
 Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus vndis.
 Ut primum placati animi, et trepida ora quierunt, 300
 Praefatus Diuos folio rex infit ab alto:

Ante equidem summa de re statuiffe, Latini,
 Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali
 Cogere concilium, cum muros adfidet hostis.
 Bellum importunum, ciues, cum gente Deorum, 305
 Inuictisque viris, gerimus: quos nulla fatigant
 Proelia, nec victi possunt abfistere ferro.
 Spem, si quam adscitis Aetolum habuistis in armis,
 Ponite; spes sibi quisque. Sed haec, quam an-
 gusta, videtis.

Cetera

144 sqq., ubi non minus est ornata; sed Maro phantasma variauit: pro mari fluuen posuit. Aliter tractauerat sup. lib. X, 96-9. *clauso gurgite*, praeccluso aquarum cursu saxorum obiectione. 301 *Praefatus diuos*, praecclare, more antiquo (cf. Serv.), etiam a Romanis seruato in Senatu et Comitiorum habendorum causa factis verbis.

302 *statuiffe*, pro deliberasse. Nam bellum aggressi sunt Latini tumultuario modo, cum nihil ipse rationibus, quibus dissuadebat, efficeret, sep.

VII, 591 sq. 304 *cum m. adfidet hostis*. Facile intelligitur, rhetorico more hoc dici factum, quod minantur Troiani facere. -- 305 *gente deorum*, *σὺν πατρὶ θεῶν*: Aenea. 307 Vocant huc Homericum *μάχης ἀκρόγῆτοι* Il. v, 639: u, 117. *possunt abfistere* l. simpl. pro absistunt, l. pro non possunt sibi temperare, ne rebellent. 309 Nunc quemque in se omnem spem repositam habere necesse est: non alienam opem expectare. -- 309-II Sed haec ipsa spes, quam in sua quisque virtute sitam habet, quam

Ffff 4

fit

Cetera qua rerum iaceant perculsa ruina, 310
 Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
 Nec quemquam incuso. Potuit quae plurima virtus
 Esse, fuit. Toto certatum est corpore regni.
 Nunc adeo, quae fit dubiae sententia menti,
 Expediam, et paucis (animos adhibete) docebo. 315
 Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni,
 Longus in occasum, finis super vsque Sicanos,
 Aurunci Rutulique ferunt, et vomere duos
 Exercent collis, atque horum asperrima pascunt.

Haec

fit exigua videtis. Nam reliqua omnia, quam afflictata sint, ante oculos et inter manus vestras est: h. e. oculis manibusque tenetis, tanquam quod certissimum est: Graece, *πρόχειρόν ἐστι*. — *cetera*: bene Servius: absolute dixit, id est: exercitum, auxilia, vires imperii. Scilicet copias intelligit ad bellum gerendum necessarias. Pro explicatione sunt inf. v. 419. 420 Turni verba: *opes, intacta iuventus, auxilia*. — 312 *quae plurima* h. e. quanta maxima. *ὅση πλείστη*. 313 *corpore regni*, pro viribus, copiis.

316-21 Sententiam poetae ex ipsis verbis eruamus. Suadet Latinus cedi Troianis agrum ad Tiberim: quem his notis de-

signat: *est antiquus ager mihi*, h. e. non nostra demum memoria occupatus et cultus, *longus in occasum*, non quod in occasum protendatur, sed quod a Laurento in occasum spectat et late versus orientale Tiberis littus procedit vsque ad *Sicanorum* fines, quos versus Romam a poeta poni credibile fit. Scilicet auctores ille videtur habuisse, qui Sicanos quoque ad Tiberim aliquando incoluisse narrarent. cf. VIII, 328. Ager hic, qui Latii pars erat, ab Auruncis et Rutulis partim colebatur partim pascebatur: v. 318. 9; ergo hos Rutulos et Auruncos sub Latini imperio fuisse necesse est. Sunt in hoc agro colles, et tractus asperi et saxosi nec nisi

Haec omnis regio, et celsi plaga pinea montis 320
 Cedat amicitiae Teucrorum: et foederis aequas
 Dicamus leges, fociosque in regna vocemus:
 Confidant, si tantus amor, et moenia condant.
 Sin alios finis aliamque capeffere gentem
 Est animus, possuntque solo decedere nostro: 325
 Bis denas Italo texamus robore naui,
 Seu pluris conplere valent: iacet omnis ad vndam

Mate-

nisi pascuis idonei, tum quoque pineta. Videtur hoc ad colles Albanos spectare, quos ager iste attingere debuit, dum iidem omnino agrum Laurentem finiebant. Sunt in his omnia, puto, satis expedita. Seruius recte refellit Donatum, qui ad agros circa Vfentem fl. in Volscis haec referebat; etsi, quod miror, Cluuerius Donati sententiam amplexus est, Ital. ant. pag. 789. Habuit autem poeta auctoritatem, quam in his sequeretur, Catonis, qui, ut apud Seruium legitur, in Originibus narrauerat, Troianos a Latino accepisse agrum, qui esset inter Laurentum et castra Troiana, iugerum DCC. Domitius lib. I historiae suae D iugera ediderat, auctore Victore O. G. R. c. 12; quem nume-

rum ex Hemina quoque repetit Solinus c. 8. Stadiorum XL agrum a colle, cui Lauinium impositum, quaquauersus patentem per foedus cum Latino pactum cessisse Troianis memorerant alii apud Dionys. I, 59. Me de iugerum numero parum laborare facile quisque intelligit; hoc volebam, ut constaret, fuisse famam antiquam, quam in rem suam vertit ac traduxit Maro. Quod tandem Latinus ait *sibi esse agrum* v. 316, potest hoc, si quis ita velit, proprie accipi, ex vetere vita, qua regibus assignata agri portio, τέμενος, ut vel ex Homero notum II. μ, 313.

324 *aliam gentem*: iterum pro terra. *possuntque decedere*, si per fata licet facere. Melior tamen lectio: *poscunt*. 327 *conplere*
 Ffff 5

Materies: ipsi numerumque modumque carinis
 Praecipiant: nos aera, manus, naualia demus.
 Praeterea, qui dicta ferant, et foedera firment, 330
 Centum oratores prima de gente Latinos
 Ire placet, pacisque manu praetendere ramos:
 Munera portantis aurique eborisque talenta
 Et sellam regni trabeamque insignia nostri.
 Consulite in medium, et rebus succurrite fessis. 335
 Tum Drances, idem infensus, quem gloria Turni
 Obliqua inuidia stimulisque agitabat amaris,
 Largus opum, et lingua melior, sed frigida bello
 Dexterâ, consiliis habitus non futilis auctor,

Sedi-

plere proprium vocabulum de fociis ac copiis naualibus; vt *πλήρωμα*. 329 *naualia*, res nauales, ceram, funes, vela, et alia huiusmodi. *Serv.* nam *materiem* iam memorauerat. *manus*, operas (male aliter alii). — 331 *prima de gente*, primis de gentibus, ex nobilitate. 332 *pacis ramos*: v. sup. 101. 333 *auri talenta* et *eboris sellam*: videri debet implicita inter se collocasse; chiasmum grammatici vocant; si modo Maro hoc voluit. Alias *eboris talenta* simpliciter ad pondus et copiam referri potest. 334 *Sella curulis* et *trabea* insignia imperii, et inter munera

mitti solita, apud Romanos, Albanos, Etruscos, adeoque h. l. recte et apud Latinos.

336 Male ingeniosi nonnulli in Drance Cicero- nem, vt in Turno M. Antonium, quaesiuere. Vrsinus in Drance Polydaman- tem Il. μ, 210 sqq., Macrob. V, 2 Achillem, redhibi- tum volebant: vtrumque nimis sedulo. Diceret sal- tem aliquid, qui Thersiten ex Il. β, 212 sqq. ante o- culos fuisse contenderet, sed turpitudine et probro, quo ibi flagrat, liberatum. Etiam is *ἐχθιστος* Ἀχιλλῆϊ, vt hic *infestus*. *lingua me- lior*, fortior quam manu.

Seditione potens ; genus huic materna superbum 340
 Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat;
 Surgit, et his onerat dictis atque aggerat iras:
 Rem nulli obscuram, nostrae nec vocis egentem,
 Consulis, o bone rex. Cuncti se scire fatentur,
 Quid fortuna ferat populi; sed dicere mussant. 345
 Det libertatem fandi, flatusque remittat,
 Cuius ob auspiciū infaustum moresque sinistros
 (Dicam equidem, licet arma mihi mortemque mine-
 Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus [tur)
 Consedisse urbem luctu: dum Troia tentat 350
 Castra, fugae fidens, et coelum territat armis.
 Vnum etiam donis istis, quae plurima mitti
 Dardanidis dicique iubes, vnum, optime regum,

Adii-

—340. 1 Poeta hoc ad or-
 natum excogitasse proba-
 bile est. Iulius tamen Sa-
 binus, nescio unde, haec
 annotavit: „filius fororis
 Latini, patre rustico. „ —
 342 *onerat*, docte pro au-
 get, accumulatur odia in
 eum. 345 *ferat*, postu-
 let, petat: *sed d. mussant*,
 cunctantur, non audent
 dicere: proprie de iis qui
 submissa ac depressa voce
 loquuntur; quod fieri po-
 test merus causa. 346
flatus, φύσημα, de arrogan-
 tia. Ad eandem et obsti-
 natum Turni animum re-
 fero *mores sinistros*. ob au-

spiciū: auspicia et ductus
 belli. 350 *Consedisse*, in
 luctum esse demersam, ut
 bene Serv.; ut συνίζανεν.
 Alii accipiunt, quasi esset:
 totam urbem federe lugen-
 tem. 351 *fugae fidens*,
 respicit sup. lib. X, 665 sq.
 — *et caelum territat ar-*
mis: tanquam qui prouo-
 cat. Seruius obseruat, hoc
 nimis tumidum esse, nec,
 nisi e Drancis persona dic-
 tum, grauitati Virgilii con-
 venire.

352 *Vnum etiam*. etiam
 h. l. pro *adhuc* esse, Ser-
 vius vult: ut Terent. pas-
 sim. 353 *dici*, destinari,
 promitte-

Adiicias; nec te vllius violentia vincat, (355
 Quin natam egregio genere dignisque hymenaeis
 Des pater, et pacem hanc aeterno foedere iungas.
 Quod si tantus habet mentis et pectora terror;
 Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso:
 Cedat, ius proprium regi patriaeque remittat.
 Quid miseros toties in aperta pericula ciuis 360
 Proiicis, o Latio caput horum et caussa malorum?
 Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
 Turne: simul pacis solum inuiolabile pignus.
 Primus ego, inuisum quem tu tibi fingis, et esse
 Nil moror, en, supplex venio. Miserere tuorum, 365
 Pone animos, et pulsus abi. Sat funera fusi
 Vidimus, ingentis et desolauimus agros.
 Aut, si fama mouet, si tantum pectore robur
 Concipis, et si adeo dotalis regia cordi est:
 Aude, atque aduersum fidens fer pectus in hostem.
 Scilicet, vt Turno contingat regia coniunx, (370
 Nos, animae viles, inhumata infletaque turba,

Sterna-

promitti. 357 Quod si,
 quominus hoc facias, Tur-
 ni metu teneris. 359
regi, Latino, *patriaeque*,
 populo Latinorum, *remit-*
tat ius proprium, suum,
 quod Latinus Latinique in
 regiam puellam habent, vt
 possint matrimonio iunge-
 re cui velint. 363 *pa-*
cis pignus, Lauinia coniu-
 gium cum Aenea. 364

inuisum: haud dubie pro:
 inimicum, actiue. 366
pulsus abi: puto esse: pa-
 tere te repulsam ferre. —
 369 *dotalis regia*: dotale
 regnum. Sic et alibi. —
 372 Expressit vulgare Grae-
 corum ἡμεῖς, ἀθάρτος καὶ
 ἀκλαυστος ὄχλος, quasi tam
 viles habiti, vt proiician-
 tur vel insepulti. Minus
 bene Serv. et alii aliter.

374 Mar-

Sternamur campis. Et iam tu, si qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum adspice contra,
Qui vocat.

375

Talibus exarsit dictis violentia Turni:

Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:

Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi

Tum, cum bella manus poscant; patribusque vocatis

Primus ades. Sed non replenda est curia verbis, 380

Quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem

Agger moerorum, nec inundant sanguine fossae.

Proinde tona eloquio, solitum tibi: meque timoris

Argue tu, Drance; quando tot stragis aceruos

Teucro-

— 374 *Martis*: patriae virtutis. *adspice contra*. Homericum *ἀντήν*, ut *ἀντήν εἰσιδέειν* Il. τ, 15.

376 Ad verba comparant Il. α, 188 et sup. lib. VII, 445, et ad v. 378 Il. β, 796. Ceterum in hac Turni oratione, multo etiam magis quam in altera Drancis, seculi sui genium artibus rhetoricis imbuti declaravit Maro. Nec quicquam in Graecis, multo minus in Homero, reperiri arbitror quod ad artem declamatoriam propius spectet. Sed habebat Euripidem, fortasse et alios tragicos, qui in rhetoricis his dialogis ad dramaticam formam compo-

fitis praeibant. 381. 2

Magna loqueris, dum intra moenia tutus ab hoste lates. *agger moerorum*: muri, cf. X, 24. 144. *nec inundant s. f.* Vulgari modo *sanguis inundat fossas*, exquisitius *fossae inundant*, absolute, implentur, *sanguine*. 383 Proinde. Cum itaque muris adhuc hostis distineatur. *proinde* ad formam τοῦ εἶτα, *ἐπειτα*: quae cum ita sint. *solitum tibi* eleganter variata oratione, pro: ut soles. Sic *εἰωθός* absolute interponitur, et alia. Mox *quando* pro *quandoquidem*. — *stragis aceruos*, ut *caedis a.* sup. X, 245: XI, 207 pro *caesorum*.

389 sq.

Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropaeis 385
 Insignis agros. Possit quid viuuda virtus,
 Experiare licet: nec longe scilicet hostes
 Quaerendi nobis: circumstant undique muros.
 Imus in aduersos! quid cessas? an tibi Mauors
 Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis, 390
 Semper erit?
 Pulsus ego? aut quisquam merito, foedissime, pulsum
 Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
 Sanguine, et Euandri totam cum stirpe videbit (395
 Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
 Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
 Et quos mille die victor sub Tartara misi,
 Inclusus muris, hostilique aggere septus.
 Nulla salus bello. Capiti cane talia demens
 Dardanio, rebusque tuis. Proinde omnia magno 400
 Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
 Gentis bis victae; contra premere arma Latini.
 Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tre-
 miscunt,

Nunc

—389 sq. Comparant Il. α,
 226. 7. *Imus*. Quin imus.
 Age eamus. 393-5 Om-
 nia in maius aucta. Arca-
 das dixit, cum de vno du-
 ce Euandro cogitaret. An-
 te oculos esse potuit locus
 Il. 9, 153-6. Ad 396 cf.
 sup. IX, 672 sq.

399 Pergit in refellendis
 Drancis verbis et nunc ad
 v. 362. *Cane talia*, ominare

hoc, nullam salutem esse
 bello, pugnando saluos
 esse nos non posse, Aeneae
 et tibi. Vertant dii in tuum
 caput! Comparant Odysſ.,
 β, 178. 9. 400 Perge ita-
 que, quod facis, metum de
 Troianis ingrauare, etc.
gentis bis victae, ab Her-
 cule primum (cf. lib. II,
 642. 3); contra deprimere
 res Latinorum. 403-5

ἐντα-

Nunc et Tydides, et Larissaeus Achilles:
 Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas. 405
 Vel cum se pavidum contra mea iurgia fingit
 Artificis scelus, et formidine crimen acerbat.
 Numquam animam talem dextra hac (absciste moueri)
 Amittes: habitet tecum, et sit pectore in isto.
 Nunc ad te, et tua magna, pater, consulta reuertor.
 Si nullam nostris ultra spem ponis in armis; (410
 Si tam deserti sumus, et semel agmine verso
 Funditus occidimus, neque habet Fortuna regressum:
 Oremus pacem, et dextras tendamus inertis. (415
 Quamquam, o, si solitae quidquam virtutis adesset,

Ille

ἔντρογινῶς haec vel maxime,
 plus forte quam in poeta
 epico feras. Auget scili-
 cet per ironiam, quod Dio-
 medes belli societatem
 detrectauerat: erat is inter
 Graecorum principes, pro
 quibus *Myrmidonum* po-
 suit, quibus solus Achilles
 imperabat. *Larissaeus A-*
chilles v. sup. ad lib. II,
 197. 405 h. e. et terro-
 rem, quo Diomedes audito
 Aeneae nomine percussus
 fuerit, amplifica verbis
 quam maxime. Poetas id,
 quod populis vel regibus
 proprium est, terris, tan-
 dem et fluuiis, tribuere,
 notum est: itaque h. l. ter-
 ror ad fluuium Aufidum
 translatus: phantasmate

poetico. 406 *Vel cum*
se. Respicit sup. 348 et 364.
 Abrupta vero oratio irati
 hominis transeuntis ad
 alia: Et ei accommodatum
 hoc *vel*, pro: et vero etiam.
 — *artificis scelus* pro: arti-
 fex scelestissimus ille!

410 sqq. Vtitur Turnus
 callido et subtili aditu ad
 persuadendum id, quod
 non audet palam dicere:
 melius esse interire, quam
 pacem rogare, vt bene ob-
 seruauit Seruius. — *tam*
deserti: propter Diome-
 dem, qui solus negauit
 auxilia; vt idem Serv. —
 415-8. Seu turbauit affec-
 tus seu calliditas inflexit
 orationem, quae sic proce-
 dere debebat: *quamquam,*
o si

Ille mihi ante alios fortunatusque laborum,
 Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
 Procubuit moriens, et humum semel ore momordit.
 Sin et opes nobis, et adhuc intacta iuventus,
 Auxilioque vrbes Italae populiue supersunt: 420
 Sin et Troianis cum multo gloria venit
 Sanguine: (sunt illis sua funera, parque per omnis
 Tempestas) cur indecores in limine primo
 Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
 Multa dies variiue labor mutabilis aevi 425
 Retulit in melius: multos alterna reuifens
 Lufit, et in folido rurfus Fortuna locauit.

Non

o si s. q. v. adesset (h. e. nisi inertissimi essemus), deberemus illum habere fortunatissimum et fortissimum, qui etc. (h. e. deberemus mortem praeferre tali dedecori). Hoc alterum transtulit ad se: *Ille mihi ante alios f.* Est autem *fortunatus laborum* (vt *laetus laborum* sup. v. 73) felix in malis suis et calamitatibus. — Nec tamen male, puto, aliquis aposiopesein statueret, et distingueret: *Quamquam o! si solitae quicquam virtutis adesset* — (sc. quisquamne sustineret hoc facere). Tum pergit: *Ille mihi.* Sic sup. lib. V, 195: *Quamquam o! — sed superent, quibus*

hoc, Neptune, dedisti. 418 Homericum: cf. lib. X, 489. 419. 20 cf. sup. 309. 10. 11. 420 *vrbes Italae*: iterum respectu Diomedis, tanquam Graeci et exteri hominis. *supersunt*, superabundant, ait Serv.; quod Burm. adstruit. 421 *gloria* pro victoria, vt κῦδος. Ad sententiam comparant vsq. Homericos Il. 9, 361-3, et ad v. 425 laudatur tritum illud: *ὡς δ' ἐπαμειβετοῖ ἀνδράς* Il. 2, 339. Sententiam autem tritissimam tamen habuit, quomodo verbis ornaret: *Multa dies — Fortuna locauit.* Enniani versus sunt apud Macrob. VI, 2, quos ante oculos fuisse Maroni ille putat.

Non erit auxilio nobis Aetolus, et Arpi:
 At Messapus erit, felixque Tolumnius, et quos
 Tot populi misere duces. Nec tarda sequetur 430
 Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
 Est et Volscorum egregia de gente Camilla,
 Agmen agens equitum, et florentis aere cateruas.
 Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
 Idque placet, tantumque bonis communibus obsto:
 Non adeo has exosa manus Victoria fugit, (435
 Vt tanta quidquam pro spe tentare recusem.
 Ibo animis contra: vel magnum praestet Achillem,
 Factaque Volcani manibus paria induat arma
 Ille licet. Vobis animam hanc soceroque Latino 440
 Turnus ego, haud vlli veterum virtute secundus,
 Deuoui. Solum Aeneas vocat. Et, vocet oro.
 Nec Drances potius, siue est haec ira Deorum,

Morte

rat. *labor aevi*, h. e. *aeuum*.
 Adiecta spectant ad orna-
 tum: *aeuum varium*, in
 quo varia fortuna iactamur.
labor, πόνος, *mutabilis*, ae-
 rumna in meliorem fortu-
 nam mutari solita. *alterna*
 (κατὰ) *lusit et rursus* in
 solido locauit, h. e. in in-
 tegro; in incolumem sta-
 tum, in integrum restituit.

428. 9 Comparant Ho-
 mericum παρ' ἑμοιγε καὶ
 ἄλλοι οἷγέ με τιμήσουσι. *Ae-*
tolus et Arpi: sup. 239 sq.
 -- *Messapus*, de quo lib.
 VII, 691 sqq. et alibi. —

Tolumnius cf. inf. XII, 258.
 — *felix* autem videtur in-
 felicitatem Diomedis re-
 spicere. 430 parata erit
 gloria ipsis Latinis. 432
 De Camilla lib. VII, f.
 — 433 *florentes aere*, ful-
 gentes v. sup. VII, 804. —
tantumque b. c. obsto: et
 in tantum obsum commo-
 dis publicis, vt, nisi solus
 dimicauero, concidat vni-
 versa resp. Sic Serv. et
 v. 137: *tanta pro spe*, vt
 solus dicar seruasse remp.
 — 443. 4 Sententiae fortissi-
 mis acutae ad nostrum sen-

Gggg

sum.

Morte luat: siue est virtus et gloria, tollat.

Illi haec inter se dubiis de rebus agebant 445
 Certantes: castra Aeneas aciemque mouebat.
 Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
 Ecce ruit, magnisque urbem terroribus inplet:
 Instructos acie Tiberino a flumine Teucros, (450
 Tyrrhenamque manum, totis descendere campis.
 Extemplo turbati animi, concussaue volgi

Pectora,

sum. Tres habet Seruius interpretationes, quarum nulla satis commoda, etsi ad veram quodammodo ducere possunt. Solus cum Aenea vult congredi Turnus, etiam ea de causa, ne cum Drance quicquam siue secundae siue aduersae rei communicet, utque is et a calamitate et a felicitate sua absit. Et *vocet* Aeneas, ut ego solus cum eo congressus de summa belli transigam: *Nec Drances potius morte luat* sua, occidat communi clade, *siue haec ira deorum est* (h. si euentus erit belli huius infaustus), nec, *siue est virtus et gloria*, si hoc bello laudem virtutis (*κλέος*) et gloriam (*κῆδος*, victoriam) consequi dabitur, *tollat* eam ille, auferat hanc laudem pro sua parte (ut *ἀλγεσθῶν κῆδος*).

445 sq. Sollerter et cum

arte poeta partim deliberationum et incertorum fluctuantiumque consiliorum exitum facit non praeuisum; partim instruxit et praeparauit inde a 434 sq. pugnam inter Aeneam et Turnum, in qua carminis et narrationis tela erit detexta. Ad 445 et 6 comparari solent vs. 304. 5 ll. α. Praestat monere, ut artem poetae obseruet lector in narrationis ordine a vulgari tenore ac pedestri rerum narrandarum structura auocato. Nam secundum hanc res sic erat exponenda: Aeneam interea castris motis duplici agmine aduersus urbem Laurentum incessisse, pedestri per saltus montium, equestri per planitiem camporum. Poeta vero singula singulis locis commode dicenda seruauit. Vide inf. v. 511 sqq. 522.

452 et

Pectora, et adrectae stimulis haud mollibus irae.
 Arma manu trepidi poscunt: fremit arma iuventus.
 Flent maesti mustantque patres. Hic undique clamor
 Dissensu vario magnus se tollit in auras. 455
 Haud secus, atque alto in luco cum forte cateruae
 Confedere auium, piscosae amne Padusae
 Dant sonitum rauci per stagna loquacia cynci.
 Immo, ait, o ciues, adrepto tempore, Turnus,
 Cogite concilium, et pacem laudate sedentes: 460
 Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
 Conripuit sese et tectis citus extulit altis.
 Tu, Voluse, armari Volscorum edice manipulis:

Duc,

— 452 *et adrectae st. haud m. irae*: de virtute bellica; exasperati sunt animi. cf. inf. 727. 728. *fremet arma*, pro vulgari: cum fremitu postulat. —

454 *mustant*. vid. sup. 345.

457. 8 *Padus* cyncorum copia apud poetas celebratus: in septem ostia cum tempore diductus, binis primum ostiis in mare delatus est, quorum alterum septentrionem versus erat *Volana*, alterum a meridie *Padusa* (nunc *il Po d' Argenta*) prope Spinam a mari exceptum. Ostium hoc *annem* dixit et quidem *piscosum*, ut Homerus *ἰχθυόεντα* Hyllum Il. v, 392. Facit illud qui-

busdam locis paludem, hinc *stagna*, quae *loquacia* dixit eleganter, a loquacibus cyncis, ut inf. XII, 475 *nidos loquaces* hirundinis. Hos *raucos* vocauit, simpliciter, a clamore vel cantu. Transtulit hoc Claudian. XXXI, 109. 110. De Padusa accurate egit Cluver. Ital. ant. lib. I, c. 35 cf. Serv.

459 *arrepto tempore*, ἐν καίρῳ, ἐν καιρῷ, cum irri-
 sione.

462 *se se corripuit*, ὡς αὐτοῦ, ὡς αὐτῆς, ἑσσυ-
 ται: ex his ac similibus ductum videtur; *rapere*, *corripere*, pro mouere, passim vidimus.

463 *Festinationem* Turni bene assequitur oratio abrupta,

Gggg 2

dum

Duc, ait, et Rutulos. Equitem, Messapus in armis,
 Et cum fratre Coras, latis diffundite campis. 465
 Pars aditus vrbis firment, turresque capeffant:
 Cetera, qua iussu, mecum manus inferat arma.
 Illicet in muros tota discurritur vrbe.

Concilium ipse pater et magna incepta Latinus
 Deferit, ac tristi turbatus tempore differt: 470
 Multaque se incusat, qui non adceperit vltro
 Dardanium Aenean, generumque adsciuerit, vrbi.
 Praefodiunt alii portas, aut saxa fudesque
 Subuectant: bello dat signum rauca cruentum
 Buccina. Tum muros varia cinxere corona 475
 Matronae puerique: vocat labor vltimus omnis.
 Nec non ad templum summasque ad Palladis arces
 Subuehitur magna matrum regina caterua,
 Dona ferens: iuxtaque comes Lauinia virgo,

Caussa

dum Turnum esse loquu-
 turum non praedictum est.
 — 464 *equitem in armis*,
 pro armatum, vt saepe ali-
 bi. *Messapus*, graece, pro
 Messape, et *Coras*, pro Co-
 ra, *cum fratre* Catillo v.
 sup. VII, 672. 467 *qua*
iussu, pro iussero: vt le-
 vasso, declarasso, amasso
 et al. sequutus est Silius
 XII, 175. 468. 9 Com-
 parant Il. β, 808. 472
vrbi erit: in vrbis, reg-
 ni, vtilitatem.

473 Ante portas fossas
 faciunt, vt bene Serv., et

vallum ducunt. 477 Ma-
 nifesta vestigia Il. ζ, 86 sqq.
 269 sqq. Illud autem miror,
 quod Palladem iam tum
 coli a Laurentibus tradi-
 dit, quam Troianos pri-
 mum intulisse communis
 fama obtinebat. 478
Subuehitur pro vulgari: in-
 vehitur. Nam curru vectae
 matronae sacra adeunt:
 sup. VIII, 666: *castae duce-*
bant sacra per urbem Pi-
lensis matres in mollibus.
 — 479 *Dona*. Perperam
 peplum ex Homero huc
 vocant. Poetae genus po-
 nere

Causa mali tanti, oculos deiecta decoros. 480
 Succedunt matres, et templum ture vaporant;
 Et maestas alto fundunt de limine voces:
 Armipotens, praeses belli, Tritonia virgo,
 Frange manu telum Phrygii praedonis, et ipsum
 Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis. 485
 Cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus.
 Iamque adeo Rutulum thoraca indutus aenis
 Horrebat squamis, furasque incluserat auro,
 Tempora nudus adhuc; laterique adcinxerat ensem;
 Fulgebatque alta decurrens aureus arce: 490
 Exultatque animis, et spe iam praecipit hostem.

Qualis

nere placuit. 481 *Succedunt* sc. templum, intrant, ut bene Serv. Alias languet versus post illa: *Subuebitur m. m. r. caterua.* 482 *de limine.* Nil argutandum; est pro: ingressae templum. Nam in prima templi parte vota faciunt, qui deos adeunt. 483-5 Preces fere ad verbum conuersae ex l. c. Homericō v. 305. 6. 7. *effunde*, de prolapso, prostrato.

486 sqq. Aemulatur et h. l. Maro Homerum, qui heroes se armantes inducit Il. 7, 330 seqq. Paridem; λ, 15 sqq. Agamemnonem; π, 130 sqq. Patroclum; τ, 369 sqq. Achillem. Sed orationem egregie ornauit

et variauit Maro: *thoraca indutus aenis Horrebat squamis*, pro: thoracem induerat ex aere in squamarum speciem contextum, *furasque i. a.* ocreas aureas induerat. Sed multo etiam ornatiora sunt sequentia: v. 492-7, quae ex Homero Il. 2, 506-511 conuersa esse, iam veteres notarunt. Ad Turnum tamen conuenientius translata puto, quam de Paride fuerant pronuntiata: contra quam Popio visum. Nam in Turno summa alacritas et festinatio ac discursatio. Virgilio tamen in verbis Ennius iam praeiuerat, Macrobio monente VI. Sat. 3: *Et tunc, sicut equus, qui de*
 Gggg 3 *prae-*

Qualis, vbi abruptis fugit praesepia vinclis,
 Tandem liber equus, campoque potitus aperto,
 Aut ille in pastus armentaque tendit equarum,
 Aut adfuetus aquae perfundi flumine noto 495
 Emicat, adrectisque fremit ceruicibus alte
 Luxurians: luduntque iubae per colla, per armos.
 Obuia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
 Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
 Desiluit; quam tota cohors imitata relictis 500
 Ad terram defluxit equis. Tum talia fatur:
 Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
 Audeo et Aeneadam promitto occurrere turmae,
 Solaque Tyrrhenos equites ire obuia contra.
 Me sine prima manu tentare pericula belli: 505
 Tu pedes ad muros subsiste, et moenia serua.
 Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
 O decus Italiae, virgo, quas dicere gratis,

Quasue

*praesepibus actus Vincla
 saevis magneis animeis ab-
 rumpit et inde Fert se se
 campi per caerula laetaque
 prata Celso pectore: saepe
 iubam quassat simul altam;
 Spiritus ex anima calida
 spumas agit albas. — Luxu-
 rians: reddidit feliciter ex
 Hom. loco κυδιόων, quod
 ibi est pro γαυγιόων, de equo
 exultante, ferociente. al-
 te autem nolim iungere:
 arrectis alte; sic enim lan-
 guescit versus; sed alte lu-*

xurians, etsi hoc insolentius dictum videri possit, est alte exultans.

498 De Camilla modo ad 432. *Desiluit*, honoris causa factum volunt. *cohors* pro turma: nam equitum h. l. est. 503 *Comparant* II. v, 79 sqq. 507 *horrenda in virgine* h. l. admiranda. Nam, quae *admirationem, stuporem, horrorem*, faciunt, ad idem fere genus referri solent et possunt. Sic ἐκπαγλος Home-

Quasue referre parem? sed nunc, est omnia quando
Iste animus supra, mecum partire laborem. 510

Aeneas, ut fama fidem missique reportant
Exploratores, equitum leuia inprobus arma
Praemisit, quaterent campos: ipse ardua montis
Per deserta iugo superans aduentat ad urbem.

Furta paro belli conuexo in tramite siluae, 515
Ut biuias armato obsidam milite fauces.

Tu Tyrrhenum equitem conlatis excipe signis:
Tecum acer Messapus erit, turmaeque Latinae,
Tiburnique manus: ducis et tu concipe curam.
Sic ait, et paribus Messapum in proelia dictis 520
Hortatur, sociosque duces; et pergit in hostem.
Est curuo anfractu valles, adcommoda fraudi

Armo-

Homericum. 510 *partire*, respicit illud *solaque* T. v. 504. In illis: *quando animus est supra omnia*, expressit magnanimam: adeoque int. supra pericula, fortunae casus et sic porro; non aliter.

511 *fidem* eleganter pronuntio. Nam, quae nuntiantur, fidem facti faciunt. — 512 *improbus* accipio pro audax; proprie, qui nimium audet. Sic alia supra passim. 513 *quaterent campos*, ad incessum equorum referri praestat; nisi cum Seruio ad perturbationem agrorum, h. e.

agrestium, reuocare malis. — 513 *ardua montis deserta*: necesse est extremas Albanorum montium partes respexisse poetam. 514 *iugo superans*, superior euadens, cf. II, 207, pro vulgari: *superans iugum*, ut v. 905. 515 *Furta*, solenni poetarum voce, pro insidiis. 519 *Tiburni manus*, copiae Tiburtinae, a Tiburno heroe ac conditore designatae, fratribus eius Catillo et Cora ducibus, sup. VII, 670 sqq. — 522 sqq. Insidiarum locus et ratio huiusmodi animo repraesentanda. Via

Gggg 4

Troia-

Armorumque dolis; quam densis frondibus atrum
 Vrguet vtrimque latus; tenuis quo semita ducit,
 Angustaeque ferunt fauces aditusque maligni. 525
 Hanc super in speculis summoque in vertice montis
 Planities ignota iacet, tutique receptus:
 Seu dextra laeuaque velis occurrere pugnae:
 Siue instare iugis, et grandia voluere saxa.
 Huc iuuenis nota fertur regione viarum; 530
 Adripuitque locum, et filuis insedit iniquis.

Velo-

Troianorum agmini pedestri, quod Aeneas ipse ducebat (cf. ad 446), erat facienda per montium iuga et saltus: in his erat vallis, *curuo anfractu*, sinuoso flexu, quae, ex aduersa venienti Aeneae parte, in clium assurgebat; isque erat agmine superandus: ab vtraque vallis parte filuae. Has insedit Turnus: Equitatum autem Messapo et Camilla duce praemittit, vt manus cum praemisso ab Aenea Etruscorum equitatu conferat, qui per camporum planitiem incedebat, Tarchontis ductu. Hic pugna equestris fit, in qua, Camilla caesa, equites Latini fugiunt ad urbem. Audita Camillae caede equitatusque fuga, Turnus consilio insidiarum abiecto ex

saltibus obsessis in campum procedit, vt fugam Latinorum equitum sistat urbemque, ne primo incursu capiatur, praesidio firmet. Quo facto Aeneas liberas saltus angustias superat; vs. 896 fqq. Assequutus est hac oeconomia poeta hoc, vt absentibus Aenea et Turno geri res posset virtute Camillae et Tarchontis.

523 *valles* antique pro vallis, *quam — atrum* h. filua densa, per quam (*quo*, potius, *qua*) angusta semita est. 525 *aditus maligni* angusti, exigui: non obscuri, vt Serv.; at lib. VI, 270 adiunctum est: *lux sub luce maligna*. 526 *in speculis*, in collis vertice, vt *σπονδία*. 527 *ignota* Troianis. Similis autem insidiarum collocandarum

Velocem interea superis in sedibus Opim,
 Vnam ex virginibus fociis sacraque caterua,
 Conpellabat, et has tristi Latonia voces (535
 Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
 O virgo, et nostris nequidquam cingitur armis,
 Cara mihi ante alias. Neque enim nouus iste Dianae
 Venit amor, subitaque animum dulcedine mouit.
 Pulsus ob inuidiam regno viresque superbas
 Priuerno antiqua Metabus cum excederet vrbe, 540
 Infantem, fugiens media inter proelia belli,

Sustulit

darum descriptio compa-
 randa ap. Statium Theb.
 II, 469 sqq.

532 Recte Seruius trans-
 itum tanquam abruptum
 et nimis tritum reprehen-
 dit. cf. sup. not. ad IX,
 638. *Opim*, Ὀπιν, autem
 h. l. nympham edidit in
 Dianae confortio; cum a-
 lias ipsius Dianae nomen
 fuerit: quod ex Callima-
 cho quoque constat in
 Dian. 204 et 240, vbi v.
 Spanhem. Mirum id vi-
 sum Seruio, quem ad h.
 l. vide, et Macrobio V, 22,
 qui de nimia doctrina hoc
 Virgilium fecisse suspica-
 batur. Perperam utique:
 nam et apud eundem Cal-
 limachum in Del. 292
 Opis est inter puellas Hy-
 perboreas, quae frugum

primitias olim Delum ap-
 portarunt, et cum Diana
 ibi manserunt. cf. Apollod.
 I, 4, 14. Recte adeo a Ma-
 rone nympa Opis memo-
 rata est, et eodem forte
 respectu inf. 858 Threissa
 appellatur. Iuuat autem
 illud notare, Dianam h. l.
cum Nymphis suis, quibus
 filuae solent pro sedibus
 assignari, in Olympo fede-
 re, vnde v. 595. 6 Opis
 deuolat in terram. 536
nostris armis, quibus Ca-
 milla in morem Dianae et
 Nympharum utitur. cf. inf.
 844. 539 *vires sperbas*,
 h. nimias opes, potentiam
 libertati ciuium infestam;
 vnde odia in eum: *Pul-*
sus ob inuidiam. At Ser-
 vius *vires superbas*, quibus
 superbe utebatur, interpre-

Gggg 5

tatur.

Sustulit exsilio comitem, matrisque vocauit
 Nomine Casmillae, mutata parte, Camillam.
 Ipse, sinu prae se portans, iuga longa petebat
 Solorum nemorum: tela undique saeua premebant,
 Et circumfuso volitabant milite Volsci. (545
 Ecce, fugae medio, summis Amasenus abundans
 Spumabat ripis; tantus se nubibus imber
 Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
 Tardatur, caroque oneri timet. Omnia secum 550
 Versanti subito vix haec sententia sedit:
 Telum inmane, manu valida quod forte gerebat
 Bellator, solidum nodis et robore cocto;
 Huic natam, libro et siluestri subere clausam, (555
 Implicat, atque habilem mediae circumligat hastae:

Quam

tatur. 543 Tribuit igitur poeta patris voluntati, quod emollita pronuntiatio ferioribus aetatibus attulit, ut pro *Casmillo Casmillus*, pro *Casmila Camilla*, diceretur. Vox illa a Pelasgis in Italiam illata Etruscis quoque fuit frequentata, qui Mercurium Casmilum appellarunt, tanquam *ministerium* deorum. v. Schol. Apollonii ad I, 917: Macrobius III Sat. 18 et Servius ad h. l. 544 *iuga longa*, non longinqua et remota, sed longo tractu continuata. 549 *Ruperat*, eruperat se, ut iam

alibi vidimus: ἐγγύς. — 551 Cum omnia secum verisset, subito vix h. s. s. — 553 *robore cocto*, igni durato, praeusto. 554 *Telum inmane* — *Huic*: nota structurae immutationem, quae vel ob negligentiae speciem suauitate non caret. *clausam*, involutam cortice. Suberis copiam in Priuerni agris nasci obseruauit Sponius. — *habilem*, ita ut haberi, tractari, pro iaculo emitti cum hasta posset: ἀγαστήριον. Sic I, 318 *habilem arcum* vidimus, *ensem* IX, 305, *galeam* ib. 365. De alligata

Quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:
 Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
 Ipse pater famulam voueo: tua prima per auras
 Tela tenens supplex hostem fugit. Adcipe, testor,
 Diua tuam, quae nunc dubiis committitur auris. 560
 Dixit, et adducto contortum hastile lacerto
 Inmittit: sonuere vndae: rapidum super amnem
 Infelix fugit in iaculo stridente Camilla.
 At Metabus, magna propius iam vrgente caterua,
 Dat sese fluuiio, atque hastam cum virgine victor 565
 Gramineo donum Triuiaie de cespite vellit.
 Non illum tectis vllae, non moenibus vrbes
 Adcepere, neque ipse manus feritate dedisset:
 Pastorum et solis exegit montibus aeuum.

Hinc

gata porro puella ingenio-
 se v. 558. 9 *tua tela te-
 niens supplex. famulam au-
 tem dixit consecratam:*
 quia ministri deorum ὑπη-
 γέτοι, δῖοι, diis se conse-
 crant. 560 *dubiis auris,*
 per quas ipsa infans dubia
 salute fertur. 562 Quo-
 modo, inquis, vndae so-
 nuere? Scilicet grauiter
 commotus aer aquae su-
 perficiem impellit et vn-
 dae fremitum mouet: quid?
 quod transuolans cum in-
 fante iaculum sibilum vel
 strepitum facit in aere, cf.
 mox 595. 6, quem ipsi
 anni tribuere potuit. —
 563 *Infelix:* vel respectu

praesentis Camillae fati,
 vel quod iam illa aetate
 tantum vitae discrimen
 adiret.

565 *victor* compos voti
 ut saepe v. c. VIII, 61. *do-
 num Triuiaie,* ex voto:
 quam Dianae vouerat. —
 568 *manus dat* proprie vic-
 tus, tum omnino qui cedit,
 qui placatur, h. l. qui, quod
 humanitas aliorum vel hos-
 pitalitas offert, accipit. An
 vsquam de manibus hospi-
 tum iungendis loquendi
 vsus tulerit *manus dare*, ut
 dictum: *accipere aliquem
 manu*, dubito. 569 non
pastorum aeuum, ut Serv.,
 pro pastoralis vita, sed in
 montibus

Hinc natam, in dumis interque horrentia lustra, 570
 Armentalis equae mammis et lacte ferino
 Nutribat, teneris inmulgens vbera labris.
 Utque pedum primis infans vestigia plantis
 Institerat, iaculo palmas oneravit acuto: (575
 Spiculaque ex humero paruae suspendit et arcum.
 Pro crinali auro, pro longae tegmine pallae,
 Tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.
 Tela manu iam tum tenera puerilia torfit,
 Et fundam tereti circum caput egit habena: (580
 Strymoniamque gruem, aut album deiecit olorem.
 Multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
 Optauere nurum: Sola contenta Diana,
 Aeternum telorum et virginitatis amorem
 Intemerata colit. Vellem haud conrepta fuisset
 Militia tali, conata laceffere Teucros: 585
 Cara mihi, comitumque foret nunc vna mearum.
 Verum age, quandoquidem fatis vrguetur acerbis,
 Labere,

montibus pastorum: qui a
 pastoribus habitabantur. —
 570 *dumi, lustra*, pro siluis.
 — *Armentalis equa*, ἵππος
 ἀγελαία. 572 *lacte fe-*
rino: quia *ferus* etiam de
 equo: vt sup. II, 51. 573
 Proprie erant *vestigia pri-*
ma, in quae, quibus, insti-
 tit plantis pedum. Sed
 doctius alterum. 580
Strymoniam gruem: v. sup.
 Ge. I, 120. 581 *Mul-*
tae illam. Idem orationis

color sup. lib. VII, 54. Lau-
 dat Cerda Ouid. Met. III,
 353 sqq.: I, 478 sq. Adde
 Pindar. Pyth. IX, 188 sqq.:
 Catull. Carm. Nupt. 42 sqq.
 — *Tyrrhena per oppida*. A-
 maseno traiecto Metabus
 ad Campanorum fines ac-
 cedere debuit: hos infe-
 dere olim Etrusci. Ser-
 vius ad h. v. et 567 ad E-
 truscorum potentiam rem
 refert, quorum iure olim
 tota Italia tenebatur.

590 Haec

Labere, Nympha, polo, finisque inuise Latinos,
 Tristis vbi infausto committitur omine pugna. (590
 Haec cape, et vlticem pharetra deprome sagittam:
 Hac, quicumque sacrum violarit volnere corpus,
 Tros Italusue, mihi pariter det sanguine poenas.
 Post ego nube caua miserandae corpus et arma
 Inspoliata feram tumulo, patriaeque reponam.
 Dixit: at illa levis coeli delapsa per auras 595
 Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Troiana propinquat,
 Etruscique duces, equitumque exercitus omnis;
 Conpositi numero in turmas. Fremit aequore toto
 Insultans sonipes, et pressis pugnat habenis 600
 Huc

—590 *Haec cape*: puta cum his dictis Dianam arcum et pharetram Opi tradere. — 591 *Auguste*: pro: qui vulnus intulerit; sed loquitur de virgine Deae consecrata. Et ducta hinc vltionis ab Arunte sumtae causa. Nam, qui sacra violant, a Diis puniuntur. — 592. 3 *Sarpedonis fatum* ante oculos ex Il. π, 453. cf. sup. ad v. 432. 594 *patriae*, graece; in patriam vel in patria terra. 595. 6 *Volatus velocitatem bene declarauit per insonuit*: inuoluta turbine, nigra nube.

597 *manus Troiana*: de pedestri agmine, quod Ae-

neas ducebat, accipe, vt sequentia de equitatu. v. sup. 449. 450. 511-3. cf. ad 522. Constabat autem equitatus maxime ex Etruscis: sup. v. 450. 517 et h. l., isque per campos incedebat: hinc *aequore toto*. 599 *numero*: ad numerum suum militum, quos quaeque turma habere debebat: vnde etiam *numeri*, ipsae cohortes, turmae. Non audiendus Serv. — 599 600. I *ἐναργεστᾶτη* descriptio equorum generosiorum incedentium: *Insultans* v. Ge. III, 117. — *pugnat habenis*, contra habenas, vt μάχεσθαι τι, spectat ad reluctationem equorum,

Huc obuersus et huc: tum late ferreus hastis
 Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
 Nec non Messapus contra, celeresque Latini,
 Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillae,
 Aduersi campo adparent: hastasque reductis 605
 Praetendunt longe dextris, et spicula vibrant:
 Aduentusque virum fremitusque ardescit equorum.

Iamque

rum, qui frenis cohiberi se
 vix patiuntur et repug-
 nant: hinc *huc obuersus et
 huc*. Prudent. Psychom.
 194: *Huc illuc frendens
 obuertit terga* etc. 601.
 2 Poeticum hoc phantaf-
 ma satis notum: et iam
 alibi obseruatum, Ennium
 in eo praecessisse, Ennio
 autem Graecos et ipsum
 Homerum Il. v, 339. De
 hoc igitur nil nunc mone-
 mus. Sed *ferreus ager*
 audacius etiam quam sup.
 VII, 525-7: *atraque late
 Horrescit strictis seges en-
 sibus*. Scilicet *ager hor-
 ret late hastis*: atque inde
ferreus ad visum et opi-
 nionem, ferreis hastis to-
 tus collucens: hinc subii-
 citur: *campique armis s.
 ardent*. Quae si ad hunc
 modum expedias, intelli-
 gis, non sine iudicio poe-
 tam hunc versum ab En-
 nio (Annal. I. pag. 33 ed.

Column.) fuisse, Ennium
 autem male irrisum fuisse
 ab Lucilio, quod h. l. fac-
 tum narrat Seruius. — *ar-
 dent* exquisitius quam re-
 fulgent. Sic tamen et *αλ-
 θεσδοι, αλθειν, φλέγειν*, et
 alia.

603. 4 vt praedixerat v.
 518.9. 606 *Praetendunt*,
 quod vulgarius est proten-
 dunt, *προτείνουσι*, promi-
 nent tamen illae vel sic
 cupidibus. Aliae autem
 sunt *hastae*, alia *spicula* h.
 e. iacula: his eminus, illis
 cominus pugna fit. Igitur
hastas reducunt, vt cum
 impetu immittant, iacula
vibrant, rotant. 607 *ad-
 ventus virum ardescit*, h. e.
 strepitus ex aduentu, seu
 strepitus aduenientium,
 maior maiorque ad aures
 accidit et increbrescit, quo
 propiores inuicem sibi tur-
 mae fiunt. cf. inf. 911.

608 Pro-

Iamque intra iactum teli progressus vterque
 Substiterat: subito erumpunt clamore, frementisque
 Exhortantur equos: fundunt simul vndique tela 610
 Crebra niuis ritu, coelumque obtexitur umbra.
 Continuo aduersis Tyrrhenus et acer Aconteus
 Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
 Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
 Pectora pectoribus rumpunt: Excussus Aconteus, 615
 Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
 Praecipitat longe, et vitam dispergit in auras.
 Extemplo turbatae acies, versique Latini
 Reiiciunt parmas, et equos ad moenia vertunt.
 Troes agunt: princeps turmas inducit Asylas. 620

Iamque

—608 Progressus vtriusque exercitus eo iam factus erat, ut intra teli iactum ventum esset: quando vtraque acies substitit. In seqq. comparatio institui potest non sine fructu cum Il. δ, 446 sqq., et v. 610. 11 vid. Il. μ, 156 sqq. 278 sqq. — *caelum obtexitur umbra* cf. inf. XII, 578: *et obumbrant aethera telis*. Etiam vulgari sermone tritum. Vnde illud Laconis, se sub umbra telorum esse pugnaturum. At Il. ε, 366 sqq., quem non cum nostro contendere debebant, puluere caligo obducitur pugnae, non telorum crebritate.

Quod autem Servius ad v. 608 habet: „Et Enniana „est ista omnis ambitiosa „descriptio:„ hoc ad ea spectat, quae supra ad IX, 806 sqq. vidimus.

612 *Tyrrhenus* h. l. nomen viri Etrusci proprium; *Aconteus* e Latinis. 613 *ruinam dant*, ruunt, irruunt, mutuo impetu, *perfractaque — rumpunt* pro perfringunt: scilicet hasta neuter alterum attigerat, itaque ipsi equi concitati summo impetu pectoribus obnixi confligunt: qua ruina, quo confictu, labefactatus Aconteus equo deiicitur. 620 *Troes* nunc:

mox

Iamque propinquabant portis, rursusque Latini
 Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:
 Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
 Qualis vbi alterno procurrens gurgite pontus
 Nunc ruit ad terras, scopulosque superiacit vndam 625
 Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam:
 Nunc rapidus retro, atque aestu reuoluta resorbens
 Saxa, fugit, litusque vado labente relinquit.
 Bis Tusci Rutulos egere ad moenia versos:
 Bis reiecti armis respectant terga tegentes. 630

Tertia

mox *Tusci* 629, quoniam ex vtraque gente equitatus constabat, *agunt*: versos in fugam impellunt, vt sup. V, 265. *Asylas*, qui Pisa Etruriae copias adduxerat: sup. X, 175 sqq. 622 *colla* equorum: qui quoniam domiti, vt facile flecti queant, hinc *colla mollia*: vt Ge. III, 204: *molli collo*, et *mollia crura* ibid. v. 76. 624 sqq. Comparatio praeclara et ornatissima: cui ex parte similem ex Quinto Calabro excitauit Guellius (lib. XI, 226 sqq.); accedit tamen haec propius ad locum Homeri Il. λ, 305 sqq. Non autem ad aestum maris crescentis et decrescantis trahendum est, sed de motu maris litus alluentis et alternis accedentis ac rece-

dentis. Ornatum obserua in singulis. *alterno gurgite*, vnda, fluctu. Nunc *pontus*, fluctus, ad litus aduoluitur, idque adeo exsuperat. *superiacit vndam*, iacit vndam super scopulos s. litus scopulosum: praepositione ad verbum retracta: vt fere Graece: σκοπελούς τ' ὑπερέβαλε κύμα. *arenam extremam*, in interiore littore, *perfundit sinu*, fluctu vndas iam languentes in sinum curuante. Nunc *pontus*, vnda, *aestu*, vicissitudine maris aestuantis, grauiter commoti, *rapidus retro* (παλιρρόδιον κύμα v. c. Od. ε, 430. Sic malo, quam *retro fugit*), *atque resorbens* (sc. ἀναρρόειβδων) *fugit saxa reuoluta*, h. per quae vnda reuoluitur, ἀνακυλίν-

δετοι,

Tertia sed postquam congressi in proelia, totasque
 Implicuere inter se acies, legitque virum vir;
 Tum vero et gemitus morientum, et sanguine in alto
 Armaque, corporaque, et permixti caede virorum
 Semanimes voluuntur equi: pugna aspera surgit. 635
 Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
 Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.
 Quo sonipes ictu furit arduus, altaque iactat
 Volneris inpatiens adrecto pectore crura.
 Voluitur ille excussus humi. Catillus Iolan, 640
 Ingentemque animis, ingentem corpore et armis
 Deicit Herminium: nudo cui vertice fulua
 Caesaries, nudique humeri: nec volnera terrent:

Tantus

δετομ, et relinquit pontus
littus vado labente, fluctu
 recedente ac decrescente;
 donec nouus fluctus ite-
 rum alluat.

631 *in tertia praelia*:
 eleganter pro tertio. 632
legitque virum vir Home-
 ricum: ἀνὴρ δ' ἀνδρ' ἐδνο-
 πάλισεν Il. δ, 472, h. e. per-
 cussit. 633 *Tum vero*.
 v. Il. δ, 450 sqq. Loca
 alia similia obseruabit quis-
 que pro se. Vnum exci-
 tabo Eurip. Phoeniss. 1196
 sqq.

636 *Orsilochus* ex Tro-
 ianis est. v. inf. 690. *Re-*
mulus ex Latinis, diuersus
 ab eo, qui supra X, 592. 3

memoratus. Ad reliqua
 v. 637 - 640 cf. sup. X,
 890 - 4 de simili vulnere.
 — 640 *Catillus*, qui Tibur-
 tes agebat. cf. sup. 519 et
 lib. VII, 672; adeoque Io-
 las et Herminii inter Tro-
 ianos et Etruscos referen-
 di. 643. 4 *nec volnera*
terrent: tantus in arma
patet: arte cohaerent cum
 illis: *nudo cui v.* -- *nudique*
humeri. Habebat nudum
 caput et humeros nudos,
 vt fatis appareret, eum vul-
 nera non timere; tantum,
 tanta sui parte, patebat in
 vulnera s. in tela hostilia.
duplicat virum: incuruat,
 vt reddatur Homericum

H h h h

ιδνεν.

Tantus in arma patet. Latos huic hasta per armos
 Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore. 645
 Funditur ater vbique cruor: dant funera ferro
 Certantes, pulchramque petunt per volnera mortem,
 At medias inter caedes exultat Amazon,
 Vnum exserta latus pugnae, pharetrata Camilla:
 Et nunc lenta manu spargens hastilia denset: 650
 Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.
 Aureus ex humero sonat arcus, et arma Dianae.
 Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
 Spicula conuerso fugientia dirigit arcu.

At

ἰδὺν. ἰδὺν τε πρὸς ἑαυτὴν Il. v,
 618; hinc adiectum: cum
 seu prae dolore. Et sic *du-
 plicatus poples* inf. XII,
 927. Niobes filia collapsa
 dicitur *duplicata vulnere
 caeco* ap. Ouid. Met. VI,
 293, vbi v. Burm. et ad
 Val. Fl. VI, 509. Ap. Grae-
 cos πρὸς ἑαυτὴν sic occur-
 rere memini. 646.7 Haec
 ad reliquos pugnantes
 spectant, mortem dant et
 accipiunt. 649 *Vnum
 exserta latus*, mammam. v.
 sup. I, 492. Disputant In-
 terpp., vtram. Cerda ait
 laeuam, nam dextra in A-
 mazonibus erat exusta.
 Recte. Verum compa-
 ratio instituitur tantum
 ad nudationem mam-
 mae: in venatricibus au-

tem et bellatricibus, vt
 Diana ac Nymphis, dex-
 trum pectus, dextrum hu-
 merum, nudatum videmus
 in numis ac statuis: sicque
 Callimachus in Dian. 213.
 4. Quid quod in ipsis A-
 mazonibus dextra mamma
 exserta, nec semper excisa,
 in monumentis occurrit.
 — *pugnae*, ad p., vt expedi-
 tior esset ad pugnandum.
 Comparationis autem li-
 neas ducit, quam mox re-
 petit et ornat vsq. 659 sqq.
 — 650 *spargens denset*: id
 est, dense spargit, iacit;
 alias fundere, χέειν. 651
indefessa est ἀργυρος. 653
in tergum p. recessit: etiam
 hoc a vulgari ratione defle-
 xit. nam vulgare est: si ter-
 gum vertit, dat. 654 *spi-
 cula*

At circum lectae comites, Larinaque virgo, 655
 Tullaque, et aeratam quatiens Tarpeia securem,
 Italides; quas ipsa decus sibi dia Camilla
 Delegit, pacisque bonas bellicue ministras.
 Quales Threiciae cum flumina Thermodontis

Pulsant,

cula fugientia, ipsa fugiens, ut recte Seruius. 658 *ministras*, comites: Sic *διδασκάλους* Penthesileae dat Quintus Calaber lib. I, 33: ut *Θεράποντες* heroum sunt. Totum illum locum de Penthesilea et partem libri contulisse non poenitebit: ut omnino poetico ornatu nullus veterum poetarum locupletior hoc Quinto est; nec dubito antiquiores opes in eo, neglecto vulgo, poeta latere. 659 *Threiciae Amazones*: pro Scythicis vel Sarmaticis dixit, ut Threissam Harpalycen sup. lib. I, 316, quod, tanquam poeta, iure suo fecit. Sarmatica autem origo fere communi veterum consensu Amazonibus tribuitur, etsi vulgaris fabula a Tanaidis ostiis ad Ponti fines et Thermodontem fluv. eas transduxit. v. loc. class. Iustin. II, 4. cf. Apollon. II, 370-966 sqq. et Schol. — 659 *cum flumina Ther-*

modontis pulsant: pro ripis flumen dictum opinatur Cerda et alii, ut v. c. Ge. II, 11. 12: aliae arbores — *campos et flumina late Curua tenent*. Mihi tamen cum ipsa res persuadet, agi de flumine glacie obducto, tum vero etiam Claudiani imitatio, qui non aliter intellexisse videtur: adscribam totum locum Prof. rapt. II, 61-66: *Qualis Amazonidum peltis exsultat aduncis* (ex nostro v. 663) *Pulchra cohors, quoties Arcton populata virago Hippolyte niveas ducit post praelia turmas* (hoc illustrat vs. 661. 2: *seu cum se Martia curru Penthesilea refert*, redit ex pugna et quidem victrix; hinc *exsultant et magno tumultu*); *Seu flavos strauere Getas, seu forte rigentem Thermodontiaca Tanaim fregere securi*. Transtulit hic Claudianus ad Tanain, quod Maro de Thermodonte memorauerat.

H h h h 2

660 *bel-*

Pulsant, et pictis bellantur Amazones armis: 660
 Seu circum Hippolyten, seu quum se Martia curru
 Penthesilea refert, magnoque vlulante tumultu
 Feminea exsultant lunatis agmina peltis.

Quem telo primum, quem postremum aspera virgo
 Deiicis? aut quot humi morientia corpora fundis? 665
 Eunaecum Clytio primum patre: cuius apertum
 Aduersi longa transuerberat abiete pectus.

Sanguinis ille vomens riuos cadit, atque cruentam
 Mandit humum, moriensque suo se in volnere versat.
 Tum Lirim, Pagasumque super: quorum alter habe-
 Suffosso reuolutus equo dum colligit, alter (nas 670
 Dum subit, ac dextram labenti tendit inermem,
 Praecipites pariterque ruunt. His addit Amastrum
 Hippotaden: sequiturque incumbens eminus hasta

Terea-

— 660 *bellantur* pro bel-
 lant, vt alia, v. Serv. Sic
nutritor pro *nutrito* Ge.
 II, 425. *pictis armis* auro
 argentoque distinctis, ma-
 xime pelta. cf. sup. ad
 VIII, 588. *se refert*, redit
 (v. paullo ante); non vt
 Serv. pro se fert, infert.
 — *tumultu vlulante*, inuer-
 tit, cum ipsae vlulent cum
 tumultu: cum tumultu v-
 lulantium. *Martia Pen-
 thesilea*, proprie. Iustin. II,
 4, 13 duae reginae — *ne suc-
 cessibus deesset auctoritas, ge-
 nitas se Marte praedicabant.*

664. 5 Variatus oratio-

nis color, Homeri exem-
 plo II. ε, 703: π, 692. --
Eunaecum int. e Troianis,
Lirim Pagasumque ex E-
 truscis: reliquos vs. 673
 sqq. iterum Troianos: e
 quibus *Amastrus* Hippo-
 tae f. *Mandit humum*: v.
 sup. 418 et ad X, 489. —
 671 *S. r. e. dum c.*: vt e-
 quum ex vulnere cernuum
 retrahat. 674 *sequitur*
incumbens, ἐφέπει ἐρείδουσα
 vel ἐπερείδομένη puella: hoc
 refertur ad nisum emitten-
 tis hastam, qua illa inse-
 quitur eminus h. petit Te-
 reum et alios.

677 Orny-

Tereaque, Harpalycumque, et Demophoonta, Chromimque: 675

Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
Ignotis et equo venator Iapyge fertur:

Cui pellis latos humeros erepta iuuenco
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus 680

Et malae texere lupi cum dentibus albis,
Agrestisque manus armat sparus. Ipse cateruis
Vertitur in mediis, et toto vertice supra est.

Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verso,
Traiicit, et super haec inimico pectore fatur: 685
Siluis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?

Aduenit qui vestra dies muliebribus armis
Verba redarguerit. Nomen tamen haud leue patrum
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae. (690
Protenus Orsilocho, et Buten, duo maxima Teucrum

Corpo-

677 *Ornytus* ex Etruscis. cf. 686. *armis ignotis*, nouis h. l., vt Serv., inconusuetis, insolentiore specie: nam habebat exuvias tauri pro thorace et rictum lupi pro galea. cf. VII, 666. 7. Talis Argus apud Apollon. I, 324. 5. Perperam lorica ex corio factam int. Serv. h. l. -- *Iapyge* pro Iapygio, Apulo. v. sup. v. 247. 682 *Sparus*: rusticum telum in modum pedi recuruum, inquit

Serv. cf. ad Sallust. Catil. 56 (59) et Nepot. Epaminond. 9. 683 *Vertitur*, versatur, ἀναστρέφεται. -- 684 *exceptum*, insidiis circumuentum, ait Servius, vt sup. VI, 173; enimvero est: assequuta fugientem. *Excipere* a venatione ductum h. l.: vt bene Burm. monuit. -- *et super*, insuper, *fatur haec*. 689 Eadem sup. X, 830. cf. Cerda.

690 Butes diuersus forte
H h h h 3 ab

Corpora: sed Buten auersum cuspide fixit
 Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
 Lucent, et laeuo dependet parma lacerto:
 Orsilochum, fugiens magnumque agitata per orbem,
 Eludit gyro interior, sequiturque sequentem. 695
 Tum validam perque arma viro perque ossa securim,
 Altior exsurgens, oranti et multa precanti
 Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
 Incidit huic, subitoque adspectu territus haesit,

Apen-

ab eo, qui lib. IX, 647 sqq. memoratur, et ab altero utique V, 372. 692 *sedentis* in equo. Non enim inter haec omnia animo dimittendum, nos in pugna equestri versari. *lucent*, eleganter pro: apparent nuda — et quidem in laevo humero. Buten enim fugientem, at Orsilochum ipsa fugiens obtruncavit Camilla. Etiam vulneris locus vs. 692, 3 auersam corporis partem satis declarat. Vulnus inferitur supra sinistrum humerum, in ipsam ceruicis vertebam, quae attollitur paullulum in capite prominente, qualis habitus sedentis est. Variasse adeo poeta videri debet vulnus Hectori ab Achille illatum Il. x, 324 sqq. et Cycni vulnus ab Achille acceptum ap. He-

siod. Sc. Herc. 416 – 420. Vtraque loca sedulo comparanda. Ex his ipsi poetae mentem assequuti sumus. cf. inf. XII, 381. 2. — 694. 5 *gyro interior*, adeoque ab laeua Orsilochi. cf. sup. V, 170.

699 sqq. Quod sequitur episodiu nouitate et varietate praeclarum et ab omni parte perfectum. Ligures fraudibus et perfidia omnino infames fuere: forte quia montium latebris hostium incursum eludere eosque inter siluarum ambages et saltus in insidias allicere solebant. *Ligures omnes fallaces*, verba Catonis Origg. lib. II excitat Serv. ad h. l. Eundem vid. ad v. 715. Liguria autem magna pars per ipsa Apennini iuga progrediebatur. *Incidit huic*, in hanc, graece.

Apenninicolae bellator filius Auni, 700
 Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
 Isque vbi se nullo iam cursu euadere pugnae
 Posse, neque instantem reginam auertere, cernit;
 Consilio versare dolos ingressus et astu,
 Incipit haec: Quid tam egregium, si femina forti 705
 Fidis equo? dimitte fugam, et te comminus aequo
 Mecum crede solo, pugnaeque adcinge pedestri:
 Iam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.
 Dixit: at illa furens, acrique adcensa dolore,
 Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis,
 Ense pedes nudo, puraque interrta parma. (710

At

graece. 701 *Haud* L. h. e. fraude, quoties ea vti licebat, nemine inter populares inferior. — *euadere pugnae* pro vulgari *pugna*. — 705 *forti equo*. Epitheto primum obseruant vsum Ennium (ap. Cic. Cat. 5), tum Lucret. III, 8, nunc hinc Maronem. Faciunt autem vires ad velocitatem. 706 *dimitte fugam*, cursum equestrem, equi vsa velocitate. 707 non, *crede mecum*, sed *crede te solo et accinge* (te) p. p. *cominus mecum*. 708 *laudem*, decus ex victoria, κλέος. *ventosa*, vana, inanis, vt simpliciter ornet epitheton; non male com-

parant ἡνεμόεν φρόνημα apud Sophoclem. Sed huic loco ac sensui epitheton id parum accommodatum: quod alteram lectionem postulat, *fraudem* h. e. poenam, quam κενοδοξία, vana et inanis iactantia, affert. 709 comparant Hectoris factum Il. 9, 318 sqq. 710 *paribus*, „sicut „etiam illum congressurum „(non, congressum) putabat, „ vt Servius monet. *resistit* simpl. stat cf. Ge. IV, 424: Aen. IV, 76. 711 *parma pura*. Epitheton arbitror simpliciter ornare: vt sit parma sine insigni et ornatu cf. sup. IX, 548.

At iuuenis, vicisse dolo ratus, auolat ipse,
 Haud mora, conuersisque fugax aufertur habenis,
 Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
 Vane Ligus, frustraue animis elate superbis, 715
 Nequidquam patrias tentasti lubricus artis:
 Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno,
 Haec fatur virgo, et pernicipibus ignea plantis
 Transít equum cursu, frenisque aduersa prehenfis
 Congreditur poenasque inimico ex sanguine sumit.
 Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto (720
 Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
 Comprensamque tenet, pedibusque euiscerat vncis;
 Tum cruor, et volvae labuntur ab aethere plumae.

At non haec nullis hominum fator atque deorum
 Obseruans oculis summo sedet altus Olympo. (725

Tyrrhe-

— 714 *ferrata calce*: hoc de suo aeuo sumsit poeta. Heroum vita κέντρον, stimulum, nouerat (v. ll. ψ, 387. coll. 384.), non calcar, multo minus e ferro.

715 *Ligus*, Λίγυς, pro Ligur. *lubricus*, fallax, vt ὀλισθηρός. 718 *ignea*. A Catullo sumtum iam alii obseruarunt LXIV, 337: *Flammea praeuertet celeris vestigia ceruae*: de Achille. Vt alias ὄξυς, rapidus, de igni; sic nunc *igneus* pro celer. 719 *Transít equum cursu*: Haec

de eius celeritate praestruerat sup. lib. VII, 808. 9.

— 721 Minus bene comparant Intpp. ll. ν, 62: φ, 493. Opportunior erat locus ll. κ, 139–144. — *sacer ales*: accipio dictum, propter augurium ex eo auium genere capi solitum, v. c. Odyss. ο, 524 sq. 724 versus inseruit exornandae comparationi, cf. eund. loc.

725. 6 Homericum esse: οὐδ' ἀλαοσκοπὴν ἔχε, quisque facile videt, h. e. omnino vidit oculis suis l. ll. κ, 515. cf. Od. 9, 285.

727. 8

Tyrrhenum genitor Tarchonem in proelia saeva
 Suscitatur, et stimulis haud mollibus iniicit iras.
 Ergo inter caedes cedentiaque agmina Tarchon
 Fertur equo, variisque instigat vocibus alas, 730
 Nomine quemque vocans: reficitque in proelia pulsos.
 Quis metus, o numquam dolituri, o semper inertes
 Tyrrheni, quae tanta animis ignavia venit?
 Femina palantis agit, atque haec agmina vertit?
 Quo ferrum, quidue haec gerimus tela inrita dextris?
 At non in Venerem segnes, nocturnaue bella, (735

Aut,

= 727. 8 ad verba cf. sup. IX, 717. 8, et hoc lib. v. 451. 2. *Tarchonem*, Τάρχωνα. *suscitat*, ὤγειν, ὠτρυνεν. 731 Praeiuisset Furium (M. Furium Bibaculum) in Annal. XI: *Nomina quemque ciet: dictorum tempus adesse Commemoratur.* — *Confirmat dictis: simul atque exsuscitat acres Ad bellandum animos reficitque ad praelia mentes*, notauit Macrob. VI, 1. Malim et hic Homerum laudare Il. κ, 67 παρόθεν ἐκ γενεῆς ὀνομάζων ἄνδρα ἕκαστον. In seqq. verbis Tarchonis a v. 732 neminem fugere possunt vestigia Homeri Il. δ, 340 sq. — 732 *O nunquam d. dedecoris, infamiae, sensum habaturi.* At Horat. *O doli-*

tura mea multum virtute N. Epod. 15, 11. 736 *Egregie in rem suam vertit poeta famam de veterum Etruscorum luxurie: etsi in singulis ornamentis Homerum respicere potuit.* Alacriter dicit eos ruere ad epulas et quidem sacrificiorum. Simili argumento ad exprobrationem utebatur Homerus in Menestheum et Vlysssem, sed quod primi vocantur ad coenam et maiore carnum vinique copia honorantur Il. δ, 340 sqq. In his ubi *tibia Bacchi curua indixit choros*; putatur respexisse Maro Priami vocem, qui filios increpans ὀρχηστὰς χοροῖτυπίην ἀρίστους appellat Il. ω, 261. Locum de Phaeacibus huc vocant
 H h h h 5 alii

Aut, vbi curua choros indixit tibia Bacchi,
 Expectare dapes, et plenae pocula mensae,
 (Hic amor, hoc studium) dum sacra secundus haruspex
 Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos. 740
 Haec effatus, equum in medios, moriturus et ipse,
 Concitat, et Venulo aduersum se turbidus infert,
 Dereptumque ab equo dextra complectitur hostem,
 Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
 Tollitur in coelum clamor: cunctique Latini 745
 Conuertere oculos. Volat igneus aequore Tarchon,
 Arma virumque ferens: tum summa ipsius ab hasta
 Defringit ferrum; et partis rimatur apertas,
 Qua vulnus letale ferat: contra ille repugnans

Sustinet

alii Odyss. 9. 248. 9, quo
 tamen vix quicquam in
 poetae verbis illustratur.
 De tibia in sacris omnino,
 tum in Cybeles et Bacchi,
 ad choros nil monere opus
 est: Sed Bacchum cum iu-
 dicio videtur nominasse,
 nam Bacchi sacra et initia
 inter Etruscos vel maxime
 viguisse, iam olim ex tan-
 to vasorum et sarcophago-
 rum numero, in quo illa
 occurrunt, suspicati sumus;
 nunc res a poeta firmatur.
 — 736 Amaritudo dicti sic
 satis intelligitur, si cogites
 eos fugere in praelio cum
 femina. 738 plenae m.
 πληθούσης τροπέης. 739

haruspex secundus, qui se-
 cunda nuntiat ex extis in-
 spectis; vbi autem litatum
 est, epulae sacrae subse-
 quuntur. Et h. l. quidem
 sacra fiunt in luco: adeo-
 que et epulae; etiam hoc
 ex veterum more; quod
 seruatum in primis in sa-
 cris rusticis: v. c. Tibull.
 I, 10, 51.

741 *moriturus et ipse*:
 animo, vt bene Seruius, h.
 animi proposito. *turbidus*
 h. l. ira; vt et alibi. 748
partes apertas in iugulo, vt
 e seqq. apparet cf. Il. 2,
 321 lqq. cf. sup. v. 692. 3.
 — *rimatur* cf. sup. VI, 599:
 Ge. I, 384.

750 *vim*

Sustinet a iugulo dextram, et vim viribus exit. 750
 Utque volans alte raptum cum fulua draconem (sit:
 Fert aquila, implicuitque pedes, atque vnguibus hae-
 Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
 Adrectisque horret squamis, et sibilat ore, (755
 Arduus insurgens: illa haud minus vrguet obunco
 Luctantem rostro; simul aethera verberat alis.
 Haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarchon
 Portat ouans. Ducis exemplum euentumque secuti
 Maeonidae incurrunt. Tum fatis debitus Arruns
 Velocem iaculo et multa prior arte Camillam 760

Circuit,

— 750 *vim viribus exit*: fallit, euitat, auertit. cf. sup. V, 438. 751 Comparationem ex Homero petitam clamant inde a Macrobian. V, 13 fere omnes II. μ, 200 sqq. et laudant temere aut vituperant alterutrum poetam. Erat tamen et hoc monendum: ornatam ac variatam rem esse a poeta egregie tum in hoc, quod narrationem Homericam in comparationem mutauit, tum in eo, quod hic vincit aquila, apud Homerum vincitur. In aliorum poetarum imitatione non laboramus. Conferat, qui volet Cerdam. *volans alte iungendum*, est ὑψηλῆς αἰετός. — *unguibus haesit* est, ex

ἐμφύων vel ἐμφύεσθαι, inhaeret, vnguibus infixis. Sic et Cicero minus eleganter conuerterat Homerica de Div. I, 47: *transfigens vnguibus anguem*. — Ornatiores etiam 753 - 6 quam apud Nicandr. The-riac. 456. 7. 759 *Maeonidae*: vt VIII, 499; et *euentus* est successus, fortuna.

759 *fatis debitus*: v. inf. 864. Est autem Arruns ex Etruscis, quos Tarchon Aeneae adduxerat. Mirum est, Grammaticos de hoc dubitare. *iaculo* (quod vibrat, ad ictum paratum v. mox v. 767) et *multa cum arte circuit* Camillam Arruns *prior*: quod ad *velocem* spectat; praeuertens eam,

Circuit, et, quae sit fortuna facillima, tentat.
 Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo:
 Hac Arruns subit, et tacitus vestigia lustrat;
 Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat:
 Hac iuuenis furtim celeris detorquet habenas. 765
 Hos aditus, iamque hos aditus, omnemque pererrat
 Vndique circuitum; et certam quatit improbus hastam.
 Forte sacer Cybelae Chloreus, olimque sacerdos,
 Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
 Spumantemque agitabat equum: quem pellis aenis
 In plumam squamis auro conferta tegebat. (770

Ipse,

eam, dum lateri semper adhaeret. *quae sit fortuna facillima*, eleganter, qua facillime hasta peti ea poterat; omnis autem iactus aliquo fortunae munere successum suum habet. — *furens*, utpote in pugna: et Camilla inf. 781 *caeca et incauta*. 767 *certam*, cuius ictum certum destinaverat.

768 Sacerdotes inter pugnantes iam Homerus induxerat Il. ε, 9 varietatis studio. Hic Cybeles sacerdos, quippe inter Troianos, et quidem *olim*, sc. in patria. Tanquam Phryx autem ornatui studet: unde poetae locus factus ornamentorum commemorandorum. 770. 1 Hae-

rent in his Intpp. Mihi sic iungenda videntur: *pellis ferina auro conferta*, h. aureis fibulis, subter alvum equi oras pellis constringentibus, collecta et firmata; sed *pellis aenis in plumam squamis*, h. cum squamis, habens squamas in plumae modum ex aere, pelli, ne corpus ferri rigore laederetur, pro stragula substratae iniectas vel innexas. Cataphractum equitem ostendi, bene notat Servius, qui et Sallustii fragm. incert. laudat: *Equis paria operimenta erant, quae lintea ferreis laminis in modum plumae annexuerant*. Plumae igitur eae ipsae squamae sunt, a forma dictae. Occurrunt

eae

Ipse, peregrina ferrugine clarus et ostro,
 Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
 Aureus ex humeris sonat arcus, et aurea vati
 Cassida; tum croceam chlamydemque sinusque cre-
 pantis 775

Carbaseos fuluo in nodum collegerat auro,
 Pictus acu tunicas, et barbarata tegmina crurum.
 Hunc virgo, siue ut templis praefigeret arma
 Troia, captiuo siue ut se ferret in auro,

Vena-

cae etiam alibi. v. Auctores de re militari, et ad Iustin. XLI, 2 f., ubi *loricae plumatae* Parthorum memoratae. — *peregrina ferrugine et ostro*, h. purpura ferruginea cf. sup. IX, 582. *clarus* h. l. conspicuus. Epitheta v. 773 tantum ad ornatum pertinent: nihil amplius: et iam alibi vidimus. 775 *Cassida*: forma etiam apud Propertium occurrit. cf. Cerda. 775 *sinus carbaseos crepantes*: de eadem chlamyde crocea, ut adeo ea sit ex tenui linteo, croceo colore. Linteum hoc ut crepet et sonitum edat, mota chlamyde, intextae faciunt laminae aureae: iungendum enim: *sinus crepantes fuluo auro*. Sic sup. VI, 206: *crepitabat bractea auri*: et hinc simi-

lia apud Statium VI Theb. 62: VII, 682; ubi cf. Barth. — *nodum* in v. 776 de fibula accipere non necesse est. Nam in *nodum* collecti sinus etiam in signis veterum occurrunt. Tandem interior vestis seu tunica vs. 777 erat opere Phrygio cf. sup. III, 483. 4. Ad Phrygium amictum, qualis in signis et aliis veterum operibus occurrit, etiam referendum est, quod de crurum integumentis sequitur (non ad colorem croceum, ut Cerda facit post Seruium): *et erant barbarata* (h. Phrygia) *tegmina crurum*. Ita enim Atyis, Paris, Ganymedes, Galli, braccarum genere induti esse solent femora et crura. Bene autem Servius: „Sane armorum longa descriptio eo spectat, ut

Venatrix, vnum ex omni certamine pugnae 780
 Caeca sequebatur; totumque incauta per agmen
 Femineo praedae et spoliolorum ardebat amore:
 Telum ex insidiis quum tandem tempore capto
 Concitat, et superos Arruns sic voce precatur:
 Summe Deum, sancti custos Soractis Apollo, 785
 Quem primi colimus, cui pineus ardor aceruo
 Pascitur: et medium freti pietate per ignem
 Cultores multa premimus vestigia pruna;
 Da, Pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
 Omnipotens. Non exuias, pulsaeue tropaeum 790

Virgi-

ut in eorum cupiditatem merito Camilla videatur esse succensa., Scilicet, etsi virilis animi femina, tamen a cultu et ornatu intactam mentem non habuit. Hinc v. 782 *femineo ardore*, impatienti, ut Serv. Sic VII, 345: *femineae curae iraeque*.

785 De Soracte monte (*Monte di S. Silvestro*) agri Falisci, et Hirporum familiis, quae Apollinis sacra in eo curabant, super ambustam ligni struem ambulantes, loc. class. Plinii VII, 2 et Salmas. Exerc. Plin. p. 59. Eosdem Hirpos attigit lib. VII, 696. Imitator huius loci Silius lib. V, 175 sqq. 786 *primi* praecipue inter ce-

teros, quod vulgo: *inprimis*. *aceruum* pro strue lignorum dixit: et, quia ea pinea, hinc traduxit ad ignem: *pineus ardor*. -- 788 *premius vestigia*, plantas: ut *ponere*, *imprimere*, h. incedere pedibus, *multa pruna*, in m. p. Fieri autem hoc plantis medicamento tinctis, non ignoravit Varro, cuius verba Servius servavit. Cum autem Soracte et Falisci supra VII, 695. 6 auxilia Turno miserint, Arruntem Etruscum necesse est nunc esse ex vicinis Etruriae locis oriundum; non vnum ex Hirpis; saltem diuersas sequitur ab istis partes. -- 790 *Armipotens* con. Burm. quod nesciret an alius Apollini

Virginis, aut spolia vlla peto. Mihi cetera laudem
 Facta ferent. Haec dira meo dum volnere pestis
 Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbis.
 Audiit, et voti Phoebus succedere partem
 Mente dedit: partem volucris disperfit in auras. 795
 Sterneret vt subita turbatam morte Camillam,
 Adnuit oranti: reducem vt patria alta videret,
 Non dedit; inque notos vocem vertere procellae.
 Ergo, vt missa manu sonitum dedit hasta per auras,
 Conuertere animos acris, oculosque tulere 800
 Cuncti ad reginam Volsci. Nihil ipsa neque aurae,
 Nec sonitus memor, aut venientis ab aethere teli;
 Hasta sub exsertam donec perlata papillam

Haesit,

pollini id epitheton dederit. At *Iunonem omnipotentem* ipse Maro dixit sup. IV, 693 et VII, 428; et h. l. multo magis hoc in Arunte ferendum, quod paulo ante v. 785 *summum* deum eundem Apollinem appellarat, adiecto: *Quem primi colimus*. Non male igitur Seruius ex affectu colentis haec dicta ait. *pulsae*, fugatae; et h. l. victae: ne cum Seruio arguteris, cf. statim v. 793 *pulsa cadat*. *inglorius*, vt δυσκλεής, vt de Agamemnone Il. β, 115. 794. 5 ad Homericum Il. π, 249 sqq. *dedit*, annuit, *mente*, γνώμη,

consilio, decreto animi; nullo tamen signo declarato. 797 *patria alta*. Ornans epitheton satis frequens, h. clara, nobilis. Interdum ad situm refertur, etiam ad murorum ac turrium altitudinem. Sed in talibus epithetis satis est, animo obuersari obscuram notionem magnae alicuius et praeclarae rei.

799 Egregie animus Camillae imperterritus describitur: in primis vs. 801.

2. 803 Homericum λαιομένην χροός ἄσπι expri-
 mi iam Macrobius VI, 6 putauit: quod tamen paulo diuersum est.

806 Ar-

Haesit, virgineumque alte bibit acta cruorem. (805)
 Concurrunt trepidae comites, dominamque ruentem
 Suscipiunt. Fugit ante omnis exterritus Arruns,
 Laetitia mixtoque metu: nec iam amplius hastae
 Credere, nec telis occurrere virginis audet.
 Ac velat ille, prius quam tela inimica sequantur,
 Continuo in montis sese auisus abdidit altos, 810
 Occiso pastore, lupo, magnoue iuuenco,
 Conscius audacis facti, caudamque remulcens
 Subiecit pavitantem vtero, filuasque petiuit;
 Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns,
 Conventusque fuga mediis se inmiscuit armis. 815
 Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
 Ferreus ad costas alto stat volnere mucro.
 Labitur exsanguis: labuntur frigida leto
 Lumina: purpureus quondam color ora reliquit.

Tum

— 806 Arruntis miserum
 pauorem ex Homero du-
 xit Il. π, 813, vbi patro-
 clo caeso Euphorbus simi-
 liter sibi ipse non satis
 confidit. Comparatio au-
 tem vs. 809 subiecta, etli
 et ipsa ab Homero mutuata
 Il. ο, 586-9, tam egregie
 ornata et ad naturam ani-
 mantis propius adducta
 (inprimis vs. 812. 3) est,
 vt inter praestantiores nu-
 meranda sit. Statii imi-
 tationem indicauit Burm.
 IV Theb. 363 seqq.; sed
 ea friget ad Maronis lo-

cum comparata. *ille lu-
 pus: vt ille aper* X, 707:
 XII, 5. *sese abdidit*, ab-
 dere solet, abdit, fugit, ex
 gr. aoristo. *conscius auda-
 cis facti*, quem *Θῆρκα κακὸν
 ῥέξαντα* dixerat. *caudam
 pavitantem*, quae est ferae
 pavitantis, *remulcens*, re-
 flectens, *ὀρέγων*; sed ex-
 quisite: vt *mulcere* sit mul-
 cendo inflectere, vti v. c.
 in felibus fieri videmus.
 Hesiod. Eργ. 512, sed de
 frigore: *Θῆρες δὲ φρίσσουσ',
 οὐράς δ' ὑπὸ μέλει ἐθεντο.*
 — 815 *μίκτο δ' ὀμίλῳ.* 818

labi-

Tum sic exspirans Accam, ex aequalibus vnam, 820
 Adloquitur; fida ante alias quae sola Camillae,
 Quicum partiri curas; atque haec ita fatur:
 Haecenus, Acca soror, potui: nunc vulnus acerbum
 Conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum.
 Effuge, et haec Turno mandata nouissima perfer:
 Succedat pugnae Troianosque arceat vrbe. (825
 Iamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
 Ad terram non sponte fluens. Tum frigida toto
 Paullatim exsoluit se corpore, lentaque colla,
 Et captum leto posuit caput, arma relinquens: 830
 Vitaeque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
 Tum vero inmensus surgens ferit aurea clamor
 Sidera: deiecta crudescit pugna Camilla:
 Incurrunt densi simul omnis copia Teucrum,
 Tyrrhenumque duces, Euandrique Arcades alae. 835

At

labitur; nunc de ipso conatu: nam v. 828 demum de equo defluit.

821 *ante alias sola fida* quae erat: quod communius solet dici: *vna ante alias fidissima*. 823 *Hactenus potui*, viribus valui, vt recte Cerda. Pro vulgari: nunc vires deficiunt, vel deficio iam. 825 Animum generosum Camillae facile quisque miretur, quae in ipsa morte non de sua sed de reip. salute cogitat. 827 Ex Furii An-
 nal. I laudat versus Ma-

crob. VI: *Ille graui subita deuinctus vulnere habenas Misit equi, lapsusque in humum defluxit, et armis Reddidit aenatis sonitum.* —

829 *exsoluit se*. Proprie anima corpore exsolui dicitur. Tamen et sup. IV, 703: *teque isto corpore solvo*: Iris allocuta Didonem moribundam. 830 *cap-*

tum leto caput, h. victum, adeoque languens. 831

Notum illud Homericum: *ψυχὴ δ' ἐκ ῥ. II. π, 855. 6.*

— 834 *omnis copia*, h. copiae, totus exercitus, vt

At Triuiæ custos iam dudum in montibus Opis
 Alta sedet summis, spectatque interrita pugnæ.
 Utque procul medio iuuenum in clamore furentum
 Prospexit tristi multatam morte Camillam;
 Ingemuitque, deditque has imo pectore voces: 840
 Heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
 Supplicium, Teucros conata laceßere bello!
 Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
 Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras.
 Non tamen indecorem tua te regina reliquit 845
 Extrema iam in morte; neque hoc sine nomine letum
 Per gentis erit; aut famam patieris inultæ.
 Nam quicumque tuum violauit vulnere corpus,
 Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto

Regis

bene Serv., vti sup. II, 564.

836 Exsequitur nunc Opis quod mandatum erat a Diana sup. vss. 587 sq.

—*custos*, Dianæ comes, famula, vt V, 546: Epytides *custos comesque* Iuli.—*interrita*: cum alias vel solo armorum strepitu et pugnae adspectu terreri soleant puellares animi. Ita forte exponendum epitheton non valde accommodatum huic loco. 843*desertæ in dumis* venustius ex poetica ratione, quam: in dumis desertis, h. filvis. *nostras*, vt sup. 536: *nostris nequicquam cingi-**tur armis.* 847 *famam inultæ*, ignominiam, h. non morieris inulta: non narrabitur de te, tulisse eum impune, qui te interemit. Fit hoc ex Dianæ mandato sub 590-3.

849 Tumulorum hoc genus antiquissimum ex aggesta in collis altitudinem humo, apud omnes fere veteres populos. Exemplum etiam apud Homerum II. 4, 86 sqq.: β, 603: ψ, 245-8. Nunc illud obseruandum, quod quercubus confitus est. Regem Dercennum aliunde non nouimus. Ex Seruio corrupto colligas, regem

Regis Dercenni terreno ex aggere bustum 850
 Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum;
 Hic Dea se primum rapido pulcherrima nisu
 Sistit, et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
 Vt vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;
 Cur, inquit, diuersus abis? huc dirige gressum, 855
 Huc periture veni: capias ut digna Camillae
 Praemia. Tune etiam telis moriere Dianae?

Dixit,

regem Aboriginum olim hoc nomine notum fuisse. Iulius Sabinus, qui plenior-
 rem Seruium habuit, haec affert: „Dercenus, rex v-
 nus ex antiquissimis in La-
 tio, quem plerique Lati-
 num eundem dixerunt, ut
 Iginus. „ Egerat igitur de
 eo Hyginus in Commenta-
 riis in Virgil. deperditis.
 —854 *vana tumentem* (κατ')
 ἐρώσια οἰδαλυοντα. *diuer-*
sus, in diuersa, ἐτέρωθι, iam
 lib. V, 166; ut toties *ad-*
versus, *aversus*: v. c. mox
 871. 856 *digna C. prae-*
mia, poenam meritam Ca-
 millae morte cf. sup. II,
 537. 857 In *Tune et-*
iam latet difficultas aliqua,
 quae interpretes passim te-
 nuit, etsi ab Heinsio et
 Burmanno nil notatum.
 Videamus rationes, qui-
 bus expediri potest, sigil-
 latim. Aut iungi debet:

tune etiam, etiam tu, sc.
 ad exemplum tot aliorum,
 qui Dianae telis periere.
 Sic fere Serv. et Donat.;
 aut: *etiam Dianae telis*,
 sc. nec meis; expectabis-
 ne, dum a Diana ipsa in-
 terficiaris? Neutrum pla-
 cet. Erant ipsius Dianae
 sagittae, quibus Opis ute-
 batur. Possit alterum di-
 stinctione iuuari: *Huc p.*
veni. Capias ut digna Ca-
millae Praemia, tune etiam
telis moriere Dianae? Hoc
 friget. Ex Cerdae mente
 dolet Nympha, fraudulen-
 to homini contingere glo-
 riosam mortem: cum per-
 iturus sit Dianae telis. Ex
 simili indignatione dictum
 putabat Guellius. Vnum
 modum video paullo me-
 liorem, ut ex affectu reli-
 quorum etiam hoc dica-
 tur: *Tune etiam? Telis*
moriere Dianae; h. tune
 lili 2 *etiam*

Dixit, et aurata volucrem Threïssa sagittam
 Depromsit pharetra, cornuque infensa tetendit,
 Et duxit longe, donec curuata coirent 860
 Inter se capita, et manibus iam tangeret aequis,
 Laeua aciem ferri, dextra neruoque papillam.
 Extemplo teli stridorem aurasque sonantis
 Audiit vna Arruns, haesitque in corpore ferrum.
 Illum exspirantem focii atque extrema gementem
 Obliti ignoto camporum in puluere linquunt: (865
 Opis ad aetherium pennis aufertur Olympum.

Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillae:
 Turbati fugiunt Rutuli: fugit acer Atinas:

Disiecti-

etiam longius abis? non pares dicto? Ades vero, o bone, *telis moriere Dianae*. Vti in obiurgatione *etiam* solenne est. Ceterum tota haec Camillae oratio ad nostrum sensum parum habet grauitatis epicae.

858 sqq. Quandoquidem memorabilis inter tot alias haec est sagittatio, qua dea vlciscebatur mortem Camillae, cuius admiratio adhuc animos nostros tenuit, ornata ea est a poeta exemplo Homérico in Pandaro Il. δ, 116 sqq., etsi maiorum rerum exordia ab hoc Pandari telo procedebant. Cum his contendere potest alius locus Quinti

Cal. X, 231-4. *Threïssa* Opis, forte tanquam vna e puellis Hyperboreis. v. sup. ad v. 532. Thracum autem nomen late propagatum, vt supra quoque de Amazonibus ex Scythia v. 659. 859 *infensa*, infenso animo, qui vires novas adiciebat. 861 *aequis* pro aequae, aequaliter dextra pectus ac laeua sagittae cuspidem. 863. 4 cf. sup. IX, 631. 2. 3. — 866 *obliti*, ἐμελήσαντες, h. e. non curantes prae fugiendi studio.

868 *levis* simpliciter ornatus. Equitatus omnino levis, quatenus expeditior est ad iter, fugam, pedite.

870 *ma-*

Disiectique duces desolatique manipuli 870
 Tuta petunt, et equis auersi ad moenia tendunt.
 Nec quisquam instantis Teucros letumque ferentis
 Sustentare valet telis, aut sistere contra:
 Sed laxos referunt humeris languentibus arcus;
 Quadrupedumque putrem cursu quatit vngula cam-
 Voluitur ad muros caligine turbidus atra (pum. 875
 Puluis, et e speculis percussae pectora matres
 Feminum clamorem ad coeli fidera tollunt.
 Qui cursu portas primi inrupere patentis,
 Hos inimica super mixto premit agmine turba; 880
 Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
 Moenibus in patriis, atque inter tuta domorum,
 Confixi exspirant animas. Pars claudere portas;
 Nec fociis aperire viam, nec moenibus audent
 Adcipere orantis: oriturque miserrima caedes 885
 Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.

Exclusi

870 *manipuli*. De signi-
 feris accipiunt Serv., Cer-
 da; quidni ipsi militum nu-
 meri? ut vocabulum hoc
 accipi solet. *desolati*, ut
vastatae cohortes, ex di-
 spersione et fuga. 872
 letum inferentes, ut Serv.
 —874 ipsi languentes, fessi.
 —875 *campum putrem*, qui
 in puluerem resoluitur. cf.
 sup. VIII, 596. Mox *e spe-*
culis, de muris, vnde pro-
 spiciunt.

879 sqq. Est quidem simi-

lis pugna ad portas castro-
 rum II. μ, 122 sqq. Sed
 Virgilii locus haud paullo
 plus *ἐναργείας*, affectus et
 ornatus, habet. 880 *su-*
per, a tergo: ut alibi quo-
 que: premit fugientes ho-
 stis. 885. 6 Paullo ob-
 scurior est ad rem animo
 legentis repraesentandam
 verborum iunctura: nec
 lux ab Servio aliisque ex-
 spectanda. Simplicissimum
 hoc esse arbitror: agi de
 portis nondum clausis, sed

liii 3

clau-

Exclusi ante oculos lacrimantumque ora parentum
 Pars in praecipitis fossas, vrgente ruina,
 Voluitur: inmissis pars caeca et concita frenis
 Arietat in portas et duros obiice postes. 890
 Ipsae de muris summo certamine matres,
 (Monstrat amor verus patriae,) vt videre Camillam,
 Tela

claudendis. Dum in eo sunt oppidani vt portas claudant, ecce irruunt primi fugientes, quos isti accipere intra urbem nolunt. Hinc oritur caedes partim eorum, qui vi ab ingressu portae fugientes prohibere volunt, partim eorum, qui vi irrumpunt et in resistentes irruunt. 888 *vrgente ruina* soli, vt fit in ora seu margine fossarum, vt ruat solum et fatiscat. At Iul. Sabinus ruinam cadentium interpretatur; sic quoque alii.

891 Affectum Latinarum matronarum ex hoc profectum dicere necesse est, quod Camillae corpus deportatum ex pugna conspiciunt. Quam cum pro Latinorum salute cecidisse videant, ipsae partim miseratione, partim patriae defendendae studio inflammantur. De deportato quidem ex acie corpore nihil adiecit narrationi;

neque forte rem sic narrare potuit, cum sup. v. 593. 4 Diana praedixisset: *se nube caua corpus et arma inspoliatae Camillae tumulo esse illaturam*. Nec tamen commodior illa est ratio, vt ad tempus pugnae et prospectum de muris Camillae pugnantis et occumbentis haec retrahantur. Sed vereor ne, si non totus versus 892, at hemistichium tamen *vt v. C.*, ad supplendum versum, quem poeta imperfectum reliquerat, illatum sit. — *summo certamine*, in extremo discrimine: vt sup. v. 476 *labor ultimus*. Serv. 892 *Monstrat amor verus patriae* sc. Latinas matronas: earum animum ac virtutem declarat. Ita saltem accipio; etsi obscuriorem esse sententiam quam pro poetae ingenio ac more facile largiar. Nec tamen melius fecerit, qui *monstrat Camillam, vel iacere tela, vel*

Tela manu trepidae iaciunt; ac robore duro
 Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
 Praecipites, primaeque mori pro moenibus ardent.

Interea Turnum in filuis saeuissimus inplet (895
 Nuntius, et iuueni ingentem fert Acca tumultum:
 Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
 Ingruere infensos hostis, et Marte secundo
 Omnia conripuisse: metum iam ad moenia ferri. 900
 Ille furens, et saeua Iouis sic numina poscunt,
 Deferit obseffos collis, nemora aspera linquit.
 Vix e conspectu exierat, campumque tenebat:
 Cum pater Aeneas, saltus ingressus apertos,

Exsue-

vel certamen supplere vel-
 let: praestaret *monstrat* pro
docet id facere accipere.
 Sed, vt modo dixi, versus
 olet interpolatoriam ope-
 ram. 893. 4 Iunge *stipi-*
tes robore duro; vtuntur pro
 telis stipitibus sudibusque.
 — 895 *Praecipites*, vt *trep-*
idae, festinationem ac stu-
 dium declarat.

896 *Nuntius* pro re nun-
 tiata. Hoc facile quisque
 videat. Malim illud ob-
 seruatum: *Nuntius implet*
Turnum, vt absolute: *im-*
plere aliquem, dictum sit.
 Sed res sic expedienda:
 vsum esse poetam more
 suo, et id, quod adiicien-
 dum erat: *implet Turnum*
ingenti tumultu, in binas

enuntiationes resoluisse:
Nuntius implet Turnum, et
Acca fert iuueni ingentem
tumultum, perturbationem,
 rem nuntiat, quae turbet
 eius animum. — *M. s. omnia*
corripuisse, et victores pug-
 na facta omnia loca occu-
 passe.

901 Comparant illud
 Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή II. α,
 5. Pertinet autem hoc, vt
 toties vidimus, ad epicam
 oeconomiam, ne casu fac-
 tum videatur, sed Iouis
 voluntate. — *saeua*, vt ali-
 bi apud poetam, infesta,
 aduersa: at mox *saeuum*
Aeneam fortem, vt I, 99 et
 al. 902 v. sup. 522. 527
 sqq. 904 *saltus apertos*,
 non obseffos amplius, va-

Exsuperatque iugum, siluaque euadit opaca. 905
 Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
 Agmine, nec longis inter se passibus absunt;
 Ac simul Aeneas fumantis puluere campos
 Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
 Et saeuum Aenean adgnouit Turnus in armis, 910
 Aduentumque pedum flatusque audiuit equorum:
 Continuoque ineant pugnas, et proelia tentent;
 Ni roseus fessos iam gurgite Phoebus Hiberno
 Tinguat equos, noctemque die labente reducat.
 Confidunt castris ante urbem, et moenia vallant. 915

cuos ab hoste. 905 *ex-*
superat iugum, cf. eod. l.
 527. 910 *Aenean in ar-*
mis iunge: armatum, cum
 agmine armatorum. Ad v.
 911 cf. sup. ad v. 607. *fla-*
zus, hinnitus. 912 *Κοί*
νύ κεν — εἰ μὴ. ineant -- ten-
tent: iniissent, tentassent,
 ni tinxisset h. e. merfisset
 equos Phoebus Oceano
 occiduo, qui ultra Hispa-

niam patet. Monuere olim
 Grammatici apud Seruium:
tingat, humiliter dictum
 esse. Poterat simile quid
 moneri paullo ante in v.
 912: *ineant pugnas et prae-*
lia tentent. Potest tamen
 defendi hoc, cum et dis-
 crimen habeant illa duo,
 et iungi fere sic soleant ab
 Homero: *πολεμιζέμεν ἢ ἐ*
μάχεσθαι.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER DVODECIMVS

ARGVMENTVM

Attritis duobus aduersis praeliis Latinorum viribus, animisque eorum fractis, Turnus, ubi omnem spem suam in se ipso sitam videt, frustra dissuadente Latino, reginaque multis eum cum lacrimis nequicquam retinente, singulari certamine cum Aenea dimicare statuit: eiusque rei Aeneam per quendam ex suis, Idmonem nomine, facit certiores. Accipit conditionem Aeneas, solenni-que utrimque sacramento foedus sancitur. Id Iunonis impulsu a Iuturna Nympha, Turni sorore, in falsam Camertis imaginem conuersa, perturbatur: primusque omnium Tolumnius augur, falso augurio certam suis victoriam promittens, vnum ex Gylippi filiis hasta traiecit. Aeneas quoque, dum subiti tumultus causam ignorans suos reuocare conatur, ab incerto auctore sagitta vulneratus, praelio excedere cogitur. Qua re intellecta Turnus, magnam sibi rei bene gerendae occasionem oblatam ratus, ingentem hostium stragem edit. Interim Venus decerpto ex Ida Creteni dictamno herba, filio suo medetur. Refectis viribus Aeneas, Ascanium paucis suo exemplo ad virtutem cohortatus, suis auxilio accurrit, Turnumque nominatim ad pugnam deposcit. Verum, cum Turnus sui copiam non faceret (Iuturna enim, quae excusso Metisco auriga currum eius moderabatur, in diuersam semper partem habenas deflectens, congregari eos non patiebatur), oppugnandae urbis consilium capit: admotoque ad moenia exercitu, in propugnacula proximaque aedificia ignem coniicit. Ibi Amata, cum Turnum occisum arbitraretur, doloris impatientia laqueo vitam finit. His rebus
Turno

Turno per Sacem nuntiatis, cum eo rem redactam videret, ut sibi necessario dimicandum esset, nisi perpeti mallet sociorum urbem, se inspiciente, in hostium potestatem peruenire, ultro Aeneam ex praescripto foederis ad singulare certamen prouocat. Ea pugna superior Aeneas, cum victi hostis precibus iam paene ad misericordiam flecteretur, conspecto in humeris eius balteo, quem occiso Pallanti Turnus detraxerat, rebente ira accensus gladio per pectus adacto eum vita spoliatur.

Turnus ut infractos aduerso Marte Latinos

Defecit.

Tela iam detexta, et rebus ad nouissimum momentum adductis: cum pugna altero die expectanda sit, qua Turnum esse casurum facile quisque praevidet: noua tamen rerum momenta excitauit poeta variauitque narrationem mirifice. Pugnae utriusque exercitus substituitur certamen inter Aeneam et Turnum singulare. Foederis conditiones ipsum Aeneidis argumentum ac finem continent, ut Troiani in Latio (v. 187 sqq. 202 sqq.) sedes accipiant. Nec tamen hoc exitum habet, turbato foedere. Ita noua rerum conuersio exoritur. Increscit nostra sollicitudo, cum Aeneam vulneratum, eoque ex pugna subducto Turnum audacter, si vnquam, se iactantem videmus. Praeter

spem Aeneas sanatus in pugnam redux Turnum ad pugnam deposcit. Sed et hanc nostram expectationem intercipit Iuturnae fraus. Ad vltima peruentum, cum Aeneas ad urbem exercitum ducit eamque oppugnare constituit. Procedit nunc Turnus in pugnam et victus interimitur: sed et in his multa deorum interuentu incidunt, quibus erigitur animus ac nouitate delectatur.

I infractos: „antea semper non fractos” interpretatur Seruius, quem mirum est nunc demum in hac voce haerere potuisse, quam iam aliquoties poetae frequentatam vidimus v. c. sup. IX, 499: *infractae ad praelia vires*. Monuerunt nunc satis multi, *infractum* esse valde fractum cf. vel Cerdam.

in

Defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
 Se signari oculis: vltro inplacabilis ardet,
 Adtollitque animos. Poenorum qualis in aruis,
 Saucius ille graui venantum vulnere pectus, 5
 Tum demum mouet arma leo, gaudetque comantis
 Executiens ceruice toros, fixumque latronis

Inpa-

in in his habet vim Graecorum & intensiui, si modo vtrumque intendit, nec potius otiosum vacat et & et *in*. 2 *sua nunc promissa* posci, expectari, vt iis satisfaciat. v. sup. XI, 436 sqq. 3 *ultro*: nullis adhuc probris et conuiciis ab quopiam factis. 4-9 Sumta comparatio ab Homero Il. ε, 136 sqq.: υ, 164 sqq., quae inter splendidissima Homeri loca sunt, translata passim in Scut. Herc. v. 426 sqq., sed ad aliam rerum speciem deflexa et praeclare variata: Vt leo vulnere accepto multo magis furit: sic Turnus aduerso rerum successu magis etiam quam ante irascitur; hoc enim est *attollit iras*, et *gliscit violentia Turno accenso*: quod Homero erat loco priore Il. ε, 135. Diomedem a vulnere recreatum, πρὶν περ θυμῷ μεμαῶς Τρώεσσι μάχεσθαι, Δὴ τότε μὲν

τρεῖς τόσσον ἔλεν μένος. Illud vero, quod Il. χ, 96 legitur, vix huc commode trahi potest. Ceterum, quae ad ornatum in his vsq. spectent, facile quisque obseruet. Nec sine fructu similes comparationes aliquis conferat, quae notatae sunt iam ab aliis: inprimis Statium Theb. II, 128-133: Lucan. I, 205-215. VI, 220 sqq.: Valer. III, 587 sqq.: Q. Calab. III, 142 sqq. cf. quoque sup. IX, 551 sqq. v. 6 *mouet arma* a virorum pugna petatum; nihil amplius; ad pugnam se parat. cf. Ge. III, 236. Etsi Statius in tigride ornauit hoc: *Bella cupit, laxatque genas et temperat unguis*, lib. II Theb. 130. -- *gaudet*: voluit exsultare, γαυριᾶν, exprimere, quod hic alacritatem animi indicat et ferociam. -- *fixumque* sc. in vulnere, receptum corpore. *latronis* h. l. venatoris, qui ex insidiis eum

Inpavidus frangit telum, et fremit ore cruento.

Haud secus adcenso gliscit violentia Turno.

Tum sic adfatur regem, atque ita turbidus infit: 10

Nulla mora in Turno; nihil est quod dicta retractent

Ignauī Aeneadae; nec, quae pepigere, recusent.

Congredior. Fer sacra, pater, et concipe foedus.

Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam,

Desertorem Asiae, (sedeant spectentque Latini) 15

Et solus ferro crimen commune refellam:

Aut habeat victos; cedat Lauinia coniunx.

Olli sedato respondit corde Latinus:

O praestans animi iuuenis, quantum ipse feroci

Virtu-

eum aggressus est: translate, ab iis qui vias obsident praedandi causa. Multa inepte Serv. et al.

11 Repetit Turnus quae iam sup. XI, 434 sq. dicta, dum se pugnae singulari cum Aenea obtulerat. — 12 Respicit sup. XI, 115–118. Aeneas verba ad legatos Latinorum, sed in inuidiam Aeneae translata. *retractent* non est, quod Serv. voluit, *repetant et reuoluant*, sed *revocent*: nam sequitur *recusent*. 13 *fer sacra* cf. inf. 118 sq. *concipe foedus*, fac verbis conceptis, vt Serv. 15 *desertorem Asiae*, inuidiose, quasi transfugam; supra VII, 358:

exsules Teucros dixerat Amata. *sedeant* s. L. ad ignauiam exprobrandam esse accommodatum, quisque videt. 16 *crimen commune*, criminationem Turni ab omnibus factam (cf. sup. lib. XI, 215 sqq.) confutare vult. Verba sunt forensia. 17 *victos*, victum me.

18 Decorum aetatis, τὸ ἥθος, in Latini sermone, h. prudentia, moderatio et lenitas, in oculos incurunt. 19 *quantum* i. or-nate: quo ferocior tu es, eo magis consentaneum est etc. Ex Attii Antigone expressa vult Macrob. VI, 2: *Quanto magis te istiusmodi esse intelligo, Tanto, Anti-gona,*

Virtute exsuperas, tanto me inpenius aequum est 20
 Consulere, atque omnis metuentem expendere casus.
 Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
 Multa manu; nec non aurumque animusque Latino
 Sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus agris; (est.
 Nec genus indecores. Sine me haec haud mollia fatu
 Sublatis aperire dolis: simul hoc animo hauri. (25
 Me natam nulli veterum fociare procorum
 Fas erat, idque omnes diuique hominesque canebant.
 Victus amore tui, cognato sanguine victus,
 Coniugis et maestae lacrimis, vincla omnia rupi: 30
 Promissam eripui genero: arma in pia sumsi.
 Ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur
 Bella, vides; quantos primus patiare labores.

Bis

gona, magis me par est tibi Consulere et parcere. —
 22 *Sunt tibi* — *Sine me*: haec iungenda ad absoluendam sententiam. Callide fenex Latinus ea praemittit quae dolorem et iram lenire possint. Habes regnum paternum, cuius ditio nuper captis aliquot oppidis aucta est; mihi aurum est, et animus largiendi tibi quantum satis est (h. si aurum insuper cupis, habebis id a me. *animus*, propensa voluntas); sunt aliae puellae tuis nuptiis non indignae; verbo adfunt omnia, quae moderatis votis satis facere possint; sed meae fi-

liae coniugio potiri non potes. 25 οὐκ ἀσχήμονες τὸ γένος, comparat Servius. Putant autem poetam in animo habuisse Il. 1, 399. 400. 27 *veterum procorum*: respectu advenae Aeneae dicti *veteres*, indigenae illi. De re vid. sup. VII, 54 sqq. 29 *cognato sanguine*, quia Venilia, mater Turni, soror erat Amatae. Serv. cf. VII, 366: X, 76. 30 *vincla o. r.* religionis et foederis; Serv.: quod sequens versus declarat. 31 *Promissam eripui genero*. Nam Aeneae per legatos promiserat filiam. Vid. sup. VII, 267 sqq.

Bis magna victi pugna vix vrbe tuemur
 Spes Italas: recalent nostro Tiberina fluenta 35
 Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus al bent.
 Quo referor toties? quae mentem infania mutat?
 Si Turno extincto socios sum adscire paratus;
 Cur non incolumi potius certamina tollo?
 Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet 40
 Italia; ad mortem si te (Fors dicta refutet)
 Prodiderim, natam et connubia nostra petentem?
 Respice res bello varias: miserere parentis
 Longaeui, quem nunc maestum patria Ardea longe
 Diuidit. Haudquaquam dictis violentia Turni 45
 Flectitur: exsuperat magis, aegrescitque medendo.
 Ut primum fari potuit, sic institit ore: (me
 Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro
 Depo-

267 fqq. 35 *Italas* or-
 nat: simpl. spes nostras.
*recale*nt pro *calent* — aut
*recale*nt, iterum calent,
 magna quod bis victi pug-
 na. *Serv.* 37. 8. 9 *Quo*
referor, a consilio reuo-
 cor, retrahor? Cur toties
 consilium muto, foedere
 cum Troianis semel sanc-
 to? Si, quod vides mihi
 faciendum esse extincto te,
 ad societatem cum Troia-
 nis antea initam redeun-
 dum erit: cur idem non
 facio te viuo et incolumi?
 — 41 Auertat Fortuna o-
 men, quod dictis inest! —

44 *longe diuidit*: ne dubi-
 ta sic iungere; etsi Ardea
 non adeo longe aberat a
 Laurento. Non in geo-
 grapho sed in poeta ver-
 samur: cui animus abdu-
 cendus erat ab angustis fi-
 nibus regni, in quo haec
 agebantur. Itaque ampli-
 ficat omnia. Sic sup. XI,
 317 ager *Longus in occasum*.
 46 *Exsuperat*, felix di-
 lectu vocabulum pro vul-
 gari crescit, praeualet; vt
 sup. II, 759: *flammae ex-*
superant; est ex *ὑπερίσχειν*.
 — *medendo* passiuè, dum me-
 dicina ei affertur.

Deponas, letumque finas pro laude pacisci.
 Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra 50
 Spargimus, et nostro sequitur de vulnere sanguis.
 Longe illi Dea mater erit, quae nube fugacem
 Feminea tegat; et vanis sese occulat umbris.
 At regina, noua pugnae conterrita forte,
 Flebat; et ardentem generum moritura tenebat: 55
 Turne, per has ego te lacrimas, per si quis Amatae
 Tangit honos animum: (spes tu nunc vna, senectae

Tu

—49 *letum pro laude pacisci* ἀντὶ κλέους, mortem recipere, non recusare; h. leto redimere laudem, gloriam. *Letum* autem, cuius saltem discrimen subibat pugna suscepta. cf. inf. 74. Supra V, 230 eodem sensu *vitam pro laude pacisci* erat dictum. Scilicet pactione et damus aliquid et accipimus; vtrumque *pacisci* designare potest: adeoque et vitam pacisci quis et mortem potest, illam reddendam, hanc ferendam. 51 *nostro vulnere*, quod ego infero. Color in his vss. idem qui Il. v, 435-7, at Il. δ, 510 non satis conuenit. 52 *Longe illi erit*: formula minarum frequens inprimis poetis: v. Cerdam, et ad Tibull. I, 5, 2, etiam Graecis exemplis illustranda.

In vs. 52. 53 Homericam narrationem Il. ε, 311 sqq. respici, per se patet. 53 Distinximus post *tegit*: quo facto loci difficultas sublata est. *Longe illi Dea mater erit, quae nube fugacem Feminea tegat; et vanis sese occulat umbris* sc. ille. Nec autumes sic scribendum fuisse *occulet*. Nam alterum non modo recte, sed etiam elegantius dicitur, variato post prius tempore: vt solet inprimis Maro noster.

54 *noua pugnae sorte*. Minus bene *magna* Serv. et alii. Immo: noua pugnae conditione, nouo genere: singulari sc. certamine. 55 *moritura*, tanquam quae mori decreuisset, nisi ille flecteretur. cf. XI, 741 et saepe. 57 *honos, αἰδώς*, passiue, qui habe-

Tu requies miserae: decus imperiumque Latini
 Te penes: in te omnis domus inclinata recumbit)
 Vnum oro: desiste manum conmittere Teucris. 60
 Qui te cumque manent isto certamine casus,
 Et me, Turne, manent. Simul haec inuisa relinquam
 Lumina, nec generum Aenean captiua videbo.
 Adcepit vocem lacrimis Lauinia matris
 Flagrantis perfusa genas: cui plurimus ignem 65
 Subiecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.

Indum

habetur, reuerentia; supra VII, 401. 2 *gratia*. Comparant Intpp. modo Hecubae II. x, 82, modo Andromachae exemplum II. 2; sed sunt haec paullo remotiora. 58 *imperii* notionem ornat et auget τὸ *decus*, dignitas, auctoritas. — *in te o. d. i. recumbit*, ornate: tu columen es, tanquam futurus gener, ἐν οἰκίᾳ ἐγγήμῃ. 60 *Teucris* pro Teucro, Aenea, positum esse quisque videat. Sed quorsum factum? ut a vulgari oratione eo magis recederet. Ita mox 62 *haec lumina* pro: hoc lumen, vitam. 63 *captiua* ad inuidiam adiectum: satis erat victa, cuius propositum exitu caruit; vel obnoxia, quae marito mortuo, sub generi manu futura est.

64-9 Praeclare τὸ ἡδὺς in virgine seruatum. Erubescit illa; animi sensa non eloquitur. Quandoquidem autem siue ex antiqui aevi more siue ex carminis oeconomia Lauiniae nullae praecipuae partes esse in rerum actu poterant: multo magis in rubore puellae acquiescere debuit poeta. Sic supra quoque lib. XI, 479. 480. Erubuisse autem putanda est, cum praesente Turno nuptiarum esset facta mentio, quas mater cum ipso, non cum Aenea, factas esse vellet. Nam de amore Lauiniae, in vtrum illa animo inclinaret, nihil usquam, si bene memini, poeta meminit. 65. 66 Non est hypallage quod volunt, inepta figura, sed vtrunque dici et animo repraesentari

Indum sanguineo veluti violauerit ostro
 Si quis ebur, aut mixta rubent vbi lilia multa
 Alba rosa: talis virgo dabat ore colores.
 Illum turbat amor, figitque in virgine vultus; 70
 Ardet in arma magis, paucisque adfatur Amatam:
 Ne, quaeso, ne me lacrimis, neue omine tanto
 Prosequere in duri certamina Martis euntem,
 O mater: neque enim Turno mora libera mortis.
 Nuntius haec Idmon Phrygio mea dicta tyranno 75

Haud

sentari potest: vt et ignis
 h. calor sanguinis ruborem
 faciat, et rubor calorem.

67. 68 Esse ductum ab
 Homero Il. δ, 141 omnes
 norunt; sed ibi de vulne-
 re Menelai; et locus ille
 est haud paullo ornatior.
 — *violauerit* docte pro tin-
 xerit: quia adscititius co-
 lor omnino natiuum φθί-
 γειν, *corrumpere*, dicitur, et
 Homerus μάλιν ἐλέφαντα
 φόινι dixerat. 68 *ru-*
bent int. de percusso ru-
 bore vicino. Supplendum
 autem v. 69 qualis tum
 color esse solet, *tales v. d.*
o. colores: talis color erat
 in virginis ore.

70 Vt ipse rubor dece-
 bat puellam, Turnus La-
 viniae amore magis incen-
 ditur: nec tamen alloqui-
 tur eam, sed oculis in eam
 coniectis matri respondet.

Aliter heroum vita, aliter
 nostri mores ferunt. *tur-*
bat amor. Cerda bene lau-
 dat illud Liuii III, 47 de
 Appio: *Tanta vis amen-*
tiae verius quam amoris
mentem turbauerat. 72

omine tanto: ipsis lacrimis
 ominosis (cf. ad Tibull. I,
 3, 13) in exitu ad pugnam.
 Prorsus ad Homeri ductum
 Il. ω, 218. 9. cf. Il. ζ, 486
 sqq. Ex posteriore loco
 et ex altero Apollonii in-
 de ducto lib I, 295 sqq.
 illustratur sententia verbo-
 rum: *neque enim Turno*
mora libera mortis, si mors
 fatalis instat, non liberum
 mihi est ei moras iniicere.
 Nisi illa exempla essent,
 simplicissimum erat, mor-
 tem de summo discrimine,
 ad quod pugna adducebat,
 accipere. Mortem, h. pug-
 nam, non iam licet detrec-
 tare.

K k k k

Haud placitura refer: Cum primum crastina coelo
 Puniceis inuecta rotis Aurora rubescit: (cant
 Non Teucros agat in Rutulos. Teucrum arma quies-
 Et Rutulum. Nostro dirimamus sanguine bellum.
 Illo quaeratur coniunx Lauinia campo. 80

Haec vbi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit,
 Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementis:
 Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia:

Quæ

tare. 76 *haud placitura*
 tanquam ignauo Aeneae,
 qui retractare vellet dicta,
 vt sup. v. 11. 12. 78
 Comparant Il. γ, 68 sqq.
 — 80 Praeclare haec. Hinc
 Lucan. VII, 348: *medio po-*
suit deus omnia campo.

81 sqq. An Maro, si re-
 tractare licuisset carmen,
 probaturus fuisset narratio-
 nem quae sequitur, dubito.
 Locus est per se elegan-
 tissimus, ad exempla vete-
 rum heroum armantium
 se attemperatus. Sed vix
 placere potest, quod Tur-
 num et Aeneam haec om-
 nia facere narrat *die, seu*
vespere, qui pugnam ante-
cedit. Induit arma, vt ex-
 ploret an humeris apte in-
 haereant, experitur hastam
 etc., vt iterum exuat et se
 quieti det. Nam sequitur
 v. 113: *Postera vix sum-*
mos etc. Non tamen quen-
 quam haec offendisse video.

83 Poetico more equo-
 rum genus ornat. Sunt
 hi Turni equi ex Thracia,
 Boreae sede, cuius vxor
 Orithyia ex Attica: cf. A-
 pollon. I, 211 sqq. A Bo-
 reae autem cura equorum
 laudes repetunt poetae;
 etiam Homerus. Nam E-
 richthonio, Dardani f.,
 erant equae a Borea adeo
 in equum mutato progna-
 tae: Il. υ, 223 sqq., quem-
 admodum Achillis equos
 ex Podarce Harpyia sus-
 ceperat Zephyrus Il. π,
 150 sq. Non male autem
 Critici veteres apud Ser-
 vium „culparunt hoc loco
 Virgilium, dicentes incon-
 gruum esse figmentum.
 Namque Orithyia cum A-
 theniensis fuerit, filia Ter-
 riginae (Erechthei) et a
 Borea in Thraciam rapta
 fit, quemadmodum potuit
 Pilumno, qui erat in Ita-
 lia, equos dare? „ Proge-
 niem

Qui candore niues anteirent, cursibus auras.
 Circumstant properi aurigae, manibusque laceſſunt
 Pectora plaufa cauis, et colla comantia peſtunt. (85
 Ipſe dehinc auro ſqualentem alboque orichalco
 Circumdat loricam humeris: ſimul aptat habendo
 Enſemque clipeumque, et rubrae cornua criſtae:

Enſem,

niem iſtam armenti Eri-
 chthonii huc vocat Iul.
 Sabinus: non magis com-
 mode. Probabilius Pen-
 theſileae equos ob Ori-
 thya donatos narravit Q.
 Calaber lib. I, 165 ſq. —
decus h. l. γέρας, munus
 honoris cauſa datum. —
 84 *Qui c.* ornauit Ho-
 mericum Il. κ, 437. cf.
 Il. π, 149: τ, 415. —
 85 *laceſſunt plaufa* orna-
 te pro plaudunt. cf. Ge.
 III, 186. 87 *ſqualentem*
auro, ſplendentem v. ſup.
 ad X, 314. *albo orichalco*.
 Cum de metallis omnino
 multa, fide parum explo-
 rata, crediderit vetuſtas:
 etiam pretioſum aliquod et
 auro proximum metallum
 narrant poetae ὀρείχαλκον
 v. c. Hymn. Homer. V, 9,
 male a nonnullis reddi-
 tum aurichalcum, cf. h. l.
 Serv.; fuiſſe illud aeris ge-
 nus aliquod pallidius, ex
 hoc Virgiliano loco colli-
 gitur. v. Bochart. Hieroz.
 P. II. VI, 16. Hoc melius

quam quod Seruius aſſert,
 album dici auri compara-
 tione; nam per ſe album
 non eſſe, niſi *album* ſimpl.
 ad ſplendorem ſpectat, vti
 Heſiod. Sc. H. 122 ὀρείχαλ-
 κος φαεινὸν dixit, quod
 iam Cerda aliiſque maluerunt.
 Adde Apollon. IV, 973, vbi
 cf. Schol. Winkelman.
 Monum. ined. T. II. p. 172
 alia aſſert parum ſubtiliter
 dicta; in hoc tamen au-
 diendus, quod albo ei-
 modi metallo vafa in Mu-
 ſeo Herculanenſi exſtare
 narrat. Locus Plinii XXXIV,
 2 accuratiore tractatione
 indiget. Nomen orichalci
 inde ad vulgare hoc no-
 ſtrum metallum traductum,
 etiam ex Lexicis conſtat.
 -- 88 *aptat habendo*, ad ha-
 bendum, vt Serv., h. e. vt
 haberi commode manu ac
 tractari poſſit; explorat an
 habilis ſit enſis; quomodo
 alias efferre hoc ſolebat
 Maro. 89 capiti aptat
 galeam. *cornua criſtae* no-
 ve dixiſſe videtur. Seruius

Ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti 90
Fecerat, et Stygia candentem tinxerat vnda.

Exin, quae mediis ingenti adnixa columnae
Aedibus adstabat, validam vi conripit hastam,
Aëtoris Aurunci spolium; quassatque trementem,

Voci-

comas interpretatur, cornua enim proprie esse cincinnos. Ita vero comae, non *cristae*, dicendae fuissent cornua. Sed a poeta designari videtur galea duplici vel triplici crista ornata, *τρυφάλεια*, quae explicita et discriminata in ternas diuersas partes vergit ac nutat: Tales *λόφοι*, ex conis s. *φάλοις* suis prodeuntes, potuere per *cornua* designari. Homeri lectione imbutis obscura haec esse nequeunt. 91 *tinxerat*, ad temperandum seu indurandum ferrum v. sup. VIII, 450: *alii stridentia tingunt Aera lacu*: et Ge. IV, 172. *Stygia* autem *vnda* tinxisse ferrum Vulcanum ait; nescio an satis commode; quandoquidem diis superis Stygis adeundi nulla est data facultas; et magis sobrie Sophocl. Ai. 1056 de ferro, quo is occubuit: Ἄρ' οὐκ ἔστιν οὐδὲν τοῦτ' ἐχάλκευσε ξίφος; argute tamen et ingeniose; quandoquidem Styx non

modo amnis ille est ipsis diis sacer et horrendus; et, cum aqua ad temperandum ferrum candens memoranda esset, nulla opportunior videri debebat; verum etiam, quoniam Styx et ipse *ἄφθιτος* amnis erat et incorrupta atque ab omni vi secura reddebat ea, quae in eo mergebantur. Nota est fabula de Achille Styge merso. Quemadmodum igitur alia aliam aquam meliorem esse ad ferrum temperandum (*φάρμασσειν*, τὸ γὰρ αὐτὲ σιδήρου γε (non τε) κράτος ἐστὶ Odyss. I, 393) res est notissima, obseruata quoque Plinio XXXIV s. 41; ita isto quidem respectu Stygia aqua cum iudicio ac dilectu posita videri potest.

92. 93 Ad veteris aeuum morem omnia v. Od. α, 127. 94 *Aëtoris Aurunci spolium*, Aëtori detractum; ne dubites. Commode vero ponere potuit poeta, bellum Turno cum Auruncis, vicino populo, intercessisse:

Vociferans: Nunc, o numquam frustrata vocatus 95
 Hasta meos, nunc tempus adest; te maximus Actor,
 Te Turni nunc dextra gerit. Da sternere corpus,
 Loricamque manu valida lacerare reuolsam
 Semiui Phrygis, et foedare in puluere crinis
 Vibratos calido ferro, myrrhaque madentis. 100
 His agitur furiis. Totoque ardentis ab ore
 Scintillae absistunt: oculis micat acribus ignis.
 Mugitus veluti cum prima in proelia taurus
 Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
 Arboris obnixus trunco; ventosque laceffit 105
 Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.

Nec

cessisse: vnde supra lib. VII, 795 in Turni copiis erant *Auruncae manus*. Mox 95. 96, vt sup. X, 773. 4. 99. 100 Perpetua in Troianos tanquam molles homines iacta probra: cf. sup. IV, 215 sqq. IX, 614 sqq. partim ex fama de Troianorum opulentia, partim ex permutatione Troianorum cum Phrygibus facta. An vero comas iam Phryges illi calamistro crispare soliti fuerint, ex poeta probatum dare nolim: videtur in hoc heroici seculi more deserto sui aevi mores substituisse. 101. 2 De ira nil frequentius his: v. Cerdam. Iam praeiuit Homerus Il. α, 104: ο, 207: Od. δ, 662: Hesiod. Sc.

Herc. 390; sed *scintillae* h. e. fulgores, μαρμαρυγαί, rem augent mirifice. In ceteris praeiuit Lucret. III, 290 de calore: — *Cum ferviscit, et ex oculis micat acribus ardor.* 103 sq. Ornatum comparationis ex Ge. III, 232. 4 petiit, vbi v. not. Versum graecum in Epp. ad Attic. VIII, 5 Cerda adscripsit et iam Guell. ῥίψαι Πολλὰ μέτην κεράεσσιν ἐς ἡέρα θυμήναντα: vt hic: *ventos laceffit ictibus.* Illud alterum: *et sparsa ad p. p. arena* proprium taurorum naturae esse iam Plin. VIII, 45 f. 70 notauit. Add. Oppian. Cyneg. 56. 57. 58: Q Calab. IV, 237 sqq.

Nec minus interea maternis saeuus in armis
 Aeneas acuit Martem, et se suscitatur ira,
 Oblato gaudens componi foedere bellum.
 Tum socios, maestique metum solatur Iuli, 110
 Fata docens: regique iubet responsa Latino
 Certa referre viros, et pacis dicere leges.

Postera vix summos spargebat lumine montis
 Orta dies; cum primum alto se gurgite tollunt

Solis

107 *saeuus*, fortis: vt toties iam poetae dictum vidimus *saeuum*, *crudellem*, *atrocem*, *ferum*. — *acuit Martem*: vt *acuisse furores* VII, 406. Doctius enim poetae dicunt ὀξύνειν, h. e. ὀξύνειν, παροξύνειν, et acuere virtutem, iram, curas, quam acuere se ad vel in iram etc. Etiam pro: *acuere alicuius famem*, *acuere aliquem*, noster poeta ausus est dicere: *Auditisque lupos acuunt balatibus agni*, Ge. IV, 435. 109 *foedere*, pugna singulari ex foedere. Idem v. 112 *pacem* dixit. 111 *Fata docens*. Non veretur poeta hoc ipso detrudere aliquantum virtuti herois sui. Qui enim nouit fatale sibi esse, vt vincat, non adeo magna virtute indigere videtur, quam qui incerto, multo magis qui certo, vitae dis-

crimine ad pugnam procedit. Sed fecit hoc, an recte non dixerim, exemplo Homeri: apud quem Helenus Hectorem ad certamen hoc ipso argumento excitat Il. 4, 50. 52. — 112 *viros*, κατὰ τὸ σιωπώμενον, intelligitur missos esse legatos, vt Serv. monet: etsi sup. v. 75 tantum vnus Idmon memoratus est.

113 Bene Seruius: „Et sciendum, nunquam diem sic potenter descripsisse Virgilium, sicut in IV, 522 noctem, vbi Dido peruigilans deliberat. „ Oritur scilicet dies, *qui fatum rebus in aeuum Conderet humanis*, quo que summa belli et carminis exitum suum inueniret. — Ordo: *Postera vix s. spargebat* — *Campum* — *Rutuli Teucrique parabant*; pro: cum pararent. Reliqua in medio declarant

Solis equi, lucemque elatis naribus efflant; 115
 Campum ad certamen magnae sub moenibus urbis
 Dimensi Rutulique viri Teucrique parabant;
 In medioque focos, et DIs communibus aras
 Gramineas. Alii fontemque ignemque ferebant,
 Velati lino, et verbena tempora vincti. 120
 Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis

Agmina

clarant ortum diei. 115
lucemque elatis naribus efflant. De elato equorum in altum eluctantium capite cogitandum. Exquiritius vocabulum captauit poeta, *lucem* pro flamma, igni. Nam equos Solis ignem efflare, πῦρ πνέειν, commune est. Ouid. Met. II, 119. 154. 155. Praeiuerat autem etiam in vocis dilectu Ennius: *funduntque elateis naribus lucem*, vt Seruius monuit, et Lucilius apud Victorinum: *efflantque elatis naribus lucem.* 116 In sqq. potuit ante oculos versari simile inter Troianos et Achiuos foedus de pugna singulari II. 7, 314 sqq. — *Campum parabant*, instruebant: aequando, purgando ab arbutis etc. cf. inf. 770. 1. 118. 9 Arguantur Seruius, Iul. Sabinus et alii. In *ara*, quae h. l. e cespite fuit, puta esse

focum, qui ignem recipit. Dii autem communes sunt, per quos vterque iuraturi erant Latinus et Aeneas; vt in loco Propertii I, 11, 16; vbi puella *perfida* non meminit *communes deos*. Sicque sup. lib. VIII, 275 *communes dii*. cf. Valer. Fl. IV, 761. 120 *Velati lino*: vitta linea cincti, cui frondes sacrae erant implicatae. Feciales descriptos volunt. Sed verior lectio erit *limo*, subligari, περιζώματα, cincti: vt praecincti esse solebant ministri sacrorum. 121 *pilata agmina*, pilis armata. Recte hoc armorum genus Romanis proprium (cf. Ge. I, 495) nunc tribuit *Ausonidarum* h. Latinorum agmini; vt supra Auentini copiis lib. VII, 664. Mirum tamen Grammaticorum veterum acumen fuit, quo *pilatum*, a pilando πιλῶν ductum, confertum,

Agmina se fundunt portis. Hinc Troius omnis,
 Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis;
 Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
 Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipsi 125
 Ductores auro volitant ostroque decori,
 Et genus Assaraci Mnestheus, et fortis Asylas,
 Et Messapus equom domitor, Neptunia proles.
 Utque dato signo spatia in sua quisque recessit:
 Defigunt tellure hastas, et scuta reclinant. 130
 Tum studio effusae matres, et volgus inermum,

Inuali.

densum, esse vellent. Docta est Seruii nota ad h. l. super antiquo hoc verbo: etsi ipsa vocis notio parum recte ab eo constituitur. Quod inf. v. 130 *hastae* memorantur, nihil obest; nam genus hoc *pila* tanquam speciem comprehendit. Quod si *pilatus* alias non occurrit, ad analogiam tamen aliarum vocum: *hastatus*, *clipeatus*, recte se habet. Martialis auctoritate lib. X, 48. vti vix licet, cum non satis liquido constet de lectione. — 127 Mnestheum, Asylum et Messapum, excitat nominatim, primum ut poeta, quandoquidem singula enarrata plus *ἐναργείας* habent quam summarim annumerata; tum

quia hi inter viros principes maxime memorabiles, quorum etiam mox opera erit praecipua. De Mnestheo Troiano v. sup. ad lib. V, 116. 117, de Asyla Etrusco lib. X, 175-8, Messapus in Latinorum auxiliis erat cf. sup. VII, 691. — 130 Ut ad v. 116 diximus, possunt in his nonnulla ex Il. γ esse adumbrata: ut hic ex vss. 134 sqq. Sed ἀσπίσι κεκλιμένοι ibi diuersum est ab hoc quod *scuta reclinant*: ibi innixi sunt scutis, ut sup. lib. IX, 229: *Stant longis adnixa hastis et scuta tenentes*: at h. l. reponunt in terra, κατατίθενται ἀνακλίνουσι πρὸς τῇ γῇ scuta. — 131 sq. ornate haec dicta. Cupiditate spectandi egres-

Inualidique senes, turris et tecta domorum
Obsedere: alii portis sublimibus adstant.

At Iuno e summo, qui nunc Albanus habetur,
Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria
monti, 135

Prospiciens tumulo campum adspectabat, et ambas,
Laurentum Troumque, acies urbemque Latini.

Extemplo Turni sic est adfata sororem,

Diua Deam, stagnis quae fluminibusque sonoris
Praesidet; hunc illi rex aetheris altus honorem 140

Iuppiter erepta pro virginitate sacrauit:

Nympha, decus fluuiorum, animo gratissima nostro,
Scis, ut te cunctis vnam, quaecumque Latinae

Magnanimi Iouis ingratum adscendere cubile,

Praetulerim, coelique lubens in parte locarim: 145

Disce

egressae domibus feminae,
pueri et senes, muros aut
aedium tecta adscendunt.

134 *At Iuno*: de formula
hac, qua deorum interuen-
tum orditur poeta, cf. ad
lib. IX, 638. 135 *neque*

nomen: nam hoc demum
ab Alba condita habuit:
neque honos, qui per ferias
Latinas in eo haberi soli-
tas accessit. 139 *Iutur-*

na proprie vnus fontis
Nympha est, qui non lon-
ge a Numicii fonte aberat,
ex montis Albani radici-
bus prodiens, mox in la-
cum diffusus et in Tibe-

rim delatus. Habita Nym-
pha inter deas Latinorum
indigenas. *Diua deam* h.
dea deam, nihil amplius:
nec Grammatici audiendi,
qui distinguunt. 141 sq.

decus fluuiorum simpl. pro
aquarum, fontium. —
sacrauit: cum dilectu po-
situm verbum, pro *dedit*.

— 144 *ingratum cubile*: h.
mihi inuisum, quatenus
stuprum Iunoni inuisum a
Ioue in eo exercetur. Ita
malim accipere quam aut
ad *Iouem ingratum* aut ad
Latinas ingratas retrahe-
re. Seruius varie tentat.

Kkkk 5

151 Com.

Disce tuum, ne me incuses, Iuturna, dolorem;
 Qua visa est fortuna pati, Parcaeque sinebant
 Cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi:
 Nunc iuuenem imparibus video concurrere fatis,
 Parcarumque dies et vis inimica propinquat. 150
 Non pugnam adspicere hanc oculis, non foedera pos-
 Tu, pro germano si quid praesentius audes, (sum
 Perge: decet. Forsan miseros meliora sequentur.
 Vix ea: quum lacrimas oculis Iuturna profudit.
 Terque quaterque manu pectus percussit honestum;
 Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Iuno: (155
 Adcelera, et fratrem, si quis modus, eripe morti:
 Aut tu bella cie, conceptumque excute foedus.
 Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
 Incertam, et tristi turbatam vulnere mentis. 160
 Interea reges, ingenti mole Latinus

Quadri-

— 151 Comparant Il. γ,
 305. 6. 7 saltem ad verba.
 Ad rem nota Seruii facit,
 qui numina, quoties mo-
 rituros viderint eos, qui-
 bus fauent, ab iis recedere
 monet: vide Stat. VII,
 Theb. 789 et Il. x, 213.
 — 153 *decet* plus est quam
 licet. εοικεν. *forсан*. Bene
 Serv. vt forte possit fato-
 rum ordo mutari. 155
honestum, pulchrum ex κα-
 λόν, v. Ge. II, 392: *caput*
honestum. 157 *si quis*
modus, exquisite pro: quo-
 cunque modo; vt mox

excute pro concutere,
 turbare, συγχέειν; sup. VII,
 339: *disiicere pacem*. Con-
 silium autem Iunonis ex
 Homero petatum Il. δ, 64
 fqq. 160 *incertam*: aut
 vtrum faceret, aut de e-
 ventu. Nam v. 153: *for-*
san m. m. s.

161 fqq. Multum supe-
 ravit Maro Homerum in
 sollennibus foederis expo-
 nendis: cf. Il. γ, 259 fqq.
 Ad figuras Virgilio noue
 vsurpatas refert Macro-
 b. VI, 6, quod de duobus in-
 cipit dicere, et in vnum
 definit.

Quadriiugo vehitur curru, cui tempora circum
 Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
 Solis aui specimen: bigis it Turnus in albis,

Bina

Definit. Quod tamen ex Homero laudat Odyss. μ, 73. 74, alienum est. Hyperbaton esse dixit Seruius ut ordo sit: *Interea reges procedunt castris*, cetera in parenthesi dicta sint. Hoc sequuntur, quantum video, interpretes; quibus tamen non accedam. Ponit ab initio poeta genus, et tum indiuidua subiungit, inflexa ad id oratione. Interpungo itaque: *Interea reges* (et quidem primo loco) *ingenti mole Latinus vehitur* etc. *bigis it Turnus* etc. *Hinc pater Aeneas — Romae: Procedunt* (sc. omnes) *castris. ingenti mole*, magna molitione, apparatu. Seruius: pompa, ambitu. 164 corona radiata ornatus Latinus in stirpis a Sole ductae argumentum. *specimen* est δειγμα, documentum: ut Ge. II, 241. *Solis aui*: ad maternum genus et Circen, Solis filiam, hic esse recurrendum, nullus dubito. Interea Latinum ipse poeta sup. VII, 47 Fauno et Marica genitum prodidit.

Quod Maricam eandem ac Circen fuisse Seruius contendit, grammaticum acumen sapit. Etsi verum est, Circes et Vlyssis filium habitum Latinum auctore ipso Hesiodo Theog. 1011-1015: tamen necessitas nulla est, ut, quod alii arbitrantur, Maronem sui ipsius oblitum nunc aliud sequi dicamus. Sed, cum tam multimode fabulae veteris Italiae narratae et ornatae fuerint, potuerunt esse utique, qui vel Faunum vel Picum (nam *auum* simpliciter de vno ex progenitoribus accipere licet) e Circe sublatum traderent. Ita Picum a Circe amatum ex Ouidii Metam. XIV, 320 sqq. nouimus. Circes et Telemachi filium Latinum alii ediderant, quos Hyginus fab. 127 exscripsit: vbi cf. Munker. Ceterum radiatam coronam, qualis in Regibus et Imperatoribus conspicitur, exprimere utique voluit poeta; forte respexit honorem Caesari et Augusto habitum: *distinctam radiis coronam*, v. c. apud

Bina manu lato crispans hastilia ferro. 165
 Hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo,
 Sidereo flagrans clipeo, et coelestibus armis,
 Et iuxta Ascanius, magnae spes altera Romae,
 Procedunt castris, puraque in veste sacerdos
 Saetigeri foetum suis, intonsamque bidentem 170
 Adtulit, admouitque pecus flagrantibus aris.
 Illi ad surgentem conuersi lumina solem
 Dant fruges manibus salsas, et tempora ferro
 Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
 Tum pius Aeneas stricto sic ense precatur: 175
 Esto nunc Sol testis et haec mihi Terra vocanti,
 Quam

c. apud Flor. III, 2, 91 de
 Caesare; v. Intpp. ad Vellei.
 II, 50, 6. Primo tamen loco
 fabulam spectauit Maro de
 Circe, Solis filia, cuius ca-
 put radiatum ab Argonau-
 ticis celebratur: v. Orph.
 1216 sqq. 165 *bina*: ex
 more heroum. v. sup. lib.
 I, 313. 167 habens cli-
 peum et arma a Venere
 matre accepta. *Sidereus*
 h. l. vel diuinus vel ful-
 gens, coruscus, sideris in-
 star: alterum hoc cum *fla-
 grans* conuenit. 170 In
 foedere iungendo porca
 maetatur more Romano
 cf. sup. VIII, 641, agna Tro-
 iano et Graeco v. II, 7,
 246 sq.

172-4 Notandus et dif-

cendus ex h. l. mos horum
 sacrorum. Orientem spec-
 tantes molam salsam in-
 iiciunt victimae, pilos e
 fronte eius excindunt
 ense (cf. sup. VI, 245. 6),
 quos in flammam conii-
 ciunt: tum vinum in aram
 libant. Fieri haec ad con-
 secrationem victimae pu-
 tanda sunt. Inde inf. 213
rite sacratae pecudes. Grae-
 cis vno verbo est *κατέχε-
 σθαι*. Rem pluribus locis
 Homericis illustratam vide
 apud Feithium et alios. cf.
 Cerda. *pateris altaria li-
 bant*, exquisite, libando ri-
 gant. 176 Formula ad-
 ductum Homericæ concep-
 ta II, 7, 276 sqq., in qua,
 antiquissima numina quae
 fuerint,

Quam propter tantos potui perferre labores,
 Et Pater omnipotens, et tu Saturnia Iuno:
 Tam melior, iam, Diua, precor: tuque inclute Mauors,
 Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques: 180
 Fontisque, Fluuioſque voco, quaeque Aetheris alti
 Religio, et quae caeruleo ſunt Numina ponto:
 Ceſſerit Auſonio ſi forſ victoria Turno;
 Conuenit Euandri victos diſcedere ad urbem:
 Ceder Iulus agris: nec poſt arma vlla rebelles 185
 Aeneadae referent, ferroue haec regna laceſſent.
 Sin noſtrum adnuerit nobis Victoria Martem,

(Vt

luerint, obſerua. Formu-
 ſa ſimilis etiam in Od. ε,
 184 ſqq.: Il. ο, 36 ſqq.: τ, 258
 ſqq. occurrit. Nec iniu-
 cundum hoc obſeruare in
 poeta ex decoro perſona-
 rum variatum: Aeneas
 ſtricto enſe, tanquam per-
 iurium ulturus, Latinus
 ſceptro protenſo precatur.
 — 177 Comparant verba
 ex Il. α. ὃ ἐπὶ πόλλ' ἐμόγη-
 σα. 179 iam melior, pro-
 pitia, placata: ad Heleni
 monitum reſpicere puta-
 tur; ſup. lib. III, 435 ſqq.
 — 180 torques h. l. regis,
 moderaris, proprie: flectis,
 vt currum. 181 quaeque
 Aetheris alti religio. Varia-
 vit orationem; h. e. Aethe-
 rem inuoco. Si numen
 ei eſt, ſi religioſe colitur,

etiam religionem aetheris
 eſſe neceſſe eſt: hinc ſuum
 quaeque etc. petiit. 184
 conuenit: σύγχετον: con-
 ventum eſto in hoc, vt. —
 187 Sin noſtrum adnuerit
 nobis Victoria Martem:
 Per hypallagen dictum,
 pro: ſin noſter Mars ad-
 nuerit nobis victoriam, ac-
 cipit Seruius, alii tacent:
 Eſt tamen admodum inſo-
 lens ratio loquendi. Puto
 poetam docte hic poſuiſſe
 Martem pro pugnae euentu
 ſecundo: noſtrum Martem,
 h. e. exitum ſecundum,
 qualem nos optamus. Ita
 Mars non modo pugnam,
 ſed et fortunam et ſucceſ-
 ſum pugnae, in noto illo
 denotat: aequo Marte vt
 ſup. VII, 540 et al., ſecundo
 Marte.

(Vt potius reor, et potius DI numine firment)
 Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,
 Nec mihi regna peto. Paribus se legibus ambae 190
 Inuictae gentes aeterna in foedera mittant.
 Sacra Deosque dabo: focer arma Latinus habeto;
 Imperium sollemne focer: mihi moenia Teucri
 Constituent, vrbique dabit Lauinia nomen.
 Sic prior Aeneas: sequitur sic deinde Latinus, 195
 Suspiciens coelum, tenditque ad sidera dextram:
 Haec eadem, Aenea, Terram, Mare, Sidera, iuro,
 Latonaeque genus duplex, Ianumque bifrontem,
 Vimque Deum infernam, et duri sacraria Ditis:
 Audiat haec Genitor, qui foedera fulmine sancit: 200
 Tango aras; medios ignis et Numina testor:

Nulla

Marte X, 21. 188 *reor*
 h. l. pro spero. 189 sqq.
 Haec egregie ex eo, quod
 vere factum esse ex histo-
 riis constat, adumbrata
 sunt. 190 *paribus legi-*
bus. Hoc iam praemunie-
 rat poeta oraculorum ve-
 terum auctoritate: sup.
 VII, 256: *Et veteris Fauni*
voluit sub pectore sortem
 — paribusque *in regna vo-*
cari Auspiciis. 192 *Sa-*
cra deosque intell. Penates
 ac Vestam. v. sup. lib. II,
 293. — Latinus habebit
 summum imperium cum
 iure belli: vt adeo sub eo
 legibus suis viuant Troia-

ni. *sollemne* accipio legiti-
 mum: vt solent ea, quae
 legitima sunt, sollenni ritu
 suscipi, tradi. 198 Deos
 in Italia vetustissima reli-
 gione, Pelasgica scilicet,
 cultos nominat; id quod
 et ipsum obseruatu dignum.
 — 199 *vim deum*, deos in-
 feros et Ditem. Nil am-
 plius. 200 *fulmine*, tan-
 quam ostento: aruspicinam
 spectat. Nisi malis cum
 aliis de Ioue periurii ulto-
 re cogitare. 201 *medios*
ignes, in medio positos:
 vt saepe. Elegantior ta-
 men Heinsii interpretatio,
 vt sint tanquam sequestres

et

Nulla dies pacem hanc Italis, nec foedera rumpet,
 Quo res cumque cadent: nec me vis vlla volentem
 Auertet; non, si tellurem effundat in vndas,
 Diluuiο miscens, coelumque in Tartara soluat; 205
 Vt sceptrum hoc, dextra sceptrum nam forte gerebat,
 Numquam fronde leui fundet virgulta, neque vmbraς,
 Cum semel in filuis, imo de stirpe recisum,
 Matre caret, posuitque comas et brachia ferro;
 Olim arbos; nunc artificis manus aere decoro 210

Inclu-

et conciliatores pacis. —
 203 *volentem* bene adiec-
 tum: nam potest foedus
 rumpi eo nolente et inui-
 to: vti sup. VII, 586 sqq.
 societatis initae violatio-
 nem prohibere non potuit.
 — 204. 5 non, si vis vlla
 Terram, Mare, Caelum ac
 Tartarum misceat. Exqui-
 site autem hoc extulit.
Diluuium pro aquis inun-
 dantibus, quibus miscean-
 tur tellus et vndae. *effun-
 dat tellurem in vndas*. Ex
 vulgari modo loquendi
 effunduntur vndae in tel-
 lurem: vnde per hypalla-
 gen dictum putauit Seruius
 et alii. Sed constituenda
 est notio τοῦ *effundat* ex
 altero *soluat*. Tellurem
 mari obrutam et dissolu-
 tam ac liquefactam vis ma-
 ior diluat et effundat in
 mare: tanquam glebam il-

lam, βῶλον ὑγρᾶν, Medae
 apud Pindarum Pyth. IV,
 67 sq. *caelum in Tartara
 solui*, h. e. resolutum cum
 T. misceri. 206-11 Vix
 necesse vt moneamus, haec
 ex II. α, 234 sqq. esse adum-
 brata. Comparent studiosi
 ipsa verba. Valerii Flacci
 alia est imitatio lib. III,
 707 sqq. 208 *cum semel*
 ἐπειδὴ πρῶτα τομήν (h. e.
 stirpem vnde recisum fuit)
 ἐν ὄρεσσι λέλοιπε. *matrem*,
 de terra, vt sup. XI, 71:
Non iam mater alit tellus.
 Potest tamen de ipsa stirpe,
 trunco cum radicibus, ac-
 cipi. Est haec Pindari
 arbos εὐν ἐρημώσασα χώρον.
 — 210 Aere ornatum scep-
 trum cogita. Vis autem
 comparisonis in hoc: vt
 hoc sceptrum, haec hasta,
 nunquam repullulabit, sic
 nunquam ab hoc foedere

reco-

Inclufit, patribusque dedit gestare Latinis.
 Talibus inter fe firmabant foedera dictis,
 Conſpectu in medio procerum. Tum rite ſacratas
 In flammam iugulant pecudes, et viſcera viuſ
 Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras. 215

At vero Rutulis inpar ea pugna videri
 Iamdudum, et vario miſceri pectora motu:
 Tum magis, vt propius cernunt non viribus aequis.
 Adiuvat inceſſu tacito progreſſus, et aram
 Suppliciter venerans demifſo lumine Turnus, 220
 Tabentesque genae, et iuuenali in corpore pallor.
 Quem ſimul ac Iuturna ſoror crebreſcere vidit

Sermo-

recedam. Aliter res ſe
 habet apud Homerum, vbi
 Achilles tam certe ſui de-
 ſiderium ſubiturum eſſe
 Achiuis pronuntiat, quam
 certe ſceptrum, quod ge-
 ſtabat, nunquam iterum
 eſſe repullulaturum. Vtri-
 que poetae iniuria facta
 a viris doctis, qui alterum
 alteri anteferre voluere.
 -- 213. 4 *rite ſacratas*, con-
 ſecratas, cf. ſup. ad v. 172.
 — *in flammam iugulant*, vt
 ſaepe iam vidimus, verbo
 motus reſoluto in alterum
 verbum, pro: in fl. proi-
 ciunt iugulatas. 215 *cu-*
mulantque o. Eadem ſup.
 VIII, 284: Ge. II, 194.

216 Comparare ſolent
 II. 4, 215 ſqq. 218 vt

p. c. non viribus aequis.
 Seruius: eos congreſſuros
 eſſe, ſubaudit. Burman-
 nus: *vt cernunt* ſcilicet
 adſtare Aeneam, et Tur-
 num non eſſe aequis viri-
 bus. Simpliciffimum erat
 ſupplere ὄντας: *vt p. cer-*
nunt eos quod erant *haud*
v. a., ἐπειδὴ ὄντων αὐτοῦς
(ὄντας) οὐκ ἰσομάχους, ἰσο-
σθενεῖς. Hunc in modum
 bene exponitur locus. A-
 lioqui vltima adſuta pu-
 tem verſu imperſecto re-
 lieto: *Tum magis, vt pro-*
pius cernunt. 219 *Adiu-*
vat, facit, vt ita iis vide-
 retur; auget metum. 222
 ſqq. Scilicet ſic apud Ho-
 merum II. δ, 86 Pandarus
 Mineruae monitu foedus
 turbat.

Sermonem, et volgi variare labantia corda:
 In medias acies, formam adsimulata Camerti;
 Cui genus a proavis ingens, clarumque paternae 225
 Nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis;
 In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
 Rumoresque ferit varios, ac talia fatur:
 Non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus vnam
 Obiectare animam? numerone, an viribus aequi 230
 Non sumus? En, omnes et Troes, et Arcades, hi sunt,
 Fatalisque manus, infensa Etruria Turno.
 Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
 Ille quidem ad superos, quorum se deuouet aris,

Succe-

turbat. cf. sup. V, 496. 97.
 -- 229 *pro cunctis talibus*:
 in laudem dictum ne du-
 bita vel propter vs. sequ.
 pro his, qui et ipsi pugna-
 re poterant, *numero et vi-*
ribus aequi. 232 *fatalis*
manus: De Troianis, qui
 fataliter ad Italiam vene-
 rant, vix bene cum Ser-
 vio accipias: propter co-
 pulam, quae hoc ad E-
 truscos reuocat: quos, vt
 arbitror, omnino epitheto
 hoc ornauit, vt sint agmen-
 dirum, tetrum, exitiale.
 Molestius est, si dicas re-
 spexisse sup. lib. VIII, 497
 sqq. aut esse fatis debi-
 tum, vt Aruns erat XI,
 759. *Infensa* propter re-
 ceptum a Turno hospite

Mezentium ibid. v. 492
 sqq. 233 *Vix hostem*:
 breuiter exposuit, quod
 Homerus ornatum dede-
 rat Il. β, 123 sq. 234
Augusta rei species: supe-
ros, quorum se deuouet aris:
 sententia tamen obscurior:
 siue vt in maius auctum
 sit, quod proprie erat,
 morti eum se deuouere,
 foedere ad deorum aras
 icto: facere sic hoc videri
 poterat deorum causa et
 respectu, adeoque se ipsis
 diis seu eorum aris deuo-
 vere; siue vt, cum pro pa-
 tria, adeoque pro templis
 sacrisque tuendis se deuo-
 visset, etiam *pro aris deo-*
rum se deuouere dicatur.
 Haec vtique interpretatio

LIII

poeta

Succedet fama, viusque per ora feretur: 235
 Nos, patria amissa, dominis parere superbis
 Cogemur, qui nunc lenti confedimus aruis.
 Talibus incensa est iuuenum sententia dictis (mur;
 Iam magis atque magis; serpitque per agmina mur-
 Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini. 240
 Qui sibi iam requiem pugnae rebusque salutem
 Sperabant, nunc arma volunt, foedusque precantur
 Infectum, et Turni fortem miserantur iniquam.
 His aliud maius Iuturna adiungit, et alto
 Dat signum coelo; quo non praesentius vllum 245
 Turbavit mentis Italas, monstroque fefellit.
 Namque volans rubra fulvus Iouis ales in aethra
 Litoreas agitabat aus turbamque sonantem

Agmi-

poeta dignior quam si
aris accipias ante aras:
 ut *deuouet* absolute posi-
 tum sit. 235 *uiusque*
per ora feretur, ad notum
 illud Ennianum: *volito vi-*
us per ora virum: fere-
 tur sermonibus. 238 *i-*
uenum sententia, ut γνώμη,
 pro animo. 241 Compa-
 rant Intpp. Il. β, 453:
 γ, 112.

244 sq. In his mani-
 festa vestigia Homerici
 prodigii Il. μ, 200 sqq. et
 9, 247 sqq. cum altero
 Odyss. ο, 160, ut tamen
 accommodatum illud sit
 ad euentum praesentem.

-- 245 *praesentius*, effica-
 cius. Intellige ostentum
 clarum, manifestum, ἐναγ-
 γής, quo deorum volun-
 tas tam manifesta fit, ut
 dubitari de ea nequeat.

-- 246 *turbavit mentes Ita-*
las: Ornate expressit poe-
 ta, quod vulgo dicimus:
 signum, quo nullum aliud
 clarius Italis h. Latinis vi-
 sum erat: seu clarissimum
 quod vnquam viderant.
 Nec emphasis quaerenda
 est in *mentes Italas*. *mon-*
stro, h. l. ostento, augu-
 rio ipso. 248 Fuere

cygni, ut ex seqq. patet:
 hos, quam ornate designa-
 vit!

Agminis aligeri; subito cum lapsus ad undas
 Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
 Adrexere animos Itali, cunctaeque volucres (250
 Conuertunt clamore fugam; mirabile visu;
 Aetheraque obscurant pennis, hostemque per auras
 Facta nube premunt: donec vi victus, et ipso
 Pondere defecit, praedamque ex unguibus ales 255
 Proiecit fluuio, penitusque in nubila fugit.
 Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
 Expediuntque manus: primusque Tolumnius augur,
 Hoc erat, hoc votis, inquit, quod saepe petiui. (260
 Accipio, adgnoscoque Deos: me, me duce ferrum

Conri-

vit! *littoreae aues*, pro
 flumineis, palustribus. *im-*
probus h. l. audax. v. sup.
 XI, 767 et al. 252 *Con-*
uertunt clamore fugam:
 redeunt cum clamore, ait
 Serv., quod in exercitu fie-
 ri solet. Recte vt sup. XI,
 621. 22 pro vulgari: con-
 vertere se ex fuga. Acce-
 pit itaque fugam de di-
 spersis aquilae aduentu
 cygnis: vt sit pro: con-
 vertunt se a fuga. Ita ve-
 ro annon aquila euola-
 tura erat, antequam illi
 se conuerterant? Potest
 etiam vniuerse de alitum
 acrio agmine intelligi res,
 si *fugam* de volatu sim-
 pliciter accipias; sic *con-*
vertimus iter, non modo,

quod mutamus, vt sup.
 V, 581, sed etiam simpli-
 citer vt sit *dirigere, inten-*
dere, et h. l. volatum, in
 abeuntem aquilam, quam
 persequuntur aues omnis
 generis. *Penitus*: in in-
 teriora nubium. Vide v.
 263.

257 *salutant*: veneran-
 tur, vt bene Serv., accla-
 mant, et cum acclamatio-
 ne omen accipiunt. 258
Expediunt manus, quas, vt-
 pote otiosi, palliis vel to-
 gis inuolutas habebant, vt
 arma capiant. 260 pro
 vulgato: accipio omen.
 Facile autem quisque vi-
 det, Tolumnium augu-
 rium in eum sensum in-
 terpretari, vt aquilam de
 LIII 2 Aenea

Conripite, o miseri, quos improbus aduena bello
 Territat, inualidas vt auis, et litora vestra
 Vi populat. Petet ille fugam, penitusque profundo
 Vela dabit. Vos vnanimi densate cateruas
 Et regem vobis pugna defendite raptum. 265
 Dixit, et aduersos telum contorsit in hostis
 Procurrens: sonitum dat stridula cornus, et auras
 Certa fecat. Simul hoc, simul ingens clamor, et omnes
 Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
 Hasta volans, vt forte nouem pulcherrima fratrum
 Corpora constiterant contra, quos fida crearat (270
 Vna tot Arcadio coniunx Tyrrhena Gylippo;
 Horum vnum ad medium, teritur qua futilis aluo
 Balteus, et laterum iuncturas fibula mordet,
 Egregium forma iuuenem, et fulgentibus armis, 275
 Transadigit costas, fuluaque effundit arena.
 At fratres, animosa phalanx, adcensaque luctu,

Pars

Aenea cygnum de Turno accipiat. 268 *certa*: directo. *simul hoc, simul*, variat id quod alias est *simul simulque*, ἀμα τε καὶ. Saepe iam vidimus. cf. Serv. -- 269 *cuneos* ornate pro confessu et confessus ordinibus dixit.

270 *Hasta* -- *transadigit vnum costas*. 273. 4 secundum exemplum in Il. δ, 132. *laterum iuncturas* aliter vix accipere licet, quam vt sint latera, h. orae baltei, ζωστήρος ὀχῆες, quas

fibula mordet, colligit, iungit: hincque ornate *iuncturas laterum* dixit. *Vulnus* igitur h. l. acceptum est *ad medium*, in medio corpore, ea ipsa parte, qua coit in aluo balteus, fibulaque inserta constringitur. *balteus* ita *teritur*, adstrictu fibulae. Alii *teritur aluo*, quam attingit. cf. imitationem Silii VII, 624 sq. 277 sqq. Praelio iam pedestri et equestri iusto descripto, restabat poetae, vt tumultuariam pugnam descri-

Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
 Conripiunt, caecique ruunt. Quos agmina contra
 Procurrunt Laurentum. Hinc densi rursus inundant
 Troes, Agyllinique, et pictis Arcades armis. (280
 Sic omnis amor vnus habet decernere ferro.
 Diripuere aras: it toto turbida coelo
 Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber;
 Craterasque focosque ferunt. Fugit ipse Latinus 285
 Pulsatos referens infecto foedere Diuos.
 Infrenant alii currus, aut corpora saltu
 Subiiciunt in equos, et strictis ensibus adsunt.
 Messapus regem, regisque insigne gerentem, (290
 Tyrrhenum Aulesten, auidus confundere foedus,

Aduer-

describeret. Hoc in h. l. fecit, qui sequitur. Comparent studiosi harum rerum pugnam Centaurorum et Lapitharum Ouid. Met. XII, 210 sqq. 280 *inundant* campum, felix voc. ad copiam declarandam; *Agyllini* cf. sup. VIII, 478 sqq. *pictis A. armis*: ad diuerforum metallorum mixtionem retuli sup. lib. X, 181: *versicoloribus armis*. Nisi poeta simpliciter *γχαφὰς ἀσπίδων* designare voluit: quae tamen *picta* quidem sed non *versicoloria* possunt dici arma. — 286 *pulsatos deos*, grauius verbum posuit, quod

αἰνέζεσθαι Graecis esset, vt violatos et ignominiose habitos designaret. Morem autem fuisse necesse est, vt foederibus faciendis ipsa deorum signa ad aram statuerentur: quippe quae h. l. attulit Latinus et secum reuehit.

287 *Infrenant currus*, vt *ἀγχατὰ*, pro equis iugalibus. cf. I Ge. 514 et al. *subiiciunt* sursum, in altum, more Virgiliano cf. Ecl. X, 74: Ge. II, 19: III, 241: IV, 385. — 289 *regis insigne*, diadema Serv. 290 *confundere foedus* ex Homérico *συγχέειν ὄγκον* pro turbare. Iam sup. lib. V, 496, vbi vide.

LIII 3

291 pro-

Aduerso proterret equo: ruit ille recedens,
 Et miser oppositis a tergo inuoluitur aris
 In caput inque humeros. At feruidus aduolat hasta
 Messapus, teloque orantem multa trabali
 Desuper altus equo grauitur ferit, atque ita fatur: 295
 Hoc habet: haec melior magnis data victima Diuis,
 Concurrunt Itali, spolianteque calentia membra.
 Obuius ambustam torrem Corynaeus ab ara
 Conripit, et venienti Ebuso plagamque ferenti
 Occupat os flammis. Olli ingens barba reluxit, 300
 Nidoremque ambusta dedit. Super ipse secutus
 Caesariem laeua turbati conripit hostis,
 Inpressoque genu nitens terrae adplicat ipsum:
 Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
 Pastorem, primaque acie per tela ruentem, 305
 Ense

— 291 *proterret*, elegans et
 efficax verbum, pro: pro-
 turbat, irruit in eum. —
 293 in sinciput et tergum:
 ἐπὶ βρεχμὸν τε καὶ ὤμους Il.
 ε, 586. 294 *telum tra-*
bale; magnum, instar tra-
 bis, ab Ennio sumsisse Ma-
 ronem testatur Seruius. —
 296 *Hoc habet*: solenne
 verbum de accepto vulne-
 re. Nota res. *haec melior*
 fere vt lib. V, 482: *Hanc*
tibi Eryx meliorem animam
pro morte Daretis Persoluo.
 — 300. 1 Forte ad nimis
 tenuia descendisse videri
 potest poeta. Sed de vul-

neribus et ferendum hoc
 est, et alibi factum, iam
 satis vidimus. 300 *oc-*
cupat: cum adiuncto acci-
 piendum: occupando fe-
 rit: φθάνει πλῆξας. cf. Va-
 lerii Fl. III, 168 imitatio-
 nem. 303 videtur Ebu-
 sus Etruscus gente (saltem
 barbam more Etrusco ale-
 bat 300. 1; Secus Troiani)
 fugisse: tum alter Cory-
 naeus, qui e Troianis fuis-
 se putandus, a tergo co-
 mam corripit et genu a
 tergo impresso eum poster-
 nit, prostratum caedit. At
 Alsus Rutulus, v. 306. 307
 ex

Ense sequens nudo superinminet: ille securi
 Aduersi frontem mediam mentumque reducta
 Disiicit, et sparso late rigat arma cruore.
 Olli dura quies oculos et ferreus vrguet
 Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem. 310
 At pius Aeneas dextram tendebat inermem
 Nudato capite, atque suos clamore vocabat:
 Quo ruitis? quaeue ista repens discordia surgit?
 O cohibete iras! ictum iam foedus, et omnes
 Conpositae leges: mihi ius concurrere soli: 315
 Me finite, atque auferte metus. Ego foedera faxo
 Firma manu: Turnum iam debent haec mihi sacra.
 Has inter voces, media inter talia verba,
 Ecce, viro stridens alis adlapsa sagitta est,

Incer-

ex fuga conuersus Podalirii, Troiani, os securi elata ferit. 307 Comparant simile vulnus Il. δ, 460. 461: Il. ν, 611 sqq.: π, 502. 309. 310 Iam sup. X, 745. 746. Homericam confer in locis modo laud.

312 *Nudato capite*, nudo. In causis rei arguantur Intpp. Praestat saltem Seruii ratio: scilicet deposita galea ut posset agnosci. Verum tot exempla et ipsa res docent, galeam non impositam capiti, nisi ultimo loco, et re iam ad discrimen adducta;

in negotiis vitae communibus incedere ac discurrere armatos thorace, nudo adhuc capite, et manu sine hasta, ut h. l. *manum inermem*. 316. 7 Nolite timere pro me: ego firmabo, ratum faciam, foedus, pugna cum Turno in eunda ex foederis conditionibus, sacro hoc sancitis.

318 sqq. Ad pacis inter Achaeos et Troianos turbatae morem haec esse adumbrata, iam monitum est; sed pleraque docte variata. 319 *alis adlapsa* iungendum, h. e. aduolauit.

LIII 4

Docet

Incertum, qua pulsa manu, quo turbine adaeta; 320
 Quis tantam Rutulis laudem, casusne, Deusne,
 Adtulerit. Pressa est insignis gloria facti:
 Nec sese Aeneae iactavit vulnere quisquam.
 Turnus, ut Aenean cedentem ex agmine vidit,
 Turbatosque duces, subita spe feruidus ardet: 325
 Poscit equos, atque arma simul, saltuque superbus
 Emicat in currum, et manibus molitur habenas.
 Multa virum volitans dat fortia corpora leto:
 Semineces voluit multos, aut agmina curru
 Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas. 330
 Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
 Sanguineus Mauors clipeo increpat, atque furentis
 Bella mouens inmittit equos: illi aequore aperto

Ante

Docet alter locus sup. lib.
 IX, 578. 320 *pulsa*, inf.
 856 *impulsa*, pro emissâ:
 sagitta impellitur neruo,
 cornu, manu. *quo turbine*,
 docte, pro motu, sed ve-
 hemente, magno. 322
pressa, suppressa, ut Serv.
 — 324 sqq. Oblique hoc
 ipso amplificat Aeneae lau-
 dem ac virtutem. 326
superbus, nunc pro: animo-
 sus, audax; et *molitur* poe-
 tae simpl. pro mouet, adeo-
 que tractat, regit. 330
hastas raptas, correptas,
 arreptas. Sic saepe.

331 sq. Mirifice exornat
 comparisonem Homeri-
 cam, etsi simplicitate et

grauitate non minus insig-
 nem Il. 4, 298 sqq. Adde Il.
 5, 208 sq. Aliter expressit
 locum Silius lib. I, 433 sqq.
 Marti sedes proprie assign-
 nata Thracia. *Sanguineus*:
 gaudens sanguine, αἱμοχα-
 ρής. Ita Seruius: qua auc-
 toritate nescio. Nam alias
 esset cruentus, sanguine
 respersus, αἱματόεις. *cli-
 peo increpat*, docte, pro cli-
 peum mouet, quatit, rotat:
 quod faciens alliso clipeo
 sonitum facit. Nam diuer-
 sum est, clipeum pulsare
 hasta: Sic aliquis *hasta in-
 crepat*; non clipeo. *conci-
 tus* increpat, pro concitate.
 — *bella mouens* simpl. pro
 faciens,

Ante Notos Zephyrumque volant. Gemit vltima pulsu
Thraca pedum, circumque atrae Formidinis ora, 335
Iraeque, Infidiaeque, Dei comitatus, aguntur.

Talis equos alacer media inter proelia Turnus
Fumantis sudore quatit, miserabile caesis

Hostibus insultans: spargit rapida vngula rores

Sanguineos, mixtaque cruor calcatur arena: 340

Iamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque,
Pholumque,

Hunc, congressus, et hunc; illum eminus: eminus ambo
Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasilus ipse
Nutrierat Lycia, paribusque ornauerat armis; (345
Vel conferre manum, vel equo praeuertere ventos.

Parte

faciens, pugnans. *Thraca* ex Θράκη pro Thracia. *cir-*
cumque, circa deum, *agun-*
tur, discurrunt, incedunt,
Formido (pro qua *Formi-*
dinis ora dici obuia res
est), Ira, Infidiae. Variavit
et ornauit Comites Martis
apud Homerum: φόβον,
Δεῖμον, Ἔριδα, v. c. Iliad. δ,
440: Hesiod. Scut. 195.

337-340 Talis rerum
species saepe ab Homero
oculis obiicitur: vide Il.
λ, 531. 4-6: υ, 498 sq. —
342 *congressus* cum illo,
cominus. συνάψας τὰς χεῖ-
ρας. 345 vt seu pedites
seu ex equo pugnarent.

346 sqq. Ingeniose Eu-

medem nunc in carnen
suum produxit et ornauit,
tanquam auo Eumede et
patre Dolone natum: cf.
Il. κ, 314. Homerus qui-
dem de Dolone ἦν δὲ τις
ἐν Τρ., sed qui tot alia me-
minerit, in quibus versan-
dis et ornandis poetae, in-
primis tragici, seu vt no-
vitate et varietate delec-
tent, seu pro consilii di-
versitate, ab Homero suo
recedunt, non mirabitur
Maronem h. l. sibi tantum
licere putasse, vt et nobi-
lem et fortem faceret Do-
lonem. Vidit hoc idem
Macrob. V, 16; nec placet
Cerdæ commentum, qui

LIII 5

ani-

Parte alia media Eumedes in proelia fertur,
 Antiqui proles bello praeclara Dolonis; (tem:
 Nomine auom referens, animo manibusque paren-
 Qui quondam, castra vt Danaum speculator adiret,
 Ausus Pelidae pretium sibi poscere currus: 350
 Illum Tydides alio pro talibus ausis
 Adfecit pretio: nec equis adspirat Achillis.
 Hunc procul vt campo Turnus prospexit aperto:
 Ante leui iaculo longum per inane secutus;
 Sistit equos biiugis, et curru defilit, atque 355
 Semianimi laboque superuenit, et, pede collo
 Inpresso, dextrae mucronem extorquet, et alto
 Fulgentem tinguit iugulo; atque haec insuper addit:
 En, agros, et, quam bello, Troiane, petisti,

Hespe-

animum manusque ad igna-
 viam trahit; multo minus
 inter ea referam, quae Ma-
 ro superstes operi emenda-
 turus fuisset. Nec pro Ho-
 mericorum heroum more
 Dolon adeo ignauus homo
 videri debet. — *antiqui*
 pro nobilis et magni Serv.
 — 352 *nec equis adspirat A.*
 mutato tempore, pro *ad-*
spiravit, paullo durius.
 Dictum cum respectu ad
ausus: vt iam a Diomede
 deprehenso ei exciderit
 magna illa audacia, qua A-
 chillis equos sibi pro mer-
 cede explorationis pac-
 tus erat: nec tum ille am-

plius adspirauit ad Achillis
 equos. cf. vss. l. c. ll. 2, 401.
 2. 354 Per longum spa-
 tium iaculo insequutus
 Turnus Eumedem e lon-
 ginq̄uo vulnerasse putan-
 dus est. Hinc ille *semi-*
animis lapsusque: et Tur-
 nus, qui hastam nunc non
 haberet, *mucronem*, seu ha-
 stam, seu gladium illius
 manu extorquet, quo eum
 iugulet. 355 Defilit ille
 curru, vt saepe pugnantes
 de curribus cominus con-
 gressuri. v. c. ll. 7, 29 et
 infra v. 681. 358 *tingit*
iugulo, h. e. immittit in iu-
 gulum vt sanguine tanga-
 tur.

Hesperiam metire iacens: haec praemia, qui me 360
 Ferro ausi tentare, ferunt: sic moenia condunt.
 Huic comitem Asbuten coniecta cuspide mittit:
 Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therfilochum.
 Et sternacis equi lapsum ceruice Thymoeten. (que:
 Ac velut Edoni Boreae cum spiritus alto 365
 Insonat Aegaeo, sequiturque ad litora fluctus,
 Qua venti incubuere; fugam dant nubila coelo:
 Sic Turno, quacumque viam fecat, agmina cedunt,
 Conuersaeque ruunt acies: fert impetus ipsum,
 Et cristam aduerso curru quatit aura volantem. 370
 Non tulit instantem Phegeus animisque frementem:
 Obiecit sese ad currum, et spumantia frenis
 Ora citatorum dextra detorsit equorum.

Dum

tur. 360 Amara irrisio! *metire* agros corpore, quos nouis colonis Troiani metiri et assignare volebant.

365 Velut boreas nubes fugat, sic Turnus late ante se Troianos agit. *Edonus* Boreas, vt alias Thracius, ab Edonis (Ἐδωνοί) Thraciae populo. Incumbunt autem aquilones mari Aegaeo inprimis grauitur, sunt enim hi etesiae, de quibus v. Plin. II, 47. Adde Apollon. Arg. II, 527 sq. 369 *conuersae*, seu versae in fugam, seu turbatae ex *κλονεῖς* *δοῦν*. *fugam dant*, faciunt, vt iam alibi vidimus. 370 Poterat poeta

vulgari more efferre: *fert impetus ipsum Aduerso curru, et cristam quatit aura volantis*. Sed vides Maronis studium exquisitioris et doctioris orationis, *cristam volare aduerso curru* absolute posuit: dum currus aduersus ventum fertur. 372. 3 *ora detorsit dextra, frenis*, durum et molestum est. *equorum citatorum frenis*, h. e. immissis frenis, h. habenis, forte non magis placet; proximum est: *spumantia frenis ora*, h. e. in frenis, circa, per frena. Nam frenum spuma oris madet. Variavit poeta, quod sup.

IV,

Dum trahitur, pendetque iugis, hunc lata reiectum
 Lancea consequitur, rumpitque infixā bilicem 375
 Loricam, et summum degustat vulnere corpus.
 Ille tamen clipeo obiecto conuersus in hostem
 Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat:

Cum rota praecipitem et procursum concitus axis
 Impulit, effunditque solo: Turnusque secutus, 380
 Imam inter galeam summi thoracis et oras,
 Abstulit ense caput, truncumque reliquit arenae.

Atque ea dum campis victor dat funera Turnus:
 Interea Aenean Mnestheus et fidus Achates
 Ascaniusque comes castris statuere cruentum, 385
 Alternos longa nitentem cuspide gressus.
 Saeuit, et infracta luctatur arundine telum

Eripe-

IV, 135 dixerat: *Stat sonipes ac frena ferox spumantia mandit.* 374. 5

Non a Turno, sed a tergo immissam Phegeo fuisse hastam arbitror ab alio. Phegeus *pendet iugis*, ab equis, quos frenis apprehenderat, cumque iis luctatur, dum illi obnituntur et procurrunt. Inter haec *lancea consequitur reiectum* h. e. in loco corporis patenti, nec clipeo tecto, percutitur. Tum ille *conuersus* stricto gladio in *hostem* ibat, qui adeo alius ac diuersus ab Turno esse debuit. Tum equis eius manu dimissis Turnus inuehit

eumque prostratum obterit. 375 *bilicem* vt *trilicem* sup. III, 467 et V, 259, vbi not. 376 *degustat*, vt bibere: sic iam γεύεσθαι pro stringere II. v, 258: φ, 60. 61, alibi alia figura ἐπέγραψε χροά. 381. 2 De vulneris sede ac modo cf. sup. XI, 691-3.

386 nitentem (quoad) gressus alternos cuspide, ἑγχει, ἐγείδόμενον ἑγχει, alternis, cum altero pede claudicaret, vulnere in femore, vt probabile fit, accepto. 387 *Saeuit*. Bene, inquit Serv., viro forti seruat dignitatem: indignatur hominum perfidia, exardescit.

Eripere, auxilioque viam, quae proxima, poscit:
 Ense secent lato vulnus, telique latebram
 Rescindant penitus, seseque in bella remittant. 390
 Iamque aderat Phoebus ante alios dilectus Iapix
 Iasides: acri quondam cui captus amore
 Ipse suas artis, sua munera, laetus Apollo
 Augurium, citharamque dabat, celerisque sagittas.
 Ille, ut depositi proferret fata parentis, 395
 Scire potestates herbarum usumque medendi
 Maluit, et mutas agitare inglorius artis.

Stabat

exardescit, quod a pugna abstrahitur: ipse telum tractat, labefactat: fracto ligno poscit ut vulnere ampliato ferramentum excutatur. Omnia haec ad nostros sensus accommodatiora, quam quae de Glaucō Homerus Iliad. π, 508 sqq., sed Homerica propiora sunt ad naturae veritatem.

391 sqq. *Iapix*, seu verius *Iapis*, Iasi f., inducitur exemplo Machaonis Menelai vulnus sanantis Il. δ, 213 sqq. 394 *dabat*, dare volebat: nam Iapis *maluit* medicam artem (quam, ut poeta, *usum* dixit) addiscere, adeoque id munus a Phoebus optione data elegit, *ut depositi proferret fata parentis*, ut patris sui iam conclamati

mortem differret. Idem, sed diuersa ratione, est *proferre vitam*, h. producere. Et quam ornate et ad pietatem declarandam potenter: maluit *mutas agitare inglorius artes*. Varie de mutis artibus statuunt viri docti. Grammatica quidem fert, ut musicae comparatione dictas putes, non vocales, non canoras. Sed cum ceteris h. l. adiunctis non bene conuenit hoc. Intellico *artes mutas* poetico more, quae silentur, et faciunt, ut ii, qui eas colunt, fileantur. Vnde *inglorius*. Contra artes augurandi, iaculandi et canendi, illis aetatibus celebritatem dare poterant. Nam in vita heroum augures, vates, bellatores clari

Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
 Aeneas, magno iuuenum et maerentis Iuli
 Concurſu, lacrimis immobilis. Ille retorto 400
 Paeonium in morem ſenior ſuccinctus amiſtu,
 Multa manu medica Phoebique potentibus herbis
 Nequidquam trepidat, nequidquam ſpicula dextra
 Sollicitat, preſatque tenaci forcipe ferrum.
 Nulla viam Fortuna regit: nihil auctor Apollo 405
 Subuenit: et ſaeuus campis magis ac magis horror
 Crebreſcit, propiusque malum eſt. Iam puluere
 coelum

Stare vident: ſubeuntque equites, et ſpicula caſtris
 Denſa cadunt mediis. It triftis ad aethera clamor
 Bellantum iuuenum, et duro ſub Marte cadentum. 410

Hic

clari habentur. 398 *acerbe* fremit, vt ſupra ſacuit
 vſ. 387. 400 *immobilis*
 ad lacrimas eorum. Ille
 et ſenior et ſuccinctus re-
 torto amiſtu: egregie ad
 ἐνάργεια narrationis. Imit-
 tatur Maronem Silius in
 Magonis medico lib. V,
 367. 401 *Paeonium* v.
 ſup. ad VII, 769. 402
Multa manu trepidat: no-
 vauit egregie: pro multa
 tentat, ſed turbato animo
 et cum trepidatione. Ser-
 vius non male et ipſe:
 „trepidanter facit.,, 405
Pro vulgari: Viam hanc
 ac rationem ferramenti ex-

trahendi fortuna nullo mo-
 do ſecundat: fruſtra om-
 nia experitur lapis. 407
malum cum dilectu: eſt
 pugna, fuga, terror. Iam
pulvere caelum stare vi-
dent. Aer pulvere plenus
 et quaſi condenſatus po-
 tenter ſic deſcribitur a poe-
 tis. Exempla dant Cerda
 et alii. Praeſtiterat Ennius:
ſtant pulvere campi; haud
 dubie doctius quam Ho-
 mericum: ποδῶν δ' ὑπὲρ
 δε κοινῇ ἵστατ' ἀειρομένη.
 II. φ, 365. 366. Paullo
 aliter ſup. VI, 300: *ſtant*
lumina flamma, ſunt flam-
 mea.

411 ſqq.

Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
 Dictamnium genetrix Cretaea carpit ab Ida,
 Puberibus caulem foliis et flore comantem
 Purpureo: non illa feris incognita capris
 Gramina, cum tergo volucres haesere sagittae. 415
 Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,

Detu-

411 sqq. Lineae loci forte ductae in Il. π, 523. 7 sqq. de Glaucō ab Apolline recreato. De *dictamno* (Δικταμνος a Dicte monte Cretae, qui Idae partem facit) inter locos classici hic ipse Virgilii. cf. Aelian. V. H. I, 10: Dioscor. III, 37. Pulegio similem plantam esse produnt veteres; inter *origana* retulit Linnaeus. 413 *Pubera folia*, sunt efflorescentia, exuberantia: nihil aliud. Perperam Servius folia adulta exponit. Etiam *pubescentem vitem* varie tentat Salmas. Exerc. Plin. pag. 364 modo interpretando nigrescentem modo viridantem, et sic porro. Sed *pubescere*, translatum a pubertate, adeoque a flore aetatis, florem arborum, herbarum, solenni tamen aliqua ratione vitium, designat; modo omnino, ut h. l. et *pubentes herbae* sup. Ge. III, 126:

IV, 514, modo, ut in aliis locis, cum adiuncta notione maturitatis vel instantis vel expectandae: ut Ge. II, 390: *Hinc omnis largo pubescit vinea foetu*. Hoc nisi visu constante factis constaret: dicerem, poetam respexisse lanuginem foliorum huius herbae: nam sunt ea γναφαλώδη καὶ ἐριώδη καὶ τινὰ ἐπίφυσιν habentia: secundum Dioscorid. l. c.

416 Qua igitur simpliciter usus dici poterat medicina Iapis: hanc poeta a Venere allatam narrat; quae succum expressum, ambrosia et panacea admixta, clam adstantibus aquae infundit, qua Iapis vulnus abstergit ac fouet. Ornavit poeta singula, utpote in re mirabili: pro aqua *annem*, pro vase *labrum splendens aere*, seu lebetem, pro miscere *inficere* ponit et sic porro.

Detulit: hoc fufum labris fplendentibus amnem
Inficit, occulte medicans: fpargitque falubris
Ambrofiae fuccos, et odoriferam panaceam.

Fouit ea volnus lymphæ longæueus Iapex 420

Ignorans; fubitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor: omnis fletit imo vulnere fanguis.

Iamque fecta manum, nullo cogente, fagitta
Excidit, atque nouae rediere in priftina vires.

Arma citi properate viro; quid ftatis? Iapex 425

Conclamat, primusque animos adcendit in hoftem.

Non haec humanis opibus, non arte magiftra

Proueniunt; neque te, Aenea, mea dextera feruat:

Maior agit Deus, atque opera ad maiora remittit.

Ille audus pugnae furas incluferat auro 430

Hinc atque hinc, oditque moras, haftamque corufcat.

Post-

— 419 *Ambrofiae*, qua dii
vtuntur, fuccus pro vn-
guento eft, a vulnere non
alieno; *panacea*, πανάκεια,
eft inter fabulofos fuccos
iam apud Callim. in Ap. 40.

— 421. 2 Comparant Il. π;
528. 9. *quippe*, vt: fcili-
cet, vtique, δὴ, fimpliciter,
declarat. 424 *rediere in*
priftina, in priftinum; pro
fimpl. rediere, vt effent
quales antea erant.

425 Exclamationis re-
pentinae vim facile quis-
que fentit. Egregium nar-
rantis hoc artificium. —
428 *proueniunt*, pro vulga-

ri: fiunt, eueniunt. 429

agit, non accipio cum Ser-
vio, Apollo facit haec, nam
id tenue; fed προπέμπει,
mittit ad pugnam, conci-
tat, idem quod mox *remit-*
tit. 430 Mira feftinatio

etiam in Aenea et praecla-
re tempus praeteritum:
incluferat. 432 *eft habi-*

lis lateri, ἀγχι, ἐν ἀγχιώσ
(ἐστίν,) ἡρμοστο, vel vt Il.

γ, 332. 3. thorax ἡρμοσε δ'
αὐτῷ, fedit in corpore, ad-

aptata, habilis reddita eft

lorica corpori. *habilis ha-*

fta fupra fuit, quae manu

facile haberi, tractari, po-
teft,

Postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est,
 Ascanium fufis circum complectitur armis,
 Summaque per galeam delibans oscula fatur:
 Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem: 435
 Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
 Defensum dabit, et magna inter praemia ducet.
 Tu facito, mox cum matura adoleuerit aetas,
 Sis memor, et te animo repetentem exempla tuorum
 Et pater Aeneas, et auunculus excitet Hector. 440

Haec

test; *lorica*, quae membris commode respondet. — 435 sqq. Eminentissimus locus patris affectu, sententiae grauitate, vi ac veritate; quocum comparanda loca pulcherrima, primum Hectoris ad puerum Astyanactem verba II. 2, 474 sqq., tum Aiacis ad Eurysacem ap. Sophocl. 1647 sqq., unde Attius suum sumferat apud Macrob. VI, 1: *Virtute sis par, dispar fortunae patri*. Cum hac simplicitate quandoquidem lucrandum erat Maroni, sententiam paullo argutius expressit quam par erat. — 435 *verum laborem*. Seruius ait: „quem per me „ipse suscipio: non qui ex „aliorum virtute impera- „toribus adscribi consue- „vit. „ Friget sic sententia. Accipio laborem de ipsa

laboris toleratione, patientia, *καρτερία, ἀνδρεία*. Dixit autem pro vulgari: disce ex me veram virtutem in tolerando labore; exemplum virtutis verae me tibi habe propositum; at secundae fortunae exempla pete ab aliis. Altero loco: *Fortunam ex aliis*: vocabulum *discere* non aequè appositum erat. Forma tamen orationis inde existit exquisitior pro vulgari: vtere fortuna meliore quam ego expertus sum! 437 *defensum dabit* pro defendet, vt iam similia vidimus. *magna inter praemia ducet*, per magna belli decora, victorias. Friget aliorum interpretatio: magno pretio habebō, si te defendero. — 438. 9. 440 Versus aurei infigendi puerorum animis,

Mmmmm

mis,

Haec vbi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
 Telum inmane manu quatiens: simul agmine denso
 Antheusque Mnestheusque ruunt; omnisque relictis
 Turba fluit castris. Tum caeco puluere campus
 Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus. 445
 Vidit ab aduerso venientis aggere Turnus,
 Videre Aufonii, gelidusque per ima cucurrit
 Offa tremor. Prima ante omnis Iuturna Latinos
 Audiit adgnouitque sonum, et tremefacta refugit.
 Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto. 450
 Qualis vbi ad terras abrupto fidere nimbus
 It mare per medium: miseris, heu, praescia longe

Horref-

mis, quibus illustres parentes prouidentiae munere contigerunt.

441 Verba comparant Il. v, 1 et ad 443. 4 Il. λ, 723. Iam vero 444 vulgare est: puluis miscetur, turbatur in campo: et, quia obscurat aerem, hinc caecus; ut solet poeta pro: qui visum eripit, *caecum* dicere. 445 *excita* doctius quam concita. — 449 *Iuturna refugit*, Camerti assimulata sup. 224 eadem mox Turno fratre in discrimen adducto iterum in aciem prodit v. 468. In quo nihil erat, quod minus probabile videri debebat. Potest quis subito terrore fugere, idem

recipere animum et in discrimen redire.

450 *rapit*, ducit concitate: elegantius quam ducit. *atrum* ad puluerem refer. 451 sqq. Comparatio ex Homero ducta: sed variata egregie et ornata nouis accessionibus: Il. δ, 275 sqq. (non vero Il. v, 334 sqq. comparari et Maroni obtrectari debebat). *abrupto fidere*, magnifice, pro abrupta nube, quae nimbum, procellam, facit. Ausus hoc videtur poeta, cum semel *sidus* de tempestate dicere sollenne sit, quoniam sub certorum siderum ortu vel occasu tempestates fiunt. *abruptis procellis* Ge. III, 259: *abrup-*

Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
 Arboribus, stragemque satis; ruet omnia late:
 Ante volant, sonitumque ferunt ad litora venti. 455
 Talis in aduersos ductor Rhoeteius hostis
 Agmen agit: densi cuneis se quisque coactis
 Adglomerant. Ferit ense grauem Thymbraeus Osirim,
 Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
 Vsentemque Gyas. Cadit ipse Tolumnius augur, 460
 Primus in aduersos telum qui torserat hostis.
 Tollitur in coelum clamor, versique vicissim
 Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
 Ipse neque auersos dignatur sternere morti;
 Nec pede congressos aequo, nec tela ferentis 465
 Insequitur: solum densa in caligine Turnum
 Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
 Hoc concussa metu mentem Iuturna virago

Auri-

abruptis nubibus Aen. III, 199 dixerat. Similiter *praeceps* dictum occurrit. *dabit ille*: tempore futuro haec ἐναγγέλλει extulit. — 456 *beros Rhoeteius*, Troianus: v. sup. III, 108. — 457 Bene Seruius: densentur, vt cuneatim dimicent. *cuneis*, in cuneum. — 458 *grauem* non satis definiit poeta, quo sensu accipi vellet, nec refert: nam simpliciter ornat; fortem exponit Seruius. Refero ad auctoritatem, dignitatem, annos. 460 Comparant verba Il. π, 558.

— 466 Sic Hector Patroclum insequitur Il. π, 731. *tela ferentes*, inferentes, vt sup. quoque XI, 872, h. adortos se, contra stantes.

468 *Iuturna virago*. Seruius: virago dicitur mulier, quae virile implet officium. Eum sequuntur alii. Argutius dictum puto quam verius. Virago et virgo prorsus eandem vim habent: sed alterum antiquius, adeoque epico carmine dignius. Hinc apud poetas virago Pallas, Diana, Nympha: vt παρθέρος, M m m m 2 παρθε-

Aurigam Turni media inter lora Metiscum
 Excudit, et longe labsum temone relinquit. 470
 Ipsa subit, manibusque vndantis flectit habenas,
 Cuncta gerens, vocemque, et corpus, et arma Metisci.
 Nigra velut magnas domini cum diuitis aedis
 Peruolat, et pennis alta atria lustrat hirundo,
 Pabula parua legens, nidisque loquacibus escas; 475
 Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
 Stagna sonat: similis medios Iturna per hostis
 Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
 Iamque hic germanum, iamque hic ostentat ouantem:
 Nec conferre manum patitur: volat auia longe. 480

Haud

παρθενική. Quod vero Iturnae h. l. tribuit Maro, subiectum est Homeri exemplo Il. ε, 835 sqq., vbi Pallas, deiecto Sthenelo, Diomedis currum simili modo regit. Sed locus ille plus dignitatis habet, quam hic, in quo versamur.

473 Exemplum huius comparationis ante Maronem non occurrit aliud. Nisi itaque poeta is, vnde ductum est, intercidit: est hoc inter inuenta Maronis. Obseruanda autem ars in re tenui et humili ornanda et amplificanda. — *Nigra hirundo*: vt domesticam designet, non ripariam, vt Scaliger obser-

vauit. Dicam potius hirundinem rusticam describi, ἀκονδυλίδα, quae dorso nigro caerulecente est: et agi hic non de palatio urbano, sed de villa aliqua, illa docent: *nunc porticibus vacuis, nunc humida circum Stagna volat*: quae in vrbe non facile quaeras. *penitus* in interiora domus penetrando. cf. sup. v. 256. 263. 475 Suavis versus: *parua* cum dilectu! vt paullo ante *vacuis* declarat spatia porticus et amplitudinem. *nidis loquacibus* pro pullis, νεοσσοῖς τρέζουσι.

480 *Nec conferre manum*: cum Aenea, ait Seruius. Nam alios persequitur.

481 Vt

Haud minus Aeneas tortos legit obuius orbis,
 Vestigatque virum, et disiecta per agmina longa
 Voce vocat. Quoties oculos coniecit in hostem,
 Alipedumque fugam cursu tentauit equorum;
 Auerfos toties currus Iuturna retorfit. 485

Heu, quid agat, vario nequidquam fluctuat aestu:
 Diuersaeque vocant animum in contraria curae.
 Huic Messapus, uti laeua duo forte gerebat
 Lenta, levis cursu, praefixa hastilia ferro,
 Horum vnum certo contorquens dirigit ictu. 490
 Substitit Aeneas, et se collegit in arma,
 Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
 Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
 Tum vero adsurgunt irae, insidiisque subactus,

Diuer-

— 481. *Vt legere vestigia, oras, vias*, est persequi, sic *legit* h. l. *Aeneas tortos orbes*, obliquas et implicitas vias, ut Seruii verbis utar (cf. inf. 743), pererrat ac peruagatur. 482 *disiecta per agmina impetum ruentis currus declarat*, quo dissipati cedunt ordines. 483. 4 Quoties e longinquo Turnum animaduenterat eumque insequebatur sic, ut iam aggredi vellet etc. *tentare* h. l. pro assequi, attingere: saltem in eo esse, ut assequaris. Videtur autem Aeneas pedes incedere. 491

se collegit in arma, int. in clipeum, quo textit se, ἐφ' ἑλπίων, *subsidens*. Res passim obuia. 492 Ennium Annal. XIV: *tamen inde volans secum abstulit hasta Insigne*, ante oculos fuisse Macrobius contendit. — 494 Sic sup. X, 813. 814. — *insidiis subactus*, ira victus. Vulgo non satis diserte exponunt Interpp. Nam si *subactus* est coactus, ieiuna fit oratio. Accipio *subactus*, ut domitus, victus, δαμασθεὶς, de ira, propter insidias quibus peritum se viderat. Sic alias *adactus*, permotus.

M m m m 3 499 Ser-

Diuerfos vbi sensit equos currumque referri, 495
 Multa Iouem et laesi testatur foederis aras,
 Iam tandem inuadit medios, et Marte secundo
 Terribilis, saeuam nullo discrimine caedem
 Suscitât; irarumque omnis effundit habenas.

Quis mihi nunc tot acerba Deus, quis carmine
 caedes 500

Diuerfas, obitumque ducum, quos aequore toto
 Inque vicem nunc Turnus (agit, nunc Troius heros,
 Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
 Iuppiter, aeterna gentis in pace futuras?
 Aeneas Rutulum Sucronem, (ea prima ruentis 505
 Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus,
 Excipit in latus, et, qua fata celerrima, crudum
 Transadigit costas et crates pectoris ensen,

Turnus

— 499 Seruius: „et hic
 „moderate locutus est.
 „Nam Ennius dixit: *ira-*
 „*rumque effunde quadri-*
 „*gas.* „

500 Erant superanda
 nunc tot alia loca de con-
 gressibus pugnantium, ip-
 sius quoque Aeneae et
 Turni. Hinc inuocatio
 dei alicuius. Seruius lau-
 dat Stat. X Theb. 825.
 Iam 503. 4 pro vulgari:
 Fieri ne potuit, vt gentes
 duae mox in vnum coali-
 turae tam atroci pugna
 concurrerent? 505. 6 Teu-

ros. Aeneam cum comi-
 tibus per ordines ruentem,
 cum impetu discurrentem,
 dum insequitur Turnum,
 nunc autem, eo dimisso,
 cum proximo quoque con-
 gressum, *ea pugna* primum
statuit, sistere fecit impe-
 tum: tum primum effuse
 irruentes in hostem Teu-
 cri substiterunt. 507 *Ex-*
cipit in latus, docte, pro
 excipit, vulnerat, in late-
 re. *qua fata c.* ὅθι -- μά-
 λιστέ τε καιρίον ἐστι. *cru-*
dum pro cruento: vt et
 sup. X, 682.

509 Er-

Turnus equo deiectum Amycum, fratremque Diorem,
Congressus pedes: hunc venientem cuspide lon-
ga, 510

Hunc mucrone ferit; curruque abscisa duorum
Suspendit capita, et rorantia sanguine portat.
Ille Talon, Tanaimque neci, fortemque Cethegum,
Tris vno congressu, et maestum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiae; 515
Hic fratres Lycia missos et Apollinis agris,
Et iuuenem exosum nequidquam bella Menoeten
Arcada: piscosae cui circum flumina Lerna
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Limina: conductaque pater tellure ferebat. 520
Ac velut inmissi diuersis partibus ignes
Arentem in filuam et virgulta sonantia lauro;

Aut

509 Ergo Amycus et Diores filii Priami cf. sup. V, 297: I, 221. Diuersi ab hoc Amyco sunt, quos lib. V, 373: IX, 772: X, 704 vidimus. 510. 511 Comparare solent Il. v, 461. 462. 513 Ille Aeneas *moestum*, ipsa morte, puto, quam subiturus erat. Seruius tristem, seuerum, *στυγερὸν*, exponit. *Nomen Echionium*: quoad nomen, nomine, Echionis filium; vti et *genus* mox. Nec vero de Echione Thebano cogitandum. 516 Hic Turnus. *Lycia et Apollinis agris*: respicit Pa-

taram cum templo Lato-nae et liberorum. 517-

520 Egregie ad miserationem faciendam ornauit locum: idque eo sagacius fecit, quod statim atrox rerum facies succedit: *Ac velut* etc. Similis elegantiae locum vide ap. Ouid. Met. III, 582 sqq. *Lerna* autem etsi Argiui agri, fluvius et palus, non tamen a confiniis Arcadiae multum abest.

521 sqq. Hic iam variavit ea, quae sup. lib. II, 304 sqq. posuerat, vbi vide notam. 522 filuam lauream intellige: posito generi

M m m m 4

sub-

Aut vbi decursu rapido de montibus altis
 Dant sonitum spumosi amnes, et in aequora currunt,
 Quisque suum populatus iter: non segnius ambo 525
 Aeneas Turnusque ruunt per proelia: nunc, nunc
 Fluctuat ira intus: rumpuntur nescia vinci
 Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.
 Murrhanum hic, atavos et auorum antiqua sonantem
 Nomina, per regesque actum genus omne Lati-
 nos, 530
 Praecipitem scopulo atque ingentis turbine faxi
 Excutit, effunditque solo. Hunc lora et iuga subter
 Prouoluere rotae: crebro super vngula pulsu

Incita

subiungit formam seu specie-
 ciem, ex more. Pro virgulis
laurorum, lauri, doctius
 dixit *virgulta lauro*. cf.
 sup. lib. VI, 704. 524
quisque suum populatus
iter: grauitur pro decur-
 rens, sed cum vastatione
 agrorum. 526 *per prae-*
lia, ordines pugnantium,
 aciem. 527 *fluctuat ira*:
 iam sup. IV, 530: Dido
magno irarum fluctuabat
aestu: petita rei imagine
 ab aqua efferuescente et
 aestuante: quae, dum vas
 eam non capit, luctatur
 et allaborat vt erumpat.
 cf. Lucret. III, 298. 299.
 Hinc plenum aqua vas
rumpitur: vocabulo sol-
 lenni de copia; vt alibi

docuimus. Sic *rumpuntur*
horrea messibus. Itaque
 nunc *rumpuntur pectora*,
 exaestuante ira, quam vix
 continere possunt.

529 *hic*, Aeneas esse de-
 bet, nam Latinum occidit:
 et cf. inf. v. 638. *sonantem*
 h. e. crepantem, iactantem,
 dixit: vt alias *sonare* est
 loqui, commemorare. —
 530 *actum*, exactum, duc-
 tum, procedens; omnes
 eius maiores regia fuerant
 dignitate. Mirifice argu-
 tantur Intpp. 531 *tur-*
bine docte pro iactu, sed
 cum rotationis notatione.
 — 532 *prouolutus* ille est
 subter currum: impeditus
 habenis et rotis. Ita *lora*
et rotae eum prouoluerunt
subter

Incita nec domini memorum proculcat equorum;
 Ille ruenti Hyllo, animisque inmane frementi, 535
 Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
 Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
 Dexterâ nec tua te, Graium fortissime, Cretheu,
 Eripuit Turno: nec DI texere Capencum,
 Aenea veniente, fui; dedit obuia ferro 540
 Pectora: nec misero clipei mora profuit aerei.
 Te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi
 Oppetere, et late terram consternere tergo;
 Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
 Sternere, nec Priami regnorum eversor Achilles; 545
 Hic tibi mortis erant metae: domus alta sub Ida;
 Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.

Totae

subter iuga, currum. Equi
nec memores, immemores
domini, ad miserationem
 dicti sunt.

535 *Ille*, Turnus. 536
aurata ad tempora, aurata
 galea tecta, vt vs. sq. 537
fixo h. l. transfixo. 538
 Graecum Crethea puta fu-
 isse ex Arcadibus. *dii sui*,
 s. quorum in tutela erat,
 s. propitii, vt alibi. 543
 ἐναργέστερον prae hoc est
 Homericum: πολλὸς ἔκειτο
 παρὴός ἐνθά καὶ ἐνθά Il.
 σ, 156. In tota autem nar-
 ratione hac a v. 538 varia-
 tae orationis ars obseruan-

da est. 542 Aeolus ex
 Lyrnesso Mysiae sub Ida,
 qua parte postea Aeolis re-
 gio patuit: cf. Burm. ad
 Ouid. Met. XII, 109, vt vi-
 deatur poeta fabulam ig-
 notam etiam h. l. esse se-
 quutus. Ex ea capta Bri-
 seïs, Hippodamia. *mortis*
metae, θανάτου τέλος vel
 τέκμαρ, quatenus ipsa mors
 pro meta est. Alias etiam
vitalis meta recte dicitur.
Hic tibi m. e. m. colorem
 orationis comparant cum
 Il. η, 104: υ, 390. Sed pro-
 prie huc spectat Il. π, 787:
 ἐνθ' ἄρα τοι, Πάτροκλε, φάνη
 βίοτοιο τελευτή.

Mmmmm 5

548 con-

Totae adeo conuersae acies, omnesque Latini,
 Omnes Dardanidae: Mnestheus, acerque Sereftus,
 Et Messapus equum domitor, et fortis Asylas, 550
 Tuscorumque phalanx, Euandrique Arcades alae.
 Pro se quisque viri summa nituntur opum vi.
 Nec mora, nec requies: vasto certamine tendunt.

Hic mentem Aeneae Genetrix pulcherrima misit,
 Iret ut ad muros, ubique aduerteret agmen 555
 Ocius, et subita turbaret clade Latinos.
 Ille ut, vestigans diuersa per agmina Turnum,

Huc

— 548 *conuersae* h. l. inter se ad pugnandum: ut *συνεργεῖσθαι*. 552 *Pro se quisque viri*: verba repetita ex lib V, 501. Exemplum ex Attio in Meleagro laudat Vrsin., ubi etiam *Pro se quisque*: quod inter imitationis exempla perperam refert. Etiam alterum hemistichium, quod iam sup. IX, 532 vidimus, Ennianum esse Seruius monet: *summa n. o. vi.*

554 *Hic mentem*, consilium immisit, indidit, Venus: *pulcherrima*, tantum ornans epitheton. Male repugnat Cerda cum aliis. Cum iam nouissima totius belli et carminis parentur: ea quidem ipsi urbi Laurentum propius ad mouere voluit poeta, ut omnia ef-

scent ipsa rerum specie et hominum frequentia augustiora: utque peripetia aliqua etiam haec esset, cum antea Troianorum castra oppugnata essent a Latinis, ut nunc eadem fortuna transferretur ad Latinos. Bona etiam Seruii obseruatio: „Sane bona, „inquit, usus est oeconomia, ut diceret instinctu „numinis profectum esse „Aeneam ad ciuitatis excidium: nam incongruum fuerat, occupatum „bello per se tale cepisse „consilium. „ Immo incongrua est causa. Sed facit poeta hoc, ut ipsi consilio maior auctoritas accedat deae monito. — 556 *clade*: proprie, metu cladis, captae urbis.

560 In

Huc atque huc acies circumtulit; adspicit urbem
 Immunem tanti belli, atque inpune quietam.
 Continuo pugnae adscendit maioris imago; 560
 Mnesthea, Sergestumque vocat, fortemque Sereſtum,
 Ductores, tumulumque capit; quo cetera Teucrum
 Concurrit legio: nec ſcuta aut ſpicula denſi
 Deponunt. Celſo medius ſtans aggere fatũr:
 Ne qua meis eſto dictis mora. Iuppiter hac ſtat. 565
 Neu quis ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.
 Urbem hodie, cauſſam belli, regna ipſa Latini,
 Ni frenum adcipere et victi parere fatentur,
 Eruam, et aequa ſolo fumantia culmina ponam.
 Scilicet exſpectem, libeat dum proelia Turno 570
 Noſtra pati; ruruſque velit concurrere victus?

Hoc

560 In ſeqq. adumbratur
 Allocutio militum. Breui-
 tas et aſperitas in ea com-
 mendanda venit. 565 *Iu-*
piter hac ſtat: hac parte;
 h. pro noſtra parte. Re-
 ſpicit ſcilicet foedus a La-
 tinis violatum. Ennianum
 eſſe Macrobius monuit, ex
 Annal. VI: *Non ſemper ve-*
ſtra euertit: nunc Iupiter
hac ſtat. 567 *cauſſam*
belli. Seruius ait: quia il-
 lic erat Lauinia. Cerda ad
 Amatam refert: vt inf. v.
 600. Immo vero grauiore
 uſus eſt verbo poeta. Auc-
 tores belli erant Latini, qui
 bellum intulerant. Quod

Latinis tribuendum erat,
 vrbi tribuit: quae ſane arx
 erat belli. A Laurentinis
 enim illata erant arma. Sic
 et v. 572 accipiendus. —
 568 *urbem* et *victi* ad ſen-
 ſum, non grammaticè, po-
 ſitum. Ceterum hunc ver-
 ſum quosdam per figuram
 Graecam expoſuiſſe, obſer-
 vat Seruius, vt eſſet: ὁμο-
 λογοῦσι μέλλειν λαβεῖν. Sa-
 ne ad vulgarem formam
 erat: *ni fatebuntur ſe velle*
accipere. Sed mutato tem-
 pore et omiſſione τὸ *velle*
 opus erat, vt a vulgari re-
 cederet oratio.

572 *ca-*

Hoc caput, o ciues, haec belli summa nefandi.
 Ferte faces propere, foedusque reposcite flammis.
 Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
 Dant cuneum; denique ad muros mole feruntur.
 Scalae inproviso, subitusque adparuit ignis. (575
 Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant;
 Ferrum alii torquent, et obumbrant aethera telis.
 Ipse inter primos dextram sub moenia tendit
 Aeneas, magnaue inculcat voce Latinum; 580
 Testaturque Deos, iterum se ad proelia cogi:
 Bis iam Italos hostis; haec altera foedera rumpi.
 Exoritur trepidos inter discordia ciuis:
 Urbem alii referare iubent, et pandere portas
 Dardanidis; ipsumque trahunt in moenia regem. 585
 Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros.

Inclu-

— 572 *caput belli et summa* est ipsa Laurentum vrbs, quatenus illa caput est populi bellum gerentis. cf. not. ad v. 567. De Turno quis tandem hic cogitet? 573 *foedusque reposcite flammis*. Nescio an nimis argute dixerit poeta, si flammam sacrorum foederis feriundo respexit. Malim accipere simpliciter: illato vrbi igni reposcite id, quod foedere iam pepigerant Latini.

575 *Dant cuneum*, faciunt, vt toties *dare* nostro poetae. 576 *Scalae*

improviso: nota figura verbum petendum ex altero membro, apparuerunt, prolatae, admotae sunt. — 577 *primos*: Bene Servius: qui primi ad portas erant obuii, scilicet stationem agentes. 582 Variat orationem: *haec iam altera*, pro bis ruptum foedus, bis Italos hostes factos: cf. sup. 212 sqq. et VII, 263. 285. 585 trahunt regem ad muros, haud dubie dedendae vrbis et renouandi foederis causa. Nihil apertius.

587 sqq.

Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
 Vestigavit apes, fumoque inplevit amaro;
 Illae intus trepidae rerum per cerea castra
 Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras. 590
 Voluitur ater odor tectis: tum murmure caeco
 Intus saxa sonant: vacuas it fumus ad auras.
 Adcidit haec fessis etiam fortuna Latinis,
 Quae totam luctu concussit funditus urbem.
 Regina ut tectis venientem prospicit hostem, 595
 Incessi muros, ignis ad tecta volare:
 Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
 Infelix pugnae iuvenem in certamine credit

Exstin-

587 sqq. Accipiendum de fumigatione, qua, ut fauos eximat mellarius, expelluntur alvearibus apum examina: cf. Ge. IV, 229. Comparationem Apollonio sublegisse Maronem, satis iam monuerunt Intpp. Locus est de Bebrycum fuga lib. II, 130 sqq.; noster vero ad urbanorum discursationem et trepidationem transtulit, et ornamenta varia adiecit: v. c. πέτρῃ ἐνι est latebroso in pumice. καπνιάν est fumo implere amaro. — vestigavit est pro invenit, et ἀορίστως accipiendum: trepidae rerum, solenni (cf. sup. I, 178) or-

natu, pro trepidae simpliciter: trepidae de rebus, propter res, propter casum repentinum; in trepidis rebus constitutae, ἀμηχανοῦσαι. 591.2 tantum ad exornandam comparationem valere debent: subnati ex verbis Apollonii: ἐπιπρὸ δὲ λιγνυόεντι καπνιά τυφομενοί. Studium ornatus videmus vel in his: fumus amarus, ater odor. Omissa in fine ad 592 applicatio comparationis: Similis fortuna et trepidatio nunc erat in vrbe Latinorum. 593 Nova calamitas afflixit Latinos casu Amatae. fessos, malis, et iam animis fractos.

Exstinctum; et, subito mentem turbata dolore, (600
 Se caussam clamat, crimenque, caputque malorum:
 Multaque per maestum demens effata furorem,
 Purpureos moritura manu discindit amictus,
 Et nodum informis leti trabe nequit ab alta.
 Quam cladem miserae postquam adcepere Latinae:
 Filia prima manu flauos Lauinia crinis 605
 Et roseas laniata genas, tum cetera circum
 Turba, furit: resonant latae plangoribus aedes.
 Hinc totam infelix volgatur fama per urbem.
 Demittunt mentis: it scissa veste Latinus,
 Coniugis adtonitus fatis, urbisque ruina, 610
 Canitiem immundo perfusam puluere turpans:

[Multa-

—600 *caput*, vt sup. XI, 361 de Turno: *o Latio caput horum et causa malorum*. 603 Mortem Amatae iam expectare nos fecerat sup. vss. 62. 63. Nec pro odio illa suo in Aeneam superstes Turno esse debebat. Sed infame hoc mortis genus poetam maluisse mirum videri debet. Scilicet nec hoc ad sui seculi sensum attemperavit, nec ad nostram opinionem est diiudicandum: est enim hoc genus mortis heroicum ac tragicum, h. e. carminibus et tragoediis Graecorum frequentatum. Nobile adeo leti genus ex antiquo more, inprimis in

feminis. Sic Iocasta laqueo spiritum interclusit, Epicaste Homero dicta Odyss. 2, 277 sqq. Sic Clite ap. Apollon. I, 1063. Sic Phaedra et aliae. Hanc adeo mortem praetulit poeta historiae fidei, qua apud Seruium Fabius Pictor Amatam inedia se interemisse tradiderat. At Piso apud Victor. O. G. R. 13 simpliciter: *interfecto Latino* (in pugna cum Rutulis) *mortem Lauiniam sibi met consciuisse*. *Nodum leti* egregie dixit pro nodo letifero; et *letum informe* pro turpi, foedo, eximie!

—611 Pathos habet ver-

immun-

[Multaque se incusat, qui non adceperit ante
Dardanium Aenean, generumque adsciuerit ultro]

Interea extremo bellator in aequore Turnus
Palantis sequitur paucos, iam segnior, atque 615
Iam minus atque minus successu laetus equorum.
Adtulit hunc illi caecis terroribus aura
Connixtum clamorem, adrectasque inpulit auris
Confusae sonus urbis, et inlaetabile murmur.
Hei mihi! quid tanto turbantur moenia luctu? 620
Quisue ruit tantus diuersa clamor ab urbe?
Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.
Atque huic, in faciem soror ut conuersa Metisci
Aurigae currumque et equos et lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, sequamur 625
Troiuigenas, qua prima viam victoria pandit:
Sunt alii, qui tecta manu defendere possint.

Ingruit

immundo simpliciter ornat,
ut Ge. I, 81; *κόινον αἰδοαλές-
σαν* reddidit, quae non mo-
do de cinere foci in pro-
pinquo stantis (ut Il. σ, 23
de Achille), sed et de pul-
vere occurrit Odyss. ω, 315.
*Canitiem terra atque in-
fuso pulvere foedans* prae-
iuerat iam Catullus LXIII,
224.

614 Reuocandum in
mentem, quod Iuturna
ad extremos ordines Tur-
num deduxerat: sup. 483
sq. 616 *Iam minus at-
que minus laetus successu*

equorum, quos viribus ac
cursu deficere tandem vi-
debat. Ergo *successus* h. l.
non est fortunae, sed pro-
cessus, procursus equorum,
cuius velocitas sensim sen-
simque imminuebatur. Vi-
detur poeta vocem exqui-
sitiorum ad significatum
minus frequentem tradu-
xisse. 617 *caecis terrori-
bus*, quorum causam igno-
rabat. 621 *diuersa ab ur-
be*, in diuersa parte sita:
clamor enim ei a tergo ori-
tur. 627 Verborum co-
lor comparatur cum Il. ν,
312 sqq.

Ingruit Aeneas italis, et proelia miscet:

Et nos saeua manu mittamus funera Teucris.

Nec numero inferior, pugnae nec honore recedes:

Turnus ad haec: (630

O soror, et dudum, adgnoui, cum prima per artem

Foedera turbasti, teque haec in bella dedisti:

Et nunc nequidquam fallis Dea. Sed quis Olympo

Demissam tantos voluit te ferre labores? 635

An fratris miseri letum vt crudele videres?

Nam quid ago? aut quae iam spondet Fortuna salu-
tem?

Vidi oculos ante ipse meos, me voce vocantem,

Murrhanum, quo non superat mihi carior alter, (640

Oppetere ingentem, atque ingenti volnere victum.

Occi-

312 sqq. 629 *mittamus*
funera: alias adiectum:
neci, Orco: et *mittamus*
Teucris, pro: Teucrorum
funera: h. e. corpora. —
630 *numero* sc. funerum,
h. e. caesorum. Ita Seruii
interpretatio lucem ac-
cipit.

632 Non est acerbe a
poeta exigendum, vt argu-
menta exponat diserte,
quibus agnouerit Turnus
deam sororem. Sufficit
euenisse multa inopinato
et a causis obscuris inde
a v. 225 sqq. Potuit quo-
que in habitu vel motu

corporis aliquid esse, quod
deam argueret. Similiter
res se habet in loco, quem
comparare solent, Il. ε,
815. 634 *fallis*, λανθάν-
εις, latere vis. 638 Non
monendum erat a Gram-
maticis, hoc in superiori-
bus nusquam legi. Siue
phantasma hoc est, quod
animo Turni obuersatum
dici poterat: sic sup. IV,
460. i de Didone; et sae-
pe alii poetae; seu, quod
equidem malim, vere Mur-
rhanum occidi viderat sup.
v. 529. Ornatus autem ex-
tulit Maro quod simplici-
ter Il. ε, 467 κείτοι ἀνὴρ etc.

641 *Vfens*

Occidit infelix, ne nostrum dedecus Vfers
 Adspiceret. Teucris potiuntur corpore et armis.
 Exscindine domos, id rebus defuit vnum,
 Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
 Terga dabo? et Turnum fugientem haec terra vi-
 debit? 645

Vsque adeone mori miserum est? vos o mihi Manes
 Este boni: quoniam Superis auersa voluntas.

Sancta ad vos anima, atque istius inscia culpa (rum.
 Descendam, magnorum haud umquam indignus auo-

Vix ea fatus erat; medios volat, ecce, per hostis 650
 Vectus equo spumante Saces, aduersa sagitta
 Saucius ora, ruitque inplorans nomine Turnum:
 Turne, in te suprema salus: miserere tuorum.
 Fulminat Aeneas armis, summasque minatur
 Deiecturum arcis Italum, excidioque daturum: 655
 Iamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,

In

—641 *Vfers*, occisus a Gya
 v. sup. 460, adduxerat Ae-
 quiculas. De eo lib VII, 744
 sqq. 646 *Vsque adeone*
m. Neronis voce celebra-
 tum hemistichium apud
 Sueton. Ner. 47. *Manes*
 hic sunt dii inferi, ut alibi
 quoque; *boni*, propitii, ut
 Ecl. V, 65. Sententia vsq.
 646. 7 fere eadem quae
 sup. XI, 51. 52: quoniam
 deorum superiorum volun-
 tas, numen auersum est,
 vos, o Dii inferi, sitis mihi

propitii. 648 *culpa*, ig-
 nominiae, fugae.

650 Labefactum Turni
 animum nunc impellit, ut-
 que Aeneae occurrat, per-
 mouet noua res: Sacae
 vulnerati et orantis mise-
 ratio. Expressit locum Sta-
 tius XI Theb. 239 sqq. —
 654 *fulminat*: graue voca-
 bulum, cuius vim nulla
 vulgari voce assequaris.
 Stragem eum late facere
 significat. Voce iam Ge.
 IV, 561 vsus est. cf. inf.

Nnnn

v. 700.

In te oculos referunt: mussat rex ipse Latinus,
 Quos generos vocet, aut quae sese ad foedera flectat.
 Praeterea regina, tui fidissima, dextra
 Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit. 660
 Soli pro portis Messapus et acer Atinas
 Sustentant aciem. Circum hos vtrimque phalanges
 Stant densae, strictisque seges mucronibus horret
 Ferrea: tu currum deserto in gramine versas.
 Obstupuit varia confusus imagine rerum 665
 Turnus, et obtutu tacito stetit. Aestuat ingens
 Vno in corde pudor, mixtoque infania luctu,
 Et Furiis agitated amor, et conscia virtus.
 Vt primum discussae umbrae, et lux reddita menti,
 Ardentis oculorum orbis ad moenia torfit 670
 Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.
 Ecce autem, flammis inter tabulata volutus

Ad

v. 700. 657 *mussat* h. l. tacite deliberat. Manet tamen notio, quae sup. XI, 345 et 454 atque inf. 718 redit, ut sit *mussare*: non audere aperte dicere. Eodem redeunt alia apud Cerdam et al. 659 *tui fidelissima*, pro vulgari: in te, tibi; ad formam illius: tui amantissima, inflexum. — 660 *exterrita*: quod sup. 599 dixerat: *subito mentem turbata dolore*, in furorem acta. 664 *deserto in gramine*, extremo campo:

sup. v. 614. 668 *Furias* ad desperatas Lauinia nuptias refer.

669 *umbrae*: quia in vulgari sermone *caligo mentis* dicitur. 672 *Turrim* ex seriore aeno heroicæ vitæ intulit poeta. Admouebatur illa muris, ut inde desuper et ex alto hostis missilibus peti posset. *Tabulata* sunt turris contignationes, v. sup. lib. II, 463. 64. *vortex flammis volutus* elegantius quam vertex flammarum.

675 pon-

Ad coelum vndabat vortex, turrimque tenebat:
 Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse,
 Subdideratque rotas, pontisque instrauerat altos. 675
 Iam iam fata, soror, superant; absiste morari:
 Quo Deus et quo dura vocat Fortuna, sequamur.
 Stat conferre manum Aeneae, stat, quidquid acerbi est,
 Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis
 Amplius. Hunc, oro, sine me furere ante furorem.
 Dixit, et e curru saltum dedit ocius aruis: (680
 Perque hostis, per tela ruit: maestamque sororem
 Deferit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
 Ac veluti montis saxum, de vertice praeceps

Cum

— 675 *pontes*, quibus discursus fieret per turre et muros, v. sup. IX, 170 et 530. 678 Melius, puto, interpungitur post *Morte*, ut sit: *Stat, quicquid acerbi est Morte, pati.* 680 In archaismo in *furere furorem* nemo haereat; sed, quod illustratum et expositum velles, hoc forte est: quam vim h. l. habeat *ante*. Seruius exponit: „prius quam ad eum veniam, ut pugnam mente concipiam et instructus furore in bella prorumpam.” Digna Grammatico interpretatio, non poeta! Certe cum aliis *priusquam moriar* supplet; quod aeque putidum. Nisi vitio

coinquinatus est versus, est utique inter eos, quos poeta, donec emendaret, rudere ne hiarent, compleuit. Alias facile poterat succurri: *sine me furere, alma, f.* vel *sine me insanire furorem*. Certe ante prorsus alienum. Sine me, o soror, indulgere furori huic meo, hoc est irae, virtuti, ut congregiar cum Aenea, etiam, si fatalis mors instet.

684 sqq. Comparatio ex ipsa rerum natura unicuique facile poetae obuia. Nec tamen ignorare potuit Virgilius eam iam ab Homero tractatam Il. v, 137 sqq.: Hesiod. Scut. 374 sqq. 437. Ex Virgilio profecerunt

Cum ruit, auolsum vento, seu turbidus imber 685
 Proluit, aut annis soluit sublabſa vetuſtas,
 Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
 Exultatque ſolo; ſiluas, armenta, viroſque
 Inuoluens ſecum: Diſiecta per agmina Turnus
 Sic vrbiſ ruit ad muros, vbi plurima fuſo 690
 Sanguine terra madet, ſtriduntque haſtilibus aurae:
 Significatque manu, et magno ſimul incipit ore:
 Parcite iam, Rutuli; et vos tela inhibete, Latini:
 Quaecumque eſt Fortuna, mea eſt: me verius vnum
 Pro vobis foedus luere, et decernere ferro. 695
 Diſceſſere omnes medii, ſpatiumque dedere.

At

fecerunt alii: Statius VII
 Theb. 744 ſqq.: Valer. Fl.
 VI, 631 ſqq. Add. Taſſo
Gieruſ. lib. XVIII St. 82.
 Sed omnium diligentiffi-
 mus in ornamentis Q. Ca-
 laber lib. I, 694 ſqq.: lib. II,
 378 - 385. Maronis laudem
 cumulat oratio elaborata
 et phantaſmatum dilectus
 ſimulque ἐνἀργεια. 685.
 6 Ornat cauſſarum enume-
 ratione et variat orationem
 pro vulgari: auolsum ven-
 to ſeu imbre ſeu vetuſtate.
ſublabſa vetuſtas ſaxi, pro
 ſaxo ſublabſo vetuſtate:
 tradueto attributo. 687
actu exquiſite, impetu, im-
 pulſu. *agi* pro moueri, de-
 turbari, docte dictum hinc
actus. mons pro ſaxo, vt

augeat phantaſma, *impro-
 bus*, ingens, vt al. 688. 9
 His exornatur res et in-
 creſcit admiratio. Haec
 multo ἐναργέστερα et ad
 ſenſum efficaciora fiunt, ſi
 Graeca compares, aut ſi
 ad ſimplicitatem orationis
 vulgaris ſingula redegeris.
 690. 1 Simplicibus ver-
 bis eadem dicta Il. 2, 789 et
 v. 692. Comparari ſolet
 cum Il. 7, 81: Odyſſ. ω, 529
 ſqq. 692 magna voce
 inſit. 694 *verius eſt*, iu-
 ſtius eſt, me vnum pro
 omnibus rupti foederis
 poenam luere, vt iam Serv.
 Nota nunc vocis *verus* ſig-
 nificatio vel ex illo Horati-
 ano: *Metiri ſe quemque ſuo
 modulo ac pede verum eſt.*

697 ſqq.

At pater Aeneas, audito nomine Turni,
 Deferit et muros, et summas deferit arcis;
 Praecipitatque moras omnis: opera omnia rumpit:
 Laetitia exultans, horrendumque intonat armis: 700
 Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse, coruscis
 Quum fremit ilicibus, quantus, gaudetque niuali
 Vertice se adtollens pater Apenninus ad auras.
 Iam vero et Rutuli certatim, et Troes, et omnes
 Conuertere oculos Itali, quique alta tenebant 705
 Moenia, quique imos pulsabant ariete muros:
 Armaque deposuere humeris. Stupet ipse Latinus,
 Ingentis, genitos diuersis partibus orbis,
 Inter se coiisse viros, et cernere ferro.
 Atque illi, vt vacuo patuerunt aequore campi, 710

Pro-

697 sqq. Praeclarus locus: primum in exhibenda impatientia morae et festinatione, tum in phantasmate mirae heroum magnitudinis et speciei corporis. *praecipitatque moras omnes*, ornate, h. e. omnia, quae cum morari poterant, festinanter agit. 700 *intonat armis*, tantus corporis specie, *quantus Athos*. Nam ad incesum haec spectant. Etiam Hector apud Homerum Il. 2, 754: ὄργηθ' ὅρ' οὐκ ἐνὶ φρεσὶν εἰσὶν ἄνδρες, sed ornatus Maro singula montium nomina ponit, quod efficacius ad sensus

impulsus est. Duxit hinc Miltonus magnificum ac sublime illud Satanae phantasma: *dilated stood, Like Teneriff or Atlas, unremov'd: His stature reach'd the sky, and on his crest Sat Horror plum'd. Parad. lost. IV, 984. cum fremit ventorum procellis: hinc et coruscae ilices, variante variato arborum motu luce et umbra. Sic sup. I, 164: silvis scena coruscis. 709 cernere, κρίνειν τὸν ἀγῶνα pro decernere, iam Ennio frequentatum. cf. Heins. ad h. l. post alios. 710 cf. v.*

Procurfu rapido, coniectis eminus hastis,
 Inuadunt Martem clipeis atque aere sonoro.
 Dat gemitum tellus: tum crebros enfibus ictus
 Congeminant. Fors et virtus miscentur in vnum.
 Ac velut, ingenti Sila, summoue Taburno, 715
 Cum duo conuersis inimica in proelia tauri
 Frontibus incurrunt: pauidi cessere magistri;
 Stat pecus omne metu mutum, mussantque iuuencae,
 Quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur:
 Illi inter sese multa vi vulnera miscent, 720
 Cornuaque obnixa infigunt, et sanguine largo
 Colla armosque lauant: gemitu nemus omne remugit.

Haud

696. 712 *Inuadunt Martem*: elato spiritu, pro: incipiunt pugnam, cf. IX, 186. *clipeis atque aere sonoro*: vtrumque de clipeis collisis. Inf. 724 repetitur: *Concurrunt clipeis*. — 714 *fors et virtus*. Non fors Turni, Aeneae virtus: sed pugnantes non modo virtutem praestant, sed et casum ac fortunam in ictibus et vulneribus inferendis obseruant.

715 Ornatissima comparatio: inuentu facile cuius obuia, sed tam splendide et magnifice vix a quoquam tractata. Nam tenui-

ter Apollon. lib. II, 83. 89. Sed ipse Maro iam pugnam taurorum copiose tractauerat in Ge. III, 217 sqq. Cum quo conferre iuuabit Oppian. Cyneg. II, 43 sqq. Ornat notionem siluae positis nominibus celebriorum siluarum, Silae in Bruttiorum agro (v. V. L. ad Ge. III, 219) et Taburnum in Samnio v. Ge. II, 38. 717. 8. 9 Valent haec ad pugnae atrocitatem declarandam. — *mussantque*, cf. sup. 657. — *nemori*, pro pascuis, saltu: vt in Georg. v. c. II, 216 et v. h. l. Heinfs. Ad v. 720 cf. Ge. III, 220 sqq.

725. 6. 7

Haud aliter Tros Aeneas et Daunius heros
 Concurrunt clipeis. Ingens fragor aethera complet.
 Iuppiter ipse duas aequato examine lances 725
 Sustinet, et fata inponit diuersa duorum;
 Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.

Emicat

725. 6. 7 Apud Homerum Iouem fata Hectoris et Achillis Il. x, 209 sqq. Achiuorum et Troianorum Il. 9, 69 libra expendere, notum est; sed ibi alterutrius exitum iam instare declaratur; quod sequutus est Miltonus in praestantissimo loco lib. IV, 996 sqq. Maro ad diuersum phantasma Interpretes auocare debebat: ad magnitudinem pugnae et expectationem exitus, quam ea faciebat. Non modo homines suspensi expectant, sed ipsi dii; ipse Iuppiter libra pugnantium fata trutinat, sed aequa adhuc lance nec in alterutram partem propensa. — *quem damnet labor, quo vergat pondere letum*: praegnans oratio. Videamus primum de posteriore, quod esse debebat proprie: vtra lanx pondere vergat (*καταρρέπει*) eoque ipso mortem denuntiet:

letum itaque pro ipsa lance dixit, cui letum insidet. Iam prius membrum *quem damnet labor* equidem sic accipio, vt eandem sententiam more suo bis exponat poeta: quem *damnet* sc. leto, quem morti destinet iniqua sua fortuna, calamitas sua; seu *labor* simpliciter pugna, vt *πόνος, μόχθος*. Video alios sic accipere, vt sit pro: qui damnetur et addicatur labori; aut vt *damnare* sit damnum inferre; Scaliger vero: a quo frustra labor suscipiatur. Nondum damno meam rationem. At Seruius contraria iuncta putabat: „id est, inquit, quem voto liberet labor praeliandi, parta scilicet victoria etc.„ Parum luculenter declarat mentem Grammaticus; hoc enim vult, vt sit: quem, h. vtrum, voti damnet pugna: vt sup. Ecl. V, 80: *damnare votis*. Sed, an *dam-*

Emicat hic, inpune putans, et corpore toto
 Alte sublatum confurgit Turnus in enssem,
 Et ferit. Exclamant Troes trepidique Latini, 730
 Adrectaeque amborum acies. At perfidus ensis
 Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu:
 Ni fuga subsidio subeat. Fugit ocior Euro,
 Vt capulum ignotum dextramque adspexit inermem.
 Fama est, praecipitem, cum prima in proelia iun-
 ctos 735

Conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
 Dum trepidat, ferrum aurigae rapuisse Metisci:
 Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
 Suffecit: postquam arma Dei ad Volcania ventum,

Morta-

nare absolute a poeta ita dictum sit, recte dubites.

728 *inpune putans* id sibi futurum; tuto se illaturum ictum. *confurgit* cf. sup. ad XI, 284. — 731 Ductus casus ex Il. γ, 363, ubi Menelai ictum, quo Paridem petit, similis fortuna eludit. Facit autem novam voluptatem, novamque expectationem, quod ne nunc quidem Turni fata exitum habent, sed ad novam pugnam differuntur. 732

Sententia imperfecta. Post hunc versum animo supplendum: et inermis sic

relictus Turnus periisset utique: *Ni fuga subsidio subeat*, subiisset eius animo. Capulum *mutilum* (κολὸν δόρυ Il. π, 117) *ignotum* dixit, quoniam alienum, non suum, sed Metisci, ut statim exponit disertius poeta. Nam cinxerat ille quidem, cum exiret ad pugnam, enssem Dauni patris (v. sup. hoc lib. 89. 90); Sed mox, eo deposito, ad foedus ibat in bigis, *Bina manu lato crispans hastilia ferro* sup. v. 165.

735 *cum prima*; sup. 324 sqq. 739 *arma dei ad Volcania*

Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu 740
 Dissiluit: fulua resplendent fragmina arena.
 Ergo amens diuersa fuga petit aequora Turnus:
 Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbis.
 Vndique enim densa Teucri includere corona:
 Atque hinc vasta palus, hinc ardua moenia cingunt.
 Nec minus Aeneas, quamquam tardata sagitta (745
 Interdum genua inpediunt, cursumque recusant,
 Insequitur, trepidique pedem pede feruidus vrguet:
 Inclusum veluti si quando flumine nactus
 Ceruum, aut puniceae septum formidine pennae, 750
 Venator cursu, canis et latratibus, instat:
 Ille autem, infidiis et ripa territus alta,
 Mille fugit refugitque vias: at viuus Vmber

Haeret

Volcania: nouatum docte,
 pro: ad arma dei Volca-
 ni, vel arma diuina Vol-
 cani. Locus similis Q. Ca-
 labri lib. I, 545-8. 740
futilis, pro vulgari: fra-
 gilis. In seqq. 742 vesti-
 gia sunt fugae Hectorae
 Il. x, 136 sqq. Certamen
 hoc ante oculos habuere
 e recentioribus multi, in-
 primis *Tasso* in pugna Ar-
 gantis et Raimondi *Gierus*.
liber. Cant. VII St. 80 sqq.
 — 743 *orbes* v. sup. v. 481.
 — *implicat*, eleganter pro
 facit, implicito cursu. —
 745 *vasta palus*, non lu-

turnae, nam is nimium
 quantum aberat, sed col-
 luues aquarum agrestis.
genua tardata sagitta, vul-
 neri sup. 319.

749 Primae comparatio-
 nis lineae in Hectoris fu-
 ga Il. x, 188 sq. Ornauit
 narrationem simili exem-
 plo Oppian. Halieut. V,
 586 sqq. 750 *aut puni-*
ceae cf. Ge. III, 372. 752
infidiis: sunt illae ipsae li-
 neae pinnis ac formidine
 distinctae, quas expaues-
 cens ceruus non transilit.
 — 753 *Vmber*, canis ex Vm-
 bria: quod facile quisque
 N n n n 5 videt.

Haeret hians, iam iamque tenet, similisque tenenti
 Increpuit malis, morsuque elusus inani est. 755
 Tum vero exoritur clamor: ripaeque lacusque
 Responfant circa, et coelum tonat omne tumultu.
 Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnis,
 Nomine quemque vocans, notumque efflagitat ensem.
 Aeneas mortem contra, praesensque minatur 760
 Exitium, si quisquam adeat: terretque tementis,
 Excisurum urbem minitans, et faucius instat.
 Quinque orbis explent cursu, totidemque retexunt
 Huc illuc. Neque enim leuia aut ludicra petuntur
 Praemia: sed Turni de vita et sanguine certant. 765
 Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris

Hic

videt. 754. 5 Lepidum
 ornamentum comparantis
 rei: petatum ex Apollon.
 lib. II. 278-281. Imitatio-
 nes sunt Ouidii Met. I, 533
 sqq. et Statii V Theb. 165
 sqq. 756 *lacus* cf. 745;
 intelligenda autem arundo
 et arbuta circa paludem.
 — 760 sq. Prorsus ad Ho-
 meri ductum in Hectoris
 fuga II. x, 205 sq. Ad no-
 strorum vero hominum sen-
 sus super decoro herois
 haec exigenda nequaquam.
 Hostem in congressu pug-
 nae semel victum, etiam in-
 ermum ac nudum, trucidat
 Homericus ac Virgilianus
 heros: et nescio an nostra

aetas in praeliis aliud pro-
 bet. De nostrorum autem
 certaminum ac duellorum
 singularem ludibriis cogi-
 tare h. l. interpretes non
 non debebant. *et faucius*,
 vel et si s. vel, quantum li-
 cebat ei faucio. 763 *re-
 texunt* eleganter, repetunt,
 recurrunt. cf. sup. lib. V,
 583. 4. 764. 5 Hic trans-
 fert Homericos notissimos
 versus II. x, 158-161.

766 Vim poeticam Ma-
 roni propriam in oleastro
 hoc ornando agnosce: Sim-
 pliciter declarandus erat
 locus, quo hasta haerebat.
 Videtur ea fata quasi esse
 ex caprifico Homeri II. x,

Hic steterat, nautis olim venerabile lignum;
 Seruati ex undis ubi figere dona solebant
 Laurenti Diuo, et votas suspendere vestis.
 Sed stirpem Teuceri nullo discrimine sacrum 770
 Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
 Hic hasta Aeneae stabat: huc inpetus illam
 Detulerat fixam, et lenta in radice tenebat.
 Incubuit, voluitque manu conuellere ferrum
 Dardanides, teloque sequi, quem prendere cursu 775
 Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,
 Faune, precor, miserere, inquit: tuque optima ferrum
 Terra tene; colui vestros si semper honores,
 Quos contra Aeneadae bello fecere profanos.
 Dixit, opemque Dei non cassa in vota vocauit. 780
 Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
 Viribus haud ullis valuit discludere morsus
 Roboris Aeneas. Dum nititur acer, et instat,
 Rursus in aurigae faciem mutata Metisci

Procur-

145: cf. 2, 433: λ, 167. --
lignum, arbor. 770 *nullo*
discrimine, adeoque nullo
 respectu habito, quod sa-
 cra erat arbor. 771 *pu-*
ro campo, vacuo, non im-
 pedito. Sic Gr. *καθαρὸς*
χωρὸς, ut Il. ψ, 61. Passim
 mos loquendi illustratus a
 viris doctis, v. c. ad Ouid.
 Fast. III, 582. 772 *hasta*
stabat, ex iactu sup. 711.
 — 774. 5 Eadem in hasta

Achillis conuellenda ope-
 ra ponitur ab Asteropaeo
 Il. φ, 174 sqq. 778 *colui*
 — *honores*, ut sacra colere,
 religiones colere. 781. 3
 quam ornate: non potuit
 euellere hastam. *lento in*
stirpe: quod 773 *lenta in*
radice. *discludere morsus*
roboris, eiusdem radicis seu
 trunci, qui ferramentum
 hastae arte amplexus erat,
 ut difficile esset ad soluen-
 dum.

Procurrit, fratrique enssem Dea Daunia reddit. 785
 Quod Venus audaci Nymphae indignata licere,
 Adcessit, telumque alta ab radice reuellit.
 Olli sublimes, armis animisque resecti,
 Hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
 Adfistunt contra certamina Martis anheli. 790

Iunonem interea Rex omnipotentis Olympi
 Adloquitur, fulua pugnans de nube tuentem:
 Quae iam finis erit, coniunx? quid denique restat?
 Indigetem Aenean scis ipsa, et scire fateris,
 Deberi coelo, fatisque ad sidera tolli. 795
 Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
 Mortalin' decuit violari vulnere diuum?

Aut

dum. Sic *mordet fibula*.
 — 785 Facit Iuturna, quod
 Pallas in Achillis gratiam
 Il. x, 267. 789 *arduus*, ut
 alias, elatus animo, fidens,
 audax. Sic sup. *altus Ae-*
neas. *sublimes armis iun-*
gunt alii: male hic. 790
 Si lectio tuenda, dicendum
 est: esse durius dicta haec
 pro: *contra*, ex aduerso,
adfistunt, stant, congregi-
 untur, in *certamina*. Ita
 saltem *in* abesse vix potest.

791 sqq. Nouo inuento
 poeta nos, cum iam pug-
 nam Turni et Aeneae in-
 staurari exspectamus, auo-
 cat, et animos suspensos
 tenet deorum consiliis in-

terpositis. 791 Hoc fere
 modo Odyssaea ad finem
 properat ω, 471 sqq. *omni-*
potentis Olympi. cf. sup.
 ad lib. X, 1.

794. 5 fatale esse, ut Ae-
 neas deus Indiges, ἐγχώ-
 ριος, sit, scis ipsa. cf. VII,
 313. Nota loca Liv I, 2. f.:
 Tibull. II, 5, 45. 46 sqq. *fa-*
tisque ad s. tolli ex Ennia-
 no: *Vnus erit quem tu tol-*
les ad sidera caeli, quod
 usurpauit Ouid. XIV. Met.
 814. Hinc mox Iuno v.
 819 subiungit aliud quid,
 quod non fati necessitas
 imponat. 797. 8. 9 For-
 te haec expositulatio cum
 Iunone non satis subtiliter
 est

Aut enssem (quid enim sine te Iuturna valeret?)

Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis?

Desine iam tandem, precibusque inflectere nostris: 800

Nec te tantus edat tacitam dolor: et mihi curae

Saepe tuo dulci tristes ex ore recurrant.

Ventum

est excutienda: argumentatio utique est valde levis. *diuum*, futurum deum. Quod nunc in libris legitur, difficultatem haud dubie facit, si *mortale vulnus* communi significatu accipiendum est, ut sit vulnus seu in mortali seu a mortali illatum. Quid enim in eo mirum, si Aeneas, futurus deus, nunc tamen homo, a mortali, ab homine, telo petebatur, cum is in media pugna versaretur? cum Turno congregaretur? Itaque inducor ut credam, Maronem primum h. l. ausum *mortalem* pro letali dicere: quod ad analogiam tot aliorum similitum, v. c. letalis, fit praeclare; etsi Serv. damnet, et Burm. recte moneat, esse usum vocis sequioris aetatis. Sed haec ipsa, quae feriores scriptores sibi permittunt, omnia fere a poetis primum profecta sunt.

Ita tandem sententia digna poeta exit. Erat utique quod miraretur Iupiter, Iunonem, cum sciret ipsa Aenean immortalem futurum, tamen putasse se assequuturam hoc, ut ille telo percussus vulnere letali occideret. Adscribendus adeo hic locus iis, in quibus poeta novasse aliquid dicendus est, ne ineptae orationis crimine oneretur. 799 *victis*, pro victo; ex decoro poetici sermonis, ne in vulgari haereret: Quod toties vidimus etiam in hoc enallages genere. Alia vis nulla inest. 801 *Nec te edat dolor*: alias: animum tuum, ut ll. 5, 202 *Ὁν θυμὸν κατέδωκεν* et alia. In seqq. ambigua oratio. Aut adversatiua est propositio: *et mihi curae saepe tuo dulci tristes ex ore recurrant*, immo defer ad me curas ac querelas saepe: ita

Ventum ad supremum est. Terris agitare, vel vndis,
 Troianos potuisti: infandum accendere bellum,
 Deformare domum, et luctu miscere hymenaeos; 805
 Vltius tentare veto. Sic Iuppiter orsus;
 Sic Dea submisso contra Saturnia vultu:
 Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
 Iuppiter: et Turnum et terras inuita reliqui.
 Nec tu me aëria solam nunc sede videres 810
 Digna indigna pati; sed flammis cincta sub ipsam
 Starem aciem, traheremque inimica in proelia Teu-
 cros.

Iutur-

ita vero oratio friget. Aut est reitatio antecedentis enuntiationis: nec toties me querelis tuis fatiges. Hoc utique malim. et subiungi, cum negatiua nec repetenda esset, nouum non est: vt paullo post v. 825 aut occurrit. saepe pro tam saepe. recurserit, vt Aen. I, 662, iterentur. — 803 Terris a. Consilia Iunonis: primum sup. I, 37 sq.; alterum infandum accendere bellum etc. sup. VII, 286. 315. 316. Tertium ad nuptias Lauinae cum Aenea pactas et Iunonis artibus turbatas spectat: deformare domum, sc. luctu, quocum squalor ac deformitas coniuncta. Deformem dolorem Lucanus

dixit lib. VIII, 81, et deformis aegrimonia ex Horatio nota.

808. 9 Hoc non respicere potest ea, quae hoc libro de Iunonis descensu in montem Albanum, et, acceptis Iouis mandatis, ad Olympum reditu fuere narrata sup. v. 133. 159. 160; sed ad locum lib. IX, 802 sqq., vbi Iris a Ioue missa Iunonem vetat pugnae interesse. 810 Nec tu, sc. nisi hoc ita se haberet. — 811. 812 starem in acie flammis cincta: ad terrorem dictum puto, vt flamma in Troianos saeuat, vti quis ferro ignique grassari dicitur. Nisi nube ignea circumdata in pugnam prodire voluit. Fulminis vsui

Iuturnam misero, fateor, succurrere fratri
 Suasi, et pro vita maiora audere probavi;
 Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum: 815
 Adiuro Stygii caput implacabile fontis:
 Vna superstitione superis quae reddita Diuis.
 Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
 Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
 Pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum: 820
 Cum iam connubiis pacem felicibus, esto,
 Component, cum iam leges et foedera iungent:
 Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,

Neu

vñi locus vix est. Supra
 lib. II, 613 Iuno ferro ac-
 cincta Achiuos vocat a na-
 vibus, Pallas autem nimbo
 cincta arcem insidet. *tra-*
beremque Teucros inimica
in praelia: simpl. accipio
 pro: Teucros aggrederer:
 nam, qui aggreditur, pug-
 nare secum alterum cogit
 trahitque in pugnam. —
 813. 4 Respicit sup. 138.
 1, 2. Oratio est fere pede-
 stris: sed observa, quomo-
 do eam vel sic a vulgari
 deflexerit; cum esse debe-
 ret: Suasi Iuturnae, ut etc.
 Probavi eam audentem
 maius aliquid pro vita fra-
 tris. In his ac similibus
 Virgilianam orationem di-
 gnoscere licet. 816. 7
 Res per se notissima: sed

ornatum est egregie *caput*
fontis Stygii pro simplici
 Styge. *implacabile*, sc. per-
 iurio facto. *vna* s. h. e. quae
 maxima iurisiurandi inter
 deos est religio: iusiuran-
 dum sanctissimum. Male
 argutatur Servius, et cum
 eo alii. *est reddita*, pro fac-
 ta est, nihil amplius. *Super-*
stitione pro religione fatis
 frequens. Sic fere II. 6, 37.
 38: ὅστε μέγιστος Ὀρκος
 δεινότατος τε πέλει μακάρεσ-
 σι θεοῖσι. 820 pro m. tuo-
 rum. Bene Serv. Respexit
 ad Saturnum, qui in Italia
 quandoque regnauerat; in-
 de ait *tuorum*; nam et La-
 tinus inde originem ducit:
 sup. VII, 48. 49. 822
leges sunt foederis condi-
 tiones. 823 Argute poe-

Neu Troas fieri iubeas, Teucrosque vocari;
 Aut vocem mutare viros, aut vertere vestis. 825
 Sit Latium: sint Albani per saecula reges:
 Sit Romana potens Itala virtute propago:
 Occidit, occideritque finas cum nomine Troia.
 Olli subridens hominum rerumque repertor:
 Et germana Iouis, Saturnique altera proles, 830
 Irarum tantos voluis sub pectore fluctus?
 Verum age, et inceptum frustra submitte furorem.
 Do, quod vis; et me victusque volensque remitto.
 Sermonem Aufonii patrium moresque tenebunt;
 Utque est, nomen erit: conmixti corpore tanto 835

Sub-

ta rem facti iam ad deorum voluntatem retrahit. Nam mansit nomen Latinorum: mansit sermo Latinus, vestitus Latinus: nec Troiani coloni quicquam in his immutarunt. Verendum autem erat, ne gens Latinorum victa in nomen victorum cederet, ut fere fieri solitum. Laudant Intpp. Sallustii verba Iug. 21 f.: *Victi omnes in gentem nomenque imperantium* (Numidarum) *concessere.* 827 Sint Romani potentes, sed tanquam Itali, non tanquam Troiani; ut Italorum virtutem referre videantur, non Troianorum. Ceterum totum

hunc locum ad lyricos numeros transtulit Horat. in regia Oda lib. III, 3, in primis v. 30 sq.

830 Tu, cum sis germana Iouis soror, tantas iras exercere potes? Ut sup. *tantae ne animis caelestibus irae?* ut ne nomen quidem gentis exosae ferre possis. Male argutantur Grammatici. 832 iram perperam susceptam, conceptam. 833 *me remitto*: dictum ut: remittere animum, ab ira. Remittit se, qui mollescit adeoque concedit: *nec amplius contendit.* Vti se remittunt ea, quae laxantur, solvuntur. — 835. 6 Permixti cum tan-

Subsident Teucri. Morem ritusque sacrorum
 Adiiciam, faciamque omnis vno ore Latinos.
 Hinc genus, Ausonio mixtum quod sanguine surget,
 Supra homines, supra ire Deos pietate videbis:
 Nec gens vlla tuos aeque celebrabit honores. 840
 Adnuit his Iuno, et mentem laetata retorfit.

Inter-

to populo Troiani comprehendentur, delitescant, latebunt sub Latinorum nomine. *corpus* de vniuersa rep., populo, ciuitate, imperio, exercitu dici, ad vulgarem comparisonem corporis et membrorum hominis, satis illustratum dedit Heinſ. ad h. l. Sic sup. IX, 313: *toto certatum est corpore regni*. Itaque sunt h. l. Teucri commixti cum toto populo Latinorum. Pessime ad concubitum traxit Cerda cum aliis *ad corpore commixti* et *subsident*. Ornate hoc *subsident* dictum de iis, quae in commixtione infimum locum occupant; nunc, eminente Latinorum nomine, obliuiscitur nomen Teucrorum. Supra V, 498 de sorte: *galeaque ima subsedit Aesthes*. 836. 7 *Adiiciam*. Sacra tantum ac religiones Troianorum adiungam Italicis, Penates Latio inferentur, cf. sup. 192; faciamque, vt vterque

populus Latini sint, adeoque *ὁμόγλωσσοι*. 839 *supra ire deos pietate* non est urgendum: significat tantum praestantiam summam in hoc genere. Tenendum idem in innumeris locis, vbi, quaecunque excellunt ac praestant aliis, non modo paria diis ac diuina esse verum etiam superare deos dicuntur. Ita hominum termino fert. Nam, etsi h. l. cum aliis ad deos minores vel heroes referas, tamen nec horum pietas in deos maiores vsquam, si bene meministi, celebratur. 840 Iunonis sacra in Ouidii Fastis, templa apud Donatum aliosque in descript. Romae quaerenda. Reuocanda autem in animum sup. III, 435-9. 841 *mentem retorfit*, inflexit, mutauit. Comparant *μεταστρέφειν νόον* II. O, 52, *ἐτρέπετα νοῦς, φρεν* et similia. Nec sane aliter commode te expedias. Alias malim iungere

O o o o

mentem

Interea excedit coelo, nubemque reliquit.

His actis, aliud Genitor secum ipse volutat:
Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.

Dicuntur geminae pestes cognomine Dirae, 845

Quas

mentem laetata. Sic tamen *retorsit* absolute, sc. se, paullo durius dictum. — 842 *excedit caelo*: quo igitur illa abiit, si caelo excessit dea? Erit *caelum* h. l. de ipsa nube accipiendum, unde illa spectabat pugnam, aethere pendens cf. sup. 792. 796. 810. Inde illa abiit ad suum *θάλαμον*, cubiculum, quod Homerus memoravit Il. ξ, 166 sqq.

843 Ingeniose nouum rei expediendae modum excogitauit Virgilius. Nam sup. IX, 803 sq. Homeri exemplo in simili loco Irin miserat ad auocandam deam: nunc res erat varianda. Vt itaque Iuturna a fratre discederet, manifesto mortis instantis omine illa terretrur. *dimittere*: vocabulum quidem solenne in dimittendo exercitu, sed h. l. alio traductum, est enim: abstrahere, auocare, auertere.

845 sqq. Sit et hic locus pro exemplo variae artis et rationis, qua poetae fabulas

antiquas, interque eas id imprimis genus, quod symbolicum et allegoricum ab origine fuit, tractant. De Furiis poetam agere, dubitari nequit. Sed, cum earum sedes alias sint in Tartaro, saltem in Plutonis regia vel in aditu inferorum, vt VI, 280, nunc in Iouis illae vestibulo excubant. Seruii h. l. et ad III, 209 commenta de triplici Furiarum potestate nihili sunt: vt nec illud satis probatum dedit, Furias appellatas esse *canes Iouis*: quo nomine Harpyiae alias insignitae, vt Apollon. II, 289: *Ἀρπυίας, μεγάλοιο Διὸς κύνας*, et *Κῆρες* ibid. IV, 1166. Nam loca Aen. VI, 257 et Lucani VI, 733 perperam adducit aut potius adigit ad hanc notionem firmandam. Neque etiam alias Furias Plutoni, alias Ioui, dare voluisse putandus Maro; sed variare poetica phantasmata putandus est. 845 *cognomine* pro: nomine. *Dirae* est nomen illarum pestium h. exitio-

Quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
Vno eodemque tulit partu, paribusque reuinxit
Serpentum spiris, ventofasque addidit alas.

Hae Iouis ad solium, faeuque in limine regis
Adparent, acuuntque metum mortalibus aegris, 850
Si quando letum horrificum morbosque Deum rex
Molitur; meritas aut bello territat urbis.

Harum vnā celerem demisit ab aethere summo
Iuppiter, inque omen Iuturnae occurrere iussit.

Illa volat, celerique ad terram turbine fertur: 855

Non .

exitiosarum dearum. Male Grammatici inuerse tradunt: cf. inf. 865. *Agē* sunt ap. Aeschyl. Eumen. 420. *geminæ - et Megæarum*: Docte sic variauit poeta, quod vulgo erat: Sunt tres Diræ. Tum vnum tantum nomen ponit: etiam hoc poetam decebat. Alecto et Tisiphonen quis non facile supplet animo? *Noctis filias* Furias vel Eumenides etiam sup. VII, 331 ediderat; idem Aesch. l. c. 419. Quod *vno partu editas* facit, nescio an aliunde acceperit. 847 *paribus*: pro pariter, pari omnes modo. De alis cf. sup. VII, 561. *ventosas alas* nouo epitheto, quod notionem magnitudinis alarum et concitati volatus habet; nam is ventum mo-

vet. 849 *faeu*: epitheton h. l. accommodatum rebus ac temporibus, quibus Furiarum ministerio vitur Iuppiter, cum irascitur. - *adparent* vox propria de ministerio, vnde apparitores. 850 h. terrent mortales miseros. 851. 2 Argutantur, qui Furiarum munera dispescunt, et Tisiphonen morbos, Alecto bella, et Megaeram letum immittere aiunt.

853 *vnā*. Cum poeta vix dignum sit, indefinite loqui, Megaeram designasse dicendus est: *vnā illam*. 855 *turbine* simpl. pro motu sup. 320 et 531. Volat Megaera tanquam sagitta arcu emissa. *per nubem*, auget phantasma, pro per aerem. Parthos sagittis venenatis vfos esse, fir-

Non secus, ac neruo per nubem impulsæ sagitta;
 Armatam saevi Parthus quam felle veneni,
 Parthus, siue Cydon, telum inmedicabile, torſit;
 Stridens, et celeris incognita transilit umbras.
 Talis se fata Nocte tulit, terrasque petiuit. 860
 Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni;
 Alitis in paruae subitam conlecta figuram,

Quae

mat Seruius Lucani aucto-
 ritate lib. VIII, 303. 304.
 Verba Maronis expressit
 Silius lib. XIII, 197. 198. An
 Cretes, ex quibus Cydones
 sunt (v. Homer. Odysſ. τ,
 176, et γ, 292, a quibus Cy-
 donia vrbs), medicari tela
 veneno soliti fuerint, con-
 ſtetque ea de re aliunde,
 ignoro. In venatione sal-
 tem venenatis sagittis vsus
 esse apud eos potuit, vete-
 rum et nostrorum barba-
 rorum exemplo. 857. 8
 Velini codicem aliquem
 pro *Parthus* meliorem dare
 lectionem, quod vitiosum
 utrique esse arbitror: Quid
 enim *Parthus*, *Parthus siue*
Cydon, suauitatis habeat?
 Aut genus ponendum
 erat, vt indiuidua vel for-
 mae sequerentur: aut v-
 trumque iterandum, vt v.
 c. II. x, 127. 128. Latet ar-
 bitror epitheton seu *Par-*
thi in seq. versu, seu *fellis*:
 v. c. *Armatam saevi fallax*

quam etc. aut simile quid.
 Nisi vltima poetae manus
 versui deest: quod proba-
 bile fit. *Fel veneni*, orna-
 te, vt virus, i. e. succus
 amarus, noxius. *telum im-*
medicabile, quod vulnus in-
 sanabile facit. 859 *um-*
bras celeres: ad maiorem
 phantasmatis horrorem pro
auris exquisitius dixit *um-*
bras, h. e. nigrum aerem,
 quem transuolat sagitta:
 hinc *celeris umbrae*, vt *ce-*
leres aerae, quae celeriter
 transmittunt telum.

862 Habet haec Megae-
 rae in bubonem mutatio
 aliquid, quod insigniter ad
 terrorem accommodatum
 est ex veterum superstitio-
 ne; ex qua recentes quo-
 que poetae certatim trans-
 tulere praesagia bubonum
 et noctuarum. Enimvero
 nequaquam hoc mortis au-
 gurium comparandum ad
 augustum illud et sublime
 phantaf-

Quae quondam in bustis, aut culminibus desertis,
 Nocte, sedens, serum canit inportuna per umbras:
 Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora 865
 Fertque refertque sonans, clipeumque euerberat alis.
 Illi membra nouus soluit formidine torpor:
 Adrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
 At, procul ut Dirae stridorem adgnouit et alas,
 Infelix crinis scindit Iuturna solutos, 870
 Vnguibus ora, soror, foedans, et pectora pugnīs;
 Quid nunc te tua, Turne, potest germana iuuare?
 Aut quid iam durae superat mihi? qua tibi lucem

Arte

phantasma, quod Messiae
 lib. VIII, sub f. exhibuit
 auctor, summum Germa-
 niae ornamentum: ubi
 Seruatoris moribundi ca-
 put duo Mortis Genii sep-
 tens gyris circumuolant.
 Locus ille ad horrorem in-
 cutiendum efficacissimus.
 Maronem nostrum imita-
 tur Claudian. in Eutrop.
 II, 229 sqq. *Alitis paruae*.
 Videtur recte monitum a
 Seruio, hoc alienum esse
 a bubone, quem grandi
 esse corpore satis constat.
 Et potuit poeta noctuae
 genus aliquod, v. c. mini-
 mam illam noctuam, quam
funeream dicunt, intelli-
 gere. Reliqua tamen bubo-
 ni accommodatiora sunt.

cf. Plin. X, 12. f. 16, et sic
 sup. IV, 462. 463. Itaque
paruam comparatiue acci-
 piendum: dea mutatur in
 auem, paruam respectu
 deae. *subitam*: in quam
 subito *collecta*, conuersa,
 est. *Colligere* eleganter de
 re in minorem speciem
 mutata. Copiose illustra-
 tum ab Heinsio. Cf. de an-
 gue Ge. II, 154 et al. *se-
 rum canit*, fera nocte. *ύ-
 κλεγον αείδει* Aratus. *impor-
 tuna*, importuna, intem-
 pesta nocte. 869 *strido-
 rem*, vocis sonum inter-
 pretatur Seruius. Alias ad
alas retrahi poterat. 873
durae mihi, quae sustine-
 am fratrem cernere in vlti-
 mum discrimen adductum.

Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
 Iam iam linquo acies. Ne me terrete timentem, 875
 Obscoenae volucres: alarum verbera nosco,
 Letalemque sonum. Nec fallunt iussa superba
 Magnanimi Iouis. Haec pro virginitate reponit?
 Quo vitam dedit aeternam? cur mortis ademta est
 Conditio? possem tantos finire dolores 880
 Nunc certe, et misero fratri comes ire per umbras.
 Immortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum
 Te sine, frater, erit? O quae satis alta dehiscat
 Terra mihi, Manisque Deam demittat ad imos?
 Tantum effata, caput glauco contextit amictu 885
 Multa gemens, et se fluuio Dea condidit alto.

Aeneas instat contra, telumque coruscat

Ingens

—875.6 *Iam iam linquo acies* ad ductum Apollinis Homericum: Il. x, 213, Hectore iam morti addicto: λίπεν δέ ε' Φοῖβος Ἀπόλλων. *Obscoenae* v. Ge. I, 470: Aen. III, 241 et al. *terrete volucres* inuidiose dixit, nam una est, inquit Serv. Poetam hoc ad exquisitiorem orationem pertinere vidisse, si pro individuis genus, pro vno plures, poneret, saepe vidimus: v. c. 799. 877 Intelligo, nec latet me, fieri haec Iouis numine ac voluntate v. lib. VII. 878 *reponit* doctius quam rependit.

quicquam meorum; eorum, quae mea sunt, inprimis nunc immortalitas. 885. 6 Male ad Tiberim refertur. Nympha se in fontem suum ac lacum immisit: quem *fluuium* nunc dixit, quandoquidem et fluvius inde prodit, qui in Tiberim defertur. cf. sup. ad v. 139. Similia exempla Tiberis se in fluuium immittentis v. VIII, 66, alia ap. Hom. Il. σ, 218. 9: Od. λ, 252: δ, 425.

887 sqq. Maior est totius sequentis loci suauitas, si quis Hectoreis cum Achille pugnam mente teneat v.

Il. x,

Ingens arboreum, et saeuo sic pectore fatur: (tractas?
 Quae nunc deinde mora est? aut quid iam, Turne, re-
 Non cursu, saeuis certandum est comminus armis. 890
 Verte omnis tete in facies; et contrahe, quidquid
 Siue animis siue arte vales; opta ardua pennis
 Astra sequi, clausumque caua te condere terra.
 Ille caput quassans, Non me tua feruida terrent
 Dicta, ferox; DI me terrent, et Iuppiter hostis. 895
 Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens,
 Saxum antiquum, ingens, campo quod forte iacebat,
 Limes agro positus, litem vt discerneret aruis.
 Vix illud lecti bis sex ceruice subirent,
 Qualia nunc hominum producit corpora tellus. 900
 Ille manu raptum trepida torquebat in hostem,

Altior

Il. 2, l. c. Ita vsf. 268 sqq. expressos videbis, sed ornatus, hic v. 890-3. Tum vsf. 894. 5. Hectoris verba referunt, cum se a Diis delusum intelligit v. 297 sqq. Comparant tamen Vrsin. et alii Il. 2, 811. 812: 3, 175. 6. Iam v. 889 *retractare* eleganter est recusare, tergiuersari, detrectare. In vsf. 894. 5 graue pathos est. Nolim iungere *ferox hostis*. Sed *ferox*, o Aenea, — *feruida dicta* sunt superba, arrogantia. *Iuppiter hostis* est infestus, vt alias *inimicum numen*.

896 Emissa hasta, cum

altera deficiat, saepe (v. c. Il. 5, 409 sqq.: 2, 264) sic heroes Homerici saxa iaciunt: ipsi adeo dii, vt Il. 6, 403 sq., vnde h. l. verba fere ducta sunt; cf. 3, 303, 4 et 12, 445 sqq. Ad talem morem haec quoque exigenda sunt. Turnus autem, etsi enssem receperat, hasta tamen erat destitutus, quam eminus in Aeneam mitteret. Vt quis vero victum hostem etiam nudum, ipse armis melioribus instructus, insequeretur, dedecori in heroum vita non erat.

— 898 *litem*: remotius posuit: pro fines, adeoque

O o o o 4

litem

Altior insurgens, et cursu concitus, heros.
 Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
 Tollentemue manu, saxumque inmane mouentem;
 Genua labant: gelidus concreuit frigore sanguis. 905
 Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
 Nec spatium euasit totum, nec pertulit ictum.
 Ac velut in somnis, oculos vbi languida preffit
 Nocte quies, nequidquam auidos extendere cursus
 Velle videmur, et in mediis conatibus aegri 910
 Succidimus; non lingua valet, non corpore notae
 Sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur;
 Sic Turno, quacumque viam virtute petiuit,

Succes-

litem de finibus. 902 *ma-
nu trepida*, simpl. festina,
torquebat. Seruius: „Be-
„ne imperfecto usus est
„tempore: quia non est
„perfectum quod voluit,
„vt v. 903. 4. 7. „ nimis
argute. cf. sup. v. 394:
dabat.

903. 4 Non haec Tur-
num, prae metu, mentis
male compotem, *ἄπορον*,
arguunt, sed, quod vs. 913.
14 diserte quoque exponi-
tur, torporem, quem Furia
iniicit, viresque adeo cor-
poris debilitat. Itaque Tur-
nus ipse *nec se cognoscit*, vi-
res solitas sibi deesse videt:
se videt esse plane alium.
Aliud est nostris recentio-

ribus linguis: *se non cog-
noscere*. 906 *lapis viri*
(pro eius) est lapis ab eo
proiectus: dictum ad vul-
garem formam: iactus viri.
Poterat *viro* dicere, vt esset
viro volutus, h. a viro; sed
alterum maluit: cur non
feramus? *inane* de aere
nunc non primum occur-
rit, nec eius epitheton *va-
uum*: vtrumque Lucretio
subiectum.

908 sqq. Egregie orna-
vit comparisonem per se
iucundam, ex Il. x, 199 sq.
Ex Virgilio expressum pu-
tant locum Oppiani Ha-
lieut. II, 81-85. Est etiam
Apollonii similis locus II,
278 sqq. 913 quamcun-
que

Succesſum Dea dira negat. Tum pectore ſenſus
 Vertuntur varii. Rutulos adſpectat, et urbem, 915
 Cunctaturque metu, telumque inſtare tremiſcit;
 Nec, quo ſe eripiat, nec, qua vi tendat in hoſtem,
 Nec curruſ uſquam videt, aurigamue ſororem.
 Cunctanti telum Aeneas fatale coruſcat,
 Sortitus fortunam oculis; et corpore toto 920
 Eminus intorquet. Murali concita numquam
 Tormento ſic ſaxa fremunt, nec fulmine tanti
 Diffultant crepitus. Volat atri turbinis inſtar
 Exitium dirum haſta ferens, orasque recludit
 Loricæ, et clipei extremos ſeptemplicis orbis; 925
 Per medium ſtridens tranſit femur. Incidit iſtus
 Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.

Confur-

que viam iniit, vulgari
 modo dices. 914. 15
 Dictum exquisitius pro ſol-
 lenniori: vertit, verſat,
 varia conſilia, ſenſus, ani-
 mo Turnus. 915 ſqq.
 Species eadem Hectoris II.
 2, 293 ſqq.

919 *coruſcat*, vibrat, *πάλ-
 λει* Homerus ibid. 320, ſed
 multo ornatius, et reſpectu
 comparationis, quam ipſe
 ibi attulerat haſtae cum
 Lucifero. 920 *fortunam*,
 h. locum in corpore, quem
 fortuna dabat cf. ibid. v.
 321, tum omnibus corpo-
 ris viribus emittit haſtam.

— 924. 25 Haſta traiecit
 clipeum in extrema, puta,
 parte, tum loricæ oram, et
 in femore ſedet. Supra lib.
 X, 587 – 590 ſimile fere
 vulnus fit, ſed in inguine,
 adeoque mortale. Scilicet,
 quod iam alii viderunt, no-
 luit poeta vulnus letale
 eſſe, vt locus eſſet iis, quæ
 ſequuntur: quibus ad tra-
 gicæ fabulæ exitum epos
 ſuum propius adduxit. —
 925 Aiæcis *σάκος ἐπταβόειον*
 quis nescit? 927 *duplicato
 poplite*, eleganter pro
 inflexo genu. conf. ſup.
 XI, 645.

Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
 Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
 Ille humilis supplexque oculos dextramque precan-
 tem 930

Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit:
 Vtere sorte tua. Miseri te si qua parentis
 Tangere cura potest; oro, (fuit et tibi talis
 Anchises genitor) Dauni miserere senectae:
 Et me, seu corpus spoliatum lumine maui, 935
 Redde meis. Vicisti; et victum tendere palmas
 Ausonii videre; tua est Lauinia coniunx:
 Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
 Aeneas, voluens oculos, dextramque repressit;

Et

928 *Consurgunt gemitu Rutuli*: sollenni poetae more, quo a vulgari orationem abducit, pro: *gemitus Rutulorum consurgit*.

930 sqq. Vides Hectorem, ne sepultura careat, supplicentem Il. x, 338 sqq. — 930. i oculos conuertit, manus protendit, sed illud latet in hoc: vt toties fit. — 933 *fuit et tibi talis*. Notum artificium supplicantium: ad exemplum illud omnium aliorum praestantissimum: Μυῖσαι πατρὸς εἶδο etc. Il. ω, 486

Dedere alia Guell. et Cerda. Rhetorum acumen figuram extudit anacœnonsin, quam hoc ipso exemplo illustrat Iul. Rufinian. p. 205. 935 *Et me, seu corpus*. Viro forti digna oratio: aperte mortem non deprecatur: vitae tamen vsum nec renuit. 938 *acer in armis* iungenda esse monet Serv.; nescio an satis bene. Ego *stetit in armis* malim iungere, est enim poetica ἐνάργεια: Aeneas stabat tenens clipeum et ensen, strictum, vt ex vs. 950 apparet.

940 sqq.

Et iam iamque magis cunctantem flectere ser-
mo 940

Coeperat: infelix humero cum adparuit alto
Balteus, et notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri; victum quem vulnere Turnus
Strauerat atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille, oculis postquam saeui monumenta doloris 945
Exuuiasque hausit, furiis adcensus, et ira
Terribilis: Tune hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Inmolat, et poenam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum aduerso sub pectore condit 950

Feruidus.

940 sqq. Haec iam prae-
parauerat sup. lib. X, 495
sq. : 500 - 5. 942 Bal-
teum, e quo ensis pende-
bat, mox ornate declarat,
tanquam rem, in qua nunc
rerum cardo vertitur et
quae luculentius animo
erat repraesentanda. Tum
vero *notis fulserunt cingu-
la bullis* poetica forma
dictum, pro: et bullae,
clauī aurei, ornamenta no-
ta, fulserunt in cingulo.
Itaque verendum non erat,
ne otiosus esset versus. —
945 *oculis hausit* iam sup.
IV, 661. 945 *monumenta
doloris* h. l. quae memo-
riam renouant, recordatio-

nem doloris ex Pallantis
morte. 947 *meorum* gra-
viter, pro vno ex suis, ex
amicis: Pallante. 949 *im-
molat*, non sibi; sed diis
inferis. 952 Versum Ho-
mericum esse expressum
Ψυχὴ δ' ἐκ ῥέθεων etc. Il. x,
362. 63, iam notauit Ser-
uius. *indignata cum gemitu*
pro gemens, moerens: ὄν
πότμον γοῶσα anima. cf.
sup. XI, 831. Iamque cum
Turni morte foederis su-
pra concepti conditiones
vss. 187 sqq. exitum ha-
bent: Lauinia in matri-
monium accepta, Aeneas
Troianos in Latinum no-
men adiungit, nouam vr-
bem

Feruidus. Ast illi soluuntur frigore membra,
Virtusque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

bem Lauinium condit, ius- *dem in Italia intulitque*
que focero in regno suc- *deos Latio, ut lib. I, 5. 6*
cedendi consequitur: ad- *fore poeta praedixerat.*
eoque Aeneas accepit se-

FINIS AENEIDOS

I N D E X *

- Abaris* A. 9, 344.
Abas A. 1, 121. 10, 170.
Abantis clipeus A. 3, 286.
mors A. 10, 427.
Abella, vrbs A. 7, 740.
Abies, ex ea naues G. 2, 68.
 A. 8, 91. 5, 663.
Abydus ostreis nobilis G.
 1, 207.
Acalanthis, auis G. 3, 338.
Acamas A. 2, 262.
Acanthus, arbor G. 2, 119.
 A. 1, 649. 711. herba E.
 3, 45. 4, 20. G. 4, 123.
 137.
Acarnan A. 5, 298.
Acca, Camillae amica A. 11,
 820. 823. 897.
Accipiter A. 11, 721.
Aceruae, vrbs G. 2, 225.
Acestes, rex A. 1, 195. 550.
 5, 36 et sqq. Ei. vrbs
Acesta A. 5, 718.
Achaemenides A. 3, 614. 691.
Achates A. 1, 174. 192. 6,
 158. 10, 344. 12, 459 et
 al.
Achelous fl. G. 1, 9.
Acheron G. 2, 492. A. 5, 99.
 6, 107. 295. 7, 91. 312.
 569.
Achilles cristatus A. 1, 468.
Saeuus A. 1, 458. *Laris-*
faeus A. 2, 197. *Hecto-*
ris cadauer reddit A. 1,
 484. 2, 540. *Troilum*
occidit A. 1, 475. Ei. *cur-*
rus A. 10, 581. G. 3, 91.
 ab eo *Perseus*, *Macedo-*
num rex, genus ducit
 A. 6, 840.
Acidalia, *Venus* A. 1, 720.
Aclides, iacula A. 7, 730.
Acmon, *Aeneae* comes A.
 10, 128.
Acoetes A. 11, 30. 85.
Aconteus A. 11, 612. 615.
Acragas, mons et vrbs A.
 3, 703.
Acrisius A. 7, 372. 410.
Acron interficitur A. 10,
 716. 730.
Actaeus *Aracynthus* E. 2,
 24.
Actiaci ludi A. 3, 280. pu-
 gna A. 8, 675. G. 1, 505.
Actias *orithyia* G. 4, 463.
Actius *Apollo* A. 8, 704.
Actor

* Indicem vides, si non qualem volebam, saltem qua-
 lem dare potui. Confectus ille est a Io. Alex. Ruperti,
 Bremensi, disciplinae nostrae alumno, Seminarii quo-
 que philologici sodalibus adscripto, iuvene probo, mo-
 desto ac diligente. Rerum argumenta potius quam
 verba, quae talis index comprehendere non poterat,
 sectari eum iussimus.

I N D E X

Aclor A. 9, 500. 12, 94. 96.
Adamastus A. 3, 614.
Adonis, pastor E. 10, 18.
Adrastus A. 6, 480.
Aeacides, Achilles A. 1, 99.
 6, 58. Pyrrhus 3, 296.
 Perseus A. 6, 840.
Aeaea, h. Colchica Circe
 A. 3, 386.
Aegaeon, gigas A. 10, 565.
Aegaeus Neptunus A. 3, 74.
Aegaeum altum 12, 566.
Aegis Iouis A. 8, 354. Pal-
 ladis A. 8, 435.
Aegle Naias E. 6, 20 sq.
Aegon, pastor E. 3, 2. 5, 72.
Aeneas Siluius A. 6, 769.
Aeneadae, vrbs, al. Aenus
 A. 3, 18.
Aeneas Troiae excidium,
 suum discessum, et erro-
 res narrare incipit A. 2, 1.
 in Helenam commotus
 A. 2, 575 sq. redire ad
 arma prohibitus ab vxore
 A. 2, 671 sq. Hectori
 comparatur A. 11, 291
 sq. Creusam amissam re-
 quirit A. 2, 736 sq. Eius
 nauigatio A. 3, 1 sqq. in
 Africae littus escendit
 A. 1, 170 sq. a Didone ex-
 ceptus A. 1, 613 sq. ab ea
 amatur A. 4, 1. cum ea
 in speluncam venit A. 4,
 160 sq. ei discessum
 suum nuntiat A. 4, 345
 sq. discedit A. 4, 571 sq.
 redit in Siciliam A. 5, 32.
 Ilium aedificandum de-
 signat A. 5, 755. Cumas

delatus A. 6, 2 Sibyllam
 accedit A. 6, 9 inferna
 loca ingreditur A. 6, 237.
 Ibi alloquitur Palinu-
 rum A. 6, 337 et Dido-
 nem A. 6, 450 et Dei-
 phobum A. 6, 494. Ely-
 sium adit A. 6, 637. ad
 Anchisen venit A. 6, 679.
 Italiam adit A. 7, 120. inde
 reliquae eius res gestae
 narrantur. Deus indiges
 A. 12, 794. Eius virtus
 A. 6, 489. 10, 565. Eius
 clipeus A. 8, 625. ad Eu-
 andrum profectio A. 8,
 100. pugna cum Achille
 A. 5, 804 cum Turno A.
 12, 710 cum Diomede
 A. 1, 96. 11, 282. ab eo
 Romani oriundi A. 3,
 97. 6, 756-893. 12, 166.
Aeolia, inf. A. 1, 51. 8, 416.
 10, 38.
Aeolus A. 1, 52. 65. 76. 140.
Aeolus, Aeneae comes A.
 12, 542.
Aepyus v. Epytus.
Aesculapius, Phoebi f. A. 7,
 773.
Aesculus G. 2, 16. 291.
Aethiopia E. 10, 68. G. 2,
 120. A. 4, 481.
Aethon, equus A. 11, 89.
Aetna G. 1, 471. A. 3, 571.
 674. 8, 419. G. 4, 173.
Afri veste laxa induti A.
 8, 724.
Aganippe E. 10, 12.
Agathyrsi picti A. 4, 146.
Agenoris vrbs A. 1, 338.
 Agro-

I N D E X

- Agrorum* indoles et natura
 G. 2, 177. quinam frumentis idonei G. 2, 203.
 agri genus optimum G. 2, 217. agri mali notae
 G. 2, 212.
Agis Lycius A. 10, 751.
Agragas v. *Acragas*.
Agriculturae laus G. 2, 458.
 490.
Agrippa A. 8, 682.
Agylla f. Caere A. 7, 652.
 8, 479. 12, 181.
Aiax, *Oilei* f. A. 1, 412, 414.
Albae Longae origo A. 3, 389. 8, 42. reges A. 1, 272, 6, 760. ludi A. 5, 596. vrbes A. 7, 601.
Albanus mons A. 12, 134.
 lacus A. 9, 387.
Albula f. Tiberis A. 8, 332.
Albunea, fons et nymphe
 A. 7, 83.
Alburnus, mons G. 3, 147.
Alcander A. 9, 767.
Alcanor A. 9, 672. 10, 338.
Alcathous A. 10, 747.
Alcides v. *Hercules*.
Alcimedon E. 3, 44. 37.
Alcinoi horti G. 2, 87.
Alcippe E. 7, 14.
Alcon E. 5, 11.
Alcyone G. 1, 399. 3, 338.
Aleſto, furia A. 7, 323 - 571.
 furore corripit *Amatam*
 A. 7, 346. *Turnum* accedit 446. 421.
Aletes A. 1, 121. 9, 246. 307.
Alexis E. 2, 1. 6. 56. 73. 755.
Alga, herba E. 7, 42. A. 7, 590.
Allia, fl. A. 7, 717.
Allium E. 2, 11.
Almon, *Tyrrhi* f., in proelio cadit A. 7, 532. 575.
Alnus, arbor E. 10, 74. G. 1, 136. 2, 110. 451.
Aloidae, *Otus* et *Ephialtes*
 A. 6, 582.
Alpheus, fl. G. 3, 19. 180.
 A. 3, 694.
Alphesiboeus, pastor E. 5, 73. 8. 1.
Alfus, *Rutulus* A. 12, 304.
Altaria libando rigata A. 12, 174. vittis cincta E. 8, 64.
Aluearia G. 4. 33. 8.
Amaracus, herba A. 1, 693.
Amaryllis E. 1, 5. 31. 2, 52.
Amasenus, fl. A. 7, 685. 11, 547.
Amastrus A. 11, 673.
Amata furiis correpta A. 7, 376. laqueo vitam finit
 A. 12, 595.
Amathus A. 10, 51.
Amazonum arma et mamma
 A. 1, 490. 11, 648. 660. 5, 311.
Ambarualia Sacra G. 1, 338. 345. E. 3, 77.
Ambrosiae comae A. 1, 403.
 ambrosia vires auget G. 4, 415.
Amellum, herba G. 4, 271.
Amineum vinum G. 2, 97.
Amiternum, vrbs A. 7, 710.
Ammonis Iouis Sacra in Libya
 A. 4, 198. ignis aeternus A. 4, 200.
Amomum, frutex E. 3, 89. 4, 25.
Amphion E. 2, 24.
Amphrysus, fl. Thessaliae G. 3, 2 et

I N D E X

3. 2. et vrbs in Phocide
A. 6, 398.
- Amsanctus*, lacus A. 7, 565.
- Amyclae*, inter Tarracinam
et Caietam A. 10, 564.
- Amyclae* v. Laconica.
- Amycus* A. 1, 221. 12, 509.
- Amycus* A. 9, 772. maritus
Theanus A. 10, 704.
- Amycus*, rex Bebryciae A.
5, 373.
- Amyntas*, pastor E. 2, 35.
- Anagnia*, vrbs A. 7, 684.
- Anchemolus* A. 10, 389.
- Anchises* negat se esse Tro-
ia discessurum A. 2, 637.
fulmine ictus A. 2, 648.
in humeros filii subla-
tus A. 2, 721. doctus au-
guralis scientiae A. 2,
687. 3, 539. moritur apud
Drepanum A. 3, 710. Ae-
neae in somno apparet
A. 5, 722. eum apud In-
feros alloquitur A. 6,
687. oraculum Apollinis
falso interpretatur A. 3,
102, 180. Eius crater A.
5, 535. sepulcrum in
monte Eryce A. 5, 760.
- Ancile* A. 7, 188. 8, 664.
- Ancus Martius* A. 6, 816.
- Androgeus* ex Achiuis A. 2,
370.
- Androgeus*, Minois f. A. 6,
20.
- Andromache* Hectoris vxor
A. 2, 456. ei inferias fert
A. 3, 301. ferua Neopto-
lemo Molossum pepere-
rat A. 3, 325. Heleno nup-
tum datur A. 3, 329.
- Africanio* dat dona A. 3,
482.
- Anethum*, herba E. 2, 48.
- Anguitia* A. 7, 759.
- Anguis* v. Serpens.
- Anio*, fl. G. 4, 369. A. 7, 683.
- Animae* purgantur A. 6, 735
et in noua corpora trans-
eunt A. 6, 751. anima
mundi A. 6, 724. ex ea
animae hominum ductae
A. 6, 728. G. 4, 219.
- Animalium* morbi G. 3, 440.
- Anius*, rex et sacerdos A-
pollinis A. 3, 80.
- Anna* A. 4, 9. Didoni nup-
tias suadet A. 4, 31.
eius pyram incendit A.
4, 638 et mortem luget
A. 4, 672.
- Anseres* in Capitolio A. 8,
655. inter olores E. 9, 36.
- Antaeus* A. 10, 561.
- Antandrus* A. 3, 6.
- Antenor* A. 1, 242. eius tres
filii A. 6, 484.
- Antes*, ordines vitium G.
2, 417.
- Antheus* A. 1, 181. 510. 12,
443.
- Antigenes* E. 5, 89.
- Antiphates* A. 9, 696.
- Antonius* pugnam naualem
contra Augustum com-
mittens A. 8, 685.
- Antor* A. 10, 779.
- Antrum* Cyclopium A. 3,
617. Sibyllae A. 6, 42.
- Anubis* A. 8, 698.
- Anxur* A. 10, 545. cf. Iupiter.
Apenni-

I N D E X

Apenninus mons A. 12, 703.

Apennicolae A. 11, 700.

Apes : earum natura et cura G. 4, 1 etc. Iouem infantem aluerunt G. 4, 149. nec concipiunt, nec pariunt G. 4, 197. apum ortus et generatio ex floribus G. 4, 55. 197 ex boue caeso G. 4, 281. morbi et remedia G. 4, 251.

Aphidius A. 9, 702.

Apium G. 4, 120.

Apollo Troiae conditor G. 4, 36. Actius A. 8, 704. hiemem Pataris Lyciae exigit A. 4, 143. parat choros A. 4, 144. crine effuso A. 4, 147. Butae forma Ascanium a praeliando dehortatur A. 9, 638. semper a Troianorum partibus stetit A. 6, 56. Sibyllam furore corripit A. 6, 46. 77. eius fano et oraculo nobiles Delus A. 3, 73. 94. 4, 144. Thymbra G. 4, 323. A. 3, 85. Grynium E. 6, 72. A. 4, 345. promontorium Actiacum A. 3, 275. 8, 704. mons Soraete A. 11, 785. mons ad Cumas A. 4, 9. 40. eius sagittandi peritia A. 9, 655. Apollo Nomius E. 5, 35. G. 1, 14. 4, 7. Arcitenens A. 3, 75.

Aquarius G. 3, 304.

Aquatilia peste corripuntur G. 3, 551.

Aquicolus A. 9, 684.

Aquila : armiger Iouis Ganymedem rapuit A. 5, 254.

Aquilo caelum serenat G. 1, 460. procellam incitat A. 1, 102.

Arae, saxa in mari A. 1, 109.

Ara Carmentae A. 8, 337.

Ornari solent coronis ac fertis G. 4, 276. A. 1, 417. 3, 25. 6, 884. vittis A. 3, 64. frondibus cupressinis A. 3, 64. 6, 215. ante templum statuuntur G. 4, 541. 549. quatuor Neptuni A. 5, 639. aras tenent precantes A. 4, 219. in iis tura ardent G. 4, 379. A. 1, 417. 4, 453.

Aracynthus mons E. 2, 24.

Aranea inuisa Mineruae G. 4, 246.

Arar, fl. E. 1, 63.

Aratio trina G. 1, 45.

Aratri formae G. 1, 170.

Araxes, fl. A. 8, 728.

Arbor : arborum creandarum ratio naturalis triplex G. 2, 9. 47 et artificialis varia G. 2, 22. auulsio G. 2, 23. infossio v. 24. 61. 64. propagatio 26. 63. furculus 28. 65. concisio 30. 63. insitio 32. 78. 69. inoculatio 73. arborum variae species eiusdem generis 83. silvestrium

I N D E X

- vestrium emendatio 47.
 et fructus 429.
Arbutus E. 3, 82. 7, 46. G. 2, 69. frondes eius ac folia grata capellis G. 3, 300 et apibus G. 4, 181.
Arcades cantandi periti E. 10, 32. credunt se vidisse Iouem A. 8, 352. eorum arma picta A. 12, 281. rex Euander A. 8, 102. 573.
Arcens Siculus A. 9, 581.
Archetius A. 12, 459.
Archippus, rex A. 7, 752.
Arcitenens, Apollo A. 3, 75.
Arctos, vrbs maior G. 1, 138. A. 1, 744. nunquam occidit G. 1, 216. A. 6, 16.
Arcturus A. 1, 744. 3, 516. G. 1, 68. 204.
Ardea, auis G. 1, 364.
Ardea, vrbs Rutulorum A. 7, 411. 631. 9, 738. 12, 44.
Area veterum G. 1, 178. 192. 298. 3, 133.
Arethusa, nympa E. 10, 1. G. 4, 344. 351 et fons Siciliae E. 10, 4. A. 3, 696.
Argi f. Argos A. 1, 285. 6, 838.
Argileti nemus A. 8, 345.
Argiuorum clipei A. 3, 636. 2, 389. 412 et galea A. 5, 314.
Argitis minor G. 2, 99.
Argo, nauis E. 4, 34.
Argos Hippium f. Argyrupa A. 11, 246 et Diomedis vrbs A. 8, 9. 11, 226.
Argus hospitio ab Euandro exceptus A. 8, 346.
Argyrupa v. Argos Hippium.
Aricia, vrbs et nympa A. 7, 762.
Aries: qualis deligendus G. 3, 386.
Aries, arietatio A. 2, 492. 11, 890. 12, 706.
Arion E. 8, 56.
Arisba, vrbs A. 9, 264.
Arista E. 1, 70. mollis E. 4, 28.
Aristaeus, Apollinis et Cyrenes f. G. 1, 14. apes amittit G. 4, 283. 317. 355 recuperat G. 4, 530. 553.
Ariusia vina E. 5, 71.
Arma picta A. 8, 588. 10, 181. 12, 281.
Armenta: quomodo habenda G. 2, 195.
Arpi Aetoli A. 10, 28. 11, 250. 428.
Arruns Camillam occidit, A. 11, 759. ab Ope interficitur A. 11, 858.
Asbutes A. 12, 362.
Ascanius Iulus dictus fuit, et Albam Longam condidit A. 1, 267. Paphum a Venere auectus A. 1, 691. venatur A. 4, 156. cursum equestrem ducit A. 5, 667 et Latinos eum docuit A. 5, 596. eius iaculandi peritia A. 7, 496. caput flamma circumdatum A. 2, 680. pulcherrimus A. 10, 131.
Asia

I N D E X

Ascanius, fl. G. 3, 270.

Asia, angustus tractus paluster Lydiae ad Caystrum G. 1, 382. A. 7, 701.

Asilus, insectum G. 3, 147

Asius, Imbrasi f. A. 10, 123.

Assaraci genus G. 3, 35. A. 1, 284. 6, 650. 779. 9, 259 643. 10, 174. 12, 127.

Astrologia rustico necessaria G. 1, 204 et gubernatori navis A. 3, 513.

Astrum Caesaris E. 9, 47. cadens est laetum auspici-um A. 2, 693. G. 1, 365.

Astur A. 10, 180.

Astyanax, Hectoris f. A. 2, 457. 3, 489.

Atylas A. 9, 571. 10, 175.

Asylas, Etruscus, dux et sacerdos A. 10, 175. 11, 620. 12, 127. 550.

Asylum Romuli A. 8, 342.

Athenienses Minoi, ob necem Androgei, tributum pendunt A. 6, 20.

Athesis, fl. A. 9, 680.

Athos, mons G. 1, 332. A. 12, 701.

Atina, vrbs A. 7, 630.

Atinas A. 11, 869. 12, 661.

Atlas cantus et astronomiae peritus A. 1, 741. caelifer A. 4, 247. 480. 8, 137. 141. eius filiae A. 8, 130 sq. G. 1, 221.

Atys, unde gens Atia A. 5, 568.

Auaritia A. 1, 347. 3, 55.

Audacia A. 10, 276.

Auena pro frumenti vitio G. 1, 154. 77. E. 5, 37.

Auentinus mons A. 8, 231. Herculis f. A. 7, 655 sqq.

Auernus, unde nomen acceperit A. 6, 239. 201. lacus filua inclusus A. 3, 442. 6, 238. 704. Acherontis exundantis aqua A. 6, 107.

Aues pestilenti morbo vexantur G. 3, 546. marinae praefagia pluuiarum G. 1, 383. calidiorem plagam volatu petunt A. 6, 310. Diomedae A. 11, 271. coelo et aere mutato naturae earum mutationem subeunt G. 1, 417. imbre et nocte ingruente filuis se tegunt G. 4, 473.

Auiaria G. 2, 430.

Aufidus, fl. A. 11, 405.

Augurium A. 9, 327. e cygnis A. 1, 393. 12, 244. flamma e capite micante A. 2, 680. stella cadente A. 1, 692. equis quatuor candidis A. 3, 537 et sagitta exardesciente A. 5, 522.

Augusti Caesaris templum, res gestae et triumphus G. 3, 13 sq. A. 6, 792. 8, 678. 714. G. 1, 24. 505. A. 1, 286. imperium G. 1, 25. 2, 170.

Aulaea in theatro G. 3, 25. vestes et vela A. 1, 697.

a 4

Aulestes

I N D E X

Aulestes A. 10, 207. occiditur A. 12, 289.
Aunus A. 11, 700, 717.
Aura luminis G. 2, 47. ignis A. 6, 747. auri A. 6, 204.
Aureum Seculum E. 4, 4. G. 1, 125. 2, 536. A. 7, 203. 8, 319.
Aureus ramus, Proserpinae facer A. 6, 136.
Aurunci Turnum adiuuantes A. 7, 206, 795. 10, 353. ab eo perdomiti fuisse videntur A. 12, 22. 93. pars eorum ultra Lirim habitauit A. 7, 726 et alii versus Sicanorum fines non longe a Tiberi A. 11, 316.
Aurora ad Vulcanum accessit, vt Memnoni arma peteret A. 8, 384. eius descriptio G. 1, 446. A. 3, 521. 588. 4, 129. 5, 64. 104. 6, 535. 7, 25. 12, 76.
Ausonii coloni, a Troianis oriundi G. 2, 385. antiqui A. 11, 253. *Ausonia* A. 3, 477 et al.
Auster, Deus G. 1, 462. frigidus G. 4, 261. austri sunt faeuissimi in mari mediterraneo A. 1, 51. 536.
Authronius A. 10, 753.
Automedon, Achillis auriga A. 2, 477.
Autumnus arbores foliis spoliatur A. 6, 309. eius

initio tempestates frequentius ingruere solent G. 1, 311 et vites ferendae sunt G. 2, 321. eius aestus grauis esse et morbos gignere solet G. 3, 478.

B

Baccar, herba E. 4, 19. 7, 27.
Bacchus cothurnatus G. 2, 7. qua faciem conuertit, summa agri vbertas sequitur G. 2, 392. curru tigribus iuncto vehitur E. 5, 29. in eius sacris hircus mactatur G. 2, 380. 395 et ad choros tibia adhibetur A. 11, 737. eius orgia s. sacra enthusiastica G. 4, 521. A. 4, 301. 7, 385. 580. chorus E. 5, 30. thyrsus E. 5, 31. A. 7, 390. Sacra inter Etruscos vel maxime viguerunt A. 11, 737. festum Liberalia vindemia facta G. 2, 385. ei comam alunt Bacchae A. 7, 391. eius sacra celebrantur in iugis Naxi A. 3, 125 et Taygeti G. 2, 487. eius ex India triumphus A. 6, 805.
Bactra G. 2, 138. A. 8, 688.
Baiae, vrbs Campaniae A. 9, 710.
Balearis funda G. 1, 309.
Balsamum Orientis G. 2, 119.

Balteus

I N D E X

- Balteus** sculptura ornatus A. 10, 496. ex aureis catenulis compactus A. 12, 273. balteus Pallantis, bullis ornatus, Turno causa mortis A. 12, 941.
- Barce**, vrbs Cyrenaica A. 4, 43.
- Barce**, Sichaei nutrix A. 4, 632.
- Batulum** A. 7, 739.
- Bavius**, poeta E. 3, 90.
- Bebrycia** A. 5, 373.
- Belgae** essedis bellicis utebantur G. 3, 204.
- Bellona** pronuba A. 7, 319. cum flagello A. 8, 703.
- Belli** malorum descriptio G. 1, 505. A. 1, 294. portae A. 1, 294. 7, 607. locus in ipso limine Tartari A. 6, 279. indicendi mos apud Albanos et Romanos A. 7, 601. 611. signum, vexillum in arce positum A. 8, 1. belli mala G. 1, 505. bello interfectorum apud inferos locus A. 6, 477.
- Belus** A. 1, 621. ab eo Tyriorum regum stirps A. 1, 729.
- Benacus**, lacus G. 2, 160. A. 10, 205.
- Beroe**, nympa G. 4, 341.
- Beroe**, Dorycli vxor A. 5, 620. 646. 650.
- Bianor**, Mantuae conditor E. 9, 60.
- Bisaltae**, Thraces G. 3, 461.
- Bitias** A. 1, 738.
- Bitias**, Pandari frater A. 9, 672. eius educatio ibid. vastum corpus 674. 703. mors 705. A. 11, 396.
- Blattae**, vermes ceram depascentes G. 4, 243.
- Bola**, vrbs A. 6, 776.
- Bootes**, stella G. 1, 229.
- Boreae** frigora E. 7, 51. G. 2, 315.
- Boues** qui optimi G. 3, 51. candidi in triumpho immolantur G. 2, 146. bouum pugna G. 3. 217. 220. A. 12, 720. niuearum vsus ad pompam in Iunonis facris ducendam G. 3, 532.
- Briareus** A. 6, 287.
- Britanni** E. 1, 67. G. 3, 25.
- Brontes**, vnus Cyclopum A. 8, 425.
- Brutus** A. 6, 818.
- Bubo**, avis A. 4, 462. 12, 862.
- Buccina** dat signum belli A. 7, 519. 11, 474.
- Bufo**, reptile G. 1, 184.
- Bullae**, ornamenta cinguli A. 9, 359. 12, 942.
- Bumastus** G. 2, 102.
- Bura** f. buris, pars aratri G. 1, 170.
- Busiris** illaudatus G. 3, 5.
- Butes**, ex Bebrycia, a Daretē in caestu vincitur A. 5, 372.
- Butes**, armiger Anchisae et Ascanii comes A. 9, 647.
- Butes**, Troianus, a Camilla interfectus A. 11, 690.

I N D E X

Buthrotum, vrbs Epiri A. 3, 293.

Buxus G. 2, 437. 449.

Byrsa, seu Bifra melius, arx Carthagini A. 1, 367.

C

Cacus Herculis boues abigit A. 8, 205. ab eo occiditur 259. eius spelunca 193.

Caduceus Mercurii A. 4, 242.

Caeculus, Praenestinae vrbs conditor A. 7, 678. 10, 544.

Caedicus A. 9, 362. 10, 747.

Caeneus in inferis A. 6, 448. Alius a Turno occiditur A. 9, 573.

Caere, vrbs A. 10, 183. Caeritis amnis 8, 597.

Iulii Caesaris anima in stellam crinitam abiit E. 9, 47. A. 8, 681. prodigia post eius caedem G. 1, 466.

Caesar Augustus v. Augustus.

Caestus e corio G. 3, 20. A. 5, 69. 401-5. certamen A. 5, 362-485.

Caetra, scutum Hispanicum A. 7, 732.

Caicus, Oceani fl. et Mysiae fl. G. 4, 370.

Caicus, Troianus A. 1, 183, A. 9, 35.

Caieta, Aeneae nutrix A. 7, 2. portus A. 6, 901.

Calabriae saltus G. 3, 425.

Calathus E. 5, 71.

Calchas, vates A. 1, 100. 122. 176. 185.

Cales, vrbs A. 7, 728.

Caltha E. 2, 50.

Calydon, vrbs A. 11, 270. 7, 306.

Calydonius aper A. 7, 306.

Camerina, vrbs et palus A. 3, 701.

Camers A. 10, 562. 12, 224.

Camilla, Metabi, Volscorum regis, filia A. 7, 803. 11, 432. Amazon A. 11, 648. Dianae vouetur A. 11, 557. semper virgo A. 11, 582. educata in montibus A. 11, 570. venatrix A. 11, 573 et bellatrix A. 7, 804. 11, 649. velocissima A. 7, 808. ab Arrunte interficitur A. 11, 803. 816 sqq.

Camilli G. 2, 169.

Camillus signa a Gallis capit A. 6, 826.

Camoenae alterna amant E. 3, 59.

Camura, h. incurua, cornua G. 3, 55.

Cancer Ge. 4, 48. fidus E. 10, 68.

Canis, signum coeleste G. 1, 218. aestifer G. 2, 353.

Canes venatici A. 4, 132. 7, 479. inferae A. 6, 257. mala ominentur G. 1, 470. canum cura et utilitas G. 3, 404.

Canopus, vrbs Aegypti G. 4, 287.

Cantharus Sileni E. 6, 17.

Capena,

I N D E X

Capena, cum luco Feroniae
A. 7, 697.

Caper in Bacchi sacris im-
molatus G. 2, 380. in
vetere Atheniensium tra-
goedia poetarum prae-
mium G. 2, 381. ex eo
ytres in Lenaeis G. 2,
384.

Caphareus, promont. Eu-
boeae A. 11, 260.

Capitolium A. 6, 837. 8, 347.
653. 9, 448.

Caprarum cura G. 3, 300 sq.

Capreae, insula A. 7, 735.

Capua, Campaniae metro-
polis G. 2, 224. A. 10, 145.

Capys, Anchisae pater A. 6,
768.

Capys, Troianus A. 1, 183.
2, 35. a Temilla interfi-
citur A. 9, 576.

Capys, vnde Capua nomen
accepit A. 10, 145.

Cares A. 8, 725.

Carchesium, vasis genus G.
4, 380. A. 5, 77.

Carex, iunci genus E. 3, 20.
G. 3, 231.

Carinae, locus in quarta
regione Romae A. 8, 361.

Carmenta f. Carmentis aram
Romae habuit A. 8, 336.
ab ea dicta *Carmentalis*
porta A. 8, 338.

Carpathium mare G. 4, 387.
A. 5, 595.

Carthago, Tyrriorum colo-
nia A. 1, 12. 340. a Ro-
manis euertetur A. 1, 19.
cum iis bellum geret A.

10, 11. Iunoni sacra A.
1, 15. condita A. 1, 365.
421. colles vrbi imminen-
tes A. 1, 419. templum
Iunonis A. 1, 445 sq.

Casseus E. 1, 35.

Casia, herba E. 2, 49. G. 2,
213. 466.

Casmilla, Camillae mater
A. 11, 542.

Casperia, vrbs Sabinorum
A. 7, 714.

Cassandra, vates frustra dis-
suadet de equo Troiano
in urbem inferendo A.
2, 246. eius amore in-
census Coroebus A. 2,
342. ei ab Aiace stuprum
infertur A. 1, 41. ex Mi-
neruae templo abduci-
tur A. 2, 403. eius vati-
cinia de Aeneae fatiis A.
3, 183. 10, 681. per som-
num apparet A. 5, 636.

Cassida, h. galea A. 11, 775.

Castalia, fons G. 3, 293.

Castaneae molles E. 1, 82.
hirsutae E. 7, 53. ex se-
mine proueniunt G. 2,
14. iis fagi inferuntur
G. 2, 71.

Castor, Troianus A. 10, 124.

Castoris et Pollucis mori-
endi vices A. 6, 121. eo-
rum equus Cyllarus G.
3, 90.

Castoreum Ponticum et
graueolens G. 1, 59.

Castra Troianorum nullo
vallo ducto oppugnan-
tur

I N D E X

- tur A. 9, 156. defenduntur A. 10, 130.
- Castrum Inui*, vrbs Italiae A. 6, 775.
- Cateia*, teli genus A. 7, 741.
- Catilinae* supplicium A. 8, 668.
- Catillus* A. 7, 672.
- Cato*, M. Porcius A. 6, 842.
- Cato*, Uticensis A. 8, 670.
- Caucasus* A. 4, 367. ibi Prometheus affixus E. 6, 42. eius filuae G. 2, 440.
- Caulon* l. Caulonia, Achaeorum colonia A. 3, 553.
- Caurus* f. Corus, ventus G. 3, 278. 356.
- Cavea* apum G. 4, 58. in Circo A. 8, 636.
- Cayster*, fl. G. 1, 384.
- Cea* G. 1, 14.
- Cedrus*, vel potius oxycedrus ex iuniperorum genere, domibus struendis inferuit G. 2, 443. alius eius vsus G. 3, 414. A. 7, 13. 177. 11, 137.
- Celaeno*, vna ex Harpyiis A. 3, 211. vaticinatur A. 3, 245. 365.
- Celeus*, Eleusinius, Triptolemi pater G. 1, 165.
- Celenna* A. 7, 739.
- Centauri* Thessaliae montes inhabitantes A. 7, 674. ebrii cum Lapithis pugnant G. 2, 455. eorum apud inferos locus A. 6, 286. primi equorum dormitores G. 3, 115.
- Centaurus*, naus eum pro parasemo habens A. 5, 122. 155. 10, 195.
- Centaureum*, herba G. 4, 270.
- Cerasus* G. 2, 18.
- Ceraunia* alta G. 1, 332.
- Cerberus* G. 4, 483. eius descriptio A. 6, 417.
- Cereale* papauer G. 1, 212.
- Ceres* G. 1, 96. 297. legifera A. 4, 58. agriculturam homines docuit G. 1, 147. eius festum, Ambarualia E. 3, 77. G. 1, 338. 345. templum haud procul a Troia in colle A. 2, 713. 742. sub eius et Bacchi nomine Sol et Luna colebantur G. 1, 6. pompa Eleusinia G. 1, 160.
- Cerinthe*, herba G. 4, 63.
- Certamen* nauale A. 5, 114 et cursus A. 5, 286. fagittis arcu emissis A. 5, 485. equis, quibus armati insident A. 5, 548.
- Cervus* venatione interemtus causa belli inter Latinos et Troianos A. 7, 475. 483. ceruos iaculatur Aeneas A. 1, 184. cerua telo confixa A. 4, 69.
- Cetbegus* A. 12, 513.
- Chalybes*, gens dura et in ferro cudendo occupata G. 1, 58. A. 8, 421. 10, 174.
- Chalybe*, sacerdos A. 7, 419.
- Chaonia* vnde dicta A. 3, 334.
- Chaon*,

I N D E X

- Chaon*, Troianus A. 3, 335.
Chaos A. 4, 510. 6, 265. 534.
Charontis inferni portitoris descriptio A. 6, 298. ab Hercule compedibus vincitur A. 6, 392. eius cymba A. 6, 413. 303.
Charybdis descriptio A. 3, 420. periculosa A. 3, 564. 684.
Chelae G. 1, 33.
Chelydri, angues foetore intolerabili G. 3, 415.
Chersydrus, f. dryina, ex hydrorum genere G. 3, 425.
Chimaera A. 6, 288. 7, 785. nauis, eius parasemo ornata A. 5, 118. 223.
Chiron G. 3, 550.
Chlamys A. 4, 137. 5, 250. crocea A. 11, 775.
Chloereus, Cybeles sacerdos A. 11, 768. a Turno interficitur A. 12, 363.
Chorus in ambarualibus G. 1, 346. Saliorum in vetere Latio A. 8, 285. eum Diana ducit A. 1, 498 et Apollo A. 4, 143.
Chromis, Satyrus E. 6, 13.
Chromis, Troianus A. 11, 675.
Cicadae rore pascuntur E. 5, 77. querulae G. 3, 328. E. 2, 13.
Cicones, populi ad Hebrum fl. G. 4, 520.
Ciconia tempus ferendarum vitium indicat G. 2, 319.
Ciminius lacus A. 7, 697.
Cinna, poeta E. 9, 35.
Cinyps, fl. G. 3, 312.
Cinyra A. 10, 186.
Circe mutauit Vlyssis socios E. 8, 70. eius insula et fabula A. 7, 10. 190. 282. 3, 386.
Circenses ludi, al. Consualia A. 8, 636.
Cisseis v. Hecuba.
Cisseus, Hecubae pater A. 5, 537.
Cisseus, gigas A. 10, 317.
Cithaeron, Boeotiae mons G. 3, 43. A. 4, 303.
Citharoedus in conuiujs A. 1, 740.
Citrus, arbor G. 2, 126.
Clanius, fl. G. 2, 225.
Clarius Apollo A. 3, 360.
Clarus A. 10, 126.
Clarusus, a quo Claudia gens A. 7, 706. 10, 345.
Cleopatrae fuga A. 8, 696.
Clipei votiui A. 3, 286. coriis pluribus induti A. 10, 482.
Clio, vna Musarum G. 4, 341.
Clitumnus, fl. G. 2, 146.
Cloanthus A. 1, 222. 510. 612. 4, 288. in nauali certamine Scyllam regit A. 5, 122. victor A. 5, 245.
Cloelia A. 8, 651.
Clonius a Turno occiditur A. 9, 574.
Clonus, insignis caelator A. 10, 499.
Cluentia gens A. 5, 123.
Clusini A. 10, 167. 655.
Clymene, nympa G. 4, 345.
Clytius

I N D E X

Clytius, Aeoli f. A. 9, 774.
 10, 129. 325. 11, 666.
Cocles, Romanus A. 8, 650.
Cocytus fl. describitur G. 4,
 478. A. 6, 132. 297. 323.
Codrus, pastor E. 5, 11. 7,
 22. 26.
Coeus, gigas G. 1, 279. A.
 4, 179.
Collatia, vrbs A. 6, 774.
Colocasia f. colocasium,
 planta Aegyptia E. 4, 20.
Columba malo adfixa A. 5,
 488. 505. 512. columbae
 Dodoneae E. 9, 13. Ve-
 neri dicatae, Aeneae ad
 aureum ramum duces A.
 6, 190.
Coluber, ex hydrorum ge-
 nere G. 3, 418. serpentis
 genus A. 2, 471.
Colurna verua G. 2, 396.
Cometes A. 10, 272.
Conon E. 3, 40.
Coras A. 7, 672. 11, 465.
 604.
Corinthus, a Mummio di-
 ruta A. 6, 837.
Cornix tempestatis nuntia
 G. 1, 388. E. 1, 18. 9, 15.
Cornus G. 2, 448. A. 9, 698.
 12, 267. corna, eius bac-
 cae G. 2, 34. A. 3, 649.
Coroebus, Cassandrae spon-
 sus A. 2, 341. auctor est
 Troianis, vt Graecorum
 arma induant A. 2, 386.
 vltor Cassandrae A. 2, 407.
 interficitur A. 2, 424.
Corona, deorum et regum
 insigne A. 1, 655. 7, 75.
 radiata A. 12, 162. tonsa

A. 5, 556. crateri impo-
 sita A. 3, 525. naualis et
 rostrata A. 8, 684. in re
 laeta A. 4, 418.
Coronae fidus G. 1, 222.
Coronata vina A. 1, 724.
Corfica, taxis et melle ama-
 ro nobilis E. 9, 30.
Corui, nuntii pluuiarum
 G. 1, 381 et serenitatis
 G. 1, 410.
Corulus E. 5, 3. G. 2, 65. 299.
Corybantum saltationes A.
 3, 111.
Corycius fenex G. 4, 127.
Corydon E. 2, 56. 5, 86. 7,
 2. 40.
Corymbus, hederæ racemus
 E. 3, 39.
Corynaeus A. 6, 228. ster-
 nitur A. 9, 571.
Corythus A. 3, 170. 9, 10.
 10, 719.
Corytus, pharetra A. 10, 169.
Cosae, vrbs A. 10, 168.
Cossus A. 6, 842.
Cotburnus Dianæ et vena-
 torum E. 7, 32. A. 1, 337.
 Bacchi G. 2, 8.
Cremona E. 9, 28.
Crepusculum A. 4, 584.
Creta A. 3, 104. 5, 588.
Creteus, Graecus A. 12, 538.
Cretheus, lyricus A. 9, 774.
Creüsa, Aeneae coniux A. 2,
 673. amissa A. 2, 736.
 coniugi apparet A. 2, 772.
Crinifus fl., Acestis regis
 pater A. 5, 38.
Crustumerii A. 7, 631.
Crustumium, vrbs piris no-
 bilis G. 2, 88.

Cucumis

I N D E X

Cucumis G. 4, 122.
Cumae, vrbs A. 3, 441. 6, 2.
Cunei theatrorum G. 2, 509.
 A. 5, 664.
Cupauo A. 10, 186.
Cupencus A. 12, 539.
Cupido in Ascanium trans-
 formatus A. 1, 657. 664.
 695.
Cupressus sacra A. 2, 714. in
 rogo A. 6, 216 et ara A.
 3, 64. coniferae A. 3, 680.
 Idaeae G. 2, 84.
Curculio, frumenti grana
 corrodens G. 1, 186.
Cures, vrbs Sabinorum A.
 6, 812. 8, 638.
Curetum orae, h. Creta A.
 3, 131. ab iis Iupiter in-
 fans custoditus G. 4, 151.
Currus bellicus G. 3, 204.
Cursus certamen A. 5, 291.
Cybele A. 10, 220. Idaea et
 Berecynthia A. 9, 82. tur-
 rita A. 10, 252. per Phry-
 giam inuecta A. 6, 785.
 eius sacra A. 3, 111. 9,
 617.
Cyclades A. 3, 127. 8, 692.
Cyclopus labores G. 4, 170.
 A. 8, 424. littus in Sicilia
 A. 1, 201. G. 1, 471. ter-
 ra et antrum A. 3, 569.
 617. 8, 418. statura A.
 3, 641. 662. 675. ab iis
 muri ferrei regiae Plu-
 tonis fabricati A. 6, 630.
Cygni alis plaudentes et lo-
 quaces A. 7, 699. 11, 458.
 ad poetas referuntur E.
 9, 29. praefagia pluuiarum

G. 1, 383. aquilae
 aduentu disperguntur
 A. 1, 393. 9, 563. 12, 247.
 iis abundabat Mincius
 E. 9, 29. G. 2, 199. ex iis
 augurium petitur A. 1,
 392.
Cygnus ex luctu de Phae-
 thontis casu in olorem
 mutatus A. 10, 189.
Cydippe, nympa G. 4, 339.
Cydon A. 10, 325.
Cydones A. 12, 858. E. 10,
 59.
Cyllarus, Dioscurorum e-
 quus G. 3, 90.
Cyllene, mons Arcadiae A.
 8, 139.
Cymodoce, nympa G. 4,
 338. A. 5, 826.
Cymodocea A. 10, 225.
Cymothoe, nympa A. 1, 144.
Cynthius, h. Apollo G. 3,
 36.
Cynthus, mons A. 1, 498. 4,
 147.
Cyprus opima A. 1, 622.
Cyrene, nympa G. 4, 321.
 354. 376. 530.
Cyrneae h. Corsicanae taxi
 E. 9, 30.
Cythera, insula A. 1, 630.
 10, 51. 86.
Cytisus, fruticis genus E. 1,
 79. 2, 64. 9, 31. 10, 30.
 G. 2, 431. 3, 394.
Cytorus, mons G. 2, 437.

D

Daci cum Romanis bella
 gerunt G. 2, 497.
Daedalus

I N D E X

- Daedali* fabula A. 6, 14.
Dabae A. 8, 728.
Damoetas, pastor E. 2, 37.
 5, 72.
Damon, pastor E. 3, 17. 8, 1.
Danae, Acrisii f., Ardeam
 exstruxit A. 7, 410.
Danaides nocte nuptiali
 suos sponfos interimen-
 tes A. 10, 497.
Daphnidis laudes E. 5, 20.
 D. amatorem suum mu-
 lier magicis artibus ad
 se reuocat E. 8, 68.
Dardani origo ex Italia A.
 3, 167. 7, 205. mater E-
 lectra A. 8, 134. pater
 Iupiter A. 7, 219.
Dares A. 5, 368. 406. cum
 Entello manus conferit
 A. 5, 426 et vincitur A.
 5, 456.
Dauci duo filii A. 10, 391.
Daunia gens, Rutuli A. 8,
 146. dea 12, 785. Dau-
 nius heros 12, 723.
Daunus v. Turnus.
Decii A. 6, 825.
Defrutum, vini genus G.
 4, 269.
Deiopea, nympa G. 4, 243.
 A. 1, 72.
Deiphobe, Sibylla Cumaea
 A. 6, 36.
Deiphobus in inferis A. 6,
 494.
Del inf. descriptio A. 3, 73.
Delia, pastoris amica E. 3, 67.
Delphines A. 8, 673.
Demodocus A. 10, 413.
Demoleus A. 5, 260.
Demophoon A. 11, 675.
Dercennus A. 11, 850.
Deucalion G. 1, 62.
Deorum iusiurandum A. 6,
 323. 9, 104. concilium
 in Olympo A. 10, 1.
 praesentiae signa in dis-
 cessu A. 1, 402. 9, 657
 et si in hominum con-
 spectum veniunt A. 2,
 591. 4, 358. 5, 647. quo-
 ties apparent, omnia ri-
 dent et frondescent G.
 2, 392. quas terras et vr-
 bes praecipue inuisere
 dicantur G. 1, 25. Di
 marini A. 5, 822. timen-
 di A. 6, 620. 1, 543. ipsi
 Troiam excidunt A. 2,
 604.
Diana choros ducit A. 1,
 498. tria ora habet A.
 4, 511. irata in Oeneum
 A. 7, 305.
Dictamnus, herba A. 12, 412.
Didonis fata post mortem
 Sichaei A. 1, 340. Tro-
 ianos benigne excipit A.
 1, 561. eius amor A. 4,
 60. 529. forma et im-
 perium A. 1, 496. con-
 iugium cum Aenea A.
 4, 165. oratio ad eum,
 ne se deferat A. 4, 305.
 in eum imprecatio A. 4,
 365. ad infimas preces
 delabatur A. 4, 424. vi-
 tae pertaesa A. 4, 450.
 Sacrum arcanum prae-
 parat et differt A. 4, 504.
 se ipsam super rogo in-
 terficit

I N D E X

terficit A. 4, 660. conuenit Aeneam in locis inferis A. 6, 450 sq.

Didymaon A. 5, 359.

Diei ortus descriptio G. 1, 445. A. 3, 588. 4, 129. 6, 535. 11, 1. 12, 76. dies longissimus in Italia G. 3, 327.

Dindymus, mons A. 9, 618.

Diomedes a Turno ad bellifocietatem impellitur A. 8, 9. Venerem vulneravit A. 11, 277. cum Aeneacongressus A. 11, 282. eius aues A. 11, 271. vrbs Argypa A. 11, 246 equi A. 1, 752.

Dionaeus Caesar E. 9, 47.

Diores cursus certamen iniiit A. 5, 297. a Turno interficitur A. 12, 509.

Dioxippus occiditur a Turno A. 9, 574.

Dirae v. Furiae.

Discordia: eius descriptio A. 8, 702. fedes apud inferos A. 6, 280.

Dodonaei lebetes A. 3, 466. columbae E. 9, 13. quercus G. 1, 149. 2, 67.

Doliceon A. 10, 696.

Dolon A. 12, 347.

Dolon, teli genus A. 7, 664.

Dolopes A. 2, 7. 29. 785.

Donaria in templis A. 7, 183.

Donyfa, inf. A. 3, 125.

Doris E. 10, 5.

Doryclus Tmarius A. 5, 620.

Doto Nereia A. 9, 102.

Draco, sidus G. 1, 244. in Hesperidum hortis A. 4, 484. duo dracones Laocoontem petentes A. 2, 203. 225.

Drances et Turnus se mutuis conuiciis proscindunt A. 11, 122.

Drepanitana ora illaetabilis A. 3, 707.

Drusi A. 6, 825.

Dryades E. 5, 59. G. 3, 40. 4, 460.

Dryina v. Cherfydrus.

Drymo, nympha G. 4, 336.

Dryopes primum Thessaliae habitatores, et inde Parnassi accolae A. 4, 146. at Dryopes, ὁ Δρυόπης A. 10, 346.

Dulichium, inf. A. 3, 271.

Dymas A. 2, 340. 428.

E

Ebenus G. 2, 117.

Ebulum, herbae genus E. 10, 27.

Ebusus occiditur A. 12, 299.

Echion A. 12, 515.

Echo A. 5, 148.

Edera nigra G. 2, 258. pallens et circum poculi labra circumfusa E. 3, 38. alba E. 7, 38.

Edonus, h. Thracicus Boreas A. 12, 365.

Egeria, nympha A. 7, 763.

Electra, Atlantis f., Dardani mater A. 8, 135.

Electrum, metallum G. 3, 522. A. 8, 402.

h

Eleusinia

I N D E X

Eleusinia pompa et myste-
ria G. 1, 160.

Elis, vrbs A. 3, 694. 6, 588.
eius campus G. 1, 59. 3,
202.

Elisa A. 5, 3. v. Dido.

Elleborus grauis G. 3, 451.

Eloquentiae forensis laus G.
2, 508.

Elysiorum camporum de-
scriptio A. 6, 638.

Emathia G. 1, 492. 4, 390.

Emathion A. 9, 571.

Enceladus A. 3, 578.

Enipeus, fl. G. 4, 368.

Entelli et Daretis certamen
A. 5, 426.

Epeus, equi Troiani fabri-
cator A. 2, 264.

Ephyre, nympa G. 4, 343.

Ephyreium aes G. 2, 464.

Epidaurus, equorum cura
nobilis G. 3, 44.

Epirus generosis equis no-
bilis G. 1, 59. 3, 121. eam
adit Aeneas A. 3, 292.

Epulae G. 4, 378. sacrae A.
8, 175. 283. ferales A. 5,
62.

Epulo ab Achate obtrun-
catur A. 12, 459.

Epytides A. 5, 547. 579.

Epytus A. 2, 340.

Equorum bonorum notae
G. 3, 75. admissura G. 3,
123. vsui bellico desti-
natorum educatio G. 3,
179. morbus et cura G.
3, 498. omen ipsi Aeneae
A. 3, 537. iuncti currui
in certaminibus et tri-

umphis G. 3, 202. eorum
primi domitores Centau-
ri G. 3, 115. equi vulne-
rati descriptio A. 10, 891.
Mezentii oratio ad e-
quum suum Rhoebum
A. 10, 860. equus lig-
neus vel Troianus A. 2,
15. equi caput inuen-
tum, vbi post Carthago
A. 1, 443. equae vento
gravidae G. 3, 273. equa-
rum grauidarum cura G.
3, 138.

Equestre certamen A. 5, 553.

Erato, Musa A. 7, 37.

Erebus G. 4, 471. A. 4, 26.
6, 247.

Eretus A. 7, 711.

Ericetes A. 10, 749.

Erichthonius, quadrigarum
inuentor G. 3, 113.

Eridanus, fluuiorum rex G.
1, 482. A. 6, 659.

Erigone G. 1, 33.

Erinnys A. 2, 337. 573. 7,
447.

Eriphyle A. 6, 445.

Erymanthus, mons A. 5, 448.
apro nobilis A. 6, 803.

Erymas A. 9, 702.

Eryx, Veneris et Butae f.;
Erycis conditor A. 5, 24.
pugil A. 5, 391. 412. eius
caestus A. 5, 401.

Eryx, mons A. 1, 570. in
quo Veneris templum
A. 5, 759.

Esseda Belgica G. 3, 204.

Etruscus sacerdos A. 8, 498.
tibicen G. 2, 193. Etrusci
agricul-

I N D E X

- agricultura potentes facti G. 2, 533. veste auro texta A. 10, 818. auxilia Aeneae ex Etruria A. 10, 166.
- Euadne* A. 6, 447.
- Euander* sacris Herculis intentus A. 8, 102. cum Latinis bella gerit A. 8, 51. benigne excipit Aeneam A. 8, 154. auxilia promittit A. 8, 470 et adducit A. 8, 546. eius fortitudo A. 8, 561. affectus paternus erga Pallantem A. 8, 574, cuius mortem deplorat A. 11, 148.
- Euanthes* A. 10, 702.
- Eumedes* nobilis et fortis A. 12, 346. occisus a Turno A. 12, 353.
- Eumelus* A. 5, 665.
- Eunaeus* A. 11, 666.
- Euphrates*, fl. G. 1, 509. A. 8, 726.
- Euphorion*, poeta E. 6, 72. 10, 50.
- Eurotas*, fl. A. 1, 498. E. 6, 83.
- Euryalus* victor in cursu A. 5, 337. inter eum et Nisum amoris mutui affectus A. 9, 176. eius pietas erga matrem A. 9, 284. in hostes incidit A. 9, 384. eum liberare tentat Nisus A. 9, 402. confoditur A. 9, 422. caput hastae adfixum A. 9, 465.
- eius mortem mater luget A. 9, 473.
- Eurydices* et Orphei fabula G. 4, 485.
- Eurypylus*, vates A. 2, 114.
- Eurystheus* G. 3, 4. A. 8, 292.
- Eurytides* A. 10, 499.
- Eurytion* sagittandi peritus A. 5, 514. 541.
- Extispicium* A. 4, 63. *Extorum* usus in lustrationibus A. 8, 183.

F

- Fabaris*, fl. A. 7, 715.
- Fabarum* satio G. 1, 193. 215.
- Fabius* Maximus A. 6, 846.
- Fabricius* A. 6, 845.
- Fadus* A. 9, 344.
- Falernum* vinum G. 2, 96.
- Falisci* A. 7, 695.
- Famae* descriptio A. 4, 174.
- Fati* necessitas A. 10, 467.
- Faselus*, fabarum genus G. 1, 227.
- Fauni* indigenae A. 8, 314. saltant E. 6, 27.
- Faunus*, Pici f., Latini pater A. 7, 47. eius oraculum in luco Albunea A. 7, 81.
- Fauis* suffiri debent G. 4, 239. eorum crates G. 4, 214. castratio G. 4, 228.
- Ferales* epulae A. 5, 62.
- Feroniae* lucus, fons et templum A. 7, 800.
- Ferula*, frutex E. 10, 25. G. 3, 415.
- Fescennia* A. 7, 695.

I N D E X

- Festa* sollemnia Diis rusticis habita G. 2, 527.
Fidena, Latinorum vrbs A. 6, 773.
Fides, numen A. 1, 292.
Filix, herba G. 2, 189. 3, 297.
Fiscina G. 1, 266. *Fiscella*, calathus E. 10, 71.
Flammae augurium in vertice Iuli A. 2, 680 *Lauinae* A. 7, 72.
Flauinia arua A. 7, 696.
Fluuiorum Dii cornibus taurinis G. 4, 371. ortus ex cauerna sub terra G. 4, 363.
Foederum feriendorum ritus A. 8, 639. 12, 117. 196. 234.
Formicae frumento nocent G. 1, 186. tempestatis nuntiae G. 1, 379. fedulae ac prouidae A. 4, 402.
Fortunatorum apud inferos locus A. 6, 638.
Foruli in Sabinia A. 7, 714.
Forum insanum G. 2, 502.
Fori, faui in alueis G. 4, 250.
Fraxinus, arboris genus E. 7, 65. G. 2, 359. A. 6, 181. 11, 136.
Fucinus, lacus Italiae A. 7, 759.
Fuci ab apibus expelluntur G. 4, 168. ignaui G. 4, 244.
Fucus, alga G. 4, 39.
Fulgura coelo fereno G. 1, 487. a Ioue missa G. 1, 328 a Venere A. 8, 523. eorum descriptio A. 8, 427. ea Salmoneus imitatur A. 6, 590.
Funeris pompa A. 11, 59. 184.
Furiarum forma G. 4, 482. sedes in Tartaro A. 6, 280 et in Iouis vestibulo A. 12, 845. ab iis agitata Orestes A. 330 idem et Pentheus A. 4, 469 et Amata A. 7, 323.
Furor plebis A. 1, 148. 7, 505 vatum A. 6, 46. 77.
- G
- Gabii*, vrbs Volscorum A. 6, 773.
Gabina Iuno A. 7, 682. Gabinus cinctus A. 7, 612.
Gaesa Gallorum A. 8, 662.
Gaetulus Iarbas A. 4, 326. leo A. 5, 351. Gaetulae fyrtes A. 5, 51. 192.
Galatea E. 3, 64. 7, 37. Nereia A. 9, 103.
Galbani odor G. 3, 415. 4, 264.
Galea Argolica A. 2, 389. 412. 5, 314. ex galea fortes ducuntur A. 5, 490.
Galaesus, fl. G. 4, 126.
Galaesus, rusticus diues in Latio A. 7, 535. interficitur A. 7, 575.
Galla in arboribus G. 4, 267.
Galli poetae laus et amor E. 6, 64. 10, 1 sq.
Galli a Marcello victi A. 6, 856

I N D E X

- 6, 856. eorum habitus et oppugnatio Capitolii A. 8, 655.
Gangaridae, Indi ad Gangis ostia G. 3, 27.
Ganges pulcher G. 2, 137. eius fontes et ostia A. 9, 30.
Ganymedes raptus A. 1, 28. 5, 254.
Garamantes E. 8, 44. A. 6, 795. Garamantis nympha A. 4, 198.
Garganus, mons A. 11, 247.
Gargara, vrbs et mons G. 1, 103. 3, 269.
Gela, fl. et vrbs A. 3, 701.
Geloni picti G. 2, 115. acres G. 3, 461. sagittiferi A. 8, 725.
Genii A. 7, 136. per serpentes exhiberi solent A. 5, 84. 95. genialis hiems G. 1, 302 et torus A. 6, 603.
Genesta f. genista G. 2, 12. 434.
Geryon A. 7, 662. tergeminus A. 8, 202.
Getae G. 3, 462. 4, 463. A. 7, 604. 3, 35.
Gilius color G. 3, 83.
Glaucus colot G. 3, 82.
Glaucus, Sisyphi f. G. 3, 267.
Glaucus, pater Sibyllae Cumaenae A. 6, 36.
Glaucus, Deus marinus G. 1, 437. A. 5, 823.
Glaucus Troianus A. 12, 343.
Gnosia regna, h. Creta A. 3, 115.
Gorgones in locis inferis A. 6, 289. Gorgonea venena A. 7, 341. Gorgo, Medusa A. 2, 616. 8, 438.
Gortynia stabula E. 6, 60. spicula A. 11, 773.
Gracchus A. 6, 843.
Grando vis nocet G. 1, 449.
Grauisca, vrbs A. 10, 184.
Grues tempestatis nuntiae G. 1, 374. Strymoniae G. 1, 120. A. 10, 265. 11, 580.
Gryneus Apollo A. 4, 345.
Gryneum nemus E. 6, 72.
Gyarus, inf. A. 3, 76.
Gyas, Troianus A. 1, 222. 612. in certamine navali A. 5, 118. 152. 169.
Gyas, Latinus A. 10, 318.
Gyges A. 9, 762.
Gylippus A. 12, 272.

H

- Haedorum* ortus G. 1, 205. A. 10, 668.
Haedi capellae non submituntur G. 3, 398.
Haemus, mons G. 1, 492. 2, 488.
Haemon A. 9, 685.
Haemonides, sacerdos A. 10, 537.
Halesus Agamemnonius, Auruncorum dux A. 7, 723. 10, 352. eius virtus et interitus A. 10, 411.
Halius A. 9, 767.
Halys A. 9, 765.

I N D E X

Hamadryades E. 10, 62.

Harpalyce Threïssa A. 1, 317.

Harpalycus A. 11, 675.

Harpyiarum descriptio A. 3, 211. locus apud inferos A. 6, 289.

Hebrus, Dolicaonis f. A. 10, 696.

Hebrus, fl. E. 10, 65. G. 4, 463. 524. gelidus A. 12, 331. volucris A. 1, 317.

Hecate tergemina A. 4, 511. caelo Ereboque potens A. 6, 247. eius Sacra in nocte et triuiis A. 4, 609.

Hector ab Achille occisus A. 1, 99. eius lacerum corpus patri venditur A. 1, 483. 2, 540. in eius honorem ludi funebres habiti A. 5, 371. eius cenotaphium A. 3, 303. per somnum Aeneae appareret A. 2, 270.

Hecuba, Cissei f. et mater Paridis A. 7, 320. 10, 705. facem vtero gerere somniabat *ibid.* ad aram fugit A. 2, 515.

Hedera v. *Edera*.

Helena, Ledaë f., a Paride ad Troiam ducta A. 7, 363. Argiuae palla A. 1, 650. perfidia in maritum Deiphobum A. 6, 511. Tyndaris Lacaena A. 2, 601. ei manum inferre volebat Aeneas A. 2, 567, sed a Venere prohibetur A. 2, 589.

Helenor caeditur A. 9, 544.

Heleni regnum in Epiro A. 3, 294. 333. benigne Aeneam excipit A. 3, 345. vates A. 3, 358. vaticinatur A. 3, 373. hospitum dat munera A. 3, 463.

Helicon A. 7, 641. Aonius E. 6, 65. G. 3, 11.

Helymus, Troianus A. 5, 73. cursus certamen iniit A. 5, 323. 339.

Helorus, fl. A. 3, 698.

Hercules Charontem com pedibus vincit A. 6, 392. Cacus, boues ei auferentem, occidit A. 8, 201. 259. eius Sacra, et sacerdotes Salii A. 8, 102. 172. 184. 268. 281. res gestae in hymnis antiquis A. 8, 288. labores 6, 802. pugilatu cum Eryce pugnavit A. 5, 410. inferos adiit A. 6, 123. 392. ei sacra populus E. 7, 61. G. 2, 66. A. 8, 276. Herculeum Tarentum A. 3, 551. Herculei ignes in foco Penatium A. 8, 542.

Herilus tricorpor ab Euanthro occisus A. 8, 561.

Herminius A. 11, 642.

Hermione Ledaëa A. 3, 328.

Hermus, fl. auro turbidus G. 2, 137. A. 7, 721.

Hernicorum ager saxosus A. 7, 684.

Heroum et priscorum hominum vasta corpora G. 1, 497. A. 12, 899.

Hesiodus,

I N D E X

- Hesiodus*, Aferaeus E. 6, 70.
G. 2, 176.
- Hesione*, Priami foror A. 8, 157.
- Hesperia*, Italia A. 1, 569.
2, 781. 3, 186. 8, 148.
- Hesperidum* horti E. 6, 61.
A. 4, 484.
- Hibiscus*, herbae genus E. 2, 30. 10, 71.
- Hiera* l. melius Iaera, nympha A. 9, 673.
- Hiera*, insula Vulcani, subterraneis ignibus notabilis A. 8, 416.
- Himella*, fl. A. 7, 714.
- Hippocoon*, Hyrtaci f. A. 5, 492. 502. 544.
- Hippodame* G. 3, 7.
- Hippolyte*, Amazonum regina A. 11, 661.
- Hippolytus* A. 7, 761. vitae restitutus A. 7, 765.
- Hippomanes*, in fronte equi recens editi A. 4, 515.
herba G. 3, 280.
- Hirundo* garrula G. 1, 377.
veris nuntia G. 4, 307.
nigra, cui Iuturna comparatur A. 12, 473.
- Hisbo* a Pallante occiditur A. 10, 384.
- Hominum* origo e lapidibus iactis E. 6, 41 ex terra G. 2, 341.
- Homole*, mons A. 7, 675.
- Hortinae* classes A. 7, 716.
- Hortorum* cura et commoda G. 4, 116 sq.
- Hospitalitatis* exemplum A. 3, 80. 345. 8, 154. mune-
- ra A. 3, 463. 8, 166. 1, 647. 7, 243.
- Hyacinthus* ferrugineo colore E. 2, 18. 3, 63. 10, 39. G. 4, 183.
- Hyades* G. 1, 138. pluviae A. 1, 744. 3, 516.
- Hyalus*, pro vitro G. 4, 335.
- Hybla*, mons Siciliae E. 1, 55. 7, 37.
- Hydaspes*, fl. G. 4, 210.
- Hydaspes* a Sacratore occisus A. 10, 747.
- Hydra* Lernaea in vestibulo Orci A. 6, 287. capitibus quinquaginta A. 6, 576 et centum A. 7, 658. ab Hercule occisa A. 6, 804. 8, 299.
- Hylas* E. 6, 43. G. 3, 6.
- Hylaeus*, Centaurus G. 2, 457. A. 8, 294.
- Hylax*, canis E. 8, 107.
- Hyllus* A. 12, 535.
- Hymettia* littora A. 7, 763.
- Hypanis*, fl. G. 4, 370.
- Hypanis*, Troianus A. 2, 340. 428.
- Hyperborei* triones G. 3, 381. orae G. 3, 196. glacies 4, 517.
- Hyrcanae* tigres A. 4, 367.
- Hyrtacus* A. 9, 406. eius filius Nifus A. 9, 177 et Hippocoon A. 5, 492.

I

- Iacchus*, Bacchus E. 6, 15.
G. 1, 166.
- Iaera* v. Hiera.
- Ianiculum* A. 8, 357.

I N D E X

- Ianus* bifrons A. 7, 180. 12, 198. Deus Latinorum A. 7, 45. eius templum, pacis bellique index A. 7, 601. 607. 1, 294.
- Iapetus*, Terrae f. G. 1, 279.
- Iapis*, medicus A. 12, 391.
- Iapys* Timauus: ab Iapydibus, Illyriae populo G. 3, 475.
- Iapygia*, Apulia A. 11, 247. 678.
- Iapyx*, ventus A. 8, 710. medicus, v. Iapis.
- Iarbas* A. 4, 198. de spreto a Didone amore ad Iovem queritur A. 4, 206.
- Iason* dentes draconis seuit G. 2, 140.
- Iberi*, gens fera G. 3, 408.
- Icari* interitus A. 6, 30.
- Ida*, mons Phrygiae A. 2, 801. 3, 6 in Creta A. 12, 412.
- Idalium*, mons et vrbs A. 1, 681. 693. 5, 760. 10, 52.
- Idas* A. 9, 575.
- Idmon*, Turni nuntius A. 12, 75.
- Idomeneus* Creta expulsus A. 3, 121 in agro Salentino confedit A. 3, 400.
- Idumaea* palmis frequens G. 3, 12.
- Ignis* aeternus Vestae A. 2, 296 et Iouis Ammonis A. 4, 200. subterraneus A. 3, 578. 9, 716.
- Ilex* nigra E. 6, 54. arguta E. 7, 1.
- Ilia* v. Rhea Siluia.
- Ilione*, Priami f. A. 1, 653.
- Ilioneus* A. 1, 120. eius oratio ad Didonem A. 1, 521 ad Latinum A. 7, 212.
- Ilua*, inf. A. 10, 174.
- Ilus*, Iulus, Ascanius A. 1, 267.
- Ilus*, hostis Aeneae A. 10, 400.
- Ilus*, rex Troiae A. 6, 650.
- Imaon* A. 10, 424.
- Imbrasi* filii Glaucus et Lades A. 12, 343 et Afius A. 10, 123.
- Inachus*, fl. A. 7, 792.
- Inarime*, insula Pithecusa Typhoeo imposita A. 9, 715.
- India* ebena nobilis G. 2, 116 et vastarum arborum generibus G. 2, 122. Indi imbelles G. 2, 172.
- Indigetes* Dii G. 1, 498.
- Infantum* locus apud inferos A. 6, 426.
- Inferni* portae A. 6, 552. viae duae A. 6, 540. facilis aditus, sed reditus ex eo difficilis A. 6, 126. qui inde ad superos redierunt A. 6, 119.
- Inferis* diis sacrificandi mos A. 6, 243.
- Inferiae* A. 3, 62. 5, 46. 96.
- Ingluies* quid sit G. 3, 431.
- Inhumati* non vehuntur a Charonte A. 6, 316. 325. 373. 1, 353. 3, 67.
- Inous* Melicerta G. 1, 437.
- Palaemon* A. 5, 823.
- Instru-*

I N D E X

Instrumenta operis rustici
G. 1, 160.

Infitio arborum G. 2, 32.
69. 73. 78.

Intubum, herba G. 1, 120.
4, 120.

Inui castrum A. 6, 776.

Io, Inachi f., cornuta A. 7,
789. in vacuam mutata
G. 3, 152.

Iolas, pastor E. 2, 57. 3, 79.

Iolas, Troianus A. 11, 640.

Iopas citharoedus A. 1, 740.

Iphitus A. 2, 340. 435.

Irae descriptio A. 7, 462.
9, 59.

Iris mittitur ad expedien-
dam Didonis animam A.
4, 693. ad classem Tro-
ianorum A. 5, 606. in
Beroen transformatur A.
5, 620. 646. ad Turnum
missa A. 9, 1. per arcum
euolat A. 5, 657. Iris ar-
cus aquas suis cornibus
attrahit G. 1, 380.

Ismarus, mons E. 6, 30. G.
2, 37. A. 10, 351.

Ismarus, Lydius A. 10, 139.

Ister, fl. turbidus G. 3, 350.
coniuratus G. 2, 497.

Italiae laudes G. 2, 136. 167.
prisci incolae et nomina
A. 8, 314. 1, 530.

Ithaca A. 3, 272. 613.

Ituraei sagittandi arte clari
G. 2, 448.

Itys A. 9, 574.

Iulus v. Ascanius.

Iulius portus G. 2, 163.

Iuno pronuba A. 4, 166. 7,

319. eius oratio ad Aeo-
lum A. 1, 64 ad Vene-
rem A. 4, 90. 10, 63 ad
Alecto A. 7, 330 et Iu-
turnam A. 12, 138. irata
in gentem Troianam A.
1, 36. 7, 286. 292. pro
Turno rogat Iouem A.
12, 807. eius templum
in Carthagine A. 1, 446.
simul cum armis et cur-
ru A. 1, 15 1q.

Iupiter placide Veneri an-
nuit A. 1, 254 et Mer-
curium ad placandam
Didonem mittit A. 1,
297. incensas naues ex-
stinguit A. 5, 693. Iupi-
ter hospitalis A. 1, 731.
Anxur A. 7, 799. aer in-
ferior E. 7, 60. G. 2, 325.
infans G. 4, 149. fulmi-
nans G. 1, 328. de rebus
Troianorum concilium
deorum habet A. 10, 1.
eius et Iunonis collo-
quium A. 10, 606. 12,
791. eo loquente tota
natura fileat A. 10, 100.

Iusiurandum in faciendo
foedere A. 12, 169. 175.
197. deorum A. 6, 323.
9, 104. 10, 113.

Iuturna, nymphea et Turni
soror, a Ioue vitiata A.
12, 138. 878. Turno foe-
dus dissuadet A. 12, 222.
dat signum caelo A. 12,
244. aurigae officio fun-
gitur A. 12, 468. gla-
dium fratri reddit A. 12,

I N D E X

783. Turni fortem lugget A. 12, 869. se in fontem suum immittit A. 12, 885.
Ixionis poena in locis inferis G. 3, 38. 4, 484. A. 6, 601.

L

Labicum, vrbs A. 7, 796.
Labyrinthus Daedali A. 5, 588. 6, 27.
Labrusca, vitis genus E. 5, 7.
Lactis maiorem copiam impetrandi ratio G. 3, 394.
Lacinium Iunonis templo celebre A. 3, 552.
Lades A. 12, 343.
Ladon A. 10, 413.
Lagus A. 10, 381.
Lamyrus A. 9, 334.
Laocoontis et liberorum interitus A. 2, 40. 203.
Laodamia A. 6, 447.
Lapithae primi equorum domitores G. 3, 115. ap. inferos A. 6, 601. in eos exarsit Mars A. 7, 304.
Lappa, herbae genus G. 1, 153. 3, 385.
Larides A. 10, 395.
Larina virgo A. 11, 655.
Larissaeus Achilles A. 2, 197.
Larius lacus G. 2, 159.
Latagus A. 10, 697.
Latinus, Fauni ex Marica filius A. 7, 45. regiae eius descriptio A. 7, 59. suadet pacem cum Ae-

nea A. 12, 195. ad Troianos oratio A. 7, 259.
Latium, vnde hoc nomen ortum A. 8, 322. ex eo copiae A. 7, 647.
Lavinia pulchra, causa belli inter Aeneam et Turnum A. 7, 52. Aeneae promissa 7, 268. eius crines accensi A. 7, 71.
Lauatio ante epulas A. 1, 213. 5, 218.
Laurentum, vrbs, vnde sic dicta A. 7, 61.
Lausus, Mezentii f. A. 7, 649. eius virtus A. 10, 426. pietas in patrem, hominem saeuum et iniustum A. 10, 789. ab Aenea occisus A. 10, 813.
Lebetes Dodonaei A. 3, 466. praemium in ludis A. 5, 266.
Leguminum satio G. 1, 193. 215.
Leleges oram Asiae maritimam tenebant A. 8, 725.
Lenaea, Athenis olim celebrata G. 2, 382.
Lens frequens apud Aegyptios G. 1, 228.
Leo Gaetulus A. 5, 351. leones Poeni E. 5, 27 Phrygii A. 10, 157 biugi A. 10, 253. leonis exuiis induti A. 7, 666. 8, 552. Comparationes cum leone A. 9, 339. 9, 792. 10, 454. 723. 12, 4.
Lerna, Argiui agri fl. et palus A. 12, 518.

Lernaea

I N D E X

- Lernaea* Hydra cf. Hydra.
Lesbos, ins. G. 2, 90.
Lethe, amnis infernalis ante reditum ex inferis bibendus A. 6, 714. 749. in finibus Elysi A. 6, 705. eius rore madens ramus A. 5, 854. *Lethaea* papavera G. 4, 545.
Lethi locus in Orco G. 4, 481. A. 6, 277.
Leucaspis A. 6, 334.
Leucates, promont. A. 3, 274. 8, 677.
Libatio G. 4, 376. A. 3, 66. 5, 77. 8, 274.
Liberalia Bacchi G. 2, 385.
Libethrides Nymphae E. 7, 21.
Liburnorum regna A. 1, 244.
Libyci vrsi A. 5, 37.
Lichas A. 10, 315.
Licymnia, serua Maconii regis A. 9, 546.
Ligea, nympa G. 4, 336.
Liger A. 10, 576. 584.
Ligones vinitorum G. 2, 399.
Ligur laboribus adfuetus G. 2, 168. eorum ductor Cinyras A. 10, 185.
Ligustrum, arbor E. 2, 18.
Lilybaeum, promontorium A. 3, 706.
Lipare, insula A. 8, 417.
Liris A. 11, 670.
Litus Quirinalis A. 7, 187.
Locri Narycii f. Epizephyrii A. 3, 399. Ozolae in Africae littoribus A. 11, 265.
Lorica annulorum serie triplici A. 3, 467. 5, 259. 7, 639 et duplici A. 12, 376. praemium in ludis A. 5, 259.
Lotos, arbor G. 2, 84. 3, 394.
Lucagus A. 10, 575. 592.
Lucas A. 10, 561.
Lucetius A. 9, 570.
Lucifer, stella A. 8, 589.
Lucina G. 3, 60. 4, 340. casta E. 4, 10.
Lucrinus lacus G. 2, 161.
Luctus apud inferos locus A. 6, 274.
Ludi funebres A. 5, 45. 104. Actiaci A. 3, 280. puerorum cum rhombo A. 7, 378.
Lugentes campi apud inferos A. 6, 440.
Luna tempestatum significatrix G. 1, 424. 427. lunae labores G. 2, 478.
Lupercal A. 8, 343.
Lupercalia A. 8, 663.
Lupinus, leguminis genus G. 1, 75.
Lustratio A. 3, 279. lustralia exta A. 8, 183.
Lutea, f. luteum ac lutum, herbae genus E. 4, 44.
Lycaeus, mons Arcadiae E. 10, 15. G. 1, 16. 3, 2. 4, 539.
Lycaon Gnosius A. 9, 304.
Lycidas, pastor E. 7, 67.
Lyciae fortes A. 4, 346.
Lycisca E. 3, 18.
Lycoris, amica Galli E. 10, 2. 42.
Lycorias, nympa G. 4, 339.
Lycur-

I N D E X

Lycurgus, rex Thracum A.
3, 14.

Lycus a Turno occisus A.
9, 556. Troianus A. 1,
222. fluuius G. 4, 367.

Lynceus a Turno interfec-
tus A. 9, 768.

Lyrnessus, vrbs A. 12, 547.
10, 128.

M

Machaon A. 2, 263.

Maeander, fluuius tortuo-
sus A. 5, 251.

Maecenas G. 2, 41.

Maenalus, mons E. 8, 22. 10,
55. G. 1, 17.

Maeon ab Aenea hasta trans-
fixus A. 10, 336.

Maeonia mitra A. 4, 216.

Maeonius Bacchus G. 4,
380. Rex A. 9, 546.

Maeuius, poeta E. 3, 90.

Magalia A. 1, 421. 4, 259.

Magicae artes et supersti-
tiones E. 8, 66. 69. A. 4,
493. 512.

Magus, e Latinis A. 10, 521.

Maia, vna e Pleiadibus G.
1, 225. mater Mercurii
A. 1, 297. 8, 138.

Maleae promontorium A.
5, 193.

Mala medica f. citrea G.
2, 126. aurea f. Cydonia
E. 2, 51. 3, 71. 8, 53. ros-
cida E. 8, 37. Hesper-
idum E. 6, 61.

Manes euocati vt adessent
inferiis A. 5, 99. tractant
artes prioris vitae A. 6,

642. 651. insepultorum
errant vel circa corpus
vel circa Stygem A. 1,
353. 3, 67. 6, 149. 325.
365. 374. quisque suos
patimur A. 6, 743. eo-
rum expiandorum mos
A. 3, 62.

Manlius Torquatus arcis
Tarpeiae custos A. 8, 652.

Mantua E. 9, 27. G. 2, 198.
vnde dicta A. 10, 198.

Mapalia G. 3, 340.

Marcelli, Octaviae f., lau-
des A. 6, 856.

Mareoticum vinum G. 2, 91.

Marica, Latini mater A. 7,
47.

Marii G. 2, 169.

Marinorum Deorum nomi-
na G. 1, 437. A. 5, 822.

Marpesia cautes A. 6, 471.

Marrubia gens, Marfi A. 7,
750.

Mars graduius A. 3, 35. 10,
542. eius equi G. 3, 91.
furtum cum Venere G.

4, 346. lucus in Sicilia

A. 9, 584. ex eo grauida

Rhea Syluia A. 1, 274.

Marfi G. 2, 167. 7, 758. 10,
544.

Massica vina G. 2, 143. 3,
526.

Massicus, dux Clusinorum
A. 10, 166.

Massyli A. 4, 132. 6, 60.
4, 483.

Maurusia gens A. 4, 206.

Medon A. 6, 483.

Megaera

I N D E X

- Megaera*, furia A. 12, 846.
in bubonem mutata A.
12, 862.
- Megari* sinus A. 3, 689.
- Mel* optimum G. 4, 100. bis
in anno eximendum G.
4, 231.
- Mella*, fl. G. 4, 278.
- Melampus* Amythaonius G.
3, 550. alius comes Her-
culis A. 10, 320.
- Meliboeus* E. 1, 6.
- Meliboea*, vrbs Thessaliae
A. 3, 401. Meliboea pur-
pura A. 5, 251.
- Melicerta* Inous G. 1, 437.
- Melisphyllum*, herba G. 4,
63.
- Melite*, vna ex Nereidibus
A. 5, 825.
- Memmia* gens A. 5, 117.
- Memnon* A. 1, 489.
- Menalcas*, pastor E. 2, 15.
3, 13. 9, 16. 10, 20.
- Menelaus*, dux Graecorum
A. 2, 264. Deiphobum
in lecto obtruncat A. 6,
525. eius errores A. 11,
262.
- Menestheus* A. 10, 129.
- Menoetes*, rector naus Gyae
A. 5, 160. ab eo in mare
praecipitatur A. 5, 173.
- Mephitis* A. 7, 84.
- Mercurius* Cyllenius G. 1,
337. A. 4, 252. 258. 276.
a monte Cyllene, in quo
natus A. 8, 139. ad Di-
donem mittitur A. 1, 297
et ad Aeneam A. 4, 222.
ei per somnum apparet
A. 4, 556. eius talaria et
virga A. 4, 239 volatus
A. 4, 252.
- Meridiei* descriptio G. 4,
401.
- Merops*, Troianus, a Turno
occisus A. 9, 702.
- Merops*, avis G. 4, 14.
- Messapus*, Neptuni f., in-
vulnerabilis A. 7, 691.
dux Latinorum A. 8, 6.
- Metabus*, Camillae pater A.
11, 540.
- Messis*, quando facienda G.
1, 297.
- Metiscus*, auriga Turni A.
12, 469.
- Metius*, perfidus Albanorum
dux, quadrigis distractus
A. 8, 642.
- Metus*, apud inferos locus
A. 6, 276.
- Mezentius* A. 7, 647. 8, 7.
481. pugnae succedit A.
10, 723. vulneratur A.
10, 783. ab equo excussus
interimitur A. 10, 892.
- Milesia* vellera G. 3, 306.
- Milii* satio G. 1, 216.
- Mimas* A. 10, 702.
- Mincius*, fl. E. 7, 13. G. 3,
15. A. 10, 206.
- Minerva* oleae inuentrix
G. 1, 18. ei inuisa ara-
nea G. 4, 246. pro Palla-
dio ei consecratus equus
Troianus A. 2, 15. 31.
183. eius castrum sub
Hydrunto et templum
in monte A. 3, 521. 531.
543. delubrum in acro-
poli

I N D E X

- poli Troiae A. 2, 404.
 410. tempestate classem
 Achiuorum disiecit A. 1,
 39. 2, 163. 11, 259. Aia-
 cem, Oilei f., fulmine
 percussum scopulo illisit
 A. 1, 39. arcu Pergamo
 infidet, aegidem vibrans
 A. 2, 615. Tritonia A. 2,
 171. 615. 11, 483. eius
 peplum A. 1, 480 aegis
 A. 8, 435 Palladium A.
 2, 164. 172. eam Lauren-
 tes in templo precantur
 A. 11, 477. Minerua Po-
 lias f. Urbana E. 2, 61.
 M. tenuis A. 8, 409.
Minio A. 10, 183.
Minos A. 6, 14. iudex apud
 inferos A. 6, 432.
Minotaurus A. 6, 26.
Misenus, tubicen classis A.
 3, 239. moritur A. 6, 164.
 crematur A. 6, 177. 210.
 mons ab eo dictus A. 6,
 234.
Mitra Phrygum A. 4, 216.
 7, 247. 9, 616.
Mnasylus E. 6, 13.
Mnestheus A. 5, 188. secun-
 do loco victor in certa-
 mine nauali A. 5, 258.
 493. ab eo Memmia gens
 A. 5, 117.
Moeris, fascinator E. 8, 95.
Mola falsa A. 12, 173.
Molorchi luci G. 3, 19.
Molossi canes G. 3, 405.
Montis excelsi descriptio
 A. 4, 246. 481. 6, 796.
Monoeci arx A. 6, 831.
Mopsus, pastor E. 5, 1. 8,
 26.
Morbi animalium G. 3, 440.
 apud inferos A. 6, 275.
Morini extremi hominum
 A. 8, 727.
Mortis periphrasis A. 10,
 745. apud inferos locus
 A. 6, 277.
Mundi natales in vernum
 tempus inciderunt G. 2,
 336.
Murrbanus A. 12, 638.
Musarum inuocatio A. 9,
 525.
Musaeus, vates A. 6, 667.
Mutuscae oliuiferae A. 7,
 711.
Mycenae G. 3, 121. A. 1,
 284. 2, 180. 331. 6, 839.
 7, 222.
Mycenaeus A. 11, 266.
Mycon, pastor E. 3, 10. 7, 30.
Myconus insula A. 3, 76.
Myrica, virgulti genus E.
 4, 2. 8, 54. 10, 13.
Myrmidones A. 2, 7. 252.
 785. 11, 403.
Myrtus Veneri sacra E. 7,
 62. G. 1, 28. ex ea hastae
 et iacula G. 2, 447. A. 3,
 23.
Mysia G. 1, 102.
Myfus, fl. G. 4, 370.
Mystica vanni G. 1, 166.

N

- Naiades* E. 6, 21. 10, 10.
Nais E. 2, 46.
Napaeae deae filuarum G.
 4, 535.

Nar,

I N D E X

- Nar*, fl. A. 7, 517.
Narcissus E. 2, 48. G. 4, 123.
 purpureus E. 5, 38. eius
 lacrime G. 4, 160.
Narycia pix G. 2, 438.
Narycii Locri A. 3, 399.
Nauale certamen A. 5, 114.
Naues Troianorum incen-
 sae A. 5, 639; ceterae in
 Nymphas mutatae A. 10,
 215. insignia s. parasema
 in prora A. 5, 116. 10,
 166. 171. 205. aplustre
 et tutela in puppi A. 1,
 183.
Nautes, prudens Aeneae
 amicus A. 5, 704.
Naxos, insula A. 3, 125.
Neaera E. 3, 3.
Nealces A. 10, 753.
Neapolis Virgilium aluit
 G. 4, 563.
Nemea, filia A. 8, 295.
Neoptolemus, Pyrrhus, A-
 chillis f. A. 2, 499. re-
 giam Priami expugnat
 A. 2, 469. transfigit Po-
 liten A. 2, 526 et Pria-
 mum A. 2, 547. captam
 Andromachen habet A.
 3, 324. ab Oreste occi-
 ditur A. 3, 330. eius ro-
 bur A. 2, 491. regnavit
 in Epiro A. 3, 294. 333.
Neptunus tempestatem se-
 dat A. 1, 124. 5, 779. 817.
 Aeneam Achillis mani-
 bus nube subduxit A. 5,
 803. Troiae exstructor
 et euerfor A. 2, 610. 5,
 810. eius comitatus A.
 5, 822. tridens A. 1, 138.
 145. quadrigae A. 1, 147.
 equi A. 5, 817. sedes in
 mari Aegaeo A. 3, 74.
 quatuor arae A. 5, 639.
 taurus victima A. 3, 119.
Nereus, deus maris G. 4,
 392. A. 2, 419.
Nereides A. 5, 240. 822.
Neritos ardua faxis A. 3,
 271.
Nersa, vrbs A. 7, 744.
Nesaeae, nympa G. 4, 338.
Nilus pinguis fl. A. 9, 31.
 septemgeminus A. 6, 801.
 vndans bello et magnus
 fluens G. 3, 28. stagnans
 G. 4, 288. fugientes ex-
 cipit A. 8, 711.
Niphaeus A. 10, 570.
Niphates G. 3, 30.
Nisa E. 8, 18. 26.
Nisus, vna cum filia Scylla
 in auem mutatus G. 1,
 404. E. 6, 74.
Nisus et Euryalus, coniunc-
 tissimum amicorum par
 A. 5, 334. 9, 176 sqq. in
 cursus certamen descen-
 dit A. 5, 296. 318. 328.
 353. in Volscantis equi-
 tes incidit A. 9, 376 sq.
 multis vulneribus con-
 fossus super amici cor-
 pus concidit A. 9, 444.
Noctua, tempestatis et se-
 renitatis nuntia G. 1, 402.
Noëmon A. 9, 767.
Nomades Afri G. 3, 339.
Nomentum, vrbs A. 7, 712.
Noricum G. 3, 474.

Notus

I N D E X

Notus, ventus sinister G. 1, 442.

Noctis initium A. 2, 250.
descriptio A. 4, 461. 522.
8, 26. 9, 224. locus apud
inferos A. 6, 278. 390.

Nubigenae Centauri A. 7,
674. 8, 293.

Numa Pompilius A. 6, 809.

Numa Rutulus A. 9, 454.

Numa, alius Aeneae hostis
A. 10, 562.

Numanus Remulus A. 9, 592.

Numicus, fl. A. 7, 150. 796.

Numidae infreni A. 4, 41.

Numitor A. 10, 342.

Numitor, Albae rex A. 6,
768.

Nuptiarum mala omina A.
4, 166. in iis nucum
spargendarum mos E. 8,
30.

Nurfa, vrbs A. 7, 744. 716.

Nympharum nomina G. 4,
334.

Nysa, mons A. 6, 806.

O

Oaxes, rapidus fl. E. 1, 66.

Oceanitides, Cleo et Beroe
G. 4, 341.

Ocnus A. 10, 198.

Oeagrius Hebrus G. 4, 524.

Oebalia G. 4, 125.

Oebalus A. 7, 734.

Oechaliam Hercules disie-
cit A. 8, 291.

Oenotria A. 1, 532. 3, 165.
7, 85.

Oeta, mons E. 8, 30.

Olea pacis signum A. 7, 154.

11, 101. nulla fere cul-
tura indiget G. 2, 420.
e semine nascitura tarde
crescit G. 2, 3. hieme
ingruente maturescit G.
2, 519. eius inuentrix
Minerua G. 1, 18. varia
genera G. 2, 86.

Olearia mola G. 2, 519.

Oleaster G. 2, 182. inter
vites haud interferendus
G. 2, 302.

Olearos f. Oliaros, insula A.
3, 126.

Onagri in Italiae filuis G.
3, 409.

Onytes A. 12, 514.

Opheltes A. 9, 201.

Opis, nymphea G. 4, 343. co-
mes Dianae A. 11, 532.
Arruntem occidit A. 11,
836.

Oraculum Apollinis perpe-
ram intellectum ab An-
chisa A. 3, 90. 102. 180.

Oratores Aeneae ad Lati-
num A. 7, 152.

Orchades, olearum genus
G. 2, 86.

Oreades, montium nym-
phae A. 1, 500.

Orestes Pyrrhum interimit
A. 3, 330. Furiis agita-
tus A. 4, 471.

Orion A. 1, 535. 3, 517. 4,
52. 7, 719. 10, 763.

Orithyia, Erechthei f. G. 4,
463. A. 12, 83.

Ornus G. 2, 71. alta A. 10,
766. 2, 626. sterilis G. 2,
111.

Ornytus

I N D E X

Ornyzus A. 11, 677.
Orodes A. 10, 732.
Orontes A. 1, 113. 220. 6, 334.
Orpheus Thracius E. 4, 55.
 in filius E. 8, 56. eius et
 Eurydices fabula G. 4,
 454. A. 6, 119. lyricen
 in locis inferis A. 6, 645.
Orfes A. 10, 748.
Orsilochus A. 11, 636.
Ortygia, insula A. 3, 124.
 143. 694.
Ortygius A. 9, 573.
Oscorum manus A. 7, 730.
Osinus A. 10, 655.
Osiris A. 12, 458.
Ossa, mons G. 1, 281.
Ostrum Tyrium G. 3, 17.
 Sarranum G. 2, 506.
Othrys, mons Thessaliae
 A. 7, 675.
Ouium cura et natura G. 3,
 294 sq. morbi 441.

P

Pachynum, promontorium
 A. 3, 429. 699. 7, 289.
Paetolus, fl. A. 10, 142.
Padus, fl. G. 2, 452. A. 9,
 680. cycnorum copia
 celebris A. 11, 457.
Padusa, vnum ex Padi ostiis
 A. 11, 457.
Paean, hymnus A. 6, 657.
 10, 738.
Paeon, cognomen Apollinis
 A. 7, 769. 12, 401.
Paestum, vrbs G. 4, 119.
Palaemon, pastor E. 3, 53.
Palaemon, Inous portuum
 deus A. 5, 823.

Palamedes A. 2, 82.
Pales, dea E. 5, 35. G. 3, 1.
 294.
Palica, vrbs, et Palicorum
 fanum A. 9, 585.
Palinurus Aeneae nauta A.
 3, 202. 562. 5, 12. 833. a
 Somno de naui detrusus
 mari obmergitur A. 5,
 857. apud inferos ab
 Aenea conuentus A. 6,
 337 sq.
Paliurus, fruticis genus E.
 5, 39.
Palladium A. 2, 172. abla-
 tum A. 2, 164. 9, 150.
Pallanteum A. 8, 54. 341.
 9, 196.
Pallas, Euandri f. A. 8, 104.
 Aeneam benigne excipit
 A. 8, 121. auxilia ducit
 A. 8, 514. Arcades equi-
 tes ad pugnam hortatur
 A. 10, 302. a Turno in-
 terimitur A. 10, 479. cor-
 pus humandum conce-
 ditur Arcadibus A. 10,
 491. ab Aenea ad Euan-
 dri urbem remittitur A.
 11, 59. ibi excipitur et
 crematur A. 11, 139 sqq.
Pallas v. Minerva.
Pallene G. 4, 391.
Palma ardua G. 2, 67. O-
 lympica G. 3, 49.
Palmus A. 10, 697.
Pampinatio G. 2, 362.
Pan E. 2, 32. G. 1, 17. E. 4,
 59. Lunam fefellit G. 3,
 391.

I N D E X

- Panacea*, herba odorifera A. 12, 419.
- Panchaea* tura G. 2, 139. 4, 379.
- Pandarus* et Bitias A. 9, 672. a Turno interimuntur 735.
- Pangaea*, Thraciae mons G. 4, 462.
- Panis* conficiendi ratio A. 1, 177. G. 1, 267. placen-
tae pro panibus A. 7, 109.
- Panopea* G. 1, 436. A. 5, 240. 825.
- Panopes* A. 5, 300.
- Pantagias*, fl. A. 3, 689.
- Panthus*, Apollinis sacerdos A. 2, 318. interimitur A. 2, 429.
- Papauer* Cereale G. 1, 212. quando ferendum *ibid.* soporiferum G. 1, 78. A. 4, 486.
- Paphos*, Veneri sacra A. 1, 415. 10, 51. 86.
- Paphiae* myrtus G. 2, 64.
- Parcae* E. 4, 47. A. 1, 22. 5, 789. 9, 107. 10, 815. 12, 150.
- Paris*, pastor E. 2, 61. mol-
lis A. 4, 215. fortis A. 5, 370. causa excidii Tro-
iae A. 7, 321. raptor He-
lenae A. 7, 363. iudex
inter deas A. 1, 26. A-
chillem interfecit A. 6,
57. ab Hecuba eadem
nocte natus, qua Mimas
A. 10, 702.
- Parnassus*, mons E. 10, 11,
6, 29. G. 3, 291.
- Paros*, insula A. 3, 126.
- Parthenii* saltus E. 10, 57.
- Parthenius* A. 10, 748.
- Parthenope*, Neapolis, Vir-
gilium aluit G. 4, 564.
- Parthenopaeus* A. 6, 480.
- Parthi* E. 1, 63. G. 4, 211.
A. 7, 606. leues G. 4, 314.
fuga fidentes, versisque
sagittis G. 3, 31. sagittis
venenatis vtuntur A. 12,
857.
- Pascua*, quae optima G. 2,
195.
- Pasiphaes* amor in taurum
E. 6, 46 sq. A. 6, 25.
- Patauium* condidit Ante-
nor A. 1, 247.
- Patrii* Dii G. 1, 498. A. 2,
702. 9, 247.
- Patron* A. 5, 293.
- Pauoris* descriptio A. 3, 47.
11, 806.
- Pausia*, olearum genus G.
2, 86.
- Pecorum* cura G. 3, 286 sq.
morbi 440 sq.
- Pedatio* G. 2, 358.
- Pegasus* a Camilla interfec-
tus A. 11, 670.
- Peletbronii* Lapithae G. 3,
115.
- Pelias* e Troianis A. 2, 435.
- Pelion*, mons G. 1, 281. 3, 94.
- Pellaeus*, h. Macedonicus
Canopus G. 4, 287.
- Pelodes*, portus A. 3, 292.
- Pelops* humero insignis e-
burno G. 3, 7.
- Pelorus*, promont. A. 3, 411.
- Peltae*

I N D E X

- Peltae* lunatae Amazonum A. 1, 490.
Penates Troiae A. 2, 293. 5, 62. 632. 7, 121. 9, 258. Aeneas asportavit A. 2, 293. 717. 3, 12. eidem per somnum apparent A. 3, 148. 173. 264. Sacrum iis factum A. 8, 542.
Peneia Tempe G. 4, 317.
Peneleus A. 2, 425.
Peneus, fl. G. 4, 355.
Penthesilea A. 1, 491. 11, 662.
Pentheus A. 4, 469.
Peplum Mineruae A. 1, 480.
Peridia A. 12, 515.
Periphas A. 2, 476.
Persis pharetrata G. 4, 290.
Pestis descriptio A. 3, 135. pecudum G. 3, 478.
Petilia, vrbs A. 3, 402.
Phaeacum arces A. 3, 291.
Phaedra A. 6, 445.
Phaëthontis equi A. 5, 105. sorores in alnos mutatae E. 6, 62. Cycnus in olorem A. 10, 189.
Phalarica, hastae genus A. 9, 705.
Phaleris A. 9, 762.
Phanaeus, mons G. 2, 98.
Pharus A. 10, 322.
Phasis G. 4, 367.
Phegasus A. 9, 765. 12, 371.
Pheneus A. 8, 165.
Pheres ab Halefo interfectus A. 10, 413.
Philippi G. 1, 489.
Phillyrides, Chiron G. 3, 550.
Philoctetes A. 3, 402.
Philomela E. 6, 79. G. 4, 512.
Philosophiae ac naturae studium iucundissimum G. 2, 475. 490.
Phinei domus, ex qua Harpyiae expulsa A. 3, 212.
Phlegethon, Tartareus fl. A. 6, 551.
Phlegyas, apud inferos A. 6, 618.
Phoenix, Graecus A. 2, 762.
Pholoe, ferua A. 5, 285.
Pholus, Centaurus G. 2, 456. A. 8, 294.
Phorbas A. 5, 842.
Phorcus, deus marinus A. 5, 240. 824.
Phorci septem filii A. 10, 328.
Phthia, regio et vrbs A. 1, 284.
Phyllis E. 3, 76. 5, 10. 7, 63. 10, 41.
Phyllidoce, Nympha G. 4, 336.
Picus, Fauni pater A. 7, 48. eius statua et mutatio in picum A. 7, 187.
Pilenta mollia A. 8, 666.
Pilumnus Deus A. 9, 4. 10, 76.
Pinaria domus A. 8, 270.
Piorum sedes apud inferos A. 6, 637.
Pirithous, Thesei amicus A. 6, 393. 601.
Pisa, vrbs G. 3, 180. A. 10, 179.
Piscatio G. 1, 141. *Pisces* pestilenti morbo vexantur G. 3, 541.

I N D E X

- Pix* Idaea G. 3, 450. 4, 41.
Narycia G. 2, 438.
Placentae pro panibus A. 7, 109.
Platanus sterilis G. 2, 70.
 umbrosa G. 4, 146.
Pleiadum ortus et occasus G. 1, 221. 4, 233.
Plemmyrium, promont. A. 3, 693.
Pluto, Dis ater A. 6, 127.
 eius regia A. 6, 541. 630.
 nocturna sacrificia A. 6, 252.
Pocula coronata A. 1, 724. 3, 525.
Politis Priami filii caedes A. 2, 526.
Poli arctici et antarctici descriptio G. 1, 242.
Pollio E. 3, 84.
Pollucis equus Cyllarus G. 3, 89. eius et Castoris moriendi vices A. 6, 121.
Polydorus Priami filius confossus telis, quae in arbores excreuerunt A. 3, 22. 45. 49. in eius honorem inferiae A. 3, 62.
Polymnestor avarus Polydorum obtruncat A. 3, 49.
Polyphemus, Cyclops A. 3, 641. 655.
Polypoetes, l. melius Polyphoetes A. 6, 484.
Pometii, quorum vrbs Suefa Pometia A. 6, 776.
Pontica venena E. 8, 95.
 castorea G. 1, 58.
Populonia, vrbs A. 10, 172.
Populus, arbor Herculi sacra E. 7, 61. 9, 41. A. 8, 276.
Porsenna A. 8, 646.
Portenta A. 1, 441. 7, 58.
Portunus, Deus A. 5, 241.
Potitius, Herculis sacerdos A. 8, 269.
Potniae, Boeotiae vicus, in quo Glauci equi G. 3, 267.
Praeneste A. 7, 678. 8, 561.
Praesagia v. Prognostica.
Priamus, Politis f. A. 5, 564.
Priamus, Laomedontis f., Salaminem et Arcadium adiit A. 8, 157. eius regia expugnatur A. 2, 479. Sinonem benigne excipit A. 2, 146. fata extrema A. 2, 506. 533. 547. filiae et nurus A. 2, 501.
Priapi signum in hortis G. 4, 110.
Pristis, navis A. 5, 116. 218.
Priuernus interimitur A. 9, 576. Priuernum, vrbs A. 11, 540.
Procas, Albanorum rex A. 6, 767.
Prochyta, insula A. 9, 715.
Procne G. 4, 15.
Procris A. 6, 445.
Prodigium A. 3, 26. 5, 522. in Ascanio A. 2, 680. nuptiarum inauspicatarum A. 4, 166. prodigia post Iulii Caesaris caedem G. 1, 466.
Prognostica pluuiarum G. 1, 370. serenitatis G. 1, 393.
Proeti

I N D E X

- Proeti* filiae in vefaniam actae E. 6, 48.
Promethei furtum [E. 6, 42.
Promolus A. 9, 574.
Proscenium, ante scenam G. 2, 381.
Proserpina matrem sequi noluit G. 1, 39. morituram Didonem, crine abscisso, diis inferis consecrat A. 4, 698. ei facer ramus aureus A. 6, 138. 142. 636 et sterilis vacca mactatur A. 6, 251. feruat limen patruī A. 6, 402.
Protei variae formae et vaticinium G. 4, 387. columnae, pro extremis terrae plagis A. 11, 262.
Prytanis A. 9, 767.
Psytia vitis G. 2, 93. 4, 269.
Pugilatus A. 5, 362. 426.
Putatio vitium G. 2, 362. 407. 417.
Pygmalion A. 1, 346.
Pyracmon, vnus ex Vulcani famulis A. 8. 425.
Pyrgi, vrbs A. 10, 184.
Pyrgo, Priami natorum nutritrix A. 5, 645.
Pyrrhae lapides E. 6, 41.
Pyrrhus v. Neoptolemus.
- Q
- Quadrigas* inuenit Erichthonius G. 3, 113.
Quercens A. 9, 684.
Quercus Ioui sacra G. 3, 332. Dodonaea G. 1, 149. 2, 16. 67.
Quirinus, Augustus G. 3, 27.
Romulus A. 1, 292.
- R
- Radii*, olearum genus G. 2, 86.
Ramus aureus A. 6, 136.
Ranae, tempestatis indices G. 1, 378. loquaces G. 3, 431.
Rapo Parthenium obtruncat A. 10, 748.
Remulus, Numanus A. 9, 592. 633. alius A. 9, 360.
Remus G. 2, 532. A. 1, 273. 292. Alius *Remus* interimitur A. 9, 330.
Rhadamanthus, iudex inferorum A. 6, 566.
Rhaeticum vinum G. 2, 95.
Rhamnes interficitur A. 9, 324. 359. 452.
Rhea Siluia, quam Mars compressit A. 1, 274. 6, 779. 7, 659. 8, 630.
Rhenus, fl. bicornis A. 8, 727.
Rhesus, Thracum ductor G. 4, 462. A. 1, 469.
Rhipaei montes G. 1, 240. 3, 382. 4, 518.
Rhodope mons E. 6, 30. G. 1, 332. 3, 351. 4, 461.
Rhoetus, Centaurus G. 2, 456.
Rhoetus, Rutulus A. 9, 344.
Rhoetus, Marforum rex A. 10, 388.
Rhoeteae orae A. 3, 108.
Rhoeteia A. 5, 646. *Rhoeteius* ductor A. 12, 456.
Rhoeteum

I N D E X

Rhoeteum littus A. 6, 505.
Rhombus, quo pueri ludunt A. 7, 378.
Ripheus A. 2, 339. interimitur A. 2, 426.
Rogus exstructus A. 6, 177. 214. 11, 184.
Roma, septicollis G. 2, 535. a Gallis obsessa A. 8, 655.
Romani unde dicti A. 1, 277. eorum reges A. 6, 778. 8, 626. imperium A. 1, 335. G. 2, 534.
Romulus G. 1, 497. A. 1, 276. 8, 342. 654.
Ros marinus G. 2, 213.
Rubus asper E. 3, 89. horrens G. 3, 315.
Rufrae, vrbs A. 7, 739.
Rustica numina, quibus festorum sollennia habita G. 2, 527. rusticae vitae laudes G. 2, 458. 475. 486.
Ruscus, virgulti genus E. 7, 42. G. 2, 413.
Rutuli a Turno adducti A. 7, 795.

S

Sabaei A. 8, 706. *Sabaeum* tus A. 1, 416. G. 1, 57. 2, 117.
Sabella mater A. 8, 510. pubes G. 2, 167. *Sabellum* veru A. 7, 665.
Sabellicus fus G. 3, 255.
Sabinae raptae A. 8, 635.
Sabini G. 2, 532. A. 7, 706. 709.
Sabinus pater A. 7, 178.

Saburra G. 4, 195.
Saces A. 12, 651.
Sacra rustica E. 5, 65. G. 2, 527. *Sacrum* Herculis A. 8, 268. nocturna A. 6, 252. *Sacrorum* ritus A. 2, 132. 8, 172. 542. *tibicines* Etrusci adhiberi solebant G. 2, 193.
Sacranae acies A. 7, 796.
Sacrator A. 10, 747.
Sagaris A. 5, 263. 9, 575.
Sagittariorum certamen A. 5, 485.
Salamin A. 8, 158.
Salentini campi A. 3, 400.
Salii A. 8, 285. 663.
Salus A. 5, 298 et al. 10, 753.
Salmonaeus A. 6, 585.
Saltatio A. 6, 644. armata A. 5, 548. *Saliorum* cum hymno A. 8, 285. *incondata* messorum G. 1, 350.
Sarne A. 3, 271.
Samothracia A. 7, 208.
Samus A. 1, 16.
Sandyx, coloris genus E. 4, 45.
Sardoae herbae E. 7, 41.
Sarnus, fl. A. 7, 738.
Sarpedon A. 1, 104. 9, 697. 10, 125.
Sarranus iuuenis A. 9, 335. 454.
Sarranum ostrum G. 2, 506.
Sarrastes populi A. 7, 738.
Saticulus A. 7, 729.
Saturae palus A. 7, 801.
Saturum Tarentum G. 2, 197.

Saturnus

I N D E X

- Saturnus* G. 2, 538. 3, 93.
A. 7, 180. 8, 319. 357.
stella G. 1, 336.
Saturnia tellus G. 2, 173 et
al. arx, vel Ianiculum
A. 8, 357.
Saturnia Iuno A. 1, 23 et al.
Saturnius pater A. 4, 372.
Neptunus A. 5, 799.
Satyri saltantes E. 5, 73.
Scalae portae A. 2, 612. 3,
351.
Scilla G. 3, 451.
Scipiadae G. 2, 170. A. 6, 844.
Scorpius G. 1, 35.
Scrobes vitibus quales fa-
ciendi G. 2, 259. 288.
Scylaceum A. 3, 553.
Scylla, avis G. 1, 405. Nisi
f. E. 6, 74. monstrum A.
3, 420. 432. 684. 7, 302.
vnde *Scyllaea* rabies A.
1, 200. navis A. 5, 122.
Scyllae bifformes A. 6, 286.
Scyria pubes A. 2, 477.
Scythia E. 1, 66. G. 1, 240.
Scythiae hiemes G. 3,
197. gentes 349.
Sebethis, Nympha A. 7, 734.
Seculum aureum E. 4. A. 8,
324. ferreum A. 8, 326.
Selinus palmosa A. 3, 105.
Semiur Phryx A. 1, 99.
comitatus 4, 215.
Septemtrio G. 3, 381.
Sequestra pace A. 11, 133.
Seres Indiae G. 2, 121.
Sereftus A. 1, 611 et al.
Sergestus A. 1, 510 et al.
Sergia domus A. 5, 121.
Serpentes pestilenti morbo
vexantur G. 3, 544. per
eos genii adumbrantur
A. 5, 84. 95 ab aquila
rapiuntur A. 11, 751. duo
Laocoonti filios elidunt
A. 2, 203 et in Mineruae
templum fugiunt A. 2,
225.
Serpyllum, herba E. 2, 11.
G. 4, 31.
Serranus A. 6, 844.
Seuerus mons A. 7, 713.
Sibylla E. 4, 4. A. 3, 452. 5,
735. 6, 10. 44. 98. 176.
236. 338. 666. 752. 897.
Sicani A. 5, 293. 7, 795. 8,
328. Sicani fluctus E. 10,
4 portus A. 5, 24. fines
A. 11, 317. Sicania A. 1,
557. Sicanus finus A. 3,
692. Sicanium latus 8,
416.
Sicelides Musae E. 4, 1.
Sichaeus A. 1, 347 sq. 4, 20.
502. 532. 632. 6, 474.
Sicula tellus A. 1, 34 ora
3, 410. Sicula arua A. 5,
702. Siculae regiones A.
1, 547 vndae 3, 696. Si-
culi montes E. 2, 21. Si-
culus pastor E. 10, 51. Si-
culum latus A. 3, 418
Pachynum 7, 289.
Sicyonia bacca G. 2, 519.
Sidera montibus oriuntur
et occidunt A. 2, 801.
eorum ortus et occasus
sunt feruandi agricolis
G. 1, 204 et nautis A.
3, 515.

I N D E X

- Sidicina* aequora A. 7, 727.
Sidon A. 1, 619. *Sidonia*
Dido A. 1, 446. 613. 9,
 266. 11, 74. *vrbs* A. 1,
 608. 4, 545. *chlamys* A.
 4, 137. *Sidoniae opes* A.
 4, 75. *Sidorii patres* A.
 4, 683. *Sidonius equus*
 A. 5, 571.
Sigea freta A. 2, 312. *Sigei*
campi A. 7, 294.
Sila A. 12, 715.
Silarus G. 3, 146.
Silenus E. 6, 14.
Siler G. 2, 12.
Siliqua G. 1, 74. 195.
Siluae descriptio A. 9, 381.
Siluanus E. 10, 24. G. 1, 20.
 2, 494. A. 8, 600.
Silvia A. 7, 487. 503.
Silvius A. 6, 763. 769.
Simois A. 1, 100. 618. 1,
 302. 5, 261. 634. 803. 6,
 88. 10, 60. 11, 257.
Sinon A. 2, 79. 195. 259. 329.
Sirenum scopuli A. 5, 864.
Sirius G. 4, 425. A. 3, 141.
 10, 273.
Sithoniae niues E. 10, 66.
Sol, nuntius tempestatum
 G. 1, 441. *ferenitatis* G.
 1, 458. *et bellorum* G. 1,
 464. *Solis defectus* G. 2,
 478.
Solum frumentis idoneum
 G. 2, 203. *optimum* 217.
foli cuiuscunque notae
ac criteria 226. *varia in-*
doles ac natura 177.
Somni periphrasis A. 4, 522.
 8, 26. *sedes ante Tarta-*
rum A. 6, 278. 390. *in*
vlmo A. 6, 283. *duae por-*
tae A. 6, 894. *Somnus*
Deus Palinurum in mare
praecipitat A. 5, 838.
Sophocleus cothurnus E. 8,
 10.
Soracte A. 7, 696. 11, 785.
Spadix G. 3, 82.
Sparta G. 3, 405. A. 2, 577.
 10, 92. *Spartana virgo*
 A. 1, 316.
Sparus A. 11, 682.
Spelunca Sibyllae A. 6, 11.
 42. *Auerno imminens*
 A. 6, 237.
Sperchius G. 2, 487.
Spinus pruna ferens G. 4,
 145.
Spio G. 4, 338. A. 5, 826.
Sporades A. 3, 127.
Stella, *viae dux* A. 2, 693.
stellae cadentes G. 1, 365.
 A. 2, 693.
Stellio, *animal* G. 4, 242.
Steropes, *Cyclops* A. 8, 425.
Sthenelus, *dux Graecorum*
 A. 2, 261.
Sthenelus, *Rutulus* A. 10,
 388.
Stimion E. 5, 55.
Stiva, *manica* G. 1, 174.
Strophades, *insulae* A. 3, 209.
Strymon, *fl.* G. 4, 508.
Strymoniae grues G. 1, 120.
Strymenius ensis A. 10,
 414.
Styx G. 1, 243. 3, 551. 4,
 480. 506. A. 3, 235. 6,
 134. 369. 374. 385. 391.
 439.

I N D E X

439. iusiurandum deorum A. 6, 323. 10, 113.
Sucro, Rutulus A. 12, 505.
Sulmo interficitur A. 9, 412.
 eius quatuor filii A. 10, 517.
Surculus G. 2, 28. 62.
Sus alba sedem vrbi Albae condendae designauit A. 3, 389. 8, 42. 81. Sabellicus G. 3, 255. suum morbus, angina G. 3, 497.
Symaethus, fl. A. 9, 584.
Syracofius versus E. 6, 1.
Syria pira G. 2, 88.
Syrtes A. 1, 146. 4, 41. 6, 60. Gaetulae A. 5, 51.

T

Taburnus, mons G. 2, 38. A. 12, 715.
Taenariae fauces G. 4, 467.
Tagus, Rutulus A. 9, 418.
Talaria Mercurii A. 4, 239.
Talos A. 12, 513.
Talpa oculis capti G. 1, 183.
Tanager, fl. G. 3, 151.
Tanais, fl. G. 4, 517.
Tapetes picti A. 7, 277. alti A. 9, 325.
Tapsus, insula A. 3, 689.
Tarchon, Tyrrenus A. 8, 506. 603. 10, 153. 290. 302. 11, 127. 746. 757.
Tarentum G. 2, 197. Herculeum A. 3, 551.
Tarpeia, arx A. 8, 347. 652. Camillae comes A. 11, 656.
Tarquinius Superbus A. 6, 818. 8, 646.

Tarquitus A. 10, 550.
Tartarea vox A. 7, 514. Tartareae fedes A. 8, 667. forores A. 7, 328. Tartareus Acheron A. 6, 295. custos A. 6, 395.
Tatius fenex A. 8, 638.
Taurorum pugna G. 3, 217. A. 12, 715. niueorum vsus in sacris Iunonis G. 3, 531. eos domandi ratio G. 3, 163.
Taxus Cyrnea E. 9, 30. amat frigora G. 2, 113. noxia G. 2, 257. 4, 47. ex eo arcus G. 2, 448.
Taygete, vna Pleiadum G. 4, 232.
Taygetum, mons, sub quo Bacchi templum G. 2, 488. Taygeti canes G. 3, 44.
Tegaeus, Pan G. 1, 18. Tegeaea gens A. 5, 299. T. ensis A. 8, 459.
Teleboae populi A. 7, 735.
Tela veneno inungere solent barbari A. 9, 773. 10, 140. 12, 857.
Telon A. 7, 734.
Temilla A. 9, 576.
Tempe frigida G. 2, 469. Peneia G. 4, 317.
Tempestatis descriptio G. 1, 316. 356. A. 1, 102. 3, 192. 4, 160. 5, 8. praesagia G. 1, 370. a Neptuno sedatur A. 1, 124.
Tenedos, insula A. 2, 21. 203. 255.

I N D E X

- Terebinthus* Oricia A. 10, 136.
Tereus in vpupam E. 6, 78.
Tereus a Camilla occisus
 A. 11, 675.
Terrae motus G. 1, 474. cf.
 Solum, ager.
Testudo scutorum A. 2, 441.
Tethys G. 1, 31.
Tetrica rupes A. 7, 713.
Teucer ad promont. Rhoe-
 teum venit A. 3, 107 et
 ad Belum, Sidonis ac
 Tyri regem A. 1, 619.
Teuthras A. 10, 402.
Thalia, Musa E. 6, 2. vna
 Nereidum G. 4, 338. A.
 5, 826.
Thasiae vites G. 2, 91.
Thaumantias, Iris A. 9, 5.
Theano, Mimantis mater A.
 10, 703.
Thebae duplices A. 4, 470.
 Thebis qui occubuerunt
 A. 6, 479.
Thermodon, fl. A. 11, 659.
Theron ab Aenea occisus
 A. 10, 312.
Thersilochus A. 6, 483.
Theseus inferos adiit A. 6,
 122. Proserpinam rapuit
 A. 6, 397. hinc in infer-
 ris saxo insidet A. 6, 617.
Thesidae G. 2, 383.
Thessandrus A. 2, 261.
Thestylis E. 2, 11.
Thetis E. 4, 31. G. 1, 399.
 A. 5, 825.
Thoas A. 2, 262. 10, 415.
Thraces quondam sub Ly-
 curgo A. 3, 14.
Thronius A. 10, 753.
Thule G. 1, 30.
Thyas, Baccha A. 4, 302.
Thybris, rex A. 8, 330.
Thybris, l. melius Thym-
 bris, Troianus A. 10, 124.
Thymber A. 10, 391.
Thymbra, herba G. 4, 31.
Thymbraeus Apollo G. 4,
 323. A. 3, 85.
Thymbraeus, Troianus A.
 12, 458.
Thymoetes A. 2, 32. 12, 364.
Thymus capitatus, apibus
 gratissimus G. 4, 112.
Thyrsis, pastor E. 7, 2. 16.
 69.
Tiberis, fl. G. 1, 499. 4,
 369. A. 1, 13. vnde dic-
 tus A. 8, 330. Aeneae vt
 deus apparet in somno
 A. 8, 26 sq.
Tibur superbum A. 7, 630.
 Tiburtia moenia A. 7,
 670.
Tiburnus, l. Tiburtus, con-
 ditor Tiburis A. 7, 671.
 11, 519. 758.
Tigris, fl. E. 1, 63. naus
 cum insigni tigridis A.
 10, 166. T. Hyrcanae A. 4,
 367 currum Bacchi ve-
 hunt E. 5, 29.
Tilia, arbor G. 1, 173. 2,
 449. 4, 182.
Timaeus, fl. E. 8, 6. G. 3,
 475. A. 1, 244.
Tineae, dirum genus G. 4,
 246.
Tiphys E. 4, 34.
Tisiphone pallida G. 3, 552.
 A. 10, 761. aditum Tar-
 tari

I N D E X

- tari feruat A. 6, 555. vlt-
trix in locis inferis A.
6, 570.
- Titan*, sol A. 4, 119.
- Titanes* in locis inferis A.
6, 580.
- Titbonus* G. 3, 48. eius con-
iux Aurora G. 1, 447. A.
8, 384.
- Tityus*, cuius iecur a vul-
ture tondetur A. 6, 595.
- Tityrus* E. 1, 1. 5, 12. 8, 55.
G. 4, 566.
- Tmaros*, mons E. 8, 44. A.
9, 685.
- Tmarius* Doryclus A. 5, 620.
- Tmolus*, mons G. 1, 56. vi-
no generoso nobilis G.
2, 98.
- Tolumnius* A. 11, 429. au-
gur foedifragus A. 12,
258 occisus A. 12, 460.
- Tonitrua* G. 1, 328. sinistra
prospera A. 2, 692.
- Tophus* scaber G. 2, 214.
- Torquatus*, T. Manlius A.
6, 825. Tarpeiae arcis
custos A. 8, 652.
- Trabale* telum A. 12, 294.
- Tragoedia* vetus Athenien-
sium G. 2, 381.
- Trabea* A. 7, 188. 612. 11,
334.
- Trapetum*, mola olearia G.
2, 519.
- Tribulum*, spinæ genus G.
1, 153. 164.
- Trieterica* Orgia A. 4, 302.
- Trinacria* Aetna A. 3, 554.
pubes A. 5, 450. vnda A.
3, 384. T. iuuenes A. 5,
300. T. Pachynum A. 3,
429.
- Triones*, h. boues, sidus G.
3, 381. A. 1, 744. 3, 516.
- Triptolemus* a Cerere ara-
tionem edoctus G. 1, 19.
165.
- Triton*, deus marinus A. 1,
144. Misenum submersit
A. 6, 171.
- Tritones* A. 5, 824.
- Triton*, nauis A. 10, 209.
- Tritonia*, Minerua A. 2, 171.
615. 11, 483. Tritonidis
arx A. 2, 226.
- Triuia*, Diana A. 6, 13. 35.
69. 169. 7, 774. 10, 537.
Hippolytum abscondit
A. 7, 774.
- Troia* Neptunia A. 2, 625.
cum nomine occidet A.
12, 828. eius excidii de-
scriptio A. 2, 298. mu-
ros et urbem diruit Nep-
tunus A. 2, 610. exci-
dium Carthagine pictum
A. 1, 466.
- Troia*, vrbs in Sicilia ab
Aenea exstructa A. 5, 755.
- Troia*, ludus A. 5, 545. 602.
- Troianorum* origo A. 3, 167.
cur iis inuisa Iuno A. 1,
19. reliquiae ad Aeneam
collectae A. 3, 796. fatali
terra cognita laetantur
A. 7, 120. fortiter pug-
nantium caedes A. 9, 509.
- Troilus* ab Achille occisus
A. 1, 474.
- Tros*, Ili pater G. 3, 36.
- Tropaeum* occiso Mezentio
victor

I N D E X

- victor Aeneas Marti statuit A. 11, 5.
Tuba a Tyrrhenis inuenta A. 8, 526.
Tulla, Camillae focia A. 11, 656.
Tullus Hostilius A. 6, 813. Metium quadrigis distraxit A. 8, 644.
Turnus, Dauni f. A. 10, 616. 688. 12, 22. 90. 934. petit Lauiniam A. 7, 55. ei studet Amata 7, 343 sq. Rutulos ad arma hortatur A. 7, 577. 780. falsam Aeneae imaginem sequitur A. 10, 657. Pallantem interficit A. 10, 473. cum Aenea configit A. 12, 895. ab Aenea occiditur A. 12, 928.
Tus Sabaeum G. 1, 57. 2, 117. A. 1, 416. Panchaeum G. 2, 139. 4, 379. masculum E. 8, 65.
Turea dona A. 6, 225. *turicremae* arae A. 4, 453.
Tuscanus, amnis A. 10, 199. 11, 316. 629. fluuius A. 8, 473. Tiberis G. 1, 498.
Tydeus A. 6, 479.
Tympana G. 2, 444. Cybeles A. 9, 619.
Tyndaris, Helena A. 2, 569. 601.
Typhoeus, Terrae f. G. 1, 279. A. 8, 298. 9, 716.
Typhoea tela A. 1, 665.
Tyres a Pallante interfec- tus A. 10, 403.
Tyrrhenum aequor A. 1, 67 et sic alia.
Tyrrheni Mezentium tyrannum expulerunt A. 10, 691. tubam inuen- runt A. 8, 526.
Tyrrhenus A. 11, 612.
Tyrrheus et eius filii cum filia Syluia A. 7, 483 sq.
Tyrrii coloni tenuere Carthaginem A. 1, 12. bi- lingues A. 1, 661. Ty- rium ostrum G. 3, 17. 307. Tyriae virgines A. 1, 336.
- V
- Vaccae* optimae G. 2, 51. foetae non mulgendae G. 3, 176. steriles Proser- pinae immolantur A. 6, 251.
Vaccinia nigra E. 2, 18. mol- lia pingit caltha E. 2, 50.
Valerius Agidem occidit A. 10, 752.
Vannus mystica Iacchi G. 1, 166.
Vari poetae laus et amor E. 6, 6. 9, 35.
Vatis descriptio A. 10, 175. furor A. 6, 46. 77.
Valegon, Troianus A. 2, 312.
Velini rura A. 7, 712. fon- tes A. 7, 517. portus A. 6, 366.
Venationis apparatus et de- scriptio A. 4, 130.
Venilia, Nympha, Turni mater A. 10, 76.
Ventorum prognostica G. 1, 354. 370 patria et an- trum

I N D E X

- trum A. 1, 51 sedes sunt
montes A. 3, 687.
- Venulus*, legatus A. 8, 9. 11,
242. interficitur A. 11,
742.
- Venus* Aeneae apparet A.
1, 314 iterum 2, 588. a
Cupidine petit, ut Asca-
nii speciem induat A.
1, 657. Iouem alloquitur
A. 1, 227. 10, 16 et Nep-
tunum A. 5, 779. a Vul-
cano arma Aeneae petit
A. 8, 370 ea filio adfert
A. 8, 608. sententiam Iu-
nonis approbat A. 4, 107.
a Diomede vulnerata A.
11, 276. Aeneae vulnus
sanat A. 12, 411. eius
stella Lucifer A. 8, 589.
loca ei sacra A. 1, 680.
10, 51. 86. Cytherea A.
1, 257. 657 et al.
- Veris* exitu tempestates fre-
quentius ingruere solent
G. 1, 313.
- Verbena*, herba E. 8, 65. G.
4, 131.
- Vesuvius*, mons G. 2, 224.
- Vesta* G. 1, 498. eam Ae-
neas Troia secum abs-
tulit A. 2, 296. 5, 744.
- Vesulus*, pinifer mons A. 10,
708.
- Vfens*, dux Latinorum A.
8, 6. 10, 518. 12, 460.
- Viburnum*, fruticis genus
E. 1, 26.
- Vicia*, leguminis genus G.
1, 75. 227.
- Vinearum* satio G. 2, 259-
419.
- Vinum* Mareoticum G. 2,
91. passum 93. Rhaeti-
cum 96. Amineum 97.
Tmolium et Phanaeum
98. Rhodium 101. odo-
ratum G. 4, 279. coro-
natum A. 1, 724.
- Violae* pallentes, h. flavae
E. 2, 47.
- Vipera* G. 3, 417.
- Virbius* A. 7, 777.
- Virgilii* ager E. 1, 47. 9, 7.
eum Parthenope aluit
G. 4, 563.
- Virosa* castorea G. 1, 58.
- Viscus* in querno arborum
genere A. 6, 205.
- Vitae* rusticae laudes G. 2,
458. 475.
- Vites* in seminario educa-
dae G. 2, 265. quo tem-
pore ferendae G. 2, 315.
lagea, purpurea et pre-
cia G. 2, 93. inter eas
oleastri haud interferen-
di G. 2, 302. vitibus no-
vellis quatenus animalia
maxime noceant G. 2,
373. Satio G. 2, 319. fos-
sio G. 2, 397. pedatio G.
2, 358. putatio et pam-
pinatio E. 2, 70. G. 2,
362. 366. 406. 410. 417.
- Vitisator*, Saturnus A. 7, 179.
- Vitta* mollis E. 8, 64. ei
frondes sacrae implici-
tae A. 2, 430. 12, 120 et
insula G. 3, 487.

Vitulo-

INDEX

Vitulorum tractatio, cura, cibus, vsus G. 3, 157.
Vlmus in burim inflectenda est G. 1, 169. somniorum apud inferos sedes A. 6, 282.
Vlua E. 8, 87. G. 3, 175. A. 2, 135. 6, 416.
Vlysses ad Circes insulam venit E. 8, 70. ad Cyclopas venit et Polyphemus oculum effodit A. 3, 613. pellax A. 2, 90. cum Diomede Palladium abstulit A. 2, 164. eius sedes Ithaca A. 3, 273. eius invidia Palamedes interiiit A. 2, 81. Aeolides, hortator scelerum A. 6, 529.
Vmbro A. 7, 752. 10, 544.
Volema pira G. 2, 88.
Volscens a Niso occisus A. 9, 420. 439.
Volsci veruti G. 2, 168. novam Troiam oppugnant A. 9, 505.
Volturnus, fl. A. 7, 729.
Volusus A. 11, 463.
Vpilio E. 10, 19.
Vrsa maior, v. Arctos, et minor A. 1, 744.
Vrus pro bubalo G. 2, 374. 3, 532.
Virium vsus in Lenaeis G. 2, 384.

Vuae passae G. 2, 93. pedibus calcantur G. 2, 7.
Vulcanus Mulciber A. 8, 724. Martem cum Venere opprimit G. 4, 345. eius officina in Hiera insula A. 8, 416. pater Lemnius A. 8, 454. Veneris precibus fatigatus Aeneae arma fabricat A. 8, 370. 388.
Vulcania tellus A. 8, 422. acies horrida A. 10, 408. arma A. 8, 535. 12, 739.

X

Xantho, nympa G. 4, 336.
Xanthus, fl. A. 1, 473. 3, 350. 497. 4, 143. 5, 634. 6, 88. 10, 60. eius pugna cum Achille A. 5, 804.

Z

Zacynthos nemorosa A. 3, 270.
Zephyri domus G. 1, 371. aurae tepentes G. 2, 330. morantes G. 4, 138. felices A. 3, 120. secundi A. 4, 562.
Zephyro grauidae redduntur equae G. 3, 273. ei alba agna mactatur A. 3, 120.
Zodiaci descriptio G. 1, 238.

Vergilius Maro, Publius,

P. Virgilii Maronis opera

Bd.: 2

(1780)

Coburg, Landesbibliothek -- A IV 8/51
urn:nbn:de:bvb:12-bsb11913859-7